

**Національна академія наук України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича**

**СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ**

XVI - першої половини XVII ст.

**Випуск 17
М – МОАВИТАНКА**

**Львів
2017**

ББК 4У (03)

С 48

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред.: М. Чікало. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2017. – Вип. 17 (М – Моавитанка). – **248 с.**

Сімнадцятий випуск є частиною «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 729 слів на літеру М (М – Моавитанка), їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наведено за хронологією, зважаючи на територіальне поширення й жанрові особливості писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці в цитованому матеріалі збережено наголос слів.

Редакційна колегія	к.філол.н. М. ЧІКАЛО (відп. ред.), к.філол.н. Г. ВОЙТІВ, к.філол.н. Г. ДИДИК-МЕУШ, к.філол.н. О. КРОВИЦЬКА, к.філол.н. Н. ХОБЗЕЙ, к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО (секретар)
Редактори 17-го випуску	к.філол.н. М. ЧІКАЛО, к.філол.н. Г. ВОЙТІВ
Укладачі випуску	к.філол.н. О. КРОВИЦЬКА (М–Мало) к.філол.н. Н. БАГНЮК (Малобачный–Масличный) к.філол.н. Г. ДИДИК-МЕУШ (Масло–Меденый) О. ТРІЛЬ, к.філол.н. Г. ВОЙТІВ, к.філол.н. М. ЧІКАЛО (Медикаменть–Меринь) к.філол.н. Г. ВОЙТІВ (Мерка–Мирянинь) О. Тріль, к.філол.н. Ю. ОСІНЧУК (Миса–Мней) к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО (Мнейший–Моавитанка)
Підготовка до друку	к.філол.н. О. ЗАНЕВИЧ, к.філол.н. Ю. ОСІНЧУК, к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО
Комп'ютерна верстка	Д. САВІНОВ
Рецензенти	д.ф.н., проф. В. МОЙСІЄНКО, к.ф.н. І. ОЩИПКО
Консультанти	чл.-кор. НАНУ, д.ф.н., проф. В. НІМЧУК, к.філос.н. І. ПАСЛАВСЬКИЙ, к.і.н. Я. КНИШ

Затвердила до друку Вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім,
хто порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

Випуск опубліковано за підтримки Меморіяльного фонду ім. Нестора і Зеновії Соломонів
при Канадському інституті українських студій (КІУС)

ISBN 966-022705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-8594-1 (вип. 17)

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2017

М. 1. Чотирнадцята літера староукраїнського алфавіту на позначення приголосного звука “м”.

2. Має числове позначення: $\bar{m}$ — 40: всако дыханіє да хвалите г(с)а. и всакъ ѣзыкъ члѣвъ поє(т) и хвали(т) тоє дѣта х(с)а бѣ наше(г) . $\bar{m}$. дѣии нинє ка(к) плотію родилса (1489 *Чет.* 133 зв.); коли семишнѣ правє(д)ныи приналѣ на рѣки свои х(с)а бѣ въ цркви. бывѣшу х(с)оу . $\bar{m}$. днии по рожѣнии своє(м) (Там само, 138); ива(н) глодє(н)скы(и) доброво(л)не зозна(л) то иже ш(н) прода(л) ролю свою грицеви... за . $\bar{m}$. зло(т) (Одрехова, 1549 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); Єв(г)-листа выпиосує якъ хс ведєнь на поустыню. и якъ постилъса $\bar{m}$ днѣи. и $\bar{m}$ ночии. и възалькаль (1556–1561 *ПС* 221 зв.); Ма(р)тинѣ сорока ме(л)... жєлєза возовъ $\bar{m}$ (Берестя, 1583 *Мит. Кн.* 63); за два(д)цать баласовъ далє(м) гроши(и) $\bar{m}$ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.); плакали не єдинѣ день, ани // два, але по семи, по $\bar{m}$ и по $\bar{o}$ днѣи (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 8–9).

МАВАТИ дієсл. недок., многокр. (що з ким) (виконувати дію, на яку вказує іменник) мати: Да(л) са ѡбрѣзати, и кр(с)тѣты ѣко и(н)шѣи грѣшници. Оубогими оучаѣи не грѣдѣ(л) из грѣшници товариство мава(л) и ш(т) злостѣи ш(т)врѣта(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 50).

Див. ще **ИМАТИ², ИМѢТИ², МАТИ², МѢВАТИ, МѢТИ.**

МАВРИТАНИ мн. Маври, мавританці: бовѣм африканє, арабовє, мавритани, римланє, фра(н)цѣзовє... нє(м)цы, славянє и лито(в)скіє продковє ча(с)то сє та(м) ѣ тѣє краины заходниє ѣкѣ теплѣє, вча(с)нє и бога-тѣє ѣбєгаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

МАГИРЬ ч. Наставник, керівник; наглядач: magirus, нача(л)ник поваровъ, маги(р) (1642 *ЛС* 261).

МАГИСТЕРСТВО, МАГІСТЕРСТВО с. (організаторська діяльність, провід) керівництво: былѣ [Острожский] архієрєєвъ и священниковъ велѣє шануючѣи... въ вѣрѣ отчистой адамантова статечность. И то знаменитое добродѣйство... показалѣ и учинилѣ, же презѣ магистерство тѣпографіи книгѣ... выдалѣ не мало (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1137); Єлїссєй Плетєнєцкѣи... нашолѣ //... Бєсѣды выклѣдѣ на стѣи... Ап(с)ла Павла лѣсты, и старалъса ш Сафѣны, презѣ котѣрыхъ бы єи магістєрствомъ тѣпографіи здѣлавши, наро-дови славѣноршєсѣйскомѣ перєслѣлѣ и подѣлѣ (Київ, 1623 *МКСВ* 68–69).

МАГІСТЕРСТВО див. **МАГИСТЕРСТВО.**

МАГНИТОВИЙ прикм. Магнітний: magn[e]ti(us), магнитови(й) (1642 *ЛС* 261).

МАГНИТЬ, МАГНИТЬ ч. Магніт: heracilius lapis магнить (1642 *ЛС* 216); theamedes, магнить (Там само, 397).

Див. ще **МАГНЕСЬ.**

МАГЕРКА, МАКГЕРКА, МАКГЕРЬКА ж. **1.** (оксамитова або сукняна шапка з пришитим до неї пером чи іншими прикрасами) магерка: в то(т) частѣ ш(т)няли... єрма(к) бєли(и), муравски(и)..., шапку макгє(р)ку (Житомир, 1584 *АЖМУ* 87); панѣ зѣбѣцовски(и) ѣшалкови хлопцѣ възалѣ шапку макгєрѣку за гроши(и) шєсть (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); при томѣ зранєню своємѣ мєнилѣ собѣ быти шкоды: чєканѣ, ма-

кгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); макге(р)кѣ веръ(х) рога головного повѣсивши, коси(ч)кѣ, ѣли пѣрце веръ(х) макге(р)ки оустроивъши..., тобѣ ли покаанїа не треба (п. 1596 *Виш.Кн.* 233 зв.); взялъ... у Мелешка... //... макгерку за пол-золотого (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 406–407).

2. Вл. н., ч.: васи(л) Макге(р)ка (1649 *РЗВ* 175).

МАГЕРОНОСЕЦЬ, МАКГЕРОНОСЕЦЬ ч. (*той, хто носить магерку*) магероносець: Бои(т)са, для того абы то(т) клобѣкъ, мно́ги(х) на живо(т) вѣч'ны(и) ѡ(т) макге(ро)-носце(в) не полови(л), и в' мѣдрованїе нѣ(с)нос не вовле(к) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229); Или не вѣдає(ш), ѡ(к) многопре(д)стоащи(м) гологлавы(м), трепѣ(р)ны(м), и многопѣр'ным', макгероносце(м) шлыко(м) ко(в)пако(м)... дворанино(м), воино(м), жо(л)нѣро(м)... о црѣстве Бжѣмъ не то(л)ко мыслити, но и поме(ч)тати // не може(т) (Там само, 238 зв.–239).

МАГЛОВАНЫЙ, МАКГЛОВАНЫЙ діє-прикм. у ролі. ім. (*качаний маглівницею; випрасуваний*) магльований, -ого. Вл. н.: Аньдрѣй Макглованы(и) (1649 *РЗВ* 42 зв.).

МАГНЕСЬ ч. Те саме, що **магнитъ**: Таа мо́ць єсть и сі́ла ма́гне́са желѣ́за повѣ́дають же вшелакоє желѣ́зо та́ємны(м) спосо́бо(м) мо́цны(м) до се́бе та́гне(т), и вы́со́ко по(д)-но́ситъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 115); Дивѣ́т'са члѣ́къ ѡ́кімъ спосо́бомъ, та́къ штѣ́чны(х) и вѣ́лце ко́штѡвны(х) крѣ́щцѡвъ пригото́ва(н)є в' внѣ́трноста́хъ зѣ́мныхъ быти мо́же́тъ: ѡ́кѡ те́жъ Ма́гне́сь до се́бе желѣ́зо прита́гає́тъ

(Київ, 1640 *Тр.* 3 нenum.); с той зе(м)лѣ при-ходи(т) еди(н) каме(н) ма́гне́сь, то́тъ кѣ себѣ́ желѣ́зо тя́гнетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 534).

МАГНИТЬ див. **МАГНИТЬ**.

МАДЖАРЬ ч. Мортира; ступа. Вл. н.: Ва(с)ко Маджа(р) (1649 *РЗВ* 8 зв.); Процы(к) Маджа(р) (Там само, 308).

МАДИЯМЛАНЕ мн. (*жителі Мідії*) мі-дійці: пото(м) вѣ́змо́гли ма́ди́а́мла́не. по́чали воє́вати изрѣ́льтаны. и ꙗ́вилъ́са стѣ́и ми́ха(и)л. ге́деоноу (1489 *Чет.* 71 зв.).

Див. ще **МЕДІАНИТИ, МЕДОВЕ**.

МАДИЯМЫ мн. Те саме, що **мадиямла-не**: и вчинилъ ге́део́нъ та́къ по повелѣ́нню стѣ́о архистрати́га ми́хаїла. и да(л) сво́имъ во́емъ по на́рѣ. со́ свѣ́щами и на́палъ на ма́ди́а́мы но́чью (1489 *Чет.* 71 зв.).

МАДИЯМСКИЙ прикм. (*який стосується Мідії*) мідійський: и ꙗ́вилъ́са стѣ́и ми́хаї(л). ге́деоноу. и р(ч)є́ смѣ́. по́ими. три́ста домо́ча(д)-цо́въ сво́и(х) вѣ́орѣ́жены(х). по́иди проти́ву црѣ́мъ ма́ди́а́мскимъ (1489 *Чет.* 71 зв.).

МАЄВІЙ прикм. Травневий, маєвий: Оу днѣ́и ма́єві́и снѣ́гъ ве́лі́кіи спа(л) и до́ ꙗ́ днѣ́и трѣ́ва́ль (1509–1633 *Остр.л.* 127).

МАЄРАНЪ, МАЙРАНЪ ч., бот. (*Origanum majorana* L.) майоран: ichtei asinus, має-ранъ (1642 *ЛС* 223); на зе́млі та́коже цвѣ́то́ве разлі́чнои краси́ты, и до́брои во(н)но́сти, є́дины на оутѣ́хъ нѡ́здрамъ и в'се́мъ тѣ́лѣ́, ѡ́ко ро́жа, ма́йранъ,... а дро́угїи на лѣ́ка́рство сѣ́творѣ́нны со́уть (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17).

Див. ще **МАЄРОНА, МАЄРУХЪ**.

МАЄРОНА *ж.* Те саме, що **маєрань**: маєрона... по ла(т)... та трава маєронова горача и соуха (XVI ст. *Травн.* 284 зв.).

Див. ще **МАЄРУХЪ**.

МАЄРОНОВЫЙ *прикм.* (який стосується маєрану) маєрановий. ◇ **маєронова трава** *див.* **ТРАВА**.

МАЄРУХЪ *ч.* Те саме, що **маєрань**: емеручит, маєрухъ, маєрань трава во(н)ная (1642 *ЛС* 177).

Див. ще **МАЄРОНА**.

МАЄСТАТНЫЙ *прикм.* (який стосується маєстату як королівської влади) королівський. ◇ **маєстатная печать, печать маєстатная** *див.* **ПЕЧАТЬ**.

Див. ще **МАЄСТАТОВЫЙ**.

МАЄСТАТОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **маєстатный**. ◇ **печать маєстатовая** *див.* **ПЕЧАТЬ**.

МАЄСТАТ *див.* **МАЄСТАТЬ**.

МАЄСТАТЬ, МАЄСТАТ, МАЙСТАТЬ *ч.* **1.** (*велич, величність*) маєстат: але если бы дворане и велможа, которїи бы с кроле(м) завше боудѣчи при ни(м) розмовляли, шбачивши его велможно(ст) и маєстать велце са дивовали и припатровали кролеви, зѣ которы(м) са вѣховали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 236 зв.); Слава: хвала, чѣсть, или маєстать, или достойно(ст) (1627 *ЛБ* 115);

(*про Бога*) (*сила, могутність, слава, честь*) маєстат: Наконецъ — волно Пана Бога блюзнити и противъ превѣчному маєстатови Сына Божого писма заразливые вы-

давать, друковать, людей добрыхъ,... въ церкви // Божой вже окрещеныхъ, знову крестити, понурити (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 114–115); Змилоуиса надо мною мл(с)тивый Гї же а не естъ достоинь станути пре(д) маєстато(м) твои(м) и подаждь ми Гї грѣшномуу мл(с)тивоую роукоу твою (XVI ст. *УС Триг.* 98); Кгды(ж) гѣ бѣ вѣсдрѣжитѣ(л), бѣдѣчи вѣ ма(и)статѣ свое(м)... почина(л) господа(р)-ство свое і аюо правый ш(т)цѣ чела(д)ный на початкоу сътвори(л) є(ст) нѣо и землю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 2 зв.); Если же я кому въ чемъ не догодилъ,... прошу не осуждай, але то радшей на розсудокъ Божїи пусти, передъ котораго маєстатомъ вси станемъ, а тамъ вси тайны откровены будутъ (Володимир, 1609 *АСД* X, 231); кому што належитъ, што прудшей не поодавалъ, теды я оного на судъ Паньский перед маєстат святыи взываю (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 75); Повиннисте... заховати... малжѣнскѣю мл(с)ть: котораа не тылѣкѣ вѣ домѣ все споражѣтъ,... лечъ тыжъ и найвышогѣ Пана Маєстатови естъ приємна, аюо ш то(м) м(д)рость Бжѣа мѣвитъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932); Вы з радостію провадите цѣра своѣгѣ, А збавителя мое(г): до Велможногоу маєстатѣ славы егѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.); **маєстать божий (божый, божїй, божїй)** — Бог: Жидѣве аювныи близнѣрци маєстатѣ бжѣго, такѣ)же своѣхъ ани мѣсть ани се(л) осѣбны(х) оу насъ не маюють, але вкоупѣ с хр(с)тіяны мѣшкаю(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 50); Ваими хочѣ похвалитиса передъ маєстатомъ бжѣимъ, кдѣ з васъ жаденъ не бѣдетъ апостатомъ (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 13); Маємъ при млтва(х) нашихъ шодѣнны(х), просїти..., абы // мо-

літвы наші пре(д) маєстать бжїй принѡсачи, за нами са причиналь, а самъ на(м) былъ помѡчнымъ (Львїв, 1646 *Зобр.* 8–8 зв.); тварь не до с'щен'ника, але в'бокъ его обернѣнью маючи, стоати має(т), знаячи тоє же не пре(д) члкомъ толькѡ грѣшны(м), але пре(д) самымъ маєстатомъ бжымъ стоить (Львїв, 1645 *О тайн.* 80); *Образно*: Почварто показь-етса члкъ Нбѡм', ал'бо Маєстато(м) Бжїи(м), в котѡром' преложѡныє сѣть Агглами (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 2 зв.); **маєстать бозкий (бозкїй, бозский, бозький), бозкий (бозскїй) маєстать** — те саме, що **маєстать божий**: Южъ тѣжъ и часъ былъ пришѡлъ слоуш-не прїемный, в' котѡрый прїстоало нѡвом' иїлю, нѡвыє wfѣры, маєстатови его бо(з)ко-моу гѡдныє wfѣровати (Дермань, 1603 *Охт.* 7); Блажѣнни плачущїи грѣхѡвъ свих', шо нїми вбразїли маєстать бо(з)кїй, такwбыи оутѣшат'са в' радѡсти вѣчной (Чернїгїв, 1646 *Перло* 167); Але wнъ спаналый монарха которїй бѣлъ пришо(л) оу(с)покоити навѣл-ности свѣта того, здорова посполїтѡє... нѣжли свое шанѡючи, маєстать бо(з)ский w(т)ложївши, слѣбѡсть лю(д)скѡю приналъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162); Бо если же сами суть неприятели Сына Божего и лупеж-цами ѡалы маєстату Его Бѡзького, певны и овощи тые не суть прїятны Богу (Вїльна, 1599 *Ант.* 607); На правїци Бга и Сна сво-егw, Которїй радѣетса с приходѣ твоегw. И показьет тебѣ слѣвѣ, бw(з)когw маєстатѣ своегw (Чернїгїв, 1646 *Перло* 38); чѡмоу (ж) пѣрше анѣ(ж)ли встоупишъ, пѣрше нѣжли оупрѡсишъ свою оуказьешъ достѡйно(ст), и бо(з)скїй маєстать (поч. XVII ст. *Проп.р.* 139).

2. Дѡстоїнство; влада короля: Звычай єсть подлѣ бегѣ свѣтл, абы знамѣнитые, а wхотныє послуги, которыєж маєстатѣ панском' напро-тивкѣ неприятели его вѣрными бываючие заса щѣдрѡстливѡстью корѡлевѣ, або кнажат великих имъ wтдаваны были, а прото мы... король Польскїй... чиним знамѣнито сим нашим листом (Львїв, 1509 *AS* III, 69); мы его [Желѣха]... перед wбличнѡстью маєстатѣ нашего до рѣкѣ наших завѣзати и ѣстити ка-зали (Вїльна, 1565 *AS* VI, 280); такъ и прошу покорне вашѡго найяснѣйшого королевского величества прощѣнїя, въ чемъ бы колвекъ згрубилъ и погрѣшилъ, яко чѡлѡвѣкъ, предъ найяснѣйшимъ вашѡго величества маєста-томъ (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); Великѡст', зацно(ст), майстать, превзѡложѣнїє, преимѣ-телство, превзѣто(ст) (1627 *ЛБ* 14); **маєстать єго королевской милѡсти** — король, мо-нарх: Прото если бы са та справа мѣла при-точити... пре(д) маєста(т) его к(р̄) м(л)... поко(р)не прошѣ и(ж) бы в̄м мо(и) м(л) панъ, яко канцѣле(р) при бѡкѣ его к(р) м̄л(с)ти бѣдѣчи постеречи того рачи(л) (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 270); томоу не забѣгати маємw скро(м)нѣ, всѣ чїначи з' охронѣнѣ(м) кон-федерѣцїи, и с пошанѡвѣнѣемъ маєстатѣ его к(р̄) м(л̄) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 78 зв.).

3. (*багато оздоблене крісло монарха на спеціальному підвищенні як символ влади*) трон: Престѡль: Століца, крѡлѣвскї(и) сто-лѡкъ, сѣдѣнѣє, маєста(т),... столѣць, крѣсло (1627 *ЛБ* 96); **на маєстатѣ усѣсти** — зїйти на трон: А по гѡркой и страшлївой смѣрти Ѳѡѡ-філовой, жѡнѣ его свѣтоблїваа Цѣсароваа Ѳѡѡдѣра, и сынъ єи блѡговѣрный Михаилъ,

на маєстатѣ Цесарскомѣ оуѣ(д)ши, ворота смѣлости Правослѣвны(м) шварыли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 33);

підвищення, подіум: А коли оузрѣла цѣра стоа́чогw, на маєстатѣ, вѣдлѣгѣ wбы́чаю,... и вѣсь лю́дѣ земли веселѣ́чи се и трѣ́бачіи в' трѣ́бы... роздѣ́рла шаты свои (серед. XVII ст. *Хрон.* 332).

4. (символ божественної влади) престол: то́е все те(р)пѣ́ти бо́удоу(т) в то(т) ча́сѣ, в кото́рый боудоу(т) короно́вани, и выхва́ланы стоа́чіе пере(д) маєста́то(м) ца(р)ски(м) всѣ́, кото́рые до́бре чині́ли (Острог, 1607 *Лѣк.* 55); И бо́азню вели́кою зна́ти быва́ють. Якъ пре(д) Маєста́томѣ онымъ Бо(з)ства огні́сты(м) (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); Оуѣ́ль те́ды Х̄с... не на Маєста́тѣ, а́нѣ на сто́л'кѣ; а́ле на землі, змордо́ваномѣ сво́емѣ тѣ́лѣ, чині́ль w(т)-почі́нокъ, и при стѣ́дни охоложа́л'са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 260); Пре(д)вѣ́чнаа мѣ́дрость Бжа́а..., Де́ва(т) чінw(в) Агѓл(с)ки(х)... на три ча́сти роз(д)ѣ́лила. Пе́ршю ѿрѣ́ны, Хе́рѣ́вими, и Серафі́ми, бли(з)ко вы́сокости Маєста́тѣ́ сво́егw поса́дила (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 922); *Образно:* То(д)а Ѓдѣ́ на́шѣ... са́детъ на Маєста́тѣ́ сла́вы свѣи, и всѣ́ // стѣ́и егw с нѣ́мѣ, Ап(с)толwве заса́дѣтъ на стwлца(х) свои(х), при бо́кѣ́ цѣ́ра Агѓлскогw и любі́могw ѣ́чтла сво́егw (Чернігів, 1646 *Перло* 149 зв.–150).

5. (ангельські чини) престолі: Кгдыж невидоме Ангели ся збрали: И Херувими полки своими стали. Съ Серафіми страшными ся скупивши,... И маєстатове вколо гробу стоятъ: И шестокрыліи, въ порядку ся боятъ (Львів, 1630 *Тр.п.* 170).

МАЄТНОСТКА, МАЄТНОСТЬКА, МАЄТЬНОСТКА *жс.* 1. (рухоме і нерухоме майно) маєток, маєтність: а в том часе тую... осаду их, з дворкомѣ, з будованемѣ, спряты, маєтьносткою, домовством, гумном, збожем навезеным,... огороды, з садами и пасекою, все огуломѣ,... на себе обняли (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); Єліссей Архімандритъ w цѣлості... Монастыра Печѣ́рскогw,... ста́раючиса ца́лы(м) ро́зѣмо(м) и сі́лами боро́начи егw w(т) ты(х) кото́рыи ялмѣ́жнѣ́, то є(ст), Ма́єтносткам' того с(т): Мѣ́сца крѣ́вды и безпраща́а чѣ́на́тъ, и ѣ́хѣ́ гва́лтомѣ́ оде́ймѣ́ют' и w(т)дала́ю(т) (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 28); Што се за́сь доты́че маєтностки, худо́бки зобра́ня моего, тую таковы́мъ спосо́бомъ спора́жаю и ко́нечне мѣ́ти такъ хочу (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408).

2. (невелике земельне володіння) маєток: взяли и позычили у... пана Станислава Прокшича Кандыбы,... дво́хъ тисе́чей зо́лотыхъ польскихъ, въ которой сумѣ, до выдержанья арендою, на сорокъ лѣтъ завели и уступили маєтностку церковную, въ повете Луцкомѣ лежачую (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 427); Иванъ Терлецкий, черезъ збитки и своволенство стративши маєтностку свою в повете Премы́слѣ́скомѣ, до мене се яко повинный удалъ и..., уживаючи мене самъ прозбами своими..., абы́мъ оно́го яко упа́длого пригорну́лъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 280); архимандритъ Печерскій и господинъ отецъ Исаакій... зъ то́е жѣ́ убо́гое маєтностки мое́е, абы на ду́шу мою не плакали, запла́тити ма́ють, о што и про́шу (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409).

Див. ще **МАЄТНОСТЬ, МАЙНОСТЬ.**

МАЄТНОСТЬ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

**МАЕТНОСТЬ, ИМАЕТНОСТЬ, МА-
ЄТНОСТЬ, МАЄТЬНОСТЬ, МАЄТЬ-
НОСТЬ, МАЄТЬНОСЬТЬ** *жс. 1.* (*рухома
й нерухома власність*) маєтність, майно: А
достаточно пописанье места и поветѣ ки-
евського а маєтносте(и) земањскихъ и
церковньныхъ и доходовъ воеводининыхъ не
могло быти на тотъ часъ бо недопѣшено
того в небытности воеводиного(и) (1552 *ОКЗ*
46 зв.); тогда жона єдина боудючи в с'воеи
немочи. теченію крове. ѡ(т) дванадєсати
лѣтъ. котораа южь была на лѣкарства вы-
дала в'сю маєт'ность свою. а ѡ(т) жадного
не могла оуздоровлена быти (1556–1561 *ПС*
251); все маєтности мои... поручаю... ихъ
милостямъ... старости Любецькому,... кня-
зю Дмитрію Козьце (Літович, 1582 *АрхЮЗР*
7/І, 33); А ѡстато(к) вказали ижъ на наклады
ѡбе(р)нѣли што показали и пре(д) фѣдо-
ро(м) ка(р)по(м) ѡце(м) свы(м) А дѣдомъ
ты(х) сиро(т) // Што записѣю(т) на имає(т)-
носте(х) свы(х) та(к) на роля(х) ѡакъ и на рѣ-
хомы(х) речя(х) ты(м) сырота(м) (Одрехова,
к. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 6, 4–4 зв.); ко(ж)дому
во(л)но єсть добрами и маєтностями своими
по добро(и) воли ѡ(т)дати... даровати запи-
сати ѡ(т) дєтє(и) и бли(з)ки(х) ѡ(т)дали(ти)
(Берестя, 1593 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1833, 26);
Нижли ся и тому Панко пасынок мой спро-
тивив, тоєи маєтности моеи мне не поступив
(Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); жаде(н) абы до
своѣго пожи(т)кѣ, таковы(и)дохѣ(д) не смѣ(л)
собѣ привлащати, кгда(ж) єсть пови(н)ни
ба(р)зѣи з свои(х) вла(с)ны(х) має(т)нос-
те(и), на тоє давати, а не и(ж) бы що не є(ст)
чис вла(с)ное, до себе брѣти (Ясси, 1614 *ЛСБ*
451, 2 зв.); Федор Липка,... прибравши до

себе козацтва и гультьяйства, по маєтностях...
шляхецьких... еждячы... вси збераня шля-
хецькие... плундроваль, пасеки вылуповаль
(Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72); **маєтность**
заставная — маєток, який є забезпеченням
боргового зобов'язання: ве(р)но(ст) твоѡ пѣ-
сенюто має(т)ность и(х) всю рѣхомѣю в то(и)
має(т)но(ст)и и(х) за(ст)авную... ѡ(т)дати
не хочєшь (Кременець, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Id,
2033, 61 зв.); па(н) ва(в)ринє(ц)... з має(т)-
ностє(и) свои(х)... заста(в)ны(х)... по рѣ(л)-
тора золото(г) все(г) сумою чини(т) золоты(х)
по(л)скы(х) два(д)ца(т) вди(н)... а то разо(м)
за тры поборы (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054,
63); **маєтность (маєтьность, маєтьность)**
дєдичная (дєдычная, дєдєчьная) — маєток,
успадкований від предків: па(н) Я(н) Мо-
дзоле(в)ски(и)... приєхавши до має(т)ности
своє(и) дєди(ч)но(и)... за(с)таву свою... зо-
(с)тави(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180);
урождоному... пану А(н)дрєєви Мо(с)чє-
ни(ц)кому має(т)но(ст) свою дєды(ч)ную...
по(с)тупили (Там само, 181); Трєсти позо(в)
такѣже до записѣ зо(ш)лого Пана лю(д)ви-
кга влизѣра ѡ неперенєсєнє // сѣмы... пра-
вомѣ заста(в)нымѣ зо(ш)ломѣ Панѣ данїлє-
ви Кгрто(в)скомѣ... на рѣ(д)ню и млыны...
и на и(н)шую маєтьно(ст) дєди(ч)нѣю (Київ,
1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 15); возьны(и) //
єнєралѣ... былѣ... в ключу, за(с), Махьновъ-
скимѣ лежачимѣ, в маєтьностьи дєдєчьно(и)
некгда свято(и) памєти ясьнєсєльможьного
єго милосѣти пана Януша (Житомир, 1650
ДМВН 214–215); **маєтность отцевская** —
маєток, успадкований від батьків: И яко въ
земли, въ будованю, въ маєтности отцевское,
такѣ тежѣ въ спадкохѣ братья нашеє и въ ку-

пли сестренца нашего, и во всемъ на все мнѣ дѣлу ровного поступилъ, и за все за то до- сытъ вчинилъ (Луцьк, 1564 *РЕА* II, 140); Тил- кож если лѣтъ доростутъ дочки помененное Насти Васчыхи... мает Омелко сын Антипов оныхъ з маетности отцевской... вывинити (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14); **маетность от- чизная (отчызная), отчизная маетность** — те саме, що **маетность отцевская**: в(н) для мене во вшеллаки(х)... потреба(х)... та(к) з стороны здоро(в)ѧ и уваже(н)ѧ... ѧко те(ж) и в доходже(н)ю маетности моеѧ в(т)чизное... 8(ч)тиве и статечне вбыходи(т) (Володимир, 1598, коп. 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 122 зв.); ко- торые... се поделили ровно мае(т)ностя(ми) своими... в(т)чы(з)ными (Київщина, 1600 *ККПС* 132); дѡмъ бовѣ(м) не добѣдованный зостаѡвиль, роздѣлѡти пото(м)комъ ѧкъ по- трѣба в(т)чизнѣю мае(т)ность не вспѣлемъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); **отчистая мает- ность** — те саме, що **маетность отцевская**: Понсева(ж) яко в(т)чѡстѣю // ѧкѣю маѣтно(ст) в(т)цѣ сѡ(м) свои(м) Збавитель Панѣ мл(с)тъ на тѣстаментѣ оучню(м) своѡи(м) зостаѡвити рачиль (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 37–38);

нерухомѣсть: тоѧ всеѧ сѣмы вышей мене- ное князь Федор и его потомки на имению и на всеѧ маетности рѣхомой и нерѣхомой в Корѣне Полской... искати и вытагати маеѣ (Краків, 1539 *AS* IV, 186); 8ста(в)уѣмъ абы по сме(р)ти родичо(в) детѣ(м) ле(т) недоро(с)- лы(м) шкоды и распороше(н)ѣ на маѣтно(с)- тихъ яко лежачы(х) та(к) и рѣхомы(х) маю(т) бы(ти) по(д) справою... впеку(в) (1566 *ВЛС* 66 зв.); в мае(т)но(ст)... лежачую... межи ма(л)жо(н)кою моею... и бра(т)ѣю

бли(з)кими моими по животе мое(м) ѧки(и) ро(з)рѣхъ и ро(з)ницы не были... в(с)тато(ч)- ную волю мою на се(м) те(с)таме(н)те... в(з)на(и)мую (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); А Его м(л) такъ тѣю лежачую ѧко тежѣ и рѣхомѣю маеѣтно(ст)... на (с)во(и) вла(с)- ны(и) // пожитокъ вберѣнѣлъ и привлашчилъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.–104); а шѣто ся тычѣтъ мае(т)но(с)ти убогое мое лежачѣе и рухомое, меновите: ча(с)ти моеѧ вла(с)ное прироженоѧ... такъже други(х) двоухъ ча(с)- те(и) з брато(м) моимъ... набыты(х)... у бра- ти мое(г)[о]... зо(с)тають (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

(садиба, будинок) маѣток: Потымъ и дру- гий разъ былемъ на справе... // пана Бранѣс- кого в той же маеѣтности,... где... зъ вен- цем... приехали в дѡмъ их милости, никого не засѣтавши, там же чекали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 598–599).

2. (земельне володѣння) грунт: велѣкѡи мл(с)тникъ набѣженс(т)ва крѣцкаго, монасти- рѣ побудова(л) маѣтности понадавалъ наве(т) и до мѣскихъ церко(в) маѣтности надѣлъ (1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); мы бачечи на то, же они сѣтъ люди вкраинны, а отъ поганства татаръ на именѣяхъ и на маетностяхъ своихъ скажены, и с тоѧ работы мосту замкового также ихъ вызволяемъ (Вильна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 41); про то слушне тоѧ, што stravиль, от него вернено быти маѣт, бо патріархъ // фол- варковъ анѣ селѣ ани маетностейъ своихъ не маѣт (Лѣвѣв, 1605–1606 *Перест.* 29–30).

3. (речі, які комусь належать на правах власності) майно, власність: Людѣ(и) ко- торыхъ з ы(з)бами и зо (в)сею маеѣтностью

ихъ побралъ и за собою всадилъ (1552 *ОЛЗ* 188); в(н) [Юрьи Козли(н)ский] буду(чи) пє(р)вє(и) сєго прита(г)нє(н) в кн̑гини ма-са(л)ское пере(д) тебе ку пра(в)у вколо по-крадє(н)є ска(р)бу и має(т)ности єє зъ за(м)-ку тучи(н)ского (Краків, 1554 *ЦДІАЛ* 181, 2, 323, 1); товары и вся маєтность єго має(т) быти до ска(р)бѣ нашо(г) взята (1566 *ВЛС* 38); жалова(л)... кна(з)... масальски(и) на ва(с) в томъ, што ты п̑нє Миха(и)ло лабу(н)ски(и)... кгва(л)то(м)... на дво(р) єго мл(с)ти... суди(л)ко(в)ски(и) вра(д)ника єго мишка зби(л) и зрани(л) и многую маєтность по-бра(л) (Кременецъ, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20); служебника єго... збили и зранили шкодѣливе и всю маєтность єго забрали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); кгда(м)... бы(л) на-готоваль ся з мєста Коростешова // єхати, наложи(л) бы(л) зо всего (!) маєтностью своєю на во(з) всѣ речи свои кра(м)ныє (Жи-томир, 1583 *АЖМУ* 59–60); маєтно(ст)... ты(х) по(д)даныхъ... пограбили... // 8 гри(ц)-ка пѣчки свє(р)дловъ три доло(т) двє (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89–89 зв.); маєтность зась и спрятъ домовый пана Корсаковъ и малжонки єго што колвекъ тамъ въ тыхъ ко-моряхъ было на свои подводы... кидали и на долъ до двора єго мил. пана подѣчашого киевѣскаго... возили (Київ, 1633 *КМІМ* I (дод.) 544); А што сє до(т)кнє(т) має(т)но(с)-ти моє(и), // а меновите сумы меновано(и) дво(х) тисєє(и) золоты(х) по(л)ски(х)... тая сума никому иньшому, то(л)ко мнє само(и) належитъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217–218); А маєтность єгв была ѿ овєць... волѡвъ ѿ ос-лїць и чєлади велми многв (сєред. XVII ст. *Хрон.* 54).

4. (*велике майно, цїнності, гроші*) багат-ство: Коли оуслыша(л) юноша ты(и) слова, в(т)шоль и засмоутил'са. бо ималь маєтности много (1556–1561 *ПЄ* 84 зв.); хотячи избави-ти д̑ши свои в(т) мою(к) и вгна вѣчнаго. не стараючиса в великы(х) пожитка(х), албо ма-єтностє(и) свѣта // того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 35 зв.–36); Присмотрѣмо ж ся, яко поганин, врожоный неприятель, вѣры не ломлет, не гу-бит,... маєтностей земных не забираєт, до своєє вѣры кгвалтом не примушает, яко римская столица (Львів, 1605–1606 *Перест.* 55); в'спа-матѣй... на прїповѣсть богатого и лѣзара, котѡры на(д) такъ велїкими має(т)носта-ми боудѣчи пано(м), в ша(р)латъ оубрѣаны, и анѣ кро(п)лѣ воды не былъ гѡдєнь; а хо(т) в' прагне(н)ю былъ велико(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); люде ѿкъ мнѡго для порѡжнєи слѣвы пра-цѣють, такъ... и в велїкїи скѣрбы и маєтно-сти стѣрают'са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68); Але богачъ кѣтры(и) злѣ має(т)ности доставає(т) лїхвами и неправ(д)ами, бо кто бога(т)ство такое має(т) то(и) зѣвше оу грѣхоу лежи(т) ѿко свїнїа оу болѡтѣ (1645 *УЄ* № 32, 197); В такої терплївости застаючи Іовъ дождалса ѿжє ємѣ бѣгъ не тѡлкв здоровѣє приворотїлъ, але ємѣ и маєтность дѣлъ, двоѣко бѡлшеї нїжли пѣрвѣй (сєред. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

(*рухома власність*) майно: сыновъ моихъ,... которыємъ въ малыхъ дєтачихъ лєтєхъ ихъ зъ маєтностью моєю рѣхоמוю, въ замкѣ..., въ забєгѣ передъ Татары,... при хлопцє Сидорє Засадковигѣ... зоставилъ (1577 *AS* VI, 71); А што ся дотычє(т) має(т)ности моєє, рухомое и лєжачое, што бы колвекъ было, то все в(т) мала до велика,... дарую и си(м) листо(м) за-

писую пану Голове(н)скому (Житомир, 1584 *АЖМУ* 152); не вѣбави(т) та мае(т)ность рѣхѡмаа (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); А Єго м(л) такъ тѣю лежачую ѡко тежѣ и рѣхомѣю ма-е(т)но(ст) Єго вла(с)нѣю на (с)во(и) вла(с)-ны(и) // пожитокъ вберѣнѣлъ и привлашчилъ то естъ меновите взято шкатѣлѣ... в Кото-ро(и) было... золотыхъ шестѣдесѣть тисе-че(и) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.–104);

дохід, достаток: Воспримѣте и(х) тихимъ лице(м) любезнѣ и дадите и(м) подобающѣю мѣ(с)тиню и вспоможеніє. Кожды(и) по блѣ-ому єго изволенію в(т) своєа мае(тн)сти. в(т) ни(х) же на(м) великодатель и члѣколюбє(ц) богъ нашъ дарова (Львів, 1589 *ЛСБ* 120).

3. Перен. Цінність: є(д)но то(л)ко прав-(д)ивимъ ср(д)цємъ покой са члѣче в(т) злостій свои(х) а не оутрачай мае(т)ности вѣца своего... а оутече(ш) са до него тєды в(ц) нѣ(с)ны(и) прїимє(т) в ла(с)коу свою стѣую (к. XVI ст. УЄ № 31, 5); а при тѡмъ вѣдаючи ѣжѣ по до-стѣткѣ по маєтностяхъ своїхъ дѣхѡвныхъ право-слѣвны(х) нѣшихъ, Вєлмѡжність твоѣ мѣти, и трѣбѡмъ стои Памлати Прѡдка своєго идѣчи, вѣнымъ вѣ Правослѣвіи не нарѣшено прѣво... прошѣ тѣю Книгѣ вѣнымъ до оуживѣна никѡмъ заборонати (Київ, 1631 *Тр.П.* 10 нум.).

Див. ще **МАЄТНОСТКА, МАЙНОСТЬ.**

МАЄТНОСТЬКА *див.* **МАЄТНОСТКА.**

МАЄТНЫЙ, МАЄТЬНЫЙ *прикм.* Ма-етний, багатий, заможний: ажѣ тепєрь, до-ставши оныхъ съ книгъ, а до того и то не меньшая, ижѣ єсми на право накладати для недостатковъ своихъ, чуючи того то пана стрѣя моего маетного, и во всемъ потужно-

го, не малѣ чимъ, ажѣ єсми мусєль и иншую маетность мою по братє моемъ,... контрактъ зѣ розными особами учинить (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 294); Имовіть: Маєтний (1627 *ЛБ* 48); вѣнѣ... // ча(с)то до и(р)гачѡва скры-те надѣбєгаючи подѣданы(х) поводѡвъ дєдичѣны(х) людє(и) маєтѣныхъ... зо вѣсемъ ихъ пожи(т)комъ... выкочивалѣ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125 зв.).

Пор. **МАЄТНѢЙШІЙ.**

МАЄТНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Багат-ший, заможніший: а та(к) тѣи котрїи має(т)-нѣишіи. тєды повиннісѣмо ратовати до(м) бѣїи и слоуги єго оубогы(х) и бѣ(д)ны(х) котрїи не маю(т) г(д)є взати (к. XVI ст. УЄ № 31, 35 зв.).

Пор. **МАЄТНЫЙ.**

МАЄТЬНОСТКА *див.* **МАЄТНОСТКА.**

МАЄТЬНОСТЬ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТЬНОСТЬ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТЬНОСТЬ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТЬНЫЙ *див.* **МАЄТНЫЙ.**

МАЖА *ж. 1. (великий вѣз, запряжений вола-ми)* мажа: И дали и потвѣрдили єсмы... абы... наши калоугєри ѡжє вѣбитають вѣ то(м) стѣи нашѣ мѣнастырѣ в(т) пѣтної абы имъ ходили по рибѣ по три мажи... оу весни три мажи оу вєсєнѣ (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

2. (мїра мїсткостї) мажа: Панѣ Юрє(и) Макаровичѣ... заграби(л)... //... Соли мажѣ двє ко(ж)дѣю мажѣ кѣповано по пєтїдєсѣѣтъ золоты(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.–28).

МАЗАЛНИКЪ ч. Масажист: aliptes, ма-
за(л)никъ (1642 ЛС 77).

МАЗАЛНИЦА *ж.* Приміщення у лазні для масажу: alipterium, маза(л)ница (1642 *ЛС* 77).

МАЗАНЕ с. 1. Брудота, гидота: ѡныи
жѣдовѣскѣи плѣгавыи хрѣхотины всѣ погѣ-
ноули и мѣзана и рѣны ѡныи дробѣныи... за-
жѣли (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15 зв.);

2. *Перен.* Ласка, милість. ♦ з **мазаня** — з ласки: там же дей приехал до них пан Борис Охлоповский по жону свою, которая у брата своего... час немалый, приехавши з Луцка, з мазаня мешкает, а до дому не едет (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403).

Пор. **МАЗАТИ.**

МАЗАНКА ж. Мазанка. Вл. н., ч.: миха(и)-
ло маза(н)ка (1649 *РЗВ* 19 зв.).

МАЗАТИ дієсл. недок. 1. (що, кого чим) (покривати шаром чогось рідкого або жирного) мазати: во єгиптьї моисѣи. рѣжючи бо-раны. да кровью браньєю на вдверии маза(л) (1489 *Чет.* 171); Не помазаль еси головы моеє оливою, а таа мастью ноги мои... оли-вою мазала (Хорошів, 1581 *Євг.* 65); Та-ко(ж) кого жона скажить то ты(м) же ма(ж) що и килоу каже(т) // мазати (XVI ст. *УТ* фото-коп. 5–5 зв.); скóро бы нáмь роскáзано ве(д)-лѣгъ звѣчаю костѣлного, болóто(м) и сóльно крѣшєныхъ мáзати, то ижъ стародавнѣи црѣкве стóе порáдокъ крѣщенїа стго мѣслъ бы бѣти завѣржєнь (Острог, 1606 *Мол.* 3); ungo мазати (I пол. XVII ст. *Сем.* 179); *Образно*: ла(с)каете го(р)тань смачнѣиши(ми) кѣсы, ѡсла(ж)дáете смакѣете, мáжете, собѣ ѡга(ж)дáете, вóлно по-

ХО(Т)НЮ во всѣмъ испо(л)наете (1598 Виш.
Кн. 274);

(покривати стіни хати, будівлі глиною, вапном) мастити: niźli tyje weży... wsi ne obmazany y horodni tež jnszyi ne mazany (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 20);

(чим) бруднити: мазати, bulbito, дѣти(н)-ны(м) гное(м) мажу, каляю (1642 ЛС 106); маж8 Maculo (1645 Ужс. 50 зв.).

2. *Перен.* (кого, що) Плямувати, ганьбити: хто кáреть незъбожного, самъ себе маже-те (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 244); А если же (тежъ) што на котрого ведаеть, нех же ся, не крыночи имени своего, объявить, яко цнотливому прыстоить — у-въ очи кождому мовить, а не яко песь — съ тылу кусаючи, и мажу-чи почтивости людьские (Вільна, 1599 *Ант.* 925); то е(ст), же ѡ грѣхоу чинѣно(м)... тоє маємъ розѹмѣти, а не ѡ грѣхоу прѣворо(д)-но(м), котóрый великаго тѣла, то есть на-тоѹри лóдскои го́ловоу пре(з) грѣ(х) псоѹ-ючій на́съ всѣ(х) котóрїи тоєи головы члóн-ки естесмо, псоѹеть и ма́жеть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 191 зв.); если бы кто хотѣл мазати свою чистѹю мысль на той хулной лжи, ко-торую Скарга от себе изобразил, хотячи тую ганбою... вѣнчати и писанием... обличати, могл бы цѣлую библию,... написати (1608–1609 *Виш.Зач.* 212); Котóрые бѣдѣчи нѣпрїа-телѣми головными Цркви Всхóднеи,... смѣли и // ва́жилися ро(з)ными герѣ́зїами Црковъ Православнѣкатолїчeskѹ ма́жѹчи, свѣтѹ ѡгнѣжати (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв. ненум.).

Пор. **МАЗАНЄ.**

МАЗАТИСЕ *див.* **МАЗАТИСЯ.**

МАЗАТИСЯ, МАЗАТИСЕ, МАЗАТИСА дієсл. недок. **1.** (чим) (намащуватися, нати- ратися чимось рідким або жирним) мазати- ся, маститися: Жидова... надъ иконою... поруганіє чинили, и якие чуда отъ нея были: кровь и вода вышла изъ дошки образа //... исцеленіє стало велико хоримъ, мажущим- ся кровию тою (Супрасль, 1580 *Пис.пр.лют.* 69); На той часъ впѣстѣвше ю стїи Бжїи А҃гели, порвѣтъ ю Мѣрины, вные бѣси... оувѣргѣ(т) ю звѣзанѣю ланцѣхѣми... вѣ зѣмлю тѣмнотнѣю... // гдѣ сѣтѣ затарасованые дѣшѣ грѣшникѣ(в)... гдѣ рѣскошѣ попѣднаѣ, не- чїстаѣ... гдѣ влѣйкама и маѣтѣми мажѣчїисѣ и пѣ(з)мѣючїисѣ, гдѣ зѣ бѣбѣнами и пища(л)- ками вино пѣчїи (Львѣв, 1642 *Час.Слово* 269–270); **руцѣ мажуть се** див. **РУКА.**

2. Перен. (з чого, чим) Бруднитися, па- скудитися: Рѣклѣ г(ѣ)дѣ до Мѣвсѣа: мѣвъ до сїѣнникѣвъ сынѣвъ // Аарѣоновыхъ: нехѣй са не мажѣтъ смертѣми сосѣдѣвъ свойхъ, хїба крѣвнѣхъ а бїлїзкихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123–123 зв.); Всѣако (ж) данїїлѣ постановїлѣ вѣ ср(д)цѣ своймѣ, жѣ бы се не мазѣлъ зѣ столѣ пр(с)когѣ ани винѣмѣ пїтѣа егѣ (Там само, 357).

МАЗАТИСА див. **МАЗАТИСЯ.**

МАЗНИЦА ж. Мазница. Вл. н., ч.: Анѣдрѣ(и) Мазница (1649 *РЗВ* 376 зв.).

МАЗУРЬ ч. Мазур. Вл. н.: Кри(ш)тофа Ма- зура,... збили, змо(р)довали (Житомир, 1582 *АЖМУ* 40); а(н)дрѣ(и) мазу(р) сло(д)о(в)ни(к) (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 1036, 2); преорѣ конѣвенту Затурецѣкого... заносить... напротивѣко не- роботѣнымѣ Васѣкови Лисѣвъцови, Васѣко-

ви Мазурѣи... прѣтѣсѣтѣцію в тотѣ способѣ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/VI, 429).

МАЗЬ ж. (густа жирна речѣвина для зма- щування предметѣв) мастило: ма(и)строви... на ла(т)ноѣ гво(з)дѣ ѣ гро(ш) и по(л)пѣта гро(ш) на ма(з) (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 1036, 10); на ма(з)... г(рш) вѣ (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 5 зв.).

МАИСТЕРСТВО див. **МАЙСТЕРСТВО.**

МАИСТЕРЬ див. **МАЙСТЕРЬ.**

МАИСТОРСѢЯ ж. (вправнїсть, умїння) майстернїсть: Прѣто а ѣ(т) тѣбѣ дѣаволѣ, тѣс ма(и)сторѣи слѣвы и ч(с)ти не требѣю; гро- шико(в) збирати, фо(л)ва(р)ко(в) и до(м)ко(в) // ... кѣповѣти не хочѣ (1599–1600 *Виш. кн.* 211).

МАИСТРАТЪ ч. (орган мїського самовря- дування) магістрат: Мы во(и)тѣ бѣ(р)мистрѣ Ра(и)цы и ѣвѣ(с) ма(и)стра(т) Мѣста... Києва зѣ(з)навама ты(м) писанѣ(м) нашимѣ ижѣ... што ѣдо(р) Юшковичѣ Мѣсчани(н) Киє(в)- ски(и) мѣлѣ ѣ себѣ Коморѣ ѣ(т)цовскѣю в ри(н)ку Києвскомѣ на плацѣ волномѣ (Київ, 1638 *ПИ* № 30); умоцованы(и) сторѣны пово- довоѣ домавѣлѣсе, абы мѣнованы(и) во(и)тѣ белоѣ(р)ковѣски[и],... яко и ѣ(д) ма(и)- страту... мѣ(с)та Бѣлоѣ Це(р)кви плѣнипо- те(н)цію, которѣго бы тутѣ ставѣти мо(г)ли прѣ(д) судѣ(м) нинѣ(ш)нымѣ по(д)комо(р)- ски(м) (Київщина, 1639 *ККПС* 263).

МАИСТРОВЬ прикм. Майстрѣв: камѣ(н) лѣктѣвы(и) тѣсаны(и) и(з) фуруѣ и урѣбе- (н)ѣ(м) ма(и)стровы(м) (Львѣв, 1598 *ЛСБ* 1039, 8); ма(и)с(т)ро(в) камен прывѣ(з) с тѣсанѣ(м) по ѣ г(рш) ло(к) (Львѣв, 1599 *ЛСБ* 1042, 4).

МАИСТРЪ див. **МАЙСТЕРЬ.**

МАЇСТЕРНЕ *присл. (із великою вправністю)* майстерно: Володімеръ з^і кона // мѣжне высадивши... знал^і тѣжъ... з^і негѡ ланцѡхъ великій золотый перлами и каменями дорогами коштѡвне и маістерне саженыи (Київ, 1623 *МКСВ* 69–70).

МАЇСТЕРЬ *див.* МАЙСТЕРЬ.

МАЙ¹ *ч.* Травень, май: М(с)ца. Маѡ. во .ка. днь. слово ѡ блговѣрно(м). црї ко(с)те(н)тїне. и мѣре его елены (1489 *Чет.* 199); П<и>сан в Луцку, маѡ гї, день, индик(т) з̄ (Луцьк, 1503 *AS I*, 150); Писан... месеца маѡ є ден (Краків, 1518 *AS III*, 170); М(с)ца маѡ. погебреискѡ їарь, просто маї (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 36); в то(м) же року всмѣдесять третє(м), м(с)ца мая, дня сегогона(д)цать, выкрадено ми, деи, воскобо(и)ню (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53); писа(н)... рокѡ тисеча пѣтсѡтъ девє(т)десятого м(с)ца маѡ второго днѡ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 5); Писанъ во (л)вовѡ... при це(р)кви столе(ч)но(и) мца маѡ г̄ дна (Львів, 1587 *ЛСБ* 84); мо(и) милый сынѡ втрымале(м) десятого дна маѡ листы твои даныи пє(р)вого дна того жѡ мѣсеца (к. XVI ст. *Розм.* 63 зв.); Вѣйстиннѡ и тотѡ оцѡ нашѡ заквїтнѡлѡ їакѡ їаблонѡ в^і Маю то єсть, в^і бл(с)венной старости. Провїлѡ и сѣдинами чт(с)ными а(к) снѣгѡ бѣлогѡ вѡлоса, і цнѡтами дѡвными (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 26); Року тисеча шестсѡтъ пѣтдесятого, мѣсяца мая шостого дня (Кременець, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 436).

МАЙ² *ч.* Клечання, зелень: Бо якось тыє ново перемѣйныє квѣтки и маи вмѣсто зелєное бѡрвы все бѣлою намѡ зверхѡ притрасѡють (Острог, 1587 *См.Кл.* 14 зв.).

МАЙ³ *присл. 1.* Більше: возмутъ выдѡ нихѡ владычество, чомѡ май любѡть сєсь свѣтъ, нѣжѡ царство небесное (XVI ст. *НС* 4).

2. Дуже: то суть владыци, попове, дякуны, котрыи узѡли дарѡ душевный, одны май много, а другыи май мало, кождый противѡ силы своеи (XVI ст. *НС* 138).

3. (*ще раз*) знову: Чомѡ она была у курварствѡ, якѡ мовить май потумѡ евангелистѡ, и пришла идѡ колодязєви безѡ сорома грубо и грѣшна, али сѡ обернула домувѡ выдѡ колодязѡ праведна и свѡта (XVI ст. *НС* 63).

4. (*до того жє*) ще: Чомѡ за сєго фарисєя никто не рюкѡ, ажѡ овунѡ єсть неправеденѡ, али челѡвѣкѡ че(с)тнѡй, а Христѡсѡ осудиль его, май похвалиль мытника, которого увєсь свѣтъ держаль грѣшного (XVI ст. *НС* 4).

МАЙБУЛШЕ *див.* МАЙБУРШЕ.

МАЙБУРШЕ, МАЙБУЛШЕ *присл. найв. ст.* Найбільше: Имають туй науку усѡ хрєстяне, а май булше попове (XVI ст. *НС* 62); приносить на насѡ потѡть небесныхѡ, што єсть дѣло малое... айно, кулькымѡ сѡ майбурше журить за нашѡ пожитокѡ и за годулю нашу, котрыи єсли на образѡ его учинєны и май дорожѡшѡвы выдѡ потѡть передѡ Богомѡ (Там само, 94); Ну, чимѡ хочѡ сѡ оправити? Май бурше вѣровѡ правѡвѡ и дѣлы добрыми (Там само, 185).

Пор. БУРШЕ.

МАЙБУРШИЙ, МАЙБУРШИЙ *прикм. найв. ст. 1.* (*який найдѡвшие триває*) найдѡвший, найбільший: Третїй пусть сєсє єсть, котрое беруть люди горѡ за якую вину... Сєсь

пустъ май буршій лишень и поставлень на люди лишъ до часу одного (XVI ст. *НС* 25).

2. (який має найважливіше значення) найголовніший: одинъ законоучитель, кошуючи Іисуса, извѣдовавъ его: “Котрая заповѣдь есть май буршая у законъ?” (XVI ст. *НС* 134).

3. (який відзначається найбільшою силою впливу, значимістю) найбільший: якъ покаянiе далъ Бгъ грѣшнымъ... постъ, молитва... то тымъ спасешъ ся грѣховъ своихъ, чомъ май буршаго покаянiя не (е)сть, коли члвкъ уже ся каеть, дале што бы не согрѣшаль ни одинъ разъ (XVI ст. *НС* 9); Слушайте уже, братя мои, чомъ май буршемъ дѣло надубное на сюмъ свѣтѣ не имаете (в *ориг.* имаетъ. — *Прим. вид.*), якъ сесю науку (Там само, 203).

Пор. БУРШІЙ.

МАЙБУРШІЙ *див.* **МАЙБУРШІЙ.**

МАЙДАНЪ *ч.* **1.** (велике незабудоване місце в селі або місті) майдан, площа: то все тое,... побравши, и полупивши, на майданъ на место зволовичши, межи себе розшарпали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 261).

2. (місце, площа, приміщення для виготовлення та зберігання чогось) майдан: А што се ткнет Миргорода, теды футора Хомутец названого, и Майдановъ робеня салетръ,... также всихъ уходовъ над реками Хоролем и Пелом... въ поссесию... администраторови... не подаль (Варшава, 1622 *ЧИОНЛ* XIV-3, 132); погинули... контрактъ одъ жида миргородского... розного браня борошна до майдану... также взглядомъ затримання мембрану голого съ подписомъ рукъ шляхецких (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

3. Вл. н.: Шлексъй Майданъ (1649 *РЗВ* 124).

МАЙДОРОЖЪЙШИЙ, МАЙДОРОЖЪШИЙ *прикм. найв. ст.* Найдорожчий: ище кулькымъ ся май бурше журишь за нашъ пожитокъ и за годулю нашу, котрыи есме на образъ его учинены и май дорожъшovy (!) выдъ потяты передъ Богом (XVI ст. *НС* 94); Слушайте уже, братя мои,... чомъ май дорожъйшее дѣло найдете у сесь часъ, нѣжъ золото (в *ориг.* золота. — *Прим. вид.*)... албо великое панство сегосвѣтное (Там само, 203).

Пор. ДОРОГИЙ.

МАЙДОРОЖЪШИЙ *див.* **МАЙДОРОЖЪЙШИЙ.**

МАЙНОСТЬ *жс.* Майно: а послѣ того в тыжден на проводной недели без бытности моеѣ жону мою з дому от всеѣ майности моеѣ выметал (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 104); Имѣнiе: Майно(ст), маѣтность, богѣтство, имѣнье, дѣбра (1627 *ЛБ* 48).

Див. ще МАѢТНОСТКА, МАѢТНОСТЬ.

МАЙРАНЪ *див.* **МАЄРАНЪ.**

МАЙСТАТЪ *див.* **МАЄСТАТЪ.**

МАЙСТЕРСКИЙ, МАЙСТЕРСКІЙ *прикм. 1.* Досконалий, майстерний: Тѣ сѣтъ Николѣсви майстерскіи наѣки, в дѣбрыѣ ѳеѣдѣре, постаѣѣ паѣковомѣ за правды прировнѣный, и дѣтiнны(м) iгриска(м) подѣбныи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 267).

2. Переконливый, майстерний, умілий: И если не згоди(т)са зѣ штѣчными и майстерскими шкѣльными iхѣ аркѣмѣнтами и пробѣми, то албо ѣко подѣло ѡ(т)кiнѣли, албо штѣ

здасться протівно быти нащѣ, ... ведлѣтъ оуподобана Арістотелского здана ш(т)мѣ-нили (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 202).

МАЙСТЕРСКІЙ *див.* **МАЙСТЕРСКИЙ.**

МАЙСТЕРСТВО, МАИСТЕРСТВО *с.*

1. (*будівельне мистецтво*) архітектура: Архітектѣра, ма(и)стерство, albo наѣка около бѣдована (1627 *ЛБ* 181).

2. (*досконалість*) майстерність: Хра́мъ Б(д)цы вѣставиль, и бѣдова(н)є самоє на(д) Исто́чникомъ назвалъ. Кото́рогѡ то Хра́ма великоє, а прѣве чѣдо́вное бѣдова(н)а Маис-те́рство (Київ, 1631 *Син. Тр.* 815).

3. Мистецтво; майстерність: однакъ изне-магають тамъ всѣ того лѣкаря лѣкарствен-ныи медикамента и довѣпы, где ядовитыи пострѣлы... въ тѣло мое потрафивши, всѣ майстерства лѣкарственными опередили (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 72).

Див. ще **МАСТИРСТВО.**

МАЙСТЕРЪ, МАИСТЕРЪ, МАИСТРЪ, МАЙСТЕРЪ, МАЙСТР, МАЙСТРЪ, МАСТЕРЪ *ч.* **1.** (*фахівець із якого-небудь ремесла*) мастер: пѣтъ паве(л)... ма(и)сте(р) та(к) выгована(м) ѣко и ш(т)дана(м) каме-ня та(к) в мурованю цѣрке наше(и) и роботу муровъ повинє(н) ш(т)давати вѣрне... выпра-влючи ве(д)лугъ шбѡвѣзку своего (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); а // поправлялъ тую церковь майстръ зе Влохъ, Савостиянъ Брачъ (поч. XVII ст. *КЛ* 83); Найдешъ оу васъ што днѣ ковала зъ мо́лотомъ, тѣслю зъ сокирою, и ѣн-ши(х) ма́стершвъ, зъ рѡзныхъ далѣкихъ мѣстъ зъ рѡзнымъ на́чи(н)ємъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* передм. 3 зв. нenum.); Зиждѣтель: Бѣдо́вни(к),

Тѣсла, або на(д) бѣдованьємъ прѣложѡны(и), albo тѣсѣлскій майстеръ (1627 *ЛБ* 43); кгда ю(ж) мѣровати почали потѣсавъши камѣ(н) п(н). ѣнѣ ма(и)стрѣ fr. 4 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5 зв.); маѣ 6 дна пѣѣ Адама ма(и)стрѣ fr. 4 (Львів, 1634 *ЛСБ* 8 зв.); о наехане буды, гдѣ поташъ на манифѣстанта роблено, о взѣте майстра и чѣляди зъ сокирами будное пяти-десять (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

2. (*той, хто має високу кваліфікацію у певній галузі знань*) фахівець: Ро(с)ло подѡй-зре(н)є ѣжъ ма́йстрѡве са́ми и профѣсѡровѣ: оу́чачи пѣблѣчне, лю́бѡ слѡвне... хѡчѣтъ ѣбы ѣмъ то́лко са́мымъ вера да́на была (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4 зв.); а за ними по малымъ часѣ иныхъ усѣхъ студѣнѣтовъ зо всѣхъ своихъ школъ, ... с помененыи от-цами майстрами для наданѣ ѣмъ посѣлку, помѡчи..., законѣника тоѣж рекгулы, до колеюмъ своего, выправили (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593);

(*учений ступінь*) магістр: Таковымъ Спо-собомъ Пно(м) братѣя(м) бра(т)ства цр(к)ѡ-ного Храма ѣспѣніа Пр(с)тыа бѣа в мѣсте Льѡвѣ, ѣкъ намъ повѣрено... полѣцаємъ, абы з... по(л)торы тѣсѣчи золѡты(х)... на выхо-ванъє ѣчоного Маистра... приро(с)тѣти мог-ло (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1); з ты(х) по(л)торѣ тѣсѣчы золѡты(х) на ко(ж)ды(и) рѡкъ на выхо-ванъє ѣчоного члѣка Маи(с)тра в грѣче(с)комъ ѣзыкѣ бѣглѡго... золѡты(х) по(л)торѡста (!) пожи(т)кѣ прира(с)тѣти має(м) (Львів, 1622 *ЛСБ* 489, 1).

3. Керівник, очільник: Абѡвѣмъ ото нѣпрѣа-тель и завѣстникъ рѡжаю лю́дского, всѣаль въ ср(д)це рѣвно́сть слоую, опѣтоу або маи-

стрѣ богѣтомѣ, котѣрый зѣ двѣма тѣса(ч)ми до войнѣ прибрѣными людѣй,... притагнуоуѣ на то(т) събо(р) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 47).

4. Воєначальник: Архістрати(г): Найвы(ш)-шій Ге(т)ма(н),... або маїстеръ жолнѣрѣ(м), або старші(и) кна(з), воєвода (1627 *ЛБ* 181).

5. (про диявола) магістр: Других, простѣй-ших, той же майстр диявол, своими органы владомыи, силою... всех во свою овчарню погибелную согнал и совокупил (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 175); И пошлютъ ихъ до морѣ,... идѣже кѣпѣются..., разбо(и)ницы, злодѣеве, мѣжеложницы, котѣрїи выоучилиса такового ремесла, вѣ содомѣ, оу маїстра своѣго сатаны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70).

МАЙСТР *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАЙСТРОВАТИ *дієсл. недок.* (кого чим) Відтворювати, зображати: Йкѣ ѡлбо ѡ(т) кола мѣжно єсть... маліованіє(м) и рїса-ми майстровѣти непо(д)лѣглоє малѣрствѣ и вышбразѣню со(л)нѣчномѣ... // ... не-створенѣю и нешграніченѣю, и во все(м) до-сконѣлѣю, и вы(ш)шѣю всѣкои досконѣлости прировнѣвати Тр(о)цѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 292–293).

МАЙСТРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАКЕДОНІАНЕ *див.* **МАКЕДОНЫНЕ.**

МАКЕДОНЫНЕ, МАКЕДОНІАНЕ *мн.* (представники павликанської секти в Македонїї) македоняни: розпоу(к)са ты (ж) ѡко юда, испѣлж ты (ж) изъ нїми злоч(с)тї-вїи юдѣшѣ арїане, и македонїане нѣ(р)кове, несторїане (XVI ст. *УЄ* № 29519, 77 зв.); при-ходили симонїане, херинтове, євїонитовѣ,...

донатистовѣ, македоняне, несторїане, євти-хіане,... на тотѣ корабль, то єсть на церковь Божїю, пащѣки свои роззѣвляючи,... хотячи єе поглѣтити (бл. 1626 *Кир.Н.* 25).

МАКЕЛІЯ *ж.* Заїжджий двір: прото муси-ли то купити, что въ макелїи продавано, по на-шему въ гостинномѣ дому, въ господѣ (Супра-сльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 166).

МАКИВКА *ж.* Маківка. Вл. н., ч.: Ра(д)ко Маки(в)ка (1649 *РЗВ* 315 зв.).

Див. ще **МАКОВИЦА.**

МАКОВИЙ *див.* **МАКОВЫЙ.**

МАКОВИЦА *ж.* (опуклий дах, що має форму півкулі) баня, маківка: Палаць г(с)дрѣски(и)... новозбѣдованѣ //... побить маковицы жєлєзомѣ бѣлымѣ (1552 *ОВол.З.* 195–195 зв.).

Див. ще **МАКИВКА.**

МАКОВНИКЪ *ч.* (гірська порода) мілонїт: meconites, маковникъ камє(н) (1642 *ЛС* 265).

МАКОВЫЙ, МАКОВИЙ *прикм. 1.* (який стосується маку) маковий: власне такѣ се згажають, ѡкоби коли старожитное зъ ново-тою,... добрый порадокъ сѣ помешаньємѣ, родоста зъ маковымѣ цветомѣ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1009); рапауєє(us), макови(й) (1642 *ЛС* 299);

(одержаний із маку) маковий: diaglavcion, маковы(й) сокѣ (1642 *ЛС* 162).

2. (який має колір квітки маку) маковий, червоний: другая сукня маковая швебєдин-ская (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/1, 101); рапауєєrata toga, маковая риза (1642 *ЛС* 299).

МАКОРТЕТЬ ч. Макітра: Тамъ же, в ко-
море, при (м)нѣ... позастави(в)... масла в
макортеу,... меду пре(с)ного по(л)го[р]щка
(Житомир, 1583 *АЖМУ* 66).

МАКУЛА ж. Вада, ганж; ганьба: поро-
ченъ, подозрѣный, маклѣ маючій (1596 *ЛЗ*
70); Поречѣнъ... Подозрѣнъ, ы(и), маклѣ
маючій, наганѣный, покала́ны(и) ҃корізне-
ный (1627 *ЛБ* 89).

МАКУХА ж., перен., зневажл. (вайлува-
та, млява безхарактерна людина) макуха.
Вл. н., ч.: става(т) ему роуко(и)мы пре(д)
зоупе(л)ны(м) право(м) шлешка а про(з)-
виско(м) маку(ха) (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37,
1, 12); васи(л) макуха (1649 *РЗВ* 4 зв.); Яцько
Макуха (Там само, 405).

Див. ще **МАКУХЪ**.

МАКУХОВЪ прикм. у ролі ім. Макухів,
-ого. Вл. н.: Запи(с) хомѣ цвакови (!) ш(д)
федора и дѣма́на (!) маклѣховы(х) (Одрехо-
ва, 1621 *ЦДІАЛ* 37, 2, 34); сыновѣ ле(ш)ка
маклѣхового федл(р) и дѣма́н(н) зєзнали... иже
продали ш(и)чизнл сво(ю)... // цвякови хомѣ
(Там само, 34–34 зв.).

МАКУХЪ ч. Те саме, що **макуха**. Вл. н.:
пре(д) право зупо(л)на шсаженое стану(в)ши
ле(ш)ко пре(з)виско(м) маку(х) и зозна(л),
и(ж) взл(л) ш(д) пна Фе(д)ка... двадѣсца
зло(т)... на вла(с)ную потребу свою (Одрехо-
ва, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 3 зв.); Были при тлмь...
гри(ц) ма(р)ша(л)... и ле(ш)ко маклѣхъ (Одре-
хова, 1608 *ЦДІАЛ* 37, 2, 10 зв.).

МАКЪ ч. 1. (*Papaver somniferum*) (*рос-*
лина) мак городній: увъ огородехъ капуста,
морквы,... огорковъ, маки — то все полама-

ли, порвали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161);
то(т) макъ иже имѣ(т) цвѣ(т) бѣль то(т) єсть
лѣчиши (XVI ст. *Травн.* 338 зв.);

(*Papaver rhoeas*) мак дикий: rheas, dis,
макъ (1642 *ЛС* 354); Макъ papaver (1645 *Уж.*
38 зв.).

♦ **макъ вороней** — (*Glaucium corniculatum*)
мачок рогатий: ceratis, ма(к) вороне(й) зело
(1642 *ЛС* 118); **макъ житний** — (*Hypercium*
pendulum) повислик звичайний: hypercoo,
макъ жи(т)ни(й) (1642 *ЛС* 221); **макъ лѣс-**
ный — лісовий мак: carij, ма(к) лѣ(с)ны(й)
(1642 *ЛС* 113).

2. (*насіння маку городнього*) мак: У дворѣ,
҃ клетѣх полдеваты бочки проса, макл боч-
ка шдна (Яблонь, 1551 *АС* VI, 111); Шгороды
ѡ по(д) двором засеаныѣ ѡ мако(м) а дрлги(и)
шгороднымъ насенемъ (1552 *ОЛЗ* 177); зо мли-
на... мого взято... польмацы крупъ, мацу маку
(Клеваш, 1571 *АрхЮЗР* 1/І, 34); кнзь Вороне-
цки(и)... взяли... ячменю ме(р) три(д)ца(т),
маку ме(р)[ка] ш(д)на (Житомир, 1584 *АЖМУ*
76); взято... // ... маку четвѣртину (Київ, 1591
ЦДІАЛ Лен. 823, 1, 133, 80 зв.–81); взяли... маку
полмацы (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/І, 138);
Czy widite szto sie diyet ná ty berežiny... poch-
wistáne od pirohow z makom: z szálom z dretkom
y z pásternakom? (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фо-
токоп. 5 зв.); **макъ черный** — насіння дико-
го маку: дикаѣ лактл҃ка силл имѣсть аки макъ
черный (XVI ст. *Травн.* 261 зв.).

МАЛАКІЯ ж. Рукоблудство: грѣхи не-
чи(с)тїи: чл҃жоло(ж)ство, содо(м)ство, ма-
лакїѣ, жа(р)ти и смл҃хи ҃ тебе бывали (Чорна,
1629 *Діал. о см.* 272).

МАЛДРИКА ч. (*вид сирю*) мандрика: Масла горщок, а сыров двадцат семь, малдриков семнадцат (Володава, 1553 *АС VI*, 13).

Див. ще МАНДРЫКЪ.

МАЛЕВАНЄ, МАЛЕВАНЬЄ, МАЛПОВАНЄ, МАЛЇОВАНЄ, МАЛОВАНЄ, МАЛОВАНЯ с. 1. (*зображування кого- або чого-небудь на площині олівцем, фарбами*) малювання: если тепѣр^ѣ кг(д)ы то не в на́шой мо́щи е́сть, вше́лаки(х) спо́собовъ зажива́ючи ста́расмоса. и малова(н)е́мь ко́усимоса (Острог, 1607 *Лѣк.* 58); Гдѣ ясный пала́ць Фе́бовъ, ро́зный, в^ѣ бѣдованію, В^ѣ положенію вы́сокій, слі́чный в^ѣ малі́ованію (Київ, 1632 *Євх.* 297); З вше́лакою пі́лно(ст)ю иска́вши и бада́вши, и правді́вы(х) оуста(в) наслѣ́довавши, нѣ́чого не ѡ(т)имѣ́емъ и нѣ́чого не прикла́демъ... а наслѣ́дючи... // оухва́лы пи́саныи и непі́саныи... Змежи кото́рыхъ една е́сть ѡ... малі́ова(н)ю Сты́(х) Икѡнъ, то́ е́сть Образѡвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78–79);

(*спосіб зображення предмета на площині*) малювання: над враты царскими образы вси простого малеваня старые (Овруч, 1600 *АрхЮЗР 1/VI*, 288); Ѱбразопо́исаніе: Мала́рство, малі́ова(н)е (1627 *ЛБ* 148);

(*настінний живопис*) стінопис: ачи (ли)... цр̑квѣ на(ш)ѣ малевати ѣ средине по все(м) стена(м)... до(б)рыми красками штобы пе(к)ное малеване было (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); видиль есми... образъ на муре намалеванный светого Иоанна Богослова, въ колку местцахъ, отъ стрелянья ручничного, малеванье зъ вапномъ отбито (Володимир, 1591 *АрхЮЗР 1/І*, 295); Але по́звѡльмо и малі́оваными рѣсами не по(д)лѣглого

малі́ованію е́стества звѣ́довати и ба́датисѧ, ꙗ́къ Николѣ́й хѡ́четъ (Київ, 1619 *Гр.сл.* 274);

образ; ікона: Иконное въ́збраже́ніе: малѣва(н)е (1627 *ЛБ* 47).

2. (*результат праці художника*) робота: Плащеница... Ѣмиле(н)но малованаѧ кра́не(ц) злоти(с)ты(и) на ва(л)ку в пу(з)дрѣ́ точеномъ. малованаѧ небощыка п. Феѡдора маляра (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 70).

3. (*сюжетне або орнаментальне зображення на побутових предметах*) розпис; малювання: двери на добрыхъ завесохъ з малеваньемъ (1552 *ОВол.3.* 195 зв.); было... седе(л) з малѣва(н)емъ сафано(м) крыты(х) три (Луцьк, 1565 *ТУ* 111).

Пор. МАЛЮВАТИ.

МАЛЕВАНЫЙ, МАЛПОВАНЫЙ, МАЛОВАНЫЙ дієприкм. у ролі прикм. 1. (*помальований фарбами; оздоблений малюнками*) мальований, розписаний: в том прибоку, одна скрыня великая малеваная, замок в ней нутрный (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР 8/VI*, 350); два кр(с)ты дере́внаныи малеваныи (Львів, 1579–1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); Юре(и) ха(р)вають... мель... // ... седе(л) малеваны(х) д̑ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 57–57 зв.); на то(т) ча(с) взя́лъ... седло малеваное з во(и)локо(м) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.); свеч две; хорогов две..., малеваных (Овруч, 1600 *АрхЮЗР 1/VI*, 288); при которм бою... по(г)раби(л)... се(д)ло ко́за(ц)ко́е малеваное з во(и)локо(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 50); Плащеница... Ѣмиле(н)но малованаѧ кра́не(ц) злоти(с)ты(и) на ва(л)ку в пу(з)дрѣ́ точеномъ. малованаѧ небощыка п. Феѡдора маляра (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 70);

зображувальний: Єсли бы то вѣдаль Нико-
лай, и того з' доброу вѣроу слѣхати хотѣл
бы, ѡ добротливый Осеодоре, нѣкды бы ге-
метрицкими, албо землемѣрскими фѣкгѣра-
ми маліоваными не вѣжил'са бадатиса недо-
стїгнутого єстества (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 269);

(намальований фарбами і т. ін.) мальова-
ний: а твое царство и панство выгѣбил..., а
тебе вѣмъ подал; а конечно за вашѣ вѣбразы
рѣзаные и малеваные, бо то, видиш, Богъ за-
казал (поч. XVII ст. *Вол.В.* 86); Образы исту-
канныя, мѣсто малеваныхъ мають, обычаемъ
балвановъ языческихъ противу св. Отець
(бл. 1626 *Кир.Н.* 27); гдѣбы хто вше(д)ши
на пала(ц) Кроле(в)скій, вгладаль тамъ ма-
ліованыи гисторіи и вшелѣкѣю вздобѣ...
жѣбыса згѣла, в' оном' видзѣн(и)и ѣсности
оутѣшил' (Вільна, 1627 *Дух.б.* 66); Иконный
зрѣкъ: малеванный вѣбразъ (1627 *ЛБ* 47).

2. (покритий фарбою) фарбований: Столов
долгих три. Два столы широких, короткіе,
ѡдин ѣдвое складають, малеваные, а дрѣгий
стол бѣлый, а третій столик невеликий (Во-
лодава, 1553 *AS VI*, 13); въ той церкви въ ол-
тару сосудъ, келихъ деревенный малованный,
мисочка ценовая малая, звезда бѣлого железа
(Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/І, 183).

3. У ролі ім., ч. Мальований, -ого. Вл. н.:
Степанъ Малеваны(и) (1649 *РЗВ* 178 зв.).

МАЛЕВАНЬЄ див. **МАЛЕВАНЄ**.

МАЛЕВАТИ див. **МАЛЮВАТИ**.

МАЛЕВАТИСА дієсл. недок. Малюва-
тися, підмальовуватися: жона єгѡ... Хотѣчи
особливо(го) млодѣнца грѣхомъ заразить и
кѣ своѣй мѣсли нечїстой потагнѣть, и оуби-

раса са пїлнєи малевала. шѣты ѡ(т)менѣла
(серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

МАЛЕЙКИЙ див. **МАЛЕНЬКИЙ**.

МАЛЕНКИЙ див. **МАЛЕНЬКИЙ**.

МАЛЕНКІЙ див. **МАЛЕНЬКИЙ**.

МАЛЕНКЫЙ див. **МАЛЕНЬКИЙ**.

**МАЛЕНЬКИЙ, МАЛЕЙКИЙ, МАЛЕН-
КИЙ, МАЛЕНКІЙ, МАЛЕНКЫЙ, МА-
ЛЕНЬКІЙ, МАЛЕНЬКІЙ, прикм. 1.** (неве-
ликий розміром, величиною) маленький: на
мене... пришлы... две пугвицы золотыхъ, а
чотыри жемчужки маленькихъ (Вільна, 1503
АрхЮЗР 3/І, 1); зѣ єзу вѣ на днепрѣ берегового
пришло ше(ст)деса(т) плотиць боковы(х) а ка-
дочка мале(н)кая ѡсетрины (Київ, 1555–1568
Гр.Мат. 1); Деми(д) гапонови(ч)... мѣль... лою
шмалцованого 8 дѣ бочка(х) и 8 мале(н)ком
крѣжечкѣ камєнє(и) лѣ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.*
59); И прышло до того, же вже тамъ ани жер-
твы светое беспечне приносити не можешъ,
ани въ маленькій звоночокъ зазвонити (Вільна,
1608 *Гарм.* 187); И бѣ ѣкій розѣмъ велїкости
с'стигати: Того малѣнькій живѣтъ Панѣньскій
змѣщѣет', И вертѣтъ такъ нѣндзный телѣсне
огортѣ(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); ты... взя-
лес... чотыри крижики сребреные,... з малень-
кимъ ушкомъ (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-
2, 92); Коново(к) мале(н)ки(х) ценѣвыхъ три
(Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* І-1, 260); Кѡвте(ц)
мале(н)ки(и) албо скрино(ч)ка (Львів, 1637
Инв.Усп. 14); minuscul(us), мале(н)ки(й) (1642
ЛС 269); вельми тихій пѣшєкъ, котѣрый при-
летѣлъ... и знѣслъ ѣице, котѣрое оупало на зѣм-
лю и збѣлосѣ. а на тѣхъ мѣстѣ з него вѣшѣлъ
малѣнькій ѣжъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.);

(*невеликий за обсягом*) маленький, короткий: Третий цвѣточик. Маленькую пѣсенку церковную,... от сладости николи же пѣти не престанеш (1608–1609 *Виш.Зач.* 203);

дрібний, незначний: але то чѣднѣшаа, и(ж) тыє мале(н)кіє прави(л)ца рѣскіє, до велікого ва(с) пекла ѣгнали, а то ёще чѣднѣшаа, и(ж) дла ты(х) мале(н)ки(х) правиле(ц) // рѣски(х), вы ѣтечи ѡ(т) хѣ до а(н)тихри(с)та мѣсѣли (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.–308); неха(и) православныє ѣ мале(н)ки(х) правилецъ при правдѣ дѡма сѣда(т) (Там само, 308).

2. (*недовготривалий, короткий*) маленький: звѣтажѣный Мѡѡсѣй, и ѡ(т) перенѡшенѣа оупрацовѣный, оусѣжає(т) собѣ малѣнѣкогѡ ѡ(т)почѣнкѣ потрѣбѣ быти (Київ, 1627 *Тр.* 556).

3. (*невеликий віком*) маленький, малолітній: чи(м) тебѣ неч(с)тивии дѣше ѡбличали млденци. а ѡни были маленки. ни слова во в(с)тѣхъ своихъ имѣли. ни зѣбовѣ возраста. ни ѣзыкоу (1489 *Чет.* 274); Сестра наша маленька а персеи не имать (поч. XVI ст. *Песн.п.* 57); которая малжонка отъ великого окрику и остраху,... у болото утекаючи, мало у болоте з дѣтятемъ маленькимъ не втонула и дѣтяти не втопила (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241); А такъ, вѣра и помножене вѣры през слухане слова Божего от Бога нам бывает данно, то ест инакшим способом Богъ дает вѣру дѣтям маленьким (Вільна, 1600 *Катех.* 72); Іро(д) црѣ... послѣшавши ѡ рождествѣ іс х(с)та... всѣ(х) малѣнкі(х) ѡтрѡчѣто(к)... двоулѣтні(х) и моло(д)ши(х) каза(л) забіѣти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 48); Нѣша за(с) востѡ(ч)наа црковѣ и мале(н)ки(х) дѣто(к) мѣро(м) помѣзовати кѣже(т) зѣразѣ по крѣщеніи (Львів, 1645

О тайн. 32); Тѡй Бгѣ... Пеленѣми тлѣнными повивѣється, // ѡкѡ ѡтрѡчѣтко малѣйкое (Чернігів, 1646 *Перло* 58 зв.–59).

4. (*незначний за ступенем вияву*) маленький: Еднак же, скоротивши наших тайных бѣд рѣчь, нѣкую маленькую отраду в мыслних движениях милостию христовою получивши, полакомахся пройти и видѣти скаржно злепление тое книжки (1608–1609 *Виш.Зач.* 209).

5. *Перен.* (*скромний, непретензійний*) маленький: мы тѡе принѡси(м) што мѣсмѣ, Тѣмѣ подѣркомѣ малѣнки(м) тѡѡй ко(н)спектѣ витѣємѣ (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

6. *У ролі ім., ч.* Маленький, -ого. Вл. н.: пилпѣ мале(н)ки(и) (1649 *РЗВ* 306 зв.); Сте(ц)-ко Малѣ(н)ки(и) (Там само, 381).

Пор. МАЛЫЙ.

МАЛЕНЬКІЙ див. МАЛЕНЬКИЙ.

МАЛЕНЬКІЙ див. МАЛЕНЬКИЙ.

МАЛЕНЬКО *присл.* (*до певної міри, дещо*) трошки: анектавѣ пѡчалѣ мѡвить, поднесѣса малѣнько з столца твоегѡ ѡбо вѣмѣ тѡй годѣны живѡлы ѡ(т) слнца прѣнагабѣаны и стѣло се ѣжѣ зѣразомѣ бѡле(ст) ѡ(т) нѣи ѡ(т)шла (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.).

Пор. МАЛО.

МАЛЖЕНКА див. МАЛЖОНКА.

МАЛЖЕНОКЪ див. МАЛЖОНОКЪ.

МАЛЖЕНСКИЙ, МАЛЖЕНСКИЙ, МАЛЖЕНСКИЙ, МАЛЖЕНСКИЙ, МАЛЖОНСКИЙ, МАЛЖЕНСКИЙ, МАЛЖЕНСКИЙ *прикм.* 1. (*який влас- тивий подружжю*) подружній: што сѣ те(ж)

дотыче(т) самое тоє жоны... котораа по и(с)-тю своего за мене в ма(л)же(н)ство великѹю ѹчтиво(ст) и пово(л)ныи слѹжбы з мило(ст)ю стате(ч)ною ма(л)же(н)скою мне показывала и тепе(р) а(ж) до ко(н)ца живота моего показывати не пере(с)тае(т) которо(и) ачѹ... записа(л) вена... три(с)та копѹ гроше(и) (Винница, 1567 *ЛНБ* 103, 17/1с, 1943, 15 зв.); Имѣня и вси маестности... малжонка моя милая... которой я цноты, веры, упреймое милости малжонской завжды дознаваю до летъ детей моихъ,... въ рукахъ своихъ мѣти и той спокойне уживати... // маеть (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/І, 33); до наслѣдованя учиньковъ добрыхъ, побожныхъ и хрестіянскихъ упоминаю, абы въ згоды и милости малженской долгий вѣкъ... счасливе проживши, вечьныхъ благъ сподобалисе (Руда, 1646 *ПККДА* І-1, 87); Повінность при томъ шлюбѣ, котѹрыє вдѣнь дрѹгомѹ чинѣти маєте, цѣло заховати, а наипѣрвѣй вѣасмнѹ малжѣнскѹю мл(с)ть (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 932).

2. Подружній, шлюбний: Пѹсть старѣхъ вкраса, а злѹчѣню малжѣнскомѹ єсть стѹро(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 160); Сѹвокѹплѣнїє, смѣшѣнїє: Брѹчны(и) сѹюзъ,... албо звѹзо(к) малжѣнскѣй кѹ спѹлномѹ животѹ (1627 *ЛБ* 167); Малъже(н)ство,... єсть межи пора(д)ными шсѹбами, мѹжа и невѣсты ма(л)жѣн'ское з'лѹчѣ(н)є, спо(л)ность жѣвота нерѹ(з)де(л)нѹю маѹючи, ш(т) Бѣга постановленѹє (Лѣвїв, 1645 *Отайн.* 153); онѹ, запѹмневшы боязни Божєє... прѹтивко праву и спѹвиноваченю и присязе своей малъженъской выкročыть (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 617); **взяти за себе в станѹ малжонскій див. ВЗЯ-**

ТИ; взяти у закон малъженскій див. ВЗЯ-
ТИ; в станѹ малженскѣй взати див. ВЗЯ-
ТИ; вступити въ станѹ малженскѣй див. ВСТУПИТИ; вступленє в станѹ малжен-
скій див. ВСТУПЛЕНЄ; вступованє в
станѹ малженскій див. ВСТУПОВАНЄ; до
стану малженского вступовати див. ВСТУ-
ПОВАТИ; выдавати в станѹ малженскій
(малженъскій) див. ВЫДАВАТИ¹; выдати
въ станѹ малженскій див. ВЫДАТИ²; звѹ-
зокъ малженскѣй див. ЗВЯЗОКЪ; стадло
малжонское (малъженское) див. СТАДЛО;
станѹ малженскій (малженскѣй, малжонс-
кій), малженскій (малженскѣй) станѹ див.
СТАНЪ; чинѹ малженскій див. ЧИНЪ.

3. (який стосується дружини) жінчин: ма(л)жоно(к), сторѹны поводовѹє,... имѣне(м)... панѣє ма(л)жо(н)ки своѣє станувѣши, яко шпекунѹ малъже(н)ски(и), мене, по(д)коморо(г)[о],... постанови(в)ши менѹваль (Житомирщина, 1639 *ККПС* 192); Пере(д) сѣдѹ... трибуна(л)ски(и)... сѣа прѹточила справа... межи... Панѣю Терѣнѣцїєю жабокрицького малъжонъкою... пана Алексѣндра жабокри(ц)кого з бытѹностью и прѹтомѹнѹстю того жѣ малъжонъка своѣєго ѹако шпекуна малъженъского поводовѹю стороною А... //... ксѣнѣдзомѹ (Лѹблїн, 1647 *ЛНБ* 5, ІІ 4069, 118 –118 зв.); пан Адам Рѹговскій... з бытѹнѹстю... пана Волского,... ѹако опекуна малженъского, прѹтивко... всим спѹсчанѹм сусѣдом их,... // свѣдчил (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 375–376).

МАЛЖЕНСКІЙ див. МАЛЖЕНСКИЙ.

МАЛЖЕНСКІЙ див. МАЛЖЕНСКИЙ.

МАЛЖЕНСТВО, МАЛЖЕНЬСТВО, МАЛЖОНСТВО, МАЛЪЖЕНСТВО, МАЛЪЖЕНЬСТВО, МАЛЪЖОНСТВО, МАЛЪЖЕНСТВО с. 1. (*єднання шлюбом чоловіка та жінки*) одруження: а на то тыи то послове... листы дадѹ(т), на которыи де(н) и мѣсто того ма(л)женства злѹченіе має(т) быти и доконати (Люблін, 1506 *Cost.DB* 441); Поста́нови(ли) по́по(м) вѣсходны(м) жены мѣти... а захо(д)ни(м), іако нѣмцо(м), вло́хо(м)... і иншы(м) ма(л)женѣство за́бо-ронѣно (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 130 зв.); Же́нітва: Малже́нство (1627 *ЛБ* 37); Межи Крѣвѣными и Повино́ватыми ма(л)женѣство ве(д)лѹгѹ пра(в): сѣ́ты(х) быти не мо́же́тъ (Львів, 1645 *О тайн.* 169);

(*подружнє життя*) шлюб: Где ж я, вба-чивши таковыє еє ку мне любости и цнот-ливое захованье малжонства... хотечи ей... любост малжонскую оказати... записую ей... именьє мое Свержино (Луцьк, 1546 *АрхЮЗР* 8/III, 15); кнагини Илинаа листы своиы и вѣбѣтницами до того малженства с кнажноу Галшкоу, дочкою своею, сама его привела (Вільна, 1558 *AS* VI, 213); Приточиласє справа мещанина... Барышпольского... з жоною его ж Настею, першого малженства Антипиhoю... о речи спадковыє позосталые по смерти небож-чика... першого мужа Настиного (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 13); я, Влена Махари(н)ского, пе(р)шого ма(л)женѣства Богдановая Ла(ш)-ковская..., уродивѣшися вѣ верѣ хре(с)тия(н)-ско(и)... хотячи... поко(и) учини(т), абы по (с)ме(р)ти мое(и) жа(д)ны(х) ро(с)ти(р)ковѣ... межи де(т)ми моими... не было... ты(м)... те(с)тамєньтомѣ ро(с)поряжаю (Тригорськ,

1648 *ДМВН* 217); **дати вѣ (в) малженство (малжонство)** — видати заміж: Как жо кназ Костентинь... далѣ еє в малженство за кназа Ивана Вишне́вского, а тыє именьа председа себе зоставилѣ (1541 *AS* IV, 270); Я, Алексан-дро... Камерский... даю ведати... ижѣ... з воли сполное наше... змовил и постановилѣ... з... княземѣ // Чортoryськимѣ, ижѣ его милость... маєть дати дѣвку свою кнежну Марину за сына моего Лва в малженство (Підлісі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49–50); дали есмо за него слу-жебницу нашу Макгдалену вѣ малжонство (Коблин, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 78); **змовити в малженство** — пообіцяти віддати заміж: хатячи я то мощно, а не втменне мети... зарѹчил и змовил есми тѹю внѹчкѹ мою... в малж-енство кназю Дмитрию Федоровичѹ Сон-кѹшковича, старостѣ Житомирськомѹ (Горо-дище, 1551 *AS* VI, 107); **змовити за себе вѣ малженство (мальженство)** — заручитися: з милости // уприймое, змовиломѣ за себе вѣ малженство дочку его милости пана Олехна Борзобогатого-Красенского,... панѹну Ганѹну (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III, 27–28); Я Васи-лей Маркович Жоравницкий... змовил есми за себе в мальженство девку..., столника земли Львовское (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 195); **в малженство давати** — видавати заміж: уми-ловавши сына моего Ивана, зложивши рок веселю, дочку свою... Катерину в малженство давати рачил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 176); **из малженства выпустити** — розлучитися (з ким): они фалшиве в декрете своемѣ на него писали, якобы он самѣ, ставши передѣ ними, жоны своеє выречися из малженства выпу-стити еє мель (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); **ити в мальжонство, в малженство**

ити — виходити заміж: На тот час, коли шла невеста за... пана Казимера Ледницького в мальжонство,... теды... князь Марко передо мною и перед людьми почтивыми пыталъ ее тыми словы (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 180); то для свовольных девок уставено, абы не водле боязни Божой за также и собе неровных ку зелженю дому своего в малженство не шли (Там само, 127); **малженство давати** — вінчати: Соте(р)... То(т) ѳставиль ма(л)женство єдно пре(з) капла́на давати на ѳвно(м) ме(ст)цѣ, то є(ст) жениха́ и невестѣ вѣнчати (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476, П/1736, 50); **малженство законное, законное малженство** — законный шлюб: Снѣ ей... бѣрзѣй любить живѣтъ побѣжнѣй, и цноты... Малжѣнство законное, скрѣмностъ и статѣчнѣю м(д)рость (Київ, 1627 *Тр.* 669); Што тежѣ рекоу ѿ поповъскомъ законномъ малжѣнствѣ, котѣрымъ такъ бѣрзо брыдатса, жѣ рѣчей терпѣти... чюжолѣжства зезволають, анижли законное малжѣнство поповѣ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 40); **малженство порадне, порадне малженство** — те саме, що **малженствозаконное**: Вмалжѣнствепора(д)номъ николи ро(з)вѣдѣ нимашѣ, але звазокъ єго єсть нерозервѣный (Львів, 1645 *О тайн.* 162); Та(к)же бѣ(н)карты, и всѣ которые са не родѣли сѣ пора(д)ного ма(л)жѣнства, ѿ(т)-тѣтѣ сѣтъ ѿ(т) того стѣнѣ, абѣве(м) та(к) са годи(т) (Там само, 144); **быти въ малженствѣ** *див.* **БЫТИ**; **в малженство вступити, вступити въ малженство** *див.* **ВСТУПИТИ**; **в малженство выдавати** *див.* **ВЫДАВАТИ**¹; **в малженство (малжонство) выдати** *див.* **ВЫДАТИ**²; **в малженство отдавати** *див.* **ОТДАВАТИ**; **в малжонство (малженство) вступовати** *див.* **ВСТУПОВАТИ**;

в малжонство отдати *див.* **ОТДАТИ**; **в малжонство (малженство) поити, пойти в малжонство (малженство)** *див.* **ПОЙТИ**; **взяте в мальженство** *див.* **ВЗЯТЕ**; **взяте за себе в мальженство** *див.* **ВЗЯТЕ**; **взяти въ малженство** *див.* **ВЗЯТИ**; **взяти за себе въ малженство, в малженство за себе взати** *див.* **ВЗЯТИ**; **въ мальженство отдатиса** *див.* **ОТДАТИСА**; **вызволити з малженства, з малжонства вызволити** *див.* **ВЫЗВОЛИТИ**; **до мальженства взяти** *див.* **ВЗЯТИ**; **за себе в малжонство взяти** *див.* **ВЗЯТИ**; **малженство принять** *див.* **ПРИНЯТИ**; **мати в малженствѣ** *див.* **МАТИ**²; **отданье в малженство** *див.* **ОТДАНЬЕ**; **поимовати въ малженство** *див.* **ПОИМОВАТИ**; **поняти в малженство (малжонство), понати за себе в малженство (малжонство)** *див.* **ПОНЯТИ**; **прината духовного малженства** *див.* **ПРИНАТА**; **сакраментъ малженства** *див.* **САКРАМЕНТЪ**.

2. (*подружня пара*) подружжя: А иж нас Пан Богъ за грехи наши тым наведити и малжонство розлучитъ рачил (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 71); ѳзна(в)ши єсми по ма(л)жо(н)це своє(и) ку собѣ... цнотливое захова(н)є в ма(л)же(н)стве тую суму пѣзе(и)... записую ма(л)жо(н)це мое(и) мило(и)... на третѣ(и) части име(н)ѣ моего (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); ко мнѣ, малжонкѣ своємѣ,... въ домъ мой, єхала и... въ малженствѣ мешкала (1577 *AS VI*, 72); А вы котѣрыи... пова(ж)ною Малжѣ(н)ства // шѣтою приѿдѣтыми стѣлис-тєса; не покалѣйте єѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 92–93); Хто тѣды малжѣнства ѣщєтѣ для на-полнѣна потѣмство(м) землѣ, то(и) ѿ(т) зем-

лѣ бываетъ[†] вбладаныи и быдлѣтомъ подобный (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 918); А и(ж) я, живючи ча(с) немалы(и) [в] ма(л)же(н)стве и(з) менованою милою ма(л)жо(н)кою моею... и до(з)на(в)ши я по не(и) ку собе вшелякие зычѣливо(с)ти... //... записую... вси(х) тро(х) ча(с)техъ маетьно(с)ти мое(и) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212–213).

МАЛЖЕНЬСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЖЕНЬСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЖОНКА, МАЛЖЕНКА, МАЛЖОНЬКА, МАЛЪЖОНКА, МАЛЪЖОНЬКА *жс.* (заміжня особа стосовно свого чоловіка) дружина, жінка: маючи лютость и ласкѣ нашѣ над малженкою его и... дѣтми, таковѣ розницѣ и в спорѣ межи тыми // всобами ѡпѣстили, а кѣ еднаню их привели (Неполоничі, 1531 *АС* III, 385–386); маєт ѡнаа малженка его,... того вѣна и привѣнкѣ своего вживати и ѡак са маєт в том справовати (Краків, 1539 *АС* IV, 188); є(с)ли бы(х)... з сего свѣта зшо(л) тогды жона и сынове // мои мають па(н)у добро(в)скому або ма(л)жо(н)це и дете(м) его тую ѡсмыдеса(т) ко(п) гроше(и) лито(в)ски(х) всю спо(л)на запла(ти)ти (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 12–13); кнѣзь ку(р)пски(и) кнѣгню малъжонькѣ свою... збилъ... и вѣ везене ѡсади(л) (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 81); Фе(д)ко фости(н)... из ма(л)женкою своєю... вызнали и(ж) продали тоє имѣна выше мѣненоє оучтивои панѣи зофѣи (Львів, 1580 *Юр.* 1 зв.); Має(т) малжо(н)ка моя... тоє третее части и зо всею має(т)но(ст)ю моею споле(ч)не зо мною уживати (Житомир, 1584

АЖМУ 155); ѡ са(м) а по (м)не ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки мое... на пе(р)ши(м) року... станути маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31); ки(р) Оеофанъ... гоїне и заволање чїном[†] прѣве княжѣцки(м) чествовал[†] и рѣчи(л),... сѣмъ оуслѣгѣючи поспѣлѣ з[†]... панєю Анною з[†] Микѣлинец[†], малжѣнкою своєю (Київ, 1623 *МІКСВ* 72); протє(с)тансь... зостави(в)ши ѡ(д)накѣ урожоную панною Катарыну Пне(в)-ского, ма(л)жо(н)ку свою,... з та(м)то(л) до вси(м)... домо(в)ство(м) свои(м) вывє(з)ти не мо(г), уєха(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 198); **законная малжонка** — (жінка стосовно до чоловіка, з яким вона перебуває у шлюбі) законна дружина: писанія... до(и)шло насѣ в котормѣ жадаєть... абы(х)мо... по выстю на(з)начє(н)-ного часѣ в декретѣ ѡ(т)дати неѡ(т)вло(ч)не Софію за зако(н)ную ма(л)жо(н)кѣ феѡдорови поводи по наказали (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1); **правая малъжонка** — те саме, що **законная малжонка**: а хотя бы по сме(р)ти правое малъжо(н)ки тую поло(ж)ницю свою поня(л), а дєти з нею приви(л) тогды яко тыє первые блу(д)ные та(к) и тѣе хотя по ви(н)ча(н)ю... с такою жоною за бе(н)ка(р)ты маю(т) быти поличоны (1566 *ВЛС* 7 зв.); **взати за малжоньку, за малжонку взяти** *див.* **ВЗЯТИ;** **поняти собе малжонку** *див.* **ПОНЯТИ;** **поати за малжонку** *див.* **ПОЯТИ.**

МАЛЖОНОК *див.* **МАЛЖОНОКЪ.**

МАЛЖОНОКЪ, МАЛЖЕНОКЪ, МАЛЖОНОК, МАЛЪЖОНОКЪ *ч. 1.* (одружена особа стосовно до своєї дружини) чоловік, муж: гдыбы се мне Анѣне... иваново(и) бабыньско(и) придало ѡме(р)ти пе(р)в... (пошкоджено. — *Прим. ред.*) ни(ж)-

ли Самомъ... Пнѣ иванѣ баби(н)скомѣ ма(л)-
жонькови моемѣ // теды Преречоны(и) Панѣ
бабиньски(и)... добра вси... бѣдетъ де(р)жать
(Луцьк, 1519 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1–1 зв.); на то
дали ей сее наш листъ и вный запис малженка
ее, кназа Илии (Краків, 1539 *AS* IV, 188);
по(д)даныє то(г) села... в дво(р) са вломили и
ѣ клети гдѣ // па(н) ма(л)жоно(к) мо(и) спаль
стенѣ выбили (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103,
26/Id, 1810, 8–8 зв.); ꙗ тоє ѡ(т)правы або ѡве-
за(н)ꙗ такъ и(х) м(с)тѣ(м) ꙗко и во(з)ны(м)
не... бороню бо не па(н) ма(л)жоно(к) мо(и)
е(ст) ты(х) доб(р) держачи(м) (Київ, 1614
ЛНБ 5, III 4054, 80 зв.); ꙗ алекса(н)де(р) дво-
рани(н)... з ѡдноє стороны... и ꙗ алекса(н)дра
пасочиньскаꙗ Писароваꙗ... с притомно(с)тю
помененого его м(л) пана Ма(л)жо(н)ка мо-
его з дрѹгоє стороны ꙗвно чинимо и на сѹде
тымъ ли(с)то(м)... сознаваемо (Вінниця, 1623
ЛНБ 5, II 4058, 27); При то(м) те(ж) дарова-
ла избѣ... добре зпорєже(н)нѹ до мана(с)-
тера нашего... для (!) трапезы... за дѣѣ небо-
щика ма(л)жо(н)ка своего (Львів, 1633 *ЛСБ*
1043, 36 зв.); Взаємны(м) тежъ спѡсобомъ,
малжѡнокъ повѣненъ нѣмоши и недостѣтки
малжѡнки своєи зносити (Київ, 1646 *Мог.Тр.*
921); А уховай Боже смерти... на помененую
цурку мою впрод, ним бы сама детки свое
зъ малжонком своим распорядила,... теды
малжонк еє, тоє сумы тратити им не маєт
(Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 84).

2. *Лише у мн. (шлюбна пара)* подружжя:
если для самой мѣтвы хѡче с(т) пѡвель абы
са мал'жен'ковѣ до ча(с)у пов'стагали ѡ(т)
мал'женскои справы тогды заисте бѡльше
потреба выстерѣгати(с) кдѣса кто готоує до

тои... стѡсти (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 114 зв.
на полях); призна(н)є того запи(с)у продаж-
ного пре(з) продавцовъ Яцка шоха и жоны
его Аннушы Ка(р)повны малжонковъ до
книгъ мѣски(х) киевски(х)... естъ прынато
(Київ, 1622 *ПИ* № 29); Приточила(с) справа
з реє(ст)рѣ сѣдового... межи... Пано(м) Алек-
са(н)дро(м) Песочи(н)ски(м)... поводо(м) а
ѡрожеными... Пано(м) васи(л)е(м) рогози(н)-
ски(м) и Панею га(л)шѣкою слѣпича(н)кою
ма(л)жо(н)ками по(з)ваными (Вінниця, 1624
ЛНБ 5, II 4058, 52); Панове Макарьские
малжоньковѣ з своими // приятели... тоє
интерѣцызы у освѣдчачого упоминати-
ся почали, абы была вернена (Луцьк, 1638
АрхЮЗР 8/III, 596–597); Повторѣ, трѣба за-
ховѣти малжѡнкѡмъ взаємнѹ вѣрѣ малжѣн-
скѹ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

МАЛЖОНСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЖОНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЖОНЬКА *див.* **МАЛЖОНКА.**

МАЛИЙ *див.* **МАЛЫЙ.**

МАЛИНА *ж.* (*Rubus idaeus* L.) малина:
мога ѡ[a]tica, малини, ожини (1642 *ЛС* 273).

МАЛИТИСА *дієсл. недок.* Маліти, слаб-
нути: Ѡ(т)кѡль ꙗвнѡ, ижъ и мнѡжит'са, и
малит'са вѣра, зєзволѣнієм' и стара(н)єм' нѡ-
шимъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 835).

МАЛИЦЫЯ *ж.* Злосливість, хитрість: Не
дивуємся... тымъ трогранистымъ скуфіомъ,
которіє, недосыть маючи подземныхъ низ-
костей мѣстцѣ, для пробованя своихъ лицен-
ций, або рачей малицый, але и високостей
небесныхъ тыкаются, хотячи оногo убогого...

Лазара зъ лона Авраамова гвалтомъ выпхнути (1603 *Пит.* 95).

МАЛІОВАНЄ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛІОВАНІЄ *с.* 1. Зображення, змалювання: Хто с' початкѣ свѣта Бо(з)скій мѣ(ж), маліованіє(м) и рисованіє(м) Бо(з)ства выпытáвши зрозѣмѣ(л), и потómны(м) послѣ себе зостáвилъ и подáль (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 272).

2. Малюнок, картина: Абóвѣмъ дѣй и справы вѣенныи... красомѣвцы и маларѣ ѡповѣдѣю(т) и спісѣютъ... // Котóрыи бóвѣмъ рѣчи исторіи мóва оушомѣ прекладаєтъ, тѣи маліованіє молчáчеє ѡ чómъ показѣсть... васілій (Київ, бл. 1619 *О обр.* 18–19).

Див. ще **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛІОВАНЫЙ *див.* **МАЛЕВАНЫЙ.**

МАЛІОВАТИ *див.* **МАЛЮОВАТИ.**

МАЛІОНЬ *ч.* (*Cucumis melo* L.) диня: перо, нис, диня, маліо(н) (1642 *ЛС* 305).

МАЛІОВАНЄ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛІОВАТИ *див.* **МАЛЮОВАТИ.**

МАЛМАЗЕЯ, МАЛМАЗІЯ, МАЛМАЗЫЕЯ, МАЛМАЗЫА, МАЛМАЗЫЯ, МАЛМАЗЫА, МАЛМОЗИЯ, МАЛЪМАЗЫА *ж.* (*сорт виноградно́го вина, яке виробляли у грецькому місті Мальвазії*) мальвазія, малмазія: ты(м) же ѡбычає(м) панове ѡсѡдѡве... на враде(х) своїхъ... ѡколо меры цены ши(н)-кова(н)ѣ пи(т)ѣ приво(з)ного му(ш)кателы ма(л)мазыи ме(дѣ) и пива та(к)же ѡколовати и ло(к)тѣ чере(з) вря(д)нико(в) свои(х) постано́ве(н)є чинити має(м) (1566 *ВЛС* 11 зв.); Оть малъмазыи, оть мушкателы, оть кожного

гарнца пенези 4 (Берестечко, 1566 *РИБ XXX*, 398); от кудры мушкателу, малмозии и вина по золотому червоному (Вільна, 1568–1573 *ПККДА II*, дод. 561); Иванъ филиповичъ... ме(л)... Малмазеи куфѣ ѣ (Берестя, 1583 *Мит. Кн.* 24); Далем дви куфи малмазыеи, абы спродано (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР I/VI*, 757); Малма́зыа, Мѣшкáтелла,... и ѣныа разлі́чно именѣсмыа, ѣже ѡ(т) грóздѡвъ Винныа Лозы истóчени бывáють, сѣтъ Винómъ ѣстиннымъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 237); Тóжъ розѣмѣй ѡ медѣ, мал'ма́зіи, алакóн'тѣ, и ѡ горѣлцѣ, и всáкѣй // напóй, если без мѣры: то смѣрть, а калѣцтво слѣпота, дѣши, и тѣлѣ твоѣмѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.–5).

МАЛМАЗІЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМАЗЫЕЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМАЗЫА *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМАЗЫА *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМОЗИЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛО *присл.* 1. (*у невеликій кількості*) мало, небагато: Костанти́нь великий... имѣлъ валькѣ великѣю. и коли пришо(л) на дѣнаи къ бою. оувидѣлъ непри́ателєи мно(г). а свои(х) мало. почаль тѣжити (1489 *Чет.* 20); Та(к)же и на ранѡу... сто(л)ци мало сѣли и свѣжи(м) масломъ. и прикладаи до раны (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6 зв.); за такѣю ценѣ продати не годи(т)са тѣми шкоды жычишъ // назбы(т) мало даєш (к. XVI ст. *Розм.* 27 зв.–28); воды мало принóсилъ з' жрóделъ Геликѡн'скихъ (Київ, 1632 *Євх.* 304); такъ тежъ двѡрисчѣ чимало въ томѣ сел. Рудци спаленыхъ видѣлъ и барзо мало, што се позостало (Кременець,

1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 221); рожа(и) б̄г даль на(д) сподѣва(н)є, бо ся боляли сѣяти, ще б не было ўрожаю, и такъ мало сѣяли, але б̄г да(л) великій рожа(и) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176);

(недовго, нетривалий час) мало: очє мои милыи драгии. потерпи ми мало. доколє помолюса г(с)ви моєм̄ (1489 *Чет.* 87); и послалѣ к неи. стый семіонѣ. со клатвою рекѣчи. пожди мало (Там само, 5 зв.); а иншого и самъ не видаю, если што згинуло або нѣтъ, бомъ тамъ мало еще и былъ и добре ся не розглядѣлъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/VI, 76); прето хотѣлъ бы(м) абысь мало почекáлъ и не мѣй за злє на нашое предлѣжєнє (к. XVI ст. *Розм.* 66 зв.); Лаза(р) товаришь нашъ добрый оуспе и барзо мало из(г)оди(в)ши повторє мови(т). лаза(р) оумре (к. XVI ст. *УС* № 31, 38); Боюс, милая рѣси и полско, абы то в тобѣ, мало пождав, не было. Юж начатки суть, конца чекай (поч. XVII ст. *Вол.В.* 82); Уто пождѣ еще чásъ мáло вжидаючи надѣи спасєнья моєгw (серед. XVII ст. *Хрон.* 56 зв.);

(нечасто) рідко: Бѣли тѣжъ и в̄ Єгіпскихъ скѣтахъ, што живáли В печѣрахъ, и з̄ нѣхъ на свѣтъ мáло выходжáли (Київ, 1622 *Сак.В.* 43).

2. (недостатньо; меньше, ніж треба) мало: А а нѣѣ w томъ самwвластїю, мáло рóзмóваю з вáми // любѣмїи мwi слѣхáче (Чернігів, 1646 *Перло* 5–5 зв.);

не дуже; не особливо: єдїныхъ, же w(т) неє w(т)ступають, дрѣги(х) же о тоє не дбають, и вси вобецѣ на пови(н)ность свою мáло паматаю(т), колѣблѣючиса дѣвными способы оу вѣре (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); тотъ умоцованый... показаль привілей короля,... ко-

торого... панъ староста, въ руки взявши, на столь кинулъ и, мало его читаного слухавши,... наказаль далее поступовать (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 312).

3. Трохи, дещо: просиль его абы мало w(т)-стѣпиль w(т) зем'лѣ и сѣдачи наоучаль с кораб'ла народы (1556–1561 *ПС* 227); И мало нижей тамъ же придаеть: "... фундаменты его на горахъ святыхъ" (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 366); Жидѣве... (яком' рекль мáлw вѣшшей) всѣ дны в̄ тѣдню назывáю(т) Сѣбѣwтами (Київ, 1637 *УС Кал.* 211).

4. У ролі числ. (невелика кількість) мало: били намъ чоломъ вси земляне браславскийи о томъ, што ж имена ихъ отъ неприятелей спустошоны и людей за собою велми мало мають (Вільна, 1507 *АЛРГ* 128); А имѣли тыжъ и рыбъ мало. и тыи бл(с)вивъ и казалъ пере(д) нѣ класти (1556–1561 *ПС* 156); бо гдє бы тѣжъ тоє не было, але жебы рáзъ оухилѣвшиса с правое доро́ги, на пє(р)шій спóсoбъ верноутиса южъ заборóнено, жадєнь áлбо бáрзо мáло, и то по(д) лѣчбою, в кроле(в)ство нѣ(с)ное не оувошо(л) бы (Острог, 1607 *Лѣк.* 74); Року 1638. Хто що посѣявъ, то рубакъ изѣѣвъ, и мало що озимины было (1636–1650 *ХЛ* 78); а тутъ что ся zostало, барзо мало, южъ ся попродавало (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); Мало що и(х) позосталы(х) безwрѣжно вышли на пѣши(х) нwга(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

5. У ролі присудк. сл. Мало: Винницы в̄... але пожиткѣ з ви(н)ни(ц) тыхъ мало не вытискають ягоды тамъ бувають (1552 *ОКЗ* 42).

♦ **мало не** — мало не, трохи не, ледве не: М(с)ца авгѣста .̄s. вторбѣй годѣны в но(ч).

м(с)ць бы(л) в затмѣню таки(м) знакомъ ба-
грѣво мѣло не вве(с)... прѣ(д) стрѣтѣніе(м)
г(с)дни(м) (1509–1633 *Остр.л.* 129 зв.); Ме-
щѣне не терпѣчи збѣтковъ, и оу повѣзница(х)
и пѣню встѣло сѣ мѣло не оубѣли на смѣрть
(Там само, 131 зв.); пан Иван Семенович в
тую помененую суму пенезей увязыватисе
почал, ино там его через заруку... мало не за-
бито (Володимир, 1531 *АрхЮЗР* 8/IV, 131);
мене... самого мало не забилъ, з ручницъ на
домъ стреля(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 97);
камѣна(м) на нѣго мѣчѣчи, мѣло ѣго не вбѣли
(XVI ст. *УС* № 29519, 273 зв.); А такъ оуже
высоко збѣдовѣли вѣжѣ онѣю, же мѣло м(с)ца
не досагнѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.);
мало што — (*небагато*) мало що: мало не
во всемъ згажае(т)сѣ церковь наша Восточ-
ная и зъ Заходними, и мало што розъного,
коли в самую речъ пильно вглянешъ (Виль-
на, 1595 *Ун.гр.* 146); дѣволъ... вѣдае(т)... ѣжѣ
ѣсли и мѣло що покоутовати боудемо, не безъ
вплѣты то зостѣне(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 34);
Они... зъ панами и зъ княжаты мало што,
або згола нѣчого почати не могши, зачали //
зъ мѣщаны, зъ людом посполитымъ... пу-
стили межи ныхъ... кѣи, посторонки,... тур-
мы, инквизиціи (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1064);
При то(и) же сха(д)це П. Мигаль Алвѣзи(и)
прише(д)ши до бра(т)ства и мало що по-
сѣдѣвши порвалѣсѣ и пошолъ до дому не
оповѣдне (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35 зв.); **ни**
мало ни велико *див. ВЕЛИКО.*

МАЛОБАЧНЫЙ *прикм.* 1. Необачный,
нерозважный: Але то все уросло зъ братщи-
ковъ церкви новое Светого Духа съ поповъ
своевольныхъ и зъ мѣщанъ нѣкоторыхъ ма-

лобачныхъ, которымъ не новина розрухи чы-
нити, покой посполитый взрушатъ (Вильна,
1608 *АЮЗР* II, 44).

2. (*здійснюваний без дозволу*) свавільний:
посылалысмы до него, прекладаючи ему яко
инше его и въ складаню и въ оглашаню сы-
ноду, о зниканю розмовъ зъ нами на нимъ,
малобачные поступки, такъ особливе и то
его приватное се до общее звирхности, мимо
ведомость нашу, привезанье (Берестя, 1596
АрхЮЗР I/I, 522).

МАЛОВАЖНИЙ *див. МАЛОВАЖНЫЙ.*

МАЛОВАЖНОСТЬ *жс.* Нікчемність, мар-
нота: и абы са не здѣлѣ кѣвалѣтомъ ѡ(т)во-
дѣти ихъ ѡ(т) поганѣскихъ забобѣновъ, а иле
зрѣзѣ кѣдыжѣ лѣскаве слоушными спосо-
бами на пѣтымъ ѡ(т)вести ихъ ѡ(т) нихъ хотѣлѣ,
кѣды и сѣми непотрѣбѣ и маловажность и(х)
зрозѣмѣти мѣли (Дермань, 1604 *Охт.* 5).

МАЛОВАЖНЫЙ, МАЛОВАЖНИЙ
прикм. 1. (*який не має великого значення; неістотний*) маловажный: кѣды(ж) то є(ст)
наѣпѣвнѣйшее звѣта(з)тво, и вѣигра(н)є
плѣцѣ абы не бѣти звѣтажѣномъ не ты(л)ко
оутраче(н)емъ має(т)ности, що є(ст) бѣрѣзо ма-
лова(ж)наа, а иле дѣла бѣла аѣ анѣ вшѣлѣки(х)
способо(в) моуками. анѣ тою самѣю на(и)-
срокѣшею и на(и)стра(ш)нѣйшею смѣртью
(Дермань, 1604 *Охт.* 11); Которѣи отступни-
кове зневаживши и опустивши, берутся за
якіисѣ софистѣи зъ писмъ маловажныхъ и ли-
стовъ приватныхъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 688).

2. (*який діє на власний розсуд*) самовіль-
ний: А тепер бы чего божѣ ѣхова(и) чере(з)
ты(х) сво(л)ны(м) (!) а маловажны(х)

люде(и) тая епископиѧ згинѣти мѣла (Стрятин, 1588 ЛСБ 101).

Див. ще МАЛОУВАЖНЫЙ.

МАЛОВАНС *див. МАЛЕВАНС.*

МАЛОВАННЫЙ *див. МАЛЕВАННЫЙ.*

МАЛОВАНЯ *див. МАЛЕВАНС.*

МАЛОВАТИ *див. МАЛЮВАТИ.*

МАЛОВЕРНЫЙ *див. МАЛОВѢРНЫЙ.*

МАЛОВРѢМЕНЕНЬ *див. МАЛОУРѢМЕННЫЙ.*

МАЛОВѢРЕНЬ *див. МАЛОВѢРНЫЙ.*

МАЛОВѢРИС, МАЛОВѢРІС *с.* Те саме, що **маловѣрство**: положилисте вы ча(с) змилована(с) панского и ведлоугъ во(л)ѣ своєї поставили есте ємоу днѣ и многими сло(в)ы строфюючи и(х) маловѣріє и замыкаючи мо(в)оу мови(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158 зв.); incredibilis, маловѣріє, невѣріє (1642 ЛС 232).

МАЛОВѢРІС *див. МАЛОВѢРИС.*

МАЛОВѢРНИЙ *див. МАЛОВѢРНЫЙ.*

МАЛОВѢРНІЙ *див. МАЛОВѢРНЫЙ.*

МАЛОВѢРНЫЙ, МАЛОВЕРНЫЙ, МАЛОВѢРНИЙ, МАЛОВѢРНІЙ, МАЛОВѢРЕНЬ *прикм. 1. (який має слабку віру)* маловірний: а которыи сѣ(т) маловѣрныи и разврат(т)ници закону свѣтого в(т)рываючыся в(т) блгочестіѧ тѣи безъ бл(с)вения да будѣ(т) и в(т) правовѣрны(х) да в(т)луча(т)сѧ (Стрятин, 1588 ЛСБ 95); incredul(us), невѣренъ, маловѣренъ (1642 ЛС 232); leuifidus, маловѣрни(й) (Там само, 254); А ты // члѣвче маловѣрный, в(т)селѣ познавай,

якв из начала мірѣ, была добраа вѣра; въ праведныхъ; ѡ вѣскресѣнію из мѣртвыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 146–146 зв.); знай же маловѣрній члѣвче; яковыми дарами вбдарова та Бгъ твоѣ добротливый (Там само, 4).

2. У ролі ім. Те саме, що **маловѣрь**: А если (ж) траву полную котораѧ теперъ есть а назавтрѣ бы... в печь вкинена богъ такъ приидеѡастъ або ж недалеко болше(и) вѣсь маловѣрныхъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6 зв.); И рюкъ имъ Іисусъ: “Чому есте такъ полохавы, маловѣрныи?” (XVI ст. *НС* 115); Зара(з) послышали, что смоущѣни есте и боазливи ма(л)овѣрны (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158); Прѣтѡжъ пришедши до него вбѣдѣли єго, мо(в)ачи; Пѧне ратѣй насъ, гинемо. И рѣклъ имъ, чемѣ такъ боазливы есте маловѣрныѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 387).

Див. ще МАЛОВѢРЬ.

МАЛОВѢРСТВО *с.* Маловір'я: не вѣтрный шѣмъ и бѣра, причиною были тонѣнію Петровомѣ; але самогѡ єгѡ... маловѣрство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 441).

Див. ще МАЛОВѢРИС.

МАЛОВѢРЬ *ч.* Маловір, недовірок: борзо про(с)терѣль іс роукоу, и яль єго. и рекль ємоу маловѣре дла чого єси погыбоваль (1556–1561 *ПС* 68); и ре(ч) имъ маловѣре где вѣра ва(ш)а, и вни оустрашилися и дѣвовалися (XVI ст. *УЄ Літк.* 37).

Див. ще МАЛОВѢРНЫЙ.

МАЛОГЛАСНЬ *присл. (ледве чутно)* тихо: Низѣплѣжнѡ: смѣреннѣ, и малогласнѣ, писко(м) ѡниженне по землі лаза(ч)и (1627 *ЛБ* 77).

МАЛОГОДНЫЙ *прикм.* 1. Неспроможний, негожий: запє(р)лиса в замѣкѣ невесты а дети множество ихъ а мѣжовѣ ѡ(д)но ѿ и то малого(д)ныхъ кѣ ѡборонє (1552 *ОБЗ* 140 зв.).

2. Недостойный, негідний: Кгдыжѣ и тою пєршею ѡлмѣжною слѣгѣ Бѣжихъ (хоть малогѣдныхъ) и шафарѡвѣ тѣсницѣ его, добровѣлне в зако(н)номѣ станѣ оубѣзство... обираѡчи(х), лѣскаве и щѣдроблѣве ѡпатрѣте (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* (передм.) 5).

МАЛОДУШЕСТВО *с.* Легкодущість, слабодушість: imbellia, слабо(с)тѣ, малодуше(с)тво (1642 *ЛС* 225).

МАЛОДУШЕСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Занепадати духом, зневірятися: Чи(м) же маѡ(т) вѣстѣчныє дѣховны(є)... маѣлѣдѣшествовати, ижѣ конє(и) не маѡ(т) среброоѣздны(х) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223).

МАЛОДУШИЄ, МАЛОДУШІЄ, МАЛОДУШЫЄ *с.* 1. Зневіра, зневір'я: Лєпей прѣто было крѣла голубѣныє в'зѣти... и оутѣкѣти во пѣстыню, где бы(м) мо(г) ѡчекивати спасаѡщаго маѣ ѡ(т) маѣлѣдѣшиа и бура. Аніжели добровѣлне слєпѣмѣ ста(в)шисѣ, зѣ слєпѣми до пропѣсти слєпѣхъ проваѣдити (Єв'є або Вѣльна 1616 *Прич.отех.* 11); ѡ(т) кѣрени зло(г), Оуныніє вѣтѣвіє. ѡ(т)чаѣніє, маѣлѣдѣшыє, гніѣсность, злѣсть, розєрѣвѣніє мысле(и), и про(ч) (Лѣвѣв, 1645 *О тайн.* 57).

2. Бездушність, байдужість: Нєраѣніє: Недѣало(ст), в'згѣрда, прѣѡбидѣніє, маѣлѣдѣшіє (1627 *ЛБ* 75).

МАЛОДУШІЄ *див.* **МАЛОДУШИЄ.**

МАЛОДУШНИЙ *див.* **МАЛОДУШНЫЙ.**

МАЛОДУШНЫЙ, МАЛОДУШНИЙ, МАЛОДУШЬНЫЙ *прикм. у ролі ім.* Легкодущ, слабодущ: Молю васѣ, брѣтя, наказуйте безчиныи, утѣшайте маѣлѣдѣшныи, носѣте слабыи, долготєрпите каждѣму (XVI ст. *НЄ* 83); игѣме(н)... має(т)... промишлѣати, ѣкѣ маѣлѣдѣшныхъ и хѣвѣючи(х)сѣ змоцнѣати, ѣ(к) боѣзливѣ(м) ср(д)ца додавати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА*, I–1, 69); pusillanum(us), маѣлѣдушнѣй(й) (1642 *ЛС* 339).

МАЛОДУШЬНЫЙ *див.* **МАЛОДУШНИЙ.**

МАЛОДУШЫЄ *див.* **МАЛОДУШИЄ.**

МАЛОЗМИШЛЕННЫЙ *прикм. (позбавлений сенсу)* беззмѣстовний: Чтѣ же ѡ мѣрскихъ рекѣ, и мнимѣи дѣховніи маѣлѣзмѣшленное набожѣнство держѣть, и ско(л)ко ѡѣлмо(в) ѡ(т)праѣвивше всѣ ѡ(т)киѣѡ(т) (Киѣв, 1621 *Кон.Пал.* (Лѣв.) 28).

МАЛОМОЖНЫЙ *прикм. у ролі ім.* Бѣднѣяк, убогий: р(ч)є бо вѣ стомѣ єѡанѣлѣи. аще маѣлѣможнѣмѣ сотѡристе мл(с)тню. то самѣмоу х(с)ѣу сотѡристе (1489 *Чет.* 289 зв.); нагѣ бы(х) не ѡблєкѣсте ма. и маѣлѣможнѣмѣ не сотѡристе мл(с)тнє. идѣте ѡ(т) менє ѣу ѡгнѣ вѣчныи. ѣѡготованныи дѣѡѡлоу (Там само); алє єсли чинишѣ пѣрь... зѡѡи ѣубѣгыи. маѣлѣможѣныи. хрѣмыи, и слєпыи. и боудѣши бл(с)ѡєнѣ (1556–1561 *ПЄ* 284 зв.).

МАЛОМОЩНЫЙ *прикм.* 1. Слабкий, безсилий, безпомѣчний: Врѣдны(и): Врѣдовѣтый, бѣднѣй, маѣломѣщный, ѣѡлѣмнѣй, хрѣмѣй, нєдолѣжнѣй, шкѣдлѣвы(и), нєдѣстѣчный (1627 *ЛБ* 17).

2. *У ролі ім.* Недужий, -ого, слабый, -ого: бол'ныа исцѣлайте. мѣтвыа въскр(с)шайте. маломощ'ныа, очищайте. бѣсы из'ганайте (1556–1561 *ПС* 49).

МАЛООКИЙ *прикм.* (у якого малі очі) малоокий: ocella(e), маловки(й) (1642 *ЛС* 288).

МАЛОСЕРДСТВО *с.* Безсердечність, бездушність: а и(ж) сми та(к) до(л)го не в(т)правили братии ваши(х): не (з) такои недбало(с)-ти а(л)бо и(з) тако(г) малосе(рд)ства се то стало. ти(л)ко за ти(м) все(м) више писани(м). а за недо(с)та(т)кѣ ска(р)бѣ нашего (Ясси, 1602 *ЛСБ* 370).

МАЛОСТЬ *ж.* 1. Нікчемність, мізерність: Якъ по єдної сторонѣ на широкѣсть мор'скѣю, и оурочища страшныа са пущати, речъ естъ кождомѣ, а бѣрзѣи неоумѣтномѣ небезпѣчнаа (протѣвко чемоу, ачѣкольвекѣ великимѣ въ уомѣтности са тої найдоучѣй, а малость свою и неспособность на тоую слоужбѣ вытыкаеть) (Львів, 1614 *Кн. о св.* 440); Пріємнѣю бѣрзо ре(ч) то(и) бѣгѣ чѣни(т), котѣрый мысли(т) в великости свои(х) грѣхо(в), а в малости свои(х) цно(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 30); они емѣ оуказали ѡбраз егѣ на картынѣ вымалеванный. котѣрый коли оузрѣлѣ Дѣрїи в'згордѣлѣ егѣ для малости вѣсѣбы (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

2. Незначна кількість: розказали были есмо... панѣ Григорю... чинити заплатѣ жолнеромѣ и на ново ихѣ ѣмовлати, нижли маемѣ ведомост з скарбѣ земского, же пенезей... з ыменей наших господарских и половица серебщицнѣ первших годовых не выносит, тоеж розѣмѣючи в малости подат-

кѣ з людей (Люблін, 1566 *AS VII*, 93); предся мѣли бысмо въ той речи за собою оборонцу и свидѣтеля не ангела, // ани архангела,... але самого ангельского и апостольского владыку, котѣрый до малости вѣрныхѣ своихѣ утѣшьне такѣ мовить (1603 *Пит.* 7–8); вѣдѣ(х) нѣро(д) мнѣгѣ: не жебысмо попоудливѣ розѣмѣли, же мы пѣвне боуде(м) з лѣчбы ихѣ, аль жебысмо подобно вбѣчивши мало(ст) избѣранны(х) бѣжѣихѣ не впѣли вѣ в(т)чааніе (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238); Тоєи схадзки для малости брати(и)... нѣчого не справивши розошлися в(д)давши належное до скры(н)ки (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40).

3. Мить, миттєвість: В вѣко мѣгне(н)ю ма провѣди(т) вѣкѣ мѣй кѣ старости. анѣ са розбѣчити могоу в тої малости (Острог, 1607 *Лѣк.* 2).

МАЛОУВАЖНЫЙ *прикм у ролі ім.* Зухвалець, грубіян: ѣ недавнього часѣ бѣдѣчи зѣсланнымѣ в(т) господара Его м(л) до Львова для набы(т)ѣ Дрѣка(р)ни Потребы ради Цѣрковнои въ Народѣ семѣ Мо(л)-довлахи(и)ско(м) в(т) мл(с)те(и) ваши(х) не ты(л)ко зычливои Помочи... але ещѣ в(т) нѣкотѣры(х) малоѣва(ж)ны(х) нѣщо изневаги дознале(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557).

Див. ще **МАЛОВАЖНЫЙ**.

МАЛОУМЕНЬ *див.* **МАЛОУМНЫЙ**.

МАЛОУМНЫЙ, МАЛОУМЕНЬ *прикм.* Нерозумний, недосвідчений: а моемѣ безѣмїю не поноси бо єми грѣшныи мало-оуме(н) былѣ (Київ, 1554 *ПИ* 1); сїле(н) є(ст) бѣ и в(т) кѣмене пото(м)ство авраѣмово зводїти сїле(н) є(ст) и малѣоумными дѣ(т)-

ми, веліки(х), и в добродѣтелехъ высѣки(х), сѣты(х) ѡ(т)цѣ(в)... оучіти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227);

(уживається для підкреслення своєї меншовартості) недостойний: Списана сіа книга рукою малоумнаго и многогрѣшнаго діака раба бжїа прокопїа поповича дѣбровки (1564 *ПДПИ* 104); Сла(в) Г(с)доу Бѡу, въ Тр(о)ци єдиномоу, давшемъ зачало и по зачалѣ конецъ. Аминь. Рабъ Бжїй малооумный Гавріиль (1599 *Яв.ИЗ* 12).

Див. ще **МАЛОУМЪСТНЫЙ**.

МАЛОУМЪСТНЫЙ *прикм.* Те саме, що **малоумный**: не дивоуємоса та(к)... шны(м), іако боудѣчи слабы(м), и неро(з)соу(д)ны(м) (до того и боа(з)ливы(м) поча(с)ти те(ж) и малооумѣтны(м)...//...) іако ты(м) трогранисты(м) скѣ(и)фиа(м), которые... и высоко(с)тей нб(с)ны(х) тыкаются, хотєчи шного оубогаго лазара з лона авраамова к(г)валто(м) выпхнѣти, абы та(м)... быти не мо(г) (1598 *Розм.пап.* 52); Не дивуємся такъ далеце онымъ, іако будучи слабымъ и нерозсуднымъ, до того и боязливимъ, по части тежъ и малоумѣтнымъ (1603 *Пит.* 95).

МАЛОУРЪМЕННЫЙ, МАЛОВРЪМЕНЕНЬ *прикм.* Тимчасовий, минуций: терпѣте и не боите(с) мѣкъ и(х) маловрѣмєнны бо соу(т). мало потерпѣте. законно постражете. да венєць цр(с)твиа приимете (1489 *Чет.* 143 зв.); тѣмъ же прослависа житѣе твое. малооурѣмєнн(о)є (в) (сє)мъ житѣи. радуиса сѣе николає (Там само, 197 зв.).

МАЛОЩИ *присл.* Злегка, поволі: мѣлощи, знагла, долѣ, горѣ (Львів, 1591 *Адел.* 155).

МАЛПА *ж.* (тварина із ряду приматів) мавпа: Повторє добродѣйство Бжїє при члѣвкѣ; іакъ не сѣтвори(в) єгѡ іакѡвимъ страшилѡмъ, и дивовѣскомъ тогѡ свѣта... подѡбѣе конѣ, и члѣка. мѣлпа, и маріихи; зѣ людскѡю персѡнню (!) (Чернігів, 1646 *Перло* 2); *У порівн.*: Сатіри лю(дє) лѣсныи въ гѡра(х), албо вѣ веліки(х) лѣсѣ(х) бѣваю(т)... молвы ни єдінои не имѣю(т), то(л)ко іако ма(л)пы крыкаю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25).

МАЛПІЙ *прикм.* (який є складовою частиною організму мавпи) мавпячий: пѣсмо сѣое повѣдає(т). скѣпилное вино. придавши к немѣ крѣвѣ лвеи. вєпровои. баранєи. и мѣлпїєи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.).

МАЛЪ *див.* **МАЛЫЙ**.

МАЛЪЖЕНСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ**.

МАЛЪЖЕНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО**.

МАЛЪЖЕНЬСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ**.

МАЛЪЖЕНЬСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО**.

МАЛЪЖОНКА *див.* **МАЛЖОНКА**.

МАЛЪЖОНОКЪ *див.* **МАЛЖОНОКЪ**.

МАЛЪЖОНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО**.

МАЛЪЖОНЪКА *див.* **МАЛЖОНКА**.

МАЛЪКИЙ *прикм.* (невеликий за обсягом) малий: повєленно ми є(ст) написати сію малѣкую ха(р)тїю (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

Див. ще **МАЛЫЙ**.

МАЛЪМАЗЫЯ *див.* **МАЛІМАЗЕЯ**.

МАЛЫЙ, МАЛИЙ, МАЛЬ *прикм. 1.* (незначний за розміром, величиною, об'ємом) малий: а ермонъ гора мала є(с). во земли ердань(с)кои (1489 *Чет.* 256); и дал... емѣ тоє имѣне Головин... // з ролами враными и невранными и с озеры и з малыми взеры и болоты (Краків, 1507 *AS* III, 39–40); Гдѣ жъ то хотѣль чловекъ той, крилами голѣбинными летѣти: поневажъ неподвбнаа естъ рѣчь члѣвекови, на такъ малыхъ крилахъ по(д)нестиса в(т) землѣ // и на вѣчный в(т)починокъ залетѣти (поч. XVI ст. *Пчела* 55–55 зв.); Мыто соланое. Кгды соль идеть низѣ дають с каждаго чо(л)на мыта... по каменю соли а белое соли котораа чере(з) подолье приходитъ з воза великого и малого по триста головаже(к) (1552 *ОКЗ* 34 зв.); Пойдимъ же до сосудовъ церковныхъ: келихи, дискосы, покрывала малые и великіе, кресты (Вільна, 1608 *Гарм.* 214); іуѡсифъ... каза(л) за столо(м) седѣти, за болѣши(м) столо(м) старши(м), за малы(м) мнѣйшимъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 239); Іѣко в(т) исто(ч)ника истѣкаеть вода: малѣа а пото(м) чини(т) са болѣшаа рѣка. и многи(х) напавѣть розѣмныхъ... тако(ж) и в(т) хвѣхъ оустъ... истѣкаеть вода (Устріки, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 101); Ап(с)ль Пѣвель мѡви(т): Изѣли не вѣдаете ѡко ма(л) квѣсъ всю дѣжѣ квѣсать (Київ, 1619 *Аз.В.* 258); По колькѣ днѣи сѣдѣчи филиппъ црѣ в' палацѣ своѣмъ, оуказѣлса емѣ малый, а вельми тихій птѣшекъ, котѡрый прилетѣль на єгѡ лѡно и знѣслъ ѡице (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.); Аспѣда: Оужъ малы(и) ѣдовѣты(и). або змѣѣ (1627 *ЛБ* 182); Также и дрѣгѣи котѡры(и) хотѣ(л) стодолы малыи розмѣтавши, бо(л)шѣи бѣдовати (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18 зв.);

отъ (одъ) мала (маля) до веля (вела) — все чисто, геть усе: такожъ золота, сребра, пенезей готовыхъ, ланѣцуховъ, клейнотовъ, перель, шатъ, коней ездныхъ, возниковъ, тежъ цынъ, мѣдъ, олова, железа маю, все, отъ мала до веля, даю, дарую... сыну моему (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 21); ту зєзнава(м) и(ж) мнѣ са досы(т) заплаты оучиныло о(д) тоѣ ва(с)-ковоѣ оу(и)ны моєѣ и брату(в) мои(х) оуе(ч)-ны(х) и сестрѣ мою(и) С чо(г) мы обоє квитиємо о(д) мала до веля я сестро(ю) и во(л)-ными и(х) чинимо (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 16, 7); Сте(ц)... записоуе(т) са гро(ш) свѣ(м) борони(ти) брата своє(г) о(д) вшелѣки(х) пє(р)соу(н)и троу(д)ности которѡе имѣна зда(л) бр(т)оу своємоу... зє вшы(т)кы(м) дє(р)жана(м) о(д) мала до веля (Там само); бра(т)... тѣе добра... золото сребро шаты... кони бы(д)ло в(в)ци и (в)вє(с) спрѣ(т) домовы(и)... в(т) мала до веля в(т)да(л) и (з)ни(м)... по братє(р)ску подели(л) (Жорнища, 1615 *ЛНБ*, 5, III 4054, 115); такъ тежъ и хлопѣца поводовъ, шляхетного Александра Сачковского, въ томъ же року, тисеча шестсотъ чотырдесять осмомъ, до села Витѣковичѣ для живѣности од поводовъ присланого, утопили есте и вѣсе господарѣство од маля до веля, быдла, збожа, презъ поводовъ въ тыхъ маєтностяхъ зоставленые, розобрали есте (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422); **отъ (от) мала и до велика** — те саме, що **отъ (одъ) мала (маля) до веля (вела)**: скоро по забитѣю малжо(н)ка моего... домъ и має(т)но(с) мѣжа моего бывшо(г) и мою в(т) мала и до велика злєцы(л) бы(л)... кнѣзь ку(р)пски(и) слѣжѣбникѣ своємѣ есифѣ патомѣ // торокановѣ до часѣ пи(л)новати абы таа всѣ має(т)но(ст) была в целости

(1583 ЖЖК II, 139–140); поведасм вам, иж есмо тыми разы послали до тыхъ замков наших... дворанина королевое нашое... яна... и к томѹ вѣлели емѹ в тыхъ замках наших всмотрети и пописати дѣла великии и малыи и гаковницы, рѣчницы // порохи, салстры, свинец, шлово, серки и иншии всакии рѣчи броннии, шт мала и до велика (Краків, 1540 AS IV, 232–233); **отъ мала до многа** — те саме, що **отъ (одъ) мала (маля) до веля (вела)**: Што дей одно было риштунку моего: зброя, седла, серебра, золота, шаты, гроши,... вшелякое живности — муки ржаные, пше-ничные а грецкие, крупы ячные, пшона, про-са, горохи, польти мяса, сала, сыри, масла,... **отъ мала до многа**, што дочиста — все пого-рело (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/1, 130); **быдло малое, быдло рогатое малое** див. **БЫДЛО**; **полмиля малая** див. **ПОЛМИЛЯ**; **росход-ныкъ малый** див. **РОСХОДНЫКЪ**; **щавей малый** див. **ЩАВЕЙ**;

(неповний за обсягом) малий. ◇ **Требникъ малый** див. **ТРЕБНИКЪ**.

(невисокий на зріст) малий: моужь пакъ нѣякы(и) // именемъ закъхей. который то былъ старшій надъ мытниками.... хотѣль їса видѣти. кто есть. але не могль пре(д) народъ. бо малѣ былъ тѣломъ (1556–1561 ПС 303 зв.–304);

(про Місяць у фазі, коли видно лише ча-стину його диску) неповний: а гди ш(т)да-литься ш(т) слнца тогди есть полни(и). а гди ся изблизитъ из сло(н)цемъ, тогди есть ма-лий, бо сло(н)це м(с)цеви свѣтлость подаеть ї и (!) ш(т)мѣеть (серед. XVII ст. Луц. 541); лоуна часш(м) среднаа; часо(м) растачаа,

а часш(м) оумнѣйшаючаа... бываеть... малѹю [лоунѹ] вѣди(м) в жлобѣ, кды штро-ча родиса на(м), новѹю по вѣскр(с)нїи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 270 зв.).

2. (незначний за часом) короткий, нетри-валий: Рєклѣ имѣ їс. еще малыи ча(с) боудоу с вами (1556–1561 ПС 375); рыхлѣй бовѣмъ нѣжли са грѣ(х) сконѣчитъ, загасаютъ соло(д)-кости. але за нїхѣ моуки нѣ мають конѣца. со-лодкость теды на малый часъ, а бѣда наѣвки (Острог, 1607 Лѣк. 106); такъ дѣла наша если пре(з) малый часъ до бо(з)ски(х) речїй знѡ-си(т)са, зара(з) своєю таготѹю до ты(х) // зѣмны(х) и мынаючи(х) речїй спадѣеть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224 зв.–225); Такъ тежъ и ш гнѣвѣ моѡвачы, на малый ча(с) ро(з)гнѣва-тиса, походи(т) по(д) часъ з ѹло(м)ности лю(д)ской, з нетерпеливо(с)ти (Лѣвїв, 1645 *О тайн.* 62); Повѣж ми поневажъ слѣце лѣтѣ на(д) нами близко а зимою оубокъ на(с) да-леко. Зимѣ де(н) мали(и) а в лѣтѣ велики(и) (серед. XVII ст. Луц. 539); **в (по) малыхъ (малехъ) днехъ (днѡхъ)** — (протягом ко-роткого часу) найближчими днями: Понеже помалоу постъ сии кончатиса хочеть братіе. и по мале(х) днехъ г(с)ни страсти прихода(т) (1489 *Чет.* 311); бачимо те(ж) и моучени-ко(в), котѡрыє,... в малы(х) днѡхъ. а часо(м) за еди(н) тѣлько дѣнь сватѣми корѡнами корѹновани (Острог, 1607 Лѣк. 27).

3. (невеликий віком) малий, малолїтній: вѣсха(л) хсѣ // вѣ ер(с)лимѣ. и малыи дѣтки честь емѹ вчинили (1489 *Чет.* 114–114 зв.); сенюта поведи(л) пра(в)да есть же(м) того ни ш(т) кого не слыха(л) ани ведаю ко его ма(с)ти ш(д)но (ж) ка(к) если бы(л) ма(л) ма(т)ка мнѣ

малому поведила и(ж) бы в ты(х) чотыре(х) брато(в) // сестры не было (Володимир, 1544 *Соп.* 22/Id, 2032, 6–6 зв.); Наро(д)лса є(ст)... дѣти(н)кою малы(м) ш чо(м) свѣ(д)чи(т) лоу(к) єв(г)ли(ст) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 57 зв.); И ты(ж) въ не(д)лю перешлоую, ꙗкою хвалоу дѣти малыи, жидовскіи въздавали его сѣтой милости, Кѣторы(х) наоучи(л) дѣх сѣтый (XVI ст. *УЄ Трост.* 44); Ико (ж) то на кр(с)щеніи сѣтомъ кды даєть(с) дѣтемъ малымъ посѣщеніе. теды ставаю(т)са излѣченными тѣла их ве(д)ле вѣри родичо(в) и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 128); ино мы по смерти его взяли и выпровадили єсмо в домъ нашъ... жону пана гневошову... зъ дѣтьми малыими, и зо всею маєтьно(ст)ю пана гневошовою з ыменѣа чорницы (Єсківці, 1563 *МІО* II 4043, 25); сыновцы мои еще малые: одному пять лѣтъ, а другому два годы, до науки вымовы еще не мають (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); По шбѣдѣ маю(т) хлѣпцы писати собѣ сѣми на табліци кѣжды(и) свою на свою наѣку, выданѣю и(м) ш(т) дѣскала, кромѣ мѣлы(х) кѣторы(м) самъ винє(н) будє(т) дѣска(л) писати (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.); Витаю(т) тогосвѣтни(х) кроле(в) розмаитыми ораціями, але все пышныи ѣчоныи людє. Але Іс х̄а далеко болши(м) подивєна(м). дѣточки малыи при персєхъ бѣдѣчїи, и еще нємова(т)ка (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 19 зв.); коли дѣта мѣлоє крѣщѣємъ, не очекивѣємъ воли его,... але шчекивѣємъ воли кѣма, албо кѣмы, алѣбо того кѣторый кр(с)титъ (Львів, 1645 *О тайн.* 9); **великий и малый, малый и великий** див. **ВЕЛИКИЙ**.

4. (незначний за кількістю) малий, нечисленний: волєл бы Єго Кролевскаа Милост

видєти, абы пан гєтман великий с так малым почтом людєй там в том краи не был (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); и смѣтрачи на малое вѣйско мое, южємъ бѣль поча(л) в рѣспачъ приходіти и призвѣлемъ тѣхъ кѣторыхъ оу насъ хр(с)тіанъми зовоу(т) (Дермань, 1604 *Охт.* 10); за цѣрства Кѣнстантіна Брадѣтого, томѣ жъ мѣстѣ, Кѣнстантінопѣлю... так пѣмочъ своѣ даровѣла, жє три(д)цѣтъ тѣсѣчїй Саракїнѣ(в) малѣмъ вѣйско(м)... знѣчє не порѣзїла (Київ, 1625 *МІКСВ* 128); **безъ мала** — мало не, за малим не: а в тои книзє. єсть. словѣ. бє(з) мала .м̄. шкромѣ. прито(ч)-нїка (1489 *Чет.* 287);

(про обсяг *прибутків*) невеликий: И Костє(н)ти(н) Костє(н)тинови(ч)... чиню ꙗ(в)но и взна(и)мую то ты(м) моимъ листомъ што закупили єсмо двє части имє(н)ѣ... з дво-ромъ с па(ш)нєю дво(р)ною слугами по(л)-ми... млыны и и(х) вымє(л)ки реками и рєчи-щами болоты зо вси(ми) пожи(т)ки малыими и великими (Дубно, 1559 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 55); Которє... имє(н)є... маєть в то(и)... сумє пнѣє(и) з лю(д)ми тѣ(г)лыми шгоро(д)-ника(ми) платы чи(н)ши по(л)ми сєножа(т)-ми и зо (в)сєми малыими и великими по(ж)и(т)ки дє(р)жати и по воли своє(и) ѣживати! (Бурємля, 1591 *ЛНБ*, 5, II 4049, 68); И... сєло сосковцы Арє(н)дова(л) єсми зо всѣми по-жи(т)ками малыими и великими с того сєла приходѣчими (Кунів, 1615 *ЛНБ*, 5, III 4054, 106); лѣпшїй бѣвѣмъ єсть малѣй набѣтокъ справєдлївѣй, нѣжли мнѣгїѣ пожи(т)ки нє-справєдлївѣѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 660).

5. (незначний за силою, інтенсивністю або ступенем вияву) малий, маловажний: малаа

бы тѣ была шкода лечь повѣжъ если са тобѣ досы(т) стало? такъ есть пане мой дакъю тобѣ (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); а видечи, ижъ намъ барзо малый ратунокъ одъ Восточниковъ нашихъ такъ въ писме, яко и въ писме, яко и въ наукахъ, церькве Божой потребныхъ... поколь теды ничого певного межи нами еще не было, в.м. своему милостивому пану ознаймити не моглемъ (Вильна, 1599 *Ант.* 629); Пигмеи сж(т) во ин^дїи, лю(де) малое ҃роды. а недо(л)го трываю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); але з досвѣ(д)ченьа тоутѣшних(х) моу(к) малы(х), може(т) нѣщо оумысл^т понати срѣкгость ҃ны(х) велики(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Вѣрь ми ижъ видимый хлѣбъ, хо(т) и ма(л) вкѣсо(м), але тѣло Хво есть (Київ, 1619 *Аз.В.* 191); А въ новое тежъ малая была утѣха: житѣ рвали и за диво единъ щобъ обачивъ хто снопъ жатый: бо тои весны три мѣсяцы не было дождю (1636–1650 *ХЛ* 78).

6. Незначний, дрібний; неважливий: вправдѣ не вѣдаю з ѣакой причины моеѣ то са стае(т) теперъ за(с) зрозѣмѣле(м) ѣакъ веле для мене ҃чынишь кгда же(с) ми не позволи(л) речи такъ малои (к. XVI ст. *Розм.* 68); Кто есть в малой рѣчи вѣр^тнымъ. и оу великои рѣчи есть вѣр^тнымъ (1556–1561 *ПС* 292); За ласкавае писане и навсѣчене Вашей Милости покорне дакъю и слѣжити повинен [бѣдѣ], кгдажъ Ваша Милост ласкаве и вдячне прыймовати рачиш малые послѣги (Варшава, 1568 *AS* VII, 305); Што (ж) за пожито(к) с тое дочасное слѣвици, коли а вѣчне посоромочонъ бѣдѣ. Што (ж) ми за пожито(к) с тое малое роскоши, коли а во вѣки въ // въ (!) ҃гни пѣчи и скважитиса бѣдѣ (1599–1600 *Вин.Кн.* 209–209 зв.); а то з

жро(д)ла доуха лѣкавого выплынуло, котѣрый на початкѣ оумыслѣне вшелакиѣ грѣхъ за рѣчь малѣю оудае(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.); Тая унѣя предводителница отъ малого початку отщепенства на великое згульное беззаконство (1626 *Кир.Н.* 18); Кгдажъ любовь з мали(х) речи(и) великие чинити звикла (Київ, 1633 *Мог.Лист.* 1); Абы(с) то(и) малы(и) упомино(к) тые вѣршыки ѡ(т) мене на(и)низшого слуги своего вѣд(ч)не приняты рачи(л) (1636 *Лям. о пр.* 2 зв.); Еще оу ѣншихъ людѣй сѣмнен(и)е есть Гипокритское, котрымъ малыи и потѣчныи грѣхи бѣрзѡ в^т собѣ, алѡ в^т дрѣгихъ гѣнать и карѣють, а великии смѣртѣльныи в лѣгкомъ оуваженю мають (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 945);

у ролі ім. дрібниці: Їкѣе кѣльвекъ преложѣн^тство и звѣр^тхность, кто вѣренъ в мало(м) и в много(м) мае(т) вѣрность (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); кѣждый... на сѣдѣ в^т стрѣсѣ... ставитиса мѣсит^т: богатыѣ и оубѣгѣи, малыѣ и великиѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 43).

7. *Перен.* Безпорадний, безсилий: Нехай вѣрятъ, як рачать, папѣжни дѣти, але вы в такіѣ не впадайте сѣти. Не бойтесѣ, малая господня чрѣдо, упасет вы Христос цѣло, свое стадо (к. XVI ст. *Укр.п.* 86); Тут ся и оныѣ слова выполняют: не бойсѣ, малое мое стадо, яко отец мой благоизволи вам дати царствіе небесное (Львів, 1605–1606, *Перест.* 55).

8. (який займає невисоке суспільне або службове становище) дрібний: мы... дали // єсми сес лист... правии... панѣ бѣргъмистрѣ и сим паном и часником [и] радцям и сим кѣпцем з мѣста ливовского, великим и малым (Сучава, 1523 *Cost.* 559); Їѣ князь Кѣз-

ма... чиню знаменито тымъ листом,... што ж котрого мыта головного скопного, w(т) кож-дое копы грошей товарѣ по шести грошей со всакого кѣпца, малого и великого (Краків, 1539 *AS IV*, 229); Рече ємѣ Сметь (!) w глѣпї Чловече чємѣ ж са високо виносишъ... Кажди(и) чловецъ цїїє і кязи(!) патриарси і прѣрочи і владыки, попи, черцѣ w(т) великаго станѣ і до малого (XVI ст. *Сл. о см.* 334); **бо-яринъ малый** *див. БОЯРИНЪ.*

9. (нічим не визначний, не видатний) незна-чний: прє(ч) зăвисть и ненависть w(т)ложи(в)-ши, мою малѣю прѣцѣ любє(з)нѣ прїймѣте, и бѣ хвалѣ дăвѣши самї себє на бо(л)шѣю по-двигнѣте (Вільна, 1596 *Грам.З.* 3 зв.); ра(ч) же вѣм мѣй мл(с)тивїй па(н). тоую мою малѣю працю з ласкою принаѣвши, вда(ч)нє прочїта-ти (1598 *Розм.нап.* 4 зв.); Котѣраа то кнїга; мало(и) працѣ мо(и): по(л)на єсть премоу(д)-рости нѣб(с)нои (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); w(т) сїхѣ всѣхѣ блг(д)рѣ та, и величѣю,... Азѣ недосто(и)ны(и); малѣй трѣдѣ оума мѣгѣw... приношѣ (Там само, 169 зв.); Прїйми Хѣ Бжѣ мѣй; єдинѣ малѣю слѣзѣ мою (Там само, 170).

10. У ролі ім., ч. Вл. н.: Писанѣ у Києвѣ, в лѣто 7015... При игуменѣ Матѣеи Малѣмъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI); жидове берестє(и)-ские зо вси(м) зборо(м) свои(м) а звлаща им-єнє(м)... манѣса мало(г)... мошєѣ зубка... которые на своє рукоє(м)ство жида нахи-ма w(б)винєно(г) были взали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 60); реїстрѣ... ива(н) малы(и)... с сїхова... а(н)дрє(и) мазу(р) сло-до(в)ник пробѣ(р)тѣ... швє(ц) ѣ(ц)ко во(з)-ница... васко литви(н) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 2–3); У Андрейчика Малого домѣ зо всею

маєтністю згорєлѣ и увєсѣ спрятѣ домовый (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 243); Анѣдрѣй малый (1649 *РЗВ* 36 зв.).

11. У складі вл. н.: **малая росія (росія, Россия, Русия)** — Малоросія: мелєти(и)... наманѣва(л)... на своє мѣ(ст)цє патриа(р)-хомѣ w(т)ца кири(л)ла прѣтоси(н)гєла ко-торы(и) бѣ(л) в мало(и) росїи... посвѣти(л)-сє (Краків, 1609 *ЦНБ* II 21039, 1); Блѣгѣчєстїа рєвнїтєлє(м) w гї снѣwмѣ во(з)люблєннѣмъ Славѣтнѣ(м) гра(ж)дѣнѣw(м) вѣ мало(и) росїи блѣгѣспѣємого града лѣвова (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 2 зв.); Благѣчєстївому государу Васи-лїю княжати Острѣзскому и православнѣмъ хрїстіанѣмъ Малѣе Росїи, так духовнѣмъ, як и свѣтскимъ, ѣт вышшєго стану и до конєчна-го (1599 *Виш.Кн.* 49); Крєстом хрїстовѣмъ, до цєркѣи прїшєдши, крєстїтїсѣ не сорѣмѣйтє; абовѣмъ нѣнѣ хрїстіанє Малѣе Русїи поєрє-тїчѣли (п. 1596 *Виш.Кн.* 56); **малая тухля:** Чинимѣ ѣ(в)но то сїмѣ листо(!)нѣшїмѣ ко(ж)-дѣму бѣ то вєдѣти налєжалѣ и(ж) мѣ з ла-ски нѣшєє надалї шѣлѣтїство ѣ мало(и) тух-лї ѣцѣкови снѣмъ половѣчїча (Пїанѣ, 1592 *ЦДІАЛ* 131, 1, 615); **малый дубровецѣ:** а хо-тарѣ... монастїрѣ... до краѣ дрѣгои бахнї, на бѣкѣ знаменѣн, блїз пѣтѣ,... до врѣховїн ма-лого дѣбровца и потока калїнї... блїз пѣтѣ, що w(т) рѣлан їдєтѣ,... до полѣна настїнї... чрѣс полѣнѣ и чрѣс лѣс (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); **Малый Обухѣвѣ:** пїновє Трїпо(л)-ские..., трѣха нїжє(и) // Малого Обухѣва, по-вєдїлї (Кїївщина, 1600 *ККПС* 157–158).

Пор. **МАЛЕНЬКИЙ, МАЛѢЙШИЙ, МЕНШИЙ.**

МАЛѢЖЕНСТВО *див. МАЛЖЕНСТВО.*

МАЛѢЙШИЙ *прикм. найв. ст.* 1. Найкоротший, найменший: заправды вам глаголю: // для того отвѣт ни малѢйший на тую книжку от нас не вышел, бо есми ее аж до сего часу не читал (1608–1609 *Виш.Зач.* 208–209).

2 (*уживається для підкреслення своєї меншовартості*) найменший: А мы по (з)выкло(с)ти наше(и) всѣ(м) и ка(ж)домѣ з особна в послѣга(х) ѣнижонѣ ѡ(т)служовати и бѣа молити завше готовы. Писанѣ во (л)вовѣ в те(м)-ниці... вашего хр(с)тианьского бл҃гоч(с)тиа малѣ(и)шиѣ слуги (1595 *ЛСБ* 277, 2).

Пор. МАЛЫЙ, МЕНШИЙ.

МАЛЮВАТИ, МАЛЕВАТИ, МАЛЮВАТИ, МАЛЮВАТЫ, МАЛОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (кого, що) (*зображувати кого-, що-небудь на площині олівцем, фарбами*) малювати: вѣа мл(с)ть рачи(ли)... за гроши наша цр҃квѣ на(ш)у малевати ѣ середине по все(м) стена(м) почо(н)ши з врѣхѣ а(ж) на до(л) (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); а того иавака а(л)бо иашка грековѣ и лати(н)ниці ѡ двѣ чола(х) и тварѣ(х) его маловали. вднѣ спередѣ дрѣгую с тылѣ (1582 *Кр.Стр.* 29 зв.); цр҃ко(в) бѣ живаго... многіѣ ремесніки масть, але хотѣи и найбо(л)ше живописцо(в), або маларо(в), кдѣ на едноу персѣнѣ и ѡсѣбоу гладачи малюю(т), всѣ образы собѣ подобни бываю(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201); много бо нынѣ в рѣси, що панове или панѣи, буд се з набожества, церкви на има свое бѣдѣють и ѡбразы свое малюють (поч. XVII ст. *Вол.В.* 85); Римланѣ... посредѣ свѣта маліювали фортѣнѣ іако маленькоє кѣлко (поч. XVII ст. *Пчела* 29); повінни бовѣ(м) соут маларѣ ведлѣгѣ зрѣзѣ ѡбразы малювати, а кроле(в)скіѣ дѣти іако

живыѣ ѡбразы, ѡ(т)цѣвскіѣ цнѣты // в собѣ выѡбразѣти (Острог, 1614 *Тест.* 135–136); на шесто(м) собѣри и агнѣ(м) Хѣа ѡбразѣ сѣи ѡ(т)цы маліювати запрѣтили (Київ, 1621 *Кон.Пал.* (Лв.) 30); Живописѣю: Маліюю, фарбѣю, таке малѣрством са бѣвлю (1627 *ЛБ* 37); Приказѣмѣ теѣды Знама чѣстнѣгѣ... Крѣста,... ставити, и на посѣачѣныхѣ начинахѣ и рѣзахѣ, на стѣнахѣ и дощѣкахѣ, по домѣхѣ и по дорѣгахѣ... Іис Хѣа Ѡбразѣ маліювати (Київ, 1637 *УС Кал.* 79); Бѣ имѣ чѣстей на Ѡбразы маліювани поглаѣѣмѣ, ты(м) рѣхлѣй, рѣчѣ тыми Образѣми выражѣнѣю, напѣа(т) собѣ // привѣдимѣ (Там само, 79–80); панѣ по(д)коморы(и) ѡбѣхалѣ, ѡ(г)лѣдалѣ и понѣтовалѣ, щѣго (!) и мапѣу малѣвалѣ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201); Маліюю Ринѣо (1645 *Уж.* 42 зв.); Гдѣ богатирѣвъ тогѣ свѣта, за(м)ки мѣ(ц)ныи мѣрѣвани, и пѣлѣци спѣнѣлы(и), сличнѣ маліювани,... шпѣлѣри коштѣвнѣи дорѣгѣи пошѣрпѣано (Чернігѣв, 1646 *Перло* 122).

2. (чого) (*покривати фарбою*) фарбувати: А жебы тутѣ мѣла быти стена И(в)ни(ц)каѣ, того по(з)ванѣя не покажѣ ани и(х) м(л). панѣве судовыѣ на своѣ(и) дѣлиѣнѣнѣи клѣ(с)ти ани маловати ѣѣ слущнѣ могу(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 205).

3. (що) (*вносити недозволені зміни в текст*) псувати: теж взявши твѣя мил. онѣй лист, подписал свое имя на испѣде, в чѣм твѣю мил. пан Романѣвскѣй навпоминал, абыс онѣго листу княжѣти его милѣсти не малѣвал, але его в цѣлости... вернул (Володимир, 1575 *АрхІОЗР* 8/VI, 432).

Пор. МАЛЮВАНЄ.

МАЛЮСЕНЕЧЕНКІЙ *прикм.* Те саме, що **малюсенкій**: малюсенеченкій (1645 *Уж.* 40).

Див. ще **МАЛЮСЕНЕЧКІЙ**.

МАЛЮСЕНЕЧКІЙ *прикм.* Те саме, що **малюсенкій**: малюсенечкїи (1645 *Уж.* 40).

Див. ще **МАЛЮСЕНЕЧЕНКІЙ**.

МАЛЮСЕНКІЙ *прикм.* Малюсінський: малюсенкїи *Minuor* (1645 *Уж.* 40).

Див. ще **МАЛЮСЕНЕЧКІЙ**, **МАЛЮСЕНЕЧЕНКІЙ**.

МАЛЮСЕНКО *присл.* Трішечки: малюсенко раусі (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

Див. ще **МАЛО**, **МАЛЮЧКО**.

МАЛЮХНЫЙ *прикм.* Те саме, що **малючий** у 1 знач.: той ангело(т) малюхны(и) есть тень солать недобре важи(т) тыи штѣки десе(т) солдовъ сѣть прирѣзаны той дѣкаты недобре вѣжить (к. XVI ст. *Розм.* 57); малюхный *parvulus* (1645 *Уж.* 40).

МАЛЮЧКИЙ *прикм.* 1. (незначний за розміром) маленький: добре бы п(н) локгофету и п(н) миколаю послати шкату(л)ки хо(ч) малю(ч)ки(и) з гори(л)кою са(м) то бо(г) знаєть же бы(м) ра(д) ни(ц) не да(л) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 2).

2. *Перен.* Негідний, недостойний; мізерний: значило то дівное сло́ва бж́їа з' члчєнство(м) // з'єдноче́на, и его вели́кости до на́шей ма́лости поровна́на: пре(з) ко́торое на(с) ѿ(к) малю(ч)ки(х) ѿ(т)коупи́ль... хотѣ(л) те(ж) жебы са то все ста́ло потае́мне (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5–5 зв.).

Див. ще **МАЛЮХНЫЙ**.

МАЛЮЧКО *присл.* Небагато; недовго: малючко paulisper (1645 *Уж.* 49 зв.).

Див. ще **МАЛО**, **МАЛЮСЕНКО**.

МАЛЯРКА *жс.* Дружина маляра: наємнымъ дѣломъ... пани мацковаѧ стараѧ вдова пани андрееваѧ намѣснико(в)на вдова... пани хоминаѧ маля(р)ка, на се(с) ча(с) вдова дала че(р) (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 7); фе(д)ково(и) маля(р)цѣ ѿ(т) сумы ѿбразовъ новонебожчи́ко(м) фєдоро(м) ѿмалєваны(х), до це(р)кви ново(и) рєштє пре(з) п(н) грїгоро(г) далє(м) зло(т) 100 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

МАЛЯРСКИЙ, МАЛАРСКИЙ *прикм.* (який стосується малярства як образотворчого мистецтва) малярський: ѿкъ бовѣмъ не жартѣючи(х) таковыи рєчи радшей, анѣжли философїєю и наѣкою бѣвачихъся людєй гѣдныи речєтъ хто; Бо штѣ ко́ломъ ѿлбо ѿбо́до(м) ѿ(т) пѣнкта ѿлбо ѿ(т) то́чки и ча́сѣ почина́ючи(м)са, мо́вити, ѿжъ Бозское почѣткѣ не́ма́ющее и маля́рскомѣ дѣлѣ непо(д)лє́гкое спосо́бне значѣтисѧ ѿлбо ѿписѣтисѧ мо́жєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 276); Тую тєды суму дѣлю на двое, то ест: тисєчу золотых на оздобу и окраску работою шныцерскою и малярскою образу Пречистое Богородици (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 625); Сукно фалє(н)дишу че(р)воного... Нагробникъ атласу бѣлого, кре(ст) маля(р)скѣ(и) работы (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 73 зв.);

(який використовується під час малювання) малярський. ♦ **злото малярское** *див.* **ЗЛОТО**; **серебро маларское** *див.* **СЕРЕБРО**.

МАЛЯРСТВО, МАЛАРСТВО *с. 1.* (*вид образотворчого мистецтва*) малярство: иконописаніє: маларство (1627 *ЛБ* 47); Ўбразописаніє: Маларство, маліова(н)е (Там само, 148).

2. (*ремесло маляра*) малярство: Каинове... сынове... вынашли... кова(л)ство, слосѧ(р)ство, зло(т)ництво, маля(р)ство (1582 *Кр.Стр.* 18 зв.); Єсли на конє(ц) дѣти на ремесло ѧкоє прѣстоє, ѧко то мала(р)ство, краве(ц)тво, и пилне смотрілѧ, розоумѣли же са не до высѣкихъ рєчи(и) але до прѣстыхъ оуродилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 240 зв.).

МАЛЯРЧИКЪ *ч.* (*учень, помічник маляра*) малярчук: маля(р)чико(м) фе(д)ковы(м) котрыє образы громо(м) пошпєцо(нє) на-правля(ли) г(р) 8 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5).

МАЛЯРЪ, МАЛЯРЪ, МАЛАРЪ *ч. 1.* Маляр, художник: Голо(в)щина ремєсныхъ людє(и): Золотарѧ, ѡ(р)ганисте, пѧшкарѧ, гартарѧ, маларови... тымъ всимъ голо(в)щини по три(д)цати ко(п) гроше(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); Воспомани и Филипа малара многопѧна(ж)ного, кѧмо тыє руманые золотые, по єго нєвѣлно(м) ѡ(т)ходѣ осталиса (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.); тои штѧкы маларѣ заживѧю(т), жебы на(м) ѡкна або двѣри показѧли. Затѧнають або таатъ фарбѧ бѣлѧю, ѧкою чѣрнѣстю ѡколо бѣреговъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 34); повѣнѣни бовѣ(м) соутъ маларѣ ведлѧгъ зрѧзѧ ѡбразы маловѧти (Острог, 1614 *Тест.* 135); Бо и маларѣ гладѧчѣ на тварь кролѣвскѧю, маліуетъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 283); Живописъ: Маларѣ, живописє(ц) (1627 *ЛБ* 37); Икѣнни(к): Маларѣ ѡбразѡ(в) (Там само, 47); Ўбецалъ тєды Па(н) георги(и) ма-

ляря бѣглого в то(м) дѣлѣ з греции привє(з)ти (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.).

2. Вл. н.: Грыгорый Маля(р) (1649 *РЗВ* 323 зв.).

МАЛЯРЪ *див. МАЛЯРЪ.*

МАЛАРСКИЙ *див. МАЛЯРСКИЙ.*

МАЛАРСТВО *див. МАЛЯРСТВО.*

МАЛАРЪ *див. МАЛЯРЪ.*

МАМА *ж.* Мама, мати: Слыха(л) ли єси нѣколи в то(и) колысцѣ ро(с)ко(ш)ной колышучѧ ѡ(т) мамы или ѡ(т) тата... ѡ то(м) слѡвѣ павло(м) рєчє(н)но(м) ѧ(к) дѣхъ мови(т) во(ю)єтъ на тѣло, а тѣло на дѣхъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 252); То видиш, ижъ тая хула на отшєдшихъ во пустыню или в горы не Златоустого єсть, истинного богословца, але бабѧка и домолѣжня, тата и мамы и сродства розлучитѧся не хотѧщаго Христа ради (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 240); **бисъ в єго маму** *див. БѢСЪ.*

Див. ще МАТИ.

МАМБРАМА *див. МЕМБРАНА.*

МАМЕНИЄ *с.* (*зрѣховне випробування*) спокуса: Шахмѧты: Мамѣние, Шалбѣрство, Чаровѧніє (Львів, 1642 *Жел.П.* 8).

МАМЗЕРЪ *ч.* Незаконнонароджена дитина: Не войдє(т) рѣзанєцъ до дѡмѧ бѣжєтѡ, ани мамзерѣ то є(ст) з блѣднѣцы оурѡжѡный ѧжъ до дєсѧтого поколѣнѧ (сєред. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.).

МАМКА *ж.* Мамка, годувальницѧ: А ма(м)ки хрє(ст)ѧ(н)скиє в жидѡ(в)скихъ дєтє(и) и... дєтє(и) басу(р)ма(н)скихъ быти нє маю(т) (1566 *ВЛС* 95); Питѧтелницѧ:

Доїлиця, мамка, кормилиця (1627 *ЛБ* 82); И оумысливши егѡ вѡа(т) за сына пыталася ѡ мамцѣ. Тѣды сестра дитати онагѡ... пристѣпила до црѣвны мѡвачи: хочеш ли з'ѣднати тобѣ єврейскѡю мамкѡ до негѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

МАМОНА ч., жс. 1. (злий дух, уособлення користолюбства) мамона: Але памата(и) о то(м) хто слѣжи(т) мамонѣ... то(т) бѣ ніколи // оугѡдити не може(т) (XVI ст. *УЄ* № 77, 79 зв.–80); не може(т) боу робѣти и мамонѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 110); лако(м)ство... не то(л)ко на(с) ѡ(т) бѣ ѡ(т)далаєть и ласкы єго сѣои але мамонѣ на(с) приро(в)ноуеть а неправ(д)ѣ (Там само, 113 зв.); А котѡрій сѣсцени(к) чого иного шѣкає(т), а не щире бѣѣ и дѣши своєи и лю(д)-ски(м) слѣжи(т), то(л)ко лако(м)ствѣ и мамонѣ свѣта того (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 21).

2. Багатство, нажива: я повѣдаю вамъ. чинѣте собѣ приятелѣ з' богатства. [з мамоны], несправедливого. коли зѡубожаєте. абы прѣали васъ до домо(в) вѣч'ныхъ (1556–1561 *ПЄ* 292); Єстѣли погѣбите души для мамоны, вже вам не помѡгутъ римскѣи закѡны. И христос не схоче о вас уже знати, єстли умѣслите єго отступати (XVI ст. *Укр.п.* 86).

Див. ще МАМОНѢ.

МАМОНѢ ч. Те саме, що мамона у 2 знач.: Ну, ци знаєш, што єсть мамонѣ, чомѣ то єсть сирянськимѣ языкомѣ, а якѣ у насѣ марга, богатство, албо товарѣ золота... албо хотѣ якеє иманіє... замыкаєшѣ єго, изъверхы изътискаєшѣ (XVI ст. *НЄ* 93); како ты отца своего и всихъ насѣ... пастыря Исаія Копинского отрѣкса єси, благословеніє и клятву поплевалѣ

єси, и иному пастырю, мамона ради, послѣдовалѣ єси (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

МАМРАМА див. **МЕМБРАНА**.

МОНАСТИРСКИЙ див. **МОНАСТИРСКИЙ**.

МОНАСТИРѢ див. **МОНАСТЫРѢ**.

МОНАСТЫР див. **МОНАСТЫРѢ**.

МОНАСТЫРЕЦѢ див. **МОНАСТЫРЕЦѢ**.

МОНАСТЫРИКѢ ч. Монастир: Сталѣсьє розѣмѣ и пѣ(в)ное постанове(н)є... ѡ(т) часѣ немалого, а меновите ѡ црѣко(в) мѣрованѣю сѣое прѣч(с)тое в мѣ(с)тѣ льво(в)скомѣ и ѡ попа тоєє црѣкве, такѣ же ѡ мана(с)тыри(к) Сѣго Ѱнѣфриѣ на пере(д)мѣ(ст)ю льво(в)-ско(м) (Острог, 1596 *ЛСБ* 562, 1).

Див. ще МОНАСТЫРЕЦѢ.

МОНАСТЫРѢ див. **МОНАСТЫРѢ**.

МОНАСТЫРѢСКИЙ див. **МОНАСТИРСКИЙ**.

МОНАСТЫРѢ див. **МОНАСТЫРѢ**.

МОНАСТЫРѢСКИЙ див. **МОНАСТИРСКИЙ**.

МАНДАТѢ ч. 1. (розпорядження світської або духовної влади) наказ, постанова: то пак земенин господарський земли Волинское, Михайло Єло, подал ѡт него листѣ ѡтвѡроный, до господаря Єго Милости писанный, на котѡромѣ пишєт, иж ємѣ мандатѣ Єго Королевское Милости кѣ ведомости пришѡл (Книшин, 1554 *АS* VI, 165); ѡзнаймує(м), ижѣ за писани(м) наши(м) такѣє всего рыцѣ(р)ства

закуну нашего до его королевской мл(с)ти ѡ то(и) ма(н)дать которыи бы(л) нанѣсь... кнѣзь а(р)цибискупъ ѡ каленѣда(р) новый (Галич, 1584 *ЛСБ* 66); возны(и)... до кни(г) к(ро)д-ски(х)... созна(л) и(ж) року тепе(р) идучо-го... ѡ(т)даны и положоны су(т)... ма(н)даты его к(р) м(с)... па(н)у лаврину... старости ѡстрѣскому и боаро(м) замку ѡстрогого и винѣ (р)моле в кри(в)де пѣна песочи(н)ско-го ѡ ре(ч) меновите в ты(х) ма(н)дате(х) по-мененю (Київ, 1585 *ЛНБ*, 5, II 4045, 84); я... покорне и слезне прошу, дабы тое козакамъ творимое бѣдствіе и озлобленіе превысокимъ и грознымъ вашего найяснѣйшого величе-ства мандатомъ было запрещено и ускром-лено (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); Заповѣдь: Рѣсказъ, росказа(н)е, мандатъ, приказанье, полице(н)е, ѡстава (1627 *ЛБ* 42); злѣкшиса кѣсаръ приписалъ емѣ Дѣа сѣго. и радѣ егѡ ѡ выметаню ѡбразѡвъ приналъ. и не ѡ(т)во-лочаючи, ѡвнѣй мандатъ выдалъ, абы ѡбразы ѡбѣловано и пѣвано (Київ, 1627 *Тр.* 291).

2. Позов до суда, скарга: при томъ теж войт и мѣщане володимерскіе оповѣдали пе-редо мною вижем, иж дей што позвали есмо мандатом его милости господарскимъ впе-редъ менованого войта володимерского при иных рѣчах, и о скажене валов и перекопов, коло мѣста Володимерского вчиненых, доз-воленьемъ будована домовъ а солодовень (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); па(н) де(м)ѡнъ мокре(н)ски(и)... вы(з)на(л)... и(ж) рокѣ те-пере(ш)ного... м(с)ца июня пѣтогона(д)цать дня... быле(м) на потребе... пѣна ивана... а пѣна семена ѡ(т)носило(м) ма(н)дать его кро-левское мл(с)ти по... кнѣзь а(н)дреѡ... ку(р)-

пського... въ жалобе... пѣно(в) красе(н)ски(х) ѡ (и)ме(н)е тѣличо(в) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 99); я Мартинъ Машинский... подаломъ позовъ задворный, то есть мандатъ его коро-левской милости... при суду права Майдебор-ского, у светлицы, на столи... перед войтомъ положиль (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* I/VI, 398); року теперешнего... маючи я при собе сторо-ну, шляхту людей добрых... позовъ албо ман-датъ его кор. милости с печатью коронною меньшее канцелярии до замку вышшого однес-ши,... на столе положивши, о положеню его дяконови... и тому уставникови оповѣдалом (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 546); уроженого Яна Заваду за оборонѣцу тое sprawy прида-лисми, о чом тот мандатъ, арешть и аддиция ширей в собе мають (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 178); Я, Иванъ Ходаковски(и)... //... занюслъ и положи(л) есми мандатъ его к. м(л)сти с канце(л)ярии [!] великой выданы(и) в поведствіи [?] в бози [?] велебного его мѣсти ѡ(н)д)за Алѣксан(д)ра Игнация Елца пи-саны[и] (Житомир, 1649 *ДМВН* 190–191).

3. (документ, що свідчить про певні пра-ва або повноваження) мандат: До Ва(р)шавы послалы(с)мо на ма(н)да(т) жебы выправи(л) ѣ к(р) е(г) м(л)... фер(н)есть чи(р)воны(х) злоты(х) три (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 9); на то(т) ча(с) поспех во(д)лу(г) писа(н)а вашего учини(ти) и посла(ти) не мо(г)ши ма(н)даты на по(з)вы на собо(р) бересте(й)ски(й) ко-торы(й) есмо зложи(ли) певне на де(н) сто(г) ивана к(с)т) (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 234).

МАНДРАГОРА ж. (лат. *Mandragora officinarum*) (рослина сімейства пасльонових

із істівними плодами) мандрагора: dirca(e)a, мандрагора (1642 ЛС 166).

МАНДРАГОРОВЬ *прикм.* (який стосується мандрагори) мандрагоровий. ♦ **яблоко мандрагорово див.** ЯБЛОКО.

МАНДРЫКЪ *ч.* (вид сиру) мандрика: отогнали... коров с теляты десят, волов два, озимков шест, подтелков пят, масла горщъков полчетверта, сыров тридцат и чотыри, мандрыков пятьдесят девят, кур дванадцат (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 357); илко рѣ(м) вози(л) и(з)за це(р)кви пре(з) 6 д(н) на ѡлицѣ томѣ всего дале(м)... ѡпомино(к) ѡ(т)цѣ патріа(р)сѣ фла(ш)ѣ... горѣлка и ма(н)дры(ки) те(ж) за (в)се з(лт) 10 (Львів, 1631 ЛСБ 1052, 5 зв.).

Див. ще МАЛДРИКА.

МАНЕВИЧАНИ *мн.* (мешканці с. Маневичі) маневичани: И на то есмо Чернче-Городцам и Маневичаном дали сес наш листь з нашими печатми (Чернче-Городок, 1543 АС IV, 355).

МАНЕЛКА *ж.* Те саме, що **манеля**: того жь року... прыбыто(к)... // цекгластаа кита(и)ка знову тафта че(р)вона а та(к)же лазоровы(и) епетрахе(л)... на ланцуху в панци(р) мане(л)ка золотаа ѿ пе(р)стенки золотыи с ту(р)косами (Львів, 1643 *Инв. Усп.* 78 зв.—79).

МАНЕЛЛЯ *див.* МАНЕЛЯ.

МАНЕЛЯ, МАНЕЛЛЯ *ж.* (ювелірна прикраса у формі обруча) браслет: кн҃гни... реє(ст)рѣ положила которы(и) та(к) в собе масть тоє(ст)...// ла(н)цу(ж)ко(в) малы(х) розмаитои роботы ше(ст) которыє... важли сто ѡ(с)мѣ деса(т) че(р)лены(х) золоты(х)

мане(л)ли трои... кле(и)но(т) золоты(и) (Володимир, 1578 ЖKK I, 129–130); взято... клейнотъ съ каменемъ шафирками, куплений за полтора ста таляровъ, манели золотые, въ которыхъ важило семнадцать чирвоныхъ золотыхъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 81); жръцы ѡные и балвохвалцы оуезекєила, перла, сергы, манелѣ, ска(р)бы розные, наве(т) и сновъ своіхъ... на ѡфѣрѣ моуѣли принести (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); которо(и) сѣмы готовое было о сорокѣ тисече(и) золоты(х) по(л)ски(х) при ты(м) всю має(т)но(ст) рѣхонѣю золото сребро ла(н)цѣхи кле(и)ноты канаки манеле пе(р)сте(н)ки золотые перла... ло(ж)ки наливки ми(д)ници (Житомир, 1647 ЦДІАК 11, 1, 12, 72); Рѣклѣ Іѣда: што хочешъ же бѣмъ тобѣ даль в заставѣ: ѡ(т)повѣдала: перстень твои и манели и посохъ который въ рѣцѣ держишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

Пор. МАНЕЛКА.

МАНЕТА *див.* МОНЕТА.

МАНИСТО *див.* МОНИСТО.

МАНИФЕСТ *ч.* Те саме, що **манифестация** у 2 знач.: тые речи... отданные сут... до рукъ пана Мисевского,... которому ижъ с квиту княжати его милости пана Краковско-го... показуется манифест (Володимир, 1621 ЧИОНЛ XIV-2, 94).

МАНИФЕСТАНТА *ч.* Те саме, що **манифестантъ**: погинули... скриптъ на золотыхъ польскихъ пять тысячей и болшъ справы зъ его милостю паномъ Станиславомъ Галчевскимъ, економомъ на тотъ часъ миргородскимъ, о перешкоду манифестанти въ аренде миргородской учиненую, побране дохо-

довъ... пенезми готовыми, курми, гусями, сеномъ и футрами розмаитыми (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

Див. ще **МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.**

МАНИФЕСТАНТЬ, МАНИФЕСТАНЬТЬ ч. Позивач: теды тую скриню выкопавшы, справы вьси, такъ манифестантъта власные, яко и розное шляхъти вьси..., з розными книгами манифестанта власными, посикушы одны, другие подершы, третые пошарпавшы, попалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.**

МАНИФЕСТАНТОВЫЙ *прикм. (який належить позивачеві)* позивачів: козаки... поймавши працовитого Грыца Кипменяти... розными муками оного мучили и дренчили так далеце, же мусиль скриню манифестантову, которую былъ в земли, въ стоделе, закопаль, зъ справами розными и з речами розъными; теды тую скриню выкопавшы, справы вьси,... попалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98).

МАНИФЕСТАНЬТЬ *див.* **МАНИФЕСТАНТЬ.**

МАНИФЕСТАЦИЯ, МАНИФЕСТАЦІЯ, МАНИФЕСТАЦЫЯ ж. 1. Постанова; декларация: Конституцією Сеймовою выражено: абы... на то(м) Дховѣнствѣ котѣрыи в Унѣи нѣ сѣтъ, што за невѣдомостю не зостало, и встѣрегши того и тою // Манифестацією всѣ Дховныи... в(т) своїхъ Парэфѣй, ... и Каедрѣ длѣ несприна(т)а оунѣи

в(т)далѣсныи бѣдѣчи жадныхъ добѣрь Церковныхъ нѣ держать (Київ, 1628 *Апол.* 1–1 зв.).

2. (*заява до суду*) позов: передо (м)ною маръциномъ каръво(в)скимъ... Стано(в)-ши вчѣви(с)то... Панове Йнѣ и... марътинѣ хлебо(в)ские... маючы при собе во(з)но(г) Єнерала... миколаѣ воло(с)ко(г) и сторонѣ шля(х)тою ниже(и)менованою све(т)чыли и манифе(с)тацію заносѣ(т) напроти(в)ко ѳрожоны(м) и(х) м(л) панѣ ере(мѣ) голѣбови (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); панѣ паве(л) счениевъски(и) заноси(л) манифестацию свою противъко ѳрожономѣ панѣ ѿновѣ лакгѣвѣницкомѣ... в справѣ в(г)рабежѣ жита... в сѣде... втримано(и) и пѣбликовано(и)... в чо(м) ширѣ(и) и до(с)татѣчнѣ(и) тотѣ квить в собе вписѣе (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 33); панѣ Григори(и)... яко впекунѣ... Самуѣлови, Янови, Маринѣ в рукахъ пога(н)скихъ заставаючи(х), даны(и) и на(з)начены(и), све(д)чи(л) и манифестацию заноси(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

Див. ще **МАНИФЕСТ.**

МАНИФЕСТАЦІЯ *див.* **МАНИФЕСТАЦИЯ.**

МАНИФЕСТАЦЫЯ *див.* **МАНИФЕСТАЦИЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИ, МАНИФЕСЬТОВАТИ дієсл. недок. (*що, чому і без додатка*) заявляти, свідчити (*про що, перед чим і без додатка*): также вси... кривды, шкоды манифестоваль... и просиль, абы тая протестация до актѣ принята и записана была (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 394); шляхетный панѣ Казимерѣ Ястребскій... именемъ того жѣ пана

своего, манифестоваль урадови нынешнему (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220); *У* которое то починене справь своих менованы(и) манифе(с)туючы(и), постерегаючи во все(м) целосты права свого,... све(д)чытьсе и манифесътуеть, *у*фериуючысе во все(м) правне поступовать (Житомир, 1649 *ДМВН* 190); И проси(л) поменены(и) манифе(с)туючи, абы тая его манифестация и во(з)ного реляция до кни(г) принятие ы записаные были (Житомир, 1650 *ДМВН* 197); за чымъ его милост пан Стрыбыль яко на прошлым сеймику реляцийным о таковой своей опрессией и о знишъченню добръ своих оповедалъ се, так и тут теперь, // при книгах нынешнихъ... манифестует и жалобливе оповедает (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 479–480).

Див. ще **МАНИФЕСТОВАТИСЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИСЕ *див.* **МАНИФЕСТОВАТИСЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИСЯ, МАНИФЕСТОВАТИСЕ, МАНИФЕСЪТОВАТИСЕ *дієсл. недок.* Те саме, що **манифестовати**: Панове хлебівські и повѣторє противько ихъ милосѣти Паномъ Голубомъ... манифесътовалисе и сѣведъчыли ижъ они готовы были *у*тѣбрати добра менованые (Житомир, 1642 *ЛНБ* II 4064, 84); шляхетный Юзефъ Свидерский, слуга уроженого его милости пана Лукаша Олшаньского з Олшаницы, именем того ж пана своего обѣтяжливе скаржил и манифестовалсе в таковой справе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394); манифестуючи(и)... по(в)торє све(д)чи(л) и манифестова(л)ся ши(р)шую протє(с)тацию и выра(з)нѣ(и)-шую манифестацию, кгда то(г)[о] потреба

будеть,... зятя(г)ти будетъ мо(г) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧЫЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **манифестантъ**: где одънакъ манифестуючий в опали тым будучи, яко се тотъ огонь запалил, што могучи зберу своего забрати; золота, сребра, цыны, миды, шатъ, справь розъмаитых и дыспозыции продъковъ своих, привилеовъ на розмаитые добра, в князѣтвы великим Литовъскимъ будучих (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 234); *У* которое то починене справь своих менованы(и) манифе(с)туючы(и), постерегаючи во все(м) целосты права свого,... све(д)чытьсе и манифесътуеть, *у*фериуючысе во все(м) правне поступовать (Житомир, 1649 *ДМВН* 190); манифестуючи(и)... по(в)торє све(д)чи(л) и манифестова(л)ся ши(р)шую протє(с)тацию и выра(з)нѣ(и)шую манифестацию, кгда то(г)[о] потреба будетъ,... зася(г)ти будетъ мо(г) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.**

МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **манифестантъ**: в року прошломъ, тысеча шестъсот чотырдесять осмомъ... козаки, великою купою на место Дубно наступивъшы, всее месѣто и в нем дома найдуючыесе, где и манифестуючогосе домъ былъ, из достатков месчанъ тамошних забрали и спусътошыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 150).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙ.**

МАНИФЕСТУЮЧЫЙ *див. МАНИФЕСТУЮЧИЙ.*

МАНИФЕСЪТОВАТИ *див. МАНИФЕСТОВАТИ.*

МАНИФЕСЪТОВАТИСЕ *див. МАНИФЕСТОВАТИСЯ.*

МАНИХЕИ *мн. (последовники религиозного вчення манихейства)* манихейці: такіє были еретици селевкіане, гермиане, пасивністы, гермоніане, а напро(д) манихеи, которіи для того с̄лнцѣ са кланали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199 зв.); приходили симоніане, херинтове, евіонитове, гнюсницы, манихее, самонтянистове, наватіане... власне яко ово теперешнихъ часовъ отщепенцы церковные угѣатове, — тые всѣ на тотъ корабль, то есть на церковь Божию, пащюки свои роззѣвляючи, акы лвы рычатъ, хотячи ее поглотити (1626 *Кир.Н.* 25).

Див. ще МАНИХЕЙЧИКИ.

МАНИХЕЙЧИКИ, МАНИХЕЙЧЫКИ *мн.* Те саме, що **манихеи**: Грекове не посять // суботы, Манихейчыки потопляючи. А Латинникове посять, до недѣли готуючыся (Вільна, 1608 *Гарм.* 219–220); Цезарь //... піше(т)... Манихейчик(в) еретик(в) познавати... по вы́блѣдлой тв́ари, по хитрой мовѣ (Київ, 1619 *Аз.В.* 224–225).

МАНИХЕЙЧЫКИ *див. МАНИХЕЙЧИКИ.*

МАНИЯ *ж. (хворобливый стан психіки)* манія: Вшакъ умѣмъ по латынѣ; мания signífica шаленство, албо отступлене розуму (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276).

МАНИЯ *див. МАНЬЯ.*

МАННА *ж. (за біблійними текстами — їжа, яку Господь послав народові Ізраїлю під час його мандрування пустелею)* манна: ко(л)-ко мили были боу. изрѣлстии людие. их же по соухуу сквозѣ море проведѣ. манноу с нѣси послалѣ. и тѣмами в ни(х) чюдеса сотворилѣ (1489 *Чет.* 303); ѡ(т)цѣве наши или мán'ноу въ поустыни и помрли соу(т) (1556–1561 *ПЄ* 369); Невд́ачень б́ы(л) о́ный н́арѡ(д) пожив́аючи на по́ущи ма(н)нѣ з' н́ба (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215); Кóли б́ыли жи(до)ве на п́стыни. ци не п́адала и(м) мán'на з н́ба (XVI ст. *УЄ* № 77, 81); а к(д)ы мешкали в п́(с)тын́и. тѣды тамъ или хлѣбъ бѣ(з) працѣ. бо и(м) з н́ба давано ма(н)нѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 86); Тѣды тутъ на томъ, мѣйсцу Христось до Жидовъ оныхъ, которіи ся манною кормили, рѣчъ провадитъ, якобы рекъ: тая манна отцомъ вашимъ ничего не помогла, абовѣмъ хотяй же ее ѣли, предся тамъ же на // пустыни вси... погибли (1603 *Пит.* 50–51); Н́ародъ Ѓилскій м̄ лѣтъ по п́ущи ѡбв́оженный б́гдѣчи покaрмѣ нб(с)ногѡ мánны заживáлѣ (Київ, 1625 *Кон.Ом.* 161); А была мánна íкѡ насѣньє корі́андрово б́арвы íкѡ б́исера свѣ́тлогѡ. И ѡбход́илѣ л́юдѣ и збирáючи егѡ молóлѣ в' ж́ернах, або тóлкѣ в стѣпахъ варáчи въ горнцѣ, и чинáчи з нахъ (!) плáцки смáкѣ íкѡ бы хлѣ́ба з' о́ливою (серед. XVII ст. *Хрон.*, 133); aegomeli, манна (1642 *ЛС* 73); онь... имъ дава(л) хлѣ́бъ аѓльскы(и) и(з) н́ба // то є(с) мán'нѣ íкo вóдѣ солó(д)коуж котóрѣж п́или (1645 *УЄ* № 32, 122 зв.–123);

(*мовна одиниця на позначення цього поняття*) манна: мánна слóво С́ірское даръ: а слóво жидóвское мánна што (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

2. Їжа, пожива: што есте в' цркви в'сточ'ной злого, вб'ачили; чи(м) са до н'е об'ража'єте, людіе мои (б' м'ови(т)) чи(м) ва(с) оскр'би(х), коє обр'ѣтоша в' мнѣ с'грѣш'еніе, людіе мои что ми възда'єте, за м'ан'нѣ ж'ел'ч'ь, за в'одѣ в'ще(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 218); А пр'еѡкаан'ныи Жидове, зл'е платите с'нѣж и б'оу моемоу, а с'творителеви своемоу, за ман(н)ѣ жл'ч(ч), за водоу в'ще(т) (XVI ст. *УѢ Трост.* 71);

перен. Духовна пожива: Тепер' зна'єм' так' была с'олодка и см'ачна М'анна его на'ѣки, ах' д'ш'е невд'ачна. По оутр'атѣ д'оброго доброт' познав'а'єш' (Вильна, 1620 *Лям.К.* 11); Тр'апил' в'ас' недост'атком'ь, и д'аль ва(м) пок'арм' м'аннѣ, кот'орой вы есте на земли и оц'ѣв'е в'ш'и: абы то в'каз'аль, иж' не с'амы(м) хл'ѣбо(м) живе чл'в'к'ь, ал'е вс'аким' сл'овом'ь кот'орое в'ыходи(т) з' ѣсть г(с)дних' (серед. XVII ст. *Хрон.* 151 зв.); Дай нам' свѣтъ нб(с)нои Премоу(д)рости. Прогн'ати н'ам' гр'ѣх'овн'и темноти. в(т) д'ш' н'ш'и(х) н'нѣ и на'вѣки, ѡто та пр'оси(м) в'ѣр'н'и чл'в'к'. Д'ай нам' м'аннѣ нб(с)нѣю, Д'ш'ам' н'аши(м) пожада(н)нѣю (Чернігів, 1646 *Перло* 19).

3. *Перен.* (с'вхаристійні хл'іб і вино) причаст'я: та(к) перепров'аж'ючи с' тог'в п'адолѣ пл'ачѣ так'в з' нев'олѣ Фара'н'овои, до землѣ в'б'ѣц'ан'нои... жив'ою м'анною С'вхаристією с'тою, Мы Арх'іер'ее... зв'ѣклихм'в д'ш'и лю(д)ск'и посила'ти, оук'аз'ючи так'в бы розмайт'и см'аки, р'озн'и л'аски б'ж'їи (Київ, 1639 *МІКСВ* 215).

4. (застиглий сік деяких рослин, що вживається як їжа або ліки) манна: манна по ла(т)нски... а по роуски роса б'ж'їа (XVI ст. *Травн.* 300 зв.).

5. *Перен.* Роса: вс'акаа роса кож паде(т) на камен'и или на травѣ или на лиственнѣ(м) др'евѣ и то имен'ою(т) манна (XVI ст. *Травн.* 301 зв.).

МАНОВЕНІЄ, МАНОВЕНІЄ с. Воля, веління: Зоб'ра'лиса, м'овлю, манов'енієм' н'ѣаким'сь, и з в'н'трного в(т) Б'а надхн'ена: и іак'в н'єгды онѣ Іwасѣ Ц'арѣ на(д) Прр(о)-ком'ь Б'ж'им'ь Сл'ісс'єєм'ь пл'акалѣ, т'ак'ь и они пл'ач'уть на(д) лиц'єм'ь в(т)ца с'т'г'w (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 3); **Божее мановеніє** — Бож'а воля: Не мен'шій, во истинну, ест' и сей чудѣ, же до того огня гнѣва ярости отступников' и, праве, в' пащеки окрутных' тых' лвов'ь и ядовитых' смоков'ь, Бож'им'ь мановенієм'ь вкин'енный муж'ь Бож'ій Теофанѣ... не згинулѣ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1068).

МАНОВЕНІЄ *див.* **МАНОВЕНІЄ.**

МАНОВИЦИ *див.* **МАНОВЦИ.**

МАНОВЦИ, МАНОВИЦИ *мн.* Манівци: воевода киев'ски(и) п'ѣстилѣ корованѣ в'ны(и) стороною в'тѣ дороги звыклоє киева чере(з) пол'е минаючи кан'єв'... и далѣ вожовѣ кот'орыє в'тѣпров'адили корованѣ в'ны(и) мановицами к'ѣды никола к'ѣды никола з веков'ь к'ѣп'цы не хоживали (1552 *ОКан.З.* 23); Кот'орых'ь, к'гды следѣ взяли, и в' тропы по знакох'ь, к'гды шли, бегли, то ест'ь мановцами, болотами (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 6/І, 275); кот'орыє то, забравши весь тотѣ медѣ в коробы, а иж'ь бол'шей юж'ь занести не могли, теды с тым'ь медом'ь своим'ь и до села нашого... мановцами, пущами пошли (Овруч, 1623 *АрхЮЗР* 4/І, 81).

МАНТЕЯ *див.* **МАНТИЯ.**

МАНТИКОРА *ж.* (*фантастична істота*) мантикора: ма(н)тико́ра въ индеи, ма́ю(т)тры ра́ды зо́убо(в). а тва(р)чл́ню. а тѣло л'вее (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26).

МАНТИЯ, МАНТЕЯ, МАНТИА, МАНТИЯ *ж.* (*чернечий одяг у формі плаща, що спадає до землі*) мантия: мантия сатыновая, въ которую вправиломъ шестнадцать локоть, раска гарусовая, за штучку две копе грошей да ломъ, клобуковъ три, два по полькопы грошей, а третий простий (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 34); Кирило Терлецкий, приехавши дей тутъ, не ведати для чого, ... взялъ мантию оксамиту ритого ... и клобукъ едвабный чорный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 355); шубъ шестдесятъ, мантий шестдесятъ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21); w плаща(х). а(л)бо ман'тиа(х) ... и шию и рамена wкрываю(т) ними: которіе wни и мы, мафо(р)те(с) а(л)бо ма(н)тиами называемо (серед. XVII ст. *Кас.* 6 зв.).

МАНТИА *див.* **МАНТИЯ.**

МАНТИЯ *див.* **МАНТИЯ.**

МАНЬТЫКА *ж.* (*дві з'єднані одним полотнищем торби, які перекидають через плече на груди й спину*) сакви.

♦ **загледати въ маньтыку** — заглядати в горшки: Не загледай же ты въ мою маньтыку! смотри свое сукни, што въ ней несешъ! (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1051); **у маньтыку смотрети** — те саме, що **загледати въ маньтыку**: А протожъ радиль бымъ я Оилялетови, абы лепей у свою маньтыку смотрель, што въ ней носить, а въ чужую не загледалъ, кгдажъ каждый понесетъ свое власное время (Вільна, 1599 *Ант.* 925).

МАНЬКА *ж.* Ліва рука, лівиця: ш8аа: Лѣваа, ма́нька, ш8лга (1627 *ЛБ* 158).

МАНЬТА¹ *ч., зневажл.* Уніат: которые то вызуиты, хочу мовити езуиты, именемъ христіанства згордили называтися и взяли собѣ товариство зъ манѣты, хочу мовити изъ унѣты (1626 *Кир.Н.* 19); теперъ не познаешъ, который вызуита, а который манѣта. Тутъ не вадить еще животь положить тыхъ вызуитовъ (Там само).

МАНЬТА² *див.* **МОНЕТА.**

МАНЬЯ, МАНИЯ *ж.* *зневажл.* (*об'єднання православної церкви з католицькою під владою Папи Римського*) унія: Униты, якъ ужъ, лестѣ жалом воюють, Манѣю моцнѣть, благочестіе псують. Косою, лукавствомъ вытинають квѣты (Слуцьк, 1616 *Укр.п.* 221); А чому отступникове нашѣ того намъ “Слова” або “Науки” въ тую свою “Оборону” не вписали, поневажъ ся церковными и Русскихъ отцевъ писмы и наукою въ той своей маніи щитити и боронити хотѣть? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1011); также и унѣаты, вырѣзавшися изъ благочестія шатою крещенія Христова, поотрѣзовали себѣ вѣру и сумнѣня маючи, але сами доброволне, ни отъ кого примушени, абы до тои манѣи приступили (1626 *Кир.Н.* 18).

МАППА, МАПЬПА *ж.* (*картографічне зображення певної території*) мапа, карта: Мы ... грани(ц), з wбо(х) сторо(н) показаны(х), w(г)ледавъши, ... мапъпы вымаловавъши, и на wны(х) знаки грани(ч)ные и урочи(с)ка, ... достате(ч)не выразити и тые ма(п)пы ..., ко(ж)до(и) стороне w(т)вористе выдати пови(н)нисмы (Житомирщина, 1639 *ККПС*

198); поводова сторона на(с) ѡ(т) того тутъ ме(ст)ца фу(н)дации юри(з)диции дукътомъ грани(ц) свои(х) не вела, знаковъ грани(ч) ны(х)..., которые намъ трыбуналъ выдати... и вымалевати на мапъпа(х) казалъ, не показала (Там само, 201).

МАПЪПА *див.* **МАППА.**

МАРА *жс.* Облуда, ілюзія: Але хъто такое вѣри не мает, тот... мару, албо прояву нѣякую, а не вѣру мает (Вільна, 1600 *Катех.* 10); Мечтáніє: Ъблѣда, мара; Тма, відокъ фалшівий, покѣса (1627 *ЛБ* 63).

МАРАНАФА, МАРАНАФТА *жс.* (відлучення від церкви до Страшного Суду) мара-нафа: ѡ(т) мѣсца поп ли ꙗкіи или діак или причетник теды будет съ ним [Євангелієм — *ред.*] имѣти... // буде на нем анаѡема мара-наѡта то єс проклатство вѣчноє и мука безконечнаа (1594 *Свєнци.* 72–73); Анаѡема нєха(и) да будє(т) и мара-нафа и (в) та(р)гарє великому нєха(и) да пребыває(т) (1600 *УИ* 1911/2, 14); а хто бы єи ма(л) ѡ(т)далити ѡ(т) тои цркви нахаи (!) бѣдет проклат анаѡема и мара-наѡа и будѣ мати сѣдѣ пред нєлицємѣрным з ним (Нижня Вижниця, 1646 *Паньк.* 24); Інáчєй нє дáй Бжє, вѣчномѣ бы мѣсѣли по(д)падáти проклáтствѣ. Ижє нє любитъ Гдá Гїса Хá, да бѣдєть прокла(т) Мара-наѡа (Київ, 1648 *МКСВ* 350); **предавати мара-нафѣ** — піддавати мара-нафi: Не отпѣститєсѣ ни в сий вѣк, ни в будущий; а павел анаѡемѣ и мара-наѡѣ предаєт єго (поч. XVII ст. *Вол.В.* 76).

МАРАНАФТА *див.* **МАРАНАФА.**

МАРГА *жс.* Багатство, майно: Ну, ци знаєшъ, што єсть мамонѣ, чомѣ то єсть сирянь-

скимъ языкомъ, а якъ у насъ марга, багатство, албо товаръ золота, албо сребра (XVI ст. *НС* 93); учитъ насъ сєся причта, што бесме изъ марговъ и изъ иманомъ многымъ не были мерявы и пышны, и не будѣме ненавистливы до убогихъ (Там само).

МАРГАРИТЪ, МАРГАРЫТЪ *ч.* (*книга повчань, вибраних із проповідей Йоана Золотоустого*) Маргарит: Книги, напервей: Уставовъ 2, Апостоловъ 2,... Златоустовъ 2, Маргаритъ 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 367); ратѣю, во(и)нѣ точѣ, иногды оуживáє(т)сѣ, побивáю, ꙗкъ оу златоѣстаго в ма(р)гаритѣ вѣ гѣ словѣ (1596 *ЛЗ* 72); Златоѣ(ст) вѣ мар-гари(т), вѣ словѣ гѣ, ѡ лжеоучителєх пишєть тыми слóви (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 29); книги розныє... шєстодневникъ на бытє(и)ские слова ма(р)гары(т) кни(ж)ка in quarto (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 27).

МАРГАРИТНЫЙ *прикм.* Перлинний, перловий; перлистий: бассаус, ма(р)гари(т)-ны(й), бисє(р)ны(й) (1642 *ЛС* 99).

МАРГАРЫТЪ *див.* **МАРГАРИТЪ.**

МАРГЪ, МАРКГЪ, МАРЪКГЪ *ч.* Клеймо, мiтка: И видєломъ такіє ма(р)кги два на кож-до(и) бочѣцє навєрѣху, а трєти(и) марѣкгъ на днє — по(д)кова палєная (Луцьк 1592, *ТУ* 225); па(н) Махо(в)ски(и) пыта(л)... пна Юрѣа... дла чого бы єго попєлы граби(л) и до сєла Рако(в)щины а(л)бо двора своєго перєвє(з) и ма(р)кги по(с)тєсыва(т) ро(с)каза(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК*, 11, 1, 4, 38 зв.–39).

МАРГѢНЕСЪ *ч.* (*незаписаний, чистий край аркуша*) маргінес, поле, берег: На мар-гѣнє(с) нѣкоторыѣ нóты и прои(з)волніки

клáлисмѣ, нѣ дла тогѣ, абы вѣ тѣкстѣ злѣ мѣло бѣти, але а(и) бы са тоєю нотою, або Прои(з)-вóлникѣмѣ, тамтоє внѣтрѣ тѣкстѣ бѣдѣчѣе ѡбаснѣло (Львѣв, 1639 *Ап.* 12 зв. нѣнум.).

МАРЕЦЪ, МАРЦЪ ч. Березень: Писан... месеца марца осмогонадцат дня (Словичѣ, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 67); лѣта бож(ѣ)го нароже(н)ѣа тисѣча пѣ(т)со(т) шѣ(ст)деса(т) сѣмого м(с)ца ма(р)ца дѣвато(г) дна (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 77); писа(н) ѡ берестѣ(ч)кѣ лѣ(т)а божого нароже(н)а тисѣча па(т)со(т) сѣ(м)деса(т) трѣ(т)его м(с)ца ма(р)-ца шо(с)тогона(д)ца(т) днѣа (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); ѣ... рокѣ тепѣ(р) идѣчого тисѣча па(т)со(т) сѣ(м)деса(т) дѣвато(г) м(с)ца марѣ-ца два(д)ца(т) шостого дна за прида(н)ѣмѣ вѣше(и) мл(с)ти ѡгледа(л) ѣсми пнѣа михала голѣба (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 168); яко о то того року..., коли они светили пасху свою, тогды тотѣ мѣсецѣ былѣ вѣе вѣ ныхѣ апрѣль, а мы его за марецѣ личили (Вѣльна, 1595 *Ун.гр.* 144); На рочка(х) сѣдовы(х) кгро(д)ски(х) киевски(х) ѡ(д) дна дѣсѣтого м(с)ца ма(р)-ца... перѣ(д) нами... ври(д)никами сѣдовыми кгро(д)скими... приточыла(с) справа (Киѣв, 1621 *ЛНБ* 5, III, 4057, 19); Рѣклѣ... г(с)дѣ... той м(с)цѣ вѣмѣ почѣткомѣ м(с)цѣвѣ, першымѣ бѣдѣ мѣжи мѣсѣцами // рѣкѣ, то ѣсть мѣрцѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 88 зв.—89).

Пор. **МАРТЪ.**

МАРИХА ж. Шкапа, коняка: Повторѣ добродѣйство Бжѣе при члѣвкѣ; ѣкѣ не сѣтвори(в) ѣгѣ ѣкѣвѣмѣ страшилѣмѣ, и дивѣѣсѣкомѣ тогѣ свѣта... подѣбѣе конѣа, и члѣка. мѣлпа, и марѣхи; зѣ лѣюдскѣю персѣннѣю (!) (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 2).

МАРКОТАНѢ с. Нарѣканнѣ, ремствуваннѣ, буркотѣннѣ: Рѣпотѣ, рѣптѣннѣ: Нарѣка(н)ѣ, шѣмра(н)ѣ, маркота(н)ѣ, ворчѣ(н)ѣ (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТАТИ дѣсл. *недок.* Нарѣкати, ремствувати, буркотѣти: Рѣпщѣ: нарѣкѣю, нѣслѣшно нарѣкѣю, ворчѣ, маркѣчѣ, шѣ(м)рѣ (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТЛИВЫЙ *прикм.* (який *нарікає, ремствує*) буркотливий: Рѣптѣвѣ, рѣптѣливѣ: Маркотливый, шѣмрѣчѣй (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТНО *присл.* (*неспокійно, тривожно*) маркѣтно: Та(к) жѣ тѣ(ж) и вѣ свѣта дѣрѣчнѣе, што прѣвѣй з рѣдѣстю, з дѣтка-ми и с чѣлѣдкою хвалѣю даючи бѣгу ѣбѣходили спѣлѣчнѣ. тепѣрѣ мѣсѣтѣ далѣко рѣ(з)но. с чѣго подѣбно чѣсомѣ ѣдѣномѣ бѣвѣѣсть маркѣтно а дрѣгомѣ нѣмѣло, Кгды(ж) первѣй вѣе са дѣало ѣснѣ, а тепѣрѣ ѣкобѣ са снѣло (Острѣг, 1587 *См.Кл.* 16).

МАРМОРОВЫЙ *див.* **МАРМУРОВЫЙ.**

МАРМОРЪ *див.* **МАРМУРЪ.**

МАРМУРКОВЫЙ *прикм.* Вѣготовлѣннѣй ѣз хутра чѣрно-бѣрої лѣсѣцѣ: с тогѣ вѣза з мѣшко(м) пограбили... шлѣко(в) ма(р)му(р)-ковы(х) пѣ(т), котѣрыѣ коштовали по(л)трѣ-тя(с)та золѣты(х) по(л)ски(х) (Володимир, 1587 *ТУ* 214); побрал... шлѣк мармурковый, за которѣго данѣ сѣрокѣ золѣтых полских; дѣлѣю шарѣю муравскую, лѣсами подшитѣю (Луцѣк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 315); У Русѣчѣка... дѣлѣя... бабака(ми) подшитѣя, ша-по(к) двѣ — ѡ(д)на кунѣя, дрѣгая ма(р)му(р)-ковѣя (Жѣтомир, 1650 *ДМВН* 194).

МАРМУРОВЫЙ, МАРМОРОВЫЙ *прикм.*

1. (*збудований із мarmуру*) мarmуровий: лѣпѣшаа бываѣ(т) чѣсо(м) хвороста́наа коу(ч)ка авраа́мова, на(д) мѣры содо(м)скіє, и поустьѣна і́оанѣнова, на(д) ма́рѣмоуровыє пала́цы і́родовы (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 217).

2. (*витесаний із мarmуру*) мarmуровий: В прирожо́ной своєй гисторі́и плѣнѣоушь свѣ́(д)читъ, ижъ лисиппоу(с) чѣсоу своего межи сницарами переднѣ́йшій вырисова(л) бы(л) два вбразы або витеса(л) але́ксандра македо́нского, еди́нь зѣ щі́рого срѣ́бра, дрѹ́гый з ма(р)моура, еднѣ́къ мarmоуру́вый бы(л) зацнѣ́йшій (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Мраморный: Ма́рморовый (1627 *ЛБ* 66); Тую теды суму дѣлю на двое, то ест: тисечу золотых на оздобу и окраску... образу Пречистое Богородици, пред которымъ тѣло мое погребено будетъ, а часть тежъ на положеніе камня мarmурового з написом на гроби моем (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 625).

МАРМУРЪ, МАРМОРЪ *ч. (тверда гірська порода)* мarmур: купьци зє(м)ныи буду(т) плакати и нарекати по не(м) для того и(ж) товаро(в) и(х) жаде(н) не купує(т) товару золота и серебра и камѣна дорогого пере(л) и льну то(н)кого ша(р)лату и шо(л)-ку... и всакого ничина з дере́ва на(и)коштовне(и)шого и(з) мѣди и(з) желе́за и(з) ма(р)-муру (XVI ст. *КАЗ* 647); В прирожо́ной своєй гисторі́и плѣнѣоушь свѣ́(д)читъ, ижъ лисиппоу(с) чѣсоу своего межи сницарами переднѣ́йшій вырисова(л) бы(л) два вбразы або витеса(л) але́ксандра македо́нского, еди́нь зѣ щі́рого срѣ́бра, дрѹ́гый з ма(р)моура (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Мраморъ: Ма́рморъ

(1627 *ЛБ* 66); Кре́(ст) завѣси(с)ты(и) зеле́ного ма(р)мурѣ... з га(л)кою ѣ ве(р)ху для завѣшенѣя (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 4); Пото(м) встровъ четверти(и)... пяти(и) пора(м) с того в(с)трова приходи(т) мarmѣ(р) сляхе(т)ни(и) (серед. XVII ст. *Луц.* 535).

МАРНЕ, МАРНѢ *присл. (нерозумно, без користі)* марно, даремно: И да́леи тоу пи(ш) єв(г)лис(т) кды (ж) вза(л) в(н)... вноую ча(ст) имѣ́нѣа... и потратилъ ма́рне все вно́е имѣ́нїє (Львів, 1585 *УС* № 5, 12, на полях); и має́тности, и всѣ́ богатства... мо́жесть невдачны(и) ємѣ́ члѣ́къ впа́новати, и ма(р)нѣ́ погѣ́бити (поч. XVII ст. *Пчела* 13 зв.); на тоє мѣ́сце гдѣ́ са хова́ли, заборонано ты(х) вно́сити, ко́торыє дѣ́ди(ц)ство в(т)це́вское, и має́тности позоста́лые не́пожі́течне и ма́рне потра́тили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289); Безѣ́ма, то́ежъ: бе́(з) ро́(з)сѣ́(д)-кѣ́, да́рмв, всѣ́, ма́рне (1627 *ЛБ* 134); Або́вѣмъ живо́тнаа мо́ць живы́ѣ, а не в(т)та́тыѣ́ або́ мѣ́ртвыѣ́ чло́нки сожи́влѣ́сть. І́їкв віє́нць ма́рне бы́сь чини́лъ, І́ды бы́сь трѣ́пови // по́кармъ дава́лъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.–5);

(*безці́льно, беззмі́стовно*) марно: к(д)ы мы тоє́ все оуза́вши в(т) в(т)ца́ своего нб(с)но́го и пошли́смо на иноую́ стра(н)у. То є́(ст) в(т)стоупи́лимы и в(т)дали́лимыса в(т) ба́ в(т)ца́ своего... и(ж) не выпо́(л)на́ємо запо́вѣди є́го сѣ́ои живоучи́ ма(р)не́ а не оуцѣ́иве та(к) ꙗ́ко блоу́(д)ныи снѣ́ (к. XVI ст. *УС* № 31, 4); Чем же вы на стадо христово хулите, ꙗ́ко овчарню́ законную́ от злодѣ́ев и разбойни́ков пи́лне стере́гут, ꙗ́ко да душ своих ма́рне не потратя́т (1598 *Виш.Кн.* 96); А поки́ жъ не обачы́мося же и душе́вне и тѣ́лесне, ма́рне по́гибаемо, што́ все ласка́ве мудрому́ хресті́-

янскому баченью ваше милости поручившы, себе зъ уставичными поволностями нашими въ ласку ваше милости залецаемъ въ Кіевѣ (Київ, 1621 *АСД* I, 265); має(т) игѣме(н)... ректоромъ шбрати, которы(и) такъ дидаскала такъ и спѣдеевъ в ихъ повин(н)остехъ на кажды(и) день постерѣгати..., Ажебы дѣтокъ имъ врѣчоныхъ лѣта молодые марне ся не терали, за которыхъ ѣчителеве личѣбѣ Бгѣ чинити мѣста(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 67–68).

Див. *ще* МАРНО.

МАРНІЙ *див.* **МАРНЫЙ**.

МАРНО *присл. (нерозумно, без користі)*
марно: Але за сказітелними т́ymi и по гра́-
зи валáючимися лапáчками марно забáвнои
мудрости свѣ́цкои оудáвшися, потѣ́шителевѸ
достóйность єдиноисто(т)ного похожéна w(т)
Щца, двѣма почáтками, бáрзо глѹ́пе, абы(м)
не рéклъ незбóжне и погáнско вписáють и
зневажáють (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 200); Свѣ́тнw:
Мáрнw, дарéмнє, нѣ́кчéмнw (1627 *ЛБ* 125).

Див. ще **МАРНЕ.**

МАРНОСТЬ *жс.* Марність, марнота, суєта: Яко же бо дима, нынешный вѣк любятъ, и тѣло и душу для Марности губятъ, мамонѣ, яко богу, вѣрно работаютъ, въ златѣ и сребрѣ всю надежду мають (к. XVI ст. *Укр.п.* 79); Берѣмо еще прикла(д), и з' Стыхъ Постнико(в)... ꙗко вси марности того свѣта, и мимохѣ(д)ныи роскоши возненавидѣ(в)ши пріѡли на себѣ... кр(с)тъ оубо(з)ства (поч. XVII ст. *Пчела* 61 зв.); Марно(ст) те(ж) є(ст) го(д)носте(м) забѣгати, а на высѣкой са ста(н) выносити. Марно(ст) є(ст) за телесными пожа(д)ливости ходити и того пожадатѣ, ѡ що

на по́тым потре́ба бы́ти тѣ(ж)ко каранѹ(м)
(Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11); Сѣ́ста: Ма́рность.
нѣ́кѣмно(ст), поро́жность, дарѣ́мность (1627
ЛБ 124); всѣ́ческаа сѣ́ста́, про́жно(ст) и ма́р-
ность, всѣ́ рѣ́чи по(д) слѣ́нцемъ, нѣ́чѣгѣ; пѣ́в-
ногѣ, все бѣ́житъ бѣ́гомъ непостоа́ннѣм[†], ѡ́кѣ
тѣ́нь ѡ́блака безво(д)ного (Чернігів, 1646
Перло 122); **марность марности́** — марнота
марнот: Все а́хъ мнѣ́ ма́рностю́ са ма́рностѣ́й
става́еть: и вса по́мпа того́ свѣ́та, ѡ́(к) дѣ́мы
щеза́ет[†] (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2).

МАРНОТРАВЕЦЬ ч. 1. Марнотратник, марнотратецъ: Лоты́ги: Марнотра́вцы (1627 ЛБ 59).

2. Згубник, нищитель: w áдáмe пpáв(т)чѣ, кды тво(и) до(м) пилнѣй оуважаю, w(т)цá подобногo томоу нáшему тебѣ бѣти знайдѣю: знайдѣю бовѣ(м) в до́моу твоѣ(м) справедливогo и невинногo Авела, и мáрнотрáвца, и брáто-оубѣйца кáина (поч. XVII ст. *Проп.р.* 290).

Див. ще **МАРНОТРАВЦА, МАРНО-**
ТРАВНЫЙ.

МАРНОТРАВНЕ *присл.* Марнотратно:
Блоудно: вшетёчне, марнотравне, розпоуст-
но (1627 ЛБ 11).

МАРНОТРАВНОСТЬ, МАРЪНОТРАВНОСТЬ *ж.* Те саме, що **марнотравство**: Марнотравність лѣтом молодым, бывает, хто у латиньников нау́к уживает. Мало там о Христе́ нау́ки слыша́ти, мало о спасе́нном пу́ти навикну́ти (к. XVI ст. *Укр.п.* 86); ди́вни́си... грече́ськи(х) младе́нцо(в) оупоми́на(л), жебы... назбы(т) ме́дѣ не оуживали, але не́много, чи́мь наоучи́ти хотѣ(л), же не тре́ба допоу́щати молоды(м) ма́рнотравно́сти а́нѣ

зб́ытку, кды бовѣ(м) рáзь ѡ(т) ни(х) рѣ(ч) посполитаа зарáзйтса, зѓола оупáсти и зопсовáтиса моуси(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289).

МАРНОТРАВНИЙ *прикм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **марнотравець** у 1 знач.: Бы(л) оу грѣковъ ѡсобли́вый на ма(р)нотра́вны(х) законъ, ко́торы(х) в ѡ(т)цѣвскы(и) грóбъ, або на тоє мѣсцѣ гдѣ са ховáли, заборонáно ты(х) вно́сити, ко́торыє дѣди(ц)ство ѡ(т)цѣвское, и ма́стности позостáлые непозѣтѣчне и ма́рне потрáтили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289); **сынѣ марнотравный** *див. СЫНѢ.*

Див. ще МАРНОТРАВЦА.

МАРНОТРАВСТВО *с.* Марнотратство, марнотратни́сть: Кнѣжа... по ты(х) корци́ра(х)... не быва(л) ани дынѣдова(л) и мо́лодости лѣтъ сво́ихъ по ма(р)нотра́вствѣ и ро́спѣста(х) на бѣркѣ не трáти(л) (Острог, 1598 *Отп.КО* 17 зв.); ѡ марнотра́вство нещáсное! Бáчишь ли до ꙗкого оубо(з)ства привело того то снá блоу(д)ного, ко́торый бѣдоучи з до́моу за́чного небора́къ свѣи́нѣ пáсти моу́сѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 290 зв.); Блоу́дъ: Пороу́бство, вше́тє-чѣнство, ма́рнотра́вство, зб́ытокъ (1627 *ЛБ* 10).

Див. ще МАРНОТРАВНОСТЬ.

МАРНОТРАВЦА *ч.* Те саме, що **марнотравець** у 1 знач.: а дрѣгы(и) [снѣ] глоу́пый, и порóжний, неѡбыча́йный, пѣаница, розпо́устникъ, ма́рнотра́вца и блоу́дникъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288 зв.).

Див. ще МАРНОТРАВНИЙ.

МАРНЫЙ, МАРНІЙ *прикм. 1. (нічого не вартий; який не має справжньої цінності)* марний, су́етний: Єв(г)листа повѣдаєть. якъ хс

оучить. абы жа(д)ного доброго дѣла про ма́р^т-ноую хвалоу не чинили (1556–1561 *ПЄ* 35); Вели́к єсть бог, судѣя грозный всему́ свѣту, пред которымъ станутъ папы того́ вѣку, ко́торыє смѣ-ють Христова декрета велѣе зневажати // для марного злата, ламлючи канóны и вызнáнъ вѣры (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); незгоды, розмаитые споры, насмѣвиска, натрасаня,... живота сво-вольность, угоненєся за марными того́ свѣта дигнитарствы, и набыте презъ нихъ ма́етно-стей, для ко́торыхъ иногды и вѣры отступують (1603 *Пит.* 198); И Григори́и тѣря́ньскийи... з шлахѣ(т)ною небошкою настасєю... переживши на то(м) свѣтѣ... лѣтъ ки(л)кадєся(т) и ро(з)мышляючи... того́ свѣта славы ма(л)зе(с)-кѣи (!) ѡбачилє(м) же сѣ(т) ма(р)нѣи и недо(л)готрѣваючи (Топільниця, 1616 *ЦДЛАЛ* 14, 1, 96, 643); Пра́гнѣ а далѣкѡ бáрзѣй розстáтиса зѣ тѣломъ... нѣжли тѣтѣ на сѣмъ ма́рномъ свѣтѣ жити (Вільна, 1620 *См.Каз.* 24); и в бра(т)ствѣ ведлѣгъ єв(г)лѣи досконáло(м) Пора(д)кѣ мнѣшеского, в ко́торо(м) всѣ речи свѣта того́, ꙗко ма́р-ные повергъши, А въ всюю́ оучню(в) его́ стѣи(х) наслѣдѣющимъ (1623 *ПВКРДА* I-1, 37); Тѣ правдѣвая пересторóга;... абысмо въ роскоши телѣс-ной тогѡ́ свѣта // не тонѣли, и не трáтили жи-вотá вѣчногѡ, для ма́рнѡи ро́скѡши, и слáдости мѣра сегѡ́ (Чернігів, 1646 *Перло* 135–135 зв.);

(*незначний, дрібний*) марний: До того́ (ж) стѣго́ Анѣонина прише(д)ши єденѣ лег-комыслны(и) члѣвкъ просиль ѡ клатвѣ на сѣсѣда своего, ѡ марнѣю рѣчь (поч. XVII ст. *Пчела* 3); не жалюй тєды такъ марнои рѣчи хр(с)тоу самарáнко спѣсителю твоєму, але вспомни рáче(и) ꙗ́къ авраамъ вели́кій па-триарха а́ггловъ приаль, и оучестовáль го́йне

(поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); Єще ли смѣ(ш) ѡ жѣно почръпавши зѣмной воды ємоу оутрѣ(ж)шоуса пѣти не дати? такъ ли срѣгаа есте(с), не лю(д)скаа, не збѣжнаа, же мѣрной рѣчи не даси ємоу? (Там само, 184 зв.);

мізерний, жалюгідний: перепѣстилъ на негѣ бѣрныи вѣтры. которѣи такъ окрѣтне возвѣали, и(ж) въ мгнѣнью ѡка // богато и мистернѣ бѣдованыи палаци, ѡко ма(р)нѣю лѣпанкѣ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11–11 зв.); Претѣжко(ст) гѣркои скорби до(м) бѣдно стрѣхлѣлы(и), Ѡпѣсти твой мѣрны(и) гма(х) ѡкрѣтне зболѣлы(и) (Львѣв, 1631 *Волк.* 12).

2. (який не приносить очікуваних наслідків, користі) марний, даремний, непотрібний: пожит'ки с тѣхъ маѣтностей приходѣчіе... не на выкѣпова(н)с вѣзнѣй... на рѣскоши, на пѣм'пы, на непотрѣбныє гѣведы, на ро(з)-майтѣе мыслѣвства, и на ѣныє мѣрныє выдѣт'ки оборѣчають (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 194); кѣдыжъ если бы не доставало вѣри, тѣды всѣ учинки суть мѣрныє и мертвыє, и безъ вѣри не єсть рѣчь можнаа, же бы мѣлѣ кто Богу ся прислужити (Єгипет, 1602 *Діал.* 56); забавлѣлиса бовѣм' [хр(с)тобѣрцы] ѡколо бѣдова(н)а домѣвъ, мнѣмѣючи, же ѡакъ дѣма мѣшка-ти бѣдѣтъ, и ѡужъ мѣсто собѣ в' розѣмѣ и мѣсли присвоѣючи, гды Гѣ Бѣ порѣжними и мѣрными оучинѣлѣ рѣды ѣх' и намѣвы (Киѣв, 1627 *Тр.* 667); а если нечѣстѣти грѣхѣ(в) в' ср(д)цѣ хѣвати бѣдѣ(т), марное єгѣ волѣн'є, порѣжнаа и Мѣтва, поневажъ не єсть Бѣ слѣхѣемѣ гѣлѣсѣ, але ср(д)ца вѣдѣемѣ (Киѣв, 1648 *МКСВ* 349);

(проведений без користі, змарнований) марний: Тмами наказани(и) сп(с)ти и(х) не може, и(ж) и(х) сме(р)ть ѡакъ злодѣ(и) чѣго не

да(и) бѣже Пожре(т) на надѣю до(л)го живота, Абы з вѣтро(м) пошли и(х) ма(р)ныє лѣта (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ*, 182, 107);

(який не справджується) марний: не зычи-мо собѣ таковыхъ полными филозофѣи сво-ее думами и марными мозку своего снами людѣ Божѣи и наши спокойныє сердца мѣли заражати и трѣжити (1603 *Пит.* 83); з ѡкоѣи причѣны плѣгѣвыи сны нѣчныи похода(т)... Гды на насѣ при(и)дѣ... со(н) мѣрны(и), не маѣшѣ вѣрити, же того причѣною є(ст) твоє спѣніє, але не(д)ба(л)ство чѣсѣ прѣшлого (сер. XVII ст. *Кас.* 94 зв.).

3. Злий, лихий; вартый осуду: Бѣчѣ зѣцный мѣжѣ, ѡко сѣ(т) Пѣвелѣ лѣдской мѣдрѣсти повѣгѣ ѡшѣканѣ(м) назывѣетъ мѣрны(м), и котѣраа по(д)крадѣетъ злодѣѣскимѣ спѣсо-бо(м) рѣзѣмы (Киѣв, 1619 *Гр.Сл.* 201); Слоу-хай дѣа сѣго спѣравы. Слоуха(и) ап(с)лского выхвалѣна... наслѣдоу(и) стѣ(х) людѣи став-ли, а не давѣйса марны(х) людѣи слѣдо(м) ѡ(т) шѣрое а прѣвое дѣрѣгы ѡ(т)водѣти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141 зв.);

негѣдний, огидний: Блад: мѣрнаа мѣва, свѣготѣнѣе, баснѣ, вѣмыслы (1627 *ЛБ* 11); И... Іюда ѣлакоми(л)са на мѣрныи пѣназѣ... а що ж вскѣра(л) грызло єго злоє сѣмнѣна, поверг(л) прѣ(ч) пѣназѣ а са(м) са обѣси(л) (Височани, 1635 *УС* № 62, 18 зв.); Кѣждѣе бо мѣтництво ѡсоблѣвыи грѣхи приносѣтѣ єи: ѣвое ѡбѣмовиска,... и прѣсаги, и клѣтѣвопрѣ-стѣпства, и порѣжнихъ мѣвъ, и шкарѣдыхъ, и мѣрныхъ слѣвъ, и ѡбжѣрства збѣтѣнаго (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 268); Варѣѣмосѣ всѣкои збѣ(т)нѣй и прохѣрой мѣрной и по-рѣжѣй мѣвы (Киѣв, 1619 *Гр.Сл.* 306).

МАРНЬ див. **МАРНЕ**.

МАРОТЬ див. **МАРТЬ**.

МАРСОБЫСТРЫЙ прикм. (*готовий до боротьби*) бойовий: Знаєть в марсобыстрых южъ Еврѡпа цнѡтахъ Замоискихъ Фебоасны(х) знаєть в Клеинотахъ (Київ, 1631 *Зем.Зам.* тит.зв.); Мнѡго плыне(т) пожѣтковъ зъ Дрѹкарской штѣки, З ней своѡ в(т)носають славы всѣ Наѣки. Вна то Богатырѣвъ Марсобыстрыхъ справы Залєцаєть ихъ зацность, и Велможно(ст) славы (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

МАРСОВЬ див. **МАРСОВЫЙ**.

МАРСОВЫЙ, МАРСОВЬ прикм., перен. Військовий, бойовий: Барзо в' кѣнштахъ Марсовыхъ, мѡжне сѣть клєйноты Котры(х) собѣ набыли Прѡдкѡвъ твоѣхъ цнѡты (Львів, 1642 *Бут.* 2); **пагорок марсовъ** див. **ПАГОРОК**; **полє марсовое** див. **ПОЛЕ**.

МАРСЪ ч. 1. (*даньоримський бог війни*) Марс: Свѣти(т) Шлѹмпъ зъ Звѣздами: марсь тѣ(т) же складаєть Тѣрчи своѣ при Кр(с)та(х) (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Нєвмыліла надѣа, котѡрю вбывѣтеле тѣтѣйшого Воевѡдства мѣли... гдѣсь зарѡвно зъ дрѹгими богатырами, за мѣлѣю в(т)чѣзнѣ мѣжне стѣвачиса неспрѣтелеви в(т)чѣзны на рѡзныхъ експєдѣцѣяхъ, живѡтъ твоѣ вѡнтплѣвомѣ поѣрѣль Мѣрсови (Київ, 1640 *Тр.* Ч. 5 ненум.).

2. *Перен.* Вѣйна, битва: Істность бѡвѣмъ оного, в' Мѣрсѣ фѣндѡвана, И в' Валѣчной Мѣнѣрѣвъ мѡчно в'кгрѣнтована. Загѡны рѡспѣцаєть, в' свѣтѡвые двѡры: Лєтѣтъ на высѡкѣе, рыцѣрства гѡнѡры (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.).

МАРТОВЫЙ прикм. Березневий: охтай два друкованыхъ; Златоструй; прєлогъ мартовый; прєлогъ сєнѣтебровый (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/IV, 503); Прѡлогъ на(и)бѡ(л)ши(и) ма(р)товы(и) на пѣ(р)гамєнѣ ѣставъ єрусали(м)ски(и) на чѣ(т)вѣ(р)тнѣ. Канѡны Бѣци... трѣбникъ стрѣти(н)ски(и) (Львів, 1637 *Инв.* Усп. 29 зв.).

Див. ще **МАРЦОВЫЙ**.

МАРТЬ, МАРОТЬ ч. (*третій місяць календарного року*) березень: прѣдали дѣша своѣа в роуцѣ бѣжи. м(с)ца. мар(т). вѣ .Ѣ. днѣ (1489 *Чет.* 146 зв.); Писанъ вѣ Петриковѣ, Марта 22 день, индиктъ 12 (Петрків, 1508 *РЕА* I, 76); а мнѣ и пото(м)ко(м) мои(м) служ(ж)бѣ зє(м)-скѣю слѣжити ѣако на поцѣтѣвого шлѣ(х)тича залєжи(т) и на то єсми ємѣ да(л) сєсь мо(и) ли(с)ть по(д) пєча(т)ю моєю... писа(н)ѣ мѣленовичахъ м(с)ца ма(р)та три(д)цѣтого днѣа (Милянѡвичі, 1572 *ЖКК* I, 36); М(с)ца марта, погєбрєискѣ адарѣ. просто марєцъ (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Писа(н) в жо(л)чѡвъ м(с)ца ма(р)та... //... славе(т)-ны(м) пѣно(м) мєщано(м) лѡ(в)ски(м) бра(т)-ствѣ ставропигии... належить дѣти (Жолчѡв, 1609 *ЛСБ* 424, 1–1 зв.); В котѡрое число бѡудєтъ Мѣрта, цѣѣтнаа срѣда, в' тѡє числѡ гє(н)вѣра трєѡ(д) почнє(т)сѣа, а єсли бѣдє(т) цѣѣт'наа Сєрєда апрѣла, в' тѡє число фє(в)-рѣла трєѡ(д) почнєт'сѣа (Острог, 1612 *Час. Табл.* 316 зв.); таковѡє тєплѡ бѣло. и(ж) сѣды квѣтнѣли. травѣ велѣкѣи бѣ(ли)... Пото(м) м(с)ца мѣрта. бѣ(ли) морѡзи, и(ж) в'ши(т)-ко помѡрозѣло (поч. XVII ст. *Крон.* 57); двѣ пѣтогласники писанѣє мѣнєи мѣсѣ(ч)ныє марѡ(т) и апрѣль вкупѣ маи Іюнь вѡсобны(и)

(Львів, 1637 *Инв. Усп.* 29); Данъ въ Чернѣгове, 1650, марта 20 (Чернігів, 1650 *АИМЗМ* 14).

Див ще **МАРЕЦЬ**.

МАРУНА *ж.* (*Pirehrum Parhenium*) піретрум дівочий, маруна дівоча: parhenium, маруна трава (1642 *ЛС* 301); chama(e)melon, руме(н) и маруна трава и коко(р)на(к) трава (Там само, 119).

МАРЦЕПАНЬ *див.* **МАРЦИПАНЬ**.

МАРЦИПАНЬ, МАРЦЕПАНЬ, МАРЬЦЕПАНЬ *ч.* Марципан: Оува(ж)те (ж) добро ли є(ст) злото и(з) ржею мѣшено, не шкодливъ ли є(ст) мар'ципанъ с трѣтизною приправны(и), добра ли мл(с)тѣн(я) в(т) рѣки граблѣнія (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227); панове Макарьские... пенязы властные протестантис, на марьцепаны даные, под именем протестан(ѣ)тис, золотых килканадцать задатковыхъ взявши, на себе и свое потребы обернули, чинячи початокъ до розорвання того акъту (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 8/III, 596); сведчачий... коштъ немалый на тое положивши, перед часомъ, тому акътови веселкому назначонымъ... такъ на марцепаны, яко и иньшие потребы тутъ в Луцьку реместникомъ пенязы подавалъ (Там само).

МАРЦОВЫЙ, МАРЬЦОВЫЙ *прикм. 1.* Те саме, що **мартовый**: взяли... солоду пше-ницкого марцового маць дванадцать, а житно-го и зъ ячменемъ солодовъ шесть; солонины полтовъ сорокъ, салъ тридцать (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); Пере(д) судъ... при-точыласе справа... межы урожонымъ пано(м) Криштофомъ Макаровичомъ Ивашенъцевичомъ, поводомъ, а в бозѣ велебнымъ его

м(ст)ю в(т)цѣмъ Есифомъ... Ру(ц)кимъ, митрополитомъ киевски(м), позыванымъ, за апеляцією в(д) суду кгро(д)ского Киевского з рочковъ ма(р)цовыхъ, в року прошломъ тисеча ше(ст)сотъ два(д)цать в(с)момъ су-жонныхъ (Люблін, 1633 *ТУ* 298).

2. Вл.н., ч.: Сте(ц)ко Марьцовы(и) (1649 *РЗВ* 448).

МАРЦЬ *див.* **МАРЕЦЬ**.

МАРШАЛЕКЪ, МАРЬШАЛЕКЪ *ч.* Те саме, що **маршалокъ** у 2 знач.: Вм̄ приате(л) зы(ч)ливы(и) Ко(н)стантинъ к(ж) встро(з)коє воєвода кие(в)ски(и) ма(р)шале(к) зе(м)ли Волын(с) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349); Староста Марьшалекъ Кола Рыцерьского...подалъ... Лавдѣмъ зъго(д)не в(д)... Вбыватело(в)... на Се(и)микѣ Елекъцые Депѣтацы(и) ѣхвалонос, подавши просилъ абы было в книги принаѣтос и записано (Житомир, 1650 *ПВКР-ДА*, II-3, 42).

МАРШАЛКОВАТИ *дієсл. недок.* Голо-вувати: лайкъ цѣсарь палеоло(г) на синодѣ ферѣрскомъ и флорѣнскомъ, не то́лько го́лосъ мѣлъ, але тежъ... незвычайне маршалковѣлъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 54).

МАРШАЛКОВАЯ, МАРШАЛКОВАА, МАРШАЛЬКОВАЯ *прикм. у ролі ім., ж.* Дружина маршалка: Ї кнегини... Кошир-скаа, старостинаа Лѣцкаа, маршалковаа господарьскаа, кнегини Ганна... явно чиню симъ моимъ тестаментомъ... Ижъ з зѣпол-ное памѣти и розѣмъ моего доброго, никим не припѣжона, ани тежъ намовлена, вдно по своей доброй воли, лежачи на смертной по-стели... втписываю при животе... и по жи-

воте имениа моего Дернь на церковь (Луцьк, 1545 *AS IV*, 418); я милуючи братанку свою... паню Петровую Загоровскую маршалковую господарскую паню Федору Федоровну, даю, дарую... ее милости... полчетверта дворища моих властных (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56); а къ тому еще остала ми винна... пани Ганна Коптевна, маршалковая господарская, двадцать копъ грошей личбы Литовское (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 36); Я Гальшка Гулевичовна... маршалъковая Мозырская, упатруючи на том свити короткость живота людского и непевности години розлученя души с тиломъ, а ничего певнейшого перед очыма не маючи... остатнею тоєю волею моею распоражаю и мети хочу непорущно (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 71).

МАРШАЛКОВАА *див.* **МАРШАЛКОВАЯ**.

МАРШАЛКОВИЧЪ, МАРШАЛЪКОВИЧЪ *ч.* Син маршалка: едучи к Острогу... в Олыце пñовъ ма(р)шалъковичовъ по грошу берутъ (Луцьк, 1545 *ТУ* 66); в Олыце вря(д)-ники пано(в) ма(р)ша(л)ковичовъ берутъ w(т) воза по грошу (Кременець, 1545 *ТУ* 70).

МАРШАЛКОВСТВО *с.* Обов'язки маршалка: Присылал до нас... княз Андрей Александровичъ Санкгшковича, шповедаючи намъ, иж он вжо естъ при старости и на слъжбы наши не можетъ... ездити и тым врадомъ, маршалковствомъ Волынское земли справовати и жедалъ нас, абыхмо дозволили на его местцо сынъ его... з вами на слъжбы наши ездити (Краків, 1525 *AS III*, 274).

МАРШАЛОК *див.* **МАРШАЛОКЪ**.

МАРШАЛОКЪ, МАРШАЛОК, МАРЪШАЛОКЪ, ч. 1. (*один із найвищих урядників Польського Королівства і Речі Посполитої*) маршалок: Князь Михайло, маршалокъ... а Ивашко, подскарбій, взяли личбу у мытника // Луцкого и Берестейского у Лерина... со всихъ мытъ на тьи минутыи два годы, што прошли отъ семое суботы, которая была индикта осмого (Краків, 1504 *АЛМ* I/2, 148–149); А при том были и томъ добре звездоми... подчаший господаря, корола его Милости... маршалок и писар господаря, корола Его Милости (Вільна, 1529 *AS III*, 346); Я князь Андрѣй... Кошерский, маршалок господаря Его Милости, справца воеводства Киевского явно чиню сим моим листом (Київ, 1542 *AS IV*, 310); Я влиза(р) ки(р)де(и) ма(р)шалокъ его кроле(в)ское мл(с)ти а ива(н) кирде(и) петровичи... маючи възглядъ на сестрѣ нашу милую пñею... кру(п)скую по(д)чашинѣю... а з милости брате(р)ское... абы вна з о(т)-чизны своее потихъ мела... дали е(с)мо е(и)... на выхова(н)е до живота ее мл(с)ти село гать (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1821, 17); А при томъ были и того всего добре сведоми и(х) м(л)... ма(р)шалокъ короля его м(л)... па(н) во(з)ны(и) и горо(д)ничы(и) (Єсївці, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 100 зв.); Слѣжбоначалникъ: Старшій справца, маршало́къ (1627 *ЛБ* 117); **маршалокъ великий** — вища посадова особа (перший міністр) у Речі Посполитій та Великому князівстві Литовському: А при тм // теж были люди добрые и томъ сѣт добре свѣдоми: Пан Васко, дворянин господарский... а пан Ивашко, дворянин пана Яна, маршалка великого (Володимир, 1521 *AS III*, 206–207); **маршалок дворный** — управитель

великокнязівського двору; очільник шляхти, яка служила при цьому дворі: При том был: Маршалок нашъ дворный... а маршалокъ, вх-мистръ королевое еє Милости... а маршалокъ и секретар нашъ, намѣстникъ... Браславский, пан Иван Свѣтѣга (Львів, 1509 *AS* III, 70); и к тому... покладали листъ пана Ивана его милости Горностаевъ, маршалка дворного (Київ, 1545 *АрхЮЗР* I/VI, 40); Иванъ Богуфаль... //... поступилъ списованя шкодъ; которые бы ся, за въеханемъ квалтовънымъ владыки... на епископию Володимерскую, въ гумнехъ, збожахъ, попелохъ, комягахъ, робленыхъ и не робленыхъ... и в иныхъ многихъ речахъ и маестностяхъ, што... намененый... панъ Иван, в долзехъ скарбныхъ его велеможной милости, пану маршалку дворному, типовые описаные речи, въ дверехъ и в именахъ владычества Володимерского маючи, сее прошлое весны былъ поступилъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* I/I, 12–13); **маршалок земскій** — голова земського сеймику: А при том бѣдѣчим велебным и велможным:... маршалкѣ земскомѣ, старостѣ Городенскомѣ, панѣ Янѣ Юревичѣ; панѣ Троцкомѣ, старостѣ Жомойтскомѣ... и инымъ паномъ радамъ нашимъ (Вільна, 1507 *AS* III, 43); О чомъ же и воевода Волынской, Маршалокъ Земскій, Канцлеръ Великого Князства Литовскаго, староста Берестейскій, державца Борысовскій и Шавленскій, панъ Миколай Радивиль Насъ за ними у причинѣ жедалъ (Вільна, 1556 *РЕА* II, 54); **маршалокъ монастыря** — управитель господарськими справами монастыря: маршалокъ монастыря Печерского, а..., слуга церковный печерский отчизный, а... лучникъ св. Николы Пустынского, а Мазало, отаманъ Неводицкий... на

том присягу учинили, ижъ то суть властные звечитые озера церковные, к чему Ленковичи и сами их привели и того имъ допустили (Київ, 1545 *АрхЮЗР* I/VI, 44).

2. (*управитель замку або адміністративно-територіальної одиниці*) маршалок: Я князь Семень Юрьевич... маршалок волынского земли (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); Я кнѣзь коста(н)ти(н)... встро(з)кии па(н) виле(н)-ский гетма(н) г(с)дра короля его мл(с)ти староста луцкии брасла(в)ский и вѣницкий ма(р)шалок волы(н)ское земли (Острог, 1520 *ПИ* № 11); будучи на сойму..., бискупу Луцкому..., так теж и мнѣ врядунику господарскому и маршалку земли Волынского, старосте Володимерскому..., водлуг росказаня господаря короля его милостя, ино отецъ архимандрит... перед нами жалобу положил на князя Богуша (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* I/VI, 25); А такъ для тых великихъ потребъ тамошнихъ, в тых часехъ безъ всякого вмешканья, посылаемъ на списанье маршалка нашего, пана Ивана Воловича, которомъ есмо потребы вныхъ замковъ доглядати, а списючи, намъ ѣ ведомостъ доносити порѣчили (Варшава, 1566 *AS* VII, 104); по(д)даны(и) в(с)л)мо(ж)ного княжати его мл(с)ти ко(с)те(н)тина Встро(ж)-ского, воеводы кие(в)ского, ма(р)шалка зе(м)ли Воли(н)ское, Мошко Мисонови(ч), жи(д), вповеда(л) и жалолова(л) (!) на врьде ш то(м), и(ж)... во(и)тъ коротешовьски(и)... не маючи... до мене жадное потребы..., узвавши мене до дому своего... звезда(л) и мучи(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59); освещенному княжѣти а яснее велможному пану пану Костентину, божью милостью княжати

Острозському, воеводі Київському, маршалкові землі Волинське, старості Володимирському, пану своєму милостивому, многогрешный слуга церкви божое и богомолець его королевское милости... Ипатей, епископ Володимирский и Берестейский, душевного и телесного здравия верне зычыть, на часы незамеронные, съ оортунным панованьем (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 985).

3. (наглядач за якою-небудь церемонією, процедурою, дотриманням формальностей) маршалок: тымъ часомъ, нижъ ся послове звернули, не хотячи часу травити, обрали двохъ маршалковъ для порядку: одного духовного, а другого свецкого (Вільна, 1599 *Антир.* 525); Маршал(о), або староста на веселю, радца або преложоны(и) на(д) поправами и напи(т)кѣ весела (1627 *ЛБ* 181).

4. (високе військове звання) маршалок: архитрікли(и), ма(р)шал(о), начални(к) тремъ въсклоненіамъ, сирѣчь лава(м) (1596 *ЛЗ* 24).

5. Вл.н.: ꙗ иванъ зъ Барлемонтъ сезнаваю ижема нана(л) Петрѣ марша(л)кѣ домъ в Антверпїи на рынкѣ збѣдованы(и) по(д) знако(м) зайца зъ подворемъ и з стѣднею (к. XVI ст. *Розм.* 68 зв.); ꙗ ꙗнъ великий твержѣ и признаваю ижема взѣлъ ѡ(т) Петра марша(л)ка сѣмъ пяти либрѣ и пяти солдовъ брабантскихъ взгладомъ на(и)мована домѣ на по(л)рока (Там само, 69 зв.).

МАРШАЛСТВО с. (місце, територіальне правління) уряд: Присылал к нам маршалок волинское земли... жалючи ѡ томъ, што ж дей вы в доходы его, которые на врад его, маршалство земское приходат, ѡстапа-

теса и помочное собѣ берете (Краків, 1523 *AS* III, 248).

МАРШАЛЬ ч. Маршал. Вл.н.: при которо(м) списаню сѣдѣло право одрехо(в)-ское. ва(н)ца дми(т)рь федуурь приста(в)ка коуза(н) паша гри(ц) ма(р)ша(л) ины(х) люди на то не мало (Одрехова, к. XVI – поч. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 19).

МАРШАЛЬКОВАЯ див. **МАРШАЛКОВАЯ**.

МАРШАЛЬКОВИЧЪ див. **МАРШАЛКОВИЧЪ**.

МАРЩЕНИЙ дісприкм. у ролі прикм. Зморщений, насуплений: Аггль:... когда комѣ добре поводилося, се(р)це твое ѡ(т) зависти схло и дѣшѣ не ставало, на добріи людє и мѡстивїи нѣгди ласкави(м) ѡкомъ анѣ веселою тварію безъ ма(р)щеного чѣла на такового не пойзрѣлъ (Чорна, 1629 *Діал.* о см. 273).

МАРЪНОТРАВНОСТЬ див. **МАРНОТРАВНОСТЬ**.

МАРЪЦЕПАНЪ див. **МАРЦИПАНЪ**.

МАРЪЦОВЫЙ див. **МАРЦОВЫЙ**.

МАРЪШАЛЕКЪ див. **МАРШАЛЕКЪ**.

МАРЪШАЛОКЪ див. **МАРШАЛОКЪ**.

МАРЪШАЛЬКОВЪ (який належить маршалкові, який стосується маршалка) маршалків: єдучи з места его мѣ(с)ти пна маршалкова Рожаяева... чере(з) речку его м(л). пна ма(р)шалкову Ставискую (!), межи речкою другою пна хоружого Ще(н)ко(в)-кою, посередине, почавши ѡ(т) лозокъ реки

Зви(ж)деня два копцы велики(х) нарожныхъ (Рожів, 1600 *ККПС* 163).

МАРЫ *мн. (ноші для перенесення мерців)* мари: и пристоупив¹ши дотькнуольса шдра мари ты(и) па(к¹) // которыи мер¹т¹вого нес-ли стали. и рекль м¹лоден¹че тоб¹ мов¹лю в¹стань. и с¹ль м¹рт¹выи и почаль мовити (1556–1561 *ПС* 240 зв.–241); пан Иона... с паномъ Кузмою... попов и мужиков розогнали и тело с труною и з марами кгвалтовне отняли, панее Борисовое и пановъ Ощовскихъ мало не бозабияли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/ III, 376); маючи я при собе сторону шляхту, былъ есми въ м¹ст¹ъ Дубне и вид¹ль есми чоловіка на смерть забитого, лежачого, на ма-рахъ, посередь рынку Дубенского, противъ церкви Святого Миколы (Луцьк, 1596 *Ив.* 282); Рака: Тр¹нна, деревіще, або м¹ры (1627 *ЛБ* 107); шд¹ва(д)ла и про(с)тира(д)ла на(д) 8мершыхъ... шд¹ва(д)ло на м¹ры... з фре(н)-дзлею (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 73).

МАСАЗОВЫЙ *див. МОСЯЖОВЫЙ.*

МАСЛАКЪ *ч.* Маслак. Вл.н.: Ярема Масла(к) (1649 *РЗВ* 379 зв.).

МАСЛЕНИЙ *див. МАСЛЕННЫЙ².*

МАСЛЕННЫЙ¹ *прикм.* Маслинний, маслиновий: ла¹ро8(с) по ла(т)... а по р8(с)ки древо масленое а на не(м) раст¹8(т) ор¹хи масленые бобковые (XVI ст. *Травн.* 274 зв.).

МАСЛЕННЫЙ², МАСЛЕНИЙ *прикм.* Масляний. ◇ **запусты масленис, масленые запусты** *див. ЗАПУСТЬ².*

МАСЛИНА *ж.* (Olea L.) (вічнозелене дерево з їстівними плодами) маслина: Maslina:

oliwne drzewo (Жовква, 1641 *Dic.* 67); olea, ма(с)лина (1642 *ЛС* 290); orchies, родъ маслини (Там само, 294).

МАСЛИНОРОДНИЙ *прикм. (про дерево)* який родить маслини: oliuifer, ма(с)лино-ро(д)ни(й) (1642 *ЛС* 291).

МАСЛИЧЕНЬ *див. МАСЛИЧНЫЙ.*

МАСЛИЧНИЙ *див. МАСЛИЧНЫЙ.*

МАСЛИЧНЫЙ, МАСЛИЧНИЙ, МАСЛИЧЕНЬ *прикм. 1. (який стосується маслинового дерева)* маслиновий: нн¹ бо намъ красная весна восиала есть. и цв¹ты оукрасила.... // красныя ш(т)расли. и др¹ва маслична процв¹ль (1489 *Чет.* 208 зв.–209).

2. (виготовлений із маслин) маслиновий: Ел¹й масл¹инны(и): Т¹к¹, албо ол¹ек¹ ол¹ивк¹. ма¹сть масл¹ичнаа (1627 *ЛБ* 35); oleaceus, ма(с)ли(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 290).

МАСЛО *с. 1. (харчовий продукт із вершків або сметани)* масло: з Городишское волости яловица, а вепрь, а баранъ, а къ тому масла полсема пуда, а полторы копы сыровъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); и на слоужение да(л)ем ї¹ гроши(и) и шеля(г), и к тому на масло и на сы(р) па(т) гроши(и) (Одrehова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); кн¹зь Воронечки(и)... взяль... сыро(в) сто, масла кадолбовъ три, коштовали копъ чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); Ш¹цы оныи ст¹ии... пости-лиса на п¹стынахъ по(д) л¹тъ осм¹десаті в¹йшше и н¹жш¹, р¹б¹, вин¹, и ш(т) жив¹от-ныхъ ма¹сла не кошт¹ючи, кро(м) о¹воцв¹ ш(т) др¹в¹, и з¹л¹а и ол¹ивы мало (Київ, 1619 *О обр.* 171); У Назара: коня зовси(м) добро-(г)[о], жупано(в) два, кожухо(в) два,... ма(с)-

ла ве(д)ро, ху(ст) белы(х) скрыня и бочька за-
битая (Житомир, 1650 *ДМВН* 193); *У порівн.*:
Начал девицу называти солнцем..., начал
звати златом и серебром...; тѣми и болшими
баснями и лжами девицу, яко масло, на блуд
ростопил, которая и, шпетности забачивши,
тѣм сладким похлѣбством уловлена буду-
чи, цноту стратити произволила (1600–1601
Виш.Кр.отв. 164); **якъ в маслѣ плывати** —
плавати як вареник у маслі: не в м(с) ли...
славою вѣка сего коронѣтеса, в^ѣ достатка(х)
бѣспеча(л)ны(х) и роскошны(х), па(к) в ма(с)-
лѣ, плываѣте (1598 *Виш.Кн.* 274).

2. (*рідка жирова речовина, яку добувають
із насіння і плодів деяких рослин*) олія: а то
е(ст) древо ис котраго тече(т) масло бо(б)ко-
вое (XVI ст. *Травн.* 203 зв.); Вещь албо ма-
тѣрїа тоє тайны єсть маслo древа́но, то єсть
влїва самаа то́лко, нищїмъ инымъ непо-
мешанаа, в(т) еп̄(с)па в^ѣ Четвергъ вели́ки(и)
всоблїве, ал'бо в(т) сщ҃ен'ника осщ҃ен'наа
(Львів, 1645 *О тайн.* 118).

3. (*рослинна, переважно маслинова, олія,
яку використовують для церковних потреб*)
елей: с̄тїи никола... принѣмъ масло пома-
завъ и(х) в(т) главы и до ногъ (1489 *Чет.*
103 зв.); Вѣдомо же ти бѣди о приношенїи за
усопшаго, яко же бо хто за дитя свое младое
хорое масло, свѣща, кадило во церковь при-
несетъ и вѣруеть,... иже свѣща и масло и про-
чая во избаву умер'шаго приношенїа приятна
єсть (Супрасльський монастир, 1580 *Посл.
пр.лют.* 129); А если же рекутъ, же посвеща-
ють у Великій четвертокъ... ино то не миро
великое,... але масло, альбо елей хворыхъ
остатнего помазованья, которое у грековъ

вольно и безъ епископа презвитеромъ посве-
щати (Вільна, 1608 *Гарм.* 194); Єлѣй: Оліва,
олѣскъ, олѣй: або олѣй з овоцѣ олівного.
а(л)бо маслo (1627 *ЛБ* 35); oleum, ма(с)ло,
еле(й) (1642 *ЛС* 290); Єслибы зрозѣмѣлъ
сщ҃ен'никъ же хоромѣ смѣртъ оуже на(д)хо-
дить, и мѣл'бы з' собою маслo оуже посве-
ще(н)ное, нехай почнѣтъ (впѣстївши иные
вбрад'ки) заразъ помазовати сѣдмъ крѣтъ
(Львів, 1645 *О тайн.* 122); *Образно*: А што
золялъ масло — евангелїе, добрыи повѣсти,
и слова милыи, и веселїе, и проща грѣхумъ;
а вино — право ветхое, заказъ, покартаныи
слова, и радустъ, и гнѣвъ (XVI ст. *НС* 160).

4. Вл. н.: Мещане //... масло, сидо(р)
кѣшгнеръ, пилипъ вищи(и) (1552 *ОКан.З.*
30 зв.–31); бы(ли) при то(и) справѣ люди до-
брыє, шла(х)та,... па(н) Фѣдо(р) Иванови(ч)
Ши(ш)ка,... а па(н) Григорѣ(и) Ма(с)ло (Жи-
томирщина, 1595 *ККПС* 61); Игна(т) Масло
(1649 *РЗВ* 181 зв.).

МАСЛОЄДЬ ч. *ірон.* (*той, хто споживає
багато масла*) маслоїд: томоу не дивѣйса,
абовѣ(м) подви(г) и бо(р)ба е(ст) жизнь таа,
которое ты не знає(ш): бо еще еси на во(и)-
ноу не выбра(в)са, еще еси доматоуръ, еще
еси крѣвое(д), масое(д), вѣлое(д), скотое(д),
звѣрое(д), свиное(д), кѣрое(д), гѣское(д), пта-
хое(д), сытое(д), сластное(д), маслое(д), пи-
рогое(д) (п. 1596 *Виш.Кн.* 249).

МАСЛОКЪ ч. Витяг із рослин, що діє як
опїум: Але и я на блазна-мъ походилъ, же ся
такъ дольго въ речъ удаю зъ шаленымъ хло-
помъ, который подобно маслоку опившися,
леда што бредить (Вільна, 1599 *Ант.* 947).

МАСЛОСВЕЩЕНІЄ *див. МАСЛОСВЯЩЕНІЄ.*

МАСЛОСВЯЩЕНІЄ, МАСЛОСВЕЩЕНІЄ, МАСЛОСВЯЩЕНІЄ, МАСЛОСВАЩЕНІЄ *с. (обряд зцілення елеєм) соборування, елеопомазання: Церковь Восточная маеть и зъ великою пильностью того уживааетъ, посвящаючи его [масло] не только у Великій четвертокъ, але, коли кольвекъ хворый потребоватиметь, и безъ епископа священницы, то могутъ отпраовати, водлугъ чыну описаного маслосвещенія (Вильна, 1608 Гарм. 209); Црковный Приходы: яко то свѣчи про(с)фѣры маслосщениа, з ѿме(р)лыхъ поло(т)на, сѣкна, Сорокоѿсты, и Молебны, все тоє на ѡбщежитіе ити маеть (Луцьк, 1624 ПВКРДА I–1, 75); Дѣти в' котѡрыхъ жадныхъ грѣховъ не мѡшь штѡбы и(х) встѡт'ки лекѡрствомъ тоє свѡтости злечити, потреба... в' тыхъ мѡжеться позволѣти и мѡслосщениє (Львѣв, 1645 О тайн. 121); тайна маслосващениѡ — таѣнство елеосвячення: Кѡ смѣрти сѡ в(т) кѣл'кѡ недѣль готѣючи, Спѡвѣ(д)ю, и жалостю грѣхи ветѣючи. Таѣнѡ седмѣкрѡтъ приналѣ Маслосщениѡ. Такѣ тежѣ таѣны стѣго з' нѣмъ Причащениѡ (Киѣв, 1622 Сак.В. 47); Што є(ст) таѣна маслосващениѡ; Ѡ(т)вѣтъ. Сѣа таѣна єст' в' котѡрой пре(з) помащениє оливою посващѣнною, в(т)пѣщениє грѣхв(в) хѡромѡ даѣтся (Львѣв, 1642 Жел. О тайн. 15).*

МАСЛОСВЯЩЕНІЄ *див. МАСЛОСВЯЩЕНІЄ.*

МАСЛОСВАЩЕНІЄ *див. МАСЛОСВЯЩЕНІЄ.*

МАСЛЯНЫЙ, МАСЛАНЫЙ *прикм. (який стосується масла) масляный. ◇ пущене масляное див. ПУЩЕНЕ; масляная недѣля див. НЕДѢЛЯ.*

МАСЛАНЫЙ *див. МАСЛЯНЫЙ.*

МАСНИЦА *див. МАСНИЦЯ.*

МАСНИЦЯ, МАСНИЦА *ж. (останній тиждень напередодні Великого посту; сиропусний тиждень) масница: а(ж) на мѡсници приморѡзки, а запѣстѣвши на великѣи пѡстѣ, снѣгъ вѣпаль та(к) великѣи, же ни(х)то не мѡгъ с хоро(м) сирѣ(ч) з' домѡ вѣйти не прокидавши лопѡтою (Острог, 1509–1633 Остр.л. 130); вѣ в(т) масницѣ двѣ великѡднѡ не поѣте алу(г)ѣа (XVI – поч. XVII ст. Кн. о лат. 103); посты... дрѣжа(т)... пѣр'шаа // масницѡ на своє(м) мѣсци стои(т)... два днѣ... великого постѡ (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 157 зв.–158); Понє(ж) и православиа не(д)лѡ є(ст), да бы єго гдѣ ва(м) дарова(л). И сє ва(м) да є(ст) небє(з)вѣстно, яко сщеници в(т) посѣлны(х) попо(в) стащѣи на памѡ(т) єп(с)пскѡю выбирали ма(с)ницѣ ма(с)ла и сыры, а тепє(р) сѣмена (Львѣв, 1607 ЛСБ 408); Того жѣ року о Рождествѣ Христовѣ было жито по 16 золотыхъ, а о масницы по десять золотыхъ стало (1636–1650 ХЛ 78).*

МАСНЫЙ¹ *прикм. (який містить жир) масный, жирный: А жебѣ боронила пѡкармв(в) оуживѡти такѣ, якѣ... прѡтивныи помовлѡють, не борѡни(т). Лѣчѣ єднакѣ... пѡстѣ, тѡ єстѣ встримѣваниє сѡ в(т) мѡсь и ѣны(х) тлѣстѣхъ и масныхъ потрѡвъ постанѡвила, и об'адѣниѡ заборѡнила (Киѣв, 1619 О обр. 148); ◇ масная недѣля див. НЕДѢЛЯ; масныи запусы див. ЗАПУСТЬ².*

МАСНЫЙ² *прикм.* (у великій кількості) численний: Того же ро́кѡ коме́та была в кра́ковѡ ско́ро по захо́дѣ с̑лнца. И трасе́ніе землѣ было. Того (ж) ро́кѡ тата́ре ма́сныи ѡстрога добыва́ли, и ма́ло не добыли, а(ж) кна́зь васи́леи поєдна́лѣ ѡхъ и ча́сова(л) в за́мкѡ, и вмѣстѣ з людми тата́ре ѣли и пили (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 127 зв.); два д̑ни... вели́кого постѡ... не прота(н)цовали, а́нѣ в роскоше́х(ъ) ма́рне кривавы(х) ма́сны(х) не трава(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 158).

МАСТЕРЪ *див.* МАЙСТЕРЪ.

МАСТИКА, МАСТІКА ж. (*ароматична смола*) мастика: Брѣтъя тѣды ѿкъ по вѣйграной бѣтвѣ сѣли и єли с помсты се надъ братомъ веселѧчи, ажъ з промыслѸ божескогоу трапилися кѸпцы... и велблѹды ихъ несѸчи кореньи и ресинѸ и стѧткѸ або мастікѸ (серед. XVII ст. Хрон. 60 зв.); Израїль тѣды оцѣ ихъ рѣклъ до нихъ: єсли такъ потреба несе оучини тежъ што хочете: наберѣте што лѣпшихъ пожѣтковъ земныхъ в начинѧа ваша и донесѣте мѹжеви дары, смолѸ, и медь, и ѳиміана и стѧтки, то єсть мастікѸ, и теревнѣхъ то є(ст) микгдалы, и wrѣховъ лѣсковыхъ (Там само, 69 зв.).

МАСТИГИ *дієсл. недок. 1.* (чим, що)
Мастити, мазати, змащувати: Іюда былъ хыт-
ляненъ, та видѣло ся ему, ажъ лихо, и мор-
коталь на жону за тото мащѣня, що масти-
ла мвуромъ ногы Христовы (XVI ст. *НЄ* 41);
“Такъ былъ обычай жидумъ погрѣба(ти)ся”,
што бы мастити мвуромъ тѣло, што бы за-
пахло (Там само, 56); чи(м) маєшь помасти-
ти главѣ своѣ не ты(м) то масло(м) маєшь
мастити го́ловж..., але добрыми оучин’ками
(Чолгани, 1603 *УЄ* № 78, 10 зв.).

2. (що) *Перен.* Гоїти, зціляти: Той ч(с)т-
ный... Кр̄(с)тъ Хв̄ъ,... гор̄кость и та́ж-
кость бѣд̄ъ... покѹсы, котóрыи на нас̄ъ...
прихв́да(т), на добро перечеина́ет̄:... а на(д)
мѣд̄ь и оливѸ дѹшѣ на́шѣ и тѣла осоложа́ет̄
и масті́тъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 118).

МАСТИТЫЙ *прикм.* (який заслуговує, вартий поваги) поважний: Што и в.м., будучи на той же <дорозе> спасения поставлений, и въ такъ маститой старости и дозрелыхъ летахъ веку своего, водлугъ таланъту... абысь делати не занехиваль, прошу (Рожанка, 1598 *Л.Пом.* 989); знашол'са в' глѣбоко(и) и мастито(и) старости, а в' той не прожніюючи(и) але дѣлаючі(и) бы(л) и множачі(и) доброе дѣло (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 26).

МАСТИРСТВО с. Ремесло, заняття, справа: мы маючи залесонѹ справѹ и пилное стара(н)є в помноженѹ хвалы Бж̄ое, такъ че(ст)ного житїа иноческаго, тако дрѹка(р)-скимъ масти(р)ствомъ книгъ бж̄естве(н)ныхъ на собѣ выпѹща(н)а, в посполиты(и) пожитокъ и в збл̄дѹва(н)є с̄п̄сенїа дш̄ь народѹ хрестиа(н)скаго, побо(ж)носте(и) ваши(х)... до вѣрны(х) рѹкъ подало (Київ, 1627 ЛСБ 496).

Див. ше МАЙСТЕРСТВО.

МАСТІКА див. МАСТИКА.

МАСТКІЙ *прикм., перен.* Масткий, улесливий: Але тї правовѣрны(и) писм и слw(в) выстерѣгайсѧ: слwѧ бо їх на(д) олѣй ма́сткїй, а в' рѣчи само́й сѣть стрѣлами вѣдлѣгъ Дв(д)а (Київ, 1619 *Аз.В.* 316).

МАСТОРИХА ж. Наставниця: magistra
ма(с)торіха (I пол. XVII ст. *Сем.* 112).

МАСТЬ¹, МАСЪТЬ *ж.* 1. Колір, барва: *ѡбѣца(л) емѡ чал(м)ѣль а(н)кгѡ(р)скіи фиа(ль)ковѡе масти на плащѣ панѡ подѣпи(с)-кови ка(н)целари(и)ско(му) (Львѣв, 1617 ЛСБ 143, 26 зв.); Речи(и) немало... презѣ пана Чешѣковскаго... сущѣ побранѣе и кгвальтовне погрѣбѣленѣе, а меновите... доломанѣ фале(н)дишовы(и) турѣкусовѡе масѣти за золотыхъ сорокъ (Володимир, 1627 ТУ 279); ма(с)тѣ фа(р)ба (I пол. XVII ст. Сем. 53); Шарѣ: фѣрба, масть (Там само, 157).*

2. (*забарвлення волосяного покриву тварин*) масть: *па(н) Амѣбрози(и) Во(и)цехо(в)-[с]ки(и), презѣ(н)това(л) ту(т), на враде, конѣ(и) девятѣро, мастю а(л)бо ше(р)стю перѣши(и) конѣ два вороныхъ, третѣя клѣча половая (Житомир, 1650 ДМВН 192).*

3. (*речовина для забарвлювання і малювання*) барвник: *Вѣзраченнѣй: Выконтѣрфетованнѣй, помалѣваннѣй фѣрбами, поваплѣннѣй мастьми, позлащеннѣй, позлотѣстѣй (1627 ЛБ 20).*

МАСТЬ² *ж.* 1. Те саме, що **масло** у 2 знач.: *Єлей маслѣннѣй(и): Тукѣ, албо олѣск¹ олѣвѣкѣ, масть маслѣчнаа (1627 ЛБ 35).*

2. (*масляниста лікувальна суміш*) масть, мазь: *врачѣ масть прикладываѣтъ. живѣтъ ра(н)у євжиноу. што жѣ была вранѣна прѣлѣстю змииноу (1489 Чет. 161); орѣхи кипари(с)нѣе то(л)ченѣ вмѣстѣ с виннѣми ѣгодами... бѣде(т) аки масть... по(до)бна тѣстѣ и то прикладываѣ(м) кѣ ѣзвѣ коу врачеѣе именѣю(т) волкомѣи и кополиповѣю болѣстю (XVI ст. Травн. 135).*

3. (*духмяна суміш жирів для надання пахощів тілу*) мазь: *Арѡмѣты, ѣпахи, и дорогѣи масти,*

и ты(ж) корѣнѣе, ѡлѣбо зѣльѣ пахнѣчеѣ (1596 ЛЗ 24); И миноувѣши соуботѣ. мѣѣа маѣдалѣни,... и саломѣа. накоупѣли пахоуѣи(х) масти. абы пришо(д)ши помазѣли ѣса (1556–1561 ПЄ 196); Тыѣ жѣны стѣи ѣс ты(м) мыро(м) ишли, а и(н)ши(х) мастей розмаѣты(х) с собою несѣли, абы помазѣти хѣа и(з)бавѣтеля своѣго абовѣмѣ тыи масти мѣли такоую мо(ц), и(ж) кѣды тѣло помазано было... тѣды нѣкѣды нѣ гнѣло, є(д)но соухѡ было и ро(з)маѣте па(х)ло (к. XVI ст. УЄ № 31, 60); Арѡмѣты: Вѣнѣ, пахнѣчѣи рѣчи: перфѣмѣ, кадѣла, мѣрры, корѣнѣе, зѣла пахнѣчѣи ѡлѣ(и)ки, ѣпахи, и дорогѣи масти (1627 ЛБ 181); гѣде ѡлѣйками и мастьми мажѣчѣисѣ, и пѣ(з)мѣючѣисѣ; гѣде зѣ бѣбѣнами и пища(л)-ками вино пѣючѣи;... гѣде вѣ тѣой ча(с) бѣсѣовска пыхѣа, котрѣа вѣшѣстѣкими гнѣшѣѣ(т)сѣа, а себѣе щѣсѣ розѣмѣѣтъ быти (Львѣв, 1642 Час. 270); А никѣдѣимѣ принѣсѣ масти дорѣгѣи, Балсамѣ, смѣрнѣ, и алѣсѣсѣ, и тѣкъ снѣли сѣ Крѣ(с)та Тѣло Гнѣ (Чернѣгѣв, 1646 Перло 92).

4. *Перен.* Аромат, пахощѣ: *про то молодѣи миловѣли сущѣ тебѣ, тягни мя по собѣ, побѣгнемѣ въ добровонности масти твоѣхъ (поч. XVI ст. Песн.п. 49).*

МАСЪТЬ *див.* **МАСТЬ¹.**

МАСЪЛЯНѢКА *ж.* Маслянка. Вл. н.: *шляхѣтнѣй панѣ Станѣслав Шѣлемѣпецѣкѣй... прѣтѣстовѣл прѣтивѣко... бурмѣсѣтрово Олѣксѣеѣви Масѣлянѣѣце (Луцѣк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 203).*

МАСЯЗЪ *див.* **МОСЯЖЪ.**

МАСАЗЪ *див.* **МОСЯЖЪ.**

МАТА *ж.* (*сплетѣне з соломи покрѣвало, пѣдстилѣка тощо*) мѣта, рѣгожа: *сѣгѣса, рѣгожа,*

мата (1642 *ЛС* 38); eges, is, рогоза, мата (Там само, 394).

МАТАМСТВО *с.* Те саме, що **матацтво**: Коли віддѣль діаволь, ижъ емъ се пѣрвый степе(н) повѣль... склонівся до дрѹгѹгѹ и невстыдливѹ пашчѣмъ матамство бѣ и заздросць за(л) мовечи жадною мѣрою смертью не оумрете, такъ бѣ вамъ великогѹ добра зайзритъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 8 зв.).

МАТАЦТВО, МАТАЦСТВО *с.* Шахрайство, обман: мудрость римская научаетъ вѣроу досягати, ижъ во оплатку тѣло и кровь Христова ест; що ест великое матацтво и фундаментъ всѣхъ иншихъ ересей (Львів, 1605–1606 *Пест.* 55); Пише(т) корнилиоу(с) агріпа... и(ж) на ты(х) наѣка(х) молодѹ(ст) свою ѹтра(т)и(л)... кгда(ж) того по(т)омъ жалѹва(л) с плачѣмъ и(ж) са ѹдава(л) в тоты матацтва // нѣчмны(и) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 16–16 зв.); Матацтво то естъ власное отступницкое и имъ подобныхъ невстыдливцевъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 740); Лѣстецъ: Тѣлакъ, волоцѹга... котѹрый волѹчитса длѹ поживлѣна такъ, або з матацтвомъ и зъ шалвѣрство(м) іакѹмъ, звѣщѹваніємъ, зъ ворожѣньемъ (1627 *ЛБ* 57).

Див. ще МАТАМСТВО.

МАТАЦСТВО *див.* **МАТАЦТВО.**

МАТАЧЬ *ч.* Шахрай, крутій: Лѣстецъ: Прелѣстникъ, матачъ, здраїца (1627 *ЛБ* 163); Єсли бы ма в ты(х) рѣча(х) на(з)ва(л) кто матаче(м) тѣды мѣ са хочѣ справити добры(м) повѣдачѣмъ // хотѣ емъ на тое не смотрѣль вчыма своима (1636 *Лям. о пр.* 1–1 зв.); circulaor, шутъ, шу(т)ни(к), мата(ч) (1642 *ЛС* 125).

МАТЕЙКА *ж. пестл.* Матѣнка: з іакѹмъ са жалѣмъ, з матейкамы розставали: Кгда ихъ катѹве зъ роу(к) и(м) смѣ(т)ны(х) вырѣвали (Львів, 1616 *Бер.В.* 82).

Див. ще МАТОНЬКА, МАТУНКА.

МАТЕМАТИКА *ж.* Математика: кѣ томъ мене привѣ(ли) и(ж) прѣ(з) некоторы(и) ча(с) маючи кѣ то(мѣ) прирѹже(н)є и гениѣ(м) прив(и)клѣ(м) и до рисоѹва(н)ѣ штѣкъ звлаца до математики... которое цѹвичѣ(н)є не(м)-нѣ(и) ми помо(г)ло (1582 *Кр.Стр.* 5 зв.); А гдѣбы, еще не утекаючи съ Кракова до Острога, ехалъ до Рыму, знашѹлъ бы тамъ не одного Кляѹиуша, котѹрый бы его математики научилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

МАТЕМАТИКЪ, МАТЕМАТЫКЪ, МАѢМАТИКЪ *ч.* Математикъ: Ямъ не математыкъ, але здаѣтъ ми се, же тотъ календаръ великое поправы потребѹвалъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 144); Але не моя рѣчь зъ математикомъ спречатися (!), бо-мъ ся тое науки не учѣль (Вільна, 1599 *Ант.* 773); Найдѹвалися на дворѣ его [Острожского] и мѹвцы оному Димосѣенесѹви ровны... и математикѹве и астрѹлогѹве прѹѹборныи, межѹ котѹрыми онъ прѣзацный маѢматикъ, Янъ Лѹтѹсъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136); mathematu(s), математикъ (1642 *ЛС* 264).

МАТЕМАТИЦКИЙ *прикм.* Математичний: Мене мѹвлю пожѣте(ч)ного дознаѹвали... въ Катѣдре пѹблѣчной, математи(ц)кихъ наѣкъ мене въ Па(д)ѹе, не бѣ(з) великого слѣхачѹвъ згромажѣна поставили (Єѹ'є, 1616 *Прич.отех.* 5 зв.).

МАТЕМАТЫКЪ *див.* **МАТЕМАТИКЪ.**

МАТЕРАЦЪ, МАТЕРЯЦЪ *ч.* (*товста підстилка для лежання*) матрац: Аггль: ... не доси(т) тебѣ было на то(мъ)... пє(р)лами вправ'ляти... але те(ж) и конѣ, мѣли..., такъже вози... дорогими матеряцами и во(з)-главиами слати, вбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); колдра турецкая, матрацъ фалендышовый, ложко складное, што все куплено было за золотых триста (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653); *culcira*, постилало, матрацъ (1642 *ЛС* 148); кгва(л)то(в)не вѣдравъ... шабє(л) добры(х) тры,... ко(л)дра турє(ц)кая, матрацъ атласовы(й) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

МАТЕРИЗНА *ж.* (*спадщина, отримана від матері*) материзна: они... не вступуютьса не такъ какъ мы ку (ш)коде ма припра(в)єшъ неви(н)не и проси(л) абы при то(м) имє(н)и ѿко при матери(з)не... бы(л) заставє(н)... сєнютя (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6 зв.); Тежъ ѡста(в)уємъ и(ж) по смє(р)ти ѡ(т)цо(в)... дєти и(х)... ѡ(т) ѡ(т)-чи(з)ны и матери(з)ны не маю(т) быти ѡ(т)-далєны (1566 *ВЛС* 80); Ива(н)... зєзна(л)-и(ж) са єму досы(т) оучинило... з матери(з)-ны части тоѣ и вызволи(л) єму єѣ доброво(л) не о(д)далуючи (Одрехова, 1572 *ЦДІАЛ* 37, 1, 1–1 зв.); ѿ станисла(в) крыни(ц)ки(и)... вы(з)нає(м) си(м)... листо(мъ) и(ж) дошла на(с) вѣдомо(ст) же положо(н) позо(в) земски(и)... ѡ имє(н)є юсковцы... ѿко быхмо на (з)мовє с князє(м) Кирило(м) ружи(н)-ски(м) ку шкоде и(х) тые имена не ро(з)-дѣлныє, на которы(х)... собе бли(з)ко(ст) материзны и бабизны право(м) прирѡжѡны(м) быти мєнѡть (Звидче, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045,

15); Ѱзна(и)мѡю ва(м) и(ж) княжє єго мило(ст) из ѡбѣма сынами своими приє(з)-ди(л)... до старого сєла... згажаючи сыно(в) свои(х) на ѡ(т)чизнѣ и на материзнѣ и(х) (Львѣв, 1599 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.).

МАТЕРИЗНЫЙ *прикм.* Успадкований від матері: М Юхно Ивашковичъ... продалъ єсми часть свою материзнѡю (Володимир, 1537 *АС IV*, 79); М Ульяна Юхновна... чинимъ ѿвно... ижъ продала єсмо часть свою материзнѡю, 8 Мирковє (Миркѣв, 1539 *АС IV*, 193); **имѣне** (**именс, именье**) материзное *див.* **ИМѢНЕ**.

Див. ще МАТЕРИСТЫЙ.

МАТЕРИНКА *ж.* (*Origanum vulgare*) Материнка: *cicog ergaicum*, материнка трава (1642 *ЛС* 122).

МАТЕРИНСКІЙ *див.* **МАТЕРИНСКИЙ.**

МАТЕРИНСКИЙ, МАТЕРИНСКІЙ, МАТЕРИНЪСКИЙ, МАТЕРЫНСКИЙ *прикм.* 1. (*який стосується матері*) материнський: ѿкъ в животѣ материнѣскомъ отроча, такъ влѡсне на томъ свѣтѣ мѣшкаємо в оутѣскахъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 56); ѡтроча в ѡтрѡбе материнѣской бѣдѡчєє конѡючєє єслибы вѣставило головѡ або што инѣшого, тогды мѡжєть ѡ(т) кого(ж)колвєкѣ бѣти вкрѣщєнєє (Львѣв, 1645 *О тайн.* 16); ѡны(х) дѣто(к) єще боудоучи при пєрсєхъ мтринѣски(х) почали [жолнѣрє] ѡтривѡти (Устрѣки, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 414 зв.).

2. (*властивий матері; такий, як у матері*) материнський: знову з матерынскимъ упомнѣнемъ ставлюсь пред тебе сына, а на вѣ зламѡню вѣры Православия старожитного Грєческого ку нынешнимъ нашимъ вѣкомъ па-

мяти, послушенства спровоного костела
 рымского отъпалесь (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР*
 1/VII, 266); и материнскій смѣтокъ конѣць
 пріймѣеть и переставѣтъ, што през вѣдобнѣю
 и сватоблѣвѣю обѣ(т)ницѣ, которѣю прирекла
 сѣнови (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 162); И ѣкъ дитѣ...
 толко до мѣтки очи свой оборочѣеть плѣчѣчи,
 нѣмъ его порѣшившисѣ материнскою мѣло-
 стию вѣзметъ на рѣки; такъ вѣрныхъ дѣши вѣ...
 Г(с)дѣ... надѣю мѣють (Вѣльна, 1627 *Дух. б.*
 292); О вѣ якомъ же сѣ, ахъ мѣѣ, смутку най-
 дую: И ѣкъ сѣ материнскимъ болемъ турбую
 (Лѣвѣв, 1630 *Тр. н.* 167); Такъ же помененой
 цурце моей мѣлой Теренцы Жабокрицкой,
 такъ вѣзглядомъ посагу, ѣко и з ласки моей ма-
 теринское, шест тисечей золотыхъ полскихъ
 даю, дарую (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85).

Див. ще МАТЕРНЫЙ, МАТЕРСКИЙ.

МАТЕРИНЬ *див. МАТЕРНЫЙ.*

МАТЕРИНЬСКИЙ *див. МАТЕРИНС-
 КИЙ.*

МАТЕРИСТЫЙ *прикм.* Те саме, що **ма-
 теризный**: ино ѣ в той сѣмѣ пенсѣзей заста-
 вилъ жонѣ моеѣ... замок материстый, Ров-
 ное, из мѣстомъ и дворы (Острог, 1539 *АС*
 IV, 204); па(н) марко... потребуѣчи пнѣ(и)
 дѣла вкѣпѣ(н)ѣ части свое(и) в холоневѣ...
 части... в лѣховцахъ... материстыхъ пѣну
 грицку... продати хочѣтъ (Кременецъ, 1554
ЛНБ 103, 26/Id, 1805, 2); штобралѣ(м)... в(т)
 пѣна мѣколаѣ Савичѣ пѣ(р)вую рѣтъ зѣ склѣпѣ
 матери(с)того... 100 (Лѣвѣв, 1619 *ЛСБ* 1049,
 1); добра материстыѣ *див. ДОБРО*¹; имѣнѣ
 (имѣнѣсѣ, именѣсѣ) материстое *див. ИМѣНС*;
 право материстое *див. ПРАВО.*

**МАТЕРИЯ, МАТЕРІЯ, МАТЕРІА, МА-
 ТЕРІА, МАТЕРІЯ, МАТЕРІА, МАТЕРЫЯ,
 МАТЕРѢА, МАТЕРѢА ж.** 1. (*матеріаль-
 ний свѣт, який існує поза людською свѣдомі-
 стю*) матерія: Згѣла бовѣмъ и онѣ нѣ(с)ногѣ
 Іер(с)лима зостѣлъ мѣшкѣнцемъ... Гдѣ дѣомъ
 нѣйчистшимъ и в(т) вѣшелѣкои матеріи
 в(т)дѣленымъ... ѣпоминки пріймѣеть (Київ,
 1627 *Жит. Л.* 554); всѣ рѣчи сѣтворивъ вѣди-
 мого сѣгѣ свѣта: ѣко сподѣ лѣжѣчеи // и го-
 товои матеріи, от свѣтлости огнѣнѣнои (По-
 чаѣв, 1618 *Зерц.* 9–9 зв.); Вещество: Матѣрѣа
 (1627 *ЛБ* 15).

2. Речовина: Который, то еѣтъ огонь, гру-
 бую матерію на кшталтѣ желѣза пожыраетъ,
 и всякое злости легкомыслность одѣймуетъ
 (Вѣльна, 1595 *Ун. гр.* 131); А грѣшныхъ за(с)
 той огѣнь пѣлѣти бѣдѣтъ, и оучинки ихъ
 пѣленѣ гѣдныи ѣко дрѣвѣа, сѣѣно и солѣма, зѣ
 подѣбною собѣ матерією (Київ, 1619 *О обр.*
 140); Дрѣгаѣа, абы матеріѣа налѣжнаѣа была
 которѣа еѣтъ олѣва таѣа нѣйпервѣѣй посѣщенѣа
 бывѣетъ (Лѣвѣв, 1646 *Зобр.* 53); Пѣтое вкнѣ
 вкѣсѣ, гѣркокого: и сла(д)кого, и тѣмъ позѣнавѣ-
 ешѣ; невѣдѣмыи рѣчи вѣ подѣлѣжѣщѣой матѣ-
 рѣи (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 3).

3. (*те, з чого що-небудь виготовляють*)
 матеріал: писали ѣ(с)мо... просѣѣчи, абы...
 вни ва(м) на ѣ(д)ны(м) мѣ(ст)цу поступиѣи
 матеріи и карамѣди на будова(н)ѣ той цѣ(р)-
 кви божѣи (Гусѣи, 1552 *ЛСБ* 27); а з тоѣ ма-
 тѣріѣе вѣжѣ мы(с)ли(ли) бѣдова(ти) которое
 бы голова и да(х) небѣа досѣгнути мѣла (1582
Кр. Стр. 23 зв.); І показѣли на(м) кгрѣнты,
 и матеріи(и) немѣло наготовлѣено(и) на шпи-
 та(л) мужѣ(с)ки(и) (Лѣвѣв, 1591 *ЛСБ* 154);

данїила... цоу(д)ность задивовала... и не найдоуочи межи матерїями подобе(н)ства, до золота(р)ское са робѣты оутѣ(к) (Острог, 1607 *Лѣк.* 63); Такожь и болваны рїтыи и лїтыи робиль зо ввсáкой (!) матерїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

4. Рїч, предмет: погорѣли... тарчины... и не мало пороху... кул желѣзных, вшисткое материей, ку стрелбам и оборонам замковым прислухающимъ (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125).

5. (вияв або результат діяльності): чини(т) выда(т)ку ҃сего на ты(и) матерѣи л̄ з(л)оты(х) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 12–12 зв.).

6. (найголовніше, основне, істотне в кому-, у чому-небудь) основа, суть, сутність: Вещь албо матерїа тоє тайны єсть мáсло древáно, то єсть вліва, самáа тóлко нищїмъ їнымъ непомешáнаа в(т) єп̄(с)па (Львів, 1645 *О тайн.* 118); Втóраа розніца. Ижъ матерїа фóрма и скѣто(к) кр̄щенїа сѣт̄ рóзны в(т) покѣты. Кр̄щенїа абóвѣмъ матерїа є(ст) вода, вмытіє... Матерїа за(с) покѣты сѣт̄ грѣхы (Львів, 1646 *Ном.* 5).

7. (предмет розмови, який потребує розв'язання) питання, тема: длá дáлшего одна(к) єще тóей матерѣи об̄(ъ)ясне(н)а, и длá розвázáньа з сторoны тогó нá што томѣ котóрый блоудѣ остерѣчиса хóчетъ, гладѣти і ѣкъ дѣвны(х) слѣхати треба, до писма оутечи(м)са (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 66); великїй внѣ вѣ пр(о)рцѣ(х) цр̄ь двѣдъ... ѣакобы бáрзо ширóкю похвáлоу ємоу належны(х) матерїю и вѣршѣ лютни своєй... годный до выславѣна вбралѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 170); вѣ кóждой... мате-

рїи бесѣдовати, зѣпóл'нѣю владѣ в(т) Бѣга... нову вдержавши... вáжилемъса то... пѣрвый рáзъ оучинїти (Вільна, 1620 *См.Каз.* 5); Читáй в томѣ Книги вѣ той матерїи вїданыи (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156); зъ ними и я вѣ той же матерїи згоды Руси кѣ Русю трактуючи, усьмотрѣлисмо пильную потребу собору (Дермань, 1628 *КМПИ* I (дод.), 318).

8. (відомості, інформація про кого-, що-небудь) матеріал: Мѣй одно розмову зъ геретикомъ о папезу... и єще, чого ты не вѣдаєшъ, яко простаць будучи, додаєть тобѣ матерьи и выкрутных доводовъ своихъ противъ папежа (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 146).

9. Тканина, матеріал: што за тоу́ю канонизацію вїдавѣ мнѣго лѣктей золотоглávѣ, мнѣго їн'шихъ коштѣвны(х) матерѣй межи кардыналы роскрáавѣ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 172 зв.); з це(р)ковно(и) матеры(и) позычка ференцѣ краве(ц) взе(л) пла(т)ви(и) по ло(кт) 14 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 а).

10. (гнійні виділення, гній) матерія: Грѣза: Гнóй, матерїа (1627 *ЛБ* 28).

МАТЕРИАЛНЫЙ, МАТЕРІАЛНЫЙ, МАТЕРІАЛНЫЙ, МАТЕРЬАЛНЫЙ, МАТЕРЬАЛЬНЫЙ *прикм.* (який існує в дійсності, реально) матеріальний: материялна церковъ вт поколена їуды бѣдоватиса розказана, а дѣховная, або душевная, люд божий — вт поколена левїи (поч. XVII ст. *Вол.В.* 81); їле єсть невѣдѣмыхъ рѣчїй, и смѣслѣ нашѣмѣ не лáцво понáтыхъ; тїи иначєи са выповѣсти не мóгоутъ, тїл'ко двѣма спѣсѣбы; то єсть приповѣстю и прикладомъ матерѣáльнымъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 31); дáй мѣ Ісѣ Хѣ за тїи

матеріальни црквы, в' оной горнегw Іер(с)-ліма Црквы жити (Київ, 1624 *МКСВ* 101); Хр̄стѸ... принесѣмw... на честь, и сла́вѸ звѣта(з)тва егw, не ла́мпы матеріальни; але дѸшѣ на́шѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 64); а сѸпті́лністю и то́нкістю тѣло стѣхъ бѸде и прѸдкістю подóбно Аг̄глови: без' жа́дної заборóни, // прóйде вса́кое тѣло матерѣ́альное; и мѸры ка́менни (Там само, 165–165 зв.); ◇ **огонь матеріальний** *див.* **ОГОНЬ**.

МАТЕРІЯ *див.* **МАТЕРІЯ**.

МАТЕРІА *див.* **МАТЕРІЯ**.

МАТЕРІА *див.* **МАТЕРІЯ**.

МАТЕРІАЛИСТА *ч.* Власник магазину аптечних товарів: жи(д)ѣ матеріалиста дѸлѣжного ѡ(т)далѣ злѡ(т) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1).

МАТЕРІАЛЬНИЙ *див.* **МАТЕРІАЛЬНИЙ**.

МАТЕРІАЛЬ *ч.* Інґредієнт, складник: Приправѹють тежѣ и оздобляють тѣи ко́лива розмайтѣхъ вѣдѡвѣ матеріали и присма́ками, іакѡ то оу прем(д)рыхъ грекѡвѣ и оу молда́вѡвѣ вѣдимѡ, то значѣть, же мнóгими оздо́бами и слѣ́чною красото́ю тѣла правѡвѣрнихъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 161).

МАТЕРІЯ *див.* **МАТЕРІЯ**.

МАТЕРІА *див.* **МАТЕРІЯ**.

МАТЕРІАЛЬНИЙ *див.* **МАТЕРІАЛЬНИЙ**.

МАТЕРКА *ж.* (плідна самиця у тварин) матка: меновите взято... //... 8 фольварку моємъ быдла рогатого такъ велико(г) іако и

малого всего поголовѣ чотыриста, стада матерокъ клячѣ сто два(д)ца(т), молодежѸ такъ жеребцовѣ іако и клячѣ сто тридѣца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); клячѣ матерокъ пятьдесять, жеребцовѣ двулетковѣ десять, рочняковѣ пѣнадцѣть, жеребѣть двѣдѣцѣтеро вси по коню // турецкомъ (1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 166–167).

МАТЕРНИЙ *див.* **МАТЕРНИЙ**.

МАТЕРНІЙ *див.* **МАТЕРНИЙ**.

МАТЕРНИЙ, МАТЕРНИЙ, МАТЕРНІЙ, МАТЕРИНЪ *прикм.* 1. Те саме, що **материнский** у 1 знач.: нехай пока́жеть... іакъ зача(т) в' оутрѡбѣ матерни, и ѡ(т)ко(л) жи́ли, ѡ(т)ко́ль и з' чого кѡ́сти,... кро́вь... ма́єть (Київ, 1619 *Аз.В.* 32); берло́вкѣи, єдино́вкѣи, слѣ́пѣи єстєсмы, а ѡто ѡ(т) прѣ́шеи рождєства годѣны, котѡ́рїє з' оутрѡбы ма́те(р)неи слѣ́пѣи и ѡчи гоумѡрами ѡбѣажєныє ма́ючи вѣхѡ́димо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 190); ісаавѣ іа́ковѣ вѣ оутрѡбѣ ма́те(р)неи па́тами вє(т) за вє(т) бѣлиса (Там само, 250); **у цицки матернеє сидѣчи** *див.* **ЦИЦКА**.

2. Те саме, що **материнский** у 2 знач.: мо́литва же матерна избавить ѡ(т) бѣ́ды (1489 *Чет.* 342); Є́сли зрѡди(т) члѣ́вкѣ сы́на непокѡ́рногѡ и мѸжебѣицѸ котѡ́ры(и) бы не слѣ́халѣ оцѡ́вскагѡ и ма́терна(го) роска́заньѣ,... поима́ю(т) и повєдѸ(т) до стар̄ши(х) мѣ́ста ѡнагѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 156); И того(с) ти на рука́хъ свои(х) носѣла. Котѡ́рїй Нѣ́бо и зє́млю; Глаго́ломъ сѣ́лы свои но́сит'. Тѡ́й са на́ рѣ́ки твоѣи прѡ́ситъ, А ты з радѡ́стю; Цр̄а Аг̄г̄лскогѡ прѣ́ймѣєшь. И розрадо́ванногѡ дѣ́єю того цѣ́лѣєшь. А з любѡ́ви ма́тернеи; до

ср(д)ца своѣгѡ притѣлѣсѣшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.); *Образно*: латынски же костел, маткою своею згордевши и от матерняго промысла спасителнаго оторвавшись, болезнью премудрости мира сего оболев и по широком гостинцы роскоши свѣта сего скитаецца (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 186).

3. (який має родинний зв'язок із матір'ю) материн: Стрый... прѣстѣ глѣтсѣ стрый, бра(т) в(т)чий, или мтрній (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 373).

Див. ще МАТЕРСКИЙ.

МАТЕРСКИЙ, МАТЕРЬСКИЙ *прикм.*

1. Те саме, що **материнский** у 2 знач.: И ре(к) [Христосъ]: “Прч(с)таа мѣти, дакоюю тобѣ з великои ла(с)ки и мтрської мл(с)ти за тоє поцѣтливое а пи(л)ное вихована, А и(ж) есѣ са мною старала ѿко справе(д)ливаа ма(т)ка” (XVI ст. *УС Трос.* 50); Абѣвѣмъ ты Маткою; Црѣл Агѣлскомѣ зостала, И тогѣсь Паніенскимъ Млѣкомъ питала... и Любѣвію Мтрскою пѣствовала (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.).

2. (який стосується церкви, освяченої на честь Матері Божої) богородицький: поведи(л) пере(д) нами свещеникъ мате(р)ски(и), протопопа ѡте(ц) иванъ михаиловичъ, ижъ таа це(р)ковъ мате(р) божіа ѣ киевѣ вельми ѣбога и никоторы(х) доходо(в) ку не(и) нѣтъ (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2).

Див. ще МАТЕРИСТЫЙ, МАТЕРНЫЙ.

МАТЕРЬСКИЙ *див. МАТЕРСКИЙ.*

МАТЕРЫНСКИЙ *див. МАТЕРИНСКИЙ.*

МАТЕРЫЯ *див. МАТЕРИЯ.*

МАТЕРЬА *див. МАТЕРИЯ.*

МАТЕРЬЯ *див. МАТЕРИЯ.*

МАТЕРЬАЛНЫЙ *див. МАТЕРИЯЛНЫЙ.*

МАТЕРЬАЛЬНЫЙ *див. МАТЕРИЯЛНЫЙ.*

МАТЕРЯЦЬ *див. МАТЕРАЦЬ.*

МАТЕРОБОЗСКИЙ *прикм. (який стосується церкви, освяченої на честь Матері Божої)* богородицький: розказуємъ ва(м) и(ж) бы естѣ за си(м) листо(м) наши(м) ѡ(т)цу ивану протопопе свеще(н)нику матеребо(з)-скому до воли и ласки нѣшое в мо(ц) в де(р)-жа(н)є и (в)жива(н)є подали зє(м)лю за(м)-ку его короле(в)ское мл(с)ти на Щикавицы (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 1).

МАТЕРЬ, МАТЕРЬ *жс. 1.* Те саме, що **мати**¹ у 1 знач.: Глаголють Лютори... ижъ бы Костянтинъ царъ зъ матерію своею Ириною иконъ много вымыслили, и за то карность и трудность приняли (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 57); ѡднаково хѣс мовить, хто любить ѡ(т)ца или матеръ на(д) мене, не є(ст) мене годє(н) (1598 *Розм. нап.* 6 зв.); “Того дѣля оставиль чѣвкъ отца и матеръ // свою и прилѣпитъ ся женѣ своей, и будутъ оба у тѣло одно” (XVI ст. *НС* 221–222); ємилиѣ(ш) тогда посла(л) ты(х) двоє блізнатъ до рѣкы тѣбрѣ потопѣти. А матєрь и(х) сѣлвѣю да(л) ѡсмотрити (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 110); тебє... вѣдчный чителникѣ, до читана книгъ намовлаю, кдыжъ ѡни... прч(с)тѣю пр(с)но дѣл мтрѣ Бѣа нашего выхваляю(т) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); **матерь божя** — назва церкви, освяченої на честь Матері Божої: поведи(л) пере(д) нами свещеникъ мате(р)ски(и), про-

топопа ште(ц) иванъ миѡаиловичъ, ижъ таѡ
це(р)ковъ мате(р) божѡ 8 кѡеве вельми 8бога
и никоторы(х) доходо(в) ку не(и) нѣтъ (Київ,
1581 *ЛСБ* 62, 2); **Матерь пресвятая** — Бого-
матір, Богородиця: сáмъ Црѣ Агглскій прихó-
дить, И тебе с плачливогѡ падола виводить,
Мтрѣ свою престѣю (Чернігів, 1646 *Перло*
38); **Пречистая Матерь (Дѣва)** — те саме,
що **Матерь пресвятая**: до царствѡа небесно-
го всѣхъ насъ Христе домѣсти ї молитва пре-
чистиѡа ти матере ї всѣхъ стѣхъ твои(х) амѣнь
(XVI ст. *Сл. о см.* 336); Якъ тамъ подáрки
коштѡвныє ѡ(т)давали, И якъ Прч(с)тѣю
Мтрѣ Дѡѡу, витáли (Львів, 1616 *Бер.В.* 77);
Пречистаѡ Матерь Божѡа — те саме, що
Матерь пресвятая: Прч(с)таѡ Мтрѣ Бжѡа
рекла Во(з)радовáса дѣхъ мой ѡ Бзѣ Спсѣ
моє(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 8); **успение**
божѡа матери (Матери Божѡа успенїє) див.
УСПЕНИЕ.

2. Те саме, що **мати**¹ у 3 знач.: маючи еди-
ного Отца, Которого призываемъ на небе...
и... церковь единую, яко матеръ сполную, ...
абыхмо щире миловали, яко братѡа (Рожан-
ка, 1598 *Л.Пот.* 1001); хрестѡани старожит-
ныє... единую матеръ церковь светую като-
лическую мають (Вільна, 1599 *Ант.* 665); И
нынѣ годно то 8чинити вызѣитом владыком
штступником, котрыє ѡбещали матер, дщер
сиѡнъскую ѡт сынов еѡ, княжат и панат рѣс-
кого народѣ своѣмъ злохитрѣствомъ,... привед-
ши их до костела западного римъского (поч.
XVII ст. *Вол.В.* 78); В той чáсь црковъ ѡблю-
беница Хѡѡа, а мáтеръ нáша, та(ж)ко болѣла, и
стогнáла (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.).

МАТЕРЬ див. МАТЕРЬ.

МАТИ¹ ж. 1. (жінка стосовно своѣхъ дѣ-
тей, родителька) мати, матір: всакии же
ѡставить. до(м) и бра(т)ю. или сестры. или
ѡца и матрѣ. или женоу или дѣти (1489 *Чет.*
228 зв.); боудеть роз(д)ѣлень ѡ(т)ць противъ
снѡѡѡ. а снѣ противъ ѡ(т)цоу своємѣ. мѣти
противъ, дѣщерѣ (1556–1561 *ПС* 278); чомъ
она [церков] ѡко мати болѣсно ѡ(с) поро-
ди(в)ши..., теперъ ѡмѣсто надѣѡ, радости, и
потѣхи, жалостно нарекаеть и много слѣ(з)-
но плачеть, единыхъ, же ѡ(т) неє ѡ(т)стѣпа-
ють (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); бо ю(ж) мáти
моѡ ча(с) са приближа(л) абы(х) пошоль ѡ(т)
тебе на мѣкоу (поч. XVII ст. *УС* № 256, 10);
тая унѣѡ научила запиратися отца и мати, и
кровныхъ, и повинныхъ на остатокъ и вѣры
своеѡ (1626 *Кир.Н.* 17); мáти нероноѡѡ...
пыталасѡ вѣщко(в) свои(х) чѣмъ бѣде(т) гды
лѣ(т) свои(х) доросте(т) (Височанни, 1635
УС № 62, 17 зв.); жáденъ ѡ(т) пре(д)стоá-
щихъ, не вѣрветъ ѡ(т) мѣчѣнѡа, анѣ ѡтѣць,
анѣ мáти, анѣ сынъ, анѣ цóрка (Львів, 1646
Час.Сл. 266 зв.); В тоѡ чáсь пренастѣѡша //
Дѡѡа... мáти Гнá; прина́ла тѣло (Чернігів,
1646 *Перло* 92–92 зв.); **якъ мати народи-
ла** — як мати народила: бѣгали бы(с)те гóлы
ѡ(к) мати ѡ(с) народи(ла) (1598 *Виш.Кн.*
275 зв.); **бису єго матери, в бисѡ єго матери,
о бису твоєѡ матери див. БѢСѢ.**

2. Богоматір, Богородиця: Успенїю
Акаѡїсть, Ч(с)таѡ, твоємѣ, Прѣѡѡи своихъ
млѣбникъ: а трѣдѣ моємѣ, в' исправлѣн'ю,
Гса, наблѣжшаѡ Мѣти, ѡублаган'ємъ за грѣ-
хи, рачѣ повѣтовати (Київ, 1625 *МИКСВ* 134);
Дѣѡѡ Мати — те саме, що **мати божѡѡ**: Тѣсь
бовѣмъ ѡ Дѡѡ Мѣти, нѣѡа корона: Тѣсь всѣмъ

вѣрны(м) по Снѣ, мощнаа оброна (Львів, 1616 *Бер.В.* 74); **мати божая** — Богоматір, Богородиця: Ико(н)ное покло(нє)ніє... почита(и)те и в' доме(х)... ѡбра(з) мѣре божее... //... на стѣна(х) в ко(н)цю трапѣзы вашеє пригвоздѣте (п. 1596 *Виш.Кн.* 222 зв.—223); **пресвятая дѣва мати** — те саме, що **мати божая**: О престаа дѣво мати бжїа. выше еси всакоє хвалы. ка(к) можемъ тебѣ похвалити (1489 *Чет.* 163); **Пресвята Мати** — те саме, що **мати божая**: А если бы потомъ хто бы хотѣлъ тоє наше наданье нарушити... тому судить Господь Богъ и Пресвята Его Мати (1508 *АСД* IV, 1); **Пречистаа бжїа мати** — те саме, що **мати божая**: Пречистаа бжїа мати споманоула писма пр(о)рцкїи, такъ ѡ то(м) кр(с)тѣ прорекли (XVI ст. *УС Трос.* 48).

3. Перен. (про церкву) (першооснова, прародителька) мати, матір: Также... во всем соединяем сему вышей менованому братству... правоверно жити водлуг взаконения светое... каѳолическое сиреч соборнее церкви, матере нашаа, седми собори вселенскими утѣержоной, ничим не отлучно и послушно (Берестя, 1534 *ЗНТШ* XXVIII, 9); Як же ся вы духовними, а не толко духовними, але и вѣрными звати можете, коли брата свого, во единой купели крещения — вѣрою и от единой матере — благодати ровно з собою породившагося, подлѣйшим от себе чините (1598 *Виш.Кн.* 100); Когда же за правду // вѣдаем, и(ж) его юная [вѣра] не имѣет, хотя то она от простоты правовѣрия и тѣсного пути евангельского от матере старые, вѣры отторгшиися и на широкий гостинец, вѣка сего роскоши насытитися прагнучи, выскочивши хитрует

(1608–1609 *Виш.Зач.* 201); той провидѣвъ оу вѣдѣнію ѡ(т)кровѣния бжїа; великѣю славъ, и свѣтло(ст) цркви сіоньскои матѣри нашої (Почаїв, 1618 *Зерц.* 53 зв.); **западная мати** — католицька церква: Западнаа мати не нас породила, але прегордыи дѣти ісплодила (к. XVI ст. *Укр.п.* 75).

МАТИ² дієсл. недок. 1. (що, чого, од кого) (*посідати що-небудь, володіти чим-небудь*) мати: А што са дотычет статкѣ моего, рѣхоных рѣчей, штоколвекъ мам, то все єє ми на реистрь пописал (Острог, 1539 *АС* IV, 208); А пан Мойсей... пана Гапона с права спустити не хотел, вѣдаючи то, иж он оселости своеє не маєт (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 116); люди под собою держат... част тую, которую... князь Марко от пана Юря... и малжонки его маєт (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 357); А ижъ а нендзный злѣта и срѣбра нѣ маю (Львів, 1616 *Бер.В.* 66); Я Богдана... маючи добра ѡ(д) пѣ(р)шого ма(л)жо(н)ка мое(го)... взглядомъ внесена прѣ(з) мене подала кгдыжъ в ста(н) ма(л)жескии (!) за него вступодала (!) (Київ, 1644 *Гр.Посох.* 1); **мати во владности** — володіти, розпоряджатися чимось: записую ма(л)жо(н)це мое(и)... на третє(и) части име(н)я моего... которое маю во вла(д)ности свое(и) ѡ(т) брата моего стрые(ч)ного (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); **в рукахъ мати, мати в рукахъ див.** **РУКА; шеляга не мати див.** **ШЕЛЯГЪ.**

(кого, кого на кого, що) (*розпоряджатися, послуговуватися ким-, чим-небудь*) мати: и мы держим тоє подворье в тых пѣназех, и листь записный на то маєм (Луцьк, 1503 *АС* I, 150); А уни рекли: мы ю(ж) соудили, а ежели

на(м) не вѣри(ш), шво маемw на него свѣ(д)ки (XVI ст. *УС Трос.* 64); Але и Жидове мають писмо светое, але ихъ то не вспомагаеть (Володимир, 1598–1599 *Відн.ПО* 1101); Коза́къ нѣ ма́ючи нѣ збро́и, нѣ шиша́ка, Стига́сть та́таръ, бы мо́гль допа́сти лоша́ка (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Г(д)ы ю(ж) были жидове на пѣщи, и не мали воды, тогда наръкали на моисеа (Височани, 1635 *УС* № 62, 13 зв.); маючи я при собе шляхту... при бы(т)ности самого... Мо(с)ченицкого в то(и) мае(т)ности... вси позы(т)ки... увеза(л), де(р)жачы(м) учыни(л) и до реа(л)нои посесе́е(и)... пода(л) и заве(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 182); **не мати ничего, ничего не мати** — не мати стосунку, відношення (до кого, чого): ле(с)ко если бы що хотѣ(л) бѣдовати во(л)но емѣ боудоватиса не бѣде мати до того нѣкто ничего що збѣдѣеть (Львів, 1585 *Юр.* 9 зв.); Яцко... поведи(л) и(ж) а де(р)жу прусы слушне яко свое власное къ которому сенюта ничего не маеть (Володимир, 1544 *ЛСБ* 103, 22/1 d, 2032, 4); **дѣло (дело) мати (мети), мати дело** див. **ДѢЛО**;

(що) (*володарювати чим-небудь*) мати: Хоздрой Пѣрское Пáнство ма́ючи, посла(л) Сарва́ра сво́его Воево́ду зʳ мно(з)ствомі́ жолѣнѣрства... абы перешо́ль... ѿ(к) нѣа́каа огністаа бліскавица пала́чаа, жгѣ́чаа, и гѣ́бачаа (Київ, 1627 *Тр.* 658); **мати в (у) малженстве** — бути одруженим: кнѣ́гни... шповедала и жаловала и(ж)... кна(з)... // маючи мене в ма(л)же(н)стве за собою ѡсади(в)-ши мене до везе(н)а... маетно(ст) мою рѣ-хомѣ всю ш(т) мене штобра(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 128–129); теща пана Григорья умерла... а ш(н), маючи девку еє за собою

ѡ малженстве и по близкости своєй князю Ильи того се ѡпоминала и королю... часто-крат ш томѣ жаловал и листы (1541 *АС* IV, 270); **въ горсти мати** див. **ГОРСТЬ**.

2. (що, із чого) одержувати (одержати), діставати (дістати): А всихъ тыхъ мытъ дерева-ного мостового подорожнього померьного масного и соленого владыка маеть деватѣю недѣлю (Володимир, 1552 *ОВол.З.* 200); муляру Петру Нѣмцу... на туу роботу золотыхъ сто, маючи зѣ милостыни, задалемъ былѣ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408);

(що, од кого) (*діставати, здобувати що-небудь певними зусиллями*) одержувати: пилну(и)те абы есте справедливости вашеѡ не чинили пере(д) лю(д)ми для того абы есте бачени были ш(т) люде(и), бо иначе(и) заплаты не маете ѡ ш(т)ца (Хорошів, 1584 *Є.Нег.* 5 зв.);

(що) (*одержувати, заробляти*) мати: штъ атокъ што в домехъ мають шестѣдеса(т) копѣ гршʳ (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 181 а);

(що, од кого) (*бути наділений чим-небудь*) мати: Вы такѡвѣю вла́сть ш(т) Бѣ́га маете, же члѣвкѡвѣ ш(т) вра́жіа насѣ́ліа избавляете (Чернігів, 1646 *Перло* 53 зв.); **голосъ мати** див. **ГОЛОСЬ**; **мати вольный голосъ** див. **ГОЛОСЬ**;

(кого) (*відчувати постійну опіку*) мати: они мо́ва(т)... если и(х) стина́ють, мае(м) і́ѡа́н҃на крѣ́тла, еслі́ ка́меніе(м) побива́ю(т), ма́емо прѣ́вом(ч)нка стѣ́фана (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224); за́правды небески(м) за́стѣпо(м) о́ного дѣ́а и тѣ́ло стереже́на бѣ́де(т), кото́рыи пребыва́ючого вʳ собѣ́ Га́ неба... ма́еть го́ста (Київ, 1619 *Аз.В.* 307).

3. (що) (*використовувати що-небудь*) мати: лисици ямѣ мають. и птицѣ нб(с)ныи г'нѣз'да (1556–1561 *ПС* 259 зв.); є же дла́ едіна(г) // пта́шка, кото́раго называ́ю(т) ал-кеѡ(н), кото́рый при бере́гу мор'ско(м) на пѣскоу гнѣздó собѣ маєть (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 158–158 зв.); *Образно*: Святы́й бо дух мешъканья в грѣшников не має(т) (XVI ст. *Укр.п.* 77); **мати осаду див. ОСАДА.**

4. (кого, що) (*мати в наявності*) мати: То тутъ маємъ толко 7 дней назначоныхъ, абыхмо отъ пасхи... далѣй дней семи не отдалялися (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 142); не маю(т) сребра и злота бласкѣ але маю(т) лѣнѣ свѣта́чою (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223); не бѣгаймо згоды // зъ братьею нашою, яко родною, а звлаща маючи вси обрадки церкви нашео вцалѣ ненарушоное отъ нихъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 188–189); Абы́сте в' вѣрѣ своѣй... т'рва́ли И вѣрность Кро́лю Па́ну въ всѣмъ заховали за кото́рую во́лность вамъ єсть дарована́ Же про́чь само́го Кро́ля не ма́ете Па́на (Київ, 1622 *Сак.В.* 39);

(*дотримуватися чого-небудь*) мати (що): тые теды, отщепенцами ставшися,... //... Постъ суботный змышленный противко канонѡвъ апостолскихъ мають (1626 *Кир.Н.* 26 зв.–27).

5. (що) (*про назву, титул*) мати, носити: Знаме́ніє тезоимені́того кна́за Льва гра́дь сѣй маєть (Львів, 1591 *Адел. тит.* 36); Маєть, заправды, апостоль Петро́ высокіи почестіи́ тытулы... але не самъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 441); ты бо́удучи до́кторомъ зако́на, и сто́пень и ти́тоу(л) док(то)рської ма́ючи того не

зна́єшь // чо́го бы(с) ты мѣ(л) инши(х) на-оучи́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216–216 зв.).

6. (що) (*посідати, займати*) мати: маючи мы приставство у князя Андрея... тамъ же, збунтовавшася подданные князя Андрея... //... пана Яна... устреливши... утопили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 6/І, 140–141); Чо́му лѣпѣй не оуважа́ли то́го, же причи́ненье сенатѣ... не на одно́го чѣлка в по́лщи голо́вѣ зави(с)ло. але да́вши покóй ри(м)скимъ дѣ́швнымъ, кото́рий ма́єть шесна́дцатое... мѣ́сце абы его митрополи́тови... оуступи́ти мѣ(л) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 198); Бо оуже я бачу близко ко́нець нашъ, и наше старшинство те́перь єсть, а завтра не машъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28);

(що) (*виконувати певні обов'язки*) мати: они за примушеньемъ по неделямъ сторожу на томъ замку нашомъ мають (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 40).

7. (за кого, за що, яко кого) (*вважати когось, щось ким-, чим-небудь*) мати (за кого, за що): если жъ пакъ и всѣ(х) не послуоухає, май же его собѣ яко поганина и яв'ногрешника (1556–1561 *ПС* 80); Але те́перь не толко Лютеранове... але и тые, которыхъ евангеликове сами жъ за геретики мають, новокръщенцы... суть противъ Ры́мскому па́пѣ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 161); Wi вы ꙗсли, Ма́єстате́ Херуви́мскій... за найдорожшій васъ кле́йноть нѣ́ ма́емѡ (Львів, 1616 *Бер.В.* 75); Нѣ́ сла́ву твою ꙗснѡ проповѣ́даю, и Тебе́ за правди́вогѡ Бѣ́а мо́егѡ ма́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 74); **за нищо (ничто) мати, ни за што мати** — мати за ніщо: Єго быти Богомъ и чело́вѣкомъ визнавають, А нашихъ собѣ за нищо мають (I пол. XVI ст. *Сл. о зб.* 28); вси

на соборах с̄тими ш(т̄)цы оуставленнїа по-
кути ш(т)рїнули, а розмножили бл҃ди, и инїа
тажкїа грѣхи, же не то́кмо свѣтскїи(м), але
и мнїмїи(м) духо(в)ны(м) за ничто все ма-
ють (Київ, 1621 *Кон.Пал. (Лв.)* 31); Але ми
ся овые розводы бѣсовскїе частые, и о ле-
дашто которых у насъ ни за што не мають,
не подобають! (Вільна, 1608 *Гарм.* 212); **за
що мати** — поважати, шанувати, визнавати:
И былъ въ всѣмъ, ѿкъ родичовъ за що маю-
чи: Творецъ Пн̄ створѣнєе свѣе поважаючи.
Намъ всѣ(м) в' той мѣрѣ, прикла(д) добрый с
себе пода(л) (Львів, 1616 *Бер.В.* 87).

8. (*бути повинним, мусити*) мати: гасноюу
свечю бжества мое(г) маю зажечи. въ тем-
ной хороминє сѣдачи. подобає(т) ми къ ш̄цю
привести плоть мою (1489 *Чет.* 128 зв.); так
са нам видело, штож кн(а)зь Андрѣй маєт за
тоє подворье тыи пѣнази штложити (Луцьк,
1503 *AS I*, 150); сєс дей листь маєт до книгъ
справъ земскихъ Луцкихъ... ѡвести (Луцьк,
1572 *AS VII*, 409); ни́хто з блискихъ, крев-
ны(х), повиноваты(х) мои(х) жадное переказы
и вступу до ш(т)да(н)я тоє с̄шмы пн̄зе(и) чи-
ни(т) не маю(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 1);
Тишко маєт ему одорати его ниве, где ему
укажетъ, а до нивы Тишковы Войтехъ жа-
дное потреби мети не маєт (Бориспіль, 1614
АБМУ 8); Зачимъ безумный то, якомъ рекль,
отступниковъ нашихъ розумъ есть, которые
овець Христовыхъ, до сконченя свѣта трѣвати
маючи́хъ, пастыремъ головнымъ, якъ намѣст-
никомъ // Христовымъ, Петра або кого иншого
становя́тъ, и презъ то монархію свою склоти-
ти, усилюють (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 489–490);
Чѣмъ не ма́емо его з' слѣзми погрѣбати; Бо

всѣ́хъ спасенію сл҃жїлѣ з' лѹбви шхѹты,
злѣ́хъ караль, добры(х) ва́би(л), до да́лшеи
цнѹты (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6); А што са
дотыче(т) слу(ж)бы земское вое(н)ное, тогда
я тую службу са(м) заступовати маю (Жито-
мир, 1584 *АЖМУ* 135); А вины по(л) каме-
не воску має(т) дати, и брата перепросити
не ш(т)ходячи, и все бра(т)ство перепросити
має(т) (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); ш(н), прихили-
ючисє до права посполитого и науки шпеку-
но(м) в праве шписаны(м), яко миноре(н)-
несє до шпеки брати мають у повинности
шпекуньско(и) в року теперешньє(м)... бы(л)
в селе Городищу (Житомир, 1650 *ДМВН* 196);

(*бути спроможним, бути в станї*) мати:
Шхъ мнѣ не(н)дзному, ѿкъ то шбжалава(т)
маю, Же в' та́къ велїко(м) добрѣ шкодѣ по-
дыймаю (Київ, 1622 *Сак.В.* 49);

(*бути вправі, могти*) мати: пан Богѣш не
маєт инде нигде того имѣна шбернѣти, але
маєт записати тоє имѣнѣ по своем животѣ
ближнимъ своимъ комѣ будетъ его вола
(Луцьк, 1506 *AS I*, 132); па(н) дя(д)ко... ш(т)-
пусти(ти) рачи(л) и то(г) вже на мене само(м)
и по пото(м)кохъ моихъ... по(и)скива(ти) не
має(т) вѣчне (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id,
1961, 25); што есїи жъ са годїтъ, нехай каж-
дый оуважи(т), прѣти того троудно маєтъ, бо
соу́тъ тыє // котѣрыє емѣ тоє... в' очи рекѣтъ
(Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206–206 зв.).

9. (кого) (*народжувати, ростити*) мати:
земанин Волынский... детей в себе не маю-
чи, взали были собѣ за сына его... княза Ро-
мана (Вільна, 1517 *AS III*, 156); к'то оумер'ль
не маючі дѣтїи. нехай пойме бра(т) его жо-
ноу его. и вскреси(т) сѣма братоу своему

(1551–1561 ПС 95 зв.); неѡста то(г)ды оубо-
гаа маючи єдино дїта. плач҃чи на(д) ни(м)
рекла. што лѣпшого зє злогó маю выбрати
(Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84).

10. (кого) (*приймати, гостити*) мати: маючи у дому свого гості(и), не ведаю, у які(и) спосіб... менє самого с тьми го(ст)ми... звезда(л) и мучи(л), и черес з грошми взяли (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59);

(кого) (тримати при собі, держати) мати: княз(ь) ку(р)пски(и)... поведи(л) и(ж)... я хмеле(в)ському самому сл҃гами... его не в(т)-поведаю... и того хведора... на дворе свое(м)... не маю ани не знаю и ни ведаю в не(м) (Ковель, 1574 ЖKKK II, 275); того зра(д)цу в себе на (д)воре свое(м) при себе при слу(ж)ба(х) свои(х) має(т) и ховає(т) (Там само); кожды(и) вл(д)ка ҃ свое(и) епа(р)хий не го(д)ныхъ мно-го сщ҃енниковъ маюють, ѝ самі вл(д)ки люде(и) забівають (1600 ЦНБ 476 П /1736, 45 зв.);

(що) (зберігати, тримати) мати: што то за нєрядь такий, иж бєлая голова ключи од церкви маєть? (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 538).

♦ **мати у везеню** (кого) — тримати когось в ув'язненні: а над то еще жалостнейшого мнѣ возному оповедаль, ижъ панъ староста, маючи мя тутъ у везеню, самъ веселячися съ того... всѣмъ гайдукомъ... розказаль... на церковь Божию стреляти (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 295).

11. (що) (*містити в собі*) мати: має(т) бовѣмъ азѣкъ славѣнскій таковѣю вѣ собѣ силу и зацность, же азѣку Грѣцкому якѣбы при-ро(д)не съгласуетъ и вѣлѣности егѣ съчина-

єтса (Київ, 1623 *МКСВ* 74); Ѡ талáнтє якѹю
в^ѣ собѣ вагѹ має (серед. XVII ст. *Хрон.* 103);

(о чім) (можна знайти, побачити) мати (що): Павел святий... споминает, же аж по трех лѣтах пришлоѣ в Іерусалимъ оглядати Петра о чом маєшъ ко Гал. 23 (Львів, 1605–1606 *Перест.* 51); а потомъ zarazом найдустся не в Риме, але в Вавилонѣ, славном мѣстѣ ассирийскомъ, о чом маєшъ в першом листѣ Петра святого, гл. 13 (Там само, 52).

12. (що) Пред'являти, висувати, заявляти:
 Если што мають до мене, ставлюся их милости всюды, гдемь кажутъ (1596 *Кул.Мат.* I, 70).

13. Важитися, насмілюватися: а тоє про-
то мовили боачиса и(ж) бы и(х) не вигнали
змежи народу. абовѣ(м) та(к) были оура(ди)-
ли. кто бы ма(л) вы(з)навати х̑а то змежи лю-
(д)ий вигнати его (к. XVI ст. УЄ № 31, 73 зв.).

14. (що) (налічувати, нараховувати) мати:
се(м)ко ш(т) дому свого до ма(к)симови(х)
сїни(и) має(т) два сто(п)нї (Львів, 1595 Юр.
20 зв.); **мати лїта (лета), лїта (лета) мати**
див. ЛЬТО;

(що) (становити, складати) мати: А по-
вѣдають нѣкаторїи, ижъ рай... одно трѣтїю
часть ѡ(т) зѣмли до нб̄съ высѡкость свою ма-
ють (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

15. (що, з ким, з чим) (*тримати, підтри- мувати*) мати: тот власне с идолопоклонни- ки часть свою маєт и Христа отрєклєсь єсть (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 194); И ўвѣсѣмъ в ѹчтивости са на(и)дуючи, и з ѹчтивыми това- риство маючи (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 90); пань Бєлє(ц)ки(и),... маючи знаємость з Їва-

но(м) Водянико(м)... зо всіма має(т)ностями
выпровади(т) (Житомир, 1650 ДМВН 192–
193); **близкость мати (мети), мати близкост**
див. БЛИЗЬКОСТЬ.

16. (що) (у спол. з ім.) (перебувати в ста-
ні, виконувати дію, на які вказує іменник)
мати: жона коли роди(т) смоуток має(т). бо
пришла година ей. а коли са дита народить.
южь не паматує(т) шного смоу(т)коу за ра-
дость иже са єсть члѣк на свѣтъ народиль
(1556–1561 ПС 419 зв.); Я... маючи ласку и
запоможенє от... ключника, городничого...
записую малженце своей... на двохъ частехъ
именей моихъ (Красне, 1557 АрхЮЗР 8/III,
33–34); И, маю(чи)... я такову(ю) зє(л)жи-
во(сть)... ш(т) єє самое и сыно(в) єє, а(ж)
пехотою до до(му) своє(г)(о) вроди(в)шися,
пришла (Житомир, 1583 АЖМУ 46); Про-
свѣти насъ, абѣсьмо ш(т) всѣхъ познѣни
бѣли, и в' нищєтѣ оучаѣса, ш(т) всѣхъ ласку
мѣли (Львів, 1591 Просф. 73); **замысль**
мати — мати намір, замислити: Намовѣ тѣды
оучинѣвши... Хаганъ и Сѣрваръ, сѣшено и
моремъ по(д)стѣпѣютъ прє(з) Дѣла и стрел-
бѣ бѣрачѣю Мѣста добыти замысль маючи
(Київ, 1627 Тр. 681); **мати грѣхъ** — допуска-
тися грѣха: женѣ котѣраа лежи(т) и(з) ины(м),
хѣта(и) же мѣжѣтка не має(т) грѣхѣ. Если
жє не почѣла ш(т) него (Львів, поч. XVII ст.
Крон. 96 зв.); **волю (воли, волѣ) мати, мати**
волю (воли) *див. ВОЛЯ*; **въ (во) почтиво-**
сти мати *див. ПОЧТИВОСТЬ*; **въ повазѣ**
мати *див. ПОВАГА*; **въ посмѣховиску мати**
див. ПОСМѢХОВИСКО; **вѣдомость (ведо-**
мость) мати, мати вѣдомость (видомость)
див. ВѢДОМОСТЬ; **вѣру мати, мати вѣру**

див. ВѢРА; **кривду мети, мати кривду** *див.*
КРИВДА; **мати в ненависти** *див. НЕНА-*
ВИСТЬ; **мати войну** *див. ВОЙНА*; **мати в**
(ув) опеце *див. ОПѢКА*; **мати въ звичаю**
див. ЗВЫЧАЙ; **мати гнѣвъ** *див. ГНѢВЪ*;
мати дбалость *див. ДБАЛОСТЬ*; **мати**
печу, печу мати *див. ПЕЧА*; **мати респектъ**
див. РЕСПЕКТЪ; **не мати живота** *див. ЖИ-*
ВОТЪ; **печолованя не мати** *див. ПЕЧА-*
ЛОВАНЄ; **под послушенством мати** *див.*
ПОСЛУШЕНСТВО; **покою не мати** *див.*
ПОКОЙ; **порозумєнє мати** *див. ПОРОЗУ-*
МЕНЄ; **старанє мати** *див. СТАРАНЄ.*

17. (уживається для творення майбут-
нього часу) мати: яко кири(л)... пише(т), и(ж)
все са має(т) огне(м) споларовѣти, и нѣчого
нечѣстого дѣ неба не вниде(т) (Вільна, 1596
З.Каз. 6); намъ дѣховнымъ то мѣти надѣ ин'-
шихъ пристѣити, котѣрымъ то и кнѣга таа до
роуѣк достатиса маєтъ (Дермань, 1603–1604
ПВКРДА IV-1, 103); рѣчено имъ абы єще
мѣло потерпѣли, дѣла бѣратѣи свѣи; нѣвѣхъ
мученикѣвъ, котѣрыи мають оубѣснѣ бѣти,
ш(т) антихрѣст(а), и слѣгѣ єгѣ мѣжныхъ
Пр(о)рѣкѣвъ (Чернігів, 1646 Перло 136).

♦ **верхъ мати** (над чим) — впливати, одер-
жувати перевагу: єднакѣ же // лахи хотѣли
вє(р)хъ мати на(д) Москвою, почали и(х)
зневѣжати (серед. XVII ст. ЛЛ 165–166); **да-**
леко мати — не бути рѣвнєню комусь: Бо да-
леко хлоп от шляхтича маєт (п. 1596 Виш.Кн.
76); **за зле мати** — обурюватися: негодує, за
зле маю (1596 ЛЗ 58); до котѣры(х) прѣр(о)кѣ
за зле маючи мѣви(т) (Острог, 1607 Лѣк. 27);
мати високоєть — бути величним, значу-
щим: А не тѣлѣкѣ Панѣнскѣй стѣнѣ в' Нѣвомѣ

Законѣ, яkw в' Ап(с)лахъ и ѳныхъ стѣхъ и Зако(н)никахъ, масть свою высóкость и залещен'е (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 923); **мати (свой) крестъ** — мати хрест, страждати, терпѣти: Кáждый масть своѣго мóла, што его грызѣт', любо Кро(л)... любо Духóвный... Кóждый масть своѣ кр(с)тъ: В трóдностяхъ, в' клопотáхъ... котóрыи розмайтими спóсoбами... чл́ка бѣдного нахóдаты (Київ, 1632 *МКСВ* 283); **взглядъ (узглядъ) мати, мати взглядъ (узглядъ) див. ВЗГЛЯДЪ; входъ мати див. ВХОДЪ; въ памяти мати, мати въ памяти див. ПАМЯТЬ; въ сердцу мати, мати на сердцу див. СЕРДЦЕ; мати в моцы див. МОЦЪ; мати науку див. НАУКА; мати око див. ОКО; мати передъ очима див. ОКО; мати (своего) мола див. МОЛЬ; моць мати див. МОЦЪ; мѣсце мати див. МѢСЦЕ; на умѣ мати див. УМЪ, не мати жадное потребы див. ПОТРЕБА; не мати жадное причины див. ПРИЧИНА; не (нѣ) мати ровного собѣ див. РОВНЫЙ; раду мати див. РАДА; серъца не мати, нѣ мати срдца див. СЕРДЦЕ; силу мати див. СИЛА; слово въ устѣхъ мати див. СЛОВО; столъ мати див. СТОЛЬ; стояне мати див. СТОЯНЕ; умысль мати див. УМЫСЛЬ.**

МАТИЗМА, МАТИСМА ж. Одяг, одежа: мовили межи собою. не роздираймо его. але врѣз'мо жеребѣй w него комѣ (с) остане. абыса писмо выпол'нило которое мови(т). роздѣлили собѣ wdѣна // мои. и w матизмѣ моеѣ метали ж'ребѣи. воины бо тоѣ оучинили (1556–1561 *ПС* 432–432 зв.); wdѣаніе: матисма, wdѣ(н)е... убира(н)е (1627 *ЛБ* 151).

МАТИСЕ див. **МАТИСЯ.**

МАТИСЯ, МАТИСЕ, МАТИСМ дієсл. не-док. 1. Бути: Любѣ ты(ж) нѣшто речѣтъ к' Снѣ, тотѣ не в'кѣпѣ вѣшоль з' Wѣа и Сѣа з' єдино́го поча(т)кѣ, персонáлне з'єднóченого, чого Николáеви потрѣба. Але не потрафить в' то Николáй, и трѣднаа а не мо(ж)наа нѣако має(т)са кѣ w(т)поведи, и слѣшнє (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 291).

2. Вважати себе за кого-небудь: Бо если ся маєтъ за такѣ мудрого, же постановенье пастыра повшехного... штрошовати, откульта поправа вышла (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

3. Містити в собі, включати в себе. ◇ **маєтьса мѣсце** див. **МѢСЦЕ.**

4. (з інфініт.) (давати обіцянку) зобов'язуватися: естли... тии жидове мои... въ ономѣ мытѣ господарскомѣ винни зостануть, тогды маюся самѣ готовую заплачу за нихъ вчинити (1537 *РЕА* I, 209).

5. (містити в собі) включати: запродасть есми имѣнья свои... з ловы звериными и пташиными... со всим с тым, как ся тии имена въ своихъ границахъ мают, и как отецъ мой и я держал (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/VI, 175); тые приселки мне... пришли... со всеми пожитки, платы и доходы... яко ся тоѣ имене мое... и тые два приселки сами в себе в пожиткахъ и обиходехъ и границахъ своихъ мають (Затурці, 1559 *ИКА* 87); яко здавна то(т) кгрунтѣ в свои(х) школи(ч)ностей(х) и граница(х) се маєт и заверає(т), та(к)же и се(л)[а], до то(г)[о] ме(с)та Житомера належачые... в реа(л)ную и споко(и)ную по(с)сєсьню... пода(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 183).

6. (жити, почуватися) матися: я теж... в Луковє... в имени... маюся на всем добре...

всего достаток вранник... дасть (Луків, 1558 *AS VI*, 37); *ѣкъ са має(т) мо(и) дѣдусь*, добре се маєть з ласки божои (к. XVI ст. *Розм.* 16 зв.).

7. (*бути відповідним*) відповідати: и мѣсмы положили [титѣль] котóрый и до часѣвъ Фотїа и Дамаскіна и на́шихъ неѡ(т)-мѣ́нне пришо́лъ и трѣ́аетъ, и слѹ́шне має(т)са и пишѣтса (Київ, 1628 *Лим.* 4).

♦ **матися на осторожности** *див. ОСТРОЖНОСТЬ.*

МАТИСА *див. МАТИСЯ.*

МАТИЦА, МАТИЦЯ, МАТИЦА *ж. 1.* (*внутрішній статевий орган жінки*) матка: Албо просто сто(л)ци з водож и приложи подле поу́па, и ѡ(т)кынь борзо ѡ(т) поу́па, бо(р)зо поро́ди(т), стерези щобы недо(л)го дрѣжати, пѣпа щобы матицѣ не вытегнѣ(л) (XVI ст. *УТ* фоток. 10 зв.); Животъ: Животъ... албо брухъ, албо жолѹдок, та́кже ма́тица (1627 *ЛБ* 37).

2. Поро́ділля: Роже́ница: Ма́тица, поро́дѣла, поро́женіца (1627 *ЛБ* 37).

3. (*плідна самиця у тварин*) матка: Пань Юре(и)... заграбиль... //... козь семдеся(т)... свине(и) мати(ц) и вепровъ некорѣмныхъ сто три(д)цать (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.—28).

4. *Перен.* (*джерело чого-небудь*) основа: Хс̄ яко є(с)т глава цр̄кви своѣи; та́кже и лоза ви́н'наа нари́ца́етса; и ма́тица живота подáтел'наа рѹ́зкамъ сво́имъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48).

Див. ще МАТКА.

МАТИЦЯ *див. МАТИЦА.*

МАТИЦА *див. МАТИЦА.*

МАТИСМА *див. МАТИЗМА.*

МАТКА, МАТЬКА *ж. 1.* (*жінка стосовно своїх дітей, родителька*) мати, матір: они мнѣ уписали у вечистый поминникъ шесть душъ: отца моего Грідка, матку Татїану, дядка Семїона... и самого мене Сенка (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); Гды ма(т)ки выдачи дѣто(ч)ки свои, котóрыи прѣ(д) ѡчима и(х) забивали. И кождаа с ни(х) ревнó плакала и нарѣкала (Височани, 1635 *УС* № 62, 143); того жь дня... тыежъ обадва вышѣ менованные попы... на домъ того жь Ивана... кгвалтовне нашовши, жону его, а матьку тое девчѣины... били, тлукли и за волосы по подѣворью волочили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476); **Дѣва Матка** — Богородица: Перше з Дѣвы Матки, рачильса народити (Львів, 1616 *Бер.В.* 74); **Извѣстованье Матки Божей** — (*церковне свято і календарна дата*) Благовіщення: ина два годы выйдуть тому року передъ Извѣстованьемъ Матки Божей прїйдучое, нынѣшнего индикта десятого, за три недѣли (Краків, 1507 *РЕА* I, 69); **матка божя** — назва церковного свята і календарна дата: ро(к) бо(ж) а̄ ф̄ п̄ д̄ в по(н)дело(к) по ма(т)цѣ бо(ж) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 21 зв.); **матка Божя зелная** — церковне свято і календарна дата: Их Милость велели и рюк выслуханю зложили, в субботу после матки Божей зелное (Милянóвичі, 1530 *AS* III, 367); **Пренайчистьшаа матка** — те саме, що **Дѣва Матка**: А Пренáйчѣстьшаа Матка всюдѣ шука́ла: И пѣлнеса ѡ нѣмъ межѣ людмѣ пы́тала (Львів, 1616 *Бер.В.* 87); **Пречистая Матка** — те саме, що **Дѣва Матка**: Пречиста Мати: не

мнѣй в' тымъ станъ малже(н)скѣй Пан'єнско-
му ёсть рѡвный, Ѓды лѡба Пáнноу на вѣки
зоставѹючоу, Преч(с)тую Мѣрку свою по(д)
заслѡною малже(н)ского стáну, Па(н) мѣти
зєзвѡлилъ, ведлугъ свѣдѡцтва Лу(к): с̄ (Київ,
1646 *Мог.Тр.* 925); **Пречистая матка Пан-
на** — те саме, що **Дѣва Матка**: Пречистую
матку Пáнну засмутивши, И материнскимъ ю
жаломъ обложивши (Львів, 1630 *Траг.п.* 163).

2. Те саме, що **матица** в 3 знач.: взяли...
свиней матокъ пятьдесятъ, каждую шацуетъ
по золотыхъ пяты польскихъ (Луцьк, 1650
АрхЮЗР 3/IV, 405).

3. *Перен. (про церкву) (першооснова, пра-
родителька)* матір, мати: яко (ж) тоу(т) бо-
гобѡйное правослáвного хр(с)тїанина ср(д)-
це на тоє смотречи не з(д)ригнет'са, выдачи
та(к) великое ш(т)стоупе(н)є сына(л)кв(в)...
ш(т) мат'ки цр̄кви (мовлю) вѡсхо(д)ное (1589
Розм.пан. 4); Никды не росказуетъ облюбе(л)-
ница Христова, то есть матка наша церковь
(Єгипет, 1602 *Діал.* 57); тая унѣа восточную
церковь матку маеть, а западную маеть от-
чима — костюль (1626 *Кир.Н.* 16); Цр̄ковъ
Іер(с)лімскаа, таа ёсть мáткою оучітелкою
всѣхъ иншихъ цр̄квей (Львів, 1646 *Зобр.* 34).

4. У складі вл.н.: а хотарь... монастыру... //
дѣломъ же долу на могилу єввину... доли-
ною, право на матку васлуя, васлуємъ мат-
кою, долу до оусти дубровица (Сучава, 1503
Cost.S. 260–261).

МАТЛАРСТВО с., *перен.* Махлювання,
крутіїство: Вѣмѣсто зась смирення, простоты,
и нищеты грѣдо(ст), хитро(ст), матларство, и
лихоїмѣство владѣеть (п. 1596 *Виш.Кн.* 78).

МАТНЯ ж., *перен. (невигідне, небезпеч-
не становище)* пастка: а такъ насъ до тоєи
жъ матни, въ которую самъ влезъ, супѣтел-
не вправити помышливаетъ (Берестя, 1596
АрхЮЗР 1/I, 523); звыкли ваши дѣховные...
ловити и до шное матнѣ яко бє(з)розу(м)-
ноюу рыбоу... заганати (1598 *Розм.пан.* 25);
Для того жъ вы и не можете зъ тоєе матнѣ
вылѣзти, жестесея вси згодне за кламливыми
науками духовныхъ вашихъ и сумнѣне отда-
ли, и ихъ во всемъ слухаете, повѣдаючи то
собѣ за наиболшый артыкуль вѣры слухане
оныхъ (1603 *Пит.* 36).

МАТОНЬКА ж. Матінка: Bidnasz moiá
holowońko O nesztesznaiaasz mátońko Sczos
mia ná świt národyłá (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

Див. ще **МАТЕЙКА, МАТУНКА.**

МАТОЧАНА ж. (*середня частина колеса
у возі*) маточина: бялого желѣза бляхъ 111;
контовыхъ гвоздей фаска една; до маточанъ
рифъ осмъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI,
297).

МАТРЕЦА ж. (*форма для виливання лі-
тер набору*) матриця: по ско(н)чании живота
Его знаишлися таковыє купчиkové хотѣвши
шныє усѣ матрецы И приправы друка(р)ские
купити (Львів, 1585 *ЛСБ* 70).

Див. ще **МАТРИЦЕСЬ.**

МАТРИКА *див.* **МЕТРИКА.**

МАТРИЦЕСЬ ч. Те саме, що **матреца**: до
того... пи(л)но перестеречы треба было если
ѣки(и) злого сумєна члѣк не утайль шобрав-
ши матрице(с) ш(т) его м(л) господаря, всѣ(х)
теды лѣте(р) албо матрице(с) має(т) быти в

личбѣ 254 (Львів, 1642 *ЛСБ* 359, 1); Книги це(р)ковные... ѡ(т)дано ꙗ́ндреєви стреле(ц)-кому и ма(т)рице(с) и куншта друка(р)ские в склепѣ старо(м) по(д) школою и ключѣ ѡ(т) него (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.).

МАТРОНА *ж.* (старша за віком поважна, шанована жінка) матрона: еще ку тому и оуцѣивымъ матро́номъ по(д)часъ о́ныхъ показоватиса не встыдитъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206); Вѣдѣла тоє пни поцтивая ма(т)-рона (1636 *Лям. о пр.* 5 зв.).

МАТУНКА *ж.* Те саме, що **матонька**: ta u horczki liboy pubrał Oś Matunko szczo ma wyhrał Na toim lichy (!) iarmarku (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

Див. ще МАТЕЙКА.

МАТУХНА, МАТУХЪНА *ж.* Матуся, матінка: Я... визнаваю и чиню явно симъ моимъ листомъ... иж... з ведомостью а позволенемъ... панее зохвее... панее а матухны моеє... //... былам видана в стан... малженский за... пана Василя (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 197–198); Што са дотычет ѡпеки, напрод господарини и матухне моеї милой... и дѣткамъ моимъ милымъ... а к тому ѡтчи́зне и всеї моеї ма́стности, то все поручаю въ ѡпеку напрод Пану Богу, потомъ... велможнымъ паномъ (Рожана, 1571 *AS* VII, 396); а матухне моеї... а мнѣ, яко отчичу, выкупити тую то другую менованую третью часть, черезъ пана отца заведеную, албо записаную, пришлю (Шелвів, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 319).

МАТУХЪНА *див. МАТУХНА.*

МАТЧИНЫЙ *прикм.* (який стосується *матері*) материнський: Тежъ котораѣ бы

де(в)ка бе(з) воли ѡ(т)цо(в)ское и ма(т)чиное шла заму(ж) таковаѣ ѡ(т)падываеѣтъ ѡ(т) посагу (1566 *ВЛС* 63).

МАТЧОХА *див. МАЧУХА.*

МАТЪКА *див. МАТКА.*

МАХАТИ *дієсл. недок.* (чим) (робити *помахи у повітрі*) махати: пыаныи бо молитса. // махата роукою своею по лицу своемъ (1489 *Чет.* 332–332 зв.); **махати рукою** *див. РУКА.*

МАХИНА *ж.* (про щось велике, громіздке) махина: за ше(ст) днѣй сътвори(л) бѣ нѣо и зе(м)лю, горы великіє, хó(л)мы,... и прóсто мóвачи, та(к) великую махіну... за ча(с) малы(и) та(к) спрáви(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 213); Єдна(к) всего свѣ́та махіну своими ра́менами сустентуєѣтъ або дръжи(т), крѣ́гы нѣ́(с)ние // наганáєѣтъ, вѣ́тровъ срóгость повстагає(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 15–15 зв.); збудова́ли тую махіну зъ́ ка́мена чты́рехъ сто́пъ величиною, и собѣ́ грóбъ та́мъ оучини́ли (Вільна, 1627 *Дух.б.ж.* 5); *Образно:* Двѣ́гнетъ Іс махіну котрую зрóби́ли (Львів, 1631 *Волк.* 14); Єжели махіну тогѡ́ свѣ́та, зо всѣ́мъ створе́нъ зъ́ ничóго сло́во(м) є́дины(м) Бѣ́тъ всемогѣ́чій створи(л) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 913).

МАХІВАРЬ *ч.* Вид сукна: ма(х)ра́ма, махі́ва(р), ко́льдра, альбо прости́рало (1596 *ЛЗ* 57).

МАХЛОВАТИ *див. МАХЛЮВАТИ.*

МАХЛЮВАТИ, МАХЛОВАТИ *дієсл. недок.* Махлювати, шахрувати: махлюйте як хочете, махлюйте и лжѣ́те и тую ж лож другими подпорами неправд боронѣ́те

(1598 *Виш.Кн.* 40); Tot Pan sczo znáiet w świti hárast máchlowáty Poydu iscze za znaydu koho oszukáty (Яворів, 1619 *Гав.* 20).

МАХЛАРСКИЙ *прикм.* Шахрайський: ло(ж) махлар^сскую улѣпили есте мовачи, іако омы(л)кою са та(к) стало (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.).

МАХНЕНЕ *с.* Мах, помах. ◇ **єдним мах-ненем** — (*відразу, дуже швидко*) одним махом: Єст у нас славный звытяжця, который єдным махненем 185 тисящ войска асирийского побил (1599 *Виш.Кн.* 55).

МАХНУТИ *дієсл. док.* (чим і без додатка) (*зробити рух, помах чимось у повітрі*) махнути: и росказа (!) бѣ моисевви абы взѣ(в)ши // палицу, котрою море раздѣливъ. то(д)ча (!) мо(и)се(и)... ма(х)нуль двахро(т), и оудариль палицею в каме(н) Тогда потекла вѣда (Височани, 1635 *УС* № 62, 13 зв.—14); **махнути** *рукою* *див.* **РУКА**.

МАХОМЕТАНСКИЙ, МАХОМЕТАНСКІЙ *прикм.* Магометанський, мусульманський: Лечъ онѣ Махометанскимъ закономъ погордилъ, ижъ му ся здаль быти шкодливый и шкарадный (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 973); У(т)повѣдаю ти, іадовітый іащорій народе: а махометанскій по(д) плащикомъ Хрїстіанского назвиска, в(т)ро(д)ку (Київ, 1632 *МКСВ* 278); Такъ тѣжъ на потлумлен'є и згубу Пѣнствѣ и владзы нечистое махметанское, а на выкоренен'є всѣ(х) Бѣ҃҃҃҃ ненавістныхъ и брѣдкихъ еретіцтвѣ (Київ, 1634 *МКСВ* 314).

Див. ще **МАХОМЕТСКИЙ**.

МАХОМЕТАНСКІЙ *див.* **МАХОМЕТАНСКИЙ**.

МАХОМЕТСКИЙ, МАХОМЕТСКІЙ *прикм.* Те саме, що **махометанский**: которы(и) са буде(т) боронити стары(м) и свои(м) махоме(т)ски(м) новы(м) законо(м) (XVI ст. *КАЗ* 632); че(р)не(ц) єдєнь арїанинъ... зложи(л) нѣакїй алкоранъ, котры(м) махоме(т)скїє блоуды по все(м) свѣтѣ ро(з)-шили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5).

МАХОМЕТСКІЙ *див.* **МАХОМЕТСКИЙ**.

МАХОМЕТАНИНЪ *ч.* Магометанин, мусульманин: Подѣбный єсть блоу(д) махуметановъ котѣрыє не прїймоуютъ ведлоугъ науки своего алкорану стѣ(х) причины и вызывана, дшѣ блженые и стѣые котѣрыє з рѣзны(х) свѣта краєвъ забраны соутъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238).

МАХЪ *ч.* Мах. Вл.н.: а то є(ст) меновите... Шве(ц) А(р)те(м)... Ма(х) Микита (Житомир, 1609 *ДМВН* 153).

МАЦА, МАЦЯ *ж.* (*міра сипких тіл*) гарець, гарнець: отъ каждое мацы по пенезію, а мостове зъ госьтя — одѣ воза по полугрошку брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/І, 29); на кождую комагу мает Єго Милость дати по шести моцѣ муки ирженое, по три мацы круп, а по мацы гороху меры Володимѣрское (Володимир, 1552 *АС* VI, 121); А з него самого знято су(к)ма(н)... лу(н)ски(и)... на гумне жита молочено(г)[о] ме(р)ку, гречки ма(ц) две (Житомир, 1584 *АЖМУ* 102); тепе(р) да(л)єм на тре(х) недѣла(х) мацоу пшеницѣ за погроубѣ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); въ той часѣ томъ жѣ попови Георгію и громада малеховская местное постановила: мацоу збожа на проскури (1621 *ПДПИ* 178, 106).

МАЦЯ *див.* **МАЦА.**

МАЦАТИ *дієсл. недок. (кого) (доторкатися руками до когось)* мацати: самъ ты(ж) еще певнѣишимъ ста(л) вѣры хвы, бо г(д)е бы бы(л) з нѣми Ѡома, теде нѣчого бы(с) бы(л) не зумѣ(л) и не шука(л) бы х̄а осазати або мацати (к. XVI ст. УЄ № 31, 55).

МАЧАТИ *дієсл. недок. (що) (робити мокрим, вологим)* мочити: А костель нашъ толко голову або обличе крещающомуся мачаеъ, маючи на томъ досытъ, же оная вода словомъ Божіимъ посвяцона (1603 *Пит.* 52).

МАЧЕХА *див.* **МАЧУХА.**

МАЧЕШИНЫЙ *прикм.* Мачушин: Брати ридние, которыхъ одна мати церковъ светая кафолическая породила, бѣгають, а до мачешиныхъ дѣтей утекаются! (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 117).

Див. ще **МАЧОШАНИЙ.**

МАЧОХА *див.* **МАЧУХА.**

МАЧОШАНИЙ *прикм.* Те саме, що **мачешиный**: *povertcalis*, мачошани(и) (1642 *ЛС* 282).

МАЧОШКА *ч.* Вл.н.: Иванъ Мачошка (1649 *РЗВ* 174).

МАЧУГА *ж.* Дрюк: Дарій... заразы емѣ послалъ пилѣ, мачѣгѣ и завосѣкѣ блáзенскій, и листъ такъ написанный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

МАЧУХА, МАТЧОХА, МАЧЕХА, МАЧОХА *ж. (нерідна мати)* мачуха: кн(а)зь федоръ мовил: тоє подворье заставила мачоха твоа брату нашему (Луцьк, 1503 *АС* I, 150);

кгда пришла рѣч, а розница сѣдовымъ обычаемъ передъ вбличность нашѣ господарьскѣю. с одное стороны вт... княза Или... Встрозского; а з дрѣгой стороны вт матчохи его, воеводиной... Александры вколо вправы тыхъ имѣней^ѣ которые... князь Костантин... Встрозский... княгини своей ѣ вѣне и привенкѣ записал (Неполоничі, 1531 *АС* III, 385); а... мачосе его и дѣтемъ еє... не вѣлили есмо в то ничимъ са вѣступати (Краків, 1532 *АС* III, 382); Але вы, вѣрніи, мачуху минайте, святую отчизну душамъ заховайте (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); снѣове ва(с)кови... спулѣ(ч)не з мачехою своею... впу(с)тили са до права домагаючи са пасѣки на полавѣ по оцу свои(м) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 6 зв.); хтѣбы спалъ зѣ женою в плынѣнью мѣсачномъ забѣты обои нехай бѣдѣ(т) такъ тежъ з мачехою, з невѣсткою, з мужчиною (серед. XVII ст. *Хрон.* 123); *Образно:* вашъ Костіоль зайсте мачехою естъ, а всхо(д)наа правдѣваа Хѣа Цр̄ко(в) ма(т)кою любѣвною (Київ, 1619 *О обр.* 168).

МАШКАРА *ч. 1.* Маска, машкара: Слыши, чловече добрый хто жѣ кольвекъ (Бо ижесь машкарою лице свое закрылъ, трудно тебе познати) (Володимир, 1598–1599 *Відп. ПО* 1043); Святаго Великого посту зуполне не посятъ, але первое недѣлѣ оскверняютъ двое дни и машкары строятъ (1626 *Кир.Н.* 28); Игры дивы творашыа, или дивотворныа: куклѣрства... абѣ оубираніе са въ Машкары, такъ то Тѣры и тѣмъ подобныи (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.); **зодралася машкара** — (*виявилася справжня сутність*) здерлася (зійшла) машкара: Того жѣ имъ синодовый дѣеи(с) посвѣтчаеъ // оудаючи же... ничего са но-

вого не стало... але са то(л)ко в'зновіла єдність з ри(м)ски(м) костéломъ... А такъ абы са з ни(х) зодрала таа машкара, и тоє одѣньє овчєє, в' котóрое са оубираючи не толко лю́ди прóстыи звóдять, але и хлѣбомъ собѣ неналéжнымъ бѣки ростыкаю(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 38 зв.–39).

2. (зовнішній вигляд, що приховує справжню сутність когось, чогось) маска: вчóра боудѣчи преложóны(м) ни в чо(м) не єсть ѡ(д) машкаръ рóзный // тѣтóшній живо(т) абóвѣ(м) такъ та(м), то(т) кролѣв'скѣю, дрѣгѣй воевóды, ин'шій жолнѣрьскѣю ѡсобѣ на собѣ нóса(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 103–104).

3. *Перен.* Недолюдок, потвора: Лечъ вѣдомы суть православнымъ душегубнымъ знатыи машкари, и стрѣлы на ныхъ самыхъ оборочаючи́ся! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 578).

МАШКАРНИКЪ, МАШКАРЪНИКЪ ч.

1. Блазень: Але и тые самыє дѣролазѣ, наемницы, злодѣи, разбойницы, волци, драпѣжницы,... игръцы скоморохи альбо машкарники, всяк вид злобы мирское пришедшие и естество обезчестившие (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191).

2. Те саме, що **машкара** у 3 знач.: нѣѣ пога(н)скіє оучители, аристотели, платоны, и другіє ты(м) подобныє ма(ш)кар'ники... в дворѣ(х) ѡа бѣа владѣю(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 261 зв.); я къ таковыми машкаръниками (безыменъными) не звыкъ справы мевати (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1049).

МАШКАРСКИЙ *прикм.* Негідний, нікчемний: Чи не лѣ(п)ше было в' простотѣ ср(д)ца хвалачи бѣа, з нами посполѣ здоровы(м) бѣти, ни(ж)ли нѣѣ... комедіиски(м)

и (ма)шка(р)ски(м) набоже(н)ство(м) ѡбо-лѣти і оумрѣти (1599 *Виш.Кн.* 217 зв.).

МАШКАРЪНИКЪ *див.* МАШКАРНИКЪ.

МАШТА *ж.* (високий стовп, вертикальна або похила конструкція на судні для встановлення вітрил) щогла: але бѣда ты(м), которые не моцнеса за жакглѣ, албо машты вкре(н)-тѣ ѡймѣю(т), а ла(т)ве са похо(л)заю(т), и для дочо(с)нои славы ѡпадаю(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451); И такъ жегларъ альбо штырникъ... не на передней чáсти корабля́ але на задней при маштѣ оуѣдаєть: такъ члѣкъ през' мóре тоє житіа бѣрное, ѡкрутъ животá своєгѡ оуправи-ти хотачи, не при Пáмати ѡ прóдкахъ, своихъ... нехáй оуѣдаєть (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 168).

МАШТАЛЕРЪ, МАШТАЛИР ч. Машта-лір, візник: Голо(в)щина ремесныхъ люде(и): золотару... машталеру, кра(в)цу... тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) гроше(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); подданные короля... Володимерские: Миско Коминька... машта-лир змарлого пана Загорского... розрѣх межи людьми хрестиянскими... учинили (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); возницѣ, машталеровѣ... тыхъ всихъ побили и помор-довали (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 428).

МАШТАЛИР *див.* МАШТАЛЕРЪ.

МАШТАРНЯ *ж.* Маштарня, стайня: а я мѣ кони повелѣ до маштарни и самъ ся есми з ыными товаришми поклали (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 380).

МАШТЪ ч. Вітрило, парус: Поста́въ: Поста сукна́, пра́жа, и ты(ж), ма́шт' окрутовы(и) (1627 *ЛБ* 89); Бúдетъ то́тъ ч'с)тный кр'с)тъ

Ваше(и) кн̄(ж): Мл̄(с)ти, ѿкъ нѣколи(с) Маштѣ улѣсесови на ѡварованъеса Сѣренѣ рѣскошей тогѡсвѣтнихѣ (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

МАЩѢНЄ с. Машення, намашування: Іюда... моркоталь на жону за тото мащѣня, що мастила миромъ ноги Христови (XVI ст. *НЄ* 41).

МААТЕЛЬ ч., перен. (про Бога) повелитель: да єгда повели(т) вамъ маатель, ѡ(т) сѣа жи(з)ни преходити да имате тоє готово зѣ собою (п. 1596 *Вини.Кн.* 267).

МААНІЄ с. Маяння: мааніє, и помааніє, тоє (ж) (1596 *ЛЗ* 57).

МГЛА ж. 1. Мла, імла, туман: Собѣ повѣтрѣ при(с)тупѣ ѡбравши, такъ ѡры свое шикова(л) проти(в) всходу с̄лнца ажъ кгда мгла к полудне виѡпала, а с̄лнце ся я(с)ное ро(с)-свѣтило (1582 *Кр.Стр.* 45); Абовѣмѣ водѣ морскаа въсходи(т) на высоту, соу(п)тѣльными вапѡрами, воскоуренамъ альбо мглами (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10); которій землю; различными цвѣти оукрашаєтъ, А море мглами темными покриваєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.).

2. (неосвітлений простір) мла, темрява, морок: Мракъ: Морокъ, мгла (1627 *ЛБ* 66); а коли зашло с̄лнце повстала мгла тѣмна (серед. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.).

3. Перен. Темрява, темнота, неучтво: Темностю бѡвѣмъ зайсте доткливою и мглою закритою, которыи колѡвскъ изѣ Бо(з)кою (є)вг̄лскою Истѡрією, и иныхъ Бгонѡсныхъ ѡцѡ(в) Дѡмѡмъ с̄. мѡвеною наукою, не згажаютьсѣ снопки, рачей полово, анѣжли наукою и суть и называѣтисѣ гѡдни суть (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 188); И мы претѡ братіє... вѣ мглѣ єс-

тѣсѣмѡ мѣсл̄ной... бѣдѣмѡ, идѣмѡ до Ха, и не ѡ(т)стѡпаймо ѡ(т) нѣго (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 443); **въ очи мглу пушати** (кому) — туману напускати (на кого): Видятъ облудникове, читають и вѣдають, а толко невѣдомымъ людемъ въ очи мглу фалшу пушачють, абы свѣтлости правды видѣти не могли (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 634).

МГЛИСТЫЙ прикм. 1. Імлистый, туманный: Пото(м) днѣ потканія ѡбра(л) мгли(с)-ты(и) абы на неприятеля мо(го) сна(д)не бѣ(з)вѣ(с)ти ѡдари(ти) (1582 *Кр.Стр.* 45).

2. Темный, чорный: ѿкъ нѣкаа мглистаа мѡцѣ находить, и злѣгка на кштѣлтѣ гѣстоѡ повѣтра ѡтѣмаєтъ свѣчѣ, котѡраа оустѡвне горѣла и свѣтила; такъ на тамѣтѣю свѣтлость пѡкрывка нападаєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 75).

МГНОВЕНІЄ, МГНОВЕНІЄ с. Мить. ◇ **въ (во) мгновенію (мгновеніи) ока** див. **ОКО.**

МГНОВЕНІЄ див. **МГНОВЕНІЄ.**

МГНУТИ дієсл. недок. Змигнути, моргнути. ◇ **оком мгнути** див. **ОКО.**

МДЛЄ присл. Млосно, зле, недобре: Благѡ: Не гарѣздѣ, мдлѣ, недѡбре (1627 *ЛБ* 7).

МДЛИСТЫЙ прикм. Слабкий, податливый, нестійкий: Ктѡ жѣ є(ст) зѣ людій... та(к) ср(д)це(м) скаменѣлы(и) Же(б) не схѡтѣлѣ зма(к)чѣти; И бліжнемѡ всѣ оуразы Бѣдѣчи те(ж) са(м) мдлісты(м) Не пребѣчи(л) пре(з) всѣ рѣзы Ср(д)це(м) шіри(м) и чісты(м) (Київ, 1630 *Имнol.* 4).

Див. ще **МДЛЫЙ.**

МДЛИТИ дієсл. недок. (що) Знесилювати, ослаблювати: дїшоу бовѣмъ и тѣло мдлишъ, штыймѣшъ оуживана члѣнокъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 176 зв.).

МДЛОСТЬ ж. (неприємне, млосне відчуття) нудота: По которомъ утартью усть моихъ, заразомъ мдлость и нудга великая, увъ уста зъ руки моее, ядъ и трутизна въ мене пошла (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 487).

МДЛЫЙ прикм. 1. Те саме, що **мдлистый**: дѣхъ албовѣ(м) є(ст) чирствый, albo шхо(т)ный: але тѣло мдло и оулѣмно, и ты(м) срѣгое грожѣна, лагодны(м) чїни(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90); не заразъ на нѣго приходитъ голо(д)... але їжъ слѣбо и мдло єсть прирѣжѣ(н)є наше, а недбалствомъ и лѣнливствомъ,... звїтажены бываємъ, же бє(з) грѣха жїти не мѣжемъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 25);

(який знесилився, ослаб від хвороби, утоми, голоду) слабкий, ослаблений: Шнь зостати не хотель, поведаючи, ижъ шть раны чловець вельми мдлый єсть (Петрків, 1564 *AS* VI, 250).

2. Некмітливий, нетямущий: Много людєй слабы(х) и (м)длы(х) в розумѣ мѣви(т) што ѿко добрый живо(т) ш(н), члѣкъ має(т), ѿ(къ) богаты(и) є(ст)... ѿко мо(ж)ный и вынеслый (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 23 зв.).

МДЛѢТИ дієсл. недок. Мліти, завмирати, умлівати: Сер(д)це їхъ правѣ мдлѣло з' набѣжного жалю (Київ, 1622 *Сак.В.* 46); Але ш болю ср(д)це въ мнѣ смѣтне мдлѣть, не вѣдаючи що са с(ѣ) Пѣном(ѣ) далѣй дѣєть (Львів, 1631 *Волк.* 15).

МЕВАТИ див. **МѢВАТИ**.

МЕД див. **МЕДЪ**.

МЕДВЕДЕВЪ прикм. Ведмежий. У складі вл.н.: **Медведева голова** див. **ГОЛОВА**¹.

МЕДВЕДИЦА, МЕДВѢДИЦА ж. Ведмедиця: Мѣчка: Медвѣдица (1627 *ЛБ* 63); И вѣшли двѣ медвѣдицы з лѣса, и росторгали з нихъ мѣ. и двоє дѣтѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 320 зв.).

МЕДВЕДНИКЪ, МЕДВѢДНИКЪ ч. (людина, яка водить прирученного ведмеда) ведмедник: а з людєй волочащих, которые безъ слѣжбы // мешкають и теж з медведниковъ, дудниковъ, скрипниковъ... по шми грошей (Вільна, 1566 *AS* VIII, 88–89); не днє(с) ли каштеланы, двораны, жо(л)нѣрми... ко(р)чмара(ми), купца(ми), медвѣдника(ми) а штро попали, а по штрѣ бискупа(ми)... починили — са єсте (1598 *Виш.Кн.* 279 зв.).

МЕДВЕДОКЪ, МЕДВЕДЬОКЪ ч. 1. (scorpiones) скорпіон: имели волосы невѣ(с)-не а зубы и(х) бѣлы яко лвовы... а мѣла хво(с)ты подобны мѣ(д)вѣ(д)ко(м) и были жала ш хвосте и(х) (XVI ст. *КАЗ* 621); ал'бо если бы прѣсиль, яйца, чи скорпїю. пода(ст) ємоу [скоролоупоу, або медведька]. если же вы боудючи злыми. а в'мѣсте добрыи дѣры давати дѣтемъ вашимъ (1556–1561 *ПС* 267).

2. Риба з родини колючоплавців: scorpa(e)-па, а(е), медведокъ риба (1642 *ЛС* 364).

3. Напівдорогоцінний камінь: scorpites, медведокъ камє(н) (1642 *ЛС* 364).

МЕДВЕДЬОКЪ див. **МЕДВЕДОКЪ**.

МЕДВЕЖИЙ, МЕДВЕЖІЙ прикм. 1. (який стосується ведмеда) ведмежий: А от скур звериных, то єст: лосей, медвежей... и

иных дробных речей крамных и купецких от
копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* I
(дод.) 556); Панъ Юре(и)... заграби(л)... //...
скуръ медвежихъ три (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II
4060, 27 зв.–28).

2. (який належить ведмедеві) ведмежий: И виде(л) є(с)ми звера з моря выходачую котораа мѣла се(м) голо(в) и рога(в) десе(т)... //... а ноги яко ноги ме(д)вежїи (II пол. XVI ст. *КА* 630–631); **медвежая лапа** — борщівник: aranga(e), ar(um), ме(д)вежая лапа, зеліє (1642 *ЛС* 89).

3. ВЛ.Н.: Кость Ме(д)вежи(й) (1649 *РЗВ* 373).

4. У складі вл.н.: **Медвежая Лоза**: поченши от устья Руды певное... тою Рудою мимо селце... аж до Поломитого, от Поломитого аж до Медвежей Лозы (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8 /IV, 129); **медвежис головы див. ГОЛОВА**¹.

МЕДВЕДЬ *див.* **МЕДВѢДЬ.**

МЕДВЕЖІЙ *див.* **МЕДВЕЖИЙ.**

МЕДВѢДИЦА *див.* **МЕДВЕДИЦА.**

МЕДВѢДНИКЪ *див.* МЕДВЕДНИКЪ.

МЕДВѢДЪ *див.* **МЕДВѢДЬ.**

МЕДВѢДЬ, МЕДВЕДЬ, МЕДВѢДЬ, МЕДЬВЕДЬ ч. 1. Ведмідь: его же звѣри в(о) поуcтѣны оубоѣлиса. львовѣ и мѣ(д)веди оустрѣпетали (1489 *Чет.* 272 зв.); В пуши смеди(н)ско(и) звсрѣ бываеѣтъ мѣ(д)веди лоси и сви(н)и (Володимир, 1552 *ОВол.3.* 197); Давидъ мѣл сердце смѣлое на лвы и на медвѣди (Вільна, 1600 *Kamex.* 80); мѣ(д)вѣдъ (I пол. XVII ст. *Сем.* 156); Авесаломъ тѣды

Егѣпте всакоу створѣнѣ немомѣ вѣровали,
и имѣ бгѣ належачѣй поклонѣ ѡ(т)давали.
Смѡкѡмѣ, Медвѣдемѣ, Коркодѣлѡмѣ (серед.
XVII ст. *Хрон.* 20).

2. Вл.н.: панъ станиславъ медъведь вели
насъ w(т) того копца... до га(ти) (1546 *ОГ*
61 зв.–62); кназь Михайло... а пан Станислав
Залеский Медвъдь (Володимир, 1552 *AS VI*,
122); Фе(д) Ме(д)въдь (1649 *PЗВ* 197 зв.).

МЕДЕЛЯНСКИЙ *прикм. (про породу великих мисливських собак)* меделянський: ціна собакамъ... за меделя(н)ського пса ше(ст) рубле(и) гроше(и) (1566 ВЛС 100).

МЕДЕНЫ *прикм. (виготовлений із міді)*
мідяний, мідний: котє(л) шде(н) и горшчо(к)
медены (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 5).

МЕДЕНЫЙ *див.* **МЪДЕНЫЙ.**

МЕДЖА *див.* **МЕЖА.**

МЕДЖИ див. МЕЖИ.

МЕДИКАМЕНТА *мн.* Медикаменти, ліки: однакъ изнемогають тамъ всѣ того лѣкаря лѣкарственнии медикамента и до-цѣны, гдѣ ядовитиы пострѣлы бѣсурманскіи, въ тѣло мое потрафивши, всѣ майстерства лѣкарственнии упередили, и //... ко гробу устрояють мнѣ дорогу (Київ, 1622 *АЮЗР* II 72–73).

МЕДИТАЦІЯ, МЕДІТАЦІА ж. Медитація, роздуми: не мнѣ(и) побѣжнѣю и ѡвнѣжнѣю маѣть медитацію в той же стаєнцѣ фи(л)-стий сп(с)пѣ афе(н)скій... архелай на лѣжкоу єсть марморѡвы(м) положєны(и), хс̄ за(с) в жлѡбѣ мизѣрно(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 15); Частѡкрѡть в'дѣчнаа томѣ стѡмѣ Мѣжѣ в Бѣ

и ѡ егѡ добродѣйствахъ медітація, в^ѣ о́вѣю Изстѣплѣніа смѣртъ порываючи его, ꙗкобы ѡтѡшлымъ егѡ ѡ(т) се́бе чиніла (Вільна, 1620 *См.Каз.* 21).

МЕДІАМСКИЙ *прикм.* (який стосується жителів Мідії) мідійський: Відачи гѣ статѣчное дръголюбѣство, иж не то(л)ко са(м) не смѣе(т) до рѣчей вели́кы(х), але и всѣ(х) оуча́тника(ми) тоє (ж) ла́ски бжѣй чини(т), мо́ви(т) емоу́. [Иди в мо́ци Твое(и) то́й, вы́ба-ви(ш) І́йла з роу(к) медіа(м)скы(х)] (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208).

МЕДІАНИТИ *мн.* (жителі Мідії) мідійці: ты гедєвнѣ протівъ медіаніто(м) звѣта(ж)-ство дарова́лєсь (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288).

Див. ще МЕДОВЕ.

МЕДІАТОРЪ *ч.* (посередник) медіатор: Ста(л) посрѣдѣ: то єсть абы показа(л) ижѣ єсть медіаторо(м) межи бѣгѡ(м) и людми (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160 зв.); Повінности зась сщєнническіѣ..., абы былъ прикладомъ дѡбрыхъ дѣлъ, абы былъ // медіаторо(м) и посрѣднико(м) мѣжи Бѣгомъ и люд'ми (Львів, 1646 *На г. Дрив.* 3 зв.—4).

МЕДІТАЦІА *див.* МЕДИТАЦІЯ.

МЕДЛИТИ *дієсл. недок.* Зволікати, бари-тися: не медльмо исповедати грѣхо(в) свои(х) о́цомъ дѣховны(м). да ѡ(т)пѣститъ намъ хсѣ согрѣшѣніа наша (1489 *Чет.* 276 зв.); тогог, бавлюся, ме(д)лю, ко(с)ню, бавлю, вре́мєню (1642 *ЛС* 273).

МЕДНИКЪ *ч.* Яшма: melites, ме(д)никъ каме(н) (1642 *ЛС* 266).

МЕДНИЦА *див.* МѢДНИЦЯ.

МЕДНИЦА *див.* МѢДНИЦЯ.

МЕДОВЕ *мн.* Те саме, що медіанити: ꙗ(к) же мы слыши(м) о(у) ни(х) ка(ж)ды(и) сво(и) азы(к) о(у) которо(м) са є(с)мо зродили мы па(р)тове и медове и еламиты и которыи ме(ш)каю(т) в мезопотаніи в... сторона(х) лѡвѣ(и)ски(х) котораа приле(г)ла тирии (II пол. XVI ст. *КА* 6).

МЕДОВИЙ *див.* МЕДОВЫЙ.

МЕДОВНИКЪ, МИДОВЪНИКЪ *ч.* Мед-дяник, медівник: Фраимъ авраамовичъ... ме(л)... мидовъниковъ... // и ины(х)... рече(и) за ко(п) ӣ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 48–48 зв.); pastillum, медовникъ, хлѣбъ сла(д)ки(й) (1642 *ЛС* 302).

МЕДОВЫЙ, МЕДОВИЙ, МѢДОВЫЙ *прикм.* 1. (який стосується меду) медовий: И в^ѣ кѡротце мо́вачи, зо всѣ(х) все щокѡл'век^ѣ до дѣшного збавѣна налѣжитъ, ꙗкѣ квѣточ-ки, збираючи, а в^ѣ скѡрбѡцѣ ср(д)цѣ своѣх^ѣ складаючи, над^ѣ плѡстрѣ медѡвый солѡ(д)шій з^ѣ нѣхъ медъ цнѡтъ чѣнат^ѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 398); **дань медовая (мѣдовая), медовая дань** *див.* ДАНЬ; **помѣрноє медовое** *див.* ПО-МѢРНОЄ; **чиншъ медовый** *див.* ЧИНШЪ;

(призначений для зберігання меду) медовий: пограбили а то є(ст) меновите: са(л) свины(х) ше(ст)... по(л)те(и) ѡ(с)мѣ... масла де(ж)кѣ в которо(и) могло быти веде(р) медовы(х) три (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); mellari(us), а, ит, меѡви(й) (1642 *ЛС* 265).

2. (який пов'язаний із медом як напоєм і медоварінням) медовий: Заставил єсми кна-зю Или... две части... имѣнѣа моего ѡтчиз-ного... с корчмами меѡвыми и пивными

(Луцьк, 1534 *AS* III, 472); пан Вацлав Садковський... заложивши, шинкъ вшелякий: медовый, пивный, винный,... на чотырох местцах установичне (!) шинковат казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 469).

2. Перен. Солодкий, спокусливий: а кроплѣ медовы(и) роскоши сѣть тогосвѣтны, за которыми оуганаючиса, ѡ в'шитки(х) тыхъ пригода(х) забываемо (поч. XVII ст. *Пчела* 8).

МЕДОНОСЕЦЬ ч. (медоносна рослина) медонос: mellifer, медоносець (1642 *ЛС* 266).

МЕДОРѢЧИВЬ прикм. Солодкомовний, облесливий: melliloquus, медорѣчивь (1642 *ЛС* 266).

МЕДОСОЛОДКИЙ прикм., перен. Медоточивий, медовий. ◇ **медосолодкни** **слова** **див.** **СЛОВО.**

МЕДОТВОРНИЙ прикм. (багатий на мед) медоносний: mellific(us), медотворни(й) (1642 *ЛС* 266).

МЕДОТОЧНИЙ **див.** **МЕДОТОЧНЫЙ.**

МЕДОТОЧНЫЙ, МЕДОТОЧНИЙ прикм.

1. Солодкомовний, красномовний: На сѣмъ мѣстци, за оумол'кнѣн'ємъ // тебѣ члѣвка, дѣшезбавѣн'ныи медоточны(х) оустъ твои(х) слова конѣцъ взалы (Вільна, 1620 *См.Каз.* 7 зв.–8); melliflu(us), медоточни(й) (1642 *ЛС* 266).

2. Благодатний, живодайний; цілющий: Што онъ відачи, и начѣвшиа ѡжѣ все в'то(м), которій его покрѣплалъ Хѣ можеть, и не толко пре(з) слѣвное напominанье, ... але далѣко бѣрзѣй прѣзѣ молча(н)е, и прѣзѣ оучинковѣю філософію, жебы, ѡкъ є(ст) напісано, ѡ(т)талъ шлѣкаючиѣ ѡказій, ажѣ до // пѣв-

ного часѣ молчати постановиль, и медоточнѣю наѣки рѣкѣ заговѣати (Київ, 1627 *Тр.* 557–558); Ѱцеанъ медоточный Мѣдрость Бо(з)скихъ рѣчій, Слабый рѣзѣмъ понѣти що можеть чловѣчій (Київ, 1632 *Євх.* 298).

МЕДОЯДЕЦЬ ч. Куниця; борсук: melis, is, звѣрь медоядець (1642 *ЛС* 266).

МЕДУСА ж., бот. Вид рослини: medusa, медуса трава (1642 *ЛС* 265).

МЕДУСЫЧЕНЬЕ с. Медоваріння: онъ знову тоє мѣстечко свое Брусиловъ осадити и ку лѣпшему а латвѣйшему запоможенью привести хотечи, воли на дванадцать лѣтъ надати умыслъ, просечи нас за то, абыхмо,... мѣщаномъ волности пивоваренья, медусыченья, горѣлки паленья и оныхъ шинкованья, водлугъ звичаю мѣстѣ нашихъ коронныхъ, здавна осѣдлыхъ и теперъ новоосажоныхъ и отъ насъ упривилѣванныхъ, надали (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282).

МЕДЬ', МЕД, МІОД ч. **1.** (густа солодка маса, яку бджоли переробляють із нектару квітів) мед: а коли приде(т) михаилово цр(с)тво .л. лѣтъ и .г. лѣта. тогды не боуде(т) жита. ни пшеници. ни вина. ни медоу (1489 *Чет.* 372 зв.); и кнѣги миха(и)ловаѣ рекла пере(д) нами кнѣзю андрѣю што(ж) соро(к) дворищѣ бо(л)ши [ѣмѣ достало са...] тре(х) а по(л) колоды медѣ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); Жаловал намѣ князь Кѣзма... ѡ томѣ, штож дей люди твои... дерево бортноє с подписами казат и мед крадѣт... и ты дей подданныхъ своихъ ѡт того повстагнѣти не хочеш и еше сама то чинити имѣ допѣскаеш (Неполоничі, 1543 *AS* IV, 365); Ани Предтеча саранчѣ не вживал, але

зеліями и медом ся питал (к. XVI ст. *Укр.п.* 84); “стала ми се въ бору шкода: подрубано сосну бортную, отъ осьми лѣтъ неподгляда-ну, и с тоє сосны медъ выбрано” (Володимир, 1608 *Ив.* 287); А они ємѣ рекли дна сємѡгѣ предъ за́ходо(м) сѣ́нца: что солѡдшагѣ надъ ме́дъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 185); *У порівн.*: а голо(с)... з неба повторє мови(л)... иди во(з)-ми книги... и пошо(л) є(с)ми... и да(л) книги и ре(к) ми ш(з)ми а (з)є(ж) и(х) и буду(т) го(р)-ки жолу(д)кови твоєму але ѣ ву(с)тє(х) твои(х) буду(д) соло(д)ки ꙗко ме(д) и вза(л) є(с)ми кни(ж)ки... але коли є(с)ми и(х) и(з)є(л) были го(р)ки череву моему. и ре(к) ми муси(ш) шпа(т) пророковати (XVI ст. *КАЗ* 623); *Образно*: Єслибы тобѣ была горькою хорѡба єсли бы(с) таготою оубо(з)ства згорѣши(л)са албо збы́тни(м) по́сто(м) аппети(т) до ма́са оускро-мѣль бы(с), албо що иншеє не́зно(с)не бы(с) ш(т)правова(л) ба́ мѣлоу(и), которѣй всѣ шныи рѣчи сахаро(м) и ме́до(м) вdachными и соло(д)-кими оучинити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); **липечный медъ** — липовий мед: Волость того монастыра, напродь: село Нецы зъ фол-варькомъ; у томъ селѣ дымовъ 6, огородовъ 2, там же липечного а меду данного (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 370); **медъ дикый** — мед диких бджіл: оуготовайте поу(т) гнѣ, а правы дѣлайте стежѣки его. са(м) пакъ ꙗванѣнь, имѣль одѣна свое, ш(т) влосоувъ велѣблудовы(х). а поясь кожаныи, на бедра(х) свои(х). яденіє же его было, верѣшіє и ме(д) дикый (1556–1561 *ПС* 26); **медъ и млеко** — принада, насолода: медъ и млеко подъ языкомъ твоимъ, а воня одѣянія твоего ꙗко воня кадила Ливанова (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); **медъ лѣсный** — те саме, що **медъ дикый**: Так же те(ж) ты(ж) и то(т) сты(и)

члѣкъ іѡа(н) и(ж) бѣдѣчи на пѣщи. ти(л)-ко, корѣ(н)ко(в), а ме́дъ лѣсного оу́жива(л) (XVI ст. *УС* № 29519, 49 зв.); **медъ прѣсный (пресный, присный, прѣсной), прѣсный медъ** — несичений мед: погорѣли... к тому спѣжа, живностей, на замок наготовленных // вшеляких, ꙗко на замѣку украином было,... медов прѣсных, и инших речей многих (Во-лодимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125–126); а с тоє пѣсто(в)щины хоживало к за(м)кѣ... на ки-є(в) дачи двє(и) ка(д)и ме́дъ пре(с)но(г) (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П*–216, № 37, 125); Тамъ же увъ Остро́зе сенничого сынъ Михно, за шесть вѣдеръ остро́зскихъ мѣрныхъ меду пресна-го, осталъ ми виненъ деветь // копѣ грошей личбы литовское (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/І, 37–38); С коморы па(н)ско(и) взяли меновите: ру(ч)ниц пє(т)на(д)ца(т) [...], кожухо(в) чоти-ры [...], меду пре(с)ного по(л)торы кады,... конє(и) че(т)веро, купленые по сороку зо-лотыхъ по(л)[скихъ], поло(т)на лѣяно(г)[о] арьшино(в) сто (Житомир, 1650 *ДМВН* 204); и дани медовые которые идутъ з да(в)ны(х) часо(в) на манасти(р) межиго(р)ски(и) и(з) селѣ... двѣ кади ме́дъ при(с)ного мають зѣпо-ла(н)а... даваны быти ведлу(г) старого звычайу (Вишгород, 1605 *ЛОИИ* 68, 1, 30, 1 зв.); мено-вите взято... //... въ дворе въ комори моє(и) ме́дъ при(с)ного Каде(и) па(т)дєсать, кожь-даа кадъ Коштовала золотыхъ ш(с)мдєсать (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104, 106); мель по ла(т)нски; гелъ по ара(п)ски а по рѣ(с)ки ме́дъ прѣснои... то(т) ме(д) лѣчше єсть кои пчєла веснѣ сбираю(т) (XVI ст. *Травн.* 313 зв.); та(к)же насѣживши бѣжквицѣ с прѣ(с)ны(м) ме́до(м) намѣша(и) и(з)варивши пѣи. сєлезє(н), и крѣ(в) и кашє(л)... оуздоровлає(т) (XVI ст.

УТ фотокоп. 6); **недымный мед** — мед, що беруть без викурювання бджіл: асарпоп неды(м)-ный мед (1642 *ЛС* 64); **оплывати молокомъ и медомъ** — плисти, литися молоком і медом: а відачи болѣзнь егѡ, з'стѣпиль ёсмь абыхъ егѡ вѣзволить з рѣкъ егѣптановъ и вѣвелъ з' зем-ли оной до земли дѡброй и просторѡнной до земли котораа шплываётъ молокомъ и мѣдомъ (серед. XVI ст. *Хрон.* 81).

2. (*легкий хмільний напій, виготовлений із меду*) мед: дароваль преречоному мѣсту... зложенъ и шинкованъ пива и меду и вина, которое жъ Нѣмецкимъ языкомъ зоветься шротарство (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Капъ-щизна. С коръчомъ платъ идеть на воеводѣ в которо(и) коръчме шинкѣють пиво ш(д)но або ме(д) або шбое и пиво и медъ с каждое ш(д)нако по две копе гроше(и) и по д̄ гроши и по в̄ пенази (1552 *ОКЗ* 39); Пото(м) хотѣчи шны(и) людѣ грѣбы(и) зъ окрѣтно(с)ти звѣрѣчей до скромнѣ(и)шого житиѧ приве(с)-ти, медо(в) сичѣна способи вынале(з), и бесѣды ча(с)тыѧ и ко(р)чмы по(с)политиѧ по(с)тановы(л) (1582 *Кр.Стр.* 54 зв); Наумъ Климовичъ а Жда(н) Ивановичъ прише(д)-ши до дом(у) ши(н)ковного, гдѣ ме(д) ши(н)-ковано, тамъ же, де(и)... Сха(р)ю Кгершоно-вича безъви(н)не... шкрутнѣ збили, зрани(ли) и змо(р)довали и шкоды немалые починили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); Як ся успра-ведливиш богу с того карчмарства, которое всѣгды во адѣ чрева своего носиши и которое смачнѣйшее пиво, мед или вино коштуючи, тое горлом глытаеши, а которое ти не любо, тое подлѣйшим черевом, възницким, мыслив-ским, давати повелѣваеши (п. 1596 *Виш.Кн.*

74); Теды и того явне Богъ скаралъ: гды жена его сытила медъ къ Рожеству Пресвятой Бого-родици, хотѣла мѣти поповъ въ себе на обѣде ведлугъ давного звычаю и мѣла сполечность показувать костела римского ись церковю восточною, але не допустилъ костель (поч. XVII ст. *КЛ* 79); мѡд пѣти — hydromeli (I пол. XVII ст. *Своб.* 34); 18 ге(н)ва(р) в второ(к) по по(с)вещеню, шбѣдѣ бра(т)ски(и) на вл(д)ку, че(рн)цо(в) попо(в), шла(х)ту, з пиво(м), медо(м), вина 8 го(р)це(и) и за горѣлку все на все коштуѧ... 41 и 14 ½ (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5 а); Що на(д)мѣрѣ то грѣхъ: не ви(н)но ви́но. але пѧнство проклѧто. Тѡжъ розѣмѣй ш медѣ, малъмазѣи, алакѧнътѣ, и ш горѣлцѣ, и всѧкій // напѡй, если без мѣры: то смѣрть, а калѣцтво слѣпота, дѣши, и тѣлѣ твоѣмѣ (Чер-нігів, 1646 *Перло* 12 зв.–13); **медъ канунный** — (*святковий обрядовий хмільний напій, виго-товлений із меду для святкування великих і храмових свят*) канунный мед: А потомъ, мало на томъ маючи,... насалъ мощно кгвал-томъ слугъ своихъ о колконадцѧть человѣка, на домъ подданого монастырскаго Евтуха, въ селе монастырскомъ, где былъ медъ канунный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 392); **медъ питый, питый медъ** — (*легкий хмільний напій, виго-товлений на основі розведеного водою меду з додаванням хмелю, прянощів та ін.*) мед питный: Отъ винъ всякихъ — отъ угорскаго вина, отъ каждого гарнца пнз. 2... Отъ боч-ки пива чоръного, отъ бочки меду питого, хто бы его за границу везъ, гр. 6 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); меду присного выкопа-ли полбочковъ чотыри, меду питого полъбо-чковъ чотыри, масла фасокъ десять, воску каменей пять, котловъ пивных и горелчаных

завше прекладасть, котóрой рéчи знáчный прикла(д) в¹ бытэйскы(х) чита́емъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 68 зв.).

МЕДЬ див. **МЪДЬ**.

МЕДЬВЕДЬ див. **МЕДВЪДЬ**.

МЕДАНЫЙ див. **МЪДЯНЫЙ**.

МЕЖ див. **МЕЖИ**.

МЕЖА, МЕЖА, МЕДЖА ж. 1. (лінія по-ділу якої-небудь території) межа, граница: оттоле простѣ логомъ посередь мху подлѣ лѣску межою тоѣ земли Боровскоѣ и Острошицкоѣ (Новгородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); имена наши... вдолжѣ и вшир в краницахъ и в межахъ и обыходехъ своихъ здавна мають (Гнойня, 1596 *ПККДА* I–2, 166); навратися товѣ же самовѣ меджовѣ ку сходу презъ терня, яжѣ въ ярокъ пада зподъ Медведжи // идучій (Фольварк, 1606 *НЗУжс* XIV, 225–226); єдины ѡ межа(х) зѣмныхъ свѣра(т)са, а дроугіє ѡ бѣдованіє домовѣ раны собѣ задають¹. и єдинѣ дроугого забиваю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); за ко(т)рою сѣмою вырѣкаються вы(ш) мѣненнѣи головѣ(н)чята... с пото(м)кы своїѣми... и вызволюю(т) имѣ вши(т)кѣ ролю зѣпо(л)нѣю ѡ(д) межи до межи и зо (в)ши(т)кы(м) бѣдоване(м) и што належи(т) до тоиѣ ролѣ (Одрехова, 1610 *ЦДІАЛ* 37, 2, 16 зв.); пла(ц) є(с)ко(в)ски(и)... ѡб межѣ з василіє(м) виногра(д)ны(м)... лежи(т) часы вичными (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1); далє(м)... Чве(р)тина поля которая є(ст) на кгру(н)тѣ мѣ(с)тско(м) межи межами П. Феодора Ждана з єднои, а з другои П: Василіа Кобца (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); **межу положити** — (визначити межу володіння)

розмежувати: и панове ихъ мл(с)ть межу промежку и(х) положили ѡ(т) кургана простє оу густую липу што стои(т) повыше гѣмна в заломѣ (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. № 28).

2. (цілинна смуга між земельними ділянками) межа: И мы, подлугъ листу... и ихъ сознаня, дали єсми тїи двѣ ниви... кѣ манастиру..., и границу єсми положилѣ: Плоской ниви подлѣ дороги великой,... а отъ дороги направо межею великою по конецъ Воздвиженскои нивы (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); панѣ лашѣ... велѣ насѣ наѣко(с) горы ѡное... черезъ межи поля засєваннє ржищми и грєчѣнищами... // до єзѣ которого зовѣтъ головны(и) єзѣ (1546 *ОГ* 74 зв.–75); и на тоє зеленѣю ро(з)кѣ ѡ(т)дала з дочками своїми, тоє меже єдна поля лаври(н)ки дрѣгаѣ межи поля пѣшка(р)ки (Львів, 1595 *Юр.* 19 зв.); андрє(и) презвиско(м) ли(т)ви(н) зозна(л). и(ж) взя(л) ѡ(д) пѣѣ фє(д)ка... єї. зло(т) в которо(и) сѣмѣ застави(л) єму ла(н)... и(з) луками... и луку ѡ(д) межѣ вы(ш)нєѣ ѡпро(ч)ста(и) (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 4); тая нива боком межи тыми дорогами, концами опирається межою поля церкви светое Михайловское (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288).

3. (вільний простір між чим-небудь) проміжок: Межда: Межѣ, ѣлочка, ѣлбо мѣсце межи двома рѣчами порожнєє (1627 *ЛБ* 62).

МЕЖДЕРИКЪ ч. (посудина для розтирання чого-небудь) ступка: и справиль соломѣнѣ все начиннє в¹ домѣ г(с)днємѣ... лихтари золотїи... протїво вырѣчницы... и квѣты ѣкѣ лилѣєвыи... и нѣжички..., и збѣны, и гѣчки, и кѣбки, и междєрики (серед. XVII ст. *Хрон.* 295).

МЕЖДО *див.* **МЕЖДУ.**

МЕЖДОЖИЛИЄ *с.* Міжжилля: interuenium, междожилиє (1642 *ЛС* 243).

МЕЖДОМЕТІЄ *с.* (незмінна частина мови, яка служить для безпосереднього виявлення почуттів і вольових виявів) вигук: Знаменованіа Междометіа сѣть ра(з)лічна... // Презирѣщагѣ: ѿкѣ, гѣ. Мерзѣщагоса: ѿкѣ, фѣ. Понѣжающагѣ: ѿкѣ, нѣ. Радѣщагоса: ѿкѣ, гѣ (Кременець, 1638 *Грам.* 73–73 зв.).

МЕЖДОЦАРЬ *ч.* (верховний правитель держави у період міжцарів'я) регент: interrex, междоца(р), намѣсникъ ца(р)ски(й) (1642 *ЛС* 243).

МЕЖДОЧАСІЄ *с.* (богослужіння добоового кола, яке є продовженням часів) міжчасся: Артыкѣль вѣ. Ѡ(т)мѣна всѣхъ вныхъ старожитныхъ церемоній црко(в)ныхъ, то єсть всенощны(х) Ѡ(т)правъ, котѣрихъ, во ѣставѣ положенно презъ гѣдъ Ѡ(т)правити ѣи, а повседне(в)ныхъ днѣй полѣнощници, оутрени, часы, междочасіє (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв)* 28).

МЕЖДУ, МЕЖДО *прийм.* (з *ор.*) **1.** (виражає об'єктні відношення) (вказує на об'єкти, які взаємопов'язані між собою) між: Такожде междѣ собою совѣто(м) согласны(м) Игѣмена и Прочіи(х) Строителе(и) досто(и)ны(х) чести и благоговѣнно живѣщи(х)... избирати (Біла Церква, 1520 *ЛСБ* 480); ино ми видѣвшє ихъ доброю волею изманоу и лагодоу междо ними такожде єсми дали и потврьдиаи оуси тоти вишереченніи // сєлове нашеи с[ва]таи монастири Ѡтъ Хомороу (Бирлад, 1555 *ДВВ* I, 55–56); когда знашел сє в Римѣ тотъ одинъ, и глава всемирная,

и костела римского старший, тогда и мученики и чудотворства между панами погибли и благодать духовная отлетѣла (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 187); Двѣ же стихіи, междѣ собою вра(ж)доуѣють, и вѣл'кѣ вѣдоуѣть; водѣ, и ѣгнь: и для того ѣхъ прем(д)рый сѣдѣтель, розсѣдѣвъ на рѣзныи мѣста далѣко Ѡ(т) сѣбе (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.); И рѣклъ бѣгъ: таѣ знакъ примирѣна котѣрый даю междѣ мноѣю и вѣми: дѣгѣ мою положю на ѣболокѣхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17).

2. (вказує на об'єкти, які порівнюються, зіставляються) між: За чи(м) нє Ѡ том' є(ст) ре(ч), але Ѡ рѣзности междѣ ѣбразо(м) на табліци малѣованни(м) и междѣ вѣтєсанни(м) балвано(м) (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв)* 31).

Див. ще **МЕЖИ.**

МЕЖДУСОБНЫЙ *прикм.* Міжусобний: Для котѣроѣ, междѣѣсѣбнаѣ Война. Дѣт'са межи людми, в' Пѣнствѣ Крѣля Пана, Кгдѣжъ за Вѣрѣ готовъ єсть Правѣый Хр(с)тѣанінъ. Оумирѣти: ѣ нє дѣст'са привести до новинъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 45 зв.).

Див. ще **МЕЖДУСОБНЫЙ, МЕЖИСОБНЫЙ.**

МЕЖДУСОБНЫЙ *прикм.* Те саме, що **междусобный**: Тогда [дѣѣвольт] ѣнѣю лютѣйшѣю, и сѣптел'нѣйшѣю, во(и)нѣ на ню подвизѣеть, междѣсѣбнѣю враждѣ; єретѣическое оученіє фальшѣвѣю наѣѣкѣ, ѣѣко рѣкѣ, извѣдъ смѣй злослѣвѣый ис пѣщеки сѣѣѣи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60).

Див. ще **МЕЖДУСОБНЫЙ, МЕЖИСОБНЫЙ.**

МЕЖДУСОБЫЕ с. Міжусобиця: Уба-че рады раты нинѣшны(х) време(н) бывшеа ме(ж)дѣсобыа въ земли наше(и) ѡ не(и) же и ѡ нашы(х) страна(х) мню тако не невѣдомо є(ст) всачески(и) пр(сѣ)то(л) нашъ... хра(м) стѣго... Гев(р)гиа татарами или скифи ѡб-наже(н) и зо всѣхъ съкрови(щ) (Іркліїв, 1650 ЦДАДА 124, 3, 37).

МЕЖЕБОЙСТВО с. Душогубство, вбив-ство: Мало на томъ мел, — еще и на мне самомъ помстою некаяю, зельживостю, ме-жебойствомъ ся похвалялъ и забити искалъ: бы мя не ретовали приятели, подобно и волю свою пополнити мел (Володимир, 1567 АрхЮЗР I/VI, 58).

МЕЖИ, МЕДЖИ, МЕЖ, МЕЖІ, МЕЖЪ, МЕЖЫ прийм. I. (з род.) 1. (виражає об'єкт-ні відношення) а) (уживається при вказуван-ні на об'єкти, серед яких відбувається дія) межи, серед: Которое доконане вчинили єсмо межи кнажат Их Милости... ведле листов... єднацких (Ковель, 1539 AS IV, 182); роз-ниці мѣли єсмо с кназем Василемъ... межи имѣней наших (Турійськ, 1540 AS IV, 242); И штожь пакъ малженства, или чистоты пле-банское дотычетъ, церковъ... нарадили зам-тузомъ, ижь межи ихъ духовенъства не зна-ти, кое чий отецъ, кое чий сынъ? (1582 Посл. до лат. 1137); Наука Божая у нихъ згинула; злость великая и незбожность межи ихъ ду-ховныхъ и чернцовъ розмножиласе (Вільна, 1597 РИБ XIX, 310);

б) (уживається при вказуванні на об'єкти, куди спрямована дія) межи, між: ино мы сами по доброй воли своей поспол са згодивши, межи тых имѣней наших на тьи земли вые-

хали (Торговище, 1540 AS IV, 244); пере(д) вежою почата зновѣ башѣта с проте(с)а // дѣбовго швитыми стенами а межи стень толь-сто на по(л)чѣте(р)ты (!) па(ди) земелью на-биваючи и выведено къ ве(р)хѣ выше(и) стоа-ча члѣвѣка а въ ши(р)ки в середине бакъшты тоє Г сажъни (1552 OВін.3. 130–130 зв.); не маю(т) быти бе(з) брѣнѣ, межи та(к) великои злѣсти щекѣючи(х) псѣвъ, и не-виданы(х) бѣсти(и) неправости дѣхо(в)ны(х) (серед. XVII ст. Кас. 7); а... виде(л) єсми... на рѣце лево(и) два па(л)цы зве(р)хѣ ѡ(т)-тѣтые которые // межи мезинога и бо(л)шого (Володимир, 1572 ЖKK II, 28–29).

2. (виражає просторові відношення) (ужи-вається при позначенні просторового розта-шування об'єкта) межи, між: Жаловал госпо-дарю, королю Єго Милости, кназь Андрѣй... на кназа Василя... ижбы ѡтецъ кназа Василевъ ѡстровъ межи Ковля и Кошира в него кгвал-том ѡтнал (Ковель, 1519 AS III, 188); скопокъ мирры милый мои мнѣ, межи персей моихъ пребывати будеть (поч. XVI ст. Песн.п. 50); которыхъ деи Татар в ночи с Четверга на Пат-ницѣ... межи Києва и Бѣлоцеркви ѡ Перепето-ва кѣргана шлях видели (Вільна, 1558 AS VII, 21); за де(с)ною межи Києва и че(р)нигова ѡ(т) за(м)ко(в) ты(х) всерединѣ з обоу сторо(н) по десети ми(л) (Варшава, 1616 ООЗ–2, 1); А ѡнѣю вѣжѣ розказѣлъ бѣгъ роскидѣти вѣтрѣ. Котѣрогѣ и тепѣрь єсть ѡстѣтокъ, межи Асіра и Вавилѣна (серед. XVII ст. Хрон. 18 зв.).

II. (зі зн.) 1. (виражає об'єктні відношен-ня) а) (уживається при позначенні об'єктів, серед яких відбувається дія) межи, серед: а милому моему, а милый мои мнѣ, еже ся

пасѣтъ межѣ крыны (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); Што тежѣ ваша милость, господарь мой, рачиль розказати мнѣ межѣ священники Подольскими рядностей церковныхъ... оглядати (Київ, 1556–1568 *АЮЗР* I, 300); кто... тоє тебѣ дрѣковати розказаль // и мѣжи люди поустіти ко читанію (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 123 зв.–124); Южѣ прожное лѣкаровѣ всѣ(х) бѣде(т) стара(н)є, Кгды смѣрть ѣчинить мѣжи гѣмѣры мѣша(н)є (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); па(н) деди(ч)ны(и) приѣхавши, пита(л)-се межѣ паны Трыпо(л)ски, которы(м) бы тая сума... належи(т) мела, гото(в) єє будучы в(д)да(т) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180);

б) (*уживається при позначенні об'єктів, які вступають у взаємодію або перебувають у якихось стосунках*) межѣ, між, поміж: сами єсмо, зсхавшися до Задыб,... так єсмо межѣ себе вчинили и тую реч єсмо на том зоставили (Задиби, 1531 *АС* III, 392); И мы..., на том єсмо межѣ себе тѣю реч наконец поставили и з обѣ сторон межѣ себе на том зоставили на вечныи часы (Ковель, 1538 *АС* IV, 167); А коли межѣ себе посварятся тотѣ же атаманѣ тесельски(и) ихѣ сѣдити маєть (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); Писаль ты ко мнѣ сѣ посланцомѣ своимѣ... о обидѣ первой, что первые посланцы твои... сѣ паномѣ Криштопомѣ Сливницкимѣ... межѣ себя побранились (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98);

в) (*уживається при позначенні групи об'єктів, до яких приєднується хто-, що-небудь або приєднують кого-небудь*) межѣ; до: гдѣ га(и)вороны летятѣ та(м) сѣ тежѣ кавки крѣки вороны межѣ ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 47); мнѣ бовѣ(м) то лацнѣйшею рѣчѣ

быти здає(т)сѣ, на(д) вшелѣкѣє єго задерѣ-жа(н)ѣ, вырватисѣ в(т) грѣха, и передѣтисѣ межѣ тѣхѣ, котѣрыє на плѣцоу покоуѣты (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); Вглашаю: Наѣчаю, межѣ вглашенныхѣ впроважаю (1627 *ЛБ* 150); Знаѣ же роскошникѣ тѣла,... ѣто на двѣрь твоѣ, иде косѣрь стрѣшный, неспѣдѣване, положить та; межѣ трѣпы смра(д)-ныи (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 135 зв.); А васѣ распорошѣ межѣ нарѣды, и добѣдѣтъ мѣча за вамаи (серед. XVII ст. *Хрон.* 127);

(*уживається при вказуванні на групу осіб, звідки виділяється хто-небудь*) з-поміж: А так мы з обѣдѣвѣ сторонѣ, ѣкъ з рѣки нашої, так теж з рѣки княза... вziali єсмо себе межѣ себе єдначѣвъ полюбовныхѣ (Володимир, 1544 *АС* IV, 389); Кгды(ж)... межѣ два на десѣть осібѣ аѣ(с)тловѣ нашо(л)сѣ недѣбрыи. а межѣ колко сѣтъ пѣпѣжѣвъ рѣмскихѣ жебы не мѣлѣ быти жѣденѣ злы(и) єсрѣти(к), то рѣчѣ неподѣбнаѣ (Острог, 1589 *См.Кл.* 7 зв.);

г) (*уживається при вказуванні на об'єкти, між якими щось розподіляється*) межѣ, між: коли єсѣми пѣтерѣ хлѣба розѣламаль межѣ пѣть тисѣчоувѣ. колико єсте кошоувѣ полны(х) зѣбрали вѣкроухѣвъ (1556–1561 *ПЄ* 157); вни... //... мѣли сѣла або пола продавали и приносили пѣ(ѣ)нѣзи... и клѣли пѣрѣ(д) ноги апо(с)то(л)скии и делили межѣ ка(ж)дѣго ко(л)ко кому была потреба (II пол. XVI ст. *КА* 21); а до шпиталѣвъ вѣ Луцку и межѣ убогѣ на погребѣ роздали золотыхѣ сто (Луцѣк, 1607 *АСД* I, 231); Слѣги и по(д)даные та(м) мешѣкаючие во(д)лѣ(г) листовѣ свои(х) межѣ себе розѣбрали и до ѣживѣ(н)ѣ споко(и)но(г) вди(н) дрѣгомѣ вдали (Житомир, 1609 *ЦДІ-*

АК 11, 1, 5, 11); титоу(с) в^т на́метѣ сѣ(д)ши на свое(м) сто(л)цю. даковалъ рыцѣрствѣ своемѣ з доброй послѣги. и коры(ст) мѣжи нѣ розда(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 85); а што кѡл-векъ бѣдетъ всегѡ нехай ѡ(т)но́сать до тебе, а сами то́лкѡ мнѣ(и)ш(и)и рѣчи нехай сѣдять: иже бы тобѣ лжѣй бѣло, подѣливши тажа(р) межи ѡ́ншихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 95 зв.); тые всѣ пѣчолы... на пожито(к) сво(и) ѡбе(р)-нуль што лѣпѣшого, а што дробне(и)шого, — межи свое помо(ч)ники и ко(м)при(н)ципалы ро(з)да(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

2. (виражає об'єктно-просторові відношення) (уживається при позначенні групи об'єктів, посеред яких спрямована дія) межи, поміж: А стѣ(и) Петръ, порвав'шиса зо сноу, вскочи(л) межи нѣ с кордо(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 58); Правосла́внии зась хр(с)тїа́не по-оутѣкаю́т далеко ме(д)жи го́ры (поч. XVII ст. *Пчела* 25 зв.); Кто (ж) ед'накѣ с ты(х) трехъ, видит'са тобѣ ближнимъ быти томоу. ко-торый же то впаль былъ межи раз'бойники. а ѡнъ повидѣ(л). то(т) который оучиниль мл(с)рда на(д) нимъ (1556–1561 *ПЄ* 265); Только по волну и молоко до нас ѣздили альбо посилали, а место покою непокой и мѣчъ межи дѣти зкидали (Львів, 1605–1606 *Перест.* 42); А поме́нено(г) Пна ѡна Ко(з)-ло(в)ско(г) забито(г) межи колоды вкинули (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); а коли позна́ли же бѣли на́гими, то́гда са́ми себе оустидатиса мѣсѣли. и пла́чючи вбѣ́жали под' тѣнь глыбо́кой доли́ны межи ча́стии и гѣ́стии дере́ва (серед. XVII ст. *Хрон.* 9).

III. (з ор.) 1. (виражає об'єктні відношення) а) (уживається при позначенні об'єктів,

які вступають у взаємодію одне з одним) межи, між: ѡ(к) сѣ стало примиріє межи ко-роле(м) по(л)ски(м)... и межи богдано(м) воеводою... тыи ѣси шкоды... имаю(т) быти вернены и заплачены (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); ино сѣди на тотъ рокъ выѣжчали и вы дей в ѡ́ншихъ делѣх ѣднанье межи собою вчинили (Краків, 1524 *AS* III, 260); На сюмъ познають васъ люде, ажъ есте мои ученици, если имаете любовь межи собовъ (XVI ст. *НС* 11); бѣлі́ бо межи събо́у ирод с пѣла-том' в тыа дни в прїа́телствѣ. а перед тым' велі́кую ненависть мѣли межи събо́у (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 82); жи́дове... нача́ли мѣжи со́бож мѡвити и ра́дити. ре́коучи... оутврѣ(ди)мо грѡ́бъ печа(т)ми (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 17); и абы жадны(м) спосо́бо(м) а́нѣ росты(р)кувъ межи вами не было, а́нѣ са спѣръ и сваръ межи вами на(и)-доваль // але в' покорѣ и в' мило(с)ти ме(жи) собою (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1–1 зв.); Пне бѣ́же пожа(л)са ѡбоихъ прыгоды межи дѣ́ховны-ми та(к) великои не(з)годы (1636 *Лям. о пр.* 6 зв.); не сподѣ́вае(м)са жебы за таки(м) ихъ дѣ́ломъ мѣгъ быти ми(р) межи нами (під Кон-стантиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31);

б) (уживається при позначенні об'єктів, серед яких відбувається дія) межи, серед: и тогда ме(ж) ими црѣ́ дѣ́дъ. какъ бы в гоус-ли ѡзыко(м). началъ пѣти (1489 *Чет.* 325); а положили єсмо для того меж ними зарѣ́кѣ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); ты бы каза(л) ємѣ́ пере(д) собою стати и ѡ томъ межи ними до-смотре(л) и справе́дливость томѣ́ на́конєць вчини(л) та(к) ка(к) бы и(м) в томъ кривды не было (Краків, 1530 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 1);

боу(ди) хва́ла боу́ на вы́со́коста(х), и на зе́(м)-ли ми́ръ, ме́жи людо(м) до́браа во́ла (XVI ст. *УС Литк.* 73); Которое позволѣна и(х) право декрето(м) свои(м) потве(р)дило и закла(д) межи ними вбома сторонами вложило (Одрехова, 1592 *ЦДІАЛ* 37, 6, 1 зв.); позволяй же теды... зго́дѣ чини́ти межи подъя́ными. а не єди́ного з дру́гимъ зважати (Острог, 1614 *Тест.* 177); Я́ко з дав́ныхъ часо́въ такъ и тепе(р) его ца(р)скомѣ величе(с)твѣ єстьєсьмо прихильными и не зычимо того абы гнѣвъ ꙗки(и) межи людѣми его ца(р)ского величєства и межи нашими заходивъ (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

в) (*уживається при позначенні об'єктів, серед яких перебуває предмет мовлення*) межи, серед: и вчині́лса смѣ(л) на разьбои. и тыи вси разбоини́ци. по(с)тавилі его межі собою. княземъ старєишиною. и завжды были руки его во крови члѣвчєи (1489 *Чет.* 194); Маєт вн... мєстцо своє, так при бытности нашой господарьской в тамошнем панстве нашом,... ꙗко и без бытности нашеє межи паны радами нашими... маєт мети (Краків, 1542 *АС IV*, 326); межи нѣми бѣль єденъ аѳана́сїй... ѡдеждѣ на не(м) чернєчєскѣю подраль (XVI ст. *УС № 29519*, 289 зв.); в(т) то(г) часѣ напре(д) та(к)жє доколе на(с) гѣ бѣ межи живими в(с)тави(т) бити... в чи(м) бѣде(м) мо(г)ли слѣжити. то(мѣ) стѣ(мѣ) и ч(с)тно(мѣ) храмѣ (Устя, 1600 *ЛСБ* 353, 1); Котѣрый нѣѣ грѣзи(т), а за́в'тра оумираєт'. нѣѣ в ша(р)-латѣ, а за́втра в' гнилости... нѣѣ межи похлѣбцами. а за́втра в роба́ц'ствѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); Ѡглаша́юса: На́чаюса почѣткѣ(в), єсте(м) ме́жи тѣми котѣрїи готѣются

до крѣщенїа (1627 *ЛБ* 150); єсть межи ними еди(н) планєт сату(р)ну(с). тотѣ бѣжитъ такѣ високо же ле(д)во во три(д)цать лѣтъ бѣгъ свой викониваєтъ (серед. XVII ст. *Луц.* 539);

г) (*уживається при позначенні групи об'єктів, між якими щось розподіляється*) між, межи: а то(т) де(л) мєли єсмо межи собою в доброй воли (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); вни вси чотѣри братѣ споло(м) згоди(в)шиса мѣли дѣлѣ сами межи собою в в(т)чизнѣ своєй (Краків, 1527 *Гр. Сл.*); мєли єсте... межи собою де(л) и ро(з)ровна(н)є... во вси(х) имє(н)ѣхъ... учинити (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); а они и то межи собою на равныє части роздѣлити мають (Краків, 1595 *АСД I*, 199); И дѣль имѣ оцѣ ихъ дѣдицтво межи бра(т)єю ихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

г) (*уживається при позначенні об'єктів, які зіставляються чи порівнюються*) межи, між: Глава: ѣ: ширє(и) вка(з)ує(т) подобє(н)-ство которое є(ст) межи и мє(л)хисєдеко(м) и приро(в)на(н)є попо(в)ства и вѣѣры его з лєвиты (II пол. XVI ст. *КА* 559); розность великую межи Петромъ святымъ а папєжомъ Римскимъ усмотрю (1603 *Пит.* 6); Сѣ тыхъ тєды учителей святыхъ доводовъ вѣдатисѣ ясно даєтъ, ижѣ святыи Петръ межи апостолами анѣ достоинствомъ, анѣ чєстью,... анѣ владою не продкуєтъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 358); троѣкаа єдна(к) є(ст) мєжи Крѣщенїє(м) и покѣтою розница (Львів, 1646 *Ном.* 5);

д) (*уживається при позначенні об'єктів, які вирізняються з ряду однотипних певними характеристиками*) межи, з-поміж: а готовъ противъ тебє з мечємъ своимъ стати; розумѣ-

єшь ї взиришь, хто межи нами бѣде(т) си(л)-
нѣший (XVI ст. *Сл. о см.* 334); межи тыми
гаковъницами в некоторы(х) кѣрковѣ нетѣ
(1552 *ОЛЗ* 160); д̄ хрещики малы(х) еди(н)
межи ними и(з) срѣбрьны(м) ланьцѣшкомѣ
(Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Гѣрбѣ цнѣхъ
Балабанѣвъ, межи всѣми єсть значный
(Львів, 1614 *На г. Бал.* 2 нenum.); Нѣйболшѣю
рѣчь мѣжи всѣми сѣжѣ вѣлность (Київ, 1622
Сак.В. 38); Слонце наяснѣйшое межи пла-
нетами (1645 *Уж.* 77).

2. (виражає об'єктно-просторові відно-
шення) (уживається при позначенні групи
об'єктів, посередині яких перебуває предмет
мовлення) межи, поміж: што са дотычеть тых
границ, которыи єсмо мели межи именъи
нашими,... в листех наших ѡписано (Львів,
1537 *AS IV*, 91); тои ночи петръ спа(л) межи
двѣма жо(л)нерами звязаны(и) двѣма ла(н)цу-
хами (II пол. XVI ст. *КА* 63); ото(ж) ѡ(м) є(ст)
в'посре(д)коу мѣжи вами... абы есте или и
пили на пр(ѣ)тлѣ моє(м) (к. XVI ст. *УЄ №* 77,
25); двѣдъ,... мѣ(ч) вѣнавши поражающого, и
межи по(д)даными постаѣвилъ (поч. XVII ст.
Проп.р. 160 зв.); Котрого то през Крестъ и на
смерть сказали: и межи збуйцами повѣсити
дали (Львів, 1630 *Траг.п.* 170); Аарѣнъ,...
стоѣащи межи мѣртвыми, и живыми просилъ
за лю(д) (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.).

3. (виражає просторові відношення)
(уживається при позначенні просторового
розташування об'єкта) межи, між: А хотар
вышеписанным сѣлам, на имѣ Синѣшем и
Ѡничканѣм,... межи Ѡничкан(и) и Гоєщи
(Сучава, 1501 *ВД II*, 184); Сажо(в)ка межи
гѣмно(м) и дво(р)цѣмъ ѡдна в не(и) ничо-

го не(т) (Забороль, 1566 *ПВКРДА III-2*, 10);
ми(с)ко сѣнь футко(в) ва(с)ку(в) с пола(в)
оучини(л) запла(т)оу... сестрѣ свою(и) васи
с пасѣкы пола(в)скоѣ ко(т)раѣ лежи(т) межи
бы(р)вою а(н)дрѣє(м) з вы(ш)нѣ стороны а з
ни(ж)неѣ стороны ти(м)ка пасе(р)ба ва(н)до-
во(г) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.);
Из... виде(л) є(с)ми... //... межи п(л)ечима
двѣ раны штыховы(х) крываѣы(х) (Житомир,
1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 3 зв.-4); 8дѣль: Мѣжи
горѣми нѣѣ (1627 *ЛБ* 167); вси мѣжѣѣ вѣлеч-
ныи ѣтекли в' ночи дорѣгою бѣрамы котѣраѣ
єсть межи двойстымъ мѣромъ и ѡгорѣдомъ
цѣ(с)кимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 351 зв.).

Див. ще **МЕЖДО, МЕЖДУ**.

МЕЖИЗЕМНЫЙ *прикм.* Який знахо-
диться, розташований між материками.
♦ **Межиземное море** див. **МОРЕ**.

МЕЖИЗЕМСКИЙ *прикм.* Те саме, що
межиземный. ♦ **Межиземское море** див.
МОРЕ.

МЕЖИСОВНЫЙ *прикм.* Те саме, що
междуособный: про то (ж) братиѣ. вчинѣмъ
хвалоу бѣжѣи мѣри. што ѡна покрывѣє(т)
на(с). от огна и мѣча. и ѡ(т) межисовно(г)
клопотѣ. ѡ(т) нахожѣниѣ паганы(х) (1489
Чет. 47).

МЕЖІ див. **МЕЖИ**.

МЕЖНОСТЬ (*хоробрість, відвага*) муж-
ність: Храбрость: Мѣжность, дѣжо(ст) (1627
ЛБ 144).

Див. ще **МЕНЖСТВО, МУЖНОСТЬ**.

МЕЖНЫЙ¹ *прикм.* Межовий. У складі
вл.н.: **Межный Путь**: от тое гребли посеред

ставу вверхъ граница идет до дороги и до вощища Межного Пути (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 113).

МЕЖНЫЙ² *див.* **МЕНЖНЫЙ**.

МЕЖОБОЄЦЬ *ч.* Душогубецъ, убивця: Йко де(и) при вно(м) замо(р)дова(н)ю то(т) при(н)цыпа(л)... // из оными лѣпами кгда ѿеха(л) на в(с)та(т)кѣ и(ж) де(и) є(с)мо змежи ты(х) межобо(и)цо(в) кгда(л)то(в)нико(в) на вно(м) горячо(м) ѿчи(н)кѣ и мѣжобо(и)стве некоторы(х) дво(х)... по(и)мали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 11 зв.—12).

Див. ще **МУЖЕБІЙЦА, МУЖЕУБІЄЦЬ, МУЖОБОЄЦЬ**.

МЕЖЬ *див.* **МЕЖИ**.

МЕЖЫ *див.* **МЕЖИ**.

МЕЖЯ *див.* **МЕЖА**.

МЕЗИНЫЙ *див.* **МЪЗИНИЙ**.

МЕЗСТВО *див.* **МЕНЖСТВО**.

МЕЗТВО *див.* **МЕНЖСТВО**.

МЕЗЬСТВО *див.* **МЕНЖСТВО**.

МЕЙБРАМЪ *див.* **МЕМБРАНЪ**.

МЕЙСІАШЪ *див.* **МЕСІЯШЪ**.

МЕЙСЦЕ *с.* (територія, де що-небудь розташоване, має відбутися) місце: В(д)накъ при(с)то(и)не во(д)лугъ звичаю и церемоніє(и) вери нашо(и) хре(с)тіянсько(и) кгре(ц)ко(и) на ме(и)сцу свето(м) в мана(с)-тире... в пу(ш)чи Трояновсько(и)... похованая битъ маєтъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217); **на кождомъ мейсцу** — будь-де, щокроку: На кождомъ мейсцѣ, на кождого, смѣрть чїгаєтъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 16).

МЕЛАНКОЛІЄВЪ *прикм.* ◇ **меланколієва кручина** *див.* **КРУЧИНА**.

МЕЛАНКОЛІА *див.* **МЕЛЯНХОЛЪЯ**.

МЕЛЕНЄ *с.* (перемелювання зерна на борошно) мливо, помел: мацу жита дано зъ двора на мелене, а пувторы маці муки съ тоє маці казано оддавати (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410).

Див. ще **МЕЛЬТЄ**.

Пор. **МОЛОТИ**.

МЕЛІОРАЦІЯ *ж.* Доповнення; виправлення: противько помененому пану Раєцькому и его помочникомъ повторе свєдѣчильсе, оферуючи з нимъ о тоє правне поступит, цалую мелиорацию и поправу тоєй протестации такъ о части, яко и во всемъ,... заставаючи, еслибы того потреба указала (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 522); поменєна(та) яновата ко(з)ловська... протє(с)тацию имене(м) мальжо(н)ка своє(г) заносила... застави(в)-шы во(л)ную меливрацию тоє(и) протє(с)тации ма(л)жо(н)кови своєму є(с)ли є(г) Па(н) Бо(г) до пє(р)шо(г) здоровья припровади(т) рачи(т) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); ведомость в справахъ, правахъ на добра, кгрунѣти, до(л)ги, процесахъ пра(в)ныхъ и иншихъ тымъ подобныхъ зася(г)ти будєтъ мо(г), любо тоє (и) меливрацию вцалє заставаючи (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

МЕЛІОРОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Доповнювати; виправляти: которы(и) [Анѣдре(и) Фи(р)лє(и)]... в(д)ступуючи в(д) апеляции,... меливруючи и поря(д)нє сво(и) позовъ справуючи,... и в(д)живляючи справу тую по смє(р)-ти в(т)ца вашо(г)[о],... вє(р) вѣшу на поле по-

зывает (Шумськ, 1639 *ККПС* 230); Мелиоруючи теды тую протестацію, а реферууючисе до протестації в кгороде Житомирскимъ и тои справе занесеное (!) на тотъ часть просили, абы так и отестация до книгъ принята и записана была, што отримали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 788); передо мною, Гелияшомъ Малюшицькимъ, буркграбимъ луцьким, становшы очевисто, урожоный его милост панъ Василей Масалский, мелиоруючы манифестацию албо протестацію свою, перед наместником // суду каптурового... противко подданымъ державы своее села Чорныжа занесеное,... соленьни-теръ сведъчилъ и протестовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 88–89).

МЕЛИТЯНЕ *мн.* (жителі острова Мальта) мальтійці: Мелитяне варвари што ся называють погане, не видѣли Павла и не хотѣли (!) нѣ одного грѣха его, али (коли) уздрѣли, ажъ гадина повисла на руку Павлову и укусила его, и рекли одинъ (в рук. *вднѣ*. — *Прим. вид.*) ико другому: “Во истину чловѣкоубійця есть сесь члвѣкъ” (XVI ст. *НС* 67).

МЕЛІТИ *дієсл. недок.* Молоти: меліти *molō* (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

МЕЛЗИТИ *дієсл. недок.* Доїти: *immulgeo*, *ме(л)зю*, дою, кормлю (1642 *ЛС* 226).

МЕЛОДІЙНЕ, МЕЛІОДІЙНЕ *присл.* Мелодійно, милозвучно: то(ж) теды спѣвай двѣде меліодійне (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.); Радѣйсѧ, же преслѧвно ѣстєсь оувелбѣный, Вѣнцѣмъ(ъ) несмертѣлности навѣки оучтѣны(и). Радѣйсѧ, веселісѧ, оутѣхи заживай. Възыгрѧвшисѧ в(ъ) дѣхѧ меліодійне спѣвай (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.).

МЕЛОДІЙНЫЙ *прикм.* 1. Мелодійный, милозвучный: Всѣ рѣзныи мѣзѣи,... Стрѣйте Цитѧри, Лѣотнѣ, в(ъ) Арфы мѣле бѣйте, Меліодійными дѣмы на(с) всѣхъ веселѣте (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

2. *Перен.* (який визначається довершеними якостями) досконалий: Меліодійный Мѣзѣиѧ, Крѣлю и Пр(о)рчѣ, Мѣжѧ по с(р)дцѣ Бѣію, нб(с)ный отрѣче. Обѣитою радѣстю гѣйне исполнісѧ, Възыгрѧвшисѧ в(ъ) дѣхѧ, мѣле веселісѧ (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

МЕЛОДІЯ *див.* МЕЛОДІЯ.

МЕЛІОДІЙНЕ *див.* МЕЛОДІЙНЕ.

МЕЛКОВЫЙ *прикм.* (про гроші) (незначний вартістю) дрібний: пенезей протестантовыхъ, которые мель на справы и на страву ихъ милостей пановъ юристовъ присланные въ трѣсе на тымъ же челяднику мелковыхъ сто, а бытыхъ двадцать (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523).

МЕЛКИЙ *див.* МѢЛКИЙ.

МЕЛНИК *див.* МЕЛЬНИКЪ.

МЕЛНИКОВЪ *прикм.* 1. (який належний мельникові) мельників: которого сѣпрѣна... пѣъ Се(р)хове(ц)ки(и)... с слѣга(ми)... свои(ми) погона(в)ши его... не допѣ(с)ти(л)... до до(мѣ) пна кѣ(в)личова ѣпа(ст) которы(и) до до(мѣ) ме(л)никова ѣпа(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 23).

2. *Вл.н.*: а на ча(ст) сыно(в) сѣ(г) м(л)... зо(с)талосѧ млыно(в) два... а з(с) по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)... Гри(ц)ко чопи(л)-ка. петръ ме(л)нико(в), ѧ(ц)ко нога (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19 зв.–20).

Див. ще МЕЛНИЦКИЙ.

МЕЛНИКЪ *див. МЕЛЬНИКЪ.*

МЕЛНИЦА *див. МЕЛЬНИЦА.*

МЕЛНИЦКИЙ *прикм.* Те саме, що **мельниковъ** у 1 знач.: сокера ме(л)ницкаа, за которую дано гроше(и) два(д)ца(т) лито(в)-ски(х) (Володимир, 1578 *ТУ* 172).

МЕЛОДІА *див. МЕЛОДІЯ.*

МЕЛОДІЯ, МЕЛОДІЯ, МЕЛОДІА *ж.* (логічна послідовність музичних звуків, організованих ритмічно і ладово-інтонаційно) мелодія: Послухаймо... іакъ звѣтажства своего пѣ(сн) великоую ликоуючи спѣва-еть: іакъ голоснаа словъ горячи(х) мелодіа або ви(м)ѳоніа (!) нб(с̄)ъ сáмыхъ вѣсоко(ст) преражаєть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 30); Ѡ днь оутѣшний и весѣлы(и) тоєю ж мелодією, ты(м) же гóлосо(м) агглское блгословѣнство, вѣрѣ патріархо(в)... вкázл҃ючій (Там само, 228 зв.); Тѣтѣ меліодіи, тѣ Кантѣ, Пѣсней тѣ(т) потреба. Бо сáмѣ Пáнѣ триѣмфѣетѣ, котры(и) зѣстѣпи(л) зѣнба (Київ, 1632 *Євх.* 303).

МЕЛОХИТЕСЬ *ч.* (мінерал яскраво-зеленого кольору з металевим відблиском) малахіт: мелохитесь... по ла(т)... то(т) каме(н) мелохите(с) собою зеле(н) (XVI ст. *Травн.* 522).

МЕЛТИЙ *дієприкм.* Мелений: molit(us), ме(л)ти(й) (1642 *ЛС* 271).

МЕЛЬНИКЪ *див. МЕЛЬНИКЪ.*

МЕЛЬТЕ *с.* (перемелювання зерна на борошно) мливо, помел: вольного мельта вшелпакого збожа ихъ безъ черги и мѣрочокъ въ млынахъ моихъ... если бы ихъ млынъ зъ

якои кольвекъ мѣры ваковати мель (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV–1, 75).

Див. ще МЕЛЕНЕ.

Пор. МОЛОТИ.

МЕЛЬНИКЪ, МЕЛНИК, МЕЛНИКЪ, МЕЛЬНИКЪ *ч.* 1. Мельник; мірошник: а на Володаве млын и мелник, а к томѣ на Шѣминѣ млынець кнѣзю Андрѣю досталѣоса (Кошир, 1502 *АС* I, 148); Тыє мосты ѡбѣдва робать мельники яко г(с̄)дрьские такъ и кнѣзьские... где... хто кольвекъ... ѡколо замѣкѣ млынъ маю(ть)... винни при(и)-ти и робити... и кромѣ жа(д)ное помочи (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 168 зв.); Яко (ж),... тыє по(д)даные... того (ж) часу, приехавши до (м)лина, мельникови житомі(р)скому и мещано(м), которые на то(т) ча(с) во млыне были, то ѡповедали (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64); кони у подданных, бояров, мелников, такъ в Шеплю, яко и Войсечу, до одного козацтво выбрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 62).

2. Вл. н.: люди куничьные це(р)ковные... невго(д) прихожи(и)... янѣко литви(нѣ)... петръ ме(л)ни(к) (Овруч, 1552 *ООвр.З.* 108); Иванѣ Ме(л)никъ (1649 *РЗВ* 372 зв.); У Я(ц)-ка Ме(л)ника: коня сивого, воло(в) два, Жупановѣ фале(н)дишовы(х) лазуровы(х) два (Житомир, 1650 *ДМВН* 206).

МЕЛЬНИЦА, МЕЛНИЦА *ж.* Млин: а staw na Buhu tak ze oni wsi pospołu, jako ziemianskie ludy, tak у meszczane, powinny robytu у hatytu melnycu (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); Сторожа на поли бывала... на чотыре(х) мѣстѣца(х). Пе(р)ваа... ѣ польтори мили ѡтѣ замѣкѣ дрѣгаа далѣ(и)...

третаа... на ме(л)ницы четве(р)таа в дрѣгѣю
сторонѣ (Брацлав, 1552 *ОБЗ* 142 зв.); бо дей
онѣ давалѣ на то выводѣ, ижѣ у мельницы
меду пресного пчолѣ своихѣ, отбежныхѣ сее
весны, выбравши, мѣщанину Мельницкому
Занкови... продалѣ (Луцѣк, 1564 *Ив.* 264);
взяли привилей на Ставокѣ подѣ мельницею
(Луцѣк, 1585 *АрхЮЗР* 1/1, 207).

МЕЛЬЧИЙ *прикм.* Млиновий. ◇ **коло**
мельчое *див.* **КОЛО**¹.

МЕЛЯНХОЛИКЪ *ч.* Меланхолік:
melancholic(us), меля(н)холикѣ (1642 *ЛС*
266).

МЕЛЯНХОЛѢЯ, МЕЛАНКОЛІА *ж.*
1. (*психічне захворювання*) меланхолія:
melancholia, меля(н)холѣя недугѣ (1642 *ЛС*
266).

2. Збудник, який викликає психічне захо-
рювання меланхолію: меланколія є(ст) нѣкаа
вре(ди)те(л)наа мокрость земнаа. каа велми
штежели(т) тѣло члѣское и ѣнынїе наводи(т)
(XVI ст. *Травн.* 131).

МЕМБРАМА *див.* **МЕМБРАНА**.

МЕМБРАМЪ *див.* **МЕМБРАНЪ**.

**МЕМБРАНА, МАМБРАМА, МАМРА-
МА, МЕМБРАМА, МЕМРАНА** *ж.* Офіцій-
ний документ: Ѣаючы цалѣ во всем ѡден з
нас дрѣгомѣ, възглядом чого дла поратована
речей моих розные листы, записы, мамб-
рамы свои на долги розные... //... воевода
Браславский мне давал (Камінь, 1571 *АС VII*,
379–380); Мы тогда не спускаючи его з дек-
ретѣ нашего але сторонамѣ кожному волное и
належащее право зоставѣючи далисмы емѣ на

то мамрамы наши абы самѣ собѣ всю спра(в)у
свою поволи противѣ сторонамѣ выписалѣ
(Новгородок, 1595 *ЛСБ* 403, 1 зв.); а мено-
вите... взяли... полотна тка(ц)кого а(р)ши-
но(в) чоты(р)надѣце(т) за по(л)торы копы
гроше(и) то(р)бу з листами з справами роз-
ными, шляхе(т)ними, з ма(м)рамами (Луцѣк,
1595 *ЛНБ*, 5 II 4048, 88); которые контракты
же не могли быт варовны без призволения
ей, теды также учинене мембран и зезволе-
не на то все... ей задавал (Володимир, 1602
АрхЮЗР 8/III, 487); Потом также примусив-
ши ее и поневоливши до подписания и запе-
чатования килку мембрамѣ,... зѣ Житомира
послал ее для оныи присеги чиненя до двору
(Там само, 488); А ижѣ частокротѣ даваемѣ
разнымѣ особомѣ мамрамы до права и до
справѣ духовныхѣ, ино еслибы се што тако-
ваго на ихѣ показало, сынове мои не мають
тому доверяти (Володимир, 1609 *АСД X*, 232);
а до того и на двохѣ мембранехѣ, то ест: на
пану ТимоѢею Александровичу Вербицкому,
типографе Киевскомѣ, на мемране золотыхѣ
чотыриста и на пану Іоанну Плетенецкому на
мемране золотыхѣ пятьдесятѣ, и отѣ христи-
янѣ обѣтницу мѣлемѣ на вспомогане тоє жѣ
звонницы (Київ, 1631 *ПККДА II*–1, 408).

Див. ще **МЕМБРАНЪ**.

МЕМБРАНОВЫЙ, МЕМРАМОВЫЙ
прикм. Документально засвідчений: З пѣно(м)
Афе(н)дико(м) ѡ ме(м)брановую су(м)мѣ
пре(з) старосту... Алеѣа(н)дра балабана зачав-
ши право ба(р)тошу прокура(тѣ) а гды ве(д)ле
ѡ(б)вѣ(з)ко(в) (!) ме(м)брановы(х) да(н) бы(л)
до везеня (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4); во(и)тѣ и
присяжникиѡ(м) за вы(и)стя ѣрядѣ в двѣмѣ гане-

го Афендика и малженъки его и за ѡтданье стопниовъ правны(х) ве(д)ле клавзу(л) ме(м)-рамовы(х) а то все давалося презъ п̄на габрыеле лангига все(г) зло(т) 4 (Там само, 4).

МЕМБРАНЪ, МЕЙБРАМЪ, МЕМБРАМЪ, МЕМРАМЪ, МЕМРАНЪ, МЕМЪБРАМЪ, МЕМЪРАНЪ ч. Те саме, що **мембрана**: прото и то(т) ме(м)ранъ панове ла(с)чове... пови(н)ни будѣ(т) ѡказа(в)ши пано(м) приѣтеле(м) мои(м), его зо(д)рати и скасовати (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); бы(л) далъ, ѡсо(б)ливы(и) ме(м)ра(н), швакгро(м) мои(м),... на порѣкѣ, же(м) ме(л) ма(л)-жо(н)ку мою... пере(д) ѡрядо(м) бе(л)зски(м) ставити (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); на тотъ долѣ презъ его милость князя Юрия Пузыну даного полосманадѣцати талера, которые вцале суть в крамници, его милость панъ Кгабриель Стемпковский виненъ золотыхъ сорокъ чотыри на мейбрамъ (Луцк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 509); тые все мѣмъраны записы ко(н)тра(к)ты декрета позвы... и вшѣлакиѣ проте(с)тациѣ касѣемо ѡморѣемо и внивѣчь ѡборочаемо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); мы... зо вси(х) по(с)тупько(в) правныхъ декрето(в) вшѣлаки(х) в сѣда(х)... венць и зъ ме(м)брано(в) записы(в)... коньтракто(в)... выпѣщаемо и... во(л)нымъ чинимо (Там само); поменѣные панове купьци... ани кле(и)нотовъ, ани мемъбраму пана Кгу(р)-ского водлугъ коньтракту не ѡдѣдаютъ ани ѡдѣдавати хочутъ (Володимир, 1629 *ТУ* 290); панъ андре(и) проси(л) панов абы му пожычили золо(т) г̄ї сотъ ѡбѣцуючы ѡ(т)даты... у ѡрославию ведлугъ заплаты купе(ц)кои которому панове братиѣ позволили на ме(м)рамъ

ѡ(т) которы(х) золо(т)... позволи(л) це(р)ковъ ко(н)тентовати (Львѣв, 1645 *ЛСБ* 1043, 71); спра(в) ба(р)зо сила, записы(в), ѡблѣкго(в), ме(м)брамо(в), привилеѣвъ, посѣсы(и), ро-списо(в) и ро(з)ныхъ процесо(в) ѡ(д) ѡсобъ ро(з)ныхъ и(з) ро(з)ными и(н) ре(м) суамъ служачихъ побрано и кѣва(л)то(в)не поша(р)-пано (Житомир, 1650 *ДМВН* 198).

МЕМРАМОВЫЙ див. **МЕМБРА-НОВЫЙ**.

МЕМРАМЪ див. **МЕМБРАНЪ**.

МЕМРАНА див. **МЕМБРАНА**.

МЕМРАНЪ див. **МЕМБРАНЪ**.

МЕМЪБРАМЪ див. **МЕМБРАНЪ**.

МЕМЪРАНЪ див. **МЕМБРАНЪ**.

МЕНА див. **МЪНА**.

МЕНЕНЫЙ дієприкм. у ролі прикм. **1.** (названий вище) згаданий: а мы вышѣй ѡписаны, ани жадин (!) с кровныхъ и потомковъ нашихъ не маѣмъ са вжо ничимъ в тоѣ менѣное имѣне... встѣповати (Ковель, 1542 *AS* IV, 325); ѡзна(й)-мѣю ваши(м) м̄л, и(ж)ѣ достигло ма вашего по(д)вига... писаніѣ, зовѣмое оборо́на згѣды зѣ лати(н)ски(м) костело(м), и вѣрою Рымѣ служачею, ва́ми, ходота(и)ми и будовничи(ми) тоѣ менѣное згѣды, ѡ(т) рѣ(с)кого народа клѣченоѣ (1598 *Виш.Кн.* 268 зв.); Я, Яцко Терешкович... чиню ведомо тымъ моимъ записы(мъ), ижъ Иваниха Угладчиха вдова винна будучи до скринки меское грошей готовыхъ полсеми копы личбы литовское... зналасъ того долгу... и... за... долѣ комору... поручила на потребу мескую... варуючи себе от ме(не)ного долгу (Бориспѣль, 1637 *АБМУ* 17); За которымъ рос-

писомъ на менено(и) пане(и) киевско(и)... с простого реєстръ на консьерватахъ менованыхъ зыскъ станълъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.).

Див. ще **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНИТЫЙ, МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНЕЯ *див.* **МИНЕЯ.**

МЕНЖНЕ, МЕНЪЖНЕ *присл. (хоробро, відважно)* мужньо: И ѡ едень Бокъ 3 Народо(м) По(л)скимъ становши, Завше вѣ(р)не И менѣжне вшелаки(х) Неприятеле(в) Коронны(х), И маестату в(ш) К(р) М(л) громать (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); А людь іакъ нарыхлѣй ворота и брамы мѣсцїи штворивши, до грѣхъ всѣхъ позабіаы: наветъ и дѣти и невѣсты протївко нїмъ мѣнжне са и валѣчне постаївши (Київ, 1627 *Тр.* 682); Храбрствѣю, мѣжаюса: Мѣнжне смѣле дѣлне мѣчно чиню що, або справѣю (1627 *ЛБ* 168).

Див. ще **МОЖНЕ, МУЖНЕ, МУЖНО.**

МЕНЖНЫЙ, МЕЖНЫЙ *прикм. (хоробрый, відважний)* мужній: Котры кров[и] своєї, для вѣры нелѣтоваль: И для гвнїтвъ мѣ(н)жны(х), са(м) са в(прод) коронова(л) (Львів, 1616 *Бер.В.* 84); Што мѣжемъ в(т)омъ Рыцерь нашомъ шглядати,... Цїли шнѣ не мѣль сїлы, здорова, и грошїй; Не былъ ли славы(и), мѣнжний, на тѣлѣ хоршїй (Київ, 1622 *Сак.В.* 41); Дѣблїй: Доблесте(н)ныи, шлахѣ(т)ныи, мѣцный, мѣжний, дѣжїй (1627 *ЛБ* 30); Желиборскихъ двѣ косы в(т) кѣпѣ са злѣчїли,... Придано Кре(ст), знакъ пѣвный мѣ(н)жного звѣтаѣтва, Пре(з) Кре(ст) всѣ з давны(х) часо(в) триумфѣютъ пѣн(т)ства (Львів, 1645 *На г. Жел.* тит.зв.).

Див. ще **МУЖНИЙ, МУЖОВЫЙ, МУЖСКИЙ.**

МЕНЖСТВО, МЕЗСТВО, МЕЗТВО, МЕЗЪСТВО, МЕНЗСТВО *с. (хоробрїсть, відвага)* мужність: На кони рыцерь з мечѣмъ значи(т) мѣзство, а крѣсть мѣсаць и свѣзды набоженство (Острог, 1607 *На г.Остр.Лѣк.* 1 зв.); доужость бовѣмъ з рѣзмомъ чѣлка быти выбражаѣ(т), а з(т) глоуп(т)ство(м) злоучена боудѣчи звѣра бѣ(з)словѣсного быти значїть... //... бо з рѣзмо(м) сїла мѣз(т)ство(м) са называѣт(с) (Острог, 1614 *Тест.* 142–143); С котры(м) мѣ(н)жство(м), кгда са їмъ, Стефа(н) с(т): ставї(л), И на потоужний мовѣ своєю, ихъ забавїль (Львів, 1616 *Бер.В.* 84); То(т) клѣйноть невысловный да(н) є(ст) за Гѣрбъ домѣ Плетенецки(х): кѣтрыи впро(д) нѣкды нѣкомѣ В вѣрѣ, цнѣтѣ и мѣ(н)зствѣ, житю стѣблїво(м), Мѣстца нѣкды не дали, рѣ(ч)ю и тѣ(ж) дѣло(м) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); Мѣжѣдѣблестїе: Мѣнзство (1627 *ЛБ* 66); А ѡ славѣ Рїце(р)ско(и) и ѡ мѣ(з)твѣ Самоѣла Іїхїмовича... кто невѣдаѣт: // іакъ былъ за животѣ своѣго пострахо(м) пѣган(с)твѣ бисѣрм(а)нскѣмѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 4–4 зв.).

Див. ще **МЕЖНОСТЬ, МУЖНОСТЬ.**

МЕНЗСТВО *див.* **МЕНЖСТВО.**

МЕНИТИ', МЕНИТЬ, МѢНИТИ *дієсл. недок. і док. 1. (шо) (найменувати, дати назву)* назвати: и дал... ємѣ тоє їмѣне... // з данми грошовыми и медовыми и бобровыми и кѣничными и з мыты, єстлїбы давно бїраны были и со всими и иными подачки и поплаты которымколѣс їменѣм могѣт названы, або менены быти (Краків, 1507 *AS* III,

39-40); Маєть вн... тыє... села держати... з данми грошовыми и мѣдовыми и кѣничными и бобровыми и со всеми платы и доходы, котормколвѣ именем могѹть названы быти, або менены быти (Львів, 1509 *AS* III, 70); маєть онѣ... тыи имѣнья... держати... зѣ данми грошовыми и медовыми и бобровыми и куничными, и со всякими иными поплатки и податки, котормъ кольвекѣ именемъ могут названы або менены быти (Вільна, 1514 *АЮЗР* I, 47); даровал єсми сына моего... даклы ржаными и вѣсаными и... всеми иными платы и доходы и пожитки, котормы ѿкимколве именем могѹт названы, або менены быти и зо всим правом и властностью (Острог, 1522 *AS* III, 237); его милость... воевода волынский... все, што одно маєтностью рухомою названо и меновано быт может, даровалъ и записал мне на вечность (Сілець, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 48).

2. (що і без додатка) Заявляти (заявити), повідомляти (повідомити): а што мениш, ѿкобы... люди мои збоже... побрали... ѿ теж в том нѣ вєм (Берестя, 1512 *AS* III, 98); князь Василей в той же земли Шаєнской мѣнил собє кривды быти вт Смѣдина (Шайно, 1538 *AS* IV, 176); И приказує(м) вамъ штобы єстє на то(т) рокъ на вныи земли и сєножати гдє... сєнюта собє кри(в)дѣ быти мєнить выехали (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 10); Хамья и Мошко принесли скрыню... вѣ которой, коли открыли, видѣль єсми трупъ: тѣла не было, толко кости чєловичіи, и кошулю на тыхъ костехъ... А на кошули двѣ дири видѣль єсми, котормы мєнили зѣ ручницы стреляныи (Луцьк, 1566

РЕА II, 162); панъ Иона... мениль, иж дейто єсть дѣвка на имя Воца, которая... //... у криницы, с камнем утоплєна (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 412–413); видєль єсми на головє мє(ст)цовѣ волосовѣ нє машѣ, котормы мєниль бы(ти) ви(р)ваныє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); Которое то збит(є) и (з)ранє(н)є свое мєни(л) бы(т) па(н) Йѣкѣбъ Лакгє(в)-ни(ц)ки(и) ємѣ сталосє... ни в(т) кого и(н)-шого ты(л)ко в(т) пѣна Йѣна Лѣдовича (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18); При чомъ такову свою дє(к)лярацію учинилъ, же по та(м)то(и) сторонє И(в)ниці рє(ч)ки кгрунѣть єсть Ло(в)ко(в)ски(и), и нє ведати, з якое вказии мєня(т) быти людє пана Зборовьско(г)[о] то(т) кгрунѣть пана свое(г)[о] (Житомирщина, 1639 *ККПС* 216);

(що) (*припускати заздалегідь*) припускати: Нижєли нє хотать чє(р)кашанє кѣ томѣ новомѣ замѣкѣ перєсиливатиса мєначи тамъ нєбє(з)-пєчньость большѣ (1552 *ОЧерк.З.* 17 зв.);

(*сказати правду*) розповідати, зізнатися: И домовялася Сачковая, абы Савка Маркович мєнил: што то у него за гостѣ, отколы былѣ и какѣ его звано (Луцьк, 1588 *АрхЮЗР* 6/I, 271);

(що) (*безпідставно звинувачувати ко-го-небудь*) наговорювати: писалъ такѣ тутѣ во (л)вовѣ..., подаючи ма до людє(и) на писмє непристо(и)нє, и рымы в мнѣ складаючи, и тоє мѣначы, абымѣ ѿ попомѣ каза(л) людє бити (Львів, 1586 *ЛСБ* 74); Парафѣянє твои... вдаю(т)сѣ в дѣховныи справы пастырства моего..., и тоє мѣначи ѿкобы ѿ нє мѣль мѣти до властитєлства єпископского права жадного (Львів, 1588 *ЛСБ* 92);

(на кого) (*звести наклеп*) оббрехати: Тежъ ѡставѣмъ и(ж) коли бы хто комѡ рекъ же ты не чистого ложа сы(н), а того бы на него не довелъ, тогды... таковы(и) маеть тую при-мо(в)кѡ пере(д) сѡдомъ такъ ѡчистити, и тыми словы мовити што єсми мени(л) на тебѣ же бы ты не бы(л) чи(с)того ложа сы(н) то(м) на тебѣ бреха(л) тако пѣ(с) (1566 *ВЛС* 7).

3. (що) (*говорити про щось*) згадувати: правда дей естъ, пане Оранский, ижъ ты //... тот напис ми естъ у книзи показовал, в которой якобы мел отецъ мой рукою своею записати тот мед, который ты мениш, на светого Спаса (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 292–293); не меню тѡ покрыта вѣрхнего, але стѣны и все внѣтръ цѣрквноє (Вільна, 1596 *З.Каз.* 69).

4. (кого, кому) (*мати кого-, що-небудь за когось, якесь*) вважати: онъ... //... на поле зъ имѣней церковныхъ не ѣздитъ, одно мнѡ со-ромота, а людемъ вашей милости трывога, менишь собѡ быти врядникомъ (Київ, 1556–1568 *АЮЗР* I, 300–301); невѣ(с)ти забел(л)и котораа себе мени(т) быти пророкинесю... да(л) є(с)ми є(и) ча(с) абы са покаала ѡ(т) зло(с)-те(и) свои(х) (XVI ст. *КАЗ* 600); И не машъ о тамтыхъ часѣхъ пожилого жадного скрибента, который бы Фотіа еретикомъ менилъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 738); Тую повѣсть патріаршую, мимо вшелякую слушность, отступникъ въ подейзрѣнье подаеть, и безъ жадного доводу фалшиву быти ей менишь (Там само, 1091).

5. (що) Призначити, приділити: Гдѣж корол... листѡ позовного... выслѡхавши, ѡбачил то, ижъ ѡный позовъ слѡшний естъ и повинен Бокѣй на то ємѡ ѡтказовати, нижли

казал Єго Милость князю Кошерскомѡ тыи земли менити (Львів, 1536 *AS* IV, 84);

(*дати розпорядження*) наказати: которое то має(т)но(с)ти во(д)лѡ(г) того (ж) ѡ(б)ликѡ и записѡ того єго м(л) кнѡзь Рѡжи(н)ски(и) з ма(л)жо(н)кою... менили з рѡкѡ и(х) м(л) пѣна Ви(л)кги... не што(и)мова(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 3);

(кого, що) (*надавати (надати) кому-небудь право виконувати певні обов'язки*) призначати, призначити: Кназ Коширский тѡж перед нами подаль листъ,... мѣначи то, абы княз Федор... сѡдсю былъ (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); Твоа бы Милость того слѡжѣбника Єго Милости менил быти слѡжѣбником нашим, або своим и ѡт кривдѡ єго боронил, тако властного своего (Вільна, 1541 *AS* IV, 276).

6. (що) (*назвати одне за одним*) перелічити, перерахувати: менил пан Йона тые знаки: иже дей коли єе кат в Луцку тут мучил, тогды голову острыг и косы уризаль; а то раны на плечох и на боках,... знаки на руках и на ногах (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 413); якожъ при томъ зраненью своемъ менилъ собѡ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); в которо(и) то аренде мениле(м) собе кри(в)дѡ килька мети ѡтѡ єго м(ст) то естъ... тако бы ѡнъ рече(и) мои(х) мѣ(л) сила побратъ и и(н)-ши(х) кривдѡ немало почини(т) с которымъ та тепе(р) пораховальсѡ и поровна(л) (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, II 4053, 31).

7. (чого, що) (*визначати (визначити) ціну*) оцінювати (оцінити) (що): вежде рахуючи з реистров, менили быти шкод своих в грошох

готовых, в конях, в плати и в иных речах рухomyх, и в статкох домовых три тысячи копѣ грошей личбы литовское (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 423); в чомъ де(и) вни в(т) тебѣ сѣма(ш)ка кри(в)дѣ и шкодѣ немалѣю быти мѣнять з выбити з споко(и)ного дерѣжаныа и в(т)на(ть)а кгру(н)ту и дѣбровы... сто ко(п) гроше(и) лито(в)ски(х) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.).

Див. ще **ИМЕНОВАТИ, МЕНОВАТИ.**

Пор. **ИМЕНОВАНЄ, МЕНОВАНЄ.**

МЕНИТИ² *див.* **МѢНИТИ**¹.

МЕНИТИСЯ¹ *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНИТИСЯ² *див.* **МѢНИТИСЯ**¹.

МЕНИТИСЯ, МЕНИТИСЯ, МЕНИТИСА, МЕНІТИСА, МѢНИТИСЯ, МѢНИТИСА *дієсл. недок. (вважати себе за когось)* називатися (ким): тот // истый Мицк мѣнит са быт боарином Кѣзминским, а а на него са жалѣю, иж вн єст влостный втчич кназа (Кузьмин, 1544 *АС* IV, 414–415); є(з)-диль єсми зво(и)томъ... которы(и) са мѣнилъ быти шафаромъ роботы лесное... до лѣса прозываємого ѣрочищомъ нечамѣли (1577 *ЖКК* I, 86); є(з)-диль єсми зво(и)томъ... которы(и) са мѣнилъ быти шафаромъ роботы лесное... до лѣса прозываємого ѣрочищомъ нечамѣли (1577 *ЖКК* I, 86); а ѣжъ хѣ наме-ни(л) два и опать два или три. И тѣтъ ли(ч)-бы замѣреноє не оуказа(л) абѣ са и вси не по(д)носѣли намѣснѣиками бѣжѣими мѣначѣса, же в(т) сáмого бѣга суть поставлени (Острог, 1587 *См.Кл.* 10 зв.); такъ и всѣ дванадесать мѣсат са мѣнѣти. штожъ дѣлати, коли то ѣхъ папѣ волно чинити. толко тоє на него ꙗкобы

по лиху. же ѣма в(т)мѣнити можѣть (Там само, 22); И вѣправи(л) былъ в(т) кроля его мѣ(с)ти привѣлєи, за причѣною его мѣ(с)ти... воеводы Кѣєвского мѣначѣса его мѣ(с)ть бѣти тому манастирѣ ктѣторо(м) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); А паматає(ш), Ісє, и(ж) єсь са мѣни(л) сѣно(м) бѣжѣи(м), а роє(н) бѣ стави(л) єсь са (XVI ст. *УЄ Трост.* 73); а ижъ во(д)лє констытуцыи року всмѣдєса(т) дєвятого хто бы сє мѣни(л) шла(х)тичо(м) нє будучи и(м) всєлы(и) половица має(т)ности до ска(р)бу короля... тратит (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 78); Сѣкта новокрѣщенцо(в), которыи бѣлѣ головою ганѣсь кравє(ц). мѣнѣлса кролє(м) израски(м) (!)товари(ш) его звѣлса дѣхо(м) сѣтымъ (Острог, 1609–1633 *Остр.л.* 126 зв.).

МЕНИТИСА *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНИТЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Згаданий, названий: А такъ мы вєспококъ зъ его сѣдѣями згодили (са), и в рєчѣ ѣстѣпили:... и того жѣ дна повєли насѣ вбє сторонє, гдє имѣ кривда, на мѣнитое мѣстцо вписаное, врочищо подлє дороги великое (Ковель 1537 *АС* IV, 111).

Див. ще **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНЕНЫЙ, МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНИТЬ *див.* **МЕНИТИ**¹.

МЕНІТИСА *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНОВАНЄ *с. 1. (надавання імені кому-небудь)* називання: Именованѣс: Нарѣца(н)є, мѣнова(н)є, называнѣє (1627 *ЛБ* 48).

2. (словесне найменування) назва: А пѣрвый зо всѣхъ, то вѣмыслилъ, три, мовлю, Пѣсни, на Вѣображѣнѣє мнѣмаю Стѣи и Живоначал-

нои Тр̄(о)цы, Велікіи Вѣршопісь Косма, в' Великои(и) и Ст̄ой Стр̄(с)тей Г̄а Б̄а и С̄пса н̄шегw Г̄са Х̄а седмѣцы, вѣдлѹгъ менован'а немаль кождогw дна чрѣз' Краєграненїа одтворѣвши Пѣсни (1627 *Тр.* 9).

3. (*заявления претензій*) скарга: маючи дей при себе возного и сторону, тую шкоду ко всимъ селомъ Рожищскимъ, за невыходъ ихъ, приложила, осумовавши, я подлугъ менованя шкодъного, на шкоды его доводъ ему всказала (Луцьк, 1583 *Ив.* 277).

Див. ще **ИМЕНОВАНЄ.**

Пор. **ИМЕНОВАТИ, МЕНОВАТИ.**

МЕНОВАНИЙ *див.* **МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНОВАНЪ *див.* **МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНОВАНЫЙ, МЕНОВАНИЙ, МЪНОВАНИЙ, МЪНОВАНЫЙ, МЕНОВАНЪ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** (*який має назву*) званий: ива(н) с̄н̄ го(л)дыше(в)... зсзна(л) и(ж) прода(л) ролю мєж кирико(м) и фєре(н)-цо(м) м̄нованую кану(р)ку(в)скую бр(т)оу своєму (Одрехова, 1574 *ЦДІАЛ* 37, 1, 3 зв.).

2. Згаданий, названий: чер(н)цѣ... и то повѣдали иже тые ҃рочища м̄нование были означенїе и вписани чере(з) левизорове и комѣсаро(в) королювски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); село Рагозо(в)ку // зо всіми кгрун̄тами, полями, сеножатями, ... ако се здавна в своїхъ границахъ и вбыходєхъ тоє село має(т) и заверає(т): w чомъ всимъ записъ менованы(и) ширє(и) в собе рєчъ вписуєть (Житомир, 1649 *ДМВН* 186–187); Которые всѣ разомъ поведили, же ихъ па(н) Янъ Бєлє(ц)ки(и),... з менованы(х) має(т)ностє(и) и сє(л) выбави(л)

и..., зо (в)сєго повб̄ьбираль и повбира(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195).

3. Засвідчений: арендовали... местечко Кошар... згола зо всеми и вшєлякими пожитками, такъ меноваными, яко и неменоваными на пят летъ сполных (Горохів, 1593 *ПККДА* I-2, 158); прошу, абы [пото(м)ковє] чє(т)-вє(р)тую ча(ст) в сєлє Соболувьцє будучою с по(д)даними и и(х) роботами, чи(н)шами, пода(ч)ками и... вшєлякими ин̄ь єнєрє мєноваными и неменоваными пожит̄ками до моцы, владзи, дє(р)жєн̄ья и посєсыи урядов̄нє прє(з) возного... подали и по(с)тупили (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

4. (*призначений, визначений наперед*) названий: которое все право на менованые суммы,... такежъ на замок и имене Тєсовъ и в ыншихъ поменєныхъ сєлєхъ части, пани Настас̄ья... въ тыхъ всихъ сєлахъ части доходити, мне и потомкомъ моимъ записала... и на вѣчностъ даровала (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* I/I, 112); за которы(м) по(з)во(м) на ты(х) менованы(х) роко(х)... ро(з)нали были тую спра(в)у на розо(з)на(н)є и помє(р)кова(н)є приатє(л)ское (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 17); Тых же часов и мисєцєй менованыхъ подданные и громада села Жытына... по килкудєсѣть воев в час городиськие єзд̄жачы, дєрєва на сємъ тысячєй... вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118).

5. (*сказаний, не підтверджений документально*) усний: шкоды и всякие наклады маєм теж пану Мошку совито поплатити, которые бы мел пан Мошко поискиваючи тых пенєзей от нас собе шкодовати, кроме всякого права и доводу, одно на менованє слово его (Марковичі, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 199).

6. *У ролі ім.* Перелічений, -ого, названий, -ого: маєть... сынъ мой... всимъ тымъ менованымъ, яко рухомыми маєтностями, такъ именами,... подле налепшого баченя и уподобаня своего оборочати и шафовати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30); ружи(н)ски(и) поспо(л) з малъжонъкою своєю... поступили имѣ(н)є свое... все ѿко се само в собе... має(т) и(ж) менованое неменованомъ а неменованое менованомъ ни в чо(м) ничего шкодити не маєть (Кременець, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 87); И Софрония Макаровичовна Ивашеньцевичовна... // маєтность... нашъ... продали... // ... ничего а ничего на себе ани на кого инъшого... не зоставъючи ани ѣ(и)мъючи такъ ижъ менованое неменованомъ А неменованое менованомъ шкодити и ѣближати ничего не маєть в вѣчноє деди(ц)тво за вышъ помененъю сѣмъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 131 зв.–132 зв.).

Пор. **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНЕНЫЙ, МЕНИТЫЙ.**

МЕНОВАТИ, МЕНОВАТЬ, МИНОВАТИ, МЪНОВАТИ *дієсл. недок. і док.* 1. (кого, що, чим) (*давати (дати) назву, ім'я*) називати (назвати): Тыи подданыи господарьскіи, Смѣдинцы привели нас къ врочищъ, менованомъ Тополю (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); Ъни нас напервей привели в остров, который менѣют Дѣбровицою (Чернче Городок, 1543 *AS* IV, 353); мы... дали є(с)мо є(и)... село... изо... пожи(т)ками малыми и великими которыми ѡ(д)но по(з)вищомъ на(з)начоны и менованы быти могутъ с щи(н)шами (!) грошовыми и (з) да(т)ками всакими (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1821, 17); а того иавна а(л)-бо иавна грековє и лати(н)ници ианъше(м)

меновали) а ѡ двѣ чола(х) и тварє(х) єго маловали (1582 *Кр.Стр.* 29 зв.); А протожъ не єсть то доводъ, што мовите, же євангелистове менуютъ хлѣбомъ, а не опрѣснокомъ. Бо ото яснє показалося, же и опрѣснокъ называєтсѣ хлѣбомъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 205); потому дорогою,... до долины и ру(д)ки, на которо(и) суть ставъки, деремезєнъскіє, менуєчое Кипячою (Київщина, 1639 *ККПС* 272);

(кого) (*повідомляти (повідомити) чиєсь ім'я*) називати (назвати): А ижесте єго меновати встыдалися, я повемъ, хто былъ: геретикъ..., атеиста, (который ничего // не верилъ и по єпикуръску животь свой провадилъ)! (Вільна, 1599 *Ант.* 529–530); Да пыталъ быхъ тебѣ тут на томъ мѣстѣ, проповѣдничє науки христовы, которая богатшая Русь, выкупивши, папалила (!) тѣ книжки. Чемъ ихъ не менуєшь?... чему ихъ таишъ таковый злый учинокъ (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 160); ѣсповѣдъ маєть бѣти прѣстаа, щѣраа,... не менѣючи осѣбы вѣспо(л) грѣшашой (Львів, 1645 *О тайн.* 80);

(*принагідно згадати*) назвати: за... плаєє не признаєаю... ижъ ми сѣ досы(т) стало // ѡ(т) Петра южъ менованого (к. XVI ст. *Розм.* 69 зв.–70);

(*віддаючи шану, назвати кого-небудь*) пом'янути: Папежъ Рымскій одинъ єсть зъ пяти патріарховъ, а не монарха, во всемъ собі ровныхъ мѣвши чотирохъ патріархов, прочъ личбы и именования, то єсть, же первѣй бывалъ менованъ и личєнь (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 682);

(кого, що) обзивати, лаяти: привѣл(ъ) ма в(ъ) рѣспачъ шкрѣптъ ѿкѣисъ мѣжи люді пѣ-

щѣный, в(ъ) котóромъ менѣ... то юдѣше(м), то зрадцею своѣи вѣры меноуѣтъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 19); Єдѣнь нѣѣкѣйсѣ з' межѣ протѣвныхъ Сарацѣншвъ кóнный, блóзнѣрскими словы Кшнстантѣнóпол' менѣючи, и црковъ прóстымъ нѣзвискомъ Сóфїю назывѣючи, в' єдѣнь рóвъ з конѣмъ пѣдши здóхъ (Київ, 1627 *Тр.* 667).

2. (кого) (*виявляти своє ставлення, характеризувати кого-небудь*) називати: Его королевская милость вѣ листехъ своихъ менуѣтъ его зрадцею и шкодникомъ хрестиянскимъ (Вільна, 1599 *Ант.* 823); Ачколвекъ межѣ апостолами привлащона // єсть Петрови святому преднѣйшость, теды то не вѣ тотъ способъ, абы... монархоу церковнымъ называтися, але толко для порядку першого мѣстца... И во уписованю тежъ менуютъ его верховнымъ (1603 *Пит.* 38–39); всѣ немѣль тѣѣ Книга Блг(с)вѣнными назывѣѣтъ статѣчныхъ,... и плодовѣтыхъ в' Прѣвой Вѣрѣ: а ш(т)стѣпникшвъ мѣзѣрными и нещаслѣвыми менѣѣтъ (Київ, 1625 *Кон.Апокр.* 4);

(кого) (*розцінювати яким-небудь чином*) називати: а бѣлъ хр(с)тѣѣнинъ, належѣчѣй до послоуѣгъ бѣжихъ. а нѣкоторые посвѣщен'ны(м) его быти меноуѣ(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 30); и вше(д)ши всѣ, оупѣѣли до нóгъ,... и просѣѣли его абы помóгъ лѣдѣ(м), а шнѣ споча(т)кѣ вымóвла(л)сѣ, далѣкимъ сѣбе быти меноуѣючи ш(т) таковѣ го(д)ности (Там само, 85);

(що, за що) (*подавати за щось протилежне*) видавати: у Карпа тежъ взяѣ пан войт ползолотого, менуючи за неѣкѣ фалшивы гроши, а взявши ползолотого, не постереѣ того з уряду своего (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); А

што тежъ жаловѣл на того жѣ попа Гораина, ижѣ онъ листы господарѣские... фалшивы быти *миновѣл*, ино того сѣ попѣ Гораинѣ упрѣл, ижѣ того не меновѣл (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 194).

3. (кого, що, на кого і без додатка) Заявляти (заявити), повѣдомляти (повѣдомити) (на кого, про що і без додатка): А што сѣ тежъ ткѣнетъ того, ѣко Гринко... меновѣл на лѣдѣѣ Єго Милости, штожъ бы они... броварныѣ рѣчи з двора єго покращѣли..., кнѣзь маѣт ѣмѣ на то дѣти слѣжебника вижомъ (Берестѣ, 1512 *АС* III, 98); мѣщанѣ володимѣрскѣ там же перѣдо мноу, вижомъ, напервѣй меновѣли непорѣдокъ в мѣстѣ (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 59); котро(г) пѣ(р)стѣна сѣѣ Пѣѣ выкѣнѣ(в)сѣѣѣ дохóдила ѣ бра(т)стѣѣ мѣнующѣ є(г) быти сѣѣ(м) вѣла(с)ны(м) (Лѣвѣв, 1590 *ЛСБ* 128); а и(н)ши(х) по(д)дѣны(х) камѣного(р)ски(х)... шкоды ту(т) тепѣ(р) нѣ меновѣнѣ (Вѣнницѣ, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 56); Которѣ зранѣнѣ и (з)бѣтѣѣ меновѣ(л) сѣбе панѣ ко(з)ловѣски(и) бы(т) сталѣѣ на добровѣ(л)но(и) дорóзѣ за сѣло(м) хри(с)тиновѣкоу... ш(д) капитѣѣнѣ єѣ м(л): пѣѣѣ потѣ(ц)кѣѣ луко(м)ско(г) и и(н)шы(х) мѣща(н) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 165); а потѣмъ и сѣмѣ тотъ господаръ Рѣбѣчай меновѣѣѣ, жѣ и онѣго бѣто (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 478);

(на кого) (*безпѣдставно звинувачувати кого-небудь*) наговорѣвати: Жаловѣ(л)... Мѣ(л)чи(ц)ки(и)... што (ж)... менѣ... по(и)ма(в)ши... // звѣѣѣѣ(в)ши, до вѣзѣ(н)ѣѣ всѣѣ(л) и дѣ(р)жа(л)... ти(ж)дѣнѣ, менуючи на менѣ, и(ж)... ты злѣдѣ(и), здѣѣ(и)ѣѣ (Жѣтомир, 1582 *АЖМУ* 43).

4. Призначати (призначити), встановлювати (встановити): митрополи(т) хота́й вѣдасть, и(ж) на всакихъ зѣздахъ днѣ в(ѣ) оуниверсалехъ менованный посполите... початкомъ намѡвъ звѣклъ бывати. одна(к) ѡ то в^ѣ то́тъ днѣ... до синодѣ жа(д)ного встоупѣ не чїни(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 12); єе м(л) ѡное сѣмы на ро(к) в записе менованы(и) не за(п)лати(ла) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26); мае(т)но(ст) свою... — роко(м) пе(в)ны(м), в записе менованы(м),... пану Мо(с)чени(ц)кому зо вси(м) по(с)тупила (Житомир, 1649 *ДМВН* 181);

(кого) (надавати (надати) кому-небудь певні повноваження) призначати (призначити) (кого чим): (И) король (самъ) електа может меновати (якожъ (и) менуетъ), (бо то ему служить;) але не может его скинути, бо не онъ его поставилъ и посветилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 835); вы... жа(д)ного возного ѡчевисто не ставили на встато(к) ани его меновали и меновати не ѡмѣли (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142);

(чого) (визначати кількість) налічувати: А затымъ Оилялетъ кладеть зъ листовъ владыки Володымерьского штучьки некоторые повыбиравши, которыхъ листовъ (по розну писаныхъ) менуетъ чотыри (Вільна, 1599 *Ант.* 569).

5. (що) (називати одне за одним) перелічувати: и тые вжо имѣнѣа, которые на первѣшом записе моемъ менованы..., даю и дарѹю ихъ князю Или (Луцьк, 1534 *АС* III, 472); Бѣло тежъ тогѡ вѣкѣ сѣмого ста мно́го Сты(х) мѡжѣй в^ѣ пѣстына(х), в^ѣ Монастыра(х) и в^ѣ гра́дѣхъ живѣчи, котóрыхъ тѣ, дла́ ѡбширности, не менѣю (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 143); по запла-

че(н)ю ѡ (с)пу(с)тоше(н)є мае(т)но(с)ти и ѡ жадные шкоды в не(и) починенные позывати... не маю и не бѣдѣ мо(г)лѣ по(д) закладо(м) и вшелакими тежарами в то(м) записе меноваными (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); За которымъ росписомъ... с простого реестрѣ на коньсерватахъ менованыхъ зыскъ станѣлѣ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.);

(що, чого) (визначати, вираховувати ціну) оцінювати: Которыхъ жо шкод и побранѣа речей своихъ... князь Александръ..., меновалѣ ѡ несколько тисачъ копѣ грошей (Краків, 1538 *АС* IV, 134); и(х) мѣ(с)ть кнѣзи буре(м)ские менуютъ шкоды трыста копѣ гроше(и) литовскихъ (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); А въ ѡ(т)нѣ(т)ю и неѣжива(н)ю ты(х) кгрѣнто(в) и пожитковѣ, менѣе(т) собе шкоды ше(ст)со(т) копѣ грѣше(и) литовски(х) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 4047, 25 зв.); ѡз... на двѣ тисечи золотыхъ польскихъ шкоды менѣю ѡсобливе шѣто берѣтъ тѣю рѣдѣ на три тисечи золотыхъ польскихъ шкоды (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38); мешѣчане гойские,... пустошатъ дубровы, дерева... рубаютъ и розные шкоды починили, которыхъ собе на двадцетъ тисечей бытъ протестансѣ менуетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 192).

Див. ще **ИМЕНОВАТИ.**

Пор. **МЕНОВАНЄ.**

МЕНОВАТИСЕ *див.* **МЕНОВАТИСЯ.**

МЕНОВАТИСЯ, МЕНОВАТИСЕ, МЕНОВАТИСА, МѢНОВАТИСА *дієсл. недок.* (ким, чим) 1. (мати певну назву, ім'я) називатися: розмовляють (!) зъ собою въ тымѣто діалогу дві персонѣ: една Гостѣемъ менуючаяся, а дру-

гая Спудеемъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 51); Скъндъ бы са цѣрковъ Акелдѣмомъ мѣновала, Кгдыбы такѡвый слѣи идъ в' собѣ оукохѣла. Каѣафы и Іюды выховоуочи, И ѣскінею са людѣй слѣхъ найдоуочи (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

2. (ким і без додатка) (*повідомляти своє ім'я, рід занять тощо*) відрекомендовуватися: тамъ же у ворота двора Мезовского,... уткуломъ и оповедаломъ положене оныхъ позвовъ урядникови тамошнему, который се Василемъ бытъ меноваль (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 400); и пыта(л) єсми хто бы бы(л) на мѣстцѣ пановъ ѡбодѣнски(х) ту(т) ѡв ы(л)инца(х) тогды поведи(л) мнѣ... и менова(л) ся вря(д)нико(м), и(л)ински(м) нѣаки(и) фѣдо(р) лисиченко (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 139); теды на дорозе доброволной,... перенявши мене люди якіес, своволнии козаки, менуючиеся бытъ полку Станислава Калиновского, способомъ разбойничимъ первой самого поймали, страхи розные битем... здоровью моему задавали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV–3, 158); вамъ шляхетнымъ Петрови Янѣчому, слуге урожного Яна Кграевского,... а Ружанскому, яко се сам меновал, слуге урожного Яна Кграевского,... и третему компринципалови вашему,... моцю, владзою и повагою нашою королевскою приказуемо (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 464);

(ким, чим) (*вважати себе*) називатися: Ревнїтеле(м) рече(и) добры(х) с того вымовлатї и меновѣтиса не годит са (Острог, 1587 *См.Кл.* 5, на полях); Обачтєся жъ и вы, што въ церкви Божой незгоды сѣте: если ся православною церковью слушне меновати можете? (Вільна, 1608 *Гарм.* 189);

(ким) (*видавати себе за когось*) називатися: Єе Милост пани моѣ... до мене рачила писат, абыхъ ѣа на ѡного истого Мицыка князю... справедливость вчинил, который са меновал бытъ бояриномъ Кѡзминскимъ (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 414); И Оилялета знати по томъ писанью его, же не єсть // Русиномъ, чымъ ся быти менуетъ, але спроснымъ геретикомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 665–667).

3. Зазначати, вказуватися: раны тые, яко се вышей меновало, и самого протестуючого барзо збитого, змордованого,... барзо хорого видел и огледалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 538).

МЕНОВАТИСА *див.* **МЕНОВАТИСЯ.**

МЕНОВАТЬ *див.* **МЕНОВАТИ.**

МЕНОВИТЕ, МЕНОВИТЬ, МѢНОВИТЕ *присл.* 1. Докладно, ґрунтовно: и записал єсми сынѣ Єго Милости... в своей дѣльници третюю часть имѣней моихъ ѡтчизныхъ и материзныхъ на вѣчные часы, которые ж имѣнья выменены меновите на ѡсобномъ листѣ моемъ (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); Которые имена вси... ѣако вышей в семъ тестаментѣ меновите, достаточнѣ ѡписаны сѣт со всеми пожитками... братѣ моемъ, даю дарѣю... симъ моимъ тестаментомъ... в... держанье (Камінь, 1571 *AS* VII, 384); Иѣ илыашъ чернецки(и), визнаваю... штомъ позва(л)... кнегѣню зофею... ѡ долгъ... также ѡ зарѣки шкоды и наклады мои во(д)ле записѣ и вару(н)ковъ в не(м) ѡписанныхъ, которы(и) єе мл(с)ть... мнѣ дала ѣако то меновите а шире(и) в то(м) записѣ и по(з)вѣ єсть ѡписано (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); за чимъ ѡны(х) ѣако не стали(х) и права посполитого не посълушньныхъ з допусъ-

ченѣа сѣдого на ѣпадѣ взысѣку рѣчи въ по-
зѣве ниже(и) инѣсерованомѣ меновите выра-
жоное (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 119).

2. *(понад усе, найбільше)* особливо:
Вторый пожыто(к) ёсть, Прымноже(н)е
ласки бжой оутвержающе(и) и оукрѣпляю-
ще(и) на(с) въ вѣрѣ, вѣ надѣи, и любви, и вѣ
инѣшихъ цнотахъ, а меновите вѣ мѣжности
жѣбысмо има Хво бѣ(з) жа(д)ного вѣстыдѣ
и бѣазни смѣле визнавати мѣгли (Львів,
1645 *О тайн.* 36); Найпервѣй, тогѣ блго-
словѣнства оучаѣниками сѣтъ, сѣценници,
котѣрыи чере(з) ѡфѣрѣ безѣкрѣвнѣю людѣй зѣ
г(с)демѣ // бѣгомѣ еднѣють... потѣмѣ блго-
словѣни сѣтъ и тѣи, котѣрыи межи людѣми
згѣдѣ чѣнати, а меновите, гдѣ забѣгають, ѣбы
безѣ потрѣбы кровь хрѣстѣа(н)скаа не про-
ливѣласа (Львів, 1646 *Зобр.* 72 зв.–73);

(передусім) особливо: толко тѣт меновите
прошѣ ѡ вирѣстка мосго (!) Прокопа Гри-
горевича, //... ѣбы емѣ зараз же при ѡтправе
иныхъ слѣгѣ... было за слѣжбы... дано двѣсте
коп грошей (Рожана, 1571 *АС VII*, 398–399);
А на(д) то манифѣстѣцию занѣси(л) ѡ по-
гинѣ(н)ѣ спра(в), диспѣзици(и), привилѣѣ(в),
ѡриналѣ(в) (!), на добра городискиѣ служа-
чихъ, и и(н)шиѣ добра ро(з)ныѣ, меновите, ѡ
котѣрыхъ прѣте(с)тан(с)ѣ вѣдомѣсти завѣзѣтъ
мо(г)лѣ (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

3. *У ролі спол., перев. з а, и (пояснюваль-
ний) (уживається перед переліком)* саме:
па(н) Сѣма(ш)ко... самѣ, ѡсобѣю своѣю,...
по(д)дѣныхъ моихъ двѣохъ... // позбивѣлѣ и
маѣ(т)ность ихъ всю... побралѣ и пограби(л).
То ёсть меновите:... клѣчу воронѣю из сѣд-
ломѣ...; кожухъ з сѣрмягою...; сокѣ(р)ку

(Житомир, 1584 *АЖМУ* 81–82); панѣ а(н)-
дре(и) сы(н)кгу(р)... мене с того кгру(н)ту
моѣго споко(и)ного дѣ(р)жанѣя, выбилѣ и
вытиснулѣ и тоѣ жито... моцно кгва(л)томѣ
пожа(л), а меновите... нажалѣ копѣ два(д)-
цѣть... и до дво(р)ца... ѡ(т)вѣзѣ (Овруч, 1585
ЛНБ 5, II 4045, 95); тогдѣ то, якомѣ зѣсталѣ
на тѣй столицѣ Епископѣи Луцкой, кото-
рая правѣ зо всихъ сторѣнѣ была ѡшарпана
и завѣдена, имѣня церковное розѣбранѣе, а
меновитѣ дворѣ имѣниѣ Полонѣю... Забиже,
Котѣдере и Губинѣ (Краків, 1595 *АСД I*, 198);
Прѣслала сторѣна прѣтивная сѣ камѣници
пѣсловѣ своихъ до мѣтрополѣта, // а мѣно-
вите Никифора Тура... а зѣ нимѣ килька...
геретиковѣ явѣныхъ, котѣрыхъ шанѣючи не
въспѣминаю (Вѣльна, 1599 *Ант.* 533–535);
Пѣпѣ Якимѣ попѣвичѣ Гребѣнкѣй прѣдалѣ
сѣю книгу, которѣю мѣлѣ ѣтъ братѣвъ своихъ
и мѣновѣте ѣтъ Іѣанна брата рѣжѣного и Сѣня
брата своѣго (1619 *ПДП* 178, 128); патрѣархѣ
Антѣохѣйскѣй Іѣѣкимѣ,... ѣтлѣчилѣ былѣ ѣтъ
церкѣвѣ свѣщенника именѣмѣ Григорѣа, прѣ-
звѣскомѣ Горбѣчевского, за нѣкотѣрыи ѣкс-
цѣссы, а меновите: же учѣнивѣши прѣвѣй
ѣбѣтъ Богу и чернцѣмѣ зѣоставѣши, прѣсягу
зламѣлѣ, ѣженѣлся и свѣщенникомѣ зѣсталѣ
(Київ, 1621 *Кон.Пал.* 470); Бо(г)да(н) Хмѣ(л)-
ни(ц)кий Ге(т)ма(н)... Всѣм вѣбѣцѣ и ка(ж)-
домѣ зѣсобна А меновите По(л)ко(в)нико(м)
Сѣтнѣико(м) Атамѣно(м) и всѣмѣ Товѣрыѣству
Вѣйска нашо(го) до вѣдомѣсти доносѣи(м)
(Чѣгѣирѣн, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1);

*(уживається для виділення чого-небудь
із-поміж однотипного)* зѣкрема: братѣй
зѣбранѣа бѣло (!) зѣпо(л)ноѣ, того часѣ справѣ

ки(л)ка ѡ(т)правили а мѣновите ѿ поваж-
нѣише, на те(н) ча(с) зго(д)не постаново-
ли и конклюдовали (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043,
60); абовѣмъ зна(к) невидимы(и), жадны(м)
спѣсѣомъ не мѡже(т) бѣти та(и)ною, ꙗко
сѣѣе ѡ(т)ци, а меновите сѣѣи златоусты(и),
и Авгѣсти(н) на(с) наоучають (Львів, 1645
О тайн. 3); Богда(н) хмѣ(л)ницки(и) ге(т)-
манъ з во(и)ско(м) его ко(р) м(л) запоро(з)-
ким ѡзна(и)мує(м) ты(м) писанє(м) наши(м)
меновите мѣ(ш)чаномъ максимовѣски(м) го-
роди(с)ки(м) абы(с)те во вѣсе(м) по(с)луш-
ными были ѡ(т)цомъ нико(л)ски(м) мана(с)
тыра пу(с)ты(н)ско(г) Києвско(г) (Чигирин,
1650 *Гр.Хм.М.* 293, 1, 309).

4. У ролі частки (видільна) (уживається
для підкреслення чого-небудь) саме: в тѣ
та(м) часы вѣставыши петръ по(с)реди-
о(у)ченико(в) рѣ(к) а было и(х) въкупѣ мѣно-
вите на то(м) мѣ(с)цу ꙗкобы сто и два(д)ца(т)
(II пол. XVI ст. *КАЗ*); прошѣ, абы(с)мы блю(з)-
нѣ(р)ства ѡныхъ на дѣа сѣго повтарѣти мѣли.
бо ѡны в порадокъ и то меновите принѡси-
мо не ижбы(с)мы з нѣми и(х) не збѡжности
зсзволѣли. але блоу(д) ихъ ѡбнажѣючи (поч.
XVII ст. *Проп.р.* 141); вшакже была бы ли по-
треба того пилнаѣ мѣновите хлѣба, тѣды имъ
жыта купити на фѣрѣ мѣки не ѡ(т)мовлаю(т)
(Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 52 зв.).

Див. ще **МЕНОВИТО, МЯНОВИТЕ.**

МЕНОВИТО присл. у рол. спол. (поясню-
вальний) (уживається перед переліком) саме:
возны(и) єнерал)... мѣ(с)то туто(ш)ноє Жи-
томе(р)..., та(к)же и сѣ(л)[а], до то(г)[о] мѣ(с)-
та Житомера належаче, менови(то) Пси(с)-
човъ, Станишовка, Язы(н)ка,... в рѣа(л)ную

споко(и)ную по(с)сѣсию... пану Крышѣто-
фови Тишѣкевичови,... пода(л) (Житомир,
1649 *ДМВН* 183);

(уживається для виділення чого-небудь
із-поміж однотипного) зокрема: па(н) ба(л)-
це(р) лакго(в)ни(ц)ки(и) ѡповѣда(л) на пѣа
ѣна сѣ(р)хове(ц)кого и(ж) дѣ(и) ꙗко(м) пѣ(р)-
ве(и) протѣ(с)тацы(и) мо(и) до ѣрядѣ ва(ш)
мо(с)ти доноси(л)... ѡ ро(з)маиты кри(в)-
ды мѡє(и) а меновито ѡ зби(т)є и по(и)манє
боѣрина мого па(н)цы(р)ного... Сѣпрѣна
Да(ш)ковича (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5,
42 зв.).

Див. ще **МЕНОВИТЕ, МЯНОВИТЕ.**

МЕНОВИТЫЙ дієприкм. у ролі прикм.

1. Названий, перелічений: тѣи границы ма-
ють быти с ѡбѣ сторон мѣжи тѣми имени их
вчинєны по тѣм врочищам мѣновитым, ꙗкъ
в первших листѣх их єдналных выписаны
(Львів, 1537 *АС IV*, 91).

2. (попередньо визначений) названий: При-
томъ князь Василей мовил нам, штож...
торгъ... масть ѡн з данины нашѡє. дѣна мѣно-
витого, в патницѣ (Львів, 1537 *АС IV*, 89).

МЕНОВИТЬ див. **МЕНОВИТЕ.**

МЕНОВНЫЙ прикм. Обмінний. ♦ **листь**
меновный див. **ЛИСТЬ**².

МЕНСКИЙ прикм. (призначений для чоло-
віка) чоловічий: ѡдѣва(д)ла и про(с)тира(д)-
ла на(д) ѣмершыхъ. ѡдѣва(д)ло панѣ(н)ское
га(т)ласу взоры(с)то шка(р)латнаго, листва
вколо папужого га(т)ласу... Простира(д)ло
мѣ(н)ское полотѣ(н)ноє з листвами сѣ(т)кови-
ми (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 73).

МЕНСТРОВА *жс.* Менструація: пло(д) того древа. сирѣ(ч) желѣди пристои(т) части тѣ(м) жо(н)ка(м) кои лишное теченіє ме(н)-стровѣ имѣю(т) (XVI ст. *Травн.* 38).

МЕНТА *жс.* М'ята: мента по ла(т)... мата огороднаа... дѣхо(м) блговонна (XVI ст. *Травн.* 210 зв.).

МЕНУСЧЬ *прикм.* (якому притаманна *недовговічність*) минуций: *И*,... кашталанѣ Браславський,... городничий Володимирский, видечи, ижѣ вси речи, илє ихъ естѣ на семѣ светѣ, штмен(н)ы(и) и менѣсчи сѣтъ, толко часѣ смертелный, тотѣ кождого, на светѣ штъ живота матки его рожденьного, минѣти не можеть (1577 *AS* VI, 71).

МЕНШЕ, МЕНШЕЙ, МЕНЬШЕЙ, МЕНЬШИЙ, МЕНЬШЕ, МЕНЬШЬ, МЕНШЬ, *присл.в.ст.* 1. (у меншій кількості, меншому розмірі) менше: а штобы звышѣ ста копѣ перенесло, вписалѣ еси листом своим, иж то маєт быти все до скарбѣ нашего давано, а естлибы теж што менший ста копѣ вчинило, то мєло к рѣкам твоим приходити (Вільна, 1540 *AS* IV, 261); и естлибы теж меншей было в тыхъ всихъ именѣяхъ, вышей менєныхъ, нижи третѣа часть, тогды маєтъ шнаа третѣа часть с тыхъ двохъ частей именей моихъ на полѣ быти такѣ, якѣ было мней (Конюхи, 1545 *AS* IV, 430); млы(н) на рєцє Норинє га(т)ю занаты(и) мє(р)ки на замокъ приходѣ(тъ) в годѣ збожѣа соланокѣ к часомѣ больше(и) а часомѣ менше(и) (1552 *ООвр.* 3. 101 зв.); Сєго годѣ ко(р)чомѣ 8 месѣтє всихъ было мѣ а иногды бываєтъ большѣ або меншѣ (1552 *ОВін.* 3. 134 зв.); ш(н) жа(д)ны(м) шбычає(м) мє(н)шѣ шести гро-

ше(и) ш(т) копы вѣа(ти) а и(м) копѣю з листу г(с)дрско(г) и квити своего да(ти) не хотє(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); а(ч) не мє(н)ше є(ст) таковы(х) тепє(р) и(ж) оу лада-що вѣра(т), оу чары оу воро(ж)кы... нѣ(ж)ли в сѣа бѣіа (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 82 зв.).

2. (*мени тривало, коротше*) менше: по-гѣбѣте дѣтки. ш(т) двѣ лѣ(т) и менше. а жѣньско(г) полоу не займаєте (1489 *Чет.* 122 зв.); которы(и) з пє(т)масты и два(д)цєти золоты(х) по(л)ски(х)... зѣ я(р)ма(р)ку ш(т) лє(т) мє(н)ше албо бо(л)шѣ трє(х),... утеклѣ (Володимир, 1600 *ТУ* 232).

3. (*слабше за мірою і ступенем дії*) менше: дивный оуѣчникѣ. менше оусты своими сѣ-ми говорилѣ. а больше не сочєны мл(с)ти людє(м) чинилѣ. всѣ(м) немочнымѣ здоровѣ подавалѣ (1489 *Чет.* 106 зв.); Сѣдѣти маю(т) кожды(и) на мѣстцы сѣє(м)... //... Которы(и) мє(н)ше 8мѣти бѣдєтъ, на подлѣ(и)ши(м) мѣстцы сѣдѣти маєтъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.—3); На(д)то особныхъ артикѣловѣ мєнше важнѣйши(х) задалѣ зѣ два(д)цѣть, которы(х) са тѣтъ не споминає(т) (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 37 зв.); авраа(м) ты(ж) не мє(н)ше милова(л) // сѣтворитєла своего, ижєє сѣа своего є(ди)ного мѣвши. и то(г) да(л) бы(л) на (ш)фѣроу або на жє(р)твѣ избавитєлю своему в садѣ сѣвєковѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 164–164 зв.); А заложусѣ, ижѣ подобно меншей, нижѣ я, о томѣ ведаєшѣ. Бо што поведаєшѣ, не видєлєсь того очыма своими — а якожѣ то смєєшѣ твердѣти? (Вільна, 1599 *Ант.* 927); Алє ш тыхъ дивни(х) а тѣсмнихъ спрѣвахъ єгѣ, а не меншѣ ш самомѣ жаднымѣ рѣзѣмомѣ нешѣгѣрнєнемѣ, Б(р)жтѣвѣ, мовити

або писати, тѣды снадне самъ страхъ мысль обыймѣсть (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 3); Взялемся еще зъ побудки самого сумнѣня, не меньше хотячи противныхъ и тыхъ всѣхъ, которыи имъ потугою и зверхностю... помогаютъ, остеречи сумнѣня (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 319); **не меншей, а нижъ**... — не меньше, а ніжъ...: перекладають иншие приватные привели и права не меншей, а нижъ тые, присягою наше королевское милости утвержонные (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 514).

МЕНШЕЙ¹ див. **МЕНШЕ**.

МЕНШЕЙ² див. **МЕНШИЙ**.

МЕНШИЙ, МЕНШЕЙ, МЕНШІЙ, МЕНШІЙ, МЕНШЫЙ, МЕНЬШИЙ, МЕНЬШИЙ *прикм.в.ст.* 1. (*дрібніший розміром, площею, обсягом*) менший: мате(и) Докаль барыловски(и) вель... меньшимъ болотомъ которое зовуть // коньскимъ болотомъ (1546 *ОГ* 69 зв.—70); Сви(н)цѣ штѣка што можеть еѣ члѣвкъ уди(н) по(д)нати а дрѣгаа меньше(и) тои (1552 *ОКр.З.* 147 зв.); кѣла ме(н)ше(и) кѣречега ꙗ(и)ца (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); котѣрыє члѣнѣки здадѣ(т)са напло(х)шіє бѣти, тѣє далѣко бо(л)ше потребнѣйшіи сѣ(т), бо та(к) бѣ раствори(л) тѣло мѣнѣшемъ пода(л) бѣ(л)шѣю чѣ(ст) абы не была распра в тѣлѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202); Постановѣли єди(н) Крѣ(г) великій, который обхѣди(т) за лѣ(т), флѣв, а дрѣгѣй за(с) ме(н)шіи Кроугы (Острог, 1612 *Час.Туп.* 309); Кели(х) трохи ме(н)шыи(и)... з на(д)писомъ рѣ(с)ки(м) (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 6); **меншая азия** — Мала Азія: Пото(м) лежи(т) кападокия, та(м) же ме(н)шая азия пото(м) лежи(т) мѣ(с)то такъ великое ажъ по(д) вболоки сягнеть (серед.

XVII ст. *Луц.* 535); **меншей лопушникъ** див. **ЛОПУШНИКЪ**.

2. (*коротший за часом*) менший: Сходѣтиса маю(т) хлопѣта до школы на годѣну пѣвнѣю. то єсть днѣа великаго на ѣю годинѣ абы вси стали. Та(к)же ты(ж) і и(н)шихъ днѣ(и) мѣнши(х), ꙗко постанови(т) дѣска(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3 зв.); А тѣтъ южѣ вѣдлѣгъ вѣзвѣшь расположѣнѣа мѣегъ Чѣсть Пѣрвѣю Кѣзанѣа мѣегъ скончѣвши до дрѣгои южѣ мѣншеи поствѣпѣю (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 157).

3. (*молодший за віком*) менший: да пришедше почестать дщери єго. и посадивъ и(х) по єстествоу. меньшоую подалє. а большѣю подлѣ себе (1489 *Чет.* 298 зв.); тогды жона моѣа... маєт сидѣти на всихъ имѣнѣахъ моихъ тыхъ, которыи ꙗ маю мѣти по половицы з братом моимъ меншимъ (Острог, 1539 *АС IV*, 207); не по многихъ пакъ днѣхъ. мѣншіи снѣ все забравѣши и пошолъ вѣ стороноу далекѣю (1556–1561 *ПС* 288 зв.); стѣ(ц) и васи(л) єзнали ижѣ брата ста(р)шего фѣ(д)ка при(и)мѣю(т) на третинѣ рѣлѣ ѡ(и)чизны ихъ и помѣгль ю(м) ѡ(д)патѣти (!) батѣ (!) ме(н)шомъ Андѣреєви третѣю чѣсть (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 20); До того те(ж) ме(н)шо(и) Маринѣ Григорово(и) пу(л) солоду изъ того (ж) пови(нни) дѣти (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471);

у ролѣ ім. менший, -ого, молодший, -ого: почали творѣти повелѣнѣа цѣрѣва. начєньше ѡ(т) большѣхъ. и до ме(н)ши(х). давахоу чада своѣа всѣ днѣи. на снѣдѣнѣє змѣєви (1489 *Чет.* 82); а ѡ(н) по(д)нѣ(с)шѣса реклѣ имѣ. которыи єсть межи вамѣ бѣзѣ грѣха. тотъ нѣхай вѣпередѣ вержѣ(т) на нѣи каменѣ(м)... а вни слышавѣши то. вышѣли єдинѣ за єдѣнымъ. по-

чав'ши w(т) старшихъ. ажъ и до мен'ши(х) (1556–1561 ПЄ 377 зв.).

4. (*про ціну, вартість, процент*) менший, нижчий: Коли бы хто име(н)є зак'пное в которо(и) сумѣ де(р)жалъ а др'ги(и) бы са з до(л)го(м) своимъ у тому (ж) име(н)ю приповеда(л)... тогды то(т) которы(и) маѣ(т) бо(л)-ш'ю с'м'... повинѣ(н) др'гому мѣ(н)шую суму заплати(ти) (1566 ВЛС 72); повинѣ(н) за(с) буду тоѣ все жито... ему,... w(т)дати, и кож'ды(и) лашт' кгда(н)ски(и) ценою мѣ(н)-шою, нижли и(н)ные куп'цы за тоѣ жито будутъ во Кгда(н)ску давати (Володимир, 1584 ТУ 205); а то(ж) то(т) пр'робиль паню своимъ и (з) ли(х)вою емоу w(т)да(л) сребро то ѣ(ст) же ты(ж) w(т)да(ст) каж(д)ый ч'лк' не мѣ(н)-шою лихв' к(д)ы самъ поживѣ(т) с поцтиво-стю на семь свѣт' (к. XVI ст. УЄ № 31, 183);

(*про вагу*) легший: wн'... варова(л) собе, же тую всю визыну помененымъ паномъ... не на тутѣ(и)ши(и) володимѣ(р)ски(и), але на лвов'ски(и)... каменъ, которы(и) ест' wд' тутѣ(и)шого володимѣ(р)ского ч'тѣ(р)ма фун'тами мен'ши(и), продати (Володимир, 1643 ТУ 323).

5. (*слабший за силою вияву, інтенсивніс-тю*) менший: А кгда ѣже такъ порази(л) и ро(с)полоши(в) ти(м)бро(в) и гѣпыдо(в) мары(с), не мѣ(н)шую мѣ(л) во(и)н' з жонами и(х), якъ з оными самими (1582 Кр.Стр. 45 зв.); Дал'й мови(т) w ты(х) бѣ(з)словес-ны(х). то ѣ(ст) w злод'йствѣ а (л)живо(м) свѣдоцствѣ ч'лчо(м) ю(ж) якобы за мѣ(н)ш'и злости маѣ(т) розумѣти съб' и почитати и(х) (к. XVI ст. УЄ № 31, 175 зв.); есл' са росхо-раѣ(т) дита, б'азнь не мѣ(н)шаа. если оумреть

в м'олодости, плач' непогам'ованый (Острог, 1607 Л'к. 111); и тв'орить пере(д)н'йшихъ чѣтыри вѣтры,... к'ж'ды(и) же вѣтр' имѣсть сво'ихъ, поб'ч'ныхъ(ъ) двw(х) вѣтровъ, и'ныхъ мѣншихъ: ꙗко нѣк'и кр'ила, на по'мощь своѣй крѣпости (Почаїв, 1618 Зерц. 11 зв.).

6. (*слабший за силою вияву, переконли-в'істю*) менший: бо и то тежъ не менший ѳ'ртель — д'ати в'друковати отк'азъ одноѣ стороны, а на што отк'азано, тоѣ утайти (Ро-жанка, 1598 Л.Пот. 983); И то не мѣн'ш'ий и ѳв'шемъ кгр'нт'овный доводъ, и'жъ жад-енъ Єв(г)л'іста не споминаѣтъ абы Х'с мѣл' давати опрѣснокъ Ап(с)лw(м). вѣнц' абы са прwт'ивныи не щит'или (Київ, бл. 1619 Аз.В. 274); Не мен'ш'ий, во истину, ест' и сей чудъ, же до того огня..., Бож'имъ мановеніемъ вки-ненный мужъ Бож'ий Ѳеофанъ... не згинул'! (Київ, 1621 Кон.Пал. 1068).

7. (*нижчий за суспільним і соціальним становищем*) менший: сам бо г(с)ь рече оу с'томъ евангелии. понеже сотвористѣ еди-номъ w(т) сихъ мен'ши(х) бра(т)и моѣи. то мнѣ самомоу сотвористѣ (1489 Чет. 350); отступници... написали собѣ позовъ якобы Речь Посполитая народу руского от большихъ ажъ до меншихъ становъ мѣли им дати позовъ предъ кроля позываючи о то, и'жъ оны добра и в'ряды духовныє,... упорне противъ праву держат (Л'вів, 1605–1606 Перест. 41);

у ролі ім. (*той, хто нижчий за суспільним і соціальним становищем*) менший, -ого: и мы всѣ мѣн'ш'и плач'мо и рыдаймо: понева'ж' оуп'алъ Кѣдръ, то ѣ(ст) архимандритъ на(ш) в'ыволень ѣ(ст) прѣ(з) секір' смѣртн'ю з' доч'асногw живота (Київ, 1625 Кон.Каз. 18);

(слабший морально і духовно) гірший: Рѣклъ еди(н) іле(м) кро(т) межи лю(д)ми бы(л), ме(н)ши(м) є(м)са до домѣ вернѣлъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 18 зв.); **мы меншіє (меньшіє) паче всѣхъ, мы отъ всѣхъ меньшіє** — (формула самоприниження, перев. у *листах*) ми, найнижчі: Мы меншіє паче всѣхъ члѣкъ во граде лвовѣ, ... потщомъса выше силы нашея послужити цркви х(ст)вѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 198); Мы меньшіє паче всѣхъ члѣкъ во граде лвовѣ всакіа помочи лишєні сѣше (Львів, 1593 *ЛСБ* 231); мы ѿбогис и ѡ(т) всѣхъ мєньшіє ѡ хр(с)тѣ бра(т)-ство це(р)ко(в)ное ѡ(т) града лвова досто(и)-ную чєсть... вѣшему прє(д)статє(л)ству работѣпно твори(м) (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1).

8. (мени важливий, значний) нижчий: А што єще Новокрще(н)цы и тымъ невѣдающихъ звѣда(т), іакобы Хс в бж(с)твѣ ѡ(т)цѣ мєншіи бы(л) (Київ, 1619 *Аз.В.* 66); Єслижъ не позволитъса тѣе, всѣки(м) спѣсѣномъ вѣдлѣгъ твоего здана знайдетьса мєншіи Дхъ ѡ(т) Сна, іако той котѣрый не маєть оучѣстництва в' рѣвныхъ Снови (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 266); дивный казнодѣла... //... не для того (ж) мѣ(н)ши(м) и послѣднѣйши(м) его чинитъ. Понева(ж) бовѣ(м) вные зле и прєвротне выкладають, анѣ з' єдного рахѣють, але личбою послѣслѣднѣйшого (!) ѡ(т) ѡ(т)ца сна чинать (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141 зв.–142);

у ролі ім. (той, хто мени важливий, значний) нижчий, -ого: въ Пресветой и Животворящей Троицы нѣтъ старшого, анѣ меньшого, нѣтъ первого, ани послѣднего (Вільна, 1608 *Гарм.* 177).

9. (про інстанцію) нижчий: на оныхъ вольныхъ соборахъ вселенскихъ, а при нихъ и поместныхъ меншихъ схожающихся, хто вытываль, // выигрываль и на власномъ своемъ, а не на чужомъ грунѣтѣ зосталь (бл. 1626 *Кир.Н.* 25–26).

10. (молодший у церковній ієрархії) нижчий: Послушенство по прежнему водлуг степеней один ко другому, меншии ку старшому, то єст архиепископ митрополит патриарху вселенскому, епископи архиепископу, архимандрытии епископом... и все по ряду, вцѣлє заховати (Берестя, 1591 *ПФ* 105); А такъ ижъ зъ апостоловъ жадєнь такового собѣ поединкового имени въ церкви Божой не привлащаль, поготову — папежъ, яко меншіи отъ апостоловъ (1603 *Пит.* 38); А остѣтнѣи межи тѣми меншими стѣпень єсть свѣщенѣсцовъ (Львів, 1645 *О тайн.* 131).

Пор. МАЛЫЙ.

МЕНШИТИСЬ дієсл. недок. (ставати мени важливим) меншати: Кто жъ має невѣстоу жени(х) єсть. а другъ жениховъ котѣрыи стоить а слоухає(т) его. и радѣстїю радѣютьса слышачи голо(с) жениховъ. то радѣсть моа єсть выплѣнена. ѡнѣ мѣси(т) рѣсти а я меншити(с) (1556–1561 *ПС* 352).

МЕНШИЙ див. **МЕНШИЙ**.

МЕНШІЙ див. **МЕНШИЙ**.

МЕНШОСТ див. **МЕНШОСТЬ**.

МЕНШОСТЬ, МЕНШОСТ ж. **1.** Нечисленність: а иж сторона обжалованая ставила свитков болшей далеко, нижли поводова, котѣрыи готовыми ся быт офєровали довести

на слова и повест свою, а бачачи есмо меншост свитков и вопливість доводів, сторони поводове до поконання сторони позване не допустили (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 407).

2. Незначність: Если (ж) ты(ж) послышишь мовачого, Пошлю ва(м) Дѣа Стго, не розумѣй же ведлѣгъ Бо(з)ства, Бѣ бовѣмъ не посылається // Топнѣючій албо мѣншость знаменѣючій ведлѣ поваги маестатѣ и достоинства, а свѣтачѣиса ведлѣ вказалости видокѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 247–248); И такъ бѣдетъ Тр(о)ца, ю(ж) далѣй не Тр(о)ца, але двойца неровнаа, единѣ вправдѣ персонѣ маючи болшѣю и зложенѣю з' двохъ, а дрѣгѣю простѣю незложенѣю // и мѣншѣю. // И такъ бѣдетъ двѣйка неровнаа, болшостью и мѣншостью рѣзначи, на(д) што зайсте што незбожнѣйшого бѣти мѣжетъ (Там само, 289–290);

мѣзерність, упослѣженість: второе, ме(н)-шо(ст) и послѣдно(ст), — ра(з)умѣючи то ѡ собѣ, если и высѣко сѣди(т), и вы(ш)ше всѣ(х) гледи(т) але зѣ(м)ла и пра(х), с ни(з)-кими ро(в)но е(ст). и тоѣ (ж) альбо и го(р)-ше(и) во гробѣ ѡ(т) чрѣве(и) то(т) трѣ(п) постражде(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 239 зв.).

МЕНШЪ див. **МЕНШЕ**.

МЕНШІЙ див. **МЕНШИЙ**.

МЕНЩИЗНА, МЕЩИЗНА ч. Мужчина, чоловік: Бы и менщизна, не буду ся лякати: А не тылко презъ невѣсту отступати (Львів, 1630 *Траг.п.* 171);

(дитина чоловічої статі) хлопчик: Абы всѣхъ дѣточокъ, мещізны не живѣти: И вкѣло Виѣлѣсеа, до щѣди побѣти (Львів, 1616 *Бер.В.* 82).

МЕНЪЖНЕ див. **МЕНЖНЕ**.

МЕНЪШЕЙ див. **МЕНШЕ**.

МЕНЪШИЙ¹ див. **МЕНШЕ**.

МЕНЪШИЙ² див. **МЕНШИЙ**.

МЕНЪШІЙ див. **МЕНШИЙ**.

МЕНЪШЫЙ див. **МЕНШИЙ**.

МЕНЪШЕ див. **МЕНШЕ**.

МЕНЪШИЙ див. **МЕНШИЙ**.

МЕНЪШЪ див. **МЕНШЕ**.

МЕНЯЙЛО ч. Міняйло. Вл.н.: Анѣдрѣшко Меньяло (1649 *РЗВ* 141); Матвѣй Меньяло (Там само, 434).

МЕНЯТИ див. **МѢНЯТИ**.

МЕНАТИСА див. **МѢНАТИСА**.

МЕРА див. **МѢРА**.

МЕРАТИ дієсл. недок. (що) (визначати протяжність, вагу чого-небудь) міряти: а ѡттоль поехали до заросли, котораа заросль промежкѣ их троскота и троскотца по правѣ тоѣ дороги,... мѣло мѣрано бѣти черѣз Горделець до рѣки Тѣри (Мизове, 1537 *AS IV*, 98); За горелькѣ приходитъ сто шестьдесятъ копѣ грш^ѣ поми(р)ного што збожѣе мѣрають мѣ копѣ грш^ѣ (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 181 а).

МЕРВА ж. (попрѣла солома) мерва: Гор(д)на кѣза любецкого с ко(р)ца недокрыта... пана мо(н)товѣта... и(з) нового ставѣ непокрыта ани обѣмазана... //... мѣкиты кѣтровского с кѣтрова и(з) мѣ(р)вы... недокрыта ани ѡбѣмазана (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 163–163 зв.).

МЕРЕЖА ж. (риболовна сіть із великими вічками) мережа: пограбили... постѣль съ колдрую... мережа одна, неводовъ два, заячих сетей три, тетерячихъ двѣ, качинныхъ три, куро-патвенохъ чотыри (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); седла зъ войлоками, зъ опончами, радами козацкими, такъ же и шоры юхтевыи, сети рыбии, мережи, неводы заячие, качии,... — то все побрано (Там само, 161).

МЕРЗЕНОСТЬ ж. Мерзенність, мерзотність: съгнѣшѣніе, ме(р)зѣность бри(д)ліво(с) (1596 *ЛЗ* 79); Негодованіе: Зазлемѣнье, гнѣ(в), заатрѣнье, брыдко(ст), мерзѣно(ст), ненавидѣ(н)е, несмѣчно(ст), печаль (1627 *ЛБ* 72); Но в недбалости, и лѣнливствѣ, и мерзѣности, и шѣмрахъ, и гѣкахъ, и бѣрливостехъ насоложовалемса: и збытки стрѣачи, и вѣпестотѣхъ кохѣючиса, и вѣсело ховѣючи, трѣтилемъ мои лѣта, и мѣсаци, и дни (Львів, 1642 *Час. Слово* 267).

Див. ще **МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗЛВОСТЬ, МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗЕННЫЙ, МЕРЗЕНЫЙ, МЪРЗЕНЫЙ прикм. 1. (який викликає огиду, відразу) мерзенный: И на-тыхъ-мѣсть скутечность проклятства патріаршого на мерзеномъ тѣлѣ его пала, же не поспѣла душа зъ тѣла, заразъ... очернѣлъ якъ ропуха, окаменѣлъ и, якъ бубень, надутымъ стался (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1041); Присмотрѣса іакъ несправедливо(ст) мерзѣный єсть грѣхъ и ненавистный, а на(д)іншіи злѣсти нѣтажшій, который ш(т)даласть члѣвка ш(т) Бѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7);

нечестивый: Нѣдто и Кликѣнь іхъ влѣзши на высѣкое дѣрево, жѣбы шволѣлъ мерзѣню и

плюгавѣю іхъ молитвѣ, такъ спѣдши на доль, не(н)дзѣ и мѣзѣрне бѣ(з)бѣжнѣю свою дѣшѣ вѣрыгнѣлъ и вѣкинѣ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667).

2. (підлий, негідний своїми вчинками, поведінкою) мерзенный: И выда(ст) бра(т) брата на смрть. а ште(ц) дѣтѣ. и повстану(т) дѣти противъ родичомъ и замордѣю(т) ихъ. И будетѣ... мерзеными для имѣ(н)ѣ моего Але хто вытрываѣ(т) до ко(н)ца то(т) буде(т) захова(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 50 зв.); што (ж) тыи маѣ(т)ности хре(с)тіанѣ кажоу(т) шставить бѣ и поверѣчи и(х) котры(х) наслѣдѣмо и ме(р)зеными са чинімо для ни(х) бѣу. але наврѣнѣмоса братіа на добріи справы (к. XVI ст. *УЄ №* 31, 20 зв.); Бѣда грѣшникѣ(м): брыдкіи, и мерзѣныи, и нечѣстыи сѣтъ пре(д) Бѣгомъ; шкалѣлися іхъ дѣшѣ, іакъ смердатъ іхъ тѣла, ш(т) роспѣстныхъ справѣ (Львів, 1642 *Час. Слово* 274).

3. (погрузлий у грѣхах) мерзенный: то мерзеныи смродливыи свѣ(т) и всѣ(х) грѣдѣстїи наплѣнѣнь (XVI ст. *УЄ Триг.* 96); Зачымъ абы и ва(м) Прешѣдши(и) и Милосе(рд)ный Бѣгъ Тѣ за живота Мирно и спокойнѣ на сѣ(м) Свѣте мѣ(р)зеномъ Прожити: А по сме(р)ти в дѣ(н) Сѣда Справедливого и гро(з)наго Ла(с)-кавы(м) и Милостивы(м) ставити сѣ рачі(л) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(2)); Тое жѣ сѣ и тымъ теперешнимъ геретикомъ, блюзнѣромъ, отщепенцомъ, мерзенымъ воніатомъ, конечно значная нѣякая отъ самого Бога наглая згуба и помста страшная конечнѣ стати мусить (бл. 1626 *Кир.Н.* 26); И заправды нѣчѣго такъ Сѣщенника не шпѣтитъ, іакъ живѣтъ мерзѣный и не оумѣтно(ст) (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 6).

Див. ще **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗЕНЫЙ *див.* **МЕРЗЕННЫЙ**.

МЕРЗЕНЪЙШИЙ *прикм. в.ст.* Підліший, негідніший, мерзенніший: Кто бовѣ(м) повѣ(ж) ми, на(д) вавуло(н)ского крѡла бы(л) ме(р)зенѣйшимъ, котѡрый хѡтъ ю(ж) бѣлѣ бѣга нб(с)наго мѡци такъ дознѡлѣ, же и пр(ѡ)-рѡкови его данїйлови клѡна(л)са и росказа(л) емоу мѡн'нѣ ѡфѣровѡти і кадїло (Острог, 1607 *Лѣк.* 19).

Див. ще **МЕРЗОСТНЪЙШИЙ**.

Пор. **МЕРЗЕННЫЙ**.

МЕРЗИТИ, МЕРЗѢТИ, МРЪЗИТИ *дієсл. недок.* (кого) (викликати відразу) бридити, відражати: в рѣчь сѡмѣю хто в'глѡнѣть домѣслитса лѡтве же тирѡна не незгѡда хр(с)тїа(н)скаа мерзѣла, о котѡрѣю з дрѣгмыи пѣна бѣга прѡси(т), але то, же правѡда ихъ релѣй махомѣта тоу (ж) по(д) его бѡко(м) одолѣваѡчаа,... всѣмѣ до позѡрѣ в' ѡчи его колѡла (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 178); Нѣлза єдно в томѣ роздѣле на тѣе словѡ са озвѡти і всѣмѣ котѡрыє вѣдати потребоѡють, справѣ о томѣ дѡти, чомѣ тѡе ведѣньє нѡмѣ прїємно бѣти не мѡжетѣ, але нѡсѣ бѡрзо мерзїти моѡситѣ (Там само, 204 зв.); Питаю: чому Креуза отступникъ того въ свой шпаргалѣ не вписалѣ? Гды бы то о бїскупѣ Римскомѣ нашолѣ, снатѣ бы золотомѣ друковалѣ! Але завжды правѡда мерзитѣ облудника! (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 602); Гнѣшѡюса: Брїджѣса, ѡ(т)рѣкаюса, прїкро ми, мерзїтѣ ма, горжѣ, взгоржѡю (1627 *ЛБ* 26);

(ким, чим) бридитися, гидувати: А коли вїди(ш), и(ж) болѡто має(т) на черевїцѣ(х),... тогды бѣгає(ш) ѡт него, мрѣзачи ты(м) неѡздобны(м) строе(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234 зв.);

О блаженная купо, о всечестное братство,... кто тебѣ отлучается, кто тебе отвращается,... кто тебѣ ненавидит и тобою мерзит, — да будет проклят нынѣ і во будущий вѣк. Аминѣ (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 169);

(що) ганити, гудити: А ннѣ... и княсєвє рѣскїє всѣ поєретїчѣли... ино(чє)скїй чи(н) рѣгаю(т) посмѣваю(т) слослова(т)... мрѣза(т) бє(з)ч(с)са(т), і до ко(н)ца неनावїда(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 241).

МЕРЗИТИСЯ, МРЪЗИТИСА *дієсл. недок.* 1. (відчувати огиду, гидувати) бридитися: pauseo, as, ме(р)жуся, брижуся, гади(т) ми ся (1642 *ЛС* 278).

2. (кому) (бути мерзенним, гидким) бридитися (ким): хс... такого борѡни(т) бога(т)-ства и має(т)ности котѡрыи набывѡю(т) несправє(д)лїве и мрѣзи(т)са тѣ бѣ если бы зѡв'ше имѣ(л) прїхїлно(ст)... к' томѣ бога(т)ствоу (1645 *УЄ* № 32, 120).

МЕРЗКИЙ, МЕРЗКїЙ, МЕРЗКЫЙ, МЕРЗСКИЙ, МЕРСКИЙ, МЕРСКїЙ, МРЪЗКИЙ, МРЪЗКїЙ, МЕРЗОКЪ *прикм.*

1. Те саме, що **мерзенный** у 1 знач.: также иныи. котѡрыи покѣшали. и прогнѣвали бѡ. мерзки были. и сами себе погѣбили. свои(х) дѣла бєзаконїи (1489 *Чет.* 330); такѣ и нїнѣшни(х) чѡсо(в) єретиковѣ проклѡли. ю(ж) чѡужими себє ѡ(т) стѣго тѣла и крѣвы х'вы. іѡко чло(н)ки сѣ(т) гнилый. и мрѣзкы(и) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 75); А такѣ, для милосердія Божого, прошу и упоминаю васѣ: не вѣрте тымѣ плѣткамѣ, бо то щырая баламутня и фалшѣ спросный, Богу и людемѣ мерскїй (Вїльна, 1608 *Гарм.* 220); Анатѡлїй знѡчный... бѣнтѡв-

никъ пойманий бѣдѣчи, а до Кѡнстантінопола припровѣженный и посаженный, где до образа Прѣстои Бѣи, ... пристѣпиль, и рѣки зложивши молились, а она ѣко сватокра(д)цѣ и Бѣ мерзкаго... ѡ(т) него са ѡ(т)вернѣла (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28); И сталася офера мертвая Богу мерзкая, а наболшій того знакъ — осталася стѣна, часть башты мурованной, надъ звычай, нѣгдѣ нѣколи небывалый (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1022); а таа шпетная, и забрѣканая миса, сѣть нечистый, и Бѣ мерзкій дѣла твой: которыми ты дѣлѣ, и тѣло твое сплюгавилесь (поч. XVII ст. *Пчела* 26); Гды войско наготовилося до бою... ма(к)сей... ре(ч) до старшихъ свои(х), видѣте мръзскіи знаки на хоро(г)-ва(х)... шибеницѣ пороби(л) (I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 343 зв.).

2. Те саме, що **мерзенный** у 3 знач.: А добротѣ, ѡ(т)цѣвская пре(д) нами не закрыта. Але ѣвнѣ нѣ всѣмъ пре(д)ложѡнна, А грѣхѣми нашими мѣрскими незвитажѣна (Чернігів, 1646 *Перло* 14–14 зв.);

(*підлий, негідний*) мерзенный: Тажкій камѣнь на срѣдцѣ своѣ наложивши, Мѣркою невдѣчною ѡчи заслѣпивши. На(д) власны(м) своїмъ(ѣ) ѡ(т)цѣмъ(ѣ) страшнѣ са збы(т)кѣ(т), Ёса невѣнного, невиннѣ мордѣсть (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.);

(*осквернений грѣхом*) мерзенный: А коли молитвы Авель богу отдав, Каин его зараз убити помышляв, И по малом часѣ оногѣ умертвил, але и бог его праведно показнил и мерзкую жертву оногѣ омразил (к. XVI ст. *Укр.п.* 84);

(*який має непристойний зміст*) мерзенный, паскудный: хто посмотреть на чоужоую

жоноу з похотѣю то ю(ж) оучини(т) прелюбы в ср(д)ци своѣмъ, оуха ты(ж) свои маѣмо ѡ(т)-врътати ѡ(т) сло(в) мѣ(р)зкы(х) и(ж) бы(х)-мо нѣми не слышали, анѣ вставляли и(х) на слухы (к. XVI ст. УЄ № 31, 52 зв.).

3. Тяжкий, нестерпный: ѡ смѣтнаа новина, полнаа фрасѣнкѣ, ѡ пѣлы(н)ногорчѣстый мерзкой скорби трѣнкѣ // ѡ трѣпетный оужасѣ, ... Ёс Хс, ... страдаѣть (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.—4).

Див. ще **МЕРЗЛИВЫЙ**.

МЕРЗКІЙ *див.* **МЕРЗКИЙ**.

МЕРЗКО, МРЪЗКО *присл.* Мерзенно, огидно, брідко: а не впиваемоса злымъ пѣаньствомъ. пѣаньство бо єсть мерзко бѣгови. (1489 *Чет.* 332); Пра(з)ничные ѣрмарѣки, што вы зовете съборами, ѡч(с)тѣте, ... занеже єсть мръзко бѣгѣ (п. 1596 *Виш.Кн.* 258); Петръ и павѣ(л) мѣла(т) васѣ, ... да потребите и попалѣте колыски и шибеницѣ на днѣ ихъ чиненые по вольнѣю, и подолѣю, ... мръзко ѣмѣ на землю с нѣси смѡтрѣти на тоѣ дѣавѡ(л)-ское позѡрище, хр(с)тѣа(н)ски(м) людѣ(м) збираѡчиса (Там само, 259); заповѣ(д) да(л) гѣ... абысмо... єди(н) другомоу не спротивлалиса. абовѣмѣ не єсть та(к) иного мѣ(р)зко пре(д) бѣгомъ ѣко ненавистѣ межѣ хр(с)тианы и немл(с)рѣдѣ ко бли(ж)ни(м) своимъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 15); цѣркѣ пѣстѣ ѣчинили, в не(и) же хвала божѣа ча(с) немалы(и) не бываѣть, што єсть бѣгѣ мѣ(р)зко и ра(з)стленѣе храма божѡго (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); impure, скве(р)но, мѣ(р)зко (1642 *ЛС* 229).

МЕРЗКОСТЬ, МРЪЗКОСТЬ *ж.* (*нечестивѣ вчинки, помисли*) мерзота, плѡгавѣсть:

Въстани жъ а по(д)неси голо(с) ѿко трѣбѣ и проповѣдай люде(м) мръзости и(х) и ты(ж) покажи и(м) добры вбра(з) покаяніа (XVI ст. УИ 1911/2, 74); ма(т)ка нечи(с)то(с)ти и ме(р)зко(с)ти(и) зе(м)ски(х). и виде(л) є(с)ми тую невѣ(с)ту пьяную кро(в)ю... и вбачи(в)-ши є(с)ми задиви(л)са диво(м) велики(м) (XVI ст. КАЗ 643).

Див. ще **МЕРЗЛИВОСТЬ, МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗКИЙ *див. МЕРЗКИЙ.*

МЕРЗЛИВЫЙ *прикм. (підлий, негідний)* мерзенний: Зв'язаного Іса безчестно порвали, и з ни(м) пре(д) трепрокляты(м) Аннашо(м) пре(д)стали. Уво (ж) ш(т) невѣрны(х) южъ есть Арка плѣнена, При мерзливом(ъ) Дагонѣ ово поставлена (Львів, 1631 Волк. 5 зв.).

МЕРЗЛИВОСТЬ *жс.* Мерзота, гидота: Уво стойт(ъ), кровію очи затѣкають, Оуши мерзливо(ст) многи(х) бласфемій слѣхаю(т). Лице его (ш смѣткѣ) безчестно шплвано, Все преч(с)тое тѣло срѣдѣ скатовано (Львів, 1631 Волк. 13).

Див. ще **МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗНУТИ *дієсл. недок. (потерпати від холоду)* мерзнути: Богатый в^ѣ Шарлат^ѣ и в^ѣ Вуссон^ѣ оубиралъса, а ѣншихъ много нагѣхъ было, котѣрыѣ мѣрзли з^ѣ зѣмна, и вбѣмирали з^ѣ морѣзѣ,... передѣ ворѣты... неоужѣтогѣ, немилосѣрдногѣ... богача (Київ, 1637 УЄ Кал. 597); perfrigesco, ме(р)зну (1642 ЛС 308).

МЕРЗОКЪ *див. МЕРЗКИЙ.*

МЕРЗОСТНѢЙШИЙ *прикм. в.ст.* Те саме, що **мерзенѣйший**: Ничто же бо есть мерзостнѣйшее богу, яко же бо гневная и

памятозлюбная (духа гордаго, самомнимаго и тщеславнаго ученица и угодница) страсть (Унів, 1605 Виш.Домн. 195).

Пор. **МЕРЗЕННЫЙ.**

МЕРЗОСТЬ *див. МЕРЗОСТЬ.*

МЕРЗОСТЬ, МЕРЗОСТЬ, МРЪЗОСТЬ

жс. 1. Огида, брѣдливѣсть: а ты ми цѣрю. и твоѣа чѣсть какѣ порохѣ въ шчюю. а грозное лице твоѣ. ка(к) скверноюю нечистотою вижю. занѣу(ж) єси бесѣсовьсий слѣга. а х(с)а бѣа моего противникѣ. стоудѣ ми єси. и мерзость вонючаѣ (1489 Чет. 56); Съгнѣшеніе: Мѣрзость, брѣдливѣсть (1627 ЛБ 126); **въ мръзость** — огидно, гидко: да(ст) гѣ // вамѣ маѣсо ѣсти, и боудѣте не ѣ еди(н) дѣнь, а нѣ оу два, ани па(т), ани дѣса(т) ѣсти маѣсо, а ле а(ж) пойдѣ(т) нѣздрами ваѣшим(и) и боудѣ(т) въ мръзо(ст) ва(м), и(ж) єсте не покорѣли са гѣдѣ, то є(ст) зневаѣжили добродѣйство его (Острог, 1599 Кл.Остр. 215–216).

2. Брѣдота, гидота: singult(us), us, ме(р)зо(с)т(ъ), стѣнаніе, иканіе, чихавица (1642 ЛС 372).

3. Мерзотнѣсть: Въстани и възнеси голосѣ свои ѿко трѣбѣ и проповѣдай людемѣ мерзости ихъ (XVI ст. УЄ Триг. 98); Въмѣсто засѣ вѣры, и надеж(д)и, // и любви, бѣ(з)вѣрство, ш(т)чааніе, ненави(ст), зави(ст), и мръзо(ст) владѣе(т) (п. 1596 Виш.Кн. 261 зв.–262); Не тамо дом божѣй, гдѣ злѣстем госпѣда, и не любить Христѣс, гдѣ мерзости згода (к. XVI ст. Укр.п. 77).

4. Скверна, мерзота: И рѣзки пальмѣвыи звѣтазства знѣкъ; котѣрѣи побѣдѣли дѣавѣла, и силы его...; и посмѣѣлиса прѣлѣсти слѣс-

лівого міра: котόрїи не піли с кѣлиха златόго, трѣтїзны и мѣрзости, з роуки любодѣйци ваввлонѣскои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.).

Див. ще **МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗЛВОСТЬ.**

МЕРЗСКИЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗѢТИ *див.* **МЕРЗИТИ.**

МЕРЗАЧКА, МЕРЪЗАЧКА *ж.* 1. Огида, відраза: А на спросѣн(о)го, космáтого и неумѣтаго // и ко любви не прикислого, если и позри(т), ш(д)на(к) ш(т) меръза(ч)ки некрáснаго ѡбраза; помѣсло(м) скóро ш(т)скóчи(т); и не согрѣши(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 230–230 зв.); лѣчь же тóе припоминанѣе и придо(л)жшимъ бѣти, и в точѣнье тоутѣ, мнѡго такїхъ рѣчїй, о котѡрыхъ и слѣхати бри(д)ко за собою потагáти бы моуѣло. не хочѣ читѣлникови с тóеи мѣри мерзáчки чинїти (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206); Шмражѣнїе: Мерзáчка (1627 *ЛБ* 152);

гидота, паскудство: За ш(т)натѣемъ Лицїны што былъ Крóлемъ, пáномъ. По старомѣ ковалемъ, шевцѣмъ цимермáномъ. Вы(и)дѣтъ дѣхъ нашѣ. алї жѣ ти... трѣпѣ гно(и)ны(и). Гнѡсѣ, роба(ц)твѣ мерзáчки и брѣдкости пóлныи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16).

2. (*принизливї, образливї слова*) лайка: то пак тыхъ часов, бѣдѣчи намѣ на томъ валномѣ соймѣ в Берести, сын наш намилшїй... Жикгимонт, корол и великий князь и пановѣ рада наши Корѣны Полской и великого князства нас за нимѣ жадали, абыхмо тот гнѣвѣ и мерзачкѣ нашѣ панѣ Иванѣ шпѣстили (Берестя, 1544 *AS IV*, 409).

МЕРИЗАТИ *дієсл. недок.* (*роздрїбнювати, розминати їжу в ротї*) жувати: Двекѣю:

Шжовѣю, рѣмигáю, пережовѣю, рѣменѣю, меризáю (1627 *ЛБ* 29).

МЕРИНЪ, МЕРІН *ч.* (*кастрований же-ребець*) мерин: По(д)ѣрѣмни(к): Помѣстною бѣсѣдою москóвски, Мѣринѣ // кóнь прóсты(и). лóша(д), сáмка, прóстаа клáча (1627 *ЛБ* 85–86); Merin: Kon prosty (Жовква, 1641 *Dict.* 67).

МЕРИТИ *див.* **МѢРИТИ.**

МЕРІН *див.* **МЕРИНЪ.**

МЕРКА *див.* **МѢРКА.**

МЕРКОВАТИ *див.* **МѢРКОВАТИ.**

МЕРЛЫЙ *прикм. у ролї ім.* Мрець, покійник: Ѡа(н)ти з ме(р)лого, продали(с)мо за три золоти(х) (Львів, 1607–1645 *РДВ* 34 зв.).

МЕРНИКЪ¹ *ч.* (*ємкість для міряння сипких тїл*) міра, мірка: тые то поменєные купцы..., з нимѣ власне тор(г) учынивши... на жито по золоты(х) тры(д)цати и шести,... до своихъ шпихлировѣ ро(з)ны(х) сыпа(т) каза(ли) поки до мѣри не прышло // для неготовы(х) ме(р)никовѣ, шлюбую(чи) и прырекаю(чи) словы купе(ц)кими мело бы(т) в целости (Володимир, 1624 *ТУ* 272).

МЕРНИКЪ² *див.* **МѢРНИКЪ.**

МЕРОЧКА *див.* **МѢРОЧКА.**

МЕРОЧНИКЪ *див.* **МѢРОЧНИКЪ.**

МЕРОЧЪНЫЙ *прикм.* Зміряний, відміряний: У мѣлыне дей особно взято и погѣраблено жита мерочъного мац чотыри по гѣрошей двадцать чотыри (Луцьк, 1567 *ВИАС I*, 12).

МЕРРО *с.* (*ароматична смола*) смирна: мерро по ла(т)нски. смѣрна или аханѣтовѣ по

гречески... а по рѣ(с) смѣрна... естъ нѣкаа гов-
ма, тековѣа и(з) древа (XVI ст. *Травн.* 306).

МЕРСКИЙ *див.* **МЕРЗКИЙ**.

МЕРСКИЙ *див.* **МЕРЗКИЙ**.

МЕРТВЕЦЬ *ч.* Мертвецъ, мрець: ро-
женъ изъ вѣа безъ мѣре. ш(т) двѣ преч(с)тыя
пло(т) приналъ. тотъ естъ што (ж) .дѣ. дни ле-
жаща во гробѣ мертвица воскресилъ (1489
Чет. 316); їс же рекль емоу, поиди за мною.
оставь мѣтвы(х), погребѣсти своа мѣтвѣца
(1556–1561 *ПС* 43 зв.); и змыслены(и) прав-
дивымъ мертвецемъ сталъса (поч. XVII ст.
Пчела 4 зв.); Вѣдачи їжъ Творецъ е(ст) дла
на(с) пониженный, Въ гробѣ каменномъ ꙗ(к)
мертвецъ положенный (Львів, 1631 *Волк.* 20);
твори же достойное правило,... ꙗкш нѣкій
младенець, їже не разумѣе(т), и ꙗко мерт-
ве(ц), иже нечѣесть что естъ живымъ наказаніе
(Львів, 1642 *Жел.П.* 5 зв.).

МЕРТВЕЧИНА *ж., перен.* (моральный за-
непад) мертвечина: не вбѣида(и)са мертве-
чѣни, ибо на высотѣ Нб(с)нѣю подобае(т) ти
летѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 170 зв.).

МЕРТВИТИ, МРѢВТИТИ *дієсл. не-*
док. 1. (кого) (робити мертвим, позбавляти
життя) мертвити: ба боѣтиса со страхомъ и
трепетомъ. честити. и волю е(г) творити. тот
бо вбладае(т) дшѣю. и тѣло(м) нашимъ. мно-
ги(х) мертвить и живить. божить и бѣгатить
(1489 *Чет.* 306 зв.).

2. Перен. (що) (стримувати, придушувати
вияв бажань) умертвляти: Если бо црїе...
попело(м) головы свои посыповали, //... и
посто(м) вѣнѣтрннюю свою мрѣтвили...;
а ты што розумѣе(ш) ш собѣ,... //... тобѣ ли

покаанїа не треба? (п. 1596 *Виш.Кн.* 233–
234 зв.); letho, as, умѣ(р)твляю, мѣ(р)твлю
(1642 *ЛС* 253).

МЕРТВИТИСА *дієсл. недок.* (стриму-
ватися, придушувати вияв своїх бажань)
умертвлятися: Та(к) мови(т): мае(т) їно(к)
постами са мертвити, ꙗкобы сто лѣтъ в то(м)
тѣлѣ мѣлѣ мѣ(ш)кати (серед. XVII ст. *Кас.* 89).

МЕРТВІЙ *див.* **МЕРТВЫЙ**.

МЕРТВО *присл.* (насильницькою смер-
тю) мертво: ко(л)ко еси за своѣго сщѣнства
живы(х) мѣ(р)тво ко Бѣ посла(л); шдны(х)
сѣканою, дрѣги(х) водотопленою, трети(х)
шгнепа(л)ною смѣ(р)тю ш(т) сѣа жи(з)ни и(з)-
гна(л) (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

МЕРТВОВАТИ *дієсл. недок.* (із ким)
(терпимо ставитися) миритися: Прето Бѣ
попѣстивъ; преслѣдована на хр(с)тіа(н) пер-
шихъ, псѣючи покій, и любѣвъ телеснѣю; с
пѣганы не мертвовати, еслі штѣць и брѣтъ
поганинъ або геретикъ зловѣрный, с такови-
ми правовѣрный хр(с)тіани(н) не повиненъ
мѣти покою (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.).

МЕРТВОНАРОЖЕНЫЙ *прикм.* (який
народився мертвим) мертвонародженный:
извѣрѣгъ, ди(т)е мѣ(р)твѣнародженое (1596 *ЛЗ*
51); Извѣргъ: Недонѣсокъ, вѣвергъ, албо дитѣ
мѣртво нароженое, вѣпоротокъ (1627 *ЛБ* 45).

МЕРТВОСТЬ *ж.* (відсутність ознак жит-
тя) мертвота: Только... тебѣ,... ознанмити то
хошу, яко перст либо палець старший в той
правителной кормила руцѣ заболѣл и мерт-
востію гнильства заражен был,... отсѣщи от
себѣ (1608–1609 *Виш.Зач.* 215); Шмерщвлѣніе:
оуморе(н)е, мѣртво(ст) (1627 *ЛБ* 138).

МЕРТВЬ *див.* **МЕРТВЫЙ.**

МЕРТВЫЙ, МЕРТВІЙ, МЕРЬТВЫЙ, МРЬТВЫЙ, МРЬГВЫЙ, МЕРТВЬ, МЕРТВЬВЬ, МРЬТВЬ *прикм.* 1. Мертвий, неживий: лазорь м(є)ртвыи .д̄. дни во гробѣ лсжа(л) и воставъ (1489 *Чет.* 257); горе ва(м) к'ниж'ници и фарисее лицемѣры. иже є(ст) єс'те по(до)бни гробо(м) побѣлены(м). которыи то са вида(т) людемъ звер'хоу красны. а в'ноутрь пол'ны соуť костіи м̄ртвы(х) (1556–1561 *ПС* 99 зв.); ꙗ... виде(л) є(с)ми человека мє(р)твого трупъ в труне лежачи(и) (1591 *ЦДЛ* *Лен.* 823, 1, 133, 79); а прѣсни(к) не можешъ назвати хлѣбомъ... ꙗко и чл̄ка м̄ртвого называемо не чловеко(м). але трѣпо(м) (1598 *Розм. пап.* 28); а ѡ(н) заволашь великы(м) глсо(м). а выше(л) ѡ(т) чл̄ка. и ста(л)са ꙗ(к) м̄ртвь то(т) младене(ц) (к. XVI ст. *УС* № 31, 29 зв.); и гды сыгрышылѣ! зновѣ имъ памать смертнѣю ѡ(т) нови(л) ѡбравшы ихъ в скоры мертвыхъ быдлатъ (Корець, 1618 *З.Поуч.* 172 зв.); И кгда вложили тотъ кр(с)тъ, на котóромъ бы(л) роспа(т) живодавецъ нашъ Хс̄, ѡжїла мѣртваа дѣвица (Київ, бл. 1619 *О обр.* 61); Повѣйте ѡ дрѣзи где єсть на(ш) возлюблѣнный, Где єсть Іс̄ мертвѣй, где ѡ(т) на(с) пренесѣнный (Львів, 1631 *Волк.* 19 зв.); **мертвое (мерьтвое) тѣло (тело), тѣло (тело) мертвое (мерьтвое) див. ТѢЛО; мертвый трупъ див. ТРУПЬ;**

(*про частини тіла мерця*) мертвий: Не клонок ли один, от тѣла отсѣченный, яко мертвий отступник и отщепенца зовет, а не тѣло все (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); Абóвѣмъ живóтнаа моць живыѣ, а не ѡ(т)татыѣ абѡ мѣртвыѣ члóнки ѡживлѣсть (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.);

(*про шкуру забитих тварин*) мертвий: препосанїе бе(д)рь, и прикрїта шкѣроу мѣртвою значи(т), же повїне(н) чло(н)ко(в) свои(х) ѡмє(р)щвлєние мѣти (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

2. *Перен.* Марний, даремний: Латинскому же навѣту не внимайте и красной лжи хитрословия их не удивляйтесь, зане єсть мертва и бесплодна (1588–1596 *Виш.Кн.* 141); Научайме ся..., чомъ дѣла добрыи безъ вѣры ничъ не хосну(ю)тъ, али изъ вѣровъ правовъ, также и вѣра безъ дѣлъ добрыхъ мертва єсть (XVI ст. *НС* 30); кгдажъ если бы не доставало вѣри, теды всѣ учинки суть марные и мертвые (Єгипет, 1602 *Діал.* 56); Лечъ таа вѣра если єсть не мѣртвою але живóю, ... познѣвана бывѣет (1616 *УС* *Єв.* 4 нenum.).

3. *Перен. (не здатний до діяльності)* недіездатний: где нѣт тепла и свѣтлости, там простое а мертвое углеве, а не огонь (Вільна, 1600 *Катех.* 79); Церковъ зась Римская радовала би ся и веселила, ижъ, ... мертва бывши, ожила; ижъ зъ братїєю своею зьєднóчила би ся (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 709); и пáма(т) котóраа томѣ свѣтѣ ѡ(т)каза(в)ши былá ми ꙗ(к) мѣртва (XVII ст. *Кас.* 83).

4. *Перен. (загрузлий у грїхах)* грїшний: Хто правослáвной вѣры отступѣет, ... душа его мертѡва, и сам єсть гнóсная грехóвная жертва (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); не каждому єсть то вѣдомо, особливе недбалому и мертвому христїанину (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1054); Если бы кто по ко(м) же оумѣрь посполїтою смє(р)тїю, плáкаль, мóгъ бы кто слоушнє на таково́го для его плóхого оу́мыслѣ мѣти зázлє. але кгда вмѣсто тѣла дш̄а // лежи(т) мє(р)тва, ... а (з)влáща... и(ж) мѣла многїе

цноты,... а все оува́н҃ло (Острог, 1607 *Лѣк.* 13–14);

перен. (який порушує релігійно-моральні догми) гріховний: дивъ великъ ѿкъ тые наро- дове того са не боаѣ... Чи такъ болше вѣрятъ мерѣтвымъ ѿкыкомъ своихъ дѣховныхъ, аѣжъли живомъ словъ божемъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.).

5. *Перен.* Застиглий, нерухомый: бо ѿко тѣло бѣ(з) дѣѣ розѣмнои, та(к) же и тѣсто без квасъ и соли є(ст) мертво (Вільна, 1596 *З.Каз.* 44).

6. *У ролі ім.* Мертвый, -ого, мрець: А хто бы мѣлъ тоє наданье мое ѡтъ церкви Божей ѡтдалити... да бѣди проклатъ (!)... ѡтъ мене,... въ сей вѣкъ и въ бѣдѣщий, в который бѣдетъ сѣдити живыхъ и мертвыхъ ѡ второмъ Єго сватомъ пришествію (Мільці, 1542 *AS IV*, 314); Тогди фѣ(н)даме(н)ти, на которихъ. Земля ѡгрѣ(н)тованна єсть за(т)расѣтъ са и ме(р)твѣи, з гробо(в) встанѣтъ (к. XVI ст. *УС* № 31, 9); живы(м) прибѣжище и ѡтвѣ(р)жение и ѡтѣшение, а ме(р)твы(м) памѣ(т), — того ра(ди) на потребѣ це(р)ковную людѣ имѣніе свое давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 198); и ты(ж) свѣчѣ маю(т) быти бра(т)ские ко ѡ(т) проваженію мертвого ко гробѣ (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Заправды ѿкъ єсть рѣчь неподѣ- наа на горѣчкѣ хорѣючомъ оуспокоѣтиса, оу- тонѣломъ плавати, и мѣртвомъ дѣхати (Київ, 1637 *УС Кал.* 202); землѣ, и море, пѣкло, и адъ, дадѣтъ своихъ мѣртвыхъ на сѣдѣ Бжїй (Чернігів, 1646 *Перло* 149); **воскресеніе мерт- выхъ** — воскресіння: Видите ли згѣдѣ вашѣ самы(х) вѣрѣ, яко воскрѣсѣнію ме(р)твы(х) не вѣрѣете (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.); **зъ мертвыхъ**

взбудити — воскресити: Читѣємо вправдѣ вѣ црѣ(с)кы(х) книга(х), ижъ кѣсти оумѣрѣлого елисеѣ единого оусопшого зѣ мѣртвы(х) вѣзбѣ- діли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 154); **мертвымъ учинити** — умертвити: небожчика... че- рез... девок своих мертвого учинила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499); Семена... на смерть забили... и зѣ живого мертвымъ учини- ли (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 161); пана хлебовѣско(г) застрелили забили з живого ме(р)твого ѡчинили (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); **воскресение изъ мертвыхъ, изъ мерт- выхъ воскресеніе див. ВОСКРЕСЕНИЕ;** **воскресити изъ (отъ) мертвыхъ див. ВО- СКРЕСИТИ;** **воскреснути изъ мертвыхъ, зъ мертвыхъ воскреснути (вѣскреснути) див. ВОСКРЕСНУТИ;** **встанѣ (устанѣ) зъ (изъ, отъ) мертвыхъ див. ВСТАНѣ;** **встати зъ (изъ) мертвыхъ, з (отъ) мертвыхъ встати див. ВСТАТИ';** **вскресший изъ мертвыхъ див. ВОСКРЕСШИЙ;** **зъ мертвыхъ вста- вати див. ВСТАВАТИ';** **зъ мертвыхъ живо вернуться див. ВЕРНУТИСЯ;** **зъ мертвыхъ повставати див. ПОВСТАВАТИ;** **зъ мерт- выхъ повстанути див. ПОВСТАНУТИ;** **зъ мертвыхъ повстати див. ПОВСТАТИ;** **изъ (отъ) мертвыхъ востати див. ВОСТА- ТИ;** **мертвыхъ востаніе див. ВОСТАНІЕ;** **повстанье изъ мертвыхъ див. ПОВСТАНѣ;** **установити изъ мрѣтвыхъ див. УСТАВИТИ;** **устанѣ изъ мертвыхъ див. УСТАНѣ.**

◇ **кропива мертвая див. КРОПИВА;** **мертвый хлѣбъ див. ХЛѣБѣ;** **море мерт- вое див. МОРЕ;** **оплатокъ мертвый див. ОПЛАТОКѣ;** **опрѣснокъ мертвый див. ОПРѣСНОКѣ.**

МЕРТВЪТИ дієсл. недок. Ціпеніти: obtorpesco, ме(р)твѣю, ужаसाюся, удивляю(с) (1642 ЛС 237).

МЕРТИ *дісл. недок. (гинути у великій кількості)* мерти: попаліли вѣдми в миро-пѣлю, дла перестѣта мѡрѣ. ано ещє гѡрше мерло, и в барѣновци знашли вѣдмѣ кѣлка и боѣлиса палѣти ѡбы не гѡрѣи было (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130 зв.); во памати вѣ(ч)-ной завше бѣде(т) правѣ(д)ни(к), алє не та(к) ѡко то(т) богаты(и)... а ины(х) много было оубогы(х) которѣи мѣ(р)ли ѡ(т) стѣденѣ (к. XVI ст. *УС* № 31, 209); было и повѣтра нѣѡкое(с) бо лю(д) мѣ(р) вкру(т)не всюда (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

МЕРТВЪВЪ *див.* МЕРТВЫЙ.

МЕРЧИЙ ч. Мірник. ◇ **мерчий воло-**
чий — землемір: Далє(и) чинитє про(з)бы
вши(т)кѧ г(с)ѣдру... абы шлѧ(х)та ли(с)то(в)
на имє(н)ѧ и на земли передѧ мє(р)чими во-
ло(ч)ными не поклада(ли) (1566 *ВЛС* 39 зв.).

МЕРЪЗЛЫЙ *прикм., перен.* Завмерлий, закостенілий: Котóрые на встáтокъ сáми стýи ш(т)цы нáдъ в'нѣтрѣ(н)ное Дх́а стóго порѣшѣнье, тоѣе рáды моѣе достатѣ(ч)ными б́ыли Ао́уторами: áлбо приво(д)цами. Зáки(х) прѣто мѣрѣзлого дх́а спрáвою розѣме(н) быти ма́ю (Єв'є, 1616 *Прич.отех.* 2 зв.).

МЕРЪЗАЧКА *див.* **МЕРЗАЧКА.**

МЕРЪКА див. МЪРКА.

МЕРЪТВЫЙ *див.* **МЕРТВЫЙ.**

МЕРЫТИ *див.* МЪРИТИ.

МЕРЯВЪ *див.* **МЕРЯВЫЙ.**

МЕРЯВЫЙ, МЕРЯВЪ *прикм.* Пихатий, зарозумілий: Ажь есь можный, тай есь богатъ, не будь мерявый, тай пышный (XVI ст. НС 18); учить насъ сеся причта, што бесме изъ марговъ и изъ иманюмъ многымъ не были мерявы и пышны (Там само, 148).

МЕРАТИ *див.* МЪРЯТИ.

МЕСЕЦЪ *див.* **МЪСЯЦЬ.**

МЕСЕЦЪ *див.* **МЪСЯЦЪ.**

МЕСІЯШЬ, МЕЙСІАШЬ, МЕСІАШЬ, МЕСІАШЬ ч. (посланець Божий, який має врятувати людство від зла) месія: до ты(х) пришол ѡбицанный мейсіашь. ѡни (ж) зловѣрныи не пріали егѡ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 86 зв.); К томѹ еще жидове, а(ч) месіаша правдивого не познали, але в законныхъ ѹставахъ и церемоніяхъ,... передъ своею великою ночью ихъ жидовскѹю пасхѹ вполни марта поставили, сполна недель чотыри напредъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 18); Але шатанъ..., познавши ижъ естъ ѡглашен'ный пре(з) прѡрки хс̄ месіашь правдѣвый, для которого мѡви(т) тотъ наро(д) захованъ несмѣртелне боуде(т) и на(д) иными пановати, который егѡ цале и миле бы хотѣ(л) ховати (поч. XVII ст. *Проп.р.* 167); и таковогѡ то жидѡве зловѣрніи оживають; месіаша своегѡ,... который са бѣде называти и богѡмъ на(д) бѡгѡм(и), и царемъ тогѡ свѣта; надъ цармі зѣмними, достѡтокъ бѣде мѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

Див. ще МЕСІЯ.

**МЕСІЯ, МЕСІА, МЕСІА, МЕСІЯ, МЕС-
СІЯ** ч. Те саме, що **месияшъ**: нашли єсмо
месію, иже са выкладає х̄с [помазанник]

(1556–1561 ПЄ 345); и рекла вижѣ и(ж) ты є(ст) пр̄(о)ркѣ. зѣра(з) встѣвивши водоно(с) свой. бѣгла до мѣста. и рекла... то є(ст) то(т) месѣа правдѣи х̄с̄ (XVI ст. УЄ № 29519, 67); Третья наука: сеся жона познала месѣю Христа, ажѣ лише овунѣ єсть избавитель (XVI ст. НЄ 64); х̄с̄, месѣа, помазанецѣ (1596 ЛЗ 83); то(т) котѣрый в животѣ матки замкнены(и) ме(с)сѣю видѣ(т) в дрѣгы(м) ты(ж) животѣ замкнено-го,... вѣншѣсть ємоу (поч. XVII ст. Проп.р. 252 зв.); то(т) за(с) котѣры(и) тепе(р) прѣвбразоуєт-са, є(ст) слѣво бж̄еє, х̄с̄ їс̄ месѣа (Там само, 261).

МЕСІА див. МЕСІЯ.

МЕСІА див. МЕСІЯ.

МЕСІАШѢ див. МЕСІЯШѢ.

МЕСІЯ див. МЕСІЯ.

МЕСІАШѢ див. МЕСІЯШѢ.

МЕСКИЙ див. МѢСТСКИЙ.

МЕСКІЙ див. МѢСТСКИЙ.

МЕСКѢ ч. (гібрид коня і осла) мул: burolo, ме(с)кѣ, жребѣ (1642 ЛС 106).

МЕСНЫЙ див. МЯСНЫЙ.

МЕСО див. МЯСО.

МЕСОПУСТѢ див. МЯСОПУСТѢ.

МЕССІАШОВИЙ прикм. Месѣін: таа надѣа и вбѣтница Бж̄аа, ажѣ до прѣста Мес-сѣашовогѣ... тѣшила нарѣ(д) людзкѣй (Львів, 1646 Зобр. 10 зв.).

МЕССІЯ див. МЕСІЯ.

МЕССКИЙ див. МѢСТСКИЙ.

МЕСТЕЧКО див. МѢСТЕЧКО.

МЕСТИ дієсл. недок. Мести: Мету веуго (1645 Уж. 68 зв.).

МЕСТНИКѢ ч. 1. (той, хто чинить пом-сту) месник: мѣстни(к), по(м)ститель (1596 ЛЗ 56).

2. Вл. н.: пан Иван... се протестовал против-ко подданым... на новом месте: Кривоносомѣ Слюсарамѣ, Ивану Батягу, Тарасу Местнику, Ивану Рымару... шевцу Сухоносу... //... и ин-шымѣ (Житомир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 471–472).

МЕСТНЫЙ див. МѢСТНЫЙ.

МЕСТО див. МѢСТО.

МЕСТЧАНИНѢ див. МѢЩАНИНѢ.

МЕСТЬЦЕ див. МѢСЦЕ.

МЕСТѢ ж. (відплата за зло) помста: єдины бо всегда прѣдостоуѣть въ славе бж̄иєи. а инѣи на слѣжбу посылаєми кѣ зємнымѣ. а дрѣгие на казнѣ и мєсть неч(с)тивы(х) (1489 Чет. 74 зв.); и какѣ того сына єго... вбито и внѣ з дозволенѣємѣ нашимѣ єго самого, кназа Андреа и сына єго... и тым же им-єнѣамѣ, к выслѣзѣ за сыновѣ мєсть к себе взали (Краків, 1525 AS III, 276).

МЕСТЬЦЕ див. МѢСЦЕ.

МЕСЦЕ див. МѢСЦЕ.

МЕСЧАНИНѢ див. МѢЩАНИНѢ.

МЕСѢТО див. МѢСТО.

МЕСѢЦКИЙ див. МѢСТСКИЙ.

МЕСЯЦѢ див. МѢСЯЦѢ.

МЕТАЛЬ ч. (міцна, ковка хімічна речови-на або сплав) метал: алма(з) болши силѣ имѣ-єть єгда вдѣла(н) єсть в жиковину златѣ или в

сребренѣ или во иныхъ метали (XVI ст. *Травн.* 486 зв.).

МЕТАМОРФОЗА *ж.* (докорінна зміна, перетворення кого-, чого-небудь) метаморфоза: Ѡ предівныє метамо(р)фозы! ѡ чѣдовное прѣвбражѣніє, ꙗ(к) всѣ визнаваѣмъ, ... не ѡ(т)мѣна, ꙗкъ еретикъ оучить (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.).

МЕТАНЄ, МЕТАНЬЄ *с.* (кидання чого-небудь назовні) викидання: Въ Володимери... домъ поставити,... //... стаєнкѣ... на кони..., а ѣ бокъ къ воде ѡкно... для метанья гною, вделати (1577 *AS IV*, 77–78).

♦ **метанье собою** — (стан неспокою, розгубленості) метання: Сматѣніє: Трѣвога, затрѣвоже(н)є, метанье собою (1627 *ЛБ* 118); **метанє кадуку** *див.* **КАДУКЪ**¹.

МЕТАНИЄ¹, МЕТАНІЄ *с.* (кидання чого-небудь) метання. ♦ **каменное метанье** — (покарання смертю через побиття камінням) каменування: сѣии (ж) мѣнци. приимѣе каменное метанье. радовахоує ѡ х(ѣ)є (1489 *Чет.* 142 зв.); **ліосовъ метаніє** *див.* **ЛІОСЪ**.

МЕТАНИЄ², МЕТАНІЄ, МЕТАНІЄ *с.* (літургійний жест) метанія, поклін: Айно, ци тотъ чоловікъ смиряеть ся передъ Богомъ, котрый лише словомъ смиреннымъ, и одежею, и умомъ простымъ изъ метаніємъ, многымъ указуетъ смиреніє? (XVI ст. *НС* 5); Та(к)же до по(с)тѣ вшелакое, оутрапе(н)є телѣсное стагаѣтѣса во(з)держаніє, бдѣніє, на земли леганіє, поклони, метаніє, влосеніца и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 98); **метаніє сотворити** — (здійснити літургійний жест)

поклонитися: Болшей не имам, что глаголати, точию пану Петру спасение и прочим благодателем и знаемым метание сотворити (бл. 1610 *Виш.Посл.* 236); **метаніє сотворяти** — (здійснювати літургійний жест) поклонятися: Пречесному господину отцу Колистрату... братія і послушники бывшіи вси купно метаніє нижайшее сотворяемъ (Путівль, 1638 *АЮЗР* III, 11); **метаніє творити** — те саме, що **метаніє сотворяти**: а(з) єсми... бы(в)шій проигѣме(н) де(р)маньскій метаніє вѣшему влѣгочѣстію (!) творю до лица зємли (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

МЕТАНІЄ *див.* **МЕТАНИЄ²**.

МЕТАНІЄ¹ *див.* **МЕТАНИЄ¹**.

МЕТАНІЄ² *див.* **МЕТАНИЄ²**.

МЕТАНЬЄ *див.* **МЕТАНЄ**.

МЕТАТИ, МЕТАТЬ *дієсл. недок. 1.* (що) (кидати що-небудь) метати: и многыя народѣ постилали одѣна свои по поути. иныхъ пакъ рѣзали вѣтѣви ѡ(т) дрєвь и метали по поути (1556–1561 *ПС* 89 зв.); не добрѣ єсть брати хлѣбъ оу дѣтїи, и метати ѡмъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 532); Алєѣ́ндєрь приказаль ріцєрѣмъ своїмъ ꙗбы сѣкли рѣски зъ дѣрева, а зѣлье рвали а метали передъ нѣги кѣнемъ и мѣломъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 419); **жеребей метати, метати жеребїй** *див.* **ЖЕРЕБЕЙ**; **метати жребїй (жребїа)** *див.* **ЖРЕБИЙ**; **метати ліосы (люсы, люсами)** *див.* **ЛІОСЪ**;

(на кого чим) (кидати, щоби вцїлїти) метати (у кого чим): а на крѣщенє коли кр(с)тильєса г(с)ь ѡ(т) иѣна во єрдани. и дѣво(л) ражєглъ жиды. навчилъ камєніємъ на него метати (1489 *Чет.* 208); А такъ я...,

не видечи кгрунтового свѣдѣства на тыхъ бахурчиковъ, абы мели на духовенство каменемъ и чимъколвекъ метать, всказаль есми, абы на томъ... отводъ, то есть присягу учинили (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/1, 267); разъ на него аріане, посполиты(х) людіи збѣрили. и камѣна(м) на него мечѣчи, мало его не вбили (XVI ст. *УС* № 29519, 273 зв.); вни,... рѣ(з)рѣхъ чинили, и брали камѣ(н)іе метати на него (Київ, 1637 *УС Кал.* 274); **каменіємъ метати** — кидати каменем: А хотѣи ты мене злорѣчишь: Каменіємъ на мене мечешъ а ꙗко то малѣ дбаю абымъ тилко грѣхъ твой вбличи(в) и зъ дѣшъ твоѣей скорени(в) (Чернігів, 1646 *Перло* 10); **метати гнѣвъ** — (дуже сердитися) злитися: Дѣля того приносить Бгъ на насъ усякыи неволѣ и мече на нѣ гнѣвъ и вытмиреніе, албо бетюгъ, албо ненависть людскую (XVI ст. *НС* 70); **метати на лице (кому)** — докоряти, дорікати: Якъ чули есте изъ сеи причты у сюмъ евангеліи за сего сына блуднаго, якъ бывъ овунъ согрѣшивъ Богу, а Бгъ изъ яковъ любостю..., пріавъ его, не метавъ ему на лице, што согрѣшивъ найперво (XVI ст. *НС* 8);

(що і без додатка) (кидати в середину) вкидати; занурювати: Того же рѣхъ оу встроѣхъ... вси мѣста разо(м) горѣли, неможнаа рече(и) ратовати. а(ж) сами мѣсили зъ мѣста оубо оутѣкати. а скрынѣ і иноє метали оу водѣ (Острог, 1509 *Остр.л.* 128); сѣдѣль іс. напротивко скарбницѣ цркв'нои. и смотриль яко народъ мечеть пѣнезѣ до скарбницѣ (1556–1561 *ПС* 178 зв.); Всякое дерево которое не роди(т) ввоцѣ добраго вытинаю(т) и (в) вго(н) мечу(т) А прото из ввоцовъ познають ихъ (Хо-

рошів, 1581 *Є.Нег.* 7 зв.); Павелъ мовить:... тричѣ палицами битъ былѣемъ,... ꙗко у бочку метали у воду, нучѣ и день у глубинѣ былѣ (XVI ст. *НС* 15); *У порівн.*: але то(т) богатый и посмотри(с) не хотѣ(л) не то(л)ко жебы его ма(л) чи(м) надарити. а(л)бо приидеши его чи(м) а(л)бо жебы исти емоу да(л)... але все оу свое чрево ꙗкоби оу пропа(ст) ꙗкѣю мета(л) (к. XVI ст. *УС* № 31, 209 зв.);

(що) (кидати звідкись на щось) викидати: вѣ то(т) ча(с)... берѣчи рыбы з воды металъ на бере(г) и бра(л) кто хоте(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93);

(що, із чого) (кидати в різні боки) розкидати: незбожніи Латинникове, по... взяту Константинополя... святыи мощи, кости святыхъ... зъ коштовныхъ трунъ на мѣста нечистіи викидали!... Пречистое Тѣло и Животворящую Кровь... зъ келиховъ по земли проливали и метали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 775); **метати перлы, перлы метати див. ПЕРЛА**;

(кого) (жбурляти в різні боки) кидати: а князь города того. имѣлъ сѣна единого больного нечисты(м) дѣхо(м). и метало є(г) сквозѣ поустаа мѣста (1489 *Чет.* 105).

2. (що з кого) (рвучким рухом знімати, скидати) зривати (з чого): и та(к) крычали и метали и(с) себе шаты свои поро(з)кидаючи на повѣ(т)риє (II пол. XVI ст. *КА* 124).

3. (кого) (виганяти з приміщення кого-небудь) викидати: И на(д) то самъ приє(ж)дчаючи кривѣды не(з)носные чинить самыхъ и дете(и) збиваетъ из ы(з)бѣ метати кажетъ (1552 *ОЛЗ* 188 зв.).

4. *Перен.* (кого, чим) (*відстороняти від виконання обов'язків*) усувати: *У(з)на(и)му-ємъ ва(мъ) и(ж) зде має(мъ) великое нава(ж)-деніє у(т) неприа(з)ни ѿ прошлую не(д). ннѣ коцыа(н) бѣдѣчи бѣ(р)мистромъ вбосла(л) до себе поспо(л)ство дыака Феѡдора метати а илка всадити на томъ мѣсцѣ (Рогатин, 1591 ЛСБ 162); Убро(н)ною рѣкою албо словы не допустили есмо метати. И та(к) до вл(д)кы вбѣ стор(о)нѣ собѣ ѡзѣли (Там само).*

5. (чим, кого) Розгойдувати, розхитувати: и встѣпи(л) пото(м) на гора са(м) їс помо-літи(с) а гды(с) вѣчеръ ста(л), бы(л) та(м) са(м) а корабль посре(д)кѣ моря мета(н) б(л) нава(л)ностами (XVI ст. УС № 29519, 92); тогды таа рѣбка ехинїи влѣзши штон-аболшіи камень, и бѣдѣтъ имъ хвѣати поты, ажъ // самѣю ю ты(ж) волны метѣтъ бѣдѣтъ (серед. XVII ст. Хрон. 6 зв.–7).

6. (що) (*ставити риболовні сіті*) розкидати: Ходачи при березѣ моря галилейского. и оуз(д)рѣль симона, и ан'дреа брата его. а они мечоу(т) сѣтъ оу море. бо были рыбы(т)ви (1556–1561 ПС 130 зв.); **метати сіті** — розкидати сіті: але так мовиль... іако ннѣшніи блѣзнірєвє... кѣторыи то потаємнє... ловать цѣлѣю ношь въ блѣдѣ своемъ мещючи // сѣти свои на тыи оубогии рыбы то є(ст) на люди простыи (XVI ст. УС Триг. 97–98).

7. *Перен.* (що) (*поширювати серед бага-тьох*) розповсюджувати: *У іакъ ѡх' многѣ на початкѣ преслѣдовали Црковѣ, гды еще насѣна Вѣры [мѣтаны и] вклáдованы бѣли (Київ, 1625 Злат.Н. 129 зв.).*

8. *Перен.* (кого) Накидати, нав'язувати: Любoвъ долготерпелива и милостива, лю-бoвъ не завистлива, любoвъ не мечетъ себе, не пышна, не изнимаетъ ся борзо на гнѣвъ (XVI ст. НС 11).

МЕТАТИСЕ *див.* **МЕТАТИСЯ.**

МЕТАТИСЯ, МЕТАТИСЕ, МЕТАТИСА *дієсл. недок. 1. (кидатися в різні боки)* мета-тися: Паки иродиса бѣситса. паки мететса. паки веселитса. паки плашетъ (1489 Чет. 270); Девятое словетса ба(р)ратрѣмъ то єсть те(м)нос(т) и мѣчение, бо ся та(м) дияволи мечѣтъ сюда и туда я(к) ис(к)ри из вня (!) (серед. XVII ст. Луц. 526).

2. (на що, у що) (*нападати, накидатися*) кидатися: Здивитися тому не могу: што то за потороча той Оилялетъ! Чы Мельхиседекъ який, который себе и духовную, // и царьскую владзу... привлащаетъ, же... мечетъся и на королевские и на епископские вряды, все ганить (Вільна, 1599 Ант. 935–937); С тѣми жь се помешали грѣфовє, которїи з' великой прѣдкости се в' тва(р) рїцерѣмъ метѣли, а та-ковой бѣли мѣцы ѡжъ рїцера з' конѣмъ пере-ворочѣли (серед. XVII ст. Хрон. 461 зв.).

3. (до чого) (*поспішно з наполегливістю братися за що-небудь*) кидатися: оу к(р) его м(л) власть скваплїве не вривѣмоса, не мѣчемоса до кгвалтѣ, не оуеждѣємо ѡмъ в тыє маѣтности (Острог, 1598–1599 Апокр. 79).

♦ **метатиса умомъ** *див.* **УМЪ.**

МЕТАТИСА *див.* **МЕТАТИСЯ.**

МЕТАТЬ *див.* **МЕТАТИ.**

МЕТАФИЗИКЪ ч. (*послідовник метафізичних поглядів*) метафізик: Што сáмъ на(и)-вы(ш)ший ѡнъ метафизи(к), термінами филосо(ф)скіми показáль, гды Мовсееви з нѣмъ розмовляючи, вшелáкого дóброго видѣна и досконáлоє вшелáкои рóскоши оуживáна за нагорóдоу и запла́тоу дати при́вбеца(л)са (поч. XVII ст. *Проп.р.* 233).

МЕТАФОРА ж. Метафора: Которому писма святого výroкови и учители церковныи своею наукою подписуются, и то выразными словы визнають, же тая отъ Христа... будованью Церкви ужитая метафора не болшь до Петра ся стягаетъ, нижли до иншихъ... апостоловъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 365); ѡ новáа мóвы метафора!... и(м) бóлшь з во(д) рóскошій свѣ́та того че(р)паю, ты(м) ба́рзѣй жа́жда росте(т) ми (поч. XVII ст. *Проп.р.* 271); Єст' ти в'пра́вдѣ, и то́ сáкгма, слóво кгрѣ́цкое, далéкъ є́днáкъ ѡ(т) то́го значéна рóзнить:... Хіба, же́бы пре(з) трóпъ Метáфорѣ значіти мѣ́ло Варца́бницѣ, абѡ што томѣ́ подобногѡ (Львів, 1642 *Жел.П.* 8 зв.).

МЕТАФОРИЧНЫЙ *прикм.* (*який містить у собі метафору*) метафоричний: Подобеньство будованя або метафоричная мова тая въ томъ самомъ залежить, же якъ на фундаментѣ держится иное каменье, и онъ ихъ въ томъ зъедноченю и злученюся держитъ такъ и церковь, то естѣ вѣрные люде, на одной и той же вѣрѣ полегши, межи собою держатъ злученъся и зъедноченъе (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 378).

МЕТЕЛИЦА ж. 1. (*заметіль, хуртовина*) метелица: Того толко постерегати пилне потреба, абы могъ быть приходъ на горѣ подѣ

кгонтѣ зметывать снѣгъ, што зимѣ метелица намететъ, жебы въ церковь не капало (1577 *AS VI*, 77); Церковь светого Ильи верхъ, абы штъ метелицы въ ней не капало, а для того, жебы не гнила, поправити (Там само).

2. Вл.н., ч.: М(с)ко Метелица (1649 *PЗВ* 435).

МЕТИ *див.* **МѢТИ**.

МЕТИСА *див.* **МѢТИСА**.

МЕТЛА ж. 1. (*великий віник, часто прикріплений до довгої палиці*) мѣтла: и собраша неч(с)тивии и мѣчители кости сѣ́ты(х). и мѣсто мѣтлами пометше. всыпаша и попелъ и(х) оу водоу (1489 *Чет.* 146 зв.).

2. Комета: ceratias, мѣтла на нѣси (1642 *ЛС* 118).

3. Вл.н., ч.: мешчане... степанъ чобота(р) гри(н) мѣтла (1552 *ООвр.З.* 106 зв.); Хома Мѣтла (1649 *PЗВ* 137).

МЕТЛЕВЫЙ *прикм.* Який виготовлений із відповідної тканини: ѡ(н) же са(м) мѣ(л) шапокъ мѣтлевы(х) копъ с̄ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 10 зв.).

МЕТЛИЦЯ ж. (*Arpa spica venti*) метлюг: а коли приидоу(т) вѣ́мена та послѣ́днѣя. тогды жатвы не боуде(т). родать нивы былиє. травоу злѣю волчець. и метлицю (1489 *Чет.* 373).

МЕТРИКА, МАТРИКА ж. (*метрична книга*) метрика: Книги пописа(н)а замѣковъ... Преписаны и(з)новѣ инѣтроликованы за росказа(н)емъ гасне ве(л)можного п̄на Льва Сапегги..., за справова(н)а на то(т) часъ метрикою ѡ(т)... писара его мѣ(с)ти ка(н)цларе(и)ского (1552 *ОЧерк.З.* 3); показує... выне(т)є з ма(т)-

рикъ его к(р). м(л). дво(х) листовъ, по(д) да-тою... деве(т)на(д)цатого дня мая и(н)дикта пе(р)вого (Київщина, 1600 *ККПС* 150); Уриина(л) привилею К. І его. м(л). на ф8(н)дована це(р)кви Бра(ц)коє при шпиталю:... Выпи(с) з метри(к) того (ж) привилею выданы: Вышука(т) (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 252); *Образно*: Поневажъ в^ѣ Метрѣики нб̄(с)ныи тыи тылько лѣта нашѣ и дни в^ѣписаны бывають, в^ѣ которыи добродѣтель ѿковѣю сотворилимъ, и всвѣдчили любо(в) протѣвко Бг̄ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 942); **метрика коронная** — (зібрання книг із державного діловодства *Королівства Польського*) Коронна метрика: Теды комиссаровъ... //... придаемо... которие комисари... добра вси... мают ограничити и тое ограничено до метрики коронное и актъ городских киевских подати (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 172–173); Которое границъ тыхъ описанье тые ж комисаре наши до метрикъ нашихъ обохъ коронныхъ подати мають мощью декрету теперешнего сеймового (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181); **метрика Лїтовская** — (зібрання книг із державного діловодства *Великого Князівства Литовського*) Литовська метрика: В томъ Домѣ за знаменитыи свои заслѣги... данины мають, ѿкъ привѣлѣа в томъ свѣдча(т) и метрики Лїтовскїи (Київ, 1623 *МКСВ* 73).

МЕТРОПОЛИТА *див. МИТРОПОЛИТА.*

МЕТРОПОЛИТАНСКИЙ *див. МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.*

МЕТРОПОЛИТЕНСКИЙ *див. МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.*

МЕТРОПОЛИТЬ *див. МИТРОПОЛИТЬ.*

МЕТРОПОЛИЯ *див. МИТРОПОЛИЯ.*

МЕТРОПОЛІЯ, МИТРОПОЛІЯ, МИТРОПОЛІА *ж. (місто-держава, що володіє колоніями)* метрополія: митрополіа, головнѣшѣе мѣсто в ѿко(м) повѣтѣ (1596 *ЛЗ* 58); докто(р) едїнь оучоный... мовить, ижѣ Гѣзы в палеснинско(и) границы положенноа (!) в(т) каира, коториа краина некды(с) Memphis та(к) рѣчен(о)є мѣсто са называло, з митрополіи всего египтоу, то(л)ко сѣмъ деса(т) миль, а сто до іерусалимоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 45); спсїтель // самаританкоу тоую, котораа... жїла непорядне, наврноути хотачи пришо(л) до мѣста сїхе(м) столїци самарїи и цр̄(с)тва іи(л)ского некды(с) митрополіи (Там само, 180 зв.–181).

МЕТРЪ *ч. (віршовий розмір)* метр: То ма до тои трѣднои праці побѣдїло в^ѣ старости лѣт^ѣ мои(х), абы члѣвкѣ вхо(т)нѣйшїи был^ѣ до читана рѣчїи бо(з)ки(х)... которы(и) сѣтъ поча(с)ти вписаны сла(д)кою мовою по(д) мѣтри (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.); Прѣто ѿ покладѣю, похвалѣ трѣмъ Персѣнамъ бѣ(з)-кимъ, пѣ(д) мѣтрами пѣтицкими, а напро(д) то потреба вѣдати; правовѣрномъ хр̄(с)тіанскѣмъ рѣдѣ, ѿкѣ Бг̄ ест непостижимы(и) (Там само, 9); Похвала Пренасѣиши персонѣ в(т)цевскои... в^ѣ которой Похвалѣ, всѣ Таємници в(т)ченашѣ сѣкрытии, ѿсно в(т)-криваються, по(д) мѣтрами (Там само, 13).

МЕТУШАТИ *див. МЕТУШИТИ.*

МЕТУШИТИ, МЕТУШАТИ *дієсл. недок. (ким)* Метати, кидати. ◇ **метушити (метуша-**

ти) собою — непокоїтися, бути збудженим, хвилюватися: по(з)нав'ши то іюда иже хс' знаєть, и(ж) ѡ(н) егѡ продаєть: але ю(ж) злый дхъ ѡсѣни(л) егѡ и бы(л) в' не(м) закамѣнѣ(л), и не хотѣ(л) са каѣти. ено метоуши(л) собою (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29515, 64); По-знавши то Іюда, ажъ Хс' знае(т), ижъ ѡ(н) егѡ продае(т); але ю(ж) злы(и) доу(х) ѡсѣни(л) егѡ и бы(л) в не(м) закамѣнѣ(л) и не хотѣ(л) са каати, едно метоуша(л) собою, абы наирыхлѣ вечера ѡ(т)дана была (XVI ст. УС Трост. 53).

МЕТЬ див. **МѢТИ**.

МЕТЬСЯ див. **МѢТИСЯ**.

МЕТЮКЪ ч. Пітник: Пото(м), вскочивши в сени, взяли и пограби(л)... седло, сафяно(м) чирвонымъ критое, з во(и)локомъ и з метюко(м) (Житомир, 1584 АЖМУ 97).

МЕХОВЫЙ прикм. (виготовлений із хутра) хутрянний: узголове меховое подъ цвѣлихомъ чорнымъ (Клевань, 1571 АрхЮЗР 1/1, 34).

МЕХЪ див. **МѢХЪ**.

МЕЦЕНАСЪ ч. Меценат: Єще Пáмать в'дачности гды при тобѣ бѣдетъ, Мецѣнасъ тежъ Аѡлѣтѡвъ твоихъ не забѣдетъ (Київ, 1632 Євх. 303).

МЕЧЕТНЫЙ прикм. Звабливий, спокусливий: тѣ(м) же блюде́те правосла́внїи ѡ(т) то́е трѣ́тїзны дѣ́ти твои. зане́ да зна́ете исти(н)но ва(м) мо́влю, иде́ (ж) дхъ́ люб'ве си(м) пога(н)ски(м) мече(т)ны(м) мі́ра сего́ оуго(д)ны(м) дог'мато(м) при́лне(т), то(т) за́пе(в)не́ въ вѣрѣ́ погрѣ́ши(т) (п. 1596 Вшш.Кн. 224 зв.).

МЕЧЕТЬ¹, МЕЧИТЬ, МЕЧЫТЬ ч. Мечеть: Якое нечести ани Жыдовьские школы, ани мечыты Татарьские не терпятъ! (Вільна, 1599 Ант. 677); А вни полѣпѣвши ѡхендо́жность до́мѣ Бжго, и кресты́ з' нихъ звѣргши, подобный мечѣтѡ(м) татарски(м) починили (Київ, 1619 О обр. 49);

перен. храм: цесар поганскій церковъ с причины папезкое опановаль, до своего панства всѣхъ притягаючи, такъже, якъ папез, церкви пустошит и на свое ме(че)ты их оборочает (Львів, 1605–1606 Перест. 48).

МЕЧЕТЬ² ч. Зваба, спокуса: illecebra(e), прилуда, ла(с)кание, мечеть, похот(ь), вабъ (1642 ЛС 225).

МЕЧИКЪ ч., бот. Косарик: anactorion, мечи(к) зеліє (1642 ЛС 82).

МЕЧИСКО с. Великий меч: Gladius magnus мечиско (1645 Уж. 22 зв.).

МЕЧИТЬ див. **МЕЧЕТЬ¹**.

МЕЧИЩЕ с. Те саме, що мечиско: Et cetera Magnificatina мечище (1645 Уж. 22 зв.).

МЕЧІКОВЫЙ прикм. ◇ мечіковий орть, орть мечіковий див. **ОРТЬ**; таляръ мечіковий див. **ТАЛЯРЪ**.

МЕЧНИКЪ, МѢЧНИКЪ ч. 1. (титул і посада вельможі) мечник: Миха(л) Кропивницки(и) ме(ч)ни(к) и побо(р)ца воево(с)тва брасла(в)ского ѡзна(и)мѣю ты(м) мои(м) квити(м) ижъ ми ѡ(т)да(л) три побо(ры) егѡ к(р) м̄(л) в ва(р)шавѣ на се(и)ме ва(л)но(м) ва(р)шавско(м) (Вінниця, 1613 ЦДІАЛ 181, 2, 3149, 2); передо мною,... ксендзъ Кгеладзий,... жалосне протестовалсе... напро-

тивко все громаде затурецкое, подданым теперешных поссессоров... пановъ Шклинских малжоньков, яко теж подданым... панов суксессоровъ небожчика... Валериана Подгородинского, мечника волынского (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 373).

2. (воїн, озброєний мечем) мечник, меченосець: сталь мѣчникъ и оужасльса. и р(ч)е попоу. гдѣ есть мѣ(ч) мои. и попъ р(ч)е. никола взаль. и мѣчникъ гла. а гдѣ есть никола (1489 *Чет.* 91 зв.); mach(a)еро, мечникъ (1642 *ЛС* 260).

3. Вл.н.: Прокопъ ме(ч)никъ в бра(т)ствѣ не быва(л) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); передь мьною... буркѣграбимъ... становъши очеви-сто...: Андрей Шляхта,... Лаврѣнь Мечникъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 599).

МЕЧНЫЙ *прикм.* Який стосується меча: стаѣ же алеѣандрѣѣ... ка(к) скончала молитвоу. ведоша ю во(нѣ) из города и оусек-ноуша (ю). и скончаша ѡ(т) шружиа ме(ч)-ного (1489 *Чет.* 186 зв.).

у ролі ім., ч. Те саме, що **мечникъ** у 1 знач.: Ино мы ѡ том до воеводича Рѣского, мечного краковского писали (Краків, 1525 *АС* III, 275); Микола(и), сы(н) Петровъ, былъ мечны(м) его к(р). м(л). (Київщина, 1600 *ККПС* 132).

МЕЧОНОСЕЦЬ *ч.* Мечоносець; охоронець: mach(a)ероfoгus, мечоносець (1642 *ЛС* 260).

МЕЧТАНИЄ, МЕЧТАНІЄ, МЕЧТАНІЄ, МЕЧТАНЬЄ *с.* **1.** Мана, примара, привид: мечтаніє, привидѣньє (1596 *ЛЗ* 57); нѣсть мѣста цѣлаго, ѡ(т) грѣховного недѣла. все стрѣ(п),... все кознь. все лжа, все мечтаніє... все привидѣніє. сѣщєє (ж) нѣ(ст) ничто же (п. 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); А тоє рѣкши имъ

показа имъ рѣкы и ребра свои, хотачи и(х) прівести коу вѣри сталой, и(ж)бы собѣ не довнѣмали и(ж)бы то ме(ч)таніє ѣкое было. албо покѣса (к. XVI ст. *УС* № 31, 53); Ты же, костеле латинский, не зрозумѣл еси и не познал того мечтания сатанинского (1608–1609 *Виш.Зач.* 230); Призракъ: Привиде(н)є, ѡблѣда, покѣса мечтанье (1627 *ЛБ* 97); діаволь бо пре(з) сѣнь мечтаніємъ показаль ємоу наро(д) жидѣвскій въ свѣтлости (Устріки, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 408 зв.); phasma, призракъ, ме(ч)таніє (1642 *ЛС* 314).

2. Маячня, дурман: мечтанием же и лжею языческое хитрости истинну тебѣ или у тебе украсти хочет, да тебе образованми и многословии измамит и ослѣпит (1588–1596 *Виш.Кн.* 130); тоє все не въскрѣснетъ, що з діавольскогѡ // мечтаніѣ рѣдит'са; тоє растрлітьса и погінетъ вѣчне (Чернігів, 1646 *Перло* 144–144 зв.).

3. Уява, фантазія: Альбо его пытає(ш) ѡ бо(р)бѣ дѣа с тѣло(м), и бє(з)преста(н)-но(м) ме(ч)таніи мыслѣно(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 237 зв.); а в' ттыхъ (!) слѣдостехъ; єдины соутъ правдѣвыи; а дрѣгги лѣжные, котѣри тѣл'ко самѣю мѣслѣю, в' мечтанію смакѣетъ ѣковѣю рє(ч) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21).

МЕЧТАНІЄ *див.* **МЕЧТАНИЕ.**

МЕЧТАНІЄ *див.* **МЕЧТАНИЕ.**

МЕЧТАННИЙ *прикм.* Уявний, вигаданий: imaginarius, мечта(н)ни(й), поми(ш)-лен(н)и(й) (1642 *ЛС* 225).

МЕЧТАННИКЪ *ч.* Мрійник: imaginosis, мечтан(н)икъ, мечтаючи(й) (1642 *ЛС* 225).

Див. ще **МЕЧТАЮЩИЙ.**

МЕЧТАНЬЄ *див. МЕЧТАНИЕ.*

МЕЧТАТЕЛЬНЫЙ *прикм.* Маячливий, безглуздий: Ты же сице отвѣщай ему: “Остави сие образование мечтательное и толкование, от художества и учения силогизм поганских изобрѣтенное” (1588–1596 *Виш. Кн.* 130); своею бурною хмарою, дождевидным пролитием мечтательнаго мниманья, нападающаго квалтом не на правовѣрно основанный ум; который колись с тое книги вѣдомостю остережет, того всего не постраждает (1608–1609 *Виш. Зач.* 204).

МЕЧТАТИ *дієсл. недок.* (чим) Задурманювати, задурювати: Не хвалися, не покажеш сие писанием истинною, точию лжею мечтаеши и праздными словесы куклюеши, да кто неискусный от видѣния мечту праздных бесед на прелест повинется (1588–1596 *Виш. Кн.* 139);

(між ким) (*вигадувати нісенітниці*) вимудровувати (про кого): А до того, и мѣсца роздѣль здасіся мечтаючи межи Бо(з)-скихъ персонъ... И значеніемъ того походіти вшѣквиваючися, тое жъ терпишъ с' ты(м) што перше мѣдрова(л), ꙗкобы Ѡцѣ Снѣ не былъ спольистотный (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 280).

МЕЧТАТИСА *дієсл. недок.* Уявлятися, здаватися, привиджуватися: ме(ч)таюся, привіжжюся (1596 *ЛЗ* 57).

МЕЧТАЮЩИЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Мрійник: *imuginosus*, мечтан(н)никъ, мечтающи(й) (1642 *ЛС* 225).

Пор. МЕЧТАННИКЪ.

МЕЧТЬ *ч. 1.* Наслання; мана, примара: Не хвалися, не покажеш сие писанием ис-

тинною, точию лжею мечтаеши и праздными словесы куклюеши, да кто неискусный от видня мечту праздных бесед на прелест повинется (1588–1596 *Виш. Кн.* 139); А кгда ꙗкіи страхи и покѣсы, и љныи... мѣчты шатанскіи на Христіанина припадають, и кгда діавлы напаствѣють, теды знаменіемъ кр(с)тнымъ знаменатиса з' призываніемъ имени Ба (Київ, бл. 1619 *О обр.* 80).

2. Уява, фантазія: Даже бы еси, Скарго, не разумѣл, иж я мниманием а мечтом все то о духу святом, на костела латынскаго противным будучи, реку, твоим власным свидѣтельством того подтвержу (1608–1609 *Виш. Зач.* 222).

МЕЧЬ, МЕЧЬ, МѢЧЬ *ч. 1.* (*холодна дво-сична зброя*) меч: коли то вѣслыша(л) оцѣ еє. ражъжеглѣся гнѣво(м) великимъ извлече мѣчъ свои. хотѣ ю посѣщи. и стаа же варвара. н(ч)ала мѣтвѣ творити (1489 *Чет.* 85 зв.); напервей видел есми на Іѣцкѣ Сѣгакѣ две раны кривавыхъ,... а в Лѣца Гѣцевича мечом протѣю (Луцьк, 1558 *АС VII*, 46); кто воюе(т) мечо(м). в(т) меча загибае(т) (XVI ст. *УС* № 29519, 243); Оузбрѣенный рыцерѣ з голымъ мечѣмъ готовый до бои, абы в(т)чизна... была в покои (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.); На(д) шією на нѣти, Мѣчъ вѣсель сталистый (Вільна, 1620 *Лям. К.* 19); на замковой цркви видѣли аггла стоѣаго з голымъ мечѣмъ (Острог, 1509–1633 *Остр. л.* 130); Ми-смо мечем глави образом стинали, А матки Христо-вои образы псовали (1648 *Елег.* 152); *Образно:* Мѣй же то все на памати, и встрый хитрого діавола мѣчъ скрѣши, котѣры(м) многи(х) за-бивае(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 114); А вы змоц-

найтеса..., шбоюдѣ остры мѣча в' рѣкахъ ваши(х) держачи, то есть старого и нового законѣ писма (Київ, 1620–1621 *МКСВ* 32); *Упорівн.*: Єй не стоуйте жъ, же азыка того не стало: Котрымъ са іакъ мечемъ, єреси посѣкало (Львів, 1616 *Бер.В.* 89); **мечъ перскій** — коротка шабля: оссінасіс, мечъ пє(р)ски(й) (1642 *ЛС* 66);

(*геральдичний знак*) меч: Двѣ ср(д)ца са споили, мечъ ихъ розрываєть, Моць старожыт-ныхъ домовъ прє(з) то шсвѣдчасть (Київ, 1630 *Соб. на г. Стетк.* тит. зв.); теперъ ижъ всѣмъ іавно Гды Цр̄квѣ, ш(т)чизна, васъ хвалить, не даремно, Бо стрѣла и Котвица с' Кр̄(с)том' са склпили, Мечъ, острый Мѣсаци и Гр̄вты са з'авили (Київ, 1637 *На г. Стетк.* тит. зв.);

(*зображення меча*) меч: На проу(д)комъ кони с копѣем и з мечемъ стойшъ в' гєр'бѣ, такъ та видано прє(д) ты(м) в' поли кож-дый то нѣси(т) вє (л)бѣ (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.);

перен. (духовна зброя) меч: О розосланіи дванадеса(т) ап(ст)ловъ. а иже х̄с не пришоль, дати на землю покоа, але мечъ (1556–1561 *ПС* 48 зв.); Припоасанъ (sic! — *Прим. вид.*) по бєдрѣ твое(м) (sic!) мечъ бг̄ословіє(м) кован'ный, добрый воине, мечъ ш(т) всюдѣ настрєнный (Львів, 1591 *Просф.* 66); не довнѣмайте и(ж) бы(х) пришол покѣй вложити але мє(ч). пришол(л)є(м) ро(з)дѣлєти чл̄кы и ш̄ца своего и дѣвкѣ з матєроу (!) своею или невѣсткѣ на свє(к)роухѣ (к. XVI ст. *УС* № 31, 99 зв.); Поневажъ тутъ не только пащеки геретическіє, але и мечъ поганскій звитежилъ, и на тыхъ мѣстцахъ столицу панованья своего засадилъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); и которого(с) послалъ іс̄ х(с)та, двоакѣ розо-

умѣна масть; и двоакій мє(ч) намъ подає(т): єдинъ противъ балвохва(л)ства готѣвый шб-нажѣный, а дрѣгый противъ незбѣжного жидо(в)ского недовѣрства зготованый (поч. XVII ст. *Проп.р.* 138 зв.); **мечъ духовный** — Христове вчення: еще ли мало протівѣ вѣрства о(т)стѣплення. а праве мечъ вѣры вашєа дх̄овны(и) обложєнь есть з обѣ сто-ро(н) многими брѣсами (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.—6); прилбицю теж збавєня возмѣте и мечъ духовный, который ест слово Божєе (Вільна, 1600 *Катєх.* 80).

3. Перен. Війна, розруха: и видє(л) є(с)-ми а то ку(н) половы(и) а которы(и) на нє(м) сєдѣ(л) има было смє(р)ть и пєкло шло за нєю и дана єму мо(ц) на(д) чєтвє(р)тою ча(с)тю землѣ абы мо(р)довали мєчє(м) и голодо(м) и смє(р)тью (XVI ст. *КАЗ* 611); Кто насъ разлучитъ выдѣ любвє Божіи ци скорбѣ, ци тѣснѣта, ци гонѣня, ци рубаня, ци голодѣ,... ци бѣда, ци мѣчъ (XVI ст. *НС* 47); Чєтыри мѣсти: Чтыри по(м)сты, мѣчъ, гла(д), свѣры слы, сѣмрѣ(т) (1627 *ЛБ* 168); дамъ покѣй на граніца(х) вѣшихъ бѣдєтє спѣть а не бѣдєть хтѣ бы васъ перєстрѣшилъ... а мѣчъ не прійдє граніцѣ вѣшихъ (сєред. XVII ст. *Хрон.* 126 зв.); Тымъ рѣм'єн'цємъ зафарбовавши ср(д)ца свои... всѣ Бг̄ѣ оугодівшии стѣи, стєреглі пилнє,... абы ни скѣрбѣ,... ни бѣда, ни мѣчъ, ни см̄рть,... ничѣго згѣла прѣтѣвно-гѣ,... ш(т) Любвѣ Бж̄їа не ш(т)разило (Київ, 1648 *МКСВ* 349); **мечемъ и огнемъ, огнемъ и мечемъ див. ОГОНЬ; мечъ (мѣчъ) и огонь (огень) див. ОГОНЬ; огнемъ мечемъ див. ОГОНЬ; огонь, мечъ див. ОГНЬ; от огна и меча див. ОГНЬ.**

4. *Перен.* Розділ, розбрат: Только по волну и молоко до нас ездили альбо посилали, а место покою непокой и мѣчь межи дѣти зкидали (Львів, 1605–1606 *Перест.* 42).

5. *Перен.* Засіб покарання; кара: А если бы хто што такового важылъся учинити, таковой, мечемъ одълученья скараный, одъ всякого вряду и достоинства церъковного изъвержень быти маеть (Вільна, 1599 *Ант.* 511); патріархи, мечем суда слова божия пятаго перста, изгнившаго и мертваго, римскаго папу, от тела и от руки отсѣкли и отлучили, с помена церковнаго вывергли и прокляли, яко разорителя (1608–1609 *Виш.Зач.* 216); Але пойзріи но школо сѣбе, ажъ ты въ тмѣ сидишь, по(и)зр(и) къ горѣ на(д) себе ажъ на(д) тобою мѣчь віситъ; страшногw сѣдѣ Бжѣгw (Чернігів, 1646 *Перло* 134).

6. *Перен.* Кровна спорідненість по батьківській лінії: а не буде(т) ли брата дорослого ино стрыве по мечѣ мають шпекунами быти, ... а кгда бы шпекуно(в) ... по мечѣ никого не было, ино по ма(т)це вѣвеве ... маю(т) бы(ти) шпекуны (1566 *ВЛС* 67).

♦ **главы подь мѣчь нахилати** — йти на смерть: и шлі самы на страшныи смѣрти ... шхѣтне Главы свѣи пѣ(д) мѣчь нахилѣли, и шлі безъ бѣзныи вѣ пѣчи шгнѣстыи (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв. нenum.); **з мечемъ стати** (проти кого) — підняти меч; виступити збройно: а готовъ противъ тебе з мечемъ своимъ стати; розшмѣешь ї взиришь, хто межи нами бѣде(т) си(л)нѣший (XVI ст. *Сл. о см.* 334); **мечемъ зголдovati** — підкорити: Кретенъчикове, о которыхъ ты баешь,

якобы мечемъ отъ Венетовъ зголдovани быти мели (Володимир, 1598–1599 *Відн.ПО* 1067); **мечемъ карати** — смертною карою карати: Врядъ, ... прихилияючися до права посполитого ... сказали, абы обое мечемъ были караны (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); **мечу поддати** — стратити: Образилися тымъ барзо ..., обѣсили, иноковъ всѣхъ мечу поддали (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1021); **мечу предати** — те саме, що **мечу поддати**: я ... тои нѣчи и тои годѣны окрѣтною смертью погублю и мечу предаму (Острог, 1598 *Ист.фил.син.* 461); **мечъ не иметса** — не підлягати покаранню: Поко(р)ной и споко(и)ной головы ме(ч) са не име(т) ... а нечестивѣи яко пра(х) ш(т) лица зе(м)ли во(з)вѣтае(т) вѣтръ погубнѣ(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 14 зв.); **презь мечъ (мѣчь) (скарати)** — покарати карою смерті: Ганна столярка, за тотъ выступокъ заплату взяла и презъ мечъ есть скарана (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); ш(н) тѣранъ пре(з) мѣ(ч) зъ свѣта ѣкъ смѣта выкинѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 54); Оубѣемъ: Пре(з) мѣчь (1627 *ЛБ* 135); **подь мѣчь вывести** (кого) — на страту вывести: Такожъ гды петра до вазѣна ... за штра по(д) мѣ(ч) вывести мѣно, росказѣ(т) емѣ аглѣ: препоашѣса, и вѣстоупи вѣ плѣснѣи твои (сер. XVII ст. *Кас.* 2 зв.).

МЕЧЬНИКОВАЯ ж., *прикм. у ролі ім.* Дружина мечника: панъ Янъ Жылицький, ... скоро толко с Полское повернувшысе, а праве до попелискъ села Шепля и села Войсечъ, маетьности велможныхъ ихъ мл. паней Анѣны ..., старостиное дыбовское, Ядвикиги ... мечъниковое Брыстя Куявского, прѣхавъши а заставъши в тыхъ маетностяхъ двор и зо всеми

достатками, также и хлопские халупы, по-
паленные,... передо мною, урядом, заносиль
манифестацию (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 61).

МЕЧЫТЬ див. **МЕЧЕТЬ**¹.

МЕЧЬ див. **МЕЧЬ**.

МЕШАНСЬ, МЕШАНЬСЬ с. 1. (*ретельне розминання чогось сипкого з водою чи іншою рідиною до утворення однорідної в'язкої маси*) замішування: мотыкъ до мешанья вап-
на три (1552 *ОКр.З.* 146).

2. (*суміш, поєднання чого-небудь різнорід- ного*) мішанина: принося(т) лысты... писаные по(л)скими литерами з меша(н)ємъ лати(н)-
ски(х) (Київ, 1571 *Возн.Ист.* фотокоп. 34).

МЕШАНИНА див. **МЪШАНИНА**.

МЕШАНЬСЬ див. **МЕШАНСЬ**.

МЕШАТИ див. **МЪШАТИ**.

МЕШАТИСА див. **МЪШАТИСЯ**.

МЕШАТИ див. **МЪШАТИ**.

МЕШЕЧОКЪ ч. (*вириб з тканини для збері- гання різних речей*) мішечок: ку(р)пъски(и)...
прошлого рокѣ... мешечо(к) ѣ скрини... кне-
гини... нашо(л) с песко(м) и з воло(с)ємъ и
з ыными чарами (Володимир, 1578 *ЖКК* I,
98); потомъ дей мы, капитула манастира Пе-
черского,... оные [речи] отобравши, то есть
привилие и листы, въ мешечокъ плотеньный
зложивши, печатью моею, возного, запечата-
ли (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 346).

МЕШИНА ж. (*м'яка шкіра з овечих або козячих шкур*) лайка: од сафьяну грошъ
одинъ; от мешины одное пинезей пять (Віль-
на, 1568–1573 *ПККДА* II (дод.) 560); побра-

(но)... // мешинъ чо(р)ныхъ па(т) (Луцьк,
1573 *ТУ* 154–155); Кры(шт)офъ тарасовичъ
ѡ(р)менинь зѣ (л)вова мѣ(л)... ѣ (з)ва(з)кѣ ме-
ши(н) вѣ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 52 зв.).

МЕШИННЫЙ прикм. Лайковий: Шмо(и)-
ло лазаровичъ... мель до лю(б)лина това(р)
сво(и) ра(д)ковъ ѣздъ мешинны(х) ѣ (Берестя,
1583 *Мит.Кн.* 10); Нѣсте(р)... мель... това(р)
сво(и)... поѣсовъ мешинны(х) рѣм (Там само,
11).

**МЕШКАНСЬ, МЕШКАНЬСЬ, МЕШ-
КАНЬСЬ, МЕШКАНЯ, МЕШКАНА,
МЕШЬКАНСЬ, МЕШЬКАНЬСЬ, МЪШ-
КАНСЬ, МЪШКАНЬСЬ** с. 1. (*існування всього
живого*) життя: живо(т), мѣш'ка(н)є (1596 *ЛЗ*
47); житіє, мѣш'ка(н)є (Там само).

2. (*існування людини від народження до
смерті*) життя: гдѣжъ я,... вспоминувши на
суетное сегосѣтное мѣшканье, хотечи до-
стать душного збавенья..., дала есьми сѣно-
жать Рогатинскую... и на вѣчность записую
на митрополство..., митрополиту Кіевскому
(Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147); Потѣмъ ѡбѣ-
чилъ бѣгъ, и(ж) прожнѣе боудѣ(т) мѣшка(н)є
чоловѣчѣе на свѣтѣ, еслі не дасть ємоу вѣдо-
мости соудовъ свойхъ (Дермань, 1604 *Охт.* 4);
молимъса... о нѣшомъ пристрастномъ дочѣс-
номъ мешкѣн'ю о збавѣнѣи (Вільна, 1620
Лям.К. 14); Того жъ всего на собѣ дозна(л)
ѡхъ мо(и) пѣне, Жѣ вѣтромъ бѣло моѣ на
свѣтѣ мешкѣн'є (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); А
к(д)ы(ж) оумеръ бога(ч)... ю(ж) нѣкто прѣ(д)
бѣгаты(м) не шо(л)... понева(ж) оу мѣ(ш)каню
свѣта того многы(х) ма(л) которіи ємоу слоу-
жили (к. XVI ст. *УС* № 31, 211);

(життя в раю після смерті) раювання: бо дѡбре зрозумѣль, и(ж) в нѣбѣ ты(л)ко єсть мешка(н)є, жадєнѣ его гѡначи не зафрасоуєть, жаде(н) бючи не роздрѡжни(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 112); а ѡ(н)... да(ст) намѣ все потребное на сѣмѣ свѣтѣ. а по изыйтїи и(з) свѣта того да(ст) на(м) живо(т) вѣ(ч)ный и мешкана в^ѣ цр(с)твѣ нб(с)номѣ (к. XVI ст. УЄ № 31, 62 зв.).

3. (спосіб існування) життя: Ино ꙗ Роман Оедорович Санкѣшко... видечи... доброе, цнотливое захованье и почтивное мешканє... кнагини Александры... записѣю и дарѣю по моемѣ животѣ, вси речи мои рѣхомыи... кнагини Александре Грегоровне Ходкевичовне (Городок, 1561 *AS VII*, 63); его кроле(в)скаѣ мл(ст) выроко(м) свои(м) ѡ(т) то(г) ѡ(б)винє(н)ꙗ во(л)ными а ѡбє(з)печаючи и(х) [жидо(в)] абы чере(з) то неслу(ш)ными помога(ми)... не были пренагабаны дати рачи(л)ку мє(ш)ка(н)ю его свободо(н)ному во(з)лє привилє(в) предко(в) свои(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 53); анѣ бовѣ(м) недовѣ(л)ство тѣлько, але и мешканье нечїстоє неспоєднанѣю непрїазнь межї бѣго(м) справити мѡже(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 61); свѡй бовѣ(м) живѡт^ѣ Пѡн^ѣ на прикла(д) дѡброгѡ мешка(н)ѣ ꙗкѡ зерцѣло нѣѡкое тѣм^ѣ котѡрыи его слѣхати хотѣт^ѣ, положи(т)и рѣчил^ѣ (Київ, 1632 *МІКСВ* 282).

4. (проживання у певному місці, приміщенні) мешкання: мешканье свое при матце своєй ѡлюбивши, проєжчокѣ по Литве и индеѣ, где са єй подобало, ѡживаєть (1577 *AS VI*, 72); А тому сѣѣнику... платили... по пяти копѣ грѣше литовски(х) на мешка(н)є в свое(м) монастыру мѣжєско(м) (Острог, 1603 *ПИ* № 26);

а за тую двєстє копѣ гроше(и)... его княжѣтскаѣ мл(с)ть... намѣ ѡбудѣвумѣ ѡсобамѣ на сєлє своемѣ... вольное мешканье... записаль (Висоцьк, 1616 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1865, 11); Єлєсєй вѣскрси(л) сына соунамѣтѣ, котораѣ прїала его была до своего дѡмѣ на мешкана (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20); поменєный Федорѣ Липка... //... маєтностѣ спустошыль и пожитѣки вшєлякие, водлугѣ подобаня своего по вѣвєсь час мешканя того-то залогѣ, ꙗко хотєчи, прывласѣчалѣ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72–73); Мѣста выдѣлєны на збѣгѣ... коли до одногѡ з ты(х) мѣстѣ оутєчї мѡже(т),... єгѡ примѣть, и дадѣ(т) ємѣ мѣстє кѣ мешканью (серед. XVII ст. *Хрон.* 170); *Образно*: Жѣль нехѣй з^ѣ мѣшканья сє(р)дѣчного оустѡупит^ѣ, А на тыхѣ мѣстѣ рѣдо(ст) и вєсєльє настоупи(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 80); Єще томоу не имитє вѣры, абовѣ(м) та(к) на(с) часто людє засмоучаю(т), А его сѣѣѣ мл(с)ть завѣше мешкана має(т) с нами (XVI ст. УЄ *Трост.* 49);

(спосіб проживання) життя: а потом мешкаючи тут на Волини, не мог єсми от братѣ своеѣ роженоѣ князя Максима и князя Остарья, а ни отколя жадного запоможеня, выхованя и спокойного мешканя мѣти (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 47); мѣста и(х) споко(и)ны, мѣш'ка(н)є ихѣ бє(з) трвоги... (Вільна, 1596 *З.Каз.* 90); ꙗ то ꙗ(к) ѡто та(к), што славнѣиши(ми) секретарѡ(м)... его к(р)м(л), абы... свѣ(д)чили ꙗкѡ гѡдны(и) члѣкѣ на па(н)ствована би(с)кѣп'ски(х) доходѡ(в)... и свѡбѡ(л)ного и вшєтє(ч)ного мє(ш)кана на ты(х) имѣна(х)... сто... чи(р)воны(х) золоты(х)... в рѣкѣ тѣць (1598 *Виш.Кн.* 293);

Того (ж) рокѸ... далє(м) шчеви(с)тє... по-зо(в)... ш перехова(н)є и ме(ш)ка(н)є спо-ко(и)ное ма(л)жо(н)ки своеє (Житомир, 1609 ЦДІАК 1, 5, 26 зв.).

5. (будинок або частина якогось приміщення, призначені для проживання) житло: БѸдованьє в замѸкѸ... //... старо(с)тино мешѸканьє ш(д)но светлица (1552 ООвр.3. 98–98 зв.); а ꙗ самѸ присхавши тамѸ до Йро-вици, вже на своемѸ мешкани былѸ и поло-жиломѸ са спать єще передѸ вечєромѸ (Петр-ків, 1564 АС VI, 250); Мешканє, палацѸ, дано намѸ недалеко замку єго милости (Рим, 1595 АрхЮЗР 1/І, 482); селєніє, ташѸ, намѸ(т) кѸчѸка, мєш'каньє (1596 ЛЗ 79); шлєкшаꙗ на то та(к) ш(т)повидѸла... и(з) допушєни божо-го злы(и) члѸвѸкѸ то є(ст) злодѸ(и) вломи(в)-ши(с) до моего мешкана и покра(л) тоє все що на мене мови(т) (Львів, 1607 ЛСБ 1046); Храмина: ДѸмѸ, домѸкѸ, хорѸмина, мєш-ка(н)є (1627 ЛБ 144); ꙗ кажу сынови своему вс(с)поль з... //... невѸсткою моею в то(и) же каменицѸ до до(л)него се ме(ш)канє выпро-вадити (Львів, 1641 ЛСБ 1043, 57 зв.–58); А єсли бы хто з прихѸжихѸ хотѸль преити до вѸшего мешкана, и оучинѸть пѸсхѸ г(с)дѸ, пєрвѸй бѸдєть шбрѸзанѸ всѸкѸй мѸжчѸзна (серед. XVII ст. Хрон. 90 зв.);

(взагалі місце для проживання) житло: и приехавши мне с Украины, // не мелом нигде мешканя и вихованя; и єго милост княз Сол-тан дядко мой взял мене в дом свой (ЛуцѸк, 1555 АрхЮЗР 8/VI, 48–49); а єще домы... по-бѸдова(ти), дабы та(м) в то(м) монастырю... слуги црѸковные ту(т) живѸчи(и)... мешка(н)є мѸли (Львів, 1591 ЛСБ 154); двома дна-

ми прє(д) Праз(д)никомѸ прибѸль до Кїєва... отєцѸ Мелєтїй Смотрискїй... и в' Монастыри стѸгѸ МїхѸйла Золотовєрхо-гѸ мешканьє назначѸное шдєржитѸ (Кїїв, 1628 Апол. 1 зв.); Поменєные шсобы... //... з замѸку Народицко(г)... поєхали и до ти(х) ча(с) не веда(т) где се зо(с)тає(т) аболи меш-ка(н)є маю(т) (Кїїв, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 131–132); Образно: И тотѸ що жѸ єсть; єдно мѸрности оуказаньє. а розмайтыхѸ хорѸбѸ гнѸздо, и мешканьє (Львів, 1615 Лям.Жел. 2); ЛюбѸшемѸ вхѸдитѸ БѸѸ до ср(д)ца, и мешкан'є собѸ в' нємѸ любѸєт' (Кїїв, 1648 МКСВ 349).

6. (подружнє життя) спївжиття: я з му-жом своим, мешканя жадного ведлє стану малжонского мѸти не могли єсмо (ЛуцѸк, 1564 АрхЮЗР 8/III, 71); Она не толѸко абы ми маєтност мою отдати и о мешканьє зо мною в малженствѸ... отказати мєла, алє єсчє оных приятєлєй моих не учтивши отправила (Во-лодимир, 1589 АрхЮЗР 8/III, 452); перє(д) сѸ(д) єго мл(с)ти... прыпадаєть справа... ш ш(т)на(т)є чєрє(з) то(г) Влаха жоны єго и має(т)ности рѸхомо(и) всѸко(и) бє(з) данья жа(д)ное причины Васи(ль)сво(и) кѸ зломѸ мешѸка(н)ю вѸ ма(л)жє(н)ствє (Гологори, 1605 ЛСБ 398);

(позашлюбний любовний зв'язок) пере-любство: а тую верхоменєную маєтност мою всю,... — то все у себе зоставил и чинил // с тыми служєбницами моими обєма в дому своем мешканє таковое, яѸ сам хотєл (Воло-димир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 136–137); Рачєй то вызнай, жє папєжовє вашѸ,... для болшєе роспusty и швошльного мѸшканя, капланомѸ

Римскимъ жоны отняль (1603 *Пит.* 88); Свѣдки стали у очей: признали о двоженствѣ, о забитію Филиппа маляра, о мешканію в чу- жолозствѣ з братовою роженою (Львів, 1605–1606 *Перест.* 31).

7. Простір, територія: Аза не широкіє суть мѣшканя Рускихъ краевъ? Аза мала дръжава и царство Московскихъ земель? (1603 *Пит.* 10); Сътворивъ премоудрый бѣгъ, на потребѣ члѣкѣ: гѣры абы з нѣхъ члѣкѣ, всмотрѣвалъ, широтоу землі, и прострѣнное мешкана свое (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14).

♦ **вѣчноє мешканє** — потойбічний світ: Презъ котѣрыи ко(ж)дый члѣвѣкъ прѣве(д)- ный и грѣшный по(и)де... несподѣване; ра(д) и нера(д), до вѣчногѣ своѣгѣ мешкана (Чернігів, 1646 *Перло* 121 зв.); **небесное мешканє (мѣшканє)** — небо, рай: вбаснѣна четвѣр- тихъ Вратъ; презъ котѣры(х) тѣлко прѣве(д)- ныйи пойдѣтъ; до нб(с)ногѣ мешкана (Чернігів, 1646 *Перло* 159); блаженій Меѣодій, управовавши церковь, лѣтъ чѣтири до не- бесного мѣшканя перешолъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 726).

Див. ще МЕШКАНИЕ.

МЕШКАНСЬ, МЕШКАНСЬ с. Зволікан- ня, затримка: приказуємъ тобѣ, аж бы еси за тѣю четверть минѣлю сто копѣ грошей ємѣ заплатилъ того часѣ безъ всакого мешканья (Краків, 1538 *AS IV*, 136); тама немала вырыта плыненъємъ пискѣ з водою до(ж)джевою а такъ потребѣеть тамъ гора тамованья бѣ(з) мешканья (1552 *ОКЗ* 34); в Лю(б)лине буду- чи, шафа(р) єє мѣ(сти) кнѣги И(л)иноє,... и самъ, де(и), бѣ(з) мешка(н)я мелъ за (м)ною

высхати (Луцьк, 1564 *ТУ* 105); заса к нимѣ безъ мешка(н)ѣ, и кро(м) великого за(т)рѣд- ненья зъ єго ма(л)жонькою послати (Вільна, 1592 *ЛСБ* 192).

МЕШКАНЕЦЬ, МЕШЬКАНЕЦЬ, МЪШКАНЕЦЬ ч. (*особа, яка проживає у певному місці*) мешканець, житель: Бѣе при- шліи поганѣ... вскверніли црѣковь... тако сте- жѣки твоѣ поплѣсканы кро(в)ю. тако сынѣвѣ и мѣшканцы и пѣ(л)кгрѣмовѣ твоѣ вѣ тобѣ полеглі (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 55 зв.); тоу бѣсѣвѣ поткаютса з мешканцы вавло(н)- скіми и вѣсплѣшѣтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38); Хто зъ твоихъ мѣшканцевѣ, видячи тое, не призовлѣтъ раднѣй смертъ, нѣжли живот?! (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1023); Мешка(н)цы бѣвѣмъ зѣмныйи и сынѣвѣ сего вѣкѣ, подо(б)- ни сѣтъ пшеницы вѣ сѣто землі всѣпаной (Вільна, 1627 *Дух.б.* 49); И ты в(с)трогѣ мѣ- сто справѣ(д)ливое В тобѣ бывали мешькан- цы цѣотливыє (1636 *Лям. о пр.* 11 зв.); пѣкло вѣ вѣки мѣчитъ; мешканцовѣ свѣихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.);

(*мешканець певної держави*) громадянин: Оукопалѣсь Колѣомнѣ в(т) зѣмной Зѣны, При бѣрегахъ Днѣпрѣвыхъ по(д) Сѣдмитрѣѣны, Гдѣ задѣржишъ мешканцовѣ Рѣссѣйскихъ вѣ шѣканѣю Цнѣихъ Наѣкъ, и вѣ далѣкомѣ ю(ж) пѣлгрѣмова(н)ю (Київ, 1632 *Свх.* 298).

♦ **мешканець небесный, небесный меш- канець** — той, хто перебуває в раю: Вы тѣды в сѣтѣи мешканцы нб(с)ныйи аггѣлѣв(м) сѣбѣсѣдницы, и слѣвы вѣчныи причастницы, вымѣвлѣю котѣры(х) тѣпѣ(р) весело сѣтѣмо, прѣсѣмо, и котѣры(м) чѣ(ст) выражає(м)... ѣ(к) вѣрны(м) слоугѣ(м) бѣ (поч. XVII ст.

Проп.р. 246 зв.); Вѣ же сынѡве свѣта... спѣшнѡ идѣте за Хмѣ..., котѡры(и) ведѣтъ васѣ..., В товѡриствѡ пресвѣтлыхъ Аггльѡвѣ свѡихъ, къ Нб(с)нимѣ мешка(н)цѡмѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 168 зв.).

МЕШКАНИЕС, МЕШКАНИЕС, МЕШКАНИС *с.* 1. Те саме, що **мешкане**¹ у 1 знач.: іако ты(ж) шныи страшныи вырокы вышли на тыи котѡрїи бы в'зго(р)дѣвши наукою хѡ... а за сегосвѣ(т)ны(м) меш'канїємъ // ѡ(т)дали-бы сѡ в мысли свои ѡ то(м) на(м) найбо(л)ше пи(с)ма... ѡставлены (к. XVI ст. *УС* № 31, 205 зв.–206); Бо не вѣдаемѡ, іак' дѡлго ест' на сем' свѣтѣ мѣшканїе наше: што зѡвтрешній день принѣсти масть, не знаемѡ (Київ, 1637 *УС Кал.* 655).

2. (*місце для проживання*) житло: а кѡторы(и) бы бра(т) мешканїе мѣль далекое ѡ(т) сего бра(т)ства, тогды в ро(к) по гро(ш) вї має(т) давати до скры(н)ни бра(т)скої (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 181).

◇ **мешканїе (мѣшканїє) вѣчнос:** тот в небесном царствїи и мешканїю вѣчному житїя и обителї вѣчной имѣти не может (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 168); и дѡшѣ нашѣ посвѡщѡсѣш... и Дхѡ стмѡ оучинѡсѣш (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.).

МЕШКАНИЕС *див.* **МЕШКАНИЕС.**

МЕШКАНИС *див.* **МЕШКАНИЕС.**

МЕШКАНКА *ж.* Мешканка, жителька: панове братья старостове рочные, перед зачатемъ мурованя церковного взявши от мене тысячу золотых полскихъ, которую внесли были на домъ мешканки Луцкое панее Яцковое, с которе провент певный ити мель

на шпиталь и на служателей церковныхъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747).

МЕШКАНЬС *див.* **МЕШКАНС**¹.

МЕШКАНЬС¹ *див.* **МЕШКАНС**¹.

МЕШКАНЬС² *див.* **МЕШКАНС**².

МЕШКАНЬСЧКО *див.* **МЕШКАНАЧКО.**

МЕШКАНЯ *див.* **МЕШКАНС**¹.

МЕШКАНА *див.* **МЕШКАНС**¹.

МЕШКАНАЧКО, МЕШКАНЬСЧКО *с.* Невелике житло: Крѡвь: Дѡмѣ, стѣла, покры(т)є, драгарь, дахъ, намѣт'. обїтелище: мешканачко (1627 *ЛБ* 56); А двѣри оурѡбилъ з' бокѡ // и мешканьєчко сѡбѣ почїнилъ в немѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.–15).

МЕШКАТИ, МЕШЬКАТИ, МЕШЬКАТИ, МѢШКАТИ *дієсл. недок.* 1. (*їснувати від народження до смерті*) жити: іа а(н)дрєєѡа ку(р)пскаѡ... розмѣючи и(ж) ка(ж)домѣ члѣкѣ на (с)вѣте мѣ(ш)каючѡмѣ ничѡго пѣ(в)нѣ(и)-шого є(ст) на(д) смѣ(р)тѣ для чѡго ко(ж)домѣ члѣкѣ... рѣчи и справы свои... на писмѣ по собе зоставѡвати належи(т) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 72); Мѡви(т) ємѣ смертѣ: Вѣдаю а же ти мене не знаєшъ, ає бо а тебе знаю, не тїлько тебе, ає ї всѣхъ мѣшкаючихъ на семѣ свѣтѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); тепѣ(р) бѡвѣ(м) іакъ в животѣ матерїн'скомѣ штрѡча, іакъ влѡснѣ на тѡмѣ свѣтѣ мѣшкаємѡ в' оутїскахъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 56); Сїфѣ мѣшкѡвѣ лѣтѣ двѣстѣ и пѡтѣ зродїлѣ єнѡса (серед. XVII ст. *Хрон.* 12 зв.).

2. (*проводити життя в якийсь спосіб*) жити: И мы для впокою и наперед для леп-

шого нашого жита, ижбыхмо мы... в доброй приазни, тепер и на потомныи часы мешкали, на том єсмо межи себе т҃ю реч наконець постановили (Ковель, 1538 *ASIV*, 167); Та(м) же в' домоу мешкала в смоу(т)коу в те(м)ности, ниг'де не выходачи (XVI ст. *УЄ Трост.* 81); Присмотріса тѣжъ тымъ которые в роскоши и па(н)ствѣ, з мѣзѣками и инѣшими блазе(н)-ствы мѣшкаючіе поме(р)ли, где тепѣрь соутъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 36); Б҃гъ любо(в) єсть, и хтѣ мѣшкаєтъ в' любви, в' Б҃ѣ мѣшкаєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 302); в' ѡной Аннѣ стої, котѣраа... ѡсмдесѣтъ лѣт' и чѣыри в' вдовствѣ мѣшкаючи, не ѡ(т)ходила з' Цркви, лечь постами и млтвами слѣжила Пѣнѣ в' день и в' нѣчи (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 924); **мешкати безженне** див. **БЕЗЖЕННЕ**.

3. (*жити у певному місці, приміщенні*) мешкати: тѡ(л)ко два ты(х) члѣвки которыи на то(м) селищи седѣли тыми разы мешкаю(т) в Жосла(в)ли (Краків, 1505 *Арх.Р.* фотокоп. 35); Ино, кгдажъ они въ томъ мѣстѣ Нашомъ мѣшкають и всякіе поплатки Наши зъ мѣщаны платятъ,... Мы с паны радами Нашими,... при той ласцѣ Нашой и при мытѣ жилову Берестейскую zostавили (Вільна, 1529 *PEA I*, 167); а коли онъ в'шо(л) до єр(с)лима. потраслоса все мѣсто. и замоутилиса в'си мешкаючіи в немъ (1556–1561 *ПС* 90); Люди народѣ шляхѣ(т)ского которые... (в) мѣсте мешкаю(т) и (з) ли(х)вы живу(т)... абы ко(ж)-ды(и)... во(и)нѣ служити повиненъ (Львів, 1569 *Пр.ВЗ* 120 зв.); А коли ѣже зє(м)ла ѡси(х)ла, росказа(л) па(н) богъ ноєви бє(з)печне ви(с)тѣпити с коробля, в которо(м) мешка(л) цєлы(и) рокъ и мѣсець (1582 *Кр.Стр.* 20 зв.);

панове братство... декретъ... на Никифора выдали, абы... сваровъ... не чиниль анѣ... бѣн(т)овъ не строиль... в монастыри не мешка(л)ъ (Львів, 1602 *ЛСБ* 1043, 6 зв.); по(з)-ваны(и) побра(л)... //... до(м) будованы(и) ѣ которо(м) са(м) мешка(л) по(л)тораста копъ грѣше(и) лито(в)ски(х) ко(ш)това(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.–151); на(з)вали ѡный край жмѣдзь, гдѣ в то(и) чѣсь мешкали Нѣродѡвє грѣбыи (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв.); хлопо(в) по(д)данныхъ протє(с)та(н)-то(в)... ѡ(д) да(в)ны(х) часо(в) мешкаючихъ поро(з)ганяти,... и халупы... по(з)носити росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 203); **безъ службы мешкати, мешкати безъ служби** див. **СЛУЖБА**; **бытомъ мешкати** див. **БЫТЪ**; **на бруку мешкати** див. **БРУКЪ**; **на послугахъ мѣшкати** див. **ПОСЛУГА**; **на службе мешкати** див. **СЛУЖБА**.

4. (*бути в якому-небудь місці*) міститися: Скрѣна тєстамѣнтоу кды длѣго в' ѡбѡзѣ по(д) намѣтами мѣшкала поты(м) з великою ч(с)тѣю пом'пою и слѣвою в црковѣ соломѣновѣ впроважєна была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 195 зв.).

5. (із ким) (*перебувати з ким-небудь у певних стосунках*) жити: кна(з) рома(н)... вери(т) ємѣ не хотє(л) и зо (м)ною мл(с)тѣне братє(р)ски(и) мє(ш)ка(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 279); є(д)на(к) є(г)тѣ... мл(с)тѣ... жєлає(т) аби є(с)тє и(з) ѡ(т)цє(м) єп(с)кпо(м) балабано(м) добре мє(ш)кали и єго читили по до(ст)оанію (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 321, 1);

(із ким, без кого, у чому) (*вести спільне життя*) жити: я, мешкаючи перед тым чѣсь немалый в малженствє з... жоною моею... и видєчи по ней верное, почтѣвое и статочное

заховане... волю свою... остатнюю справую (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 192); жона моя... не хочечи зо мною в вѣре хрестиянской мешкати, просила мене, абы-мъ ее з стану малженьского выпустилъ (Володимир, 1589 *АрхЮЗР* 8/III, 450); Калисть... каплановъ примусивъ бѣ(з) жонъ мешкати, взяли собе куха(р)ки з намовы ерети(ц)коє (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); ёсть то великаа свавола мѣшкати з¹ собою то(л)ко на досвѣ(д)чѣнье, и власное прелюбодѣйство (Львів, 1645 *О тайн.* 159); Великимъ сакраментомъ называётся, ижъ в¹ малженствѣ... встѣпѣючимъ и в¹ ѡномъ мешкающимъ ласкѣ... дасть и дарѣсть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 926).

6. (із ким, у кому, у чому і без додатка) (*бути*) перебувати: а то(т) // которы(и) сѣди(т) на сто(л)ци будѣ(т) мешкати з ни(ми)... и втре(т) бо(г) всакую слезу з очу и(х) (XVI ст. *КАЗ* 616); дрѣжѣте жъ приказа-на мои. а я оупрошоу ѡ(т)ѣа. и да(ст) вамъ ин¹шого потѣшителя. абы меш¹каль с вами навѣки (1556–1561 *ПС* 412 зв.); Але таковыи суть намѣстники злыи, в котѡрых мешѣкають духи нечѣстии (к. XVI ст. *Укр.п.* 82); Богу несмерте(л)ному, Богу мешкаючому в све(т)ле неприступному,... неха(и) будѣ(т) честь и хвала на веки вековъ аме(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 111 зв.); бѣгаймо до мѣста котѡрое ёсть на небѣ. до котѡрого естѣсмо и пописаны. в котѡро(м) и ме(ш)кати росказано на(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 76); *Образно*: такъ и голо(с) Снѡвѣй крѣпостю Бо(з)-ства егѡ по(д)нѣль ихъ. котѡры(и) мѣшкаючи в¹ тѣлѣ своѣмъ, и злѣчившися з¹ нимъ, не премѣнишѡ ѡбойми в¹ єдинѣй іпостѣси...

трѣваючѣй (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 125); А коли встѣпиль Моисѣй шкриль ѡболокъ горѣ, и мѣшкала слава г(с)дна на Сѣнаи (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.).

7. *Перен.* (*бути в якому-небудь стані*) перебувати: ѡко же хс... мовить... ко(л)ко кро(т) хотѣль є(м) ва(с) събрати ѡко коко(ш) дѣти свои збѣрає(т) по(д) крыла, але есте не хотѣли мови(т) сами ме(ш)кати в ла(с)цѣ избавителя своего (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 167); Та(к)же и не то(л)ко ревновѣти злѡбѣ, але и ме(ш)каючи(х) в нѣй хвалити, приноси(т) мѣкѣ немѣлѣю (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 211).

8. *Перен.* (у чому) (*зберігати постійність у переконаннях*) триматися (чого): Тѣды слышачи тѣю наоукѣ хр(с)тѣа(н)скѣй члѣче и не дайса зводити. а мешкаймѡ // в то(и) пра(в)-дивои вѣрѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 54–54 зв.); нѣчого и(н)шого не є(ст) на(д) сѣмлѣна доброи вѣри... абовѣмъ правѣ(д)ныи тѣды завше оу стало(с)ти вѣри мешкаю(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 118).

9. *Перен.* (у чому) (*брати участь*) займатися (*чим*): Ѡто (ж) ты(м) маємо слоужити... и мешкати въ вшис(т)кы(х) справа(х) добрыхъ, хотачи избавити дѣши свои ѡ(т) мою(к) и ѡгна вѣчного (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 35 зв.).

Див. ще МЕШКОВАТИ.

МЕШКАТИ², МЕШѢКАТИ дієсл. недок.

1. (*затримувати здійснення чого-небудь*) затримувати: июда пристѣпиль. нача(л) целовати г(с)а. а рекѣчи. ра(д)уиса оучителю. и рекѣ ємоу г(с)ѣ. дрѣже на што єси пришолѣ. дѣлаи не мешкаа (1489 *Чет.* 323); места того што сопѣсоваласа гора с сажонъ поправити

ее лацѣно але мѣшѣкаючи потомъ са и бо(л)-ше(и) ро(з)валаеть (1552 *ООвр.З.* 100 зв.).

2. (чим і без додатка) (*затримувати-ся де-небудь*) баритися: прика(з)уємъ... абы ѡ(н)... поспо(л) с тымъ дворанино(м) нѣшимъ зде до на(с) ничого не мѣ(ш)каю(чи) еха(л) (Вільна, 1540 *ЛНБ* 5, II 4043, 3 зв.); гды княз воевода Києвський,... тобе листом своим ѡзнаймить, ажбы еси с почтомъ слугъ твоих,... з ѡменей своих ставити еси повинен, ничим не мешкаючи, на час и месце, ѡт него тобе ѡзнайменовое (Острог, 1562 *АС VII*, 73); Држѣи Жидове, стоаши за ворота, ключоу(т): не мешѣкай, пане Пилате... але расп'ни его (XVI ст. *УЄ Трост.* 66).

Див. ще МЕШКОВАТИ.

МЕШКАТИСА дієсл. *недок.* Затягуватися, уповільнюватися: тогдым мѣсил за тою челадю схати и до леса их ѡтвести, ижбы са вже таа робота не мешкала (Степань, 1544 *АС IV*, 412); писали есте ино намъ тепе(р) ѡ пенезы пры трѣдне(и)шемъ вша(к) же ѡ кого на то(т) ча(с) абы са робота не мешкала пожычыте (Устя, 1600 *ЛСБ* 299, 1).

МЕШКОВАТИ дієсл. *недок.* Проживати, перебувати: а та(м) в то(м) домоу си стѣа мл(сѣ)ть мѣшѣковала оу смоу(т)коу и жалости. а оу ве(л)ми те(м)нои хрѣминѣ (Смотрич, XVI ст. *Проп.Д.* 17); Єсли бовѣмъ оу насъ дѣалиса събѣры..., кѣдыжъ цѣсарове котѣрыє тѣхъ часѡвъ всѣхъ крѣехъ мѣшковали,... збирали събѣры назнѣчѣючи и мѣсца (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 34 зв.).

Див. ще МЕШКАТИ¹.

МЕШОКЪ *див. МѢШОКЪ.*

МЕШТЕРШИКЪ *ч. (досконале знання своєї справи)* майстерність: Смотри журу того, якъ ся силовавѣ, штобы учинивѣ другихъ пять талантувѣ, што не лише ему самому хоснуеть, хоть розумѣ, хоть богатство... а хоть якый мештершикъ, али и другому хоснуеть (XVI ст. *НС* 138).

МЕШЧАНИНЪ *див. МѢЩАНИНЪ.*

МЕШѢКАНЕЦЪ *див. МЕШКАНЕЦЪ.*

МЕШѢКАНС *див. МЕШКАНС¹.*

МЕШѢКАНЬС *див. МЕШКАНЬС¹.*

МЕШѢКАТИ¹ *див. МЕШКАТИ¹.*

МЕШѢКАТИ² *див. МЕШКАТИ².*

МЕШѢЧАНИНЪ *див. МѢЩАНИНЪ.*

МЕШѢКАТИ *див. МЕШКАТИ¹.*

МЕЩАНИНЪ *див. МѢЩАНИНЪ.*

МЕЩАНИНЪ *див. МѢЩАНИНЪ.*

МЕЩАНКА *див. МѢЩАНКА.*

МЕЩАНСКИЙ *див. МѢЩАНСКИЙ.*

МЕЩАНЪСКИЙ *див. МѢЩАНСКИЙ.*

МЕЩАНЬСКИЙ *див. МѢЩАНСКИЙ.*

МЕЩИЗНА *див. МЕНЩИЗНА.*

МЖАЩИЙ дієприкм. *у ролі прикм.* Зизуватий, косоокий: ра(e)tus, мжащи(й) (1642 *ЛС* 297).

МЗА *див. МЗДА.*

МЗДА, МЗА, МѢЗДА *ж. 1.* Винагорода, нагорода: каждыи свое брѣма греховное понесеть. и каждого своя дѣла ѡправа(т). и сѣдять. и приимемъ. мздѣ противѡ своимъ дѣломъ

(1489 *Чет.* 290); таковѹю совѣ(р)шѣ(н)нѹю мѣзду ѡ(т) мл(с̣)твого бѣа при(и)метѣ... на стра(ш)ны(м)... сѣде (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); радоуитѣса, а веселѣтѣса. бо є(ст) мѣз'да ваша многа на нѣсехъ (1556–1561 *ПС* 30 зв.); за што ва(м) бѣгъ свою мѣзѹ ѡ(т)да(ст) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); оу бѣ мѣза и(х) єсть, давно южъ солломѣнъ написа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 229); Натри(ж)нѣнїє: Нагорѣда заво(д)ни(ц)-каа,... побѣднаа, поче(ст), мѣза, даръ (1627 *ЛБ* 71); не слѣво(м) бо, но дѣломъ мѣзды даю(т)са (Львів, 1642 *Жел.П.* 6 зв.).

2. Плата, платня: “Не беры мѣзды за сребро свое и платню на недовжныхъ не возми” (XVI ст. *НС* 224); хто бѣлей боудѣтъ працювати, бо(л)шѹю мѣзѹ вѣспрїимѣтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); а до того алчѣщаго еси не нако(р)милъ,... мѣзѹ наемникомъ ѹде(р)-жоваль,... а все квѣлѣ пожи(т)ковѣ своемъ чинилъ еси (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 269).

3. (відплата) кара: Абы вже по сме(р)ти ѡ(т)рады не мѣли, и мѣзѹ мѣчения въ вѣки те(р)пѣли (к. XVI–XVII ст. *ПДПИ* 182, 107).

4. Підкуп, підплата, хабар: По мѣзѣ теж никого на священство ставити не маєм (Берестя, 1591 *ПФ* 103); и постави(т) гѣ и(х)... на лѣвой странѣ. и(ж) бѣли пїшны(и)..., в' сѣтѣсты и (в) пїа(н)ствѣ и на мза(х) сидачи. сѣро(т) и оубѣгы(х) презо(р)ници (XVI ст. *УС* № 29519, 11); то(т) кто за пѣназѣ кѣпоуєтъ звѣрхность, того рѣчей закѣпѣетъ на(д) кїмъ має(т) мѣти звѣрхность. абы на мѣзоу которѹю даль за оурѣдъ сподѣваючиса, брати посоулы без' встыдѣ и бѣазни мѣгъ (Острог, 1614 *Тест.* 162); Неѣмѣтний: не переда-ровѣный,... несажѣный мѣзоу (1627 *ЛБ* 76).

МЗДОВОЗДАТНЫЙ *прикм.* Який відплачує, винагороджує: каждый по разсуждению своего труда и пращи во ономъ вѣку мѣзовоздатномъ заплату приимет (1608–1609 *Виш. Зач.* 210).

МЗДОВЪЗДААНІЄ *с.* Відплата, помста: Побѣдїтелное: Покорѣнїє, ѡдолѣнїє,... мз(д)овѣздаанїє, зѣкла(д). въ побѣдѣ: Побѣдоу (1627 *ЛБ* 83).

МИГАТИ *дієсл. недок.* Мигати, блимати, кліпати: Мизѣю: Помизѣю, мїгаю, помїговѹю, мѣргаю, мрѣгаю (1627 *ЛБ* 63).

МИГДАЛЪ *див.* **МИГДАЛЪ.**

МИГНУТИ *дієсл. док.* Мигнути, кліпнути. ♦ **якъ окомъ мигнути** *див.* **ОКО.**

МИГТИТИ *дієсл. недок.* Мигтїти, мерехтїти: Мжїть в ѡчахъ: мигтїть, або свербїть (1627 *ЛБ* 63).

МИГЪ *ч. (короткий рух)* миг: На година(х) шко(л)ныхъ всѣ в школѣ рано и по ѡбѣдѣ прито(м)ны быти маю(т): вча(с) приходити, з тихо(ст)ю вшелякою без розмовѣ, и шѣптовѣ, мїговѣ, и // до себѣ прѣжажѣ(к) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА*, I–1, 86–87).

МИГДАЛИННЫЙ *прикм.* Те саме, що **мигдалный**: Кто часто тѣ ядра мигдали(н)-ные ѣсть ѹ того глисты внѣтри ѣмираю(т) (XVI ст. *Травн.* 42).

Див. ще **МИГДАЛОВИ, МИГДАЛОВЫЙ.**

МИГДАЛНЫЙ *прикм.* (який стосується *мигдалевого* плоду) мигдалевий, мигдальний: въ ядре(х) сла(д)ки(х) мигда(л)ны(х) во ѹкѣсе мала горѣсть яви(т)са (XVI ст. *Травн.* 40).

Див. ще МИГДАЛИННЫЙ, МИГДАЛОВИ, МИГДАЛОВЫЙ.

МИГДАЛОВИ *прикм.* (який добувають із мигдалю) мигдальний, мигдалевий: halinon, еле(й) мигдалови (1642 *ЛС* 214).

Див. ще МИГДАЛИННЫЙ, МИГДАЛ-НЫЙ, МИГДАЛОВЫЙ.

МИГДАЛОВЫЙ, МИГДАЛОВЫЙ *прикм.* (який стосується мигдалевого дерева) мигдалевий, мигдальний: Кланьшъ: Дѣрево мигдаловое (1627 *ЛБ* 53); Іаковъ тѣды набравши прѣто(в) полевы(х), зелѣныхъ, и микгдаловыхъ, и цароровыхъ, облупилъ ихъ..., и стала в томъ барва ш(т)мѣнна (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

Див. ще МИГДАЛИННЫЙ, МИГДАЛ-НЫЙ, МИГДАЛОВИ.

МИГДАЛЬ, МИГДАЛЬ, МИГДАЛЬ *ч.* (плід мигдалю) мигдаль: от фунту циноному грошей три; от камня микгдаловъ грошей чотыри (Вильна, 1568–15773 *ПККДА* I (дод.) 560); и кды са... надыли пе(р)ла або швоцы вышли цвѣты, которіе ро(з)ширивши цвѣты в мигдалы са шбе(р)ноули (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253); Моисей... на заѣтрее воротившиса, нашолъ ижъ заквітнѣлъ посо(х) Аарѣновъ... и вышли вѣтки, которыхъ коли се листъ ро(з)вѣлъ, в микгдалы се шборотили (серед. XVII ст. *Хрон.* 139).

МИДНИЦА *див. МѢДНИЦА.*

МИДОВЪНИКЪ *див. МЕДОВНИКЪ.*

МИДЪ *див. МѢДЪ.*

МИДЪ *див. МѢДЪ.*

МИДЯНЫЙ *див. МѢДЯНЫЙ.*

МИЗЕРНЕ, МѢЗЕРНЕ *присл.* 1. Мізерно, бідно, вбого: Бѣднѣ: Мѣзерне (1627 *ЛБ* 13).

2. Марно, надаремне: писмо стѣе свѣ(д)-чить, ижъ... инѣши всѣ на землі живоущіи потопившиса вѣ вода(х) мѣзерне погинуули (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); Ср(д)це мое смѣтное тѣжко скаменѣло, Ср(д)це мое бѣдноє мѣзерне стрѣхлѣло (Львів, 1631 *Волк.* 22); Дознали того на собѣ сынѣве блѣже(н)ногѣ Іѣѣѣ, которіи... //... по(д) часѣ самѣи оутѣхи ш(т) завале(н)а домѣ мизерне погинули (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941–942).

3. Мізерно, нікчемно, жалюгідно: Не тотъ живѣтъ, хто живѣтъ на свѣтѣ мизерне: Лѣчъ хто свѣто, побо(ж)не живѣтъ своѣи провѣдѣтъ (Вильна, 1620 *Лям.* 16); Нѣдто и кликѣнъ ихъ влѣзши на високоє дѣрево, жѣбы шволѣлъ мерзѣнѣю... ихъ молитвѣ, не(н)дѣне и мѣзерне бе(з)бѣжнѣю свою дѣшѣ вырѣгнѣлъ и выкинѣ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667).

4. (із ганьбою) ганебно: ми люде уломные, по малу малу венѣ до зопсованя пришили же и въ вѣри сказу подняли, и съ того стопня мизерне спали (Єгипет, 1602 *Діал.* 54); То видишъ явне, же папѣжове ваши, что далѣй, то горѣй поступують, зачимъ и въ клятву и отлучене оное отъ всеє церкви... мизерне впадають (1603 *Пит.* 91); трѣба вѣдати // ижъ правѣцъ нашѣ ада(м) зѣра(з) ш(т) створѣна своего мѣзерне в грѣ(х) впѣлъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 190–190 зв.).

МИЗЕРНОЙ *див. МИЗЕРНЫЙ.*

МИЗЕРНЫЙ, МИЗЕРНОЙ, МИЗЕРЬНЫЙ, МЪЗЕРНИЙ, МЪЗЕРНЫЙ

прикм. 1. Бідний, нещасний: теперъ мѣзерные выгнан'ци з выгнана выходѣте (поч. XVII ст. *Проп.р.* 208); Бѣде(н): Оубоги(и), жалосны(и), мѣзерны(и) (1627 *ЛБ* 13).

2. Немічний, безсилий: Потомъ Сме(р)ть... рече: ѡ человеѣ мѣзерни(и), ѡ(т) то ю(ж) пришо(л) конецъ живота твоего (XVI ст. *Сл. о см.* 335); ѡбачте тоу(т) мѣзерного ѡного ро(з)слаблен'ного, которого воды тои коупели три(д)ца(т) лѣ(т) южъ лежачого ѡздоровляю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 174);

безпорадный, безсилий: Ахъ же мнѣ мѣзерномѣ, що чинити маю? На тебе, ѡ Бже мой, тилко ѣповаю (I пол. XVII ст. *Рез.* 176).

3. Суєтний, марний: Тжъ възлюбленнїи вла(с)не може(м) прировнати тѣмъ мѣзерный а смро(д)ливый, и всей грѣкості наплѣненный свѣтъ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73); а кгда мѣ тѣ бѣг с того мѣзе(р)ного свѣта во(з)ме(т) тѣло мое грѣшное прошѣ абы было поховано при храмѣ стго и славного воскр(с)ниѣ гѣ бѣ и спаса нашего іс хѣ (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); только все о мизерной и дочасной славі тлѣнного и смертного человеѣка, рымского папы (1608–1609 *Виш.Зач.* 210); и въ все(м) гви, блгоугодивши тоутъ въ житїи семъ мизерномъ, бѣ всемогучого... боалиса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259 зв.); Кожьдому чоловѣковѣ, на ти(м) мизе(р)нымъ и дочасны(м) свете мешкающему, не ма(ш) певне(и)ше(и) рече над сме(р)ть (Тригорскъ, 1648 *ДМВН* 217).

4. Негідний, мерзенный; жалюгідний: ѡкаа(н)ный, не(н)дз'ны(и) мѣзе(р)ны(и)

(1596 *ЛЗ* 86); А вы, мизерные два владыкове, и попове вси!... Яко се зѣ геретики съвокупяете и въ ихъ... раде противъ писму и воли Божой сидите (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 212); Я и тепер... бачачы тя одешлого в той мизерный домъ, слезне упоминаю: вернися до церкви святое (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 274); Гдыжъ вса немаль таа Книга Блг(с)венными называесть статечныхъ, терпимыхъ, и плодовитыхъ в' Правой Вѣрѣ: а ѡ(т)стѣпникѡвъ мѣзерными... менѣет (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4); Варѣйса... //... бо бы то была досы(т) мѣзернаа рѣчь гды бысь... зачиналь до нѣкчемны(х) рече(и) вертатиса (серед. XVII ст. *Кас.* 56 зв.–57).

5. (*слабый духом*) негідний: Чимъ жѣ са тоу ѡ члѡвѣче, хлюбити маешъ, Албо чимъ са такъ барзо, мѣзерный здымае(ш); Кдыжъ кождый чоловѣкъ марности е(ст) подобный (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2 зв.); потреба тѣды было драбины высокой, пре(з) которю бы могль до нѣа встоупити члѣкъ мизерный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295); тѣ же мизер'ный члѣче кот'рый грѣха прагнешъ: що жѣ хочешъ зо двохъ vybrати собѣ... добрыи оучи(н)ки ци ли злыи (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 103 зв.).

6. (*який свідчить про нестатки, убогість*) мизерный: архелай на лѣжкоу естъ марморовы(м) положены(и), хс за(с) в жлѣбѣ мизерно(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 15).

7. *У ролі ім.* Бѣдак, бѣдолаха, сердега: Мизерные и нещасливые! посполу зѣ оными, которые, славу человеческую собѣ латаючи, Христомъ покорнымъ а тихимъ взгоржаєте (1603 *Пит.* 95).

МИЗЕРЪНЫЙ див. **МИЗЕРНЫЙ**.

МИЗИНЪКА ж. (наймолодша дочка) мизинка. Вл.н., ч.: Демянь Мизинъка (1649 *РЗВ* 194).

МИЗИНЫЙ див. **МЪЗИНИЙ**.**МИЗЫНЪ** див. **МЪЗЫНЪ**.

МИЛЕ присл. 1. Мило, сердечно: и вбнавши цѣловаль миле. не вымовляючи емоу нѣчого щоса стало (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); Братію свою оупоминаль... и миле са з' ними жегнаючи розказал' сѣрмачови... Исходѣ пѣснь собѣ загра́ти (Київ, 1623 *МИКСВ* 73); такъ и нашѣ дѣш... если хочоу(т) абы ихъ милый вблюбѣне(ц)..., миле з' ними розмовляль,... нехай всѣми бри(д)кими рѣскошами бридатса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160); Плачте жь дѣховныи:... Южѣ бѣлшѣ з' нимѣ не бѣдете миле обцовати, Ни жадной гѣтѣхи в' дѣхѣ заживати (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6).

2. Радісно, весело: И хтѣ ж са з на(с) не бѣдет' миле веселити, Хтѣ не допомѣже(т) нам' оутѣхи зажити (Львів, 1631 *Волк.* 25); Всѣ рѣзныи мѣзѣики,... Стрѣйте Цитари, Лютнѣ, в' Арфы миле бѣйте (Там само, 25 зв.); Мелѣдѣйный Мѣзѣикѣ,... Обѣитою радѣстоу гѣйне исполнѣса, Вѣзыгрѣвшиса в' дѣхѣ, миле веселѣса (Там само);

радѣсно, пѣднесено: Триѣмфѣ зачнѣ Євѣфрозѣно смѣле Гѣмнѣ выкрикати: почнѣ вола(т) миле: Штѣ то за радѣсть в' Рѣссѣйскомѣ Стѣнѣ: в' Кѣвской Зѣнѣ (1633 *Евѣфон.* 307).

3. Охоче, радо: Кѣторыѣ ѣнѣ... ѣкосте в'сѣ свѣдоми,... на стара(н)ю и розширѣ(н)ю хвалы бѣжѣе,... вхѣтне и миле, вѣсполѣ,

з вбѣфѣтымѣ мѣетности кѣштомѣ трѣтилѣ (Дерманѣ, 1604 *Охт.* 12); Єсли за(с) нѣакою иско(р)кою до того боудѣ(ш) працовати..., хо(ч) бы на(и)трѣднѣйшѣе працовѣтоѣ, и прикрѣе было, вѣдѣчнѣ и миле боудѣшѣ працовати (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); Южѣ Цѣрь... // За малѣжѣнкѣ вхѣтне собѣ обѣираѣть, Нѣв(т)мѣннѣй на Кр(с)тѣ шлѣбѣ миле приѣймаѣ(т) (Львів, 1631 *Волк.* 27 зв.); а вѣмѣ налѣжитѣ ѡ(т) менѣ за наѣкѣ то принѣати: Напрѣ(д) абѣѣсте покѣтѣ назначѣнѣю миле и вхѣтне вѣполнили (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

4. Вѣдѣчно, шанѣбливо: Ѱво згѣла альбо ты звѣтажѣ альбо сѣмѣ оумрѣ смѣле, за рѣчѣ поспѣлитѣю абы та спѣминѣно миле (Дерманѣ, 1603 *На г. Остр.* тит.зв.); Изрѣднѣ: Вѣбѣрнѣ, особѣливѣ, або надѣбнѣ, миле, вѣдѣчнѣ (1627 *ЛБ* 47).

5. До вѣподобѣ, на вѣгоду: Архѣеп(с)пѣ... и тамѣ стѣбѣливѣ и Бѣгѣ миле живѣчи, в' спѣкойномѣ и не трѣвожѣливѣмѣ животѣ, мнѣго ѣкѣ ѣныхѣ пѣсмѣ до живота лѣдѣского пожитѣчныхѣ zostѣви(л)..., такѣ тежѣ Кѣзанѣй и Канѣнѣшѣвѣ немѣло (Київ, 1627 *Тр.* 619).

Див. ще **МИЛО**.

МИЛЕЙ прикм. в.ст. Милѣшѣй, дорожѣй: ты ми дадѣ(ш) ѡу своѣи вѣласти вѣѣво(д)ство. а х(с)а живота нашѣго ѡ(т)вѣрѣчиса вѣли(ш). а но всѣ(г) свѣта штѣ милѣс х(с)а моѣго (1489 *Чет.* 55 зв.).

МИЛЕЙКО присл. Милѣнѣко, ласкавѣнѣко: бо єсли бы краснѣго штѣ на собѣ носи(л), то бы на нѣго милѣ(и)ко погладова(л), и говѣрити з ни(м) прагну(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234).

МИЛЕННЫЙ *прикм.* Благальний, молитовний: што (ж) мы та(ко)жь хр(с)тіанє мѣи... волаймо и кли(ч)мо до него жалобливы(м) и милє(н)ны(м) голосоь(м) и ср(д)це(м) съкроушєнымь (к. XVI ст. УЄ № 31, 189).

МИКУЛИЧАНИНЪ *ч.* (*мешканець Микуличан*) микуличанин: Микуличане с Толкачами две ведре меду дают (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 291).

МИЛЕЧЬ *ч.* Кришиво: ѡ(н) же дѣбови(ч) мє(л)... //... милєчу ладанового камєне(и) л̄ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 37–37 зв.).

МИЛИОРОВАНЄ *с.* Покращання: О што теды... панъ Лайсєвєський тоє оповеданє свое, вкротце // занєшы, офєровалсє протєстациєю шырей на копии подати, до которє учинєня и того оповеданя милиорованя иньшою протєстациєю... ставил возного єнерала воеводства Волынского (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 3/IV, 282–283).

МИЛОНЪ, МИЛЃОНЪ, МИЛЛОНЪ *ч.* (*кількість із мільйона одиниць*) мільйон: Сталоса бовѣмъ и пєрвѣй, же до десати милліѡновъ Хр(с)тіанъ потратилъ Хосрѡй, гдѣ жидѡвє ихъ оу нєгѡ кѣповали и гѣбили (Київ, 1627 *Тр.* 680); єдны на Болгары вѡйнѣ подносать, и оупадѣють тамъ бѡлєй нїжъ два милліѡны, а дрѣгїи зосталисѣ мѣсто вѣзѣти (Там само, 682);

(*велика кількість*) мільйон: тма, миліѡнъ (1596 *ЛЗ* 82); Сътворєны же соуть бѣгомъ аггловє, єдны(м) рѣзо(м) всѣ, мнѡжєствомъ бєз лїчбы; тїсѣщи тїсѣщїи тмы тмѣми миліѡновъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 1 зв.); мнѡгїи чѣда тѡй Истѡчни(к) показоваль... и ины(х)

Милліѡнами правє бѡлѣзнєй оулѣчилъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815); а нынѣ идєтъ ѡ(т) брѣни; ѡполчєнїѣ своє(г), и Вѡинствѡ Нѣ(с)носє идєтъ с нїмъ; тмы тмѣми Миліѡнами (Чернігів, 1646 *Перло* 64).

МИЛЃОНЪ *див.* **МИЛОНЪ.**

МИЛЛОНЪ *див.* **МИЛОНЪ.**

МИЛНИКЪ *ч.* (*Saponaria officinalis*) мильнянка: lanaria, милникъ трава (1642 *ЛС* 250).

МИЛО *присл.* Приємно, мило: моукъ... нє измєню. мило ми єсть принѣти за х(с)ѣ моє(г) што (ж) ѡнъ за на(с) своєю // волею притєрпѣвъ (1489 *Чет.* 55 зв.–56); Такъ оумєрєть мнѣ мило (мовить до насъ)... живѡтъ нєтрѣвалы(и), знѣчить тотъ квѣтъ опѣлы(и) (Вільна, 1620 *Лям.К.* 3); и мїло ж то ва(м) же снѣ выгнанє(ц) моусить в чѣжїє краи сѣ поущѣти? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 46); Мїло ми лѣбо тѡє кохѣнє тримѣти (Львів, 1631 *Волк.* 22 зв.); мы //... нє вє(д)лугъ того ѡ(к) намъ мїло,... алє вє(д)лѣгъ зѣконѣ... склѡнитисѣ повїннысѣмо (серед. XVII ст. *Кас.* 55 зв.–56);

прихильно, сердечно: и почали слѣшати нєстєра. и мило вси почали на нєго смѡтрѣти (1489 *Чет.* 59); Абѡвѣмъ то присылѣє(т) тобѣ на ѡсвѣдчєнє милѡсти Прєто хтѣй мило и ласкавє принѣти (к. XVI ст. *Розм.* 22); Ѡ нєвѣдѡмый створїтєлю свѣта бѣ ѡко сѣ дївнє справлє(ш) з нѣми, ѡко вѣдѣчнє и мїло з выбрѣанными твоими ро(з)ражѣєшъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 36 зв.).

Див. щє **МИЛЕ.**

МИЛОВАНЄ *с.* 1. Милосєрдѣ, ласка: Кро(л) за(с) пѣнъ нашъ... заплѣтоу хвѣли та-

коую постанови(л), которѹю [хо(ч) бы оувы оубогы(и) и оутрапѣны(и) бы(л)] мѡже(т) мѣти, до милована бовѣ(м) жадѣнь не є(ст)... ш(т)кинѣны(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 222).

2. Любoв, милість: приказана мои. абысте єдинь дрогого миловали. як (ж) и а вась оумиловаль. болшего милована на(д) тоє ник-то не маєть (1556–1561 *ПС* 415 зв.); Милованіє зась Б҃га в¹ мїлованю блїжнегѡ вѣдл҃гѡ Б҃га, залѣжить (Львїв, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

3. (*вияв співчуття; готовність допомогти*) піклування, жалування: А сила абѡ моцѣ любви, єст¹ Нищелюбіє, то єст¹, оубо(з)ства и оубоги(х) мїлова(н)є (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 49); рвѣніє, мїлова(н)є, // рєвнованіє, тоє (ж) (1596 *ЛЗ* 71–72).

Див. ще. МИЛОВАНІЄ.

МИЛОВАНІЄ с. Те саме, що **милованє** у 2 знач.: А штѡ жѣ коли лѣпшого, ал¹бо годнѣйшого на(д) Б҃га вѣмышлено быти мѡжесть?... Милованіє зась Б҃га в¹ мїлованю блїжнегѡ вѣдл҃гѡ Б҃га, залѣжить (Львїв, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

МИЛОВАНЫЙ дієприкм. у ролі ім., ч. (*той, кого любимо*) любий, -ого: Єсли мїловати и любїти є(ст) хотѣти дѡброго миловано-моу: комоу прошоу повїненє є(ст) тоє все що маєшь шпро(ч) бѣ? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 220).

МИЛОВАТИ, МИЛОВАТЬ, МЫЛОВАТИ дієсл. недок. 1. (кого і без додатка) (*виявляти співчуття, милосердя*) миловати; підтримувати, допомагати: реклѣ х(с)ѣ. сє вготова(х) любашчи(м) ма. и милюючи(м) нищаѡ. сє вготова(х) плачущимсѡ оу покаїаніє (1489 *Чет.* 283 зв.); Тыхъ же словѣ и Давидѣ,... царѣ... шписалѣ... И шпатѣ мовитѣ: бла-

женѣ милѡа и даа; росмотритѣ словеса своѡ на сѣде (1577 *АС* VI, 81); Также научайме ся и мы, чомѣ єсме довжны убогимѣ людюмѣ, доку живы, миловати ихѣ, нагодовати, напоити, одѣти (XVI ст. *НС* 55); Стѡрали(с) ап(с)лы, мылѡючи народи. И просїли хѡ абы и(х) ш(т)пѡрави(л). абы не зголо(д)нѣли, на пѣщи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 91); милоуйте и чє(с)тѣйте ты(х) которїисѡ ва(м) не маю(т) чимѣ ш(т)чєстовати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 197); алє всѣмѣ давай, ѡ що кѡльвєкѣ для поживєнѡ прѡсѡть, абѡвѣм¹ далєко лѣпше єсть для гѡднихъ мїловати и негѡднихъ (Острог, 1614 *Тест.* 182); гдє в¹ тѡтѣ чѡсѣ... надымѡючїисѡ в¹ велїкѡсти скѡрбѡхъ; и оубоги(х) не мїлѡючи (Львїв, 1642 *Час. Слово* 270);

(кого) (*виявляти щедрість*) вїддячувати, винагороджувати, обдаровувати: дети єго..., умєли мнє... служити..., которыхъ я милуючи и нагорожаючи имѣ, частѡкрѡт¹ и жолнѣрѡвѣ и всѣ(х)... облєжѣнцѡвѣ трѡти(т) двєсте копѣ грошей... отписую (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* I/I, 114); Мѡстѣ ты(ж) гѣтма(н) в¹ вѡйска мѣти справє(д)лїво(ст), Дѡбрыхъ мїловати, злы(х) зѡсѣ кара(т) за и(х) зло(ст) (Київ, 1622 *Сак.В.* 49);

(кого) (*виявляти турботу*) обєрігати: Придѡстѣса то по(д) чѡсѣ жолнѣрѡ(м): жє гдє гѣтма(н) чѡсѣ шблєжѣ(н)ѡ мѣста ѡкѡгѡ, абѡ обѡзѣ, милѡючи фолнѣра, напрѡтивѣ не-прїѡтєла пѡлємѣ стѡвитисѡ ємѣ не допѣскаєт¹ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 129);

перен. (що) (*берегти від вічних мук у загробному житті*) спасати: хто хѡчє(т) живѡ(т) миловати и шлєдати дни дѡбрыи не-ха(и) ѣста(г)нє(т) ѡзыка своєго ш(т) злого...

бо очи па(н)ские смотре(т) (II пол. XVI ст. *КА* 187).

2. (кого) Милувати, прощати, пробачати: лиходѣевъ свои(х) милоуимо. и ба за ни(х) просѣ(м). бѣ имъ мѣститель (1489 *Чет.* 132 зв.); Братство при загаєно(и) цѣсѣ, и при зѣпо(л)но(м) зобра(н)ю радачи, сѣдачи, добры(х) милѹючи, а злы(х) карѹчи лѣкаша Ба(р)тниковича... карали (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); Маєть на(д)то [Серєи] кáюущихся мѣловати (Львів, 1645 *О тайн.* 85).

3. (кого, що) (відчувати глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь) любити: а найбол'ше мѣлѹючи брáтію свою, важи(л)є(м)са вѣш'ше сѣлы моєи, нóвѡ на писáти, и з' // дрѹкѹ выдати (Вільна, 1596 *Грам.3.* 2 зв.–3); болшей ся благочестию вашему дивуємъ: ижесте опустили Бога Израилского,... якобы межѣ вами не было презвитеровъ (учоных и) побожныхъ хрыстианъ правдивыхъ, милующихъ церковъ светую (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1115); Кг(д)ы бовѣ(м) то(т) котóрый любѣ(т) на(з)-бы(т), ѡ(т) ты(х) котóры(х) мѣлѣт' боуде(т) ѡбразóнный в чо(м),... такóвый если и вымѡлає(т) тоѹю зє(л)жѣвость... то чѣни(т), ты(л)ко абы велико́сть мѣлости... // прѣта́гъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 73–74); Бѣдешъ мѣловаль прѣѣтеля твое(го) ѡ́кѡ сáмъ сѣбе (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.);

(кого) (відчувати сердечну прихильність до рідних) любити: И ѡ милѹючи маткѹ свою, продала єсми имѣне свое ѡтчи́зное (Луцьк, 1522 *АС III*, 217); я, милуючи братанку свою... панюю Петровую Загоровскую маршалковую господарскую... даю, да-

рую... ее милости... полчетверта дворища моих^ѣ властных (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56); а старыи жоны... абы могли, выцвѣчи(т) моло(д)ши(х) жебы мужє(и) свои(х) мѣловали и дѣтки (II пол. XVI ст. *КА* 536); кг(д)ы з веселѣє(м) дóдомѹ ишóлѣ. дщѣра єго єдѣна, котóрѹю бáрзо мѣлова(л)... вышла проти(в) ємѹ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 24);

(кого) (приязно, доброзичливо ставитися) любити: Єв(г)листа поведає(т), якъ хс̄... наоучає(т) и(х) новому приказаню. абы мѣлова(л) єдинь. дроу(г)[о]го (1556–1561 *ПС* 406); Слушна и пристоина єсть речъ челоѡѡка чѣтити, шанувати, мѣловати..., и всего доброго зычитѣ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. прлут.* 79); прето и мнихо(в) котрыє то то(м) тою сá тѡпографѣєю ѹ ва(с) бавать захѡѡ(и)-тє и(х) собѣ и мѣлѹ(и)тє, абы з радо(с)тю таковѡє дѣло ѡ(т)правовали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Такъ тѣи Бл(с)ѡенный и правдѣве оучневе нáзбыть тѣхого Гса, и мѣловати єдинь дрѹгого, и пошанѡвáнѣємъ вѣшєстанѡѡити оумѣли (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 227); и вѣдачи брáтѣя єгѡ, же єгѡ мѣловаль оѡѣ на(д) всѣ снѣи ненавѣдѣлы єгѡ и не могли ничогѡ ласкáѡє з нѣмъ мѡвить (серед. XVII ст. *Хрон.* 59 зв.).

4. (кого, що і без додатка) (виявляти Божу благодать) любити: не слышимъ гласа х(с)ѡа. зѡѡущєго насъ. а ѡнъ на(с) мѣлоує(т). и блюдетъ ѡ́ко ѡ́цѣ своѡа дѣти. (1489 *Чет.* 309 зв.); Мѣсто котрѡє бѡгъ мѣлѣтє, и прибѣткомъ сѡѡѣмъ именѣтє (Львів, 1591 *Просф.* 68); Чѡмѹ та не погаѡѡали ѡ́ныє слѡѡá ап̄с̄льскѣє; кого мѣлѣтє гѣ того и карáетє (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 158 зв.); але котораго онъ милуетъ, того и кажетъ, абы єму

полѣпшитися справиль (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); Не тол'кѡ тогды, коли мѣлѣт' и дарѣ-
еть, дѡбрь єсть Бѣгъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 114);
А ѡ(т)толѣ ласкаве насъ призираєшъ. Все-
видѣщимъ ѡкѡмъ твоимъ, И мѣлѣшъ насъ
мл(с)рдамъ своимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 14).

5. (кого, що) (*дотримуючись законів, шанувати Бога*) любити: каждый члѣкъ который милоуетъ бѣга дръжавоу [моць] на(д) стра(ст)-
ми бодеть (!) мѣти (1556–1561 *ПС* 202); Тутъ
тежъ абы и потомъкове наши,... тежъ ведали,
же нашихъ часовъ люди таковыя были, ко-
торыя и Господа Бога зъ горячостью мило-
вали (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 186); И опять
Христосъ красныи дѣла обѣщаєтъ, мовечи:
“Если кто мя милуетъ и слово мое будетъ со-
котити, отецъ муй небесный милуетъ такого”
(XVI ст. *НС* 216); да(л) бы(л) хс̄... десатеро
прѣказаніє бж̄іє мовсею жебы миловати бѣ
своего (к. XVI ст. *УС* № 31, 172); не иншого
сро(д)коу зажилъ бы са(м) бѣ, жебысмо его
могли мѣловати, тѣлько первѣ(и) свою мл(с)ть
и любѡвь противко на(с) показа(л) (поч.
XVII ст. *Проп.р.* 220); Первая бовѣмъ унѣя...,
которая зъ Богомъ едночится..., до которое
унѣи милующіє Бога, якъ сынове отцу, при-
свояются Ему (бл. 1626 *Кир.Н.* 23); а если
пра(в)дѣве вѣрѣеть; в' снѣ егѡ и мѣлѣеть
егѡ, ѡкѡ Жениха своѣгѡ, то значить Конь
червѡнѣй; ѡнѣй вѣкъ втѡрый по рож(д)єствѣ
Хвѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 133).

6. (кого, що і без додатка) (*відчувати сер-
дечну прихильність до особи іншої статі;
кохати*) любити: про то молодци миловали
суть тебѣ, тягни моя то собѣ, побѣгнемъ въ
добровонности мастѣи твоихъ (поч. XVI ст.

Песн.п. 49); але... то не ѡ(т)рѣта ѡ(д)но для
того и(ж) бы єє кнѣ(з) милова(л) (Володимир,
1578 *ЖКК* I, 98); жаден' с ты(х) котѡрыє телѣс-
не мѣлѣють,... тѡкъ до ѡблѡбѣниці своѣє не
палаю(т), ѡ(к) бѣгъ котѡрый прѣгне(т) збаве(н)ѡ
наши(м) дѣшамъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Рев-
нѣю: Мѣлѣю, гараче мѣлѣю, зѣздѣрѣ, ненавѣж-
дѣ, маю хо(т) маю жарливѡсть (1627 *ЛБ* 108); К
томѣ мѣлѣє(т) члѣвкъ жонѣ свою бѡлѣшей нѣжли
ѡца ѡбо мѡткѣ и мнѡго ѣхъ пошѡлѣло для жѡнѣ
своѣихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.).

7. (кого) Шанувати, поважати: справцами
на... замокъ... таковы(х) зсѣлѡти котѡрыє бы
вмѣли славу и повагу єго К(р) М пнѡ своего
поважати мѣлова(т) и хѡва(т) доброго стѡте-
(ч)ного и пожите(ч)ного пора(д)ку и зго(д)
речи посполѣтѡє перестерегати не даючисѡ
приводити до жа(д)ны(х) лако(м)ствѣ чи(м)
бы пла(ч) лю(д)ски(и) зрѣша(ти) (XVI ст.
ЦНБ II 22641, 7 зв.); и вѣша мл(с)ть з ними
при(д)є и бѣдѣ(м) вѣше(и) мл(с)ти милова(ти)
и ѣ ч(с)ти держа(ти) и дарѡва(ти) чи(м) може-
мо (Ясси, 1564 *ЛСБ* 38); нѣкто не можетъ
дѡ(м) пнѡ(м) слоужити, мѣси(т) є(д)но(г)ѡ
миловати а ѡ дрѣго(м) не (д)бѡти (к. XVI ст.
УС № 31, 110).

8. (що і без додатка) (*мати інтерес, по-
тяг до чого-небудь*) любити: таѡ по(д)лаѡ
книже(ч)ка моя Вм(с)... Прѡте(к)тора собѣ
ѡбырає(т)... ѡко того, котѡры(и)... наѣкѣ мѣ-
лѣєшъ (1636 *Лям. о пр.* 2);

(що, чого) (*високо цінувати що-небудь, до-
рожити чимсь*) любити: єсли своє збѡвлѣна
мѣлѣєшъ. позна(и) не(н)дѣлѣ недостаткѣ сво-
єго (XVI ст. *УС* № 29519, 50); Хтѡ бы крѣс-
ного спѡльного в брѡтерствѣ мѣшканѣ не

міловаль..., хт́о бы с правдівы(х) сын́овъ, відачі ма́ткѣ свою... в та́къ вели́ко(м) смоуткѣ и пла́чу..., не прослезі(л) (Острог, 1598 *Отп. КО* 30 зв.); Там на оном сейме тые, которые вольности милуют, не хотѣли ничего припустити (Львів, 1605–1606 *Перест.* 37); неспріазнь ч́иначихъ ві́женешъ, а по́кой // мілѣючихъ до себе пріймешъ (Острог, 1614 *Тест.* 166–167); марно(ст) є(ст) міловати то́е що с прѣ(д)костю вшелакую премине (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11); ї́ода міловаль ма́єтно(ст)... кгда мо́вы(л) прода(м) сего, и приврѣнѣ до се́бе имѣніе (1645 *УС* № 32, 189);

(що) (мати нахил до чого-небудь) любити: а знадво́ра џи и чарвни́ци (!), и вше́те(ч)ни́ци, и мѣжебо(и)ци, и ба(л)вохва(л)ци и ко(ж)ды́й кото́рій мілѣе́тъ, и кото́рій ч́ини(л) кла(м)-ство (Вільна, 1596 *З.Каз.* 21 зв.); Іѣ,... Григори(и) негребе́(ц)кы(и),... Иоани Болобанѣ, архима(н)дриту ѣневскомѣ, не хотѣ́е(м) за намовою, нѣкото́ры(х) люде(и), тѣрбацию и неспоко(и) мілѣючи(х), послѣше́(н)ства мнѣ пови(н)ного ѡ(т)дати (Глиняни, 1607 *ЛСВ* 416, 1).

МИЛОВАТИСА, МИЛОВАТИ́СЯ дієсл. *недок.* (прия́зно, доброзичливо стави́тися один до одного) любитися: Єв(г)листа выпи́соує. иже х́с поведа́ет са быти ви́нною лозою. а оучі́нкы лѣ́торослами. ты(ж) прика́зоуєтъ. абы́хмо са всѣ́ посполоу міловали (1556–1561 *ПЄ* 414 зв.); х́с... прі́казуєтъ абы́смо са міловали́ всѣ́ межи събо́ю (Володимир, 1571 *УС Вол.* 87); Намилші́и, абы́смы са міловали віза́и(м), поне́ва(ж) любо́вь з' Ба́есть (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 302).

МИЛОВАТЬ *див.* **МИЛОВАТИ.**

МИЛОВДАЧНЫЙ *прикм.* Улюблений, любимий: Ирись... Кришталовый до́жчъ за́схло́й креві́нѣ выла́ла. // Абы в' горѣ́ весо́ло шла́, на росквітне́н'є́ Миловда́чныхъ ово́цѡвъ (Львів, 1642 *Бут.* 6).

МИЛОВНИКЪ, МИЛОВНИК *ч.* 1. Поклонник, прихильник: Вда́чность... міловникѡвъ свѣ́хъ, ро(з)сѣ́дными и оува́жными ч́ини́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 688).

2. Коханець, любовник: міловні́к: лубовні́к — *amans* (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

МИЛОГА *ж.* (невеликі шматки) дріб'язок: от каменя милоги грошей три (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II (дод.) 560).

МИЛОДАНЬ *ч.* Милодан, коханий, -ого. Влн.: Лѣ́кѣя(н) милоданѣ́ (1649 *РЗВ* 5).

МИЛОСЕРДЕ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДИЄ, МИЛОСЕРДИЄ, МИЛОСЕРДИЄ, МИЛОСЕРДЬЄ, МИЛОСЕРЬДИЄ, МИЛОСЕРЬДИЄ, МИЛОСЕРЬДИЄ, МИЛОСЕРДИЄ *с.* 1. Милосердя, співчуття; змилювання: захарѣ́ же двѣ́цю на роуки свои прина́лъ. со радостью и с милосердіе(м) прине́(м). пошолѣ́ въ цр́ковъ ста́а стѣ́(х) со свещами свѣ́тлыми (1489 *Чет.* 79 зв.); такову́ю... любовь маемо мѣ́ти, якову́ю... апосто́ль Павелъ выпи́суєтъ, и... винны еи... заховати протівко... каждому, и над неприятели своими змилюване а милосердіе показуючи (Вільна, 1600 *Катех.* 78); вѣ́ра. по́кой. правда. всты́(д). мілосе́рдіе. і́ иныи цно́ты погі́бнѣ́(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 31); то́е то́лкѡ [Хага́нѣ] ре́кши ї́мъ... за́ѣтра мѣ́сто ва́ше і́акъ пта́хѡ возмѣ́, а для милосе́рдїа мо́его ко́ждого з' ва́сь в' є́дно́й

сѣкнѣ ѡсвобожѣ (Київ, 1627 *Тр.* 660); оудѣла нищи(м) хлѣба... проти(в) ка(ж)дѣ(м) показѣи мл(с)рдіє своє (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 11 зв.); Поліймѡ егѡ Винѡмъ милосѣрдїа, помѣжмо егѡ Олівою члѡвколюбїа,... нѣндзѣ блїжнаго на́шего оутѣлѣмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 646); панове... милосѣ(р)диє(м) знѣты будучы позволили и(м) чекати без жа(д)ной интересы ко(т)рую ѡни позволили ѡ(т)дати пано(м) братїамъ (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 71); **без милосердія** — (*жорстоко, немилосердно*) без милосердя: без милосердія — immisericorditer (I пол. XVII ст. *Своб.* 15);

милосердя, помилювання: а ш'то бол'шого въ законѣ. то есте опоустили. соу(д), мл(с)рдіє, и вѣроу. тоє бол'ше мѣли есте чинити. а оно(г)[о] не ѡпоущати (1556–1561 *ПЄ* 99); Вѣдѣже, жебы суровость справедливости злучиласе зъ леккостїю милосердіа..., даемо чась до упаметанясе то обвѣщенью отъ насъ ему учиненымъ дней шесть (Володимир, 1608 *АСД VI*, 120).

2. Милість, ласка; благодїяннїя: грѣшенъ есмь члѡвкъ. но надѣюся на милосѣрдїє. ст҃го великаго стр(с)тотерпца х(с)ва геѡургїа (1489 *Чет.* 81 зв.); При томъ просимъ... ижъ бы ваша милость рачиль ласку и милосердіє свое господарское учинити и того дѣяка священникомъ совершити (Київ, 1563 *АЮЗР I*, 153); мил(с)рдіє и ще(д)роты чи(н)те ка(ж)ды(м) блїжнемуоу своемѣ. вдовы и сироты. и прихо(д)на и оубога(г) не наси(л)ствоуйте (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 241 зв., на полях); прѣто крѡлю пора́да моя нехайса тобѣ подо́баєт҃. грѣхи свои, мїлостынами ѡ(т)кѣпи, и непра́восты твои милосѣ(р)дїємъ на(д)

оубѡгими (Острог, 1607 *Лѣк.* 19); misericordia, милосѣ(р)диє, щедрота (1642 *ЛС* 270).

3. (вияв Божої милості) милосердя: похвалѣмо и величаємо. Што (ж) на(с) великаѡ. и многаѡ мл(с)ть бж҃ѡа. милосердѣе его несказанное. и безчисленое. што жъ нѣтъ конца (1489 *Чет.* 326); кто єд'но з вѣрны(м) ср(д)це(м) взове до мл(с)рдїа его. и розмножи(т) и ро(з)шири(т) в не(м) вѣроу... //... тако то в' ты(х) ст҃ых оученикохъ... розшира(л) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 179 зв., на полях); кдыжъ гб̄ бг̄ з милосѣрдїа и з ла(с)кы свое(и) ст҃о(и) ѡсобливе хотѣчи законъ нашъ ст҃ы(и)... в ты(х) наши(х) страна(х)... ѡкрѣпити зослати на(м) рачы(л)... пастыря нашего зверхнего (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 102); ѡ(т) то(г) часѣ та(к)же є(с)ми на(с) гб̄ бг̄ з милосѣрдїа свое(г) бг̄де(т) рачити в добри(м) здравю ховати: пови(н)ни бѣдемѣ (!) ст҃ои цр҃кви... слѣжити (Сучава, 1603 *ЛСБ* 377); Змїлѣйтеся въ котѡрыи єще єсте на свѣтѣ, на котѡро(м) мѡжете мл(с)рдїа достѣпїти, поневаж҃, Мл(с)ти Г҃на испѡлнена є(ст) земля (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 158); Котѡрого Мл(с)рдїа Бѡзскогѡ вдѣчными бг̄дѣчи, прилѣжнѡ всегда,... Г(с)да молїте (Київ, 1648 *МКСВ* 347); **для милосердія (милосердія) Божого** — на милість Божу: Для милосердія Божого, прошу: чытайте писма святыхъ отецъ (Вільна, 1599 *Ант.* 971); А такъ, для милосердія Божого, прошу и упоминаю васъ: не вѣрте тымъ плеткамъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 220).

♦ **братство Милосердія (милосердія)** — Братство милосердя: А такъ отозвавъшисе певные особы... ремше кр҃ецкое, умысливъши мети... и в томъ месте Луцкомъ братство Милосердія,... тот шпиталь... в...

объмышливане побожное вечно подали (Варшава, 1619 *АрхЮЗР* I/VI, 475); братство церковное, братство милосердіа, при церкви Воскресенія Христова ринковой, в мѣсти Немировѣ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 221).

Див. ще **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДИЙ *див.* **МИЛОСЕРДЫЙ.**

МИЛОСЕРДИЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРДІЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРДНЕ, МИЛОСЕРДЬНЕ *присл.*

1. Милосердно, співчутливо: шнѣ теды... зелжи(л) и посромоти(л), не дбаючи нѣ на фѣ(н) дѣшѣ, ни на шобы, а не то(л)ко самѣ, але и жона, наве(т) и дѣти его, которіе слова братиѣ не казали писати в книги, шанѣючи ѣко брата и милосе(р)дне са з ни(м) шбодачи (Львѣв, 1601 *ЛСБ* 1043, 3).

2. Милостиво, ласкаво: А тело мое грешное, бѣдѣ которыи хрестіанинѣ, або панѣ Татаринѣ, въ землю где погребетѣ, за то емѣ маю надею въ ласце Бозской, ижѣ Богѣ милостивый милосердѣне заплатитѣ (1577 *АС* VI, 71).

МИЛОСЕРДНИЙ *див.* **МИЛОСЕРДНИЙ.**

МИЛОСЕРДНЫЙ, МИЛОСЕРДНИЙ, МИЛОСЕРДЬНЫЙ, МИЛОСРЬДНЫЙ, МИЛОСЕРДЬ *прикм. 1.* (який виявляє милосердя, схильний до добрих учинків) милосердный: Але вы... позычайте не чекаючи с того зыскоу жа(д)ного... Една(к) са не вымовишь абы(с) не мѣлѣ быти мл(с)рдны(м), и добротливы(м) противѣ кѣждо(м)у (Львѣв, 1585 *УС* № 5, 268 зв.); а(н)тихристѣ... зспѣр'вл спо-

кó(и)ны(м)... и розѣ(м)нны(м) (!) чѣсты(м) и милосѣрдны(м), облѣ(д)не бѣде(т) са покѣзовати (Вѣльна, 1596 *З.Каз.* 65); Бѣдмо та(к) мл(с)рдными ѣко тыи мѣщане котóры(х) много было (Височани, 1635 *УС* № 62, 102); misericors, милосе(р)дни(й), щедрі(й), мило(с)тивий (1642 *ЛС* 270); Бѣдетѣ ли вызывѣль до мене выслѣхаю егѣ бóмѣ естѣ милосѣрдный (серед. XVII ст. *Хрон.* 100);

(викликаний, зумовлений милосердым) милосердный: Подобеньство о десятихѣ девѣцахѣ. и платѣ пѣнежно(м). о дѣни соу(д)номѣ, И о оучин'кахѣ, милосрѣд'ныхѣ. И о послѣднемѣ соу(д)ѣ, глава, двадесѣть, пѣтаѣ (1556–1561 *ПС* 104 зв.); о школныхѣ наукахѣ промышляти, и милосердныхѣ учинкахѣ, ѣко найпилней, хрестіанско и спокойне, в прѣтомности духовника братского... которого зараз подаем и залецаем их мил.,... протопопу нашего Немировского, литургію Божію отпраовати (Браслав, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); ѣчинки милосѣрдныє сѣтъ двоѣкѣ: едны котóрыєса стаѣають до тѣла, а дрѣгѣе до дѣши (Львѣв, 1646 *Зобр.* 69); тѣи грѣша(т) котóрыи... в' пѣнствѣ и збытні(х) жѣрта(х)..., а не в' набóжныхѣ и милосѣрдныхѣ оучинкахѣ день стѣй трѣвати (Киѣв, 1646 *Мог.Тр.* 907).

2. (який виявляє милість, ласку) милосердный: милосердѣ бо естѣ. не токмѣ ш(т)поускаетѣ прегрѣшѣнѣиѣ наша. но и шбрѣчѣнѣиѣ жизни подаѣ. блѣгода(т) стѣго дѣа. (1489 *Чет.* 313); а если Богѣ милосердный одаритѣ насѣ дѣтками, и // дѣтямѣ нашимѣ того не искати, а ни нашому роду и племени..., што записано кѣ Божѣей церкви (Киѣв, 1512 *АЮЗР* I, 45–46); а хто бы мѣ(л) тую книгу порѣши(т)... росу(д)

са со мною пере(д) милосе(р)дни(м) бго(м) на вно(м) свѣтъ (Дермань, 1538 *Перетц* 108); где мы ѡбоги(и)... бгомолѣ(ц) г(с)дрьски(и)... покорне проси(м)... абы вѣа мл(с)ть рачили ихъ ку мѡрова(н)ю то(и) цркви... запомочи што кому бгъ млср(д)ны(и) на се(р)цѣ положи(т) (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Бог милосердѣный з доброты своее обдаровати мене рачил (Луцк, 1574 *АрхЮЗР* 8/III, 283); Протож того Отца Сыну его едиnorodному власного Отца нашего милосерднаго маемо зѣнати..., любити и славити Его (Вильна, 1600 Катех. 12); З высѡкости Нѡа, ѡкъ мл(с)рдный зышѡлъ. И тоу на землю дѡ насъ пониже(н)х) пришѡлъ (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 67); Ѡ хр(с)тїане мои вѣрныи по(д)даныи,... не спротивляйте-са оустѡва(м) мои(м) не соу(т) тѡжкїе, есте(м) лагодный, есте(м) ѡ мл(с)рдный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); Тѡи мл(с)рдный панъ и нѣѣ призритъ мл(с)тивѡ на смиренное и ширѡе покаанїе ва(ш)е (Киѣв, 1646 *Мог.Тр.* 909);

(який свѣдчить про милостиве, ласкаве ставлення) милосердний: А егда сїе исправите; чаю на мило(ст) Бжїю, ѡко призри(т) на на(с) паки милосердны(м) око(м) и блго-ч(ст)їе нѣше въ(з)двїгне(т) (1599–1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); И врата твои зѡвше днѣ, и нѡчѣ, не бѣдѣтѣ затворены... поїстинѣ тыи стѣи врата, мл(с)рдный, трїипостѡсного бж(с)тва (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 43).

3. (сповнений милости, ласки) милосердний: Прѡто (ж) мы братїа милаа слышачи таковїи ласкавїи а мл(с)рдныи обѣ(т)ницѣ ѡ(т) избавителя нашего їс хѡ по(д)вигнѣмоса и мы тѣплѣ жарачю вѣрѣ проповѣдати (Чалгани, 1603 *УС* № 78, 50 зв.); чекѡе(т)

па(н) жебы са на(д) вами змѡловаль, ва(м) перебѡчаючи, и дла тои причїны частокро(т) вѣ писмѣ стѡмѣ дѡлгаа терпливо(ст), и милосе(р)днаа несквапливо(ст) ѡкъ сестрычки са згажѡють (поч. XVII ст. *Проп.р.* 299); где е(ст) ѡнаа покора сѡа бжго... г(д)е е(ст) его мл(с)рднаа мѡва (поч. XVII ст. *УС* № 256, 7 зв.); чиню ведомо... иж кгда Богъ всемогущий, з воли и милосерднаго декрету своего, на мене час смертельный допустити... рачит, душу мою гришную въ Его насвятити руци поручаю (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 82).

4. У ролї їм. (той, хто виявляє милосердя, схильність до добрих учинків) милосердний, -ого: бл(с)вени мл(с)рдный, бо и вни помиловани бждж(т) (1556–1561 *ПС* 30 зв.); ѡ(к) са бжде моглѣ остати добры(и) зо злы(м). чїсты(и) з нечїстымъ покѡрны(и) с пышны(м) тїхїи з гнѣвливы(м) милоср(д)ныйи з ѡкроутны(м) (Львѣв, 1585 *УС* № 5, 113, на полях).

Пор. **МИЛОСЕРДНѢЙШИЙ**.

МИЛОСЕРДНѢЙШИЙ прикм. в. ст. (який виявляє бїльше милосердя, схильності до добрих учинків) милосерднїйши: Ѱи,... лизѡли стрѣпы егѡ: милосерднѣйшими и ласкавшими Ѱи, жебраковїи бѣдномѣ ставѡтѣса (Киѣв, 1637 *УС* *Кал.* 598).

Пор. **МИЛОСЕРДНЫЙ**.

МИЛОСЕРДѢ див. **МИЛОСЕРДНЫЙ**.

МИЛОСЕРДѢС див. **МИЛОСЕРДЯ**.

МИЛОСЕРДѢНЕ див. **МИЛОСЕРДНЕ**.

МИЛОСЕРДНЫЙ див. **МИЛОСЕРДНЫЙ**.

МИЛОСЕРДЫЙ, МИЛОСЕРДИЙ *прикм.* (який виявляє милість, ласку) милосердний: г(с)и мл(с)рдый. приими сию послѣднюю мою млтвѣ. и застоупи всакого вѣрно(г) хр(с)тыянина (1489 *Чет.* 87 зв.); со страхомъ и с теплыми слезами. со воздыханьемъ оумолѣмъ мл(с)рдого ба. и мно(г)тѣрпѣливаго. и не оузримъ его стое мл(с)ти. (Там само, 218 зв.).

МИЛОСЕРДЬЄ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДЯ, МИЛОСЕРДЕ, МИЛОСЕРДЬЄ, МИЛОСЕРДЬЄ, МИЛОСЕРДА, МИЛОСЕРДА *с.* 1. Милосердя, співчуття; змилювання: за каждым разом в тые заруки упасти маю, которые кром жадного милосердья, где мя застанут с тым листом, был бых ви-нен, платити (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 131); вспомани (ж) собѣ такую чинити маешь емоу поцтивость, и мл(с)рда мѣти до него (к. XVI ст. *УС* № 31, 43); щедраю, или състраждѣ: лѣтость показѣю, злитовѣюся, милосерда показѣю (1627 *ЛБ* 143); панове братѣ обачивши прозбѣ пана константого покорнѣю ѿнижонѣю. але ижѣ милосе(р)дѣ братерское постѣпило позволили емѣ того до оногo часѣ... почекати (Львів, 1647 *ЛСБ* 1043, 77); положи рѣкѣ твою подѣ бедро мое. и оучинишѣ, мнѣ милосердье и правдѣ, же бѣсь мене не погрѣбѣ во Егѣптѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 75); **безѣ (без) милосердя (милосердья, милосердья, милосердья)** — (*жорстоко, немилосердно*) без милосердя: а кды уже постреленый на землю палѣ, окрутьне, нелютостиве,... без вшелякого милосердя... мало не въ штуки зѣсекли (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); а гдибы и на дрѣги(и) ро(к) которы(и) з на(с) не прибы(л) и присаги вчи-

нити не хоте(л) таковы(и) кажды(и) бе(з) милосе(р)дѣя з столицы скине(н) быти мае(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); безѣ вшелякого милосердѣя въпродѣ самѣ якѣ Бокгуцький тою жѣ небожьчика Миколая Кренѣтовского... шаблею пхнулѣ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787); А прото, абы... Твоѣ Милость... тых злодеев,... безѣ жадного милосердѣя... карал (Петрків, 1538 *AS* IV, 132).

2. Милість, ласка; благодіяння: Щедрѣ, щедраю, злитовѣюся, милосердье чинѣю, гойне даю (1627 *ЛБ* 159); прошу (ж) ва(с)... абы е(ст)е ставили тѣла ваши на вѣру... прие(м)ну(ю) богу... а которы(и) чини(т) милосе(р)дѣе жебы з охотою (II пол. XVI ст. *КА* 282); и рачилѣ бы въ томѣ ему ласку и милосердье свое господарское вчинити (Київ, 1563 *АЮЗР* I, 153).

3. (*вияв Божої милості*) милосердя: естли бы па(н) бо(г) з милосе(р)дѣя своего светого дале(и) живота моего в(т) тоѣ хоробы моеѣ пробавити не рачи(л) дѣа моего порѣчаю бѣѣ во тро(и)цы единому (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 283); бѣ што стою пре(д) тобою ѣбѣгѣй нагѣй, ласки жадаючи, и мл(с)рда взываючи (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 45); великаа Бѣзскаа добротлѣвость естѣ и мл(с)рдѣе (Київ, 1627 *Тр.* 620); Затвердѣлое ср(д)це мое ра(ч) змакчѣти, Пѣсѣхомѣ милосердѣя ра(ч) в нѣго вдѣрити (Львів, 1631 *Волк.* 8); Прѣто плачлѣвый глѣсѣ вѣ Нѣбо подношѣ, А тебе в(т)-чѣ стѣй в Мл(с)рда прошѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 20); тепе(р) тѣды яко пруд(к)о манифе(с)тансѣ з милосе(р)дѣя бо(з)кого з рукѣ неприяте(л)ски(х) из везѣня уво(л)нены(и) зо(с)тавь... в таково(и) згубѣ свое(и) впо-

3. (палкий прихильник) ревнитель: Пода(и) ныне рꙋкꙋ помощи... до на(и)вышша(го) вѣборо(н)ци цркве(и) бжїи(х) и покою посполитого милостника на(и)ясне(и)шого жикгмо(н)та (Львів, 1595 ЛСБ 277, 1 зв.); А правда, пане Оиляете, же-мь ты тутъ, яко заеца,

выткнулъ. Чи годилося тобе, милосникови правды, яко ся (имъ) менуемъ, такъ великие и поважные слова минати? (Вільна, 1599 *Ант.* 737); такъже и накладомъ на то мѣло-стниквѣ розмнижѣнѣ хвалы Бж҃еи людѣи зацныхъ, оуѣимоватисѣ бж҃дѣмо (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 445); Ревнителѣ:... мѣлостни(к) горлѣивый, наслѣдовца (1627 *ЛБ* 108); а то взгля-домъ того, же славное помети зошлый его милость панѣ Адамѣ Ирѣсулъ Рудецкий... коштъ вшелякий и накладъ на тую друкар-ню давати, яко милостникъ хвалы Божое, приобецал (Чорненский монастыр, 1635 *ПККДА* I-1, 65).

4. Добродѣйник, доброчинецъ; покровитель: Што все хочѣ мѣтъ по сынехъ моихъ, абы..., ѣакъ... церквей Господнихъ милостниками, такъ ближнихъ своихъ, звлаща неимѣщихъ выживсѣна своего, любительми были (1577 *AS* VI, 81); Если комоу слѣшнѣй, ѣакъ тобѣ, жалѣ ѡ(т)крити, Если комоу пристѣйнѣй болѣ свой ознѣимѣти. Шпрочѣ тебѣ презѣцный Лѣтинский Адамѣ, Милос(т)никѣ слоу(г) цер-квнхъ, намѣ ласкавыи Пѣнѣ (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 1 зв.); вѣ томѣ Бж҃оспасѣемомѣ градѣ Лвѣовѣ странствѣючи... // ѡ(т) горлѣивого мѣлостника всѣхъ дѣховны(х),... добродѣй-ствѣ дознѣлемѣ (Львѣв, 1631 *Волк.* 2–2 зв.).

МИЛОСНИЦА ж. 1. (*палка прихильни-ця*) ревнителька: если Мѣтка Црковѣ, бж҃дѣчи дѣтѣокъ своихъ спсѣнѣя найгорлѣившею мѣлос-ницею, рѣдитѣ и напоминаѣетѣ (Киѣв, 1625 *Коп. Апок.* 3 зв.).

2. Покровителька: абѣвѣ(м) са(м) то его К(р)м бачити можѣтъ и(ж) светою справѣ(д)-ливо(ст)ю ѣако милоснѣцею Божѣю вси кро-

ле(в)ства... стоѣтъ и помножаютѣся ѣако на кгру(н)тѣ мощно(м) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 6).

МИЛОСНИЧОКЪ ч., ирон. Поклонник, прихильник: О, мое милые верѣные милос-ничковѣ духовенства вашего! Маюѣтъ вамѣ за што дяковать духовъные ваши: вжѣ ихъ радѣшей не ѣбѣмавляѣте, а не адыѣмуйте только того, чоѣгостѣ имѣ не дали! (Вільна, 1599 *Ант.* 685).

МИЛОСНЫКЪ див. МИЛОСНИКЪ.

МИЛОСНѣЙШИЙ прикм. в.ст. Милѣ-ший: и не нашли сто(г) тѣла (ѣ)го. г(с)ь бо бж҃ въз(л) // его живого с тѣмѣ. оу црковѣ стѣую. милоснѣишии бо. оученикѣ ѣ(г) мѣтѣвами. стѣого ѣвана бж҃ослова. х(с)ѣ бж҃е помиѣуи на(с) вѣвѣки вѣкомѣ (1489 *Чет.* 195–195 зв.).

МИЛОСРѣДНЫЙ див. МИЛОСЕРД-НЫЙ.

МИЛОСТИВ див. МИЛОСТИВЫЙ.

МИЛОСТИВЕ присл. 1. Милостиво, при-хильно, доброзичливо: Вѣлеможномѣ кна-зю, панѣ, а панѣ моемѣ милостивомѣ, мнѣ ѡсобливѣ, а милостивѣ ласкавомѣ, кназю фѣдорѣ... Санкгѣшковичѣ (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); Яснѣвѣльможный пане, пане а прѣятелю, мнѣ милостивѣ ласкавый! (Дубно, 1575 *АСД* IV, 16); Прѣйми мѣ(с)тивѣ: оусогѣблѣннѣный (!) Тѣланѣтъ; недѣстѣйногѣ рабѣ тѣѣогѣ, кѣ вѣчной слѣвѣ и хвалѣ; имени тѣѣогѣ прѣстѣгѣ и чѣдѣвногѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 169 зв.);

милостиво, блаѣодѣйно: за што покорне прошѣ Вашѣ Милость, моего милостивого пана, а ѡтца, абы Ваша Милость, ѣлитѣвавши са... рачилѣ мнѣ ласкавѣ, а милостивѣ допо-

магати и радити (Турійськ, 1564 *AS VI*, 244); такъже мамъ зѣпольнѣю надѣю и его мл(с)ти Кнѣжи Ко(н)ста(н)тинѣ ижъ тоє потомство моє маючи в милостивомъ вихованью своємъ... вномѣ потомствѣ моемѣ ласкаве и милостиве доховати розказати бѣдетъ рачиль (Миленовичі, 1581 *ЖКК I*, 197); А поко(р)-но вѣ(с) вша(ст)ки(х) прошу проси(т) господа бѣа за го(с)подаря и за мене грѣшного Абы мило(ст)иве и ла(с)каве ще(д)робливе в(т)правили ѡко на(и)пру(д)чи(и) справу нашу (Ясси, 1627 *ЛСБ 436*, 2 зв.).

2. Те саме, що **милостиво**: Змилуойса надо мною милостиве Гї где а не естѣ есми достоинѣ станоути пре(д) маистато(м) твоимѣ (XVI ст. *УИ 1911/2*, 74).

Див. ще **МИЛОСТИВНѢ**.

МИЛОСТИВИ *присл.* Те саме, що **милостиве** у 1 знач.: Хотѣшій же прочитати и преписовати сїю книгоу мл(с)тиви и незазѣрливи мѡлимса мы (Львїв, 1585 *УЄ № 5*, 1 тит.).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВНО, МИЛОСТИВНѢ, МИЛОСТИВО**.

МИЛОСТИВИЙ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ**.

МИЛОСТИВІЙ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ**.

МИЛОСТИВНО *присл.* Те саме, що **милостиво**: Сїи двѣ мои вѣрно҃го вашого королевского величества слуги, желанїя, ежели рачить и наймилшимъ дѣтемъ своимъ по собѣ милостивно прикажешъ учинити..., то и панованїе ихъ... въ тишинѣ и... покои завше будетъ (1622 Кїїв, *АЮЗР II*, 73); Тѡи мл(с)рдный панъ и ннѣ прїзритъ мл(с)тивнѣ на смиренное и щїрое пакаїнїе, ва́ше и презъ недо-

стоїнство моє подѣсть вамъ прощѣнїе преступленїемъ ва́шимъ (Кїїв, 1646 *Мог.Тр.* 909).

Див. ще: **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВИ, МИЛОСТИВНѢ**.

МИЛОСТИВНѢ *присл.* Те саме, що **милостиво**: подобающѣю милостыню во бл҃го-временную помощь получитьи в(т) ва(с) бл҃гоч(с)тivy(х) христїанѣ. при(и)мѣте милостивнѣ моленїе наше, да и ва(с) бѣгъ помилуетъ (Львїв, 1592 *ЛСБ 198*); А намъ нехѣй фарѣетъ мл(с)тивнѣ, прѣчеє живота на́шегѡ течѣнїе скочѣти вѣ мїрѣ (Кїїв, 1646 *Мог.Тр.* 946).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВНО**.

МИЛОСТИВНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Милостивїший, милосерднїйший: а мл(с)тивнѣйшій чл҃колюбнѣйшій і и(н)шїи показѣю(т)-са лѣпшїи проти(в)ко того // оубогого нѣжли багатыи (XVI ст. *УЄ № 31*, 209–209 зв.).

Пор. **МИЛОСТИВЫЙ**.

МИЛОСТИВО *присл.* Милостиво, ласкаво: Панѣ докторъ... о всемъ томъ можетъ ретелне словесно донести вашому величеству, если ваше найяснѣйшее величество рачить его о томъ спытати и милостиво послухати (Кїїв, 1622 *АЮЗР II*, 73).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВИ, МИЛОСТИВНО, МИЛОСТИВНѢ**.

МИЛОСТИВѢ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ**.

МИЛОСТИВЫЙ, МИЛОСТИВИЙ, МИЛОСТИВІЙ, МИЛОСТИВ, МИЛОСТИВѢ, МИЛОСТИВѢ, МИЛОСТІВѢ *прикм. 1.* (який виявляє милість, схильність до мило-

сердних учинків) милостивий; прихильний: прото (ж) братѣ не боу(д)мо гневливѣ але боу(д)мо мл(с)тѣви. и не держѣмо гнѣва въ ср(д)ци своємъ (1489 *Чет.* 19 зв.); и за то покорнѣ прошу и чоломъ бѣю, абы ваша милость рачиль до мене слуги и богомольца своего ласковѣ а милостивѣ быти (Київ, 1559–1567 *АЮЗР* I, 146); ѿ(с)не всѣцѣного ве(л)можно(г) ко(н)станѣтина Конѣста(н)тиновича, князѣте встро(з)кого, ... вборо(н)ци на(м) млтвиво(г) и всѣ(х) пѣновъ хрѣѿ(н)ски(х) просимъ (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 2); праведен буди и истинен, ... щедрѣ и милостив, нищим кормитель, ... скорбен грѣха ради, весел о Бозѣ (Вільна, 1600 *Катех.* 81); мѣлостивѣ боудѣ и ты до свои(х) по(д)даныхъ (Острог, 1614 *Тест.* 143); Бл҃годатель, ѣ: Добротлѣвы(и), щодрыѣ, ласкавыѣ, мл(с)тивы(и) (1627 *ЛБ* 162); *misericors*, милосѣ(р)дни(й), щедрѣ(й), мило(с)тивѣ(й) (1642 *ЛС* 270);

(який свѣдчить про милість, милосердя) милостивий: а тым ниже вписаным впекалом вбронцами быти, за котороюбы (!) вни милостивою вбороною. Вашей Королевской Милости могли встаточнѣю волю мою сполнити и досыт ѣчинити (Острог, 1539 *АС* IV, 209); Сѣ азъ гѣдишнѣ Болоба(н) епископъ галицкѣи Лвовски(и) и каменѣца подо(л)скаго: Мл҃твы моя залецаю до мл(с)тивое ласки вѣоѣ мл(с)ти (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1); бы(л) протѣвень ѣставомѣ стого григорѣа, такъ и(ж) из гнево(м) того ѣживалѣ кды ктѣ его цно(т)-ливѣ а мл(с)тивѣ ѣчѣнѣки вѣпѣмина(л) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); П. Алѣѣксандѣ(р) Прокоповѣ(ч) маѣ(т) з мило(с)тивоѣ промоѣи своѣи таковыѣ схацки атѣнтовати и

вбсылати (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60); записую за працу и за сорокоустѣ; абы з мило(с)-тивоѣ своѣ[ѣ], с ла(с)ки своѣѣ за душу мою гришнѣную в(д)правили пѣ(т)дѣсѣть золотыхъ по(л)ски(х) (Тригорѣск, 1649 *ДМВН* 212).

2. (який виявляє милосердя, ласку) милостивий: ино ѿ дарѣю... по своѣм животѣ тоѣ имѣнѣ... городничомѣ троцкомѣ... и его дѣтем, которыѣ же бѣдѣтъ мѣти с панѣю своѣю з ласки м(л) своѣю з ласки мѣи»л«о»стѣи»воѣ бѣо»га (Луцк, 1506 *АС* I, 132); [А] заты(м) приѣше(д)ши Івсифѣ съ Никодимо(м) коу тѣлоу стѣмоу, ... почали зѣнимати тѣло Ісово съ крѣ(с)та, нашего мл(с)тѣваго изѣбавителя (XVI ст. *Уѣ Трос.* 80); Али сокотѣме сѣ, братѣа мои, што бы на насѣ милостивѣи Бѣгѣ не (пу) стивѣ казни злыѣи (XVI ст. *НС* 215); бѣ в(ц) на(ш)... грѣшны(м) же скорѣи ѣ(ст) помощни(к) и мило(с)тивѣ (к. XVI ст. *Уѣ* № 31, 2 зв.); Навѣрнѣмѣса до Г(ѣ)да Бѣа... Понѣва(ж) мл(с)тивѣ ѣстѣ и щодроблѣвѣ, долготѣрпѣливѣ и многомѣлостивѣ (Київ, 1637 *Уѣ Кал.* 65); А тебѣ мѣлостивоѣ В(т)ца своѣгѣв прошѣ. Избавѣ дѣшѣ мою, А невѣолницѣ своѣю (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 22); А мнѣ в Г(ѣ)пѣже моѣ бѣди за то мл(с)тѣваа моѣ патрѣона, и Вѣ всѣхъ бѣдѣхъ моѣхъ вбороѣна (Там само, 39); **милостивѣи мѣ богомѣ просити див. ПРОСИТИ;**

(який свѣдчить про милосердя, ласку) милостивий. ♦ **всѣвидущѣ милостивѣ око див. ОКО; подати милостивую руку див. РУКА.**

3. (шанобливѣи епѣтет) милостивий: Приказанѣемѣ господарѣа нашего милостивоѣ Александра, короля полского и великого князѣа литовского (Вѣнницѣа, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); мы..., послѣ г(с)п(д)ра нашего

милостивого, ївана богдана воєводи, бжїєю мл(с)тїю, г(с)п(д)ра землі мо(л)давскої (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); Мы... ѡ(з)на(и) муємъ си(м) листо(м) наши(м) и(ж) што ѡснє велможны(и) панъ павель сопєга... ѡтє(ц) нашъ мл(с)тивы(и) беручи за себе в малженство матку нашу... взѡ(л) по... матцє нашо(и) посагу певную суму (Милейчиці, 1574 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1838, 1); тогды... кнѡжа костє(н)ти(н) ѡстро(з)ски(и) па(н) и добродє(и) мо(и) мл̄(с)тивы(и) потомство мое в милостивое выхованье до себе взѡти рачить (Миляновичі 1581 *ЖКК* I, 197); До превелебно(г) в Х̄с̄, єг̄ стлскоє мл̄(с)ти Кв(р) Іеремїи Тисаро(в)ско(г) Єп̄(с)па Лво(в)ско(г), и про(ч)а, Пана Моєго Милостивого (Львів, 1616 *Бер.В.* 65); тѣю кнїгѡ... // з̄ на̄шеи Тѡпографїи Вм̄(ст) на̄шемѡ Мл̄(с)тивомѡ Панѡ приписѡем̄ и оф̄р̄с̄ем̄ (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3 зв.—4); Прена(и) до(с)то(и)нѣшему в Хри(с)тѣ... Петрѡ Могилѣ... воєводичєви землѣ мо(л)да(в)ски(х) пнѡ своемѡ мило(с)тивому МН. здорова̄ ща(с)тѡ и до(л)голѣтнего повоженѡ вѣрне̄ зычу и вѣншую (1636 *Лям. о пр.* 1 зв.); тѣю Кнїгѡ преч̄(с)нѡ: подаю на свѣт̄... а при тѣмъ и самѡгѡ себе в борѡнѡ Ва(ш): К: мѡ(с): Пана и добродѣа мѡегѡ милостивогѡ здари ми то Панѡ Бг̄ (Чернігів, 1646 *Перло* 6 нenum.);

(у формулі звертання): Милостиваа, нааснейшаа господарини кнагини (Степань, 1544 *АС* 412); Милостивый княже, воєводо Кїевскій, пане а пане нашъ милостивый! (Київ, 1575 *АСД* IV, 15); Ве(л)можны(и) мл(с)тивы(и) пане гє(т)манє Мо(л)да(в)скы(и) пане и добродєю нашъ мл(с)тивы(и) (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); Преосвященный

въ Бозѣ велебный и намъ милостивый и велце ласкавый Господине Отче митрополите (Осм'яновка, 1629 *КМПИ* I (дод.) 370); Нааснѣ(и)ши(и) велъможны(и) и преславны(и) цр̄ѡ моско(в)ски(и) а намъ велъце милостиви(и) пане и добродѣю (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

(у звертанні до Бога): Ино, милостивый господару, новая и неслыханая речъ овечки [овечки] на пастыря жалуются (Львів, 1605–1606 *Перест.* 41); А ижъ а нєндзный злота и срѣбра нѣ маю, Ото чїмъ могу тѣмъ та, Панє мѡй витѡю: Панє Милостивый, и ѡ(т)чє превелєбный (Львів, 1616 *Бер.В.* 66).

4. У ролі ім. (той, хто виявляє милість, схильність до милоседних учинків) милостивый, -ого: Христа, Збавителя нашого, словеса... насъ наѡчають: «благословени милостивии, тѣ помиловани бѣдѣть» (1577 *АС* VI, 80); Блжєни бо милостивїи ѡко тїи помиловани бѣдѣ(т) речє гд̄ь (Львів, 1593 *ЛСБ* 231); Тѡ бовѣ(м) єсть справедлїваа заплѡта и нагорѡда... милостивым̄ заплѡтити и нагородити мїлостю (Київ, 1637 *УС Кал.* 49); Ісус Христос: и в̄ тѡй бытности бѡ(з)кой, нєѡ(т)стѣпнѡ и нераздѣлнѡ. Нєѡставлєй нѣдра ѡ(т)ча; сьшє(д) мл̄(с)тивый на сп̄(с)нїє на̄ше (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

◇ милостивые ноги див. **НОГА.**

Пор. **МИЛОСТИВНѢЙШІЙ.**

МИЛОСТИВЪ див. **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИНЯ, МИЛОСТЫНЯ, МИЛОСТЫНА, МЫЛОСТЫНА ж. 1. (матеріальний або грошовий внесок; дар) пожертва: Выстерѣгайтєса, абы єстє нє дѣлали

мл(с)тынѣ ваша пере(д) люд'ми. да не бждете ими оувѣдани (1556–1561 *ПС* 35); бѣгъ прѣмл(с)-тивы(и)... стократицею да ѡ(т)да(ст) и ѡ(т)-плати(т) ра(д)стию ве(ч)ною во ца(с)твии его с(т)ом нб(с)но(м) и ѡ(т) му(к) ва(с) всѣ(х) вѣчны(х) да избави(т) правосла(в)ни(х) хр(с)-тиа(н) творащи(м) споможение и мл(с)тыню сты(м) бжи(м) цр̑квѣмъ (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Состависа школа... велики(м) старание(м) и накладо(м), и пълностью Мещанъ лво(в)ски(х)... И милостынями всѣ(х) православныхъ хри(с)тианъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1); Манастирь... справова(н)емъ... и шафова(н)емъ и милостынями ктїтв(р)скими ихъ наклады властными ыкрашены (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); Непристойнаа е(ст) ре(ч), з раслаблены(м) о мѡцы з' слѣпы(м) ѡ свѣтѣ з разбѡйнико(м) ѡ покою и згѡдѣ,... з драпе(ж)-цею ѡ мл(с)тынѣ,... роковати (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227); то милостыня, дана на potrzeby церковные, которое на що иное травити не годится (Львів, 1605–1606 *Перест.* 29); звонницу, которую мыслилемъ... муровати,... и южъ и муляру Петру Нѣмцу... на тую роботу золотыхъ сто, маючи зъ милостыни, задалемъ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408); хра(м) ст҃го... Гѣѡ(р)гѣа... ѡбнаже(н) изю сѣкрови(щ),... паче же и мы всѣчески(х) вѣще(и) архиере(и)-ски(х) лышени. понѣ(ж)дени есмы мл(с)тинѣ 8 стра(н)ны(х) бл҃гочестивы(х) хр̑тиа(н) просити (Ірклїїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

2. (подавання, пожертвування убогому) милостыня: творѣте милостыню нищимъ. тоу бѣдоу(т) сокровища ваша в нѣсѣхъ, аще дасте нищимъ на нѣси ѡбращете (1489 *Чет.* 295 зв.); А коли са ѡнъ приближоваль до

їер(с)лима. слѣпецъ единый слѣпыи сѣдѣль на поутѣ. и просиль милостынѣ (1556–1561 *ПС* 302 зв.); Не гадай, хрестіанине, ажъ лише сими мѣстѣма дѣлы и мило(с)тыневѣ, што чинять праведніи изъ голодными и голыми,... судити иметъ свѣтъ увесѣ (XVI ст. *НС* 10); блаженѣе есть давати, нежели взимати, бо милостыня зъ добрыми дели и на страшномъ, а нелицемѣрномъ сѣде Господа нашего бѣдетъ фалитиса (1577 *АС* VI, 81); але котрїй члѣкъ... тѣлѣ оугодїа не чини(т)... не даеъ емоу зволе(н)ства коу грѣхоу..., а млтвами ко гоу боу слѣза(ми) ѡмывающе грѣхы свои и мл(с)тыню оубогымъ чиначи. таковыи сп(с)ѣтъ дш̑ѣ свою (к. XVI ст. *УС* № 31, 27 зв.); а прѣ(з) ѣкы и(ж) маемо лѣ(з)ти скалоубины. а то прѣ(з) такыи, прѣ(з) по(ст) и млтвѣ и прѣ(з) мл(с)тыню до 8богы(х) (Там само, 97 зв.); Милостыню ѡбфїте чини потребуѡчимъ. абысь милость собѣ подыскаль ѡ(т) того, котѡрый е(с) на(д) всѣми крѡле(м). (Острог, 1614, *Тест.* 158) а то прїимїти по(ст) и млтвѣ и мл(с)тыню подавати оубогы(м)... ты(м) са маемо ѡмѣти,... а ѡ(т)родїтиса изноѡу ѡ(т) грѣха (1645 *УС* № 32, 69 зв.).

3. (вияв Божого милосердя) благодать: Вѣчный Боже, што есть просвѣтивъ отци наши померклыми, просиме тебе, просвѣти сердца наша милостынею святою (XVI ст. *НС* 225).

4. (вияв жалості) змилювання: Мл(с)ть: милосѣрдье: Лїтость, змилова(н)е, злитова(н)е, милостыня, простыня, проше(н)е, ѡ(т)пѣше(н)е (1627 *ЛБ* 63).

МИЛОСТІВЪ *див. МИЛОСТИВЫЙ.*

МИЛОСТНИКЪ *див. МИЛОСНИКЪ.*

МИЛОСТЬ *див. МИЛОСТЬ.*

МИЛОСТЫНЯ *див. МИЛОСТИНЯ.*

МИЛОСТЫНА *див. МИЛОСТИНЯ.*

МИЛОСТЬ, МИЛОСТЬ *ж. 1. (добро-зичливе, привітне ставлення до кого-небудь)* милість: А хочечи вказати зычливѹю мл(с)ть... свою... панѹ фѣдорѹ сенюте... тѹю сѹмѹ... сама доброво(л)не... ѡ(т)ступѹючи... тѹю сѹмѹ панѹ даю (Войнигів, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 19); О, даль бы то (Панѹ) Богѹ: бысте тое хути и милости которую ку геретиком маете, хотя половицу ку Рымлянѡмъ обернули (Вільна, 1599 *Ант.* 975); пішємо до ва(с): абы слово а(л)бо напominанѹ, и всюды до и(н)ши(х) хр(с)тіанѹ ѡ(т) насѹ прѣ(з) ва(с), подано было абы не ѹпоро(м)... црковныє справы... справованы были, але в' мило(с)ти и покою... все ве(н)цѹ ѡ(т)право-вали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.); Кгдымоса для перенѹта и достатечнѣишеи вѣдомости ѹста(в) старши(х)... до егѹптѹ ѹдали; бѣрзо са дивѹючи и(ж) на(с) з такою ѡхотою и мѣлостью принѹто было (XVII ст. *Кас.* 79); **безѹ милости** — без милості: Чомѹ, видишѹ, Христосѹ речетѹ безѹ милости: «Пуйдѣте // выдѹ мене, проклятыи, у муку вѣчную и неискончанную» (XVI ст. *НС* 12–13); А Жидове, ѹвши Іса, свазали ємоу роуки наза(д),... и почали єго бити немл(с)твно..., вѹлочачи повѣрзо(м) за шію бѣ(з) жа(д)нои мл(с)ти (XVI ст. *УС Трост.* 59).

2. Милість, добродѣйство, покровительство: Абовѣмѹ то присылає(т) тобѹ на ѡсвѣд-

чѣне милости Прето хтѣй мило и ласкаве принѹати... подѹкѹешѹ панѹ твоємѹ (к. XVI ст. *Розм.* 22); Крѡль Вафалѣнскій... в' звѣчаю бѣль положиль, часѡвѹ пѣвныхѹ свѣчѹ за-паленѹю По(д)дѹнымѹ своїмѹ высылѹати, на знѹкѹ тѡгѡ, абы горячо(ст) мл(с)ти своѣи кѹ онымѹ вѹкон'терфстовѹати мѡглѹ (Київ, 1632 *Євх.* 292); **жаловати милостию (милостію)** (кого) *див. ЖАЛОВАТИ*²;

милість, благодѣяннѹ, милосердѹ: та(к)же нехай са не вымовлаєтѹ жаденѹ кна(з) анѹ пнѹ и(ж) бы не мѡглѹ слоужити снѡу бѣжемоу. але нехай та(к)же чинитѹ мл(с)ть на(д) тыми котры(х) є(ст) много нагы(х) и немо(ц)ны(х) (к. XVI ст. *УС* № 31, 59); ѡ... сезнаваю... ижѹ виненѹ сорокѹ либрѹ... которыхѹ мнѹ пожи-ча(л) // для великои противко мнѹ милости (к. XVI ст. *Розм.* 71–71 зв.); Блѡгостына: Добротливость, щедроблѣиво(ст), ласкаво(ст), мл(с)ть, добротѹ, мл(с)рдѹє (1627 *ЛБ* 9); абыс'мѡ... до показѹна мѣлости кѡждѡмѹ члѣвкови прѡсачѡмѹ, были гѡтѡвыми, не пытѹючи хто єстѹ зѣмокѹ, ѡбо чѹжѡзѣмецѹ, прѣѹтель, ѡбо неспрѣѹтель (Київ, 1637 *УС Кал.* 645);

милість, змилюваннѹ, помилюваннѹ: Кгдыжѹ и того тотѹ же блаженный Павелѹ Апостолѹ, вѹ послании своємѹ докладаєтѹ; весела, або тиха датѣла любитѹ Богѹ, а сѹдѹ безѹ милости не сотворшимѹ милости (1577 *AS* VI, 81); о проклаты(х) паноувѹ злы(и) слоуго, немилостивыи, и над оумрѣлы(м) мл(с)ти не має(т), и не хотѣ(л) є(ст) ма оу мои(х) про(з)ба(х) выслухати (XVI ст. *УС Трос.* 78); Коли умерѹ богатый, погребли єго у аду, та мучивѹ(ся) тамѹ, изѹ муки про-

сивъ милости, што бы Ла(за)рь перстомъ своимъ остудив языкъ ему (XVI ст. *НС* 148); ото(ж) хто выстоупоуетъ и(з) закона бжїа... кара(н) боуде(т) соудомъ бжїимъ а мл(с)ти на(д) такимъ члкомъ не покажетъ хс снѣ бжїи (к. XVI ст. *УС* № 31, 62); Прощеніе: Простына, мл(с)ть, попѣще(н)є, ... ѡ(т)пѣщѣ(н)є выстѣпкѣ (1627 *ЛБ* 103).

3. (*глибока приязнь*) любов: Милость брате(р)скаѧ неха(и) триваетъ Не запомина(и)те при(и)мова(н)ѧ госте(и) (Хорошів, 1581 *НС* 245); И для ро(з)множеніѧ несправе(д)ливости, згасне мѣлость межи мнѣгими... оумножа(т)са зѣрости, неприѣзны, погорѣна (Вільна, 1596 *З.Каз.* 38); Всѣ то мѣлость вѣша приѣтельскаѧ перебѣчити мѣже(т) бо гнѣвъ дерѣжати и вѣмъ то самѣмъ нѣчѣго не помѣжетъ (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 10); а товариши правдѣвые, ... живота своего для милости товариское не жаловали (Острог, 1614 *Тест.* 142); Любѣвъ: Мѣлость, дрѣжество, приѣтельство (1627 *ЛБ* 60); П. Алѣксанде(р) Прокопови(ч) має(т) з мило(с)тивои промоцїи своєї таковыѣ схачки атентовати и ѡбсылати... колегами своими, абы пре(з) тыѣ зхадзки и рады бѣдоваласѧ межи братиѧми завше згода и мило(с)ть (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60);

(*сердечна родинна приязнь*) любов: А Хс... ре(к): Прѣ(с)таѧ мѣти, дакуюю тобѣ з великои ла(с)ки и мѣрской мл(с)ти за тоѣ поцѣтвое а пи(л)ное вихована (XVI ст. *УС Трост.* 50–51); А та(к) па(н) дя(т)ко мо(и) не хочечи мене... ку жадно(и) шкоде приводит(т) а также (ж) хочечи ми его мѣл) ласкавую мл(с)ть з себе... показа(т)... на то(м) застанови(ли) (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 24); От стороны

поводовое умоцованый поведил. ижъ то... чинит, одно з широе милости противко брата своего (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 406); и ѡкъ дита, ... опѣтровати себе не оумѣсть, але тѣлко до мѣтки ѡчи свой оборѣаетъ плѣчѣчи, нѣмъ его порѣшившиѧ матерїнскою мѣлостѣю вѣзметъ на рѣки: тѣкъ вѣрныхъ дѣши вѣ... Г(с)дѣ... надѣю мѣють (Вільна, 1627 *Дух.б.* 292); ѡкъ свѣдчитъ Сирахъ, мѣвачи: ... сѣтъ кѣ оуподѣбаню Бгѣ и людемъ згода бѣтїи, мѣлостъ бѣжни(х), и згода межи мѣжемъ а жѣною (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 919).

4. (*сильна вѣдданїсть чѣму-небудь*) любов: А видѣчи его таковою горячую мѣлостъ свѣтѣйшїй патріархъ до церкви бѣжей, часто а часто его навежалъ (Львів, 1605–1606 *Перест.* 27); Пана Романа ѣжили панове... до ва(р)шавы схати... гдѣ... рома(н) з мило(с)ти сыно(в)ско(и) кѣ це(р)кви и послѣги свои для рѣчи Посполи(и) офирѣючи сха(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 25); а тожъ теперъ ижъ всѣмъ ѡвно... Мѣтъ, Грѣты кѣ ѡ(т)чїзнѣ вѣшѣ кажѣтъ мѣлостъ (Київ, 1637 *Соб. На г. Стетк.* тит. зв.).

5. (*інтерес до чѣго-небудь*) любов: и вѣше(м) трѣ(д)но(ст) ѡкобы ге(р)куле(с) ѡки(и) працею и стало(с)тїю звытѣжиле(с), зна(к) пѣ(в)ны(и) єсть мило(с)ти и вѣдѣ(ч)ности проти(в)ко наука(м) которыѣ є(с)м неѣ(в)но кошто(м) неѣлы(м) в Києвѣ фѣ(н)дова(т) рѣчи(л) (1636 *Лям. о пр.* 2);

(*внутрішній, духовний потяг до чѣго-небудь*) любов: Кѣтѣрѣю тѣды и ѡ найнїжшїй вѣ православїи сѣтѣмъ // кдѣ нерѣвно оныхъ бѣлшѣю, до вѣслѣкихъ ѡбрѣдковъ цѣрковныхъ хѣтъ, и мѣлостъ; до скѣткѣ, южъ за лѣскою бѣжою идѣчѣю, ... на то(м) новошаслѣвомъ

дх́овного Панова(н)а рокѹ оугладаю (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.–3); Лѣчь, любѣ не естем^с Островидз в^с той мѣрѣ; Єднакъ ми мѣлость кѹ ш(т)чистой вѣрѣ Котрѹю маѣшь: на Кретовы ѡчи Даѣть помѡчи (Там само, 9 зв.);

(особливий потяг, прив'язаність до чого-небудь) пристрасть: и нѣкг(д)ы збирати не перестане(т),... мѣлостью срѣбрьною зневѡлєный, блѣдѣйши(м) на(д) злото бывае(т), з великого прагнѣнья бога(т)ства (Острог, 1607 *Лѣк.* 127); и ѡный Хаганъ свѣрѣнных^с а не чловеѣи(х) бѣдѣчи шѡбычаевъ, а рачей лакомство(м) и збы(т)нею до срѣбра мѣлостѹю шпанова(н) ѡпомѣнки в^с правдѣ приналѣ, а... посланцѡвъ нѣ з чѣмъ ѡтправи-ль (Київ, 1627 *Тр.* 660); Рѡдит^сса лєнивѣство з мѣлости збытней, рѣчей внѣшнихъ, и свѣта того рѡскошей (Львів, 1645 *О тайн.* 54).

6. (почуття кохання) любов: Жадєнь бовѣ(м) жадєн^с с ты(х) котѡрыє телѣснє мѣлѹють, бѣ тежѣ и нѡзбыть мѣлостью шпанѡвани тѡкъ до шлюбѡбєници своѣє не палаю(т) ѡ(к) бѣгъ котѡрый прагне(т) збавѣ(н)а нѡши(м) дѣшамъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); бо єсть сил-на яко смерть мѣлость, а твердо яко пекло желанѣе (поч. XVII ст. *Пєсн.п.* 56); Рачѣнїє: Зєзволе(н)є, люблє(н)є, хѣт^с, мѣ(с)ть горѡчаа любѡвь (1627 *ЛБ* 107); Рєвнованїє... оупрїй-маа и горѡчаа мѣлость, або гнѣвъ з мѣлости (Там само, 108);

(сильний фізичний потяг до особи проти-лежної статі) пристрасть: Проклять тотъ, котѡрый бы тыи книги чолѣ, а тыє бы слова на похоти жєньски шѡбѣ складалѣ. а оборочалѣ, запалаючи зѣ нихъ кѣ нимъ вѣ мѣлость (поч. XVII ст. *Пєсн.п.* 49);

(вияв подружньої відданості) любов: И ку тому теж то на томъ тестаменти докладаю, иж... будучи в томъ малженствє свє-томъ з нею малжонкою моею и маючи ку себе... склоности и сердечную мѣлость, яко на малженский свѣтый станъ приналежить... // двор мой... зо всимъ будованємъ... дарую (Єловичі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 64–65); што сѡ-те(ж) дѡтычє(т) самое тоє жѡны... котѡраѡ... великѹю ѡчтиво(ст) и пово(л)ныи слѹжбы з мѣло(ст)ю статє(ч)ною ма(л)жє(н)скою мнє показывала... котѡро(м)... запис(л) вєна три(с)та копѣ грошє(и) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); Повѣннистє при томъ шлюбѣ котѡрыє ѡдѣнъ дрѹгомѹ чинїти ма-єтє, цѣло заховѡти, а найпѣрвѣй вѣзѣмнѹю малжєнскѹю мѣ(с)ть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

7. (одна з християнських чеснот) милість: А заказано є(и) жєбы не шкѡдили травѣ: то є(ст) вѣ(р)ны(х) котѡры(х) сѡ вѣра зєлєнѣє(т) и цвите(т) мѣло(с)ю и справє(д)ливо(с)ю (XVI ст. *КАЗ* 619); Четвер^ттоє мѣ(с)ть щєдро(ст) // добронравїє, и добродѣ(т)є(л), слѣнєчнага крѹга подобїє носѡчи, всѣ(м) своєю оутробѹ ко (з)милова(н)ю штвѡра(ти) (п. 1596 *Виш.Кн.* 239 зв.–240); А до того часу шбєщали є(с)мо шѡбѣ пєрє(д) єго кѣжа(т)скою мѣ(с)тью пано(м) вѡєводѡю кїє(в)ски(м) шди(н) дрѹго-му приѡзнь *мѣлѡсть* хр(с)тиѡ(н)скѹю... заховѡ(ти) (Острог, 1596 *ЛСБ* 307, 1); тѡкъжє... и тоѹю жѣ самоѹю, кдѣ того потрѣба оукѡжєть, в^с ѡмѣлкахъ ѡких^с кѡлвєк^с, не з^с ѡгїды, ѡлє з^с мѣлости Хрыстиѡнско(и) пєрєстєрєжєни бѣдоучи, єщє справнѣи дѡстѣ Бѣгъ напотѡмъ вѣдашъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 445); А ѡкии (ж) то дѡры єго; ѡко Дѣ свѡтѡсти, вѣры, // шѡбѣт-

8. (Божа благодать) милість: молиса боу до смерти своеє. да милостью прииме(т) та. и в то врѣма ѡ(т)вори(т) ти оумъ (1489 *Чет.* 361); а если бысте любили тыхъ которыи васъ тыжь лю́бать. и якоую боудете мѣти мл(с)ть, бо и грѣш'ници лю́бать тыхъ которыи ихъ лю́бать (1556–1561 *ПС* 236); Блг(д)ть бѣди ва(м) всѣ(м) и миръ и мл(с)ть ѡ(т) бѣ (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); От тебе, боже наш, одержати Милость и на нечистивыхъ мѣти справедливо-сть (к. XVI ст. *Укр.п.* 71); Трва́йте, в' милости моєй. И ѡкъ маємъ трва́ти в' нѣй наꙋча́ете мо́вачи: Ёсли приказана мои заховаете, бѣде-те мѣшкати в' любви моєи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 198); бѣсъ ѡмѣлъ всю быбленю на па́ма(т) и всѣ(х) филѡсо́фовъ повѣсти, що (ж) бы то все помогло бѣ(з) ла́ски бѣжеи и мѣлости (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 10 зв.); Всю́ды на ко́ж(до)м) мѣ́сци пока(з)уе(т)са ла́ска и мл(с)ть гѣ (1645 *УС* № 32, 84 зв.); ѡ што тоє все яко се вишь поменило по(д) милостью на(и)ви(ж)-шого тво(р)ца пана бога моего и пресвятое богородици (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); **Божею (божисю, божию, божією, Божією, божією, божію, Божою, Божью) милостю (милостию, милостію, милостією, мило-стію, милостью), милостию (милостію) Божею (божию, божією) — (усталена фор-**

172

монастир҃..., ѿ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost.DB* 327); з **божіеи милости**, з **милости божее** — те саме, що **милостию Божеоу**: мы... иса(к) вистерни(к) и ива(н)ко пита(р),... посла(н)ныи коу наипаснѣишом҃ кнѣжатю пан҃ и пан҃ алеѣа(н)др҃ з бжіеи мл(с)ти, кралю по(л)ском҃ (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); вѣр҃емо ты(ж) же з милости божее боудемо мѣти и ѿ(т) тебе, же та зновою помаг҃аючи(м) в стадѣ х(с)вом҃ вбачимо (Острог, 1607 *Лѣк.* 115); **по милости его** — те саме, що з **божіеи милости**: Сн҃шве Бжіи по милости егѡ бл҃гословѣннїи. Похвѣл҃ ѿ(т) мене прїймѣте (Чернігів, 1646 *Перло* 55); **пре милость Божю** — на милість Божу: И прошу каждого християнского челоѡѣка, пре милость Божю, абысь плонным҃ повѣстам҃ людским҃ и артыкулом҃ змышлєным҃ не вѣрыл҃ (Вільна, 1599 *Ун.гр.* 120).

9. (дотримання християнських законів; благоговіння) побожність: где мы видачи рѣ(ч) вашу добр҃ю и имаючи ꙗсє(р)диє и мило(ст) к мило(с)тивому бог҃..., кѣ чти и ку (х)валє богу милостивому помо(г)ли є(с)мо ва(м) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); Роспѣлени ср҃цем҃, дѡ мл(с)ти Х҃вы: И на оувельбєна его зо всѣм҃ готѡвы (Львів, 1616 *Бер.В.* 80); Звѣрхность, Слава, Ѡздѡба, то всє по (!) ногою, Вѣра, Милость дѡ Б҃га, то надѣ головою (Київ, 1632 *Євх.* 293); Да стїтса има твоє Пр(с)тѡє Презѣ ꙗсноє и живѡє визнаѣа моє, Презѣ вѣр҃ моѡ правдїв҃ю, ... А мл(с)ть моѡ запалчїв҃ю (Чернігів, 1646 *Перло* 14 зв.).

♦ **ваша (его, єе, єи, ихъ, твоя) милость, милость ваша (твоя)** — (уживається в шанобливому звертанні підлеглої особи, а та-

кож при вказівці на третю особу) милість ваша (його, твоя), ваша (його, її, твоя) милість: Вѣдомо є(ст) Мл(с)там҃ ваши(м) ꙗко ꙗ недавнього час҃ б҃д҃чи з҃сланым҃ ѿ(т) господара Єго М(л): Ктитора и Добродѣа нашего до Льова... ѿ(т) мл(с)те(и) ваши(х)... нѣщо изневаги дознає(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); Молю Ѡ(т)чє ст҃ий мѣлость твоѡ. // вбдарї гѡйными дѣрами д҃шш҃ моѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 17–17 зв.); про то посилаемо // до вашеє царское милости брата нашего Спиридония, собравши спосередѣ собе манастыря нашего во всем҃ нам҃ вѣрного (Галич, 1625 *Крыл.* дод. 86–87); чом҃ сє велико див҃є(м) ижѣ его мл(с)ть ѡтець єпископ҃ Льовски(и) то собѣ привлащаєт чого про(д)ковє его не мѣли и ѿ(н) сам не вжива(л) (Новгородок, 1589 *ЛСБ* 123); При том҃ Єє Милость, пани дадинаа, маєт҃ вѣ кожд҃ю недєлю и на праздники господарские ꙗрочистые ѡбєдѣ по силє, ꙗкий можєт҃ бѣт҃, вѣ шпиталах҃ велєт҃ справовати (1547 *AS* VI, 80); К҃гды До(м)на єи М(л) ієремїєѡа приєздила до Льѡѡа ѡдалє(м) за рыбы злоты(х) три (Львів, 1613 *ЛСБ* 1047, 3); просили єсмо Михайла Халецкого, а Юхна Обєрнѣѡича, абы их҃ милость свои печати приложили к҃ сєму листу (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 46) и панѡѡ их҃ мл(с)ть мєжѡ промєжкѡ и положили ѿ(т) кургана простє ѡу густѡю липѡ (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); И с ты(х) ꙗсѣ(х) бчо(л) з у(л)єѡ мє(д) прє(с)ны(и) твоѡ мл(ст) пнє по(д)комѡри(и)... чєрє(з) того ꙗрѣ(д)ника и по(д)даны(х) свои(х)... повибїѡѡ(в)ши и пограбїѡ(в)ши... ку пожї(т)ку твоѡ мл(с)ть своєму ѡбє(р)ну(л) (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128).

МИЛОТЬ *жс.* Повстаний верхній одяг, плащ: и снемъ ильа мило(ть) свою ись себе... свивъ ю оударилъ оу водоу. и растоупиласа вода (1489 *Чет.* 235); свергль ильа на него милоть свою. и вшо(л) дхъ согоубъ в него по глюу ильиноу (Там само, 235 зв.).

МИЛШИЙ *прикм. в. ст.* Миліший, ближчий, дорожчий: Такіє неха(и) оу тебе мѣстце мѣвають, котóрые не рáди на все сезволяють. А котóры(м) ми(л)ша рóскошь нижѣ цнóта. Пре(д) такими кажѣ замыкаѣт ворóта (Острог, 1587 *См.Кл.* 3); Што за ответъ на то дадутъ, нехъ скажутъ. Милшая имѣ была шопа геретическая, а нижѣ домѣ Божый! (Вільна, 1599 *Ант.* 529); милшаа ми низкая келія зѣ охрухомѣ хлѣба и воды; нижли теперешнее въ высокихѣ гмахохѣ достатнее мешкане (Дермань, 1627 *КМІПМ* I (дод.) 321); Старáй же са пѣлнw wсщѣнный Прѣчте, такѣ потрѣбнáю сѣю кнѣгѣ сп(с̄)нѣю твоѣмѣ и блѣжнегw твоѣгw набѣти, паматáючи тóс, ѣжѣ на(д) сп(с̄)нѣ дѣши твоѣи нѣчóгw нá свѣтѣ тóмѣ мизѣрномѣ оу тебе мáстѣ бѣти мѣлшогw (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6).

Пор. **МИЛЫЙ.**

МИЛЬ *див.* МИЛЫЙ.

МИЛЫЙ, МЫЛЫЙ, МИЛЬ, МІЛЬ
прикм. 1. (який подобається, викликає симпатію) милій: и вельми бытъ емоу миль дмїтреи (1489 *Чет.* 54 зв.); Здорова, шаста и всего доброго помножена Вашей Милости, весполек с кнагинєю... а милыми кнажаты... рад бых слышал и видел на кождый час, того ꙗ Вашой Милости вѣрне зычѣ и сердечне сприям (Бабин, 1540 *AS IV*, 245); по-

(з)доров[҃]лає(т) ва(с) лука лѣка(р) мѣлы(и) иди-
ма(с) (II пол. XVI ст. *КА* 476); мови(т) єврѣ(с)
выгнаны(и) промышля(л) тежѣ ѡ собѣ, гдѣ
бы сѧ мо(г) и са(м) здорова(м) свои(м) и(з)
мылыми дѣтьками и приѣтелѣ пре(д) ѡны(м)
забѣрены(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны
выхро(м) бѣ(з)печне захова(ти) (1582 *Кр. Стр.*
79 зв.); ꙗкъ правдѣвого члѣка мѡва мѣлы(м) оу
людеѣ бѣти чинит[҃], такѣ лжѣвое и зрадливое
хѣтрое, до нѣнависти оу всѣхъ людѣй привѡ-
дитъ (Острог, 1614 *Тесн.* 154).

2. (*близький і рідний серцю*) дорогий, милий: Вєлмо(ж)ном҃ па(н)҃г г(с̄)дн҃ и брату моем҃(҃) милом҃ и до(б)родѣю великом҃... сопѣзе... горо(д)ничом҃ троцком҃ ра(д) бы(х) днє(с̄) и на ка(ж)дыи ча(с) слыша(л) здоровє твоєи мѣ(с)ти (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); дали єсми сє(с) ли(ст)... ҃си(м) к҃пщє(м) з мѣста ливо(в)ского велики(м) и малы(м) прїателє(м) наши(м) милы(м) на то ꙗко да є(ст) и(м) волно и слобо(д)но прїити к на(м) (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); Што са дотычєт шпєки, на-прод господарини и мат҃хнє моєй милой... и дѣткамъ моимъ милымъ..., а к том҃ ҃штчизнє и всєй моєй маєтности, по всє пор҃чаю в шпєк҃ напрод Пан҃ Бог҃, потомъ Их Милости велможнымъ паномъ (Рожанка, 1571 *AS VII*, 396); И Рахіль мїлого потўмства позбáвлєна: А смоутк҃ прє(з) Ирвда тогды набáвлєна (Львів, 1616 *Бер.В.* 93); Нє дивь цнáа Малжóнкo жє са впливáєшь Слезáми, и ш(т) жáлно правє шмдлѣвáєшь. Бó с оутрáтила свóго Ма(л)жón'ка мїлого (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.); церкве тежє русскои, которая мя з воды и Духа родила и за Архієрея въ собѣ мѣти мя зєзволила, якъ милой матки моєй турбовати южє болшє не

мышлю (Дермань, 1628 *КМПИ* I (дод.) 321); на жалобѹ по дѣткахъ милыхъ,... оголилъ головѹ свою, и падши на землю поклонился (серед. XVII ст. *Хрон.* 56);

(про Бога) милый, дорогой: а коли слышѹ здорове Вашей Милости, сватого, милого Бога велико хвалю и томѹ са сердечне радѹю (Острог, 1520 *АС* III, 136); прїиди до насѹ наймилшій, не примѹшаемо, анѹ поневоленно-го тагнемо, милого и добровольного взываемо, котрый незмѣрнѹ радость аггеломѹ... наверненьемѹ са... з'еднати можешѹ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 44); Але гдѣ жѹ Панѹ естѹ, гдѣ нашѹ любы(и) пребывае(т); Гдѣ са облюбенець нашѹ милый поснѣшае(т)... Повѣжте, нехай за ни(м) идемѹ спѣшно в тропы, Слѣзми кропачи его пречистыи стопы (Львів, 1631 *Волк.* 5); Погребѹ Тѣлу моему ведлугъ звычайу ншго хр(с)тіа(н)ского присто(и)ны(и) абы дѣти мои справили обовязую, и абы за мя памя(т) о(т)правовали, кды(ж) е(ст) з ласки милого Бга зачы(м) розказую (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471);

(про щось дороге, любе, рідне) милый: Бо не толко брати своее, але и матеры, оное милое церкви светое правдивое, одбѣгають и волятѹ мѣти надѹ собою тисеча наемников... анижли единого видимого пастыра церкви Божое (Вільна, 1595 *Ун.Гр.* 117); А на то(м) фѹн'даменте вси цноты бѣдѹю(т), ѡ(т)чїзне мило(и) дѣл'нымѹ мѹж'ство(м) ѹслѹгѹю(т) (Єв'є, 1611 *Епігр.Ог.* 2); А ꙗ штодѣнны(м) зостаю Богомолце(м),... ѡ оно(м) рожоно(м)... Панѹ... Балáбанѹ, которы(и)... за милѹю ѡ(т)чїзнѹ своєю... полѣ(г) (Київ, 1627 *МКСВ* 186); менованный его мл. панѹ Кнегининский, заслоняючи одѣважне милую отчизну

свою,... зоставалѹ подѹ повятовою на тотѹ часть хоругвою речоного его мл. пана Фалибовского подѹ Пилявѣцами (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 185);

у ролі ім., ч. (близький, рідний серцю, до-рогий) милый, -ого: Таа но своихъ милихъ тескнить хоть нерада, Оутративши милого дрѹга, альбо брата. Таа великого на(с) жалю наполнила: кды прѣ(з) смѣрть того Мѹжа ѡ(т) насѹ ѡ(т)далила (Київ, 1622 *Сак.В.* 40).

3. Милый, коханий, любий: Єсли бѣдетѹ мѣлѹ члѣвкѹ двѹ женѹ однѹ милѹю, а дрѹгѹю ѡмѣрзлѹю... не бѣдетѹ моглѹ сѣна милой оучинить первородны(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 155 зв.);

у ролі ім., ч. Милый, коханий, -ого: подобныи естѹ милыи мои серне а ланяти еленему (поч. XVII ст. *Песн.п.* 51); О коль красна еси милая моя, коль красна еси! (Там само, 52); моя милаа поцалѹй ма кдыжѹ такѹ лепѣ(и) бѣдѹ спати (к. XVI ст. *Розм.* 45 зв.); на пытана ѡ(т) іѣлѣта(н) до неѹ [соломоновой ѡблюбеницы] бѣвшее милого своего шѹкающе(и) ꙗкий же е(ст) милый твой з мѣлы(х) ѡ най-пѣ(н)кнѣшаа жѣно: которы(м) ѡна ѡ(т)повѣдѣла: мой милый бѣ(л) и красенѹ избранѹ ѡ(т) те(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253).

4. Милый, лагідный, ласкавий: вси sprawy мои и што са со мною дѣе(т) скаже(т) ва(м) тихи(и) милы(и) бра(т) и ве(р)ны(и) слуга (II пол. XVI ст. *КА* 475); Анна: Блг(д)тѹ, потѣха, або ласкаваа, мл(с)рднаа, мѣла(а), в'дѣчна(а) (1627 *ЛБ* 177); Арѣѹа, арѣта, анѹ: Добродѣтєлный, цнота, цнотливый, або мѣлы(и), тїхїи (Там само, 179).

5. (сповнений доброты, ласки) милый: дознавши есми великую склонность, милост и на всем цнотливое, а учтивое, а милое заховане ку себе малжонки моеи... дарую... ей... вси мои речи рухомые (Затурці, 1562 *ИКА* дод. 90); Око всемоу Хр(с)тіанствѣ, прѣве іасное: Позрѣна на тебѣ мілоє, и красное (Львів, 1616 *Бер.В.* 90); такъ еднѣкъ много злого принѣси(м), же на(с) з раю выганѣшъ, агглской ко(м)паніи мілого оутѣшеніа ѡ(т)лоучѣшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192 зв.); Таа... ѡсѣба, не прѣпѣшала до ѡногѡ непогрѣбныхъ шкрѣпѣлѡвъ... оусѣрднѡ старѣющиса, абы повѣрѣныи собѣ ѡ(т) Бѣ таланты... ѡсѣлѣла, ѡсѣивѣючи мілого и вѣдѣногѡ гѡлосѣ ѡ(д) Пѣна (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 945);

(сповнений привѣтності, доброзичливості; люб'язний) милый: А такъ южѣ... покой згѡдѣ... обволѣли, и по міло(м) а вѣдѣно(м) оди́нь з дрѣгѣмъ целованью, постановѣли, на за́втрѣе... до цркви сше(д)шиса роуки по(д)писати и оутвердѣти (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 46 зв.); Людзкости вашей чинимо подякованье: За такъ миле охотное насъ выслуханье (Львів, 1630 *Траг.п.* 178).

6. (який дає задоволення, утіху) приемный: бо дей шкода никому не мила, гды жѣ дей здавна межи нами шкодника ничимъ, одно копою доходятъ (Луцьк, 1583 *Ив.* 274); Икъ бовѣ(м) жлѣнѣрови мілаа и веселаа речѣ є(ст), скончѣвши войноу, до своѣхъ са ворочѣти; та(к) заистѣ немнѣ(и)шаа х(с)тоу црю црѣй слава была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 166); южѣ тамъ... вѣдѣное и мілоє помѣшка(н)є, и солѡдкое товѣриствѡ, гды таа дѣхѡвнаа мл(с)ть межи нѣми закѡи(т)нетъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 928);

(який подобається, гарний) приемный: Сладокъ нравъ: Милы(й) обыча(и) (1627 *ЛБ* 115); Еднѣкъ з тоє солѡдкое рѡзности цнѡтъ вѣдѣнаа вѣдѣба, и позѡръ мѣлый повѣставѣтъ (Київ, 1628 *Лим.* 7 нenum.).

7. (приемный Богови, гідний заступництва Бога) угодный: ко(л)ко мили были бѡу. изрѣлѣстии людие. их же по соухѡу скѡзѣ море провѣлѣ. манноу с нѣси послалѣ (1489 *Чет.* 303); мы ѡбачи(в)ши и(х) и(ж) тѡ(т) ѡѣ стѣфа(н)... и з ы(н)шими дѡбрыми лю(д)ми... дѡбрѣе рѣчи жадаю(т) кѡтѡраа є(ст) напре(д) гѣ бѣжѣ кѣ чти и хвалѣ мила и гѡ(д)на... блг(с)вѣлає(м) ихъ... з мѡщи дѣхѡвне нашої (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); розмѣчѣмо тоую злоую перегорѡдѣ... // абысмо са могли знѡвѣ стѣти пожа(д)лѣбыми (!) и мѣлыми бѣжѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 61–62); Ото маѣте в'корѡтцѣ з'Стѣрогѡ заѡна приѡклады, іакъ єсть звѣчайнаа людемъ, и бѣжѣ мілаа рѣчѣ на(д) ѡмѣрлыми плѣкати (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 12); Таковѣю тѣды и тепѣрѣшнюю Книгѣ розѣмѣй быт(и). стѡблѣвы(и) и навѣрнѣйшій снѣ Софроніє, абовѣмъ зна(и)дѣшъ в нѣй цнѡты стѣхъ мѣжѣй, котѡріи нашої вѣжѣ квѣтнѣли... котѡрыи вѣрѣдѣ, іакъ вси бѣжѣ приѣмны вѣлѣе, и мѣлыи сѣтъ (Київ, 1628 *Лим.* 7 нenum.).

8. Бажаний, очікуваний; жаданий: Желѣемый: Любѣмый, пожаданный, мѣлый (1627 *ЛБ* 36); чи(м) бысмы всѣ мл(с)ти хѣвы и пожадано(г) мило(г) покоѡ такъ в су(м)нѣ(н)ѡ(х) свои(х), іакѡ и в' стѡ(и) блгѡчѣстиво(и) вѣри нашо(и) доступити мо(г)ли, чѡго и собѣ и побо(ж)ности вѣшо(и) вѣ(р)но сприяємъ (Корець, 1629 *ЛСБ* 502); Нащо ѡ(т)повѣдають: іжѣ тотъ виногѣрѣдъ Навѣѣѡвъ бѣрѣзо былѣ

ми́лый и коха́ный Ісзавѣлѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941);

(відповідний уподобанням, смакам) бажа-ний: бл҃гопріа(т)ный, до прината ла́цный, и тыжѣ вда́чный, ми́лый (1596 *ЛЗ* 30); Ѡ то(м) неха́й ѡ(т)повѣдитъ запітанный Никола́й іа́къ ємѣ ми́ла пра́вда, а не оупо́ро(м) анѣ свáро(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 288); Бл҃гопрі́атный: До прината ла́цный, и тыжѣ вда́чны(и), ми́лы(и) (1596 *ЛБ* 9); Ада́мъ... //... Ми́лый Покой розо-рва́лѣ зѣ Бмѣ и згодѣ. А гнѣвѣ зѣдна́лѣ и вра́ждѣ Лю(д)скомѣ ро́дѣ (Київ, 1630 *Имол.* 3 зв.).

9. (у формулі звертання) милий: ми-лыи нашѣ г(с)не добрыи. многи(х) благи(х) испо(л)ненѣ (1489 *Чет.* 241 зв.); Велможный кнаже, господине и брате мой милый кѣ мнѣ ласкаве сприязливый (Вільна, 1543 *AS IV*, 372); Хрестіане мои милии! Туй дознавае-ме, де Христосѣ мовить у евангеліи за пустѣ (XVI ст. *НС* 13); А тѣ(т) юже чите(л)нику ми́лы(и) по до(в)гой нити клѣбѣка бѣде(м) доходити (1582 *Кр.Стр.* 77); Мои милые па-новѣ мешчанѣ льво(в)ские што бых мѣлѣ до вѣ писа(т) теды ѣстне чере(з) того посла(н)ца вѣ ѣсказуѣ (Дубно, 1599 *ЛСБ* 327); *Jużesz sie nie żury miły báteńku Budesz ty żyty z swoiui Porádeńku* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фото-коп. 2 зв.); О щаслівысте: Родичѣвѣ ми́ли, Жестѣ вѣ такѣю войнѣ выправили; С котро́и лѣпы вѣчныѣ похóдаты: И свѣ́тъ ѡздо́ба(т) (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.); Ми́лый снѣ́ чомѣ оуже не ѡплакиваѣшѣ брата своѣгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 24 зв.);

(постійний епітет у звертанні до Бога) милий: и стаа варвара р(ч)ѣ ѡ́цю своѣмоу. о́че мои ми́лыи драгии. потерпи ми мало. доколе

помолюся г(с)ви моѣмѣ (1489 *Чет.* 87); Дай милий Боже, абы Твоа Милость здоров, щас-тен был на многии лета, чого іа Твоей Мило-сти верным а правым сердцем зычѣ (Вільна, 1547 *AS IV*, 527); О, милый, Боже! Изали то не явное заслѣпене людское? (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 117);

ірон. (у формулі звертання) милий: ѡ іа́ко (ж) то ми́лыѣ непевныѣ послѣ́вѣ велі́каа и бѣ(з)пѣчнаа бѣ(з)доу́шность ва́ша (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 46); Если бысь ся тежѣ цер-ковѣ прехвалялѣ, Росіяни́не милый, прыпи-суючы се только Востокови, а Римскую отъ того отпыхаючы, послухай же што́ Генадей патріарха Царгородскій, мовить вѣ тые сло-ва (Вільна, 1608 *Гарм.* 186); Ми́лый попѣ́жѣ правда и(ж) шѣ́мишѣ а бжаѣшѣ проти(в) гѣ́ бѣ́гѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 153).

Пор. МИЛШИЙ.

МИЛѢЙ присл. в. ст. 1. (більш щиро) ми-ліше: Болчиса сынѡвскѡ тебѣ... хто над него пристѡйнѣй прилѣ́жнѣй и милѣй Тебѣ лю-билѣ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 12).

2. (більш охоче) миліше: вынамнѣ(и) але жебы живо(т) бѣ(з)пѣчны(и) и споко(и)ны(и) мл(с)тю справовали, то(и) свѣ́(т) слѣ(з) и оутратена глѣ́боко(ст) веселѣ(и) и милѣ(и) же́гловáли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.).

Пор. МИЛЕ.

МИЛЯ, МИЛА жс. (міра довжини) миля: А дядя нашѣ, Александрѣ, король его ми-лость, далѣ имѣ волность на листѣ его ми-лости, у двухѣ миляхѣ отъ мѣста тамошнего Володимерскаго дерево на будовлѣ и на дро-ва брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 29); Тоѣ

всее ро(з)ницы промежкѸ КорѸны и великого кнѧ(з)ства Ѹ ты(х) мѣстцахъ инѣде(и) на полѣмили а инѣде на милю а инѣде на ве(р)ствѸ (1546 *ОГ* 10 зв.); а жона де(и) его такъже в ы(н)шо(м) имению на подо(л)ю Ѹ ко(л)кона(д)ца(т) милахъ ѡ(т)то(л) была (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80); при то(м) и то повѣдили иже за тими знаками и Ѹрочищами на милю є(ст) вѣлни(и) врѣбѣ монастырови в лѣса(х) королевски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); лацно бы(ти) можетъ зѣмля розмѣрена на милѣ на стоанѧ, и на сажѣнѣ, а(л)бо стопнѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 44); кгды той Упатій... до Острога поѣхалъ былъ... въ трохъ миляхъ отвернути мусиль (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1144); а од села до села о пулчверти мили, о пулмили пережожаючис, убогих людеѧ,... темезили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350); **мила астрономскаа** — (*міра довжини, що становила понад 1500 м*) поприще: Поприще: Мила, замыкаѣтса, а крокѡвъ; або осмь стадїй,... по ѧнѣ(х) мила астронѡмскаа, крокѡ(в) д̄ (1627 *ЛБ* 88); **миля полская** — (*міра, що становила 7496 м*) миля польська: Поприще: мила замыкаѣтса, а крокѡвъ або осмь стадїй, станѡв, гѡнѡ(в), а врѣста, патая часть милѣ полскои (1627 *ЛБ* 88).

МИЛА *див.* **МИЛЯ**.

МИМО¹, МЫМО *присл.* **1.** (*минаючи, обминаючи*) мимо: ѡбѣстьки ѧко ѡ(т) воза такъ и ѡ(т) пешого члѡка хто приѣде(ть) а при(и)де(ть) до мѣста або мимо єдетъ и идеть по грошѸ (1552 *ООвр.* 3. 103); Хто збожѣе ѧкое жъ кольвекъ мимо везеть ѡтѣ воза по в̄ гроши (Житомир, 1552 *ОЖЗ* 123 зв.).

2. (*недалеко, поблизу*) мимо: И мимо ишоль іѣ. и оуздрѣль члѡка. Котории то былъ слѣпъ зродоу (1556–1561 *ПС* 384); Хто йдешъ мимо, стань годину. Прочитай сюю новину (Луцьк, 1575 *КС* XXV, 98); Слава бо и злѧто, ѧко тѣнь. Мимо ходить и любящих сию в пагубу приводить (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); и кто бѣдетъ мымо идѣ попри црковѣ твою задивовавшиса, бѣдетъ са звѣдоваль, чомѸ такъ гѣ бѣ оучиниль (I пол. XVII ст. *УС* № 29519, 204); На тотъ часъ нѣкоторые Христїане мимо идѣчи... поимѧли // его ѧ(к) забѡйцѸ (Київ, бл. 1619 *Ообр.* 26–27); Єсть оу мѣне мѣсце и станѣ(м) на(д) ѡпокою и азъ мимо идѣ, и закрою та в дѣрѣ // ѡпоки (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165–165 зв.).

3. (*проминаючи, зникаючи*) мимо: вже бо сокира при корени дрѣва лежить. так же лѣта наша прихода(т). и житѣе наше соуетное мимо иде(т) (1489 *Чет.* 281 зв.); Чого павѣл ап̄(с)лѣ посве(д)чаючи написаль, старое мимо, пошло, а ото все са стало ново (Острог, 1587 *См.Кл.* 17); але ѧкъ ва(с) тѣмы часы засмоучено. такъ же бѣдете възвѣличени... его стѣ(м) триднѣвны(м) вѣскр̄(с)нїе(м). чѣмоу ж мы соупо(л)на вѣри(м). бо нѣбо и зѣмля мимо иде(т). а слѡвеса его стои мл̄(с)ти нѣѧкъ не примѧнѣ(т) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 16 зв.); а ѧжъ на(м) прїстои(т) перейти ѡ(т) тѣтошнаго пѧнѣства, старѧимоса жъ вѣмѣнати за цнѡты тѧмѣтѡе кролѣвство, котѡрое сѧмо єдино ты(л)ко єсть несмерѣтелное и неѡ(т)мѣнѣное. А и(н)шїе всѣ рѣчи текоутъ, и мимо бѣжѧтъ (Острог, 1614 *Тест.* 162); Нѣбо и зѣмля мимо пойдѣтъ, а слѡва мои не перѣйдѣт̄. И прїстоїне, Слово Бжїе, на(д) Нѣса є(ст) моцнѣше(є), Гдѣжъ

Нѣо, скѣтокъ ёсть слова (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.); Приходѣ(т) бо днѣ гнѣ; несподѣван-
ной годѣни и днѣ, вѣн же Нѣса съ // шѣмомъ
мѣмо пойдѣтъ, и стихѣи вгнѣмъ съжигѣ-
емымы(и), разврѣтѣса, землѣ бовѣмъ и все
ѣже на нѣй; вгнѣ(м) згорѣтъ (Чернігів, 1646
Перло 130 зв.–131).

МИМО² прийм. I. (із род.) **1.** (виражає про-
сторів відношення) (вказує на об'єкт, який
хто-, що-небудь минає) мимо, повз: стѣи
апс(л)ѣ иванѣ. простороно мимо всѣ(х) иде(т).
ангѣли бо зратѣ и молчатѣ (1489 *Чет.* 43); А тѣи
которыи мимо него ишли насмѣвали(с) ємоу.
поковыаючи главами // своими (1556–1561 *ПС*
193 зв.–194); а к(д)ыжѣ ю(ж) вного плота не
стало вколо того винограда... почали тѣ(ж)
того ча(с)у ходачи мимо него псовати єго
(к. XVI ст. *УС* № 31, 165); Ѡ Сѣрипахѣ тѣжѣ
бѣснѣ ёсть такаа...,... котрыхѣ невѣстѣ повѣда-
ють бѣти гѣлосѣ вѣдѣчного бѣрзо. котрыхѣ
то на вѣспѣ сидачѣ, мѣмо нихѣ жакглю-
ючихѣ, роскошнымѣ спѣвѣньємѣ свѣимѣ до
себе заверѣають (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439);
Дѣша абовѣмъ грѣховѣ пови(н)наа ёсть, ѣкъ
на горѣ лѣсѣ велѣкѣй, ѣлбо вѣ рѣцѣ трѣстѣи,
ѣлбо гѣстѣе тѣрн'є вѣ пѣщи: мѣмо котрыхѣ
идѣчѣи...,... с трѣдностью матѣрѣю тѣю в(д)ки-
дѣти мѣсѣтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 63); котрый
малжонокѣ перед козаками... уходил зѣ здо-
ровѣем из сынами своими двема...,... также и з
выростком одним мимо села Белопѣле боло-
тами (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 262).

2. (виражає об'єктні відношення): **а)** (в-
казує на об'єкт у додаток до того, про який
ідеться) крім: Мимо хо(д)счы(з)ны у тѣ(х)
же по(д)даны(х) панѣ(и) прѣте(с)туючого

в(д) возо(в) ста два(д)цѣти по золо(т)ы(х)
по(л)трѣта в(д) ко(ж)дого взя(л) (Житомир,
1650 *ДМВН* 194);

б) (вказує на видѣлення об'єкта з ряду од-
нотипних) крім, за винятком: а так кнѣзь
Василѣй... того са выстерегал, абых ѣ своєє
половицы имѣна..., што ѣ маю в отдѣлѣ вт
брѣта моего... кому не продал, мимо Єго Ми-
лости (Задиби, 1536 *АС IV*, 50); На то(м) же
со(и)мѣ были про(з)бы в(т) стано(в) рыце(р)-
ства нѣше(го) абы жидо(м) мимо хрѣстѣа(н)
поборо(в) и мы(т) в мѣсте(х) нѣшихѣ великого
кнѣ(з)ства солодове(н) броваро(в) Арѣ(н)до-
вано не было (1566 *ВЛС* 24 зв.);

в) (вказує на об'єкт, усупереч якому що-не-
будь відбувається) не зважаючи (на): Мимо
пѣрава свѣтѣи людѣских наследуютѣ и слова
божего ни мѣло прѣємлютѣ, славы бо и чѣсти
на землѣи шукають (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); И
онѣ тежѣ то безѣ жадныхѣ доводовѣ баѣтъ...,...
о послушенство сѣ прощѣтъ и, якѣ можѣтъ,
непослушностью, мимо права и ухвалы собо-
ровѣи, онѣе неслушне Римскому натѣгаючи
(Київ, 1621 *Коп.Пал.* 723); За которое недо-
пущѣне розгнѣванный цесарѣ синодѣ собралѣ
и Фѣтѣа зѣ церкви вигналѣ: якобы блаженный
Ігнатѣй, мимо права... зѣ столицѣи архѣерѣй-
ской былѣ скиненѣ (Там само, 728).

II. (зі знах.) **1.** (виражає просторові відно-
шення) (вказує на об'єкт, який хто-, що-не-
будь минає) мимо, повз: Бѣра была велѣкаа
ишла мѣмо вѣстрогѣ в(т) жаслѣвлѣа (Острог,
1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); и принѣволи-
ли нѣякого которыи тоуды шѣль мимо нѣ,
симѣна кириноѣскаго... абы понѣсѣ кр(с)тѣ
єго (1556–1561 *ПС* 193); И все(д)ши на конѣ

на граници... еха(л) по ты(х) знако(х) з дес-
ны реки вза(в)ши... мимо ла(в)ро(в) дво(р)
(Київ, 1585 ЛОИИ 68, 1, 27, 2 зв.); еха(л)
сл҃га и приєтє(л) мо(и)... в потреба(х)
свои(х) мимо до(мъ) п̑на Се(р)ховє(ц)ко(г)
го(с)ти(н)це(мъ) звы(к)лы(мъ) (Житомир,
1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 14); наѹчіса и ты душе
моа; w(т) прєстои Дѡви Мр̑їи м́тери Гн̑ѣ, в'
пошанов́аню м̑ти... Кр̑(с)тъ Гн̑ ѡkw wná
з вели́кою честю, и(ш)ла мимо Кр̑(с)тъ Сн̑а
сво́егw наймилшогw; и поклоніласа нízко
пред' нимъ (Чернігів, 1646 Перло 96).

2. (виражає об'єктні відношення): а) (вказує на об'єкт у додаток до того, про який ідеться) крім: А если же бы таа юрковаа схотѣла продати кому и(н)шомꙋ тоє имѣнна мимо ѡнꙋчата свои теды бли(ж)ши(и) бꙋдетъ то(и) се(м)ко (Львів, 1585 Юр. 8 зв.); ште(ц) Болоба(н)... певне и помочы ѡ(т) всѣхъ мѣти бꙋде(т), кгда(ж) то многими способы в часе(х) теперешни(х) це(р)кви божо(и) за-слꙋжи(л) и завше го(д)не(и) мимо иных(х) заслꙋговати и ратꙋ(н)ко(м)... ѡно(и) быти може(т) (Острог, 1607 ЛСБ 410, 1 зв.);

б) (вказує на об'єкт, усупереч якому щось відбувається) незважаючи (на): А по сёмомъ соборѣ. // в сто лѣтъ над' оуфалѣ... всѣхъ... сед'ми вселѣнскихъ соборовъ фѳормѣ папѣжъ в рѣмѣ с помѣчники своїми смѣлѣ ересь погѣбели нѣво вѣнести мѣмо положѣнѣю. анаѳѣмѣ ѡ(т) стѣхъ ѡ(т)цѣ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 132–132 зв.); Вряд тутѣшний... мѣмо право посполитѣе, учинили декрет нам прѣтив неѣ, абѣ ся она отприсягла (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 411); А Никѣлаѣй, и еѣго товѣриство в' таковѣю правѣгѣ по-

сли́знѣлиса, же и фѣкгѣрами гѣмѣтрицкими
землѣ́рными, скрѣ́тое и вышб́ражѣ́ню не
по(д)лѣ́глое преи́стѣ́тного Бо(з)ства гѣ́рде
дмѣ́тѣса вка́зати мѣ́мо и на(д) пѣ́сμο (Київ,
1619 *Гр.Сл.* 211); Ту́ю повѣ́сть патріарш́ую,
мимо вшеля́кую слуш́ность, отступни́къ въ
подейзрѣ́нье подае́тъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.*
1091); пѣ́нове Тишове́... того кгру(н)ту не-
правне́ и кгва(л)товне́ зажива́ючи,... вные́
попусто́шили и мимо зару́ку вырубали (Го-
рошки, 1643 *ДМВН* 222);

г) (вказує на об'єкт, який обминають, не беруть до уваги) поза: И который мещанинь замреть, вы тыхъ спадковъ, мимо жону, дети и близкихъ, къ своимъ рукамъ брати не маете (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/І, 33); Тежь котораа бы де(в)ка бѣ(з) воли ш(т)цо(в)ское и ма(т)чинное шла заму(ж) таковаа ш(т)падываеъ ш(т) посагѧ... а если бы вдна ѧ вотца бы(ла) тогды ш(т)чи(з)на на бли(з)кихъ спадываеъ мимо таковѧю до(ч)кѧ (1566 *ВЛС* 63); Тобѧ... гѣдишну болобану... мимо су(д) нашъ дѧо(в)ны(и) до ино(г) суду вдаючиса... нѣи справы до свѣцько(г) суду выводи(ш) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255); што са дѣе(т) мимо вѣдомость и вѣльность нашу и всѧкѧю слѧшность (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 17); **мимо себе пускати див. ПУСКАТИ;** **мимо себе (са) пушати див. ПУШАТИ.**

3. (виражає причинові відношення) (вказує на об'єкт, у зв'язку з яким щось відбувається) через: абовемь тутъ о тоє идеть, ижъ княжна Чорторыская, мимо княжну Збаражскую, живую жону, жоною его быти не могла (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/І, 173).

МИМОИЗДОМЪ *присл.* (*проїжджаючи мимо*) проїздомъ: прето хочемо то по

ва(с) мѣти, хто бы єноко(л)вє(к) по датє сєго ѡнѣверсалѣ ѡ(т) на(с) мещано(м) даного ва-жи(л)сє на(д) слѹшно(ст) и звича(и) бѣдѣчи виси(л)кою и мимоиздо(м) прикрос(т) чини(т)и,... и до шкоди ѡбоги(х) людє(и)... приводити,... таковы(и)... на го(р)лє кара(н) бѣдє(т) (Іркліів, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

МИМОПЛИНУТИ дієсл. недок. (минати *щось*) пропливати: пра(е)терѣуо, мимоплину (1642 *ЛС* 328).

МИМОТЕКУЩИЙ дієприкм. у ролі прикм. (тимчасовий, недовговічний) минуший: Потрѣба то вѣдати; всѧкомѣ хр̄(с)тіанинѣ правовѣрномѣ, ѧкѡ пѧма(т) жизни бѣдѣще(г) вѣкѣ єсть разсѣждєніємъ: и познѧніємъ всѣхъ рѣчи дочѧсны(х) и сказителны(х) тыи всѣ тѣнь мимотєкѣщаа протівѣ вѣч(н) (Чернігів, 1646 *Перло* 166 зв.).

МИМОХОДИТИ дієсл. недок. 1. (проходити *мимо*) минати: Мимоходѧчи роугалисємѣ. покїваючі головами своїми. а рекучі... списис' самѣ єстлі єс' снѣ бжій (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 53).

2. (бути тимчасовим, недовговічним) проминати: дѣаво(л) прадєда нашего изради(л) и пороѣду райскою адамоу замѣкнуоуль. и потомѣ лица нашего ѡсужєньє (с)тало. гдѣ (ж) ништо не єсть твердо ка(к) стѣнь твердо мимоходить (1489 *Чет.* 255 зв.).

МИМОХОДНЫЙ прикм. (тимчасовий, недовговічний) минуший: Берѣмо єще прикла(д), и з' Сѣтыхъ Постнико(в)... ѧко всѣ мѧрности того свѣта, и мимохо(д)ныи роскоши возненавидѣ(в)ши: прїѧли на себе... кр̄(с)тѣ оубо(з)ства (поч. XVII ст. *Пчела* 61 зв.).

МИМОХОДОМЪ присл. (не зосереджуючись, між іншим) мимохідь: Алє вѣдаю повѣдѧєшь жє ти сѧ и дѣа стѣго мимѡхѡдо(м) вкорот(т)цє впоманоуль (поч. XVII ст. *Проп.р.* 142).

МИМОХОДЪ прикм. у ролі ім., ч. (людина, яка йде куди-небудь повз когось, щось) прохожий: мы мети хочемо и сурове росказуємо, абы они зѣ... дитками своими... где-бы колвєкѣ онѣ перемешкивалѣ, одѣ вшєлякихъ наєздѡвъ..., ночлеговѣ, мимоходѡвъ, переходѡвъ завше волный зоставалѣ (Київ, 1648 *Тр. ЧАК* 144).

МИМОХОДЯЩИЙ дієприкм. у ролі ім., ч. Те саме, що **мимоходачий**: а в домѣ своє(м) поставлѧше .Г. трапєзы. єдинѣ оубогимѣ. а другоую соусѣдомѣ и сєрдоблѧмѣ. а третюю страннымѣ и мимоходѧщи(м) (1489 *Чет.* 95 зв.).

МИМОХОДАЧИЙ, МИМОХОДАЧИЙ дієприкм. у ролі ім., ч., (людина, яка йде повз когось, щось) прохожий: Цвѣтниковѣ позрѣн'є... котѡрое то позрѣн'є, всѧкогѡ рожаю цвѣтѡв' мїлаа рѡзно(ст) справѣтѣ поглядѧючи(х) на себе,... и мимоходѧчихъ задерживѧючи,... абѡвѣмѣ подобѧтсѧ ѡчѡмѣ (Київ, 1628 *ЛИМ* 6 нєнум.); Знѧти жє єи не заста(л) на тѧ(н)ци ани ока(з)ѹючисѧ, и выгладѧючи на мимоходѧчїи (1645 *УЄ* № 32, 310 зв.).

Див. ще **МИМОХОДЯЩИЙ**.

МИМОХОДАЧИЙ див. **МИМОХОДАЧИЙ**.

МИМОШЕДШИЙ, МИМОШЕДШІЙ дієприкм. у ролі прикм. 1. (який минув, пройшов) минулий: Вы(з)наю ѧ злы(и) рѧбѣ тво(и). ѧкѡ сѣгрѣшілємѣ прєдѣ тобѡю,... В

мимѡше(д)ше̑мъ врэмени, И в' настоащомъ брэмени (Чернігів, 1646 *Перло* 20);

(який жив раніше, колись) минулий: Ѡ томъ; повѣдѣлъ вамъ; сѣатѣ мимоше(д)шагѡ рѡда члѣвческагѡ (Там само, 123).

2. (тимчасовий, недовговічний) минуший: А при то́мъ и па́мать начне́тъ приводі́ти мимоше(д)ші́й ро́скоши тогѡ́ свѣ́та; и бѡгá-тества доуши мѣ́чимои (Чернігів, 1646 *Перло* 158).

МИМОШЕДШІЙ див. **МИМОШЕДШІЙ**.

МИНАТИ, МІНАТИ дієсл. недок. 1. (що) (просуваючись уперед, залишати щось позаду) минати: шестаа комага... поплынула Буго(м) вни(з), минаючи // тыє па(т) кома(г) Ко(н)чиловы(х) (1566 Володимир, *ТУ* 115–116); мы до рѣ(ч)ки по тоє є(з)дили, минаючи збо(ж)я его м(л) (Київщина, 1600 *ККПС* 142);

(проходити, проїжджати повз) мина-ти: по(д)не(с)са, и подви(с)ши(л)са кели(х) оупа(д)коу моєго, и хтѡ ѡличи(т); всѣ при-хода́чїе и мїна́ючїе пѣте(м) покива́ю(т) го-ловáми и по(з)виздѣю(т) гóлосами (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228); Єдинѡго теды дна мина́ючи тамѣтѣды еденѣ Арáнинѣ, идѣчи до дому свѡего,... оустрѣмили Прѣ(с)тѣю Бѣѣ в' колѣно (Київ, бл. 1616 *О обр.* 27); И про-звѡли(ли) брáтъя намѡвы єгѡ. А кды мина́ли Мадїанїтовѣ кѣпцы и вытагнѣвши з рѡвѣ торгѣ оучинїли и за л̄. єгѡ срѣбрени(к) прѡ-дали (серед. XVII ст. *Хрон.* 61);

(що) (проходити, протікати недалеко від чого-небудь) минати: котораа пѣща Задыб-скаа идст // кѣ мѣстѣ кназа Васи́ла..., ковлю

и минаючи далей мѣсто и замок, тѣю пѣщѣ єсмо роздѣлили (Ковель, 1538 *AS IV*, 167–168); а минаючи селище таа рѣ(ч)ка... впала в рѣ(ч)ку ѡветицкую (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.); Мел(х) Бара(н) знову пере́до (м)ною заводи(л) свою границу,... и поѣха(л)... до-линою, врочи́що(м) Пере́то(ц)кою часче́(м), минаю(чи) недалеко уско́е село Коцо(в)ско́е (Житомирщина, 1596 *ККПС* 62);

(кого, що і без додатка) (обходити, об'їжджати) обминати: Повѣдилъ староста ижѣ... воевода кїєвѣски(и) пѣстилъ корованѣ вны(и) стороною шѣ дороги звыкло́е кїєва чере́(з) поле минаючи канѣвѣ (1552 *ОКан.З.* 23); Татарове вѣдаючи ѡ сторожи єго,... вни дѣй минаючи тѣю сторожѣ, здали са кѣ Днепрѣ мимо Лебедина великими шлахами на пороги через рекѣ Росѣ перѣшли (Вільна, 1558 *AS VII*, 21); Вїдачи тѣрaннѣ, же са з' негѡ насмѣали: Кдѣ́ го три Крѡлѣве, сторѡною мина́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 82); *Образно:* Минаючи ѡни(т)скѣю безоднѣю тамѣ если мило Сп̄сенїє, абы(с) не лѣни(л) приходити и присылати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); Тїл'ко са самї да Хр̄(с)то́мъ до Нѣа поспѣшáймѡ, А сатaнѣ зра(д)лївогѡ; з грѣхáми єгѡ мина́ймѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 61 зв.); В покорѣных пастырех Христос пробываєт, але горѣде-ливых далѣче минаєт (к. XVI ст. *Укр.п.* 78).

2. (кого) (не приділяти кому-небудь уваги, нехтувати кимсь) уникати, цуратися: а к(д)ы (ж) є(ст) бра(т)ство такїи же члоно(к) iако и ты и еди(н) є(ст) оу хā, теды не має(м) мина-ти єго видачи немоцного (к. XVI ст. *УС* № 31, 196 зв.); и ты(ж) брáтїа... кѡторыи по дѡрога(х) лежа(т) смѣр'дáчи гнѡє(м)... и ты(х) не минай-

мо... вны вѣликїи тръпливости въ болеста(х) свои(х) ма́ж(т) (Чолгани, 1603 *УЄ* 78, 51);

(кого, що) (*не зачіпати, не впливати на кого-небудь*) обминати: Всѣ бо отщепенства в тобѣ гнѣздо мають, и всякии блѣды тебе не минають (к. XVI ст. *Укр.п.* 83); А гды южъ антихристъ шпанѣть оувесь свѣтъ сѣй,... тогда не минѣть жадной дѣшѣ члѣвчеськи... //... роскаже вѣсти на поклѣнь свѣтъ антихристовъ (Чернігів, 1646 *Перло* 139–139 зв.);

(кого) (*не зачіпати, обходити кого-небудь*) минати: Здалося ми тѣжъ еще в томъ припомнѣти, На іакѣмъ Бг̃ зезволилъ преложоны(м) мѣти Мѣсцѣ: тебе в Ѡ(т)чѣ, цнѣ(т) высоколѣтнихъ, Которого шблѣки пречѣ минаю(т) лѣстны(х) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15);

(що) (*залишати поза увагою — пропускаючи*) минати: Первый тогда роздѣл о отступленію греков и Руси от костела латинскаго, хотя видить наипотребнѣйший отповѣдию выправитися, иж не есть так, а я его минаю — чем и для чего, коротко разумѣйте! (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); а к томѣ многъ иныхъ фамѣлій минаю: с тогѣ домѣ више(д)-шихъ, тѣлко до самогѣ пристѣпѣю Витѣнеса (Чернігів, 1646 *Перло* 4 нунум.);

(кого, що і без додатка) (*уникати чого-небудь, навмисне ухилятися від чого-небудь*) обминати: Ҁчителеве костѣла римського,... многіе та(к) сло(в)не с ка́за(л)ницѣ костѣ(л)ныхъ, іако и пісмо(м)... з великою пи(л)ностю,... минаючи свои(х), котѣрыє в(т) костѣла... в(т)стѣпили... ва́ши(х) патріа(р)ховѣ кгрецки(х)... пре(д) очіма ва́шими іавне то́пчѣ(т) нога́ми (Острог, 1587 *См.Кл.* 4); есть,

што геретыкове охиляють, албо минають, иж не суть такѣ слѣпы, жебы не видѣли, же то на папежа не можетъ быти ни // якимъ ктвалтомъ натягано (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 154–155); Чужая то сла́ва и бога минает, Западная церков, иже отступаетъ Свѣтлости божей и его дороги (к. XVI ст. *Укр.п.* 79); Чи годилося тебе, милосникови правды, яко ся (имѣ) минуешь, такѣ великие и поважные слова минати (Вільна, 1599 *Ант.* 737); А вшакъ же, абысь не розумѣлъ собѣ за выграную мѣти ты, который ведле свѣта того звыкъ на-больше уважати старіе приклады минаючи, спыталь бымъ ты (1603 *Пит.* 26); тогда дух святыи костела... исправляти перестал, и бо юже костел,... минувши все другіе науки, от духа святаго реченные и обложенные, но на самого владичествующаго духа святаго хулу нанес (1608–1609 *Виш.Зач.* 222);

(що) (*запобігати чому-небудь*) уника-ти (чого): Прѣто в си(х) на ко(ж)ды(и) часѣ ро(з)мышла(и) и въ вѣки не согрѣшіши, а за тѣмъ минѣшь стра́шно: А дойдѣшь радостногѣ по́коа (Чернігів, 1646 *Перло* 121 зв.).

3. (*проходити, завершуватися, минатися*) минати: Шесть вт лѣт минает, а их чуда сла́вны и до судного дѣня будутъ свѣту явны (к. XVI ст. *Укр.п.* 88); а пре(д)са его бг̃ не караль, // але... пре(з) со́нь. и чере(з) пр(о)-рка оупоминаль его. але понева́жъ жа(д)-ными сты(х) рѣчій не полѣпша(л)са, то(ж) южѣ допѣсти(л) на не́го ка́рность. не за то са мѣстачи що южѣ миноуло. але... пришлоую его злѣсть загамоввѣючи (Острог, 1607 *Лѣк.* 23–24); И́жъ еди(н) з учите́лей... мо́вить, за-снѣли въ пожадливѣстехъ своїхъ, ро́скоши

йхъ занѣрили, минаєть сонъ тотъ, минаєть живогъ тотъ и ничогъ не знашли въ рѣка(х) своихъ же ничого не положили въ Рѣцѣ Хвой (Київ, 1632 МКСВ 288); Что оуже часъ минаєтъ а живогъ нашъ до концѣ са приближаєть, и смѣрть пристѣпаетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 668);

(безповоротно втрачатися) пропадати: Щожъ тедѣ азѣли та оуводать потѣхи и скоро минаючіє маєтности зъ въздобностью свѣта того (Дермань, 1605 Мел. 41).

4. (переставати мучити, тривожити ко-го-небудь; припинятися) проходити: Та(к) же... чо(р)нобы(л) оувари // оу водѣ и пити даваи и прикладай до поуа. то минає(т) боле(ст) (XVI ст. УТ фотокоп. 10); Та(к)же ко(г) гаца бола(т) то кро(п) вари и пи то минає(т) (Там само, 12); бо тоє са слово толко до особы мовить, а хороба не єсть особю... хороба... за(с) минає(т), а не входить абв виходить, але з'внѣтра має(т) причинѣ, а не зъ надвора в'ходить (Київ, 1637 УЄ Кал. 145).

5. (нашвидку в думках прочитувати що-небудь) пробігати: Не мина(и) скорого(н)це(м), яко пѣстое коло вѣтрное вчима пробѣгаючи о(т) мѣста // на мѣсто в'пере(д) писан(н)ого (1599–1600 Виш.Кн. 202–203 зв.).

Див. ще **МИНУТИ, МИЯТИ.**

МИНАТИСА дієсл. недок. 1. (обминати одне одного, рухаючись назустріч) розминатися: И такъ прѣзъ всю зѣмлю напроти(в) себѣ идѣть и минаютъса [води], яко и(м) проходы оучини(в) прм(д)рїй творецъ (Почаїв, 1618 Зерц. 16 зв.).

2. (безповоротно втрачатися) пропадати: Все щоколве(к) єсть, ничъ не є(ст), кгда(ж)

са минає(т): И бы якаа рѣскошь. сѣ часѣм оуостаєть (Львів, 1615 Лям.Жел. 2).

♦ з правдою минатиса див. **ПРАВДА.**

МИНАЮЧИЙ дієприкм. 1. У ролі прикм. (якому притаманна недовговічність) минущий: такъ дѣла наша еси прѣ(з) малый часъ до бо(з)ски(х) речїй знѣси(т)са, зара(з) своєю таготѣю до ты(х) // зѣмны(х) и минаючи(х) речїй спадѣеть (поч. XVII ст. Проп.р. 224 зв.–225).

2. У ролі ім., ч. Смертний, -ого: кнїжка до минаючихъ мовить. Почто новыхъ вещей вѣдѣти желаете, новоу вещь мене имѣа презираєте. У(т)вѣтъ к рїмлянш(м), православны(х), содержаще, иже егда прѣжде вѣроу цѣлоу имѣше (Острог, 1598–1599 Апокр. 1 зв.).

МИНЕА див. **МИНЕЯ.**

МИНЕРВА ж. (богиня мудрості, мистецтва, військової справи) Мінерва: а при той засъ славѣ вбокъ станѣлъ Гѣфець оушикованыи... оныи твои цнѣты, онаа до намнѣйшого склѣнность, згола на здѣмѣванье минѣрвѣ (Київ, 1632 Євх. 292).

МИНЕЯ, МЕНЕЯ, МИНЕА, МИНЕА, МИНІЯ, МІНЕЯ, МЪНЕЯ ж. (церковно-богослужбова книга, що містить змінні частини загальних богослужінь окремо для кожного класу святих) мінея: При стѣне це(р)ковька рѣскаа свѣтого миха(и)ла в не(и) вбра(з) светое пречистое... ева(н)гелие серебромъ шправное... мінеа (1552 ОКрЗ. 149); Апостоловъ два. Меней дванадцать (Київ, 1554 КМПИ (дод.) 10); На трехъ сѣтителе(и) кѣпили паперу ризѣ... мінеи писати (1607 Львів

ЛСБ 1044, 4 зв.); па(н) Проко(п) и Стефо(н) Хоми(ч) вынали с це(р)ковной пѣшки зо(л) і которыи зара(з) Илкови дали ѡ(т) писана мѣне(и) (Там само, 2); миней дванадцать на десту новыхъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 503); Миній на ві м(с)цей дній тѣе каждо-го дна (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 28); **мінея (мѣнея) избранныя (избраная)** — (книга, що містить тексти змінних частин богослужінь Господніх, Богородичних церковних свят та свят особливо шанованих святих) Мінея святкова: мінею избра(н)ную киевско-го дръкѣ и ѿалты(р) куріло(в)скую лво(в)ско (!) дръкѣ: продаемъ (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.); Извѣстно да е(ст), иже сію книгѣ зовемую Мѣнею И(з)браню купили стадо Хво, мешкающе у повѣтъ марамориши, у селѣ Горѣн(ь)[чевѣ] (1645 *Яв.Из.* 16); **минейя июневая** — (книга, що містить змінну частину богослужінь на червень) Мінея червнева: книги, то есть: треоди две,... шестоденець и охтайкѣ,... требникѣ,... минейя июневая, миней на паркамене чотыри (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); **минейя сентебровая** — (книга, що містить змінну частину богослужінь на вересень) Мінея вереснева: книги, то есть треоди две,... минейя сентебровая,... псалтырь, полуставецъ и уставъ, прелогъ, требникъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); **минейя (Минейя, мѣнея) мѣсячная (Мѣсячная, мѣсачная)** — (книга, що містить тексти змінних частин богослужінь нерухомих церковних свят за місяцями і днями) Мінея місячна: такожє и каноны читовали въ Минейяхъ Мѣсячныхъ святымъ отцомъ, якъ въ церкви и теперъ православной у насъ знайдеться (бл. 1626 *Кир.Н.* 19); На пере(д) видѣли ві

миней(и) мѣсач(ч)ны(х) ѡхтайковъ два, прелогы два (Львів, 1579–1588 *ЛСБ* 1034); книги... мѣнеи мѣсач(ч)ныѣ маро(т) и апрѣль вкупѣ маи Іюнь ѡсобны(и) (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 29).

МИНЕА див. **МИНЕЯ**.

МИНИСТРЪ, МИНЪСТРЪ ч. (духовна особа в реформаторів, протестантів) проповідник: але ѡній панове... гнѣ(т) мѣсль єго сказіли. Мовачи. ижъ... призвально... минѣстровъ. которіи своєю... мѣтвою кѣшали(с) дѣтинѣ ѡздоровити. але мѣсто ѡздоровлѣна на рѣка(х) сконалѣ (І пол. XVII ст. *УС* № 29519, 265); А и(ж) Новокреще(н)цы смѣли пре(з) Чеховича и то написати... И то рѣкомо по(д)пѣрли своѣго (ж) министра Герѣзма змышлѣнымъ писаньемъ Которомъ самъ же Ап(с)лъ Пѣвелъ распро-стѣртиса не дѣстъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 64); якусь академию в Киселеве,... на заражене людей молодыхъ и хрестіанские дети, также фунѣдовати, якихъ предикантовъ своихъ и министровъ блюзнихских,... подъ протекцію свою взявши, тамъ ихъ в той свей блюзнихской академии старшими министрами починивши, уфунѣдовалисте (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 759); Тогда миністрове вошли в¹ нѣчи вѣдлѣгъ звычайо своего, и жѣны и дѣти ихъ, и все зѣли и спіли (серед. XVII ст. *Хрон.* 371).

МИНИА див. **МИНЕЯ**.

МИНОВАТИ¹ дієсл. недок. **1.** (що) (проходити повз) минати: Гдѣ жъ ѡни повѣдили, ижъ маю(т) с Карасиномъ посередъ болота, которымъ болотомъ повѣли к одному ѡстровкѣ, на котомъ была ѡлха... и ѡттолъ повѣли болотомъ,

минуючи встров церковный..., аж до бор҃ (Чернче-Городок, 1543 *AS IV*, 354).

2. (що) (*залишати поза увагою*) пропу-
скати: Мелетие... написал... Есть ли же по-
требное что вѣдати нам в ней написаного,
ознаймете нам, а если же зразумѣете быти
самохвалное фарасейство, и препирателную
лжу, минуйти, — мовит (1608–1609 *Виш.Зач.*
208).

Див. ще. **МИНАТИ, МИНУТИ, МИЯТИ.**

МИНОВАТИ² *див. МЕНОВАТИ.*

МИНТУСЬ *ч.* (*clupea alosa*) Вид оселедця
(риби): *alause* ми(н)ту(с) рыба (1642 *ЛС* 74).

МИНУВШИЙ *дієприкм. у ролі прикм.*
(*який минув, пройшов*) минулий: Гдѣ бовѣмъ
персона́льное похожѣніе Сѣго Дѣха, Оѣоло-
гѣцко высловити и ѡ(б)авити на́мъ рѣчи(л),
Котóрый ѡ(т) Ѡца похóди(т), повѣдѣлъ, по(д)
тепѣрешни(м) чѣсо(м), а не по(д) минѣвши(м)
анѣ по(д) прѣшлы(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 245).

Див. ще. **МИНУТЫЙ.**

Пор. **МИНУЛЫЙ.**

МИНУЛЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*який
минув, пройшов*) минулий: Князь Михайло,
маршалокъ... а Ивашко, подскарбій, взя-
ли личбу въ мытника Луцкого... съ обѣюхъ
мытъ на тые минулые два годы, што прош-
ли отъ Семое Суботы (Краків, 1505 *РЕА III*,
69); Мы, слѣги Єго королевской Милости...
на рокъ, ѡт господарѣ... зложонный... день
свѣтого Петра, свѣта минулого, там до того
имѣна Єго Милости господарского, Черн-
че-Городка и Маневич приехали (Чернче-Го-
родок, 1543 *AS IV*, 353); жикгимо(нт)... ко-

ро(л) по(л)ски(и)... архима(н)дриту кие(в)
скому... иѡсифу) мови(л) намъ... семе(н)
ю(р)єва(ч) го(л)ща(н)ски(и) ѡ томъ што ты
єго листи нѣшими поз(в)аными на рочки су-
довые ѡ громница(х) минулое позва(л) былъ
(Вільна, 1555 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 823, 1, 42);
Кухарь... жаловаль... тымъ обычаємъ... ижъ
дей осени прошлое, року минулого шесть-
десять третьяго, подраны пчелы ихъ зъ бор-
тей на дуброве (Луцьк, 1564 *Ив.* 262); и тотъ
Васко се (!) весны минулое укравъ былъ коня
вороного въ Косницахъ и мне былъ продать
товарыскимъ обычаємъ (Житомир, 1590
АрхЮЗР 6/І, 214).

2. Колишній, попередній: и поведи(л) тотъ
плещевѣски(и) ижъ петръ воевода волоски(и)
минѣлы(и) на властномъ кгрѣнте моемъ...
на рѣце Змѣрагѣ постави(л) млинъ (1546 *ОГ*
97 зв.).

Див. ще. **МИНУТЫЙ.**

Пор. **МИНУВШИЙ.**

МИНУСЬ *ч.* (*математичний знак*) мінус.

♦ **плюсь вель минусъ** *див. ПЛЮСЬ.*

МИНУТА¹, МІНУТА *ж.* (*короткий відрі-
зок часу; мить*) хвилина: Стѣны мѣшканѣа єго
запы́таныи призна́ли бы же мѣнѣты оу тогѡ
стѣгѡ мѣжа не было, вѣ котóрю штобыкѡ-
лвекѣ чини(л), абы любѣ Бѣгъ зѣ нѣмъ, любѣ онѣ
з Бѣгомъ не розмовлалъ (Вільна, 1620 *См.Каз.*
21 зв.); Несѣкѡмое: Бѣрзо коро(т)кѣи чѣсь
котóрого роздѣлити не мѡжнѡ, ꙗкъ минѣта
(1627 *ЛБ* 164); **отъ прѣшшой минуты** — від
самого початку: дѣша хѡѡ ѡ(т) прѣшшой зачатѣа
миноу́ты была пребл(с)вѣннаа (поч. XVII ст.
Проп.р. 268).

МИНУТА² *жс.* Копія документа без печати: Я ей дал дей читати листа господарский, до мужа ее писаный, и минуту з одного листу до рук ее отдал, которого же бы дей до мужа своего слала и положене тое сумы через пана Михаила Дубницкого ему ведати давала (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 203); а хто (в) которые на реестре ме(т) а которые ве(ч)-не(и)шие 8 книги вписыва(т) и для приклада(н)а печате(и) и(х) и минута(м) которые если бы(л) наготова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7).

МИНУТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*пройти, проїхати повз*) минути: будь самъ, або гдебыхъ у которого пана служачи, з нимъ, або гдебыхъ и за посланьемъ пана одного ехалъ теды, предся Луцко минути маю (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335);

(що) (*пройти недалеко від чого-небудь*) минути: 8 том також єсми дали и шт нас с(вѣ)томъ монастирю... штолѣ долѣ Прѣтовом брегѣ против Сѣханс а пак оттолѣ право оу грѣлѣ Топилѣну где минет черес Троянѣм где и выше писанно єст (Сучава, 1520 *ДВВ* I, 16); минувши крыницу и старое греблице, ажъ до сеножати и до островѣка на болоте, што здавна ку Шостакову кошивано (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 475);

(що) (*обійти, об'їхати*) обминути: ехале(м) до до(мѣ) сво(и)го и кгда(м) де(и) его минѣ(в) дыбровою та(м) же в дѣброве па(н) ѡ(н) сє(р)хове(ц)ки(и) з слѣга(ми)... зобра(в)ши(с)... почал и(з) рѣ(ч)ни(ц) стрѣла(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26 зв.); и кгда(м), де(и), его [домъ] мину(л) дубровою... па(н) Сє(р)хове(ц)ки(и) з слу-

гами... хоте(чи) мнѣ заби(т)... поча(л) и(з) ру(ч)ни(ц) стрѣля(т) (Житомир, 1609 *ДМВН* 142); если же нешторѣжне мѣстца // ѡныи трѣдныи минѣти, забравши рѣкѣми и ногѣми ш(т)всѣюль сѣкню жебѣ са ш тѣрна и хворѣсть не завѣдила... ѡкожѣ ѡко егѡ... жебѣ вдѣль не впѣло (Вильна, 1627 *Дух.б.* 26–27);

(кого, що і без додатка) (*мати можливість переміститися*) пройти: Перешо(д)шоу їсви на шною стороною мора, до оукраинѣ гадаринѣскихъ. стрѣтилиса с ни(м) два чѣлки. которые мали бѣси. вышо(д)ши зѣ грѣбовѣ, велѣми лютыи. такъ ажъ жадѣныи не могли миноути поуте(м) ты(м) (1556–1561 *ПС* 44); тые концы отогнены и приломѣлены, и знатѣ, же желѣзо приложивши до гаку, бито такъ у гака черезъ одверѣки,... ижѣ двери коморные пазѣ верѣхний у вѣ одверѣковѣ минули // же двери зѣ оныхъ гаковѣ праве добре знимано (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 316–317); жѣденѣ не могли и(х) миноути тою дорѣгою... а та(м) боура велѣкаа была на мори, и(ж) шѣнѣ корѣбль покрыва(л) са волѣнами (1645 *УЄ* № 32, 89).

2. (чого і без додатка) (*пройти, проїхати не зупиняючись, не звертаючи уваги; обминути*) минути: прото(ж) бра(т)ѣ. коли видимѣ оубогаго хоуда не минѣмѣ. милостыню ємѣ дай. а не посмѣиса хромѣмъ ни слєпомѣу (1489 *Чет.* 350); той зѣ великимѣ поспѣхомѣ идѣчи, и не хотачи минѣти Цѣркви Сѣои; встѣпилѣ помолитиса Гдѣ Бѣгѣ (поч. XVII ст. *Пчела* 7); Если оузришѣ осла ненавѣдачѣго тебе а ѡнѣ лежить под брєнемѣ не минѣшѣ але подвѣгнешѣ з нимѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.); не оузришѣ вола брѣта твоєгѡ або

совітѣю цѣнѣ пріймемѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 656); Не вѣдаєть члѣвкъ што ѡже минѣло а што по нѣмъ бѣде. хто ємѣ ѡзнаймѣть мѡже (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.);

(*невним чином пройти, відбутися*) минути: Кресѣ назначѡного Терминѣ Години минѣтъ трѣдно (Вільна, 1620 *Лям.К.* 6).

♦ **минути** *путєм див.* **ПУТЬ; очом минути див.** **ОКО.**

Див. ще **МИНАТИ, МИЯТИ.**

Пор. **МИНУЛЫЙ, МИНУТЫЙ.**

МИНУТИСЯ *дієсл. док.* Розминутися, минутися. ♦ **з правдою минутися див.** **ПРАВДА.**

МИНУТЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (який минув, пройшов) минулий: Князь Михайло, маршалокъ... а Ивашко, подскарбій, взяли личбу у мытника Луцкого // и Берестейского у Ларина... со всихъ мытъ на тыи минутыи два годы (Краків, 1504 *АЛМ I/2*, 148–149).

Див. ще **МИНУВШИЙ, МИНУЛЫЙ.**

МИНУЦЕЯ, МИНУЦЫЯ *ж.* Календар із прогнозами (чи з віщунством): Авра(м) зра(и)лєвичъ... мє(л) това(р) сво(и)... поезовъ цетковаты(х) иголь шпилє(к) минуцей и стуго(в) за копѣ г (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 20); ѡ сѡромъ вамъ... // тѡлко хвалѣте... то(и)... калєнда(р)... матошѣ котѡри(и) прѡтѣвъ новѡго калєндарѣ мѣнѣцый вѣдаєть (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.–47).

МИНУЦЫЯ *див.* **МИНУЦЕЯ.**

МИНУЩИЙ, МИНУЩІЙ *прикм.* Минущий, недовговічний: то(т) свѣтъ минѣщій

всѣ рѣчи котрѣи соу(т) на нѣмъ нѣчемныи и миноущій (к. XVII ст. *УС* № 31, 27); а та(к) члѣче хр(с)тыа(н)скый... ѡ(т)дала(и) мо(ж) ѡ(т) себє... всѣ миноущи(и) рѣчи того свѣта соуєтнаго (Там само, 28 зв.); а ѡпоустивши в нѣвє(ч) славоу сєго свѣта и маєтности миноущій, толко стара(л)са абы могѣ слѣжити избавитєлю своему (Там само, 58 зв.).

МИНУЩІЙ *див.* **МИНУЩИЙ.**

МИНѢСТРѢ *див.* **МИНИСТРѢ.**

МИНЯЙЛО *ч.* Мінайло. Вл.н.: Юско Мінайло (1649 *РВЗ* 376 зв.); Сидо(р) минѣ(и)ло (Там само, 437).

МИР¹ *див.* **МИРЬ¹.**

МИР² *див.* **МИРЬ².**

МИРА *ж.* (запашна олія) миро: Чу-жозємьскіє мѣдрѣцы Ха̃ привѣтали, злѣто лѣданъ и мѣрѣ іѣко пѣнѣ дали (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 33).

МИРАТИ *див.* **МѢРАТИ.**

МИРАУГОДНЫЙ *прикм.* Те саме, що **мироугодный**: Вторѣа причина, посромѡчєть красотѣ и пєстрѡтѣ мирауго(д)ны(х) и красотѣ любѣчи(х) своєю шпє(т)ностю и нѣкчємностю (п. 1596 *Виш.Кн.* 229 зв.).

МИРЕН *див.* **МИРНЫЙ.**

МИРКА *див.* **МѢРКА.**

МИРНЕ *присл. 1.* (дружелюбно, миролюбно) мирно: Ви панѡвє заховѣ(и)тєса ми(р)нє и справє(д)ливє прѡтѣ(в) слугѣ(м) //... мова вашѣ неха(и) завсє(г)ды бѣвѣє(т) з ла(с)кою ѡ(з)доблєна (XVI ст. *КА* 474–475);

те саме, що **мирно**² у 1 знач.: гедіоне бо-
лобане... твоа м(л)... са(м)... швеща(л) вса
аже еси пограбиль в монастыри ве(р)нѣти
што и до нѣ не ве(р)таешъ... де(р)жишъ
не пра(в)дѣючи ш чо(м) са тобѣ запрѣтило
было събо(р)не абы еси ве(р)нѣлъ... // и въ
все(м) ми(р)не жилъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238,
1–1 зв.).

2. Те саме, що **мирно**² у 3 знач.: Братствѣ
лвовскому ѡспениа прч(с)тоє бѣи матерє
божеи ш г(с)дѣ радовати(с) и мирне здрав-
ствова(ти) жєлає(м) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212).

МИРНО¹ *присл.* Одностайно, спільно: та(к)
намъ приходи(т) кончити тѣс справы ш(т)
старѣ(и)ши(н)ства дѣховного. Кусатся на на(с)
и кы(и)ми и ш(т)повѣдѣю шлахтою и ми(р)но
аъкъ бы є(д)но могли хо(т) хы(т)ро шбаваю(т)-
ся прє(д)ста соборѣ (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162);
и насъ протѣвко имъ... посилати рачиль,
Жебысмо въ сѣмъ житїи, его мїрно славачи,
и въ бѣдѣщемъ цр(с)тва Нб(с)ного достѣпити
оудостойлиса (Київ, 1625 *МКСВ* 131).

МИРНО² *присл.* 1. (без ворожнечі, сварок)
мирно: сами є(с)ми... ѡпокои(в)ши братство
по(д)шбороною и по(д)бл(с)венїє(м) наши(м)
зоставили, а тобѣ са заказало ми(р)но жити
до съборѣ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 2381); и аъкъ
б(г)ословенїє (!) прїємши, и ла(с)кѣ собѣ оу
них зѣднѣвши, в(ъ) свои полаты с мїро(м) са
въ(з)вращали, и цар(с)тво (богѣ поспѣшест-
вѣющѣ) ми(р)но и добре строїли (п. 1596
Виш.Кн. 66).

2. (без війни, у мирі) мирно: а тогди на(м)
богданѣ воєводы да є(ст) шпа(т) слобо(д)но и
доброволно и мирно и безпечне и бє(з) жа(д)-

нои шкоды выити из землѣ королѣ полского
(Ясси, 1510 *Cost.DB* 473).

3. Мирно, спокійно; сумирно: Зачымъ абы
и ва(м) Прешєдши(и) и Милосє(рд)ный Бгѣ
Тѣ за живота Мирно и спокійне на сє(м) свѣ-
тє мѣзє(р)номъ Прожити (Львів, 1609 *ЛСБ*
422, 2); а вѣша мѣ за дє(р)зновєнное про(с)тите
и ми(р)но здра(в)ству(и)тє (Афон, 1614 *ЛСБ*
446, 1 зв.); гдє теж маєт при собє мети там
блаженного во ермонасєх Кєрасима, игу-
мена Угорницкого, для отправоваия хвалы
Божєє в томѣ же манастирє, гдє мирно прє-
бываючи //... повинни будут за продки мои
и за мене... Господа Бога просити вѣчными
часы (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 471–472);
placido, кротко, тихо, мирно (1642 *ЛС* 317).

Див. ще МИРНЕ.

МИРНОСТЬ, МИРНОСТЬ *ж.* (злаго-
да, спокій) мирність, мир: Не пришовъ емъ
поверечи мирнусть на землю, но мѣчъ, аъкъ
Христови не было мирности на земли... той
не лише што бы котрыи вѣрують на него (и)
воюють изъ правдовъ (XVI ст. *НС* 86); Тре-
тяя хосна рождєствомъ Христовымъ єсть
сєсє: аъкъ овунъ тѣло узавъ на сєбє,... аъкъ и
насъ Господѣ судивъ, и токмивъ, и изъвзавъ
духомъ свѣтымъ, и загодовавъ... мирнусть,
што учинивъ межи нами (Там само, 194).

МИРНОСТЬ *див. МИРНОСТЬ.*

МИРНЫЙ, МЪРНЫЙ, МИРЕН *прикм.*
1. (схильний до злагоди, миролюбий) мирний:
Научися и отъ Самого Хрыста Спаса нашє-
го, Цара мирнаго который мовитъ: “єсли бы
тобє хто далъ поличокѣ, наставъ єму и дру-
гий” (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1057);

Кольми паче другий народ о пустыни не мыслит, от того жь тѣ и нас не зовут некого, бо бых не мирен был (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); и научила церковь Христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязненным и мирным, а не жестоким (1608–1609 *Виш. Зач.* 206);

(який виражає злагоду, миролюбність) мирний: ннѣ же блг(д)тию хвою, и стѣ(и)-шого патріа(р)ха ми(р)нымъ пасты(р)ски(м) стрѣсение(м), и ваши(м) поспѣшение(м), в ти-хости пребывае(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); А которая мудрость зъ высоты, первѣй есть чиста, потомъ же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и оцѣновъ добрыхъ (1603 *Пит.* 106); Тот бовѣм нас тоє глупости научил... когда з мирского староза-коннаго, ревниваго и сварливаго разуму вы-звуся... и крест Христов страдателный (вѣру и разум простой, мирный и духовный) уло-вил и восхитил (1608–1609 *Виш.Зач.* 205).

2. (позбавлений тривоги, спокійний) мир-ний: Скоры ноги ихъ прулляти кровь, скру-шѣня и мука на ихъ пути есть, и мирного путя не познали (XVI ст. *НС* 124); Цнѣй Григорій... Крѣсѣ вѣкѣ своего вѣ мѣрныхъ лѣтъ догналь, и Статѣчнѣ живота своѣго до-кональ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7); прошоно и о хрестиянскую кончину в мирном и не-мятежном жытии, а по исходе от тела сего о жызнѣ вѣчную в царствии небесном (Луцк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746).

3. (угодный Богови) милый: И прине(с) пре(д) кіото(м) офѣрѣ всі(х) всесѣжженіи мѣрны(х) Гви (Київ, 1619 *О обр.* 4);

праведный, правильный: г(с)ѣ бѣ навѣстилъ на(с). и направилъ ноги наша на поу(т) мир-ныи. нинѣ нѣо хвалитса звездою своею. што шла пре(д) цѣри перски(м) (1489 *Чет.* 113).

МИРО, МИРО, МЫРО, МѢРО, МЮРО с. (*запахна олія*) миро: хсѣ бѣ нашѣ тѣломъ на кр(с)тѣ оумерлѣ былѣ. и мѣромъ помазанѣ. и въ гробѣ положенѣ бы(л). нашего ради сп(с)ниа (1489 *Чет.* 119 зв.); принесѣм же братіе. и мы емоу вмѣста золота правдѣ. вмѣ-сто мюра. любо(в) ко братіи своєи хр(с)тѣа-но(м). (Там само); маѣа. котораа помазала гѣ миромъ. (1556–1561 *ПС* 393 зв.); што (ж) тыѣ жены стѣи іс ты(м) мыро(м) ишли. а и(н)ши(х) мастіи розмаиты(х) с собою несли, абы помаза-ти хѣ и(з)бавителя своего (к. XVI ст. *УС* № 31, 60); Такъ былѣ обычай жидумѣ погрѣба(ти)ся, штобы мастити мѣромъ тѣло, штобы запахло (XVI ст. *НС* 56); Не вѣдишь ли што на(д) оумерлыми чѣнимо, спѣва(н)емъ и пѣсньми провѣдимо през то и похвалѣ къ Бѣ показѣю-чи... мѣро и олівѣ вливаемъ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 161); Мѣро: Моѣс (Жовква 1641 *Dict.* 69);

(освячена запахна олія, яку використовують у церковних обрядах і таїнствах) миро: Скри(н)ка цѣприсоваа ѣвы(ш)ки по(л)тори пади вши(р) болшѣ пади (в)до(л)жѣ ло(к)-та... не мало рѣчи цѣ(р)кви по(т)ребныѣ тако миро котори(м) де(т)и при крѣще(н)ю помазѣю(т) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 161); Дали вробити флашку срѣбрную на миро стѣе (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3); На святомъ крѣщеніи мѣромъ не помазуютъ дѣтокъ, але слиною съ землею смѣшавши (бл. 1625 *Кир.Н.* 26); Вѣщѣ далѣчайшаа тоѣ таїны, естѣ мѣро которѣе зѣ олівы з балѣсамомъ, а ѣнѣ-

шими аромáтами во(н)ными змѣшáное бывáеть чѣнено (Львів, 1645 *О тайн.* 28).

МИРОБЛАГОУХАНЬНЫЙ *прикм. у ролі ім., с.* Те, що має аромат мира: На писме... и то написано, якобы наши церымонии Греческие болшей зъ Евангелицькими, а нижъ зъ Римляны, згажатице // мели:... власне такъ се згажають, якобы коли старожитное зъ новотою,... мироблагоуханье зъ грязью, свѣтлость съ темностию (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1007–1009).

МИРОВАНІЄ *с.* Примирення: мированіє, помиренье пои(д)на(н)є (1596 *ЛЗ* 56).

МИРОВАРЕЦЬ *ч.* Продавецъ фарб і мазей: pigmentari(us), мироваре(ц) (1642 *ЛС* 316).

МИРОДЕРЖЕЦ *див.* **МИРОДЕРЖЕЦЬ.**

МИРОДЕРЖЕЦЬ, МИРОДЕРЖЕЦ, МІРОДЕРЖЕЦЬ *ч.* Диявол: міроде(р)жѣць, де(р)жа(в)ца́ того свѣ́та (1596 *ЛЗ* 561); костел... тое нашол,... ибо тожь миродержец и знаменник прелестнаго вѣ́ка сего своих поклонников и угодников ничем иным в первых не радуєт, только щастием жизни сея суетныя вѣ́нчаєт (1608–1609 *Виш.Зач.* 224); А же нужду от навѣ́та диявола миродержца, страстно владычествующаго, страдает, в искупѣ́ жизни обрѣ́тающися зде, — не подобает ми время подробно изглаголати (бл. 1610 *Виш.Посл. до Княг.* 235).

Див. ще **МИРОДЕРЖИТЕЛЬ.**

МИРОДЕРЖИТЕЛЬ *ч.* Те саме, що **миродержець**: Протѣ́вꙋ мирꙋдержѣ́телей, а Нарꙋда лю(д)скоꙋ гꙋбѣ́теле(и) Протѣ́вꙋ дꙋхꙋ(в) гꙋрде́ливы(х) Ча(р)тꙋ(в) гнѣ́вливы(х) (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ* 131, 1, 282);

Павел... ко ефесяном тако глаголет: “Яко нѣсть наша брань ко плоти и крови, но к началом и властем, к миродержителем тмы вѣ́ка сего, к духовом злобѣ́ поднебесным” (1608–1609 *Виш.Зач.* 206); Прѣ́то прѣ́йдѣ́те ко́ мнѣ́ блꙋ́гослове(н)нѣ́и снꙋ́ве ꙋ(т)ца мо́его нб(с)ноꙋꙋ,... цр(с)тꙋꙋѣ́те со (м)но́ю; вꙋ́ домꙋ́ сла́ви мои,... ꙗкꙋ а(з) побѣ́дѣ́хꙋ́ мѣ́ра, и само́ꙋꙋ злослѣ́воꙋꙋ миродержѣ́теле (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.).

МИРОЛЮБЕЦЬ, МИРОЛЮБЕЦЬ, МІРОЛЮБЕЦЬ *ч.* Той, хто виявляє пристрасть до мирського, земного: Знаем, яко рекл Христос Петру, а не нынѣ́шнему миролюбцови папе: знаєм, як “врата адови не одолѣ́ют”, — але восточных (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 183); На тое вам коротко отповѣ́м, и от искуса глаголю, а не от самофалки: за единого, в горах и пещерах сѣ́дящего руского инока тысячю домолѣ́жных и в полатах упокоєвающихся миролюбцев, мясоедов, роскошных мнихов латынских не промѣ́нил бым (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 244); дѣ́аволь... кра́десть ꙋ(т) дꙋ́шꙋ члꙋ́вчєски(х); та́ковꙋ́ю па́мать: и вꙋ́ забѣ́тїє ꙋ́скає(т), а са́мыхꙋ́ мѣ́ролюбцꙋ́ꙋꙋ, и грѣ́хотвѣ́рцꙋ́ꙋꙋ; оꙋ́ безꙋ́стра́шїє прѣ́водѣ́ть (Чернігів, 1646 *Перло* 124); Гдє́ мѣ́росто́а́нїє, и лю́бѣ́вь зꙋ́ Бꙋ́гомꙋ, и съ А́гглы // є́ꙋꙋ сꙋ́ыми, но вса́ сіа́ де́аволь; ꙋ(т) мѣ́рꙋлю́бца кра́десть, и спокрѣ́ваєсть, и вꙋ́ спа́къ ꙋ́бращає́тꙋ́, ꙋ́нѣ́и вѣ́къ бꙋ́дꙋ́щїй (Там само, 124 зв.); по чо́ то́ же ты сꙋ́атный миролю́бче грѣ́хами са́ ко(р)мы́шь (Там само, 126 зв.).

Див. ще **МИРОЛЮБНИКЪ.**

МИРОЛЮБИЄ, МИРОЛЮБІЄ *с.* Пристрасть до мирського, земного: Видители ва́шꙋ́ слꙋ́потꙋ́, ꙗ́ко во по́гибе(л) миролю́біа

҃гра(з)ли ёсте (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.); Уже бо в конец в том невѣрию заматерели, уже бо в конец в миролюбии утонули (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 162).

МИРОЛЮБІЄ *див.* **МИРОЛЮБИЄ.**

МИРОЛЮБНИКЪ *ч.* Те саме, що **миролюбець**: И ты, русский роде, теперь утверждайся, межи ересями во вѣри мужайся // Воля ест господня нам ныне терпѣти, а миролюбником время богатѣти (к. XVII ст. *Укр.п.* 80–81).

МИРОЛЮБНЫЙ *прикм.* Який пов'язаний із пристрастю до мирського, земного: узріте подобны(х) и миролюбны(х) ксе(н)-дзовъ бискѣпо(в) тогда бѣвши(х) мниховъ того монастыра в которо(м) са тѣе чѣдо на обличѣніе нече(с)тїа и(х) стало (1598 *Виш.Кн.* 305); Уже бо в конец в том невѣрию заматерели, уже бо в конец в миролюбии утонули, а для того оставимо их ратовати и с той погибели миролюбное извлекати, да не и сами с ними погрязнемо и утонемо (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 162); Истинно, яко в Лядской земли... титулы, и вавилонская музыка... тако и овде — власть безецность, роскош тѣла, угодное житие безбожных и невѣрных турков миролюбную мысль до себѣ притягает (1608–1609 *Виш.Зач.* 129); Сего всего, миролюбный иноче, во общении людском без подвига пустынного получить не можешь (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 246).

МИРОЛЮБЬЄ *с.* Те саме, що **миролюбис**.
◊ **гнѣздо миролюбья вити** *див.* **ГНѢЗДО.**

МИРОНОСИЦА *див.* **МИРОНОСИЦЯ.**

МИРОНОСИЦЯ, МИРОНОСИЦА *жс. 1.*
(одна з жінок, яка принесла миро для пома-

занья тіла Христа у гробі) мироносиця: и наперѣеи х(с)ъ яви(л)са женамъ мироносица(м) (1489 *Чет.* 225); А в соуботоу на свитаню мвроносицѣ прибѣгли, и ап(с)ли почали са збирати по единому и та(м) ждали а(ж) Хс̄ воскресе и(з) мрѣтвы(х) (XVI ст. *УЄ Трос.* 83); са(м) ѿко прав(д)ивы(и) бѣ по смр̄ти своей и(з) мрѣтвы(х) рачи(л) востати... ѿ чо(м) аг̄гль повѣдиль его внымъ ст̄ы(м) мвроносица(м) (к. XVI ст. *УЄ № 31, 41*); И Мвроносицѣ щасливыми зоста́ли Котрые у гробу, през всю ночь стояли (Львів, 1630 *Траг.п.* 176); А са(м) свѣто(м) славы свой, Миронѡсица(м) нестраше(н) явлае(м), Плáčь и рыдãніе ѡхъ сãмъ оутолае́шь (Чернігів, 1646 *Перло* 43); **недѣля (Неделя) мироносиць (мироносиць)** *див.* **НЕДѢЛЯ; Неделя в мвроносица(х)** *див.* **НЕДѢЛЯ.**

МИРОНОСАЩІЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Який приносить миро: Мвроносащїи Жѣны; Хр(с)та оу Грѣбѣ шѣкали, и тамъ чѣднихъ аг̄гльѡвъ ѡгладали (Чернігів, 1646 *Перло* 61 зв.); Мвроносащїи Жѣны... аг̄гльѡвъ ѡглада́ли Котѡрыи Вѣскр(с)ніе Хѡѡ ѡмъ ѡповѣда́ли (Там само).

МИРОПОЛОЖНЫЙ *прикм.* Який входить до складу мира: Которая есть то тая, жь то оуступаетъ чересъ поустынию какъ бы столпъ домный зъ добровонныхъ рѣчей мирра а ливана а всякого пороху мироположного аптекарева, зложеного зъ розполистыхъ зелеи? (поч. XVII ст. *Песн.п.* 52); Встань вѣтре, отъ полночи, а встань, вѣтре полуденный, провейте огородокъ мои, мироположныхъ апатѣкъ добровонныхъ рѣчей ее (Там само, 53).

МИРОПОМАЗАНІЄ, МІРОПОМАЗАНІЄ *с.* (одне із семи церковних Таїнств)

Миропомазанія: Црковъ восточнаа при тайни с(т) Крщєніа, и тайнѣ мѣропомазаніа w(т)правѣсть (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 23); В той наѣце нашої w тайне мѣропомазаніа даной, тые wco(б)лїве рѣчи в' памѣти мети маємъ (Львів, 1645 *О тайн.* 34); и любо пре(з) Крещєніе дхѡвное w(т)рождаемса, пре(з) Мѣропомазаніе в' Вѣрѣ и ласцѣ Бжой оукрѣплаемса (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912); Найпервѣй, абы заразъ по Крщєніи... тотъ Сакраментъ стый былъ на(д) тымъ w(т)правованный... гдыжъ Црковъ стѣа тые Сакраменты споль злѣчила Крщєніе, и Мѣропомазаніе (Львів, 1646 *Зобр.* 43 зв.).

МИРОСЛАВНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Славнѣйший, вѣдомѣйший у миру: Начну (ж) w(т) мирославнѣйши(х). Пер'во его м(л) каштелян Потѣ(и) ес(л)и и каштеля(н)ства титу(л) дого(н)и(л), алѣ то(л)ко по чотыри слуговины и во wдѣ(ж)ди якаа барва вомѣститиса могла, за собою волочил (1598 *Виш.Кн.* 274 зв.).

МИРОТВОРЕЦЪ, МИРОТВОРѢЦЪ *ч. (той, хто сприяє миру, спокою)* миротворецъ: w преславныи ап(с)лѣ... ты еси мѣчникомъ крѣпость... воздержавшихса поспѣшникъ в законъ преспевающи(х) миротворѣцъ... црѣмъ и князѣмъ... заступни(к) (1489 *Чет.* 228 зв.); хочемъ ли зарплату, отъ Хрыста миротворцемъ обещаную заслужити? (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1015); Двѣ же стихіи, междѣ собою вра(ж)доуютъ, и вал'кѣ вѣдоутъ; вода и огнь: и для того ихъ прем(д)рый съдѣтель розсѣдѣвъ на рѣзныи мѣста далѣко w(т) себѣ... воздѣхъ же посрѣдѣ ихъ якаа перегорѣда, и миротворецъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.); расіфер, миротворецъ (1642 *ЛС* 297); Прїйдѣ-

те миротворци; какъ да воспрїимете снѡвство Бжїе: w(т) w(т)ѣа моѣгw Нб(с)ногw; и бѣдете наслѣдницы; цр(с)тва егw вѣчногw (Чернігів, 1646 *Перло* 160).

МИРОТВОРИТИ *дієсл. недок.* Умиротворяти: реграсо, миротворю (1642 *ЛС* 310).

МИРОТВОРѢЦЪ *див.* **МИРОТВОРЕЦЪ.**

МИРОУГОДНЫЙ *прикм.* Який надає перевагу мирському, земному: Трѣтаа причина, рѣгає(т) и бѣ(з)чѣ(ст)и(т) ми(р), занѣ не любѣ(т) его очи мироугодныѣ, што нецудны(и) кшта(л)тъ ношенѣ вымышлѣ(н) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229 зв.).

Див. ще **МИРАУГОДНЫЙ.**

МИРРА *ж. 1.* (*Commiphora myrrha* L.) (*тропічне дерево*) мирра: Коли естѣ былъ царь оу ѣдлѣ, нардусъ мой далѣ естѣ вонность свою, снопокъ мирры милыи мои мѣнѣ межи персей моихъ пребывати будетъ (поч. XVII ст. *Песн.п.* 50); Докуль ся день не наклонитъ а не схилитъ тѣнѣве, поиду на гору мирры а на погорахъ кадила Ливанова (Там само, 52).

2. (*ароматна смола цього дерева*) мирра: ароматы: Вѣнѣ, пахнѣчїи рѣчи: перфѣмы, кадїла, мѣрры, корѣньѣ, зѣла пахнѣчїи шлѣ(и)ки (1627 *ЛБ* 181); Томѣ жѣ Мѣррѣ з' Кадїломъ нѣхъ Вѣщковѣ нѣсѣтъ, Не Рождество лѣчѣ з' мѣртвыхъ в'ста(н)ѣ южѣ голосѣ(т) (Київ, 1632 *Євх.* 297); Мѣрра...// нѣакѣю мѣцѣ маѣтъ сѣшѣчѣю, котѣраа вѣл'гѣтност' з' тѣла вытагѣст' (Київ, 1637 *УС Кал.* 229–230).

МИРСІНА *ж.* Те саме, що **мирт**: мѣ(р)та, мѣ(р)сїна, дерево естѣ вѣ в'лѣше(х) котѣрого

а́годы ба(р)зо сма(ч)ны сѣтъ и ти(с)нѣ(т) з ни(х) вино (1596 ЛЗ 58).

Див. ще МИРТА.

МИРСКИ *присл.* (не по-церковному, не духовно) світськи, по-світськи, в миру: бы(л) ли еси в той //... ска(р)бници, Где паве(л) слыша(л) неизрече(н)ные бесѣды; которы(х) тѣло(м) ѡбложе(н)ны(м), и ми(р)-ски живѣчи(м)... повѣдяти... не могъ (1599 Виш.Кн. 218 зв.–219).

МИРСКИЙ, МИРСКИЙ, МИРЬСКИЙ, МИРЬСКИЙ, МИРЬСКИЙ, МИРЬСКИЙ, МИРЬСКИЙ, МИРЬСКИЙ, МИРЬСКИЙ *прикм.* 1. (не церковный, не духовный) мирський, світський: сѣтъ иванъ... жи(л) бо во поустыні... и ничо(го) же имѣ(л) мирского. ни оу храме жи(л) (1489 Чет. 270 зв.); И ѡ(т)провѣдили єго черныце(м) до границы, ѣ знали з него чернѣство и пусти(л) єго в^ѣ мирскѣхъ шатахъ а сами вернѣлиса (Острог, 1509–1633 Остр.л. 129); Поп, который бы собѣ церков купил от мирское власти и дедицтвом на свои потомки себе привлащал... такового попа... не маєт єго єпископ совершати (Берестя, 1591 ППФ 104); Ѡбаче где са то(л)ко ѡ(т) васѣ ѡбрѣтае(т) исти(н)ны(и) сѣени(к), ѣно(к) цѣмѣдрѣ ѣ мирского житиѣ х(с)тѣани(н) православны(и) которѣи ѡ(т) трѣда своего житѣе свое бѣгобойне живѣчи... правдѣ видѣти альче(т) (п. 1596 Виш.Кн. 263 зв.); а хто бы колвекъ такъ отъ священного, якъ и мирского стану з оными обцоваль... теды заразѣ... на таковыхъ клятва, анаѣема... вкладается (Київ, 1626 ЧИОНЛ V-3, 219); mundan(us), ми(р)ски(й) (1642 ЛС 274);

(*нечернечого сану*) мирський: А злыхъ брата май любыи, (не) наслѣдуйме, а братами своими не пыхуйме, также и попы духовными и мірскими, чомъ такыи отци, которыи // дѣтѣи своихъ на доброе не учили каравѣ Господѣ... велми (XVI ст. НЄ 217–218); ѡ сѣмѣ смотрѣхѡмъ, ѡ... мірскихъ слѣжителехъ, Цркѣвныхъ^ѣ, што не имѣще законна брака священствоуѣтъ, а нѣкотѣрѣи и налѣжники маѣж(т) (Львів, 1614 Вил.соб. 11); до тыхъ єдна(к) ѣслѣгъ и сѣе(н)ника ми(р)ского ѣ(к) припѣщати маю(т), та(к) изъ ты(х) прихода(в) ча(ст) певнѣю давати мѣ пови(н)ны (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 75);

(*властивий світським людям*) мирський; людський: И за(с) для того нехорошѣю ѡбѣ(в) носи(т)... бо если бы хорошѣю ѡбѣ(в) любы(л) еще бы помысло(м) в мірѣ са знаходи(л)... и в годности м(д)рованѣи мирского с тобою дворанино(м) в^ѣ ѡдно(и) господѣ бы са зна(и)шо(л) (п. 1596 Виш.Кн. 234 зв.); хоть же наиболший зверхний хитрословец и философ, але еще если ся не отлучить в пустыню от челѡвѣк, страсти мирскихъ всѣхъ, ни единое... свободитися // не может (1615–1616 Виш.Поз.мисл. 240–241); и мира, повѣдают, ѡтлѣчаются, а в мирскихъ злостехъ валаются (поч. XVII ст. Вол.В. 81);

у ролі ім., ч. (той, хто не має духовного сану) світський: <...масть сего ѣчити...> не тільки ми(р)ски(и), но и вы(ш)ше ми(р)-скихъ. абы ты(х)... не зоста(л) вѣнєнь ни за єдино(г) бѣгу вседе(р)жителю (Львів, 1587 ЛСБ 87); А ктѡ бы смѣлъ сѣмѣ прѡтѣвитисѣ, или сѣеникѣ, или мирьскѣи таковѣй да бѣдѣтъ ѡ(т)лѣчєнь ѡ(т) оѣа и сѣна и сѣого дѣха

(Львів, 1590 *Гр.Роз.* 1); Принесѣте по́честъ сщ҃еници пастырэва зверхнѣйшемъ, принесѣте по́кѡръ и мѣрскіи ꙗко всѣхъ началнѣйшемъ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Надъ отца и матеръ единого родича не имаеме розумѣти, али также усѣ прироженни нашѣ и старшіи, такъ мѣрскіи, ꙗкъ и духовънии... довжны есме у чести имати (XVI ст. *НС* 217); Тому поклепу на Златоустого, коротко мовлячи, не вѣримо; бо если Златоустый о мирскихъ промышлял; жебы ся спасали, далеко подобно болшей о иноцѣхъ, которые ужъ и во слѣд спасения пош-ли (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 239); Та(к) тежъ жонатыи мѣрскій, бо(л)шѣ // ни(ж)ли бѣ(з)-жѣнѣный <грѣшитель>, если бы обѣдва впади вѣ прелюбодѣаніе (Львів, 1645 *О тайн.* 60–61); **мирские** (мирськіе, мирьстїе, мѣрськіе) **люди** *див.* **ЛЮДИ**; **мѣрскіи люди** *див.* **ЛЮДИ**; **мирский** (мирський, мѣрскій) **человѣкъ** (**чловѣкъ**) *див.* **ЧЛОВѣкъ**.

2. Земний, сьогосвітній: Не ви(ди)ши ли и(ж) то(т) на пѣти живота вѣ(ч)на(го) стои(т), а ты еще на пѣти погѣбе(л)но(м) мирьско(м) стоиши (п. 1596 *Виш.Кн.* 247 зв.); Хто (ж) естѣ шла(х)ти(ч), то(т) которій з нево́лѣ мѣрское кѣ бо́гу вырне(т) (Там само, 257 зв.); И все протівное дѣлають Христови, и не послѣдуть святому Петро́ви, и божую сла́ву мирскою прикрили, и духовный розум плѣтским помрачили (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); Сего ради пытаю ѡ(т)че преподобне, твоее стѣни житиемъ незлобне, почто ѡстависте ми(р)скую красоту и невидимѣю ищите добротѣ (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 76); И самое его святое евангеліе, изали намъ не объявило, же суть покусамы діаволскими царства мѣрские, воло-

кучіе до отступеня одъ Бога? (1603 *Пит.* 31); Безпристра́стїе: Не знево́ленъ ѡ(т) мѣрски(х) красѡт, и по́хотей (16276 *ЛБ* 6);

у ролі ім., с. Земне, сьогосвітнє: лють тобѣ дїшѡ ѡ сѣтьи ѡ мирьско(м) печешися. и ѡ то(м) плачеши. а ѡ грѣсѣ(х) ни ѡдиное слезы не испустиши. (1489 *Чет.* 354).

◇ **кругъ мирский** *див.* **КРУГЪ**.

МИРСКИЙ *див.* **МИРСКИЙ**.

МИРСКО *присл.* Те саме, що **мирски**: ꙗ(к) пѣ(р)во вѣ ми(р)скѣ(м) станѣ та(к) и нѣъ бо рекомо в дѣховно(м),... ми(р)ско живете и м(д)рѣете (1598 *Виш.Кн.* 280).

МИРСТВОВАТИ, МИРЪСТВОВАТИ *ді-есл. недок.* (із ким) (*жити в мирі*) миритися: тѣи стихїи ѡ(т) початкѣ свѣта сѣ собо́ю вѣ по-ко́ю живѣтѣ и мирьствѣють, ажъ до конѣчины свѣта (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. ненум.); А ты с тѣми ласка́ве мирствѣешъ, и Гойныи дѣры намъ дарѣешъ (Чернігів, 1646 *Перло* 27 зв.); Посадилъ есѣ при бѡкѣ своѣмъ // грѣшникѡвъ, Разбѡиникѡвъ, Мытарей... и пока́вшихся, с тѣми ми(р)ствѣешъ (Там само, 28 зв.–29); Грѣшницы Тебѣ без бѡазни витѣають... А ты с тѣми ласка́во мирствѣешъ (Там само, 58).

МИРТОВИЙ *прикм.* Миртовый: gusceus, миртови(й) (1642 *ЛС* 358).

МИРТ *ч.* (Myrtus) *типт:* myrtus ми(р)т (I пол. XVII ст. *Сем.* 118).

Див. ще **МИРТА**.

МИРТА *ж.* Те саме, що **мирт**: мв(р)та. мв(р)сіна, дерево естѣ ве вѣ ло́ше(х) котѡро-

го ягоди ба(р)зо сма́(ч)ны сѣть и ти(с)нѣ(т) з ни(х) вино (1596 *ЛЗ* 58); myrtus, мирта (1642 *ЛС* 276).

МИРЩИНА ж. Примирення: З винъ мѣща(н)скихъ старосте иде(ть) в̄ гроши: кѣницы з ми(р)щины старосте ӣ гроше(и) во(и)тѣ д̄ (1552 *ОВол.З.* 200).

МИРЬ¹, МИР, МІРЬ, МІРЬ, МЪРЬ ч. 1. Вселенна, всесвіт: свети(л)никъ всего міра погоубила зломыслие(м) свои(м) (1489 *Чет.* 272); В лѣто ѡ(т) со(з)дания мирѣ... в̄ на де(н) стрѣтениа гѣ нѣшего... В то время пришли пре(д) на(с̄) и пре(д) наше право дѣховное гражданѣ града Кома(р)на (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); К(д)ы іс̄ хс̄ мѣ(л) ити на смръть. А ѡ(т) повѣдиль тыи слова до ѣчнѣковъ свои(х)... вы бѣ(д)тѣ сталими, абовѣмъ а звитажоу ми(р) (к. XVI ст. *УС* 31, 81); Мала бо е(ст) капла из мора едина, и ми(р) ѣв(е)с ѣ Бѣа ѣко паѣчина (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 112); Лѣта отъ создания міру 6545 мѣсяца немврія 4 дня, небу подобная и пречудная церковь св. Софіи въ Кіевѣ посвячена естъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1608); Кнѣга глаголемаа крѣникъ сіречь собраніе ѡ(т) многихъ лѣтописецъ ѡ(т) многа мѣло ѡ(т) бытіа ѡ(т) сотворѣніа міра (серед. XVII ст. *Хрон.* 1).

2. (земля з усім, що на ній існує) світ: та(к) починаєть с̄тѣи дѣхъ на немъ. ѣко солнце сѣає(т) во мирѣ. и тако просѣа(ет) дѣа его пре(д) англы бѣжыми (1489 *Чет.* 149); Прото и прикрѣтѣа не потребовѣл члѣк, і на(г) бѣдѣчии не стыдѣлса. Но ѣко слѣнце і лѣна освѣшваючи (!) весь мирѣ... //... своєю наготою красѣю(т)са; тѣкже и родоначѣлникѣмъ нашымъ попѣщено бѣло... родѣчею охандѣжностю красовѣти(с)

(Острог, 1588 *Сур.* 4–4 зв.); Бѣдѣмо та пре(д) всѣми вѣлбити істин'ный нашъ пастырѣ, Не тѣлко на сѣмъ єдиноѣмъ мѣсци нѣ и по всѣмъ мирѣ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Реченіе же Вѣше Таковы(и) подѣбны(и) ѣбразъ нѣсѣть. Іѣко ѡ(т) ѣбоги(х) до богатого, ѣко ѡ(т) прѣсты(х) до хитрого... ѣко ѡ(т) ничего не маючи(х) до миро(м) панѣючого... пробѣгли есте (1598 *Виш.Кн.* 294); ѡ в'торѣмъ видѣмомъ мирѣ тѣкже и свѣтъ сѣи видѣмый, міромъ названъ естъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. нenum.); Вѣдѣли бовѣмъ члѣка, и не вѣдали же Бѣ е(ст) Вѣдали егѣ Сѣна Мрѣина, члѣка живѣго бѣдѣчѣго з' нѣми в' мирѣ (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123 зв.); Перѣшли Рыбѣтѣове вѣсь мирѣ, и хѣрого [и недѣжѣго егѣ] знѣшѣдши до здорѣв'ѣ привѣлѣи (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128 зв.); Вы нѣ то самѣе Бѣгомъ избранны и въ мирѣ въ всѣ стрѣны; посланы. Абѣ то всѣ Нарѣдѣве чѣли, И кѣ Бѣѣса презъ вѣсь навѣрнѣли (Чернігів, 1646 *Перло* 145);

(земне життя в усіх його проявах) світ: а коли ва(с) тѣе дѣбре зрѣди(т)... так' бо ре(ч) всѣкоѣму трѣфи(т)са, котѣрый въ мирѣ богѣтѣе(т), а не в' бѣ (п. 1596 *Виш.Кн.* 254); Не хочѣт бог єдности не по егѣ воли, и зѣ то карѣет, абѣ егѣ знали, // потоѣом и огнемъ людѣи непокѣрныхъ тѣлу и грѣхови и миро-ви вгѣдныхъ (к. XVI ст. *Укр.п.* 75–76); црѣкѣвѣ сѣѣонскаа ма(т)ка нѣша... розширѣєть сердѣце своѣ радѣстю вѣчною ѣко ѡбернѣлиса до нѣи мнѣгѣи нарѣды ѡ(т) мѣра мнѣгомѣтѣжного міра (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63); Але ми чѣсь до Дѣтѣи... Жѣбы старѣсть, сѣвизнѣ, ѣблѣд-ного міра. Выслѣдивши дознали же вѣже и сѣкіра, з дѣвнѣхъ чѣсовъ ѣстрѣт'са (Вільна,

1620 *Лям.К.* 18); Відишь ꙗкъ мірь, и похоть з' свѣто(м) преминаєть А творай Волю Божию вѣчнє перебуваєть (Київ, 1622 *Сак.В.* 41); **въ мирь приходити** — з'являтися на світ: Горє члѣк' томоу И(м) же събла(з)на въ ми(р) приходи(т). лѣпше бы ем' самом' собѣ оувазавши камѣ(н) млы(н)ны(и) на шію и штопити(с) (XVI ст. *УС* № 29519, 30 зв.); **мир (мірь, мѣрь) сей, сей мірь** — цей (сей) світ: Нехай же вас хитро мир сей не полонить, ани прѣлесть до греха не зъводитъ (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); Радѣйсѣ Михайле Архїстратїже, Ты славенъ въ мірѣ семъ ꙗвисѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Бы(л) ли еси в то(и) ска(р) б'ниці, гдє ч(с)ти Корони слава вѣчнаѣ, въ мѣрѣ семъ стра(ж)дѣщи(м) лежи(т) (1599 *Виш.Кн.* 218 зв.); По разорѣнію сегѣ міра видѣмого, и по ѡном' ѡгненномъ потѣпѣ... настѣпить всѣ нѡваѣ; и вѣчнаѣ не премѣннаѣ рѣчь (Чернігів, 1646 *Перло* 143 зв.); **мірь Божїй** — Божий світ: Прѣто ср(д)це моє ѡ(т) радѣсти играє(т) // и Веселыи пѣсни Бг' своєм' спѣваєть, ꙗко мірь Бжїй на земли ѡгладаєть (Чернігів, 1646 *Перло* 27–27 зв.); **князь мира сего див. КНЯЗЬ.**

3. (*рід людський*) людство: Тоє приказоую вамъ. абысте миловали ѡдины дроугого. а если миръ ва(с) ненавиждить. видите, иже и мене пер'ше ѡ(т) на(с) възненавидѣль (1556–1561 *ПС* 416 зв.); Господь наш спаситель нищету претерпѣл и во страданїи увесь мир освятил (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); Такъ возлюбил Богъ мир, же Сына своего едиnorodного послалъ, абы каждый вѣруючи в него, не погинул, але абы мѣль животь вѣчный (Львів, 1605–1606 *Перест.* 49); Вдѣчность... Петр'ѣ

Могїлѣ... ѡдѣ Спѣдеѡвъ... При вѣншованїю свѣт' хвалѣбныхъ Въскр(с)нїѣ Хѣ Спсїтеля мір', повинне а оупрѣимє ѡ(т)данаѣ (Київ, 1632 *Євх.* 291); Абы твоѣ слава Нб(с)ногѡ Пана... //... Была всем' мір' вѣрнымъ на сп(с)нїє (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.–74);

(люди певної суспільної групи, світогляду) світ: а та(к) ꙗ... на порзбѣ ѡ(т)цовѣ ѡне(в)-ски(х)... маю сѣ печаловати... ижебы они г(с)да бѣа просили за короля... и за в'ве(с) миръ христїѣ(н)ски(и) и за родичи мои и за мене грѣшнаго (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2).

4. (*люди у великій кількості; громада*) народ: Рекль ємоу їюда, не ѡнонь который биль с'скарїѡта. гї. ш'то має(т) быти. иже ты намъ хочешъ сѣ оуказати. а не мирови (1556–1561 *ПС* 413);

у ролі присл. (**всѣ**) **міромъ** — (*разом, спільно*) миром: Што мы всѣ міромъ, то єсть поспулствомъ такъ тутошнимъ, ꙗко зъ околичныхъ далекихъ сторонъ,... видечы, ижъ насъ до соборной церкви... отпраѡвовать хвалы Божєе не допущоно освѣдчившы, порядкомъ звыклымъ фалу Божую у Кїєвѣ у церкви тежъ соборной светое пречистое отпраѡвали (Київ, 1610 *АЮЗР* XI, 61).

5. (*життя мирян; світське життя*) мир: дла того, и(ж) кр(с)ть хвѣ на рамо взѣ(л). и з' міра вызѣ(л)сѣ: и печѣ(т) на головѣ постаѡи(л), што ю(ж) в ми(р) ѡбратитисѣ не має(т); ты(м) клобѣко(м) знѣти даючи (п. 1596 *Виш.Кн.* 228 зв.); ѡ(в) бо и(з) мира изы(и)де; и ко бѣдѣщем' вѣк' мыслїю пѣ(л)к'грим'є: а По(д)голєне(ц) в' ми(р) странствує(т), и мірь мыслѣно в' собѣ ро(з)ширає(т) (Там

само, 230); Покажите ми ѡ згодѣ важѣчїе гдѣ кой з ва(с) мира са ѡ(т)рекѣ; кр(с)тъ х(с)въ на рамо вз(л); и дшѣ свою вѣ жи(з)-ни сѣй возненавидѣ(л) (1598 *Виш.Кн.* 274); И мою пустыню да не уничижает, без которое и он сам (если схочет мира свлещися и памяти и жития страстного свободитися...) быти может (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); Обаче и от самого надворного и свѣтского образа и подобия пожиток от инока, избѣгшаго из мира и в горѣ бога ради сѣдящаго и терпящаго, познати и зрозумѣти можешь (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 243); Подобаетъ Еп(с)кпѣ быти непорочнѣ,... //... Дїакони да бывають едїнїа жены мѣжи. Что на пѣрво(м) соборї Сѣтый Бгоносны ѡ(т)цы... иж вѣ мїрѣ трѣдно безбѣрачномѣ житы, позволили (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 31–32).

♦ **вышній (горный) мїръ (мїръ)** — рай: И што зась Бж(с)твѣнны Ап(с)лѡве, Ласкою Всес (!) Дѣха справили же ѡ(т) концѡвъ Сѣтыхъ всѣхъ, згромѣдили прѣзь Проѡповѣдь котѡрыи бы вышній мїръ напѡлнили (Київ, 1627 *Тр.* 10); Иѣкѡ вѣ гѡрнѣм(ѣ) мїрѣ, славы твоѣ нес-терпїмои Аггѡлѡве боа(т)са... Нѡ и земля прѣ(д) лице(м) твоѣмѣ оутѣкае(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.); **малїй мїръ** — людина: microcosmos, мали(й) мї(р) (1642 *ЛС* 269).

МИРЬ², МИР, МИРЬ, МІРЪ, МІРЬ, МЫРЬ ч. 1. (відсутність ворожнечі; згода) мир: мѣйте соль вѣ собѣ. и мирь имѣйте [покоуи] межи собою (1556–1561 *ПС* 164 зв.); а вѣ тотъ часъ изъ аггѡмѣ борѣзо стало мѣно-жество вѣиньства нѣ(с)наго хвалачихъ бѣга. и мовили боуди хвала бѣгоу. на высокостахъ. а на землїи мирь и межи людо(м) добраа вола

(Там само, 213); Прише(д)ши тѣды прѣ(д) на(с)... парафѣане црѣкве стѣго бѣоѡявленїа... всѣ сполѣчне, мѣючи мѣ(ж) собою рѡстырки не малые ѡ(т) кїлѣка лѣ(т), тѣра(з) хотачи и жадаючи ѡ(т) на(с) абы ю(ж) з собою мїръ и згодѣ любѡвнѣю оустрѡити... заповѣдемѣ послѣдѣючи блѣгоуогѡдно бѣу в трѣци едїному (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); блѣгодатию хѣвою молитвами... сѣтыхъ чѣдѡтво(р)цѣвъ кїевски(х) мир имами (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); **в мїру жити** — жити в мїрї: свѣзды... и сѣми бѣтностю своєю и велїкостю, едѣна другѡй не шкѡдитъ, но вѣ мїрѣ живѣтъ межи собою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв. нenum.).

2. (відсутність війни) мир: и мы Стефанъ воево(да) знаючи, и(ж) ка(ж)домоу наимоцнѣишомоу панствѣ... е(ст) пожиточно заховати мї(р) и поко(и) и(з) иншими панствы прилежными и сѣсе(д)ными... а здалоса е(ст) на(м) слѣшно то(т) мї(р)... ѡ(т)новити (Гирлов, 1518 *Cost.DS* 491); Аще же и тако аспрным нуждам Святая гора подлегла, но благодатию христо-вою мир бѣ в конец доселѣ от вохода турков и еничарскаго (бл. 1610 *Виш.Посл. до Княг.* 235); не спѡдѣвае(м)сѣ жебы за таки(м) ихъ дѣломѣ мѣгъ быти мї(р) межи нами але неха(и) бѣдѣтъ такъ ѣкѣ г(с)дѣ бѣгъ изволи(т) (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31).

3. (угода сторін про примирення воєнних дій; мирний договір) мир: а мы ти(ж) розници и непрїязни, межи... его мл(с)ти землѣми... и межи нашої земли молдавскої ѣложили есми и ѣгасили и ѣлагаемо и ѣгашаемо, с си(м) то наши(м) листѡ(м) на мирь ии на покѣи вѣчныи (Ясси, 1510 *Cost.DB* 469); гдѣжъ мы хотачи с царѣмѣ Перекопскимѣ поста-

новсѣа мирѹ вечное приазни вчинити и послали до него посла нашего..., а через него... ѹпоминки послали (Вільна, 1541 *AS IV*, 296); а тоє вамѹ взна(и)ємѹємѹ же до на(с) присилаю(т) в мирѹ просіачи але мы имѹ до конца не вѣримѹ (під Константиновом, 1648 *ЦДА-ДА* 124, 3, 31); здалосѣ те(ж) намѹ и в то(м) вашомѹ ца(р)скомѹ величествѹ взна(и)мити же пе(в)наѣ на(с) вѣдомость за(и)шла в(т) князя домѣника заславського котори(и) до на(с) присислалѹ (!) в мирѹ просіачи (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); Na tom nedosyt, miru ne prosit Potocky zdumily, Na woynu wstaie, szturmy hotuie (1648 *П. про пор.* 201).

4. Спокій, умиротворення: и воспою со англы. слава в вышних(х) бѹ. и на земли мирѹ (1489 *Чет.* 111 зв.); пошлетѹ вамѹ бѣгѹ мирѹ, и лѣта блага (п. 1596 *Виш.Кн.* 259 зв.); Не есть Царство Божіе годуля (!) albo питва, али правда, и мирѹ и пусть правый (XVI ст. *НС* 37); вторая сила и моц тоє книги: покров и мир, тишину всякую зверху от троичного божества дарующ, абы воздушных духов разумлживый... сего благочестиваго помысла не омрачив (1608–1609 *Виш.Зач.* 204); Видиш Скарго, иж что колико молвиш, — не духом мира и правды божия и не от покоры мытаря смиреннаго и самоукорного, но все от фарысея... слова отригаеш (Там само, 219); Освящения ума, от которого ся и тѣло святит, видити ся не сподобыш и не постигнѣш, — за которым идет в dospѣвших неизреченная радость, утѣха, мир // слава ликование и торжество ровно со ангели (1615–1616 *Виш.Поз. мисл.* 245–246); Даѣтсѣ прѣто вѣдати ижѹ покой Г(с)день в^ѣ мирѹ и тишинѹ есть, фѣн-

дамѣ(н)тѹ ѡбовѣм^ѣ которого члѣвкѹ закладѣт^ѣ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 62).

♦ **ити (пойти) з (с, съ) миромѹ** — (*усталена форма побажання тому, хто йде або залишається*) іти з миром (у мирі): рекль єи... иди з^ѣ миром, и боу(д) з^ѣдорова в(т) немочи твоєй (1556–1561 *ПС* 145 зв.); а теперѹ идѣте сѹ мѣромѹ и бѹл^ѣшѹ не грѣшите (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 911); Кгды(ж) тоє паное... ѹслышали в(т) неи такову х(т) и волю єи... позволили ю(и) и мѣстце показали на збудованѣ келики... И та(к)... пошла с мир(м) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 10 зв.); **мирѹ (мирѹ, мѣрѹ) вамѹ (тобѹ)** — (*усталена форма вітання при зустрічі*) мир вам (тобі): мѣрѹ вѣмѹ, пѹкой вамѹ, не бѹйтесѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 161 зв.); аггль гнѹ сѹшедь... рече мѣрѹ тобѹ... мѹжайсѣ и крѣписѣ (XVI ст. *УС* № 29519, 166 зв.); вышо(л) сѹтии ива(н). на вѣдно мѣсто. повелѣлѹ копѣтѹ ровѹ глубокии. помолѣ(л)сѣ г(с)у бѹ. и ре(к)лѹ. бра(т)ѣ мѣрѹ вамѹ (и) бл(с)вѣние (1489 *Чет.* 195); **мирѹ тому домови** — (*усталена форма вітання при зустрічі*) мир домові: в^ѣ который же до(м) коли войдете, наперѣвѣй мов^ѣте мирѹ томоу домови (1556–1561 *ПС* 261); **отпустити с миромѹ** (кого) — відпустити з миром (кого): ннѹ в(т)поусти слоуѣгѹ своего вл(д)ко по глѹу твоємоу с мирѹмѹ (XVI ст. *УС Літк.* 2); **с миромѹ вѣзращатисѣ** — те саме, що **ити (пойти) з (с, съ) миромѹ**: и тако блѣгословеніє (!) прѣє(м)ши, и ла(с)кѹ собѹ оу ни(х) зѹєднѣвши, вѹ свои полаты с мѣро(м) сѣ вѹзвѣращали (п. 1596 *Виш.Кн.* 241).

МИРѢКА див. **МѢРКА**.

МИРѢСКИЙ див. **МИРСКИЙ**.

МИРЬСКІЙ *див. МИРСКИЙ.*

МИРЬСТВОВАТИ *див. МИРСТВОВАТИ.*

МИРЬСТІЙ *див. МИРСКИЙ.*

МИРЬ *див. МИРЬ².*

МИРЬСКИЙ *див. МИРСКИЙ.*

МИРЯНИНЬ, МИРАНИНЬ, МІРЯНИНЬ, МІРАНИНЬ, МЪРЯНИНЬ *ч. 1.* (той, хто не має духовного звання і не належить до духовного сану) мирянин, світський, -ого: попы. и дѣяконы. четци и миране. чада моѧ милаѧ. имѣтєса за вечнѧю жизнь. еже зоветєса неб(с)ное пр(с)тво (1489 *Чет.* 362–362 зв.); допусти(ли) мирѧно(м) нѣѧки(м) до(м)ковѣ стары(х) монасты(р)ски(х), в которы(х) за ровны(м) чинш(е)м жили, для поправы манастиря того старо(г) бѣдова(н)ѧ поправляти (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); Будте ж мужествѣнни, иноци и мѣряне, Христос Вам на помість невидимо стѧне (к. XVI ст. *Укр.п.* 87); Покажи ми ты въ тых епископѣхъ, не тылко заповѣди Христовы вси еще міряне будучи если заховали, але хотяй одну, которую отъ евангелскихъ словъ заховалъ? (1603 *Пит.* 101); Аще ли хто ѡ(т) мѣранѣ ѧвѣтєса протѣвася и не покорѧсѧ сѧмоу Прѧвилѣ, тѣи събѣрнѣ ѡ(т) всѣхъ насѣ ѡ(т)лѣчѣни бѣдѣтъ (Львів, 1614 *Вил.соб.* 13); Слѣжителъ тоѣ та(и)ны водлѣгѣ присто(и)ности и ѣрадѣ естѣ сѣщенникъ, але чѧсѣ потрѣбы, естѣ ко(ж)дыи члѣкъ св(е)щє(н)никъ, и миранинѣ (Львів, 1646 *О тайн.* 18).

2. (людина, яка належить до непривілейованої верстви населення) простолюдин: ты тѣды дворанѣне, // ѣли мирани(нѣ) што зна-

єшъ и ѧ(к) ѡ(н) є(ст) дѣре(н) и нѣ (з)нає(т) ничого (п. 1596 *Виш.Кн.* 235 зв.–236).

МИРЬГОРОДЕЦЬ *ч.* (мешканець Миргорода або виходець із нього) миргородецъ. Вл.н., ч.: Мартинъ Мирьгороде(ц) (1649 *РЗВ* 402 зв.).

МИРАНИНЬ *див. МИРЯНИНЬ.*

МИСА, МЫСА *ж. 1.* (чашкоподібна посудина господарського призначення) миса, миска: позычил єсми в кназа Или... сто гривен сребра доброго, робленого в мисахъ и в тарелехъ, в лыжкахъ и в ковшохъ (Луцьк, 1534 *AS III*, 472); на том же возѣ знашли мисѣ ценовы(х) па(т)надце(т) (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); сынѣ своемѣ а(н)дрею тѣзи(н) лыжо(к) сребраны(х)... мы(с) шѣ(ст) велики(х) по(л)-миско(в) шѣ(ст) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК I*, 76); Кролѣве Єгѣпетскѣи, ѣжѣ гды... Банкетъ ѡ(т)правовали, мѣсто пѣршеи потрѧвы, стѧвляли на злѣтой мѣсѣ трѣпною голѣвѣ чловѣка (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941).

2. (посудина богослужбового призначення) блюдо: А евангеликове ажѣ на онѣ часѣ, коли его поживають, называють Тѣломѣ Христовымѣ... А коли што зостанетъ на мисѣ, за простый хлѣбѣ и за простое вино почитають (Вільна, 1608 *Гарм.* 200); Миса для анафоры (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 20); Миса самосрибнаѧ з фѣкгурами пра(з)нико(в) бѣи (Там само, 20 зв.).

Див. ще МИСКА, МИСОЧКА.

МИСКА, МІСКА *ж. 1.* Те саме, що миса у 1 знач.: а в трѣте(и) скры(н)це... пѣ(р)сте(н)ко(в) золоты(х) па(т)... поѧсо(в) сребрны(х) трѣ... ми(ст)це новы(х) великы(х)

двана(д)це(т) полумиско(в) ценовы(х) два (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); блюдо, миска (1596 *ЛЗ* 28); принесль емѣ трѡха на мисцѣ ѿблокъ; и просиль егѡ ѡ в'спожѣна (!) (поч. XVII ст. *Пчела* 2 зв.); Ласкосрѣдый: Полизачь мѣсо(к), талѣрѡвъ, гортанѡбѣсець, чревоѡбѣсець (1627 *ЛБ* 57); миска patella (I пол. XVII ст. *Своб.* 34); широка миска satinus (Там само, 57); кѡва(л)то(в)не выдравъ...: коне(в), мѣдяную ми(с)ци новыхъ тры, куфе(л) ѡде(н), талировъ ше(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Те саме, що **миса** у 2 знач.: Келихъ великій сребреный позлотистый миска, ложка и звезда позлотиста (Київ, 1554 *КМПП* I (дод.) 6); к тому теж оказовал ми его милост, иж с церкви Блудовское пани Михайлова Свинуская взяла сосуд церковный сребрѣный келих, миску, звезду и ложку (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 108); У олтару: престоль и жертвенникъ, миска на дару чирвоная, банка глиненная зъ виномъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); мѣногие слуги и помочники менованныхъ пановъ ротмистровъ, олтарь злупили, на ганку, ку обхоженю сакраменту Хрыстова, кѣлихи, миски, ложки, звѣзды съ покровцами ихъ побрали (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 279); сосуд церковный, миска московское работы (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); Спрáвишь тѣжъ миски, и чáшы, кадѣлницы и кѣлки (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

Див. ще **МИСОЧКА**.

МИСНИКЪ ч. 1. Мисник: Светлица на склепѣ(х) кѣ местѣ з болонами з лавами и(з) столѡмъ... з мисникомъ... в не(и) все спо(л)-нос (1552 *ОКр.* 3. 147 зв.).

2. Вл.н.: шляхетный панъ Анѣдрей Шимановскій... праве утяжѣливѣ осведчалсе и протестоваль на противько... Василеви Гученяти осавулови, Василеви Татарчикови атаманови мисникови... Савѣце Чалому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

МИСОЧКА ж. 1. (*чашоподібна посудина, в якій подають страву до столу*) мисочка: тые хлопы з одное мисочки поливку албо борщикъ хлебчют (1598 *Виш.Кн.* 105); за то дароваль цѣркви бѣжо(и) золоты(х) 20. и мисо(ч)ку сѣбрною поломаную (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 46).

2. Те саме, що **миса** у 2 знач.: напервей, церковь ошарпаная, въ той церкви въ олтару сосудъ, келихъ..., мисочка ценовая малая, звезда..., ложка (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); надали есмо... до церкви... поасъ едѡбный... наракавници... покровци... келѣх сребреный и мисочка и звѣзда ложка все тое сребреное (Четвертин, 1610 *ВИАС* I, 10); Мисо(ч)ка для анафоры (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 20).

3. (*тарілка в терезах, на яку кладуть зважувану річ або гирі*) шалька: Шáлка: Мѣсочка 8 вагі (1627 *ЛБ* 157).

Див. ще **МИСКА**.

МИСТАГОГА, МИСТАКГОКГА ж. Твір Максима Сповідника "Мистагогія": Катехизы 5, мистакгокга мовить: "за всихъ молимосе, которые межы нами померли" (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 131).

МИСТЕРІА див. **МИСТИРІА**.

МИСТЕРНЕ див. **МИСТЕРНЬ**.

МИСТЕРНЪ, МИСТЕРНЕ, МЪСТЕРНЕ *присл.* Майстерно, досконало, уміло: упоминокъ знаменитый послали... запону зе злотомъ гафтованую, на которой былъ мистерне выгафтованный страшный судъ Божій (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 975); бѣрныи вѣтры,... такъ окрѣтне... возвѣали, и(ж) въ мгнѣню шкѧ // богато и мистернѣ бѣдованыи палатцы, іако ма(р)нѣю лѣпанкѣ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11–11 зв.); Веселѣйлѣ о(н) прем(д)рый напѣлнены(и) бѣдѣчи Дѣха Бѣгѣ, мѣстерне, дѣло до Цркви, на тверды(х) матѣрїа(х) дѣла(л) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 42); анектанавъ... пото(м) оуказѧ ланцѣхъ з кѣсти слонѣвой справлѣный,... потѣмъ сѣмъ кѣмѣнии мѣстернѣ рѣтыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 396).

МИСТЕРНЫЙ, МЪСТЕРНЫЙ *прикм.*

1. Умѣлый, досвѣдчений: Члѣкъ... самъ себе наоучающій завѣдѣти. самооучій зра(д)ца. сна(д)не хитрый на злѣй оучѣнокъ. бѣрзо мѣсте(р)ный на неправдѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119).

2. (який робиться з великою вправністю) майстерний: былъ той часъ,... кды тая збытная и выставная языка быстрость, также и мѣстерная штучность въ богословии анѣ вступу не мѣла въ двѣры Божїа (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 323); множество зѣбожа и(з) егѣ(п)-тѣ, гдѣ нилоу(с) вы(ли)ва(л), мѣстернымъ господа(р)ство(м), і справѣю. двѣстѣ тисѣчь спѣдо(в) до рыма, кож(д)ый рѣкъ провѣди(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 72 зв.); кды поу-блѣце... іавне вѣ атѣна(х) шнѣю [штоукоу] выстави(л), такъ са люди ба(р)зо дѣвовали для надѣбного малѣванѧ,... хвалили,

же млѣдѣнцо(в) атѣнскы(х) пѣлне мѣсте(р)ной робѣтѣ припатрѣючи(х)са жѣро(м) свѣволной млѣ(с)ти распѣлила (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273).

3. (який зроблений, виконаний дуже вміло) майстерний: напередъ склепъ потаѣмныи змурують, и такъ мистерный и свѣтлый, въ которомъ мешкане яко царское (бл. 1626 *Кир.Н.* 20).

МИСТЕЧКО *див.* **МЪСТЕЧКО.**

МИСТИРІА, МИСТЕРІА *ж.* (христїанське обрядове дїйство, через яке передається Божѧ благодѧть) Тайна, таїнство: Мѣстїрїа, іаболи Таїны, сѣтъ видѣмыѣ знѧки, и причїны инструментѧльные лѧски бѣжѣи (Львів, 1642 *Жел. О таїн.* 1); Црѣко(в) сѣаа на(д) всѣ вбѣрѧды, на(д) всѣ церѣмонїѣ найбо(л)шїй и найзнаменїтшїй,... захѣвѣстѣ и заживѣстѣ: тѣ е(ст), Лѣтѣргїю сѣѣю, вѣ котѣрой са... Аггѣл(с)-кїй рѣзѣмъ превѣсходѧщїи збѣвѣна нѣшѣгѣ Мѣстїрїа, іабо Таѣмницѣ ш(т)правѣю(т) (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5).

МИСТИРІОНЪ *ч.* Тайна, таїнство: Крещѣнїе естѣ Мѣстїрїѣнѣ, іабо таїна, вѣ котѣрой прѣ(з) позвѣрхѣвное шѣмѣванѣе водѣю, шѣмѣвѣстѣа члѣвѣкъ зо всѣхъ грѣхѣвъ, на дѣши бѣдѣчихъ (Львів, 1642 *Жел. О таїн.* 4).

МИСТР *див.* **МИСТРЪ.**

МИСТРОВСКИЙ *прикм.* (який належить до обов'язкѣв майстра) мѣйстрїв: Па(н) а(м)брожи(и) вѣ(с)по(л) с пно(м) во(и)-цѣхо(м) зѣ(з)воли(в)шисѧ зѣбопо(л)нѣ пи(л)-новати на робѣтѣ вѣдлѣ(г) мѣстро(в)ской повїнності своѣе. а(ж) до ско(н)ченѧ робѣты (Львів, 1598 *ЛСБ* 324).

МИСТРОВСТВО *с.* (високе мистецтво, вміння) майстерність: И ꙗко при мѣцѣ с королевства и пр(ѡ)рцства насмѣвѣлися, тепе(р) зась з наоуки и з мѣстровства называючи его мѣстро(м) прѣ(з) смѣ(х) и закритоє мовѣна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213).

МИСТРОВЪ *прикм.* Катів: а Станиславъ балверчикъ, не ведати, если за якимъ уфолкгованемъ мистровымъ, чили за припадкомъ якимъ не стятъ, толко у шии образонъ, съ пляцу живо увошолъ (Луцкъ, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); кгда проважонный был Иванъ Волошинъ на екекуцию, ... ку церкви монастыра брацкого Луцкого, выскочивши чернѣцове зъ форти з монастыра... того Волошина злодея, ... съ рукъ мистровых одняли..., до себе до монастыра его взяли и одпровадили (Луцкъ, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547).

МИСТРЪ, МИСТР, МИСТРЪ *ч. 1.* (голова духовного або рицарського ордену) магістр: wzнаймѣмъ, иж за ѡкривженъе, а несправедливое посеганѣ панства нашего... wt мистра и кѣнторовъ Ифлантскихъ, ... ѡмислили есмо... тоє неправды... помѣстити (Вільна, 1557 *АС VI*, 22).

2. (фахівець із якого-небудь ремесла) майстер: слышали есмо; што (ж) црѣквѣ наша недобре покрита и капле(т) на ко(л)-ко мѣсце(х) прото (ж)... авы (!) есте знашли мистры добры(и) и (з)єднали штобы покрылы карадомидою доброю целою (Ясси, 1566 *ЛСБ* 165); А если бы прѣ(з) непи(л)ность мѣстро(в)скѣю шкода ꙗкаѣ в работѣ сталасѣ, то(г)ды... до ты(х) пно(в) мѣстро(в) выше помѣнены(х) бра(т)ство має(т) мовити (Львів, 1598 *ЛСБ* 324); въ будованью дому, ото того

свѣцкого, хотя многие робятъ, але не вси мѣстрами суть, што будують (Вільна, 1599 *Ант.* 801); и(ж) тоты мѣстрѣе. котѡри(х) са было зє вши(ст)ко(г) свѣта нашло, ... мовѣчи прѣ(д) тѣмъ в'ши(ст)ци єдны(м) ꙗзыко(м) ха(л)дейскы(м). поблѣ(ди)лѣса ѡколѡ робѡты... не ро(з)умѣючи єд(н) дрѣгомъ мѡвы (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 10 зв.); **мистръ попелный** — фахівець із випалювання попелу: маст княз Роман Єго Милость и мистра своего попелного при том попеле на комагох до Кгданска послати (Вільна, 1555 *АС VII*, 10).

3. (шкільний викладач) учитель: допюро идѣ з' школы... И нигдѣ // не бавилемъсе можешъсе пытати нашего мистра если правдѣ повѣдаю (к. XVI ст. *Розм.* 7–7 зв.); мѣстро-ви великая потѣха кгда видить ѣчна неподлѣ(и)шаго. што далеко болше в школа(х) и люде(х) хри(с)тіаньски(х) мѣти потреба (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); **мистръ школный** — шкільний учитель: Пишете ми ѡ дида(с)калѣ а(л)бо ми(с)трѣ шко(л)но(м), ꙗко бы(м) са ѡ него по(с)тара(л) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.);

(духовний наставник) учитель: оучителіє... и фарисее видѣли его и(ж) иль з' мытники и з' грѣш'ники. и рек'ли оученикомъ его. прош'то зъ яв'ными и таинными грѣш'ники мѣс'тръ вашъ ясть и писе(т) (1556–1561 *ПС* 134 зв.); О чистцу латинском, вымышленном мистром диаволом и его учениками, папами рымскими (1588–1596 *Виш.Кн.* 141); мають при собѣ обещаного одъ Христа научителя и мистра правды Духа Светого (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 212); Скоро бо углянул есми у тое ваше писание, ... зараз познал есми мистра ваших милостей, славолубца, а не обеще-

щенного Христа (1598 *Виш.Кн.* 91); латинский оратор, достоинством сана мистр, имѣл дружбу со мною в Луцку (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 164); И ꙗко при мѣцѣ с королевства и пр(ѡ)рцтва насмѣвѣлися, тепе(р) засѣ з наоуки и з мѣстро́вства называ́ючи его мѣстро(м) прѣ(з) смѣ(х) и закрито́е мовѣна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213);

учений-богослов: если вша́къ же роз'свѣтитса ꙗкова́а свѣтлость, кото́раа бы́ ꙗкоу розогна́ла те́мность, што́ ти ѡ(т) нѣꙗкихсь шебе(т)ливое и выкрѣ́тацкое софисти́цкое б́гослѡ́віи... в мѡ́вѣ мѣстровъ е́сть задано́ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 9 зв.); а прѣд'са́ жь не два́ соу́ть створите́лѣ, але е́динъ створите́ль. вед'же то́е мѣстрови сен'тѣнцій подо́бало, але спрѡ́сне мѣлитса (Там само, 25 зв.).

4. (службова особа, яка здійснює смертні вироки або тілесне покарання) кат: Выдають мешчане доходы тые на сторожи на кликѹна и на мистра (1552 *ОКЗ* 38); па(н) фѣдо(р) сенюта... проси(л)... абы черезъ ми(ст)ра ѡ(д)но(г) с ты(х) по(и)маны(х) ми(с)ка бы(ло) ѡпыта́но розумею(чи) его бы(ти) ви(н)не(и)ши(м) в заби(т)ю брата свое(г) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 21 зв.); кгда... Станислав балверчикъ и Ганна столярка, отъ мистра на екзѣкуцыю были выведены, там же она́я Ганна..., за тотъ выстѹпокъ... презъ мечъ е́сть скарана (Луцк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); помененую Аньнушу на далшую квестию ро-сказаль подати кату въ руки, которую взявши мистръ на клюбы, тягнуль разовъ два, пытаючи (Луцк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450); кгдажъ... доброволне самое правды поведыти не хотель,

теды, за таковымъ его добровольнымъ признанемъ, по мистра Ковелского послали (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 457).

МИСТРЬ див. **МИСТРЬ**.

МИСУРКА див. **МИСЮРКА**.

МИСУРЬКА див. **МИСЮРКА**.

МИСЮРКА, МИСУРКА, МИСУРЬКА ж. (шолом із металевою сіткою) місюрка: Яроша Терлецкого... на робене мисурокъ и сагайдаковъ, до Острога одослалъ (Луцк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 138); Шлѣмъ: Шиша́къ, прилбица, мисѹрка, гѣлмъ (1627 *ЛБ* 158); меновите взято... //... рыштѣнкѣ до во(и)ны належачого то е́сть; Паньцировъ з мисѹрьками Кирѣвашами десѣть (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104–105 зв.); взял: пулѣторы пары пистолетовъ,... банѣдолетъ за золотыхъ шестна́дцѣт,... карѣваше — золотыхъ осмѣ коштуючие, мисюрку, за золотыхъ шѣст,... и инѣныхъ веле речей,... побрал (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

МИТОДАВЕЦЬ ч. Той, хто сплачує мито: vectigalis, митодавець (1642 *ЛС* 408).

МИТРА, МІТРА ж. Митра: мѣтра, е́пископ'скаа корона и ты(ж) чѣпѣць (1596 *ЛЗ* 57); И заразы ихъ милость... князи бискупѣ и владыкове, убранные въ свое инѣѹлы (або и митри) и церѣковъные чѣсти годъные убири..., вошли до церѣкви светого Миколы (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 28); Оувѣсло: Мѣтра, коро́на стѣтельскаа, клѣйноть, ноше(н)е (1627 *ЛБ* 136); Арсе́ній врагѡвъ Кр(с)то́мъ побѣждае́ть. Же́злѡмъ ѡ(т) црѣкви волкѡвъ ѡ(т)пѣжае́ть. Хво́сть безчи́нныхъ плѣвъ зчища́еть ко́сами, Цно́ты в(ъ)ють Мѣтрѣ стѣтелемъ

сами (Львів, 1642 *Еп.Жел.* тит. зв.); mitra, увяло, корона, ми(т)ра (1642 *ЛС* 270).

МИТРАКСЬ ч. Вид кошовного каменю: mithrax, митраґъ каме(н) (1642 *ЛС* 270).

МИТРИЦА ж. Головна пов'язка, хустка; бандаж: mitella, mitrula, ми(т)рица, тканина, зми(й) (1642 *ЛС* 270).

МИТРОПОЛЕЯ див. **МИТРОПОЛИЯ**.

МИТРОПОЛИЙ, МИТРОПОЛІЙ, МИТРОПОЛІЙ прикм. 1. (який стосується митрополії або належить їй) митрополичий: А при то(м)ъ с нами были лю(ди) почесны(и)... по(п) ґотиѡ(н) а маршалѡ(к) митрополи(и) соѡеиски(и) занько (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); Ленковая з сынами своими... сами то теж то сознали, ижъ одно озеро... ест митрополье церковное (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42); листъ тотъ люди митропольи спа(с)киє з печерьскими по половине (1552 *ОКЗ* 33 зв.); Я, Марекъ Барановский, и я, Павелъ Готорович,... сознаваемъ... иж... были есмо зослаными... //... на гору митрополю Софѣйскую, до попа Филипа (Київ, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 141–142).

2. (який стосується митрополита) митрополичий: мы съ obu сторонъ тамъ судьями высылали: зъ руки канониковъ Виленьскихъ... пана Добка Скилондича..., а зъ митропольеє руки... Волчка Шепелевича (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 51); я,... хотечи достать душного збавенья и для вѣчистоѣ памяти, ижъ была въ сенаникъ митрополіѣй вписана, дала есьми сѣножать Рогатинскую (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147); такъ нынѣ іако же и прѣжде сего бра(т)ѣство лѡвское... по(д) вборѡною и звѣрхностю нашею митрополѣю

вѣчными часы быти оставѣємо (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 267); тепѣрь Петре славы Докáзѣй... Азáжъ Өрѡнъ Митрополіи не додасть вхѡты (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

Див. ще **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ**.

МИТРОПОЛИТ див. **МИТРОПОЛИТЬ**.

МИТРОПОЛИТА, МЕТРОПОЛИТА ч.

Те саме, що **митрополить**: Я княгиня Маруша Збаразская..., ознаймую нинешним листом моим фундаційнымъ до церкви светого славного пророка Илли,... и маестност до ней належачую через преосвященного его милости отца Ипатѣя Потѣя,... метрополиту Киевского и Галицкого,... мне теперъ належачую церковь, на которой фундую на выживене свещенника на три руки поля, то естъ в каждую руку по три ланы (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 387); Року 1641, мѣсяца ноеврия дня осмого, Арсеній Желиборский ставъ епископомъ отъ митрополиты Петра Могилы и Косова епископа и Пузины: три 4-го посвятили в Луцку (1636–1650 *ХЛ* 79); ѿ абы митрополита в сенатѣ столе(ц) мѣль (серед. XVII ст. *ЛЛ* 182); его (м)л. поменены(и) вте(ц) ме(т)рополита з своею капитулою маючи ко(н)токвитата(м) (!) кгру(н)то(в) своихъ з кгру(н)тами менованыхъ ихъ м(л). // протѣстующихъ до села Го(р)болева,... нуло юре и ѡ(в)ше(м) и(н) су(м)му(м) прѣюдициумъ протѣ(с)та(н) то(в) уми(с)ли(л)... свои кгру(н)ты з кгру(н)тами... горболо(в)скими..., прилучить и собе привласчить (Житомир, 1650 *ДМВН* 202–203).

МИТРОПОЛИТАНСКИЙ, МЕТРОПОЛИТАНСКИЙ, МЕТРОПОЛИТЕНСКИЙ, МІТРОПОЛИТАНСКИЙ прикм. 1. Те саме,

що **митрополий** у 1 знач.: всѣхъ веспо(л)... в навѣже(н)є мѣсць сѣтыхъ... запрошає(м), // и повагою столицы митрополита(н)ское взываемъ (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1–1 зв.); wzъначаячи кгру(н)т по право(и) стор[о]не метрополите(н)ски(и)... // пале(и) ше(ст) дубовыхъ..., побит) ро(с)казало(м) (Київщина, 1638 *ККПС* 190–191); **судъ митрополитанский** *див. СУДЪ*.

2. Те саме, що **митрополий** у 2 знач.: А затѣмъ пра(в)лю в обра(н)ю Єп(с)коповъ, потвержѣнью, и посвачѣнью, албо поставленѣнью, в Митрополитанскихъ¹, и пе(р)воначѣльныхъ, и Патриаршихъ нрѣвахъ (Св'є або Вільна, 1616 *Прич.отех.* 9 зв.); Што все тым привилеем вѣчно мѣти о имени Христовѣ хотячи, при печати Митрополитанской, подписанием руки наше ствержаемо (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); Сакось мѣтрополита(н)ски(й)... з пасманомъ бѣлѣмъ свѣтлымъ (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 55); Умофо(р) Метрополита(н)ски(и), на коци по тры пла(т)ки злотглаву (Там само, 63); в(т)цѣ Іелісею в(т) пѣ ла(н)кгиша бы(л) в(т)даны(и) листь ме(т)-рополита(н)ски(и) до публикованє (!) (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57 зв.); а на(д)то выбравши розные доходы метрополитанские з розных протопопий, ему до одбирания повероныє..., побрал и на свой пожитокъ обернулъ (Київ, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 785).

МИТРОПОЛИТАНСТВО с. Те саме, що **митрополия**: Вѣдомо чиним, иж мы с повинности Пастырства, Митрополитанства Киевского, объехавши парофію нашу и бывши в повѣте воеводства Браславского..., велице утѣшилисмо ся (Браславль, 1626

ЧИОНЛ V-3, 220); мы... че(ст)ного во иноце(х) брата... Кириловича по бѣгодати и власти в(т) вышнего А(р)хиєрєа... и бѣгословеніє(м)... на митрополита(н)ство Києвское в(т) престола патриархи... Кирила... собо(р)ны(м) стве(р)женє(м)..., чиновне по степенє(м)... сотворило (!) (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

Див. ще МИТРОПОЛЬ.

МИТРОПОЛИТОВЪ *див. МИТРОПОЛИТОВЫЙ.*

МИТРОПОЛИТОВЫЙ, МИТРОПОЛИТОВЪ, МИТРОПОЛИТОВЪ *прикм.* Митрополитів: Доходы митрополитовы. Медѣ приходитъ ѿ каде(и)... ѿ ведеръ медѣ з него хоживало але теперъ приверънено к о(с)трѣ (1552 *ОКЗ* 42 зв.); И оудариль єдинъ нѣкаторы(и) з'межи нихъ, на слоугоу ар'хієрєввого. [владычого. або митрополитового.] и в(т)-таль ємоу оухо правое (1556–1561 *ПС* 322); За дозволеньемъ отъ господаря короля его милости и съ митрополитовымъ... мѣняль єсми съ паномъ Петромъ Яновичемъ... тымъ своимъ имѣньемъ (Луцьк, 1564 *АСД* VII, 28); синодовый дѣєписецъ, прекладаючи на што бѣль тотъ синѣдъ зложѣный, и выпѣсѣючи на не(м) дѣє митрополитовы и его товариства..., нигде однакъ... не припоминаєтъ, абы... противъко имъ дѣкретъ іакѣй вѣйти мѣль (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 51); Сѣй Сѣбѣврѣ на паргамѣнѣ Пѣсмомъ стародавнымъ, іако же зде слѣво в' слѣво імаши, єсть пѣсанъ: оу него же Печѣтѣй завѣшенныхъ Осмѣ, Митрополитова. и Єписѣпѣскыє (Львів, 1614 *Вил.соб.* 22).

Див. ще МИТРОПОЛИТА.

МИТРОПОЛИТСТВО, МИТРОПОЛИЦТВО с. Сан митрополита: А же былъ удатный и многомовный, одержалъ отъ Леона, же до Венетовъ за нимъ легать былъ посланъ, абы за принятѣмъ его отъ папежа на митрополицитво а позволенѣмъ пановъ Венетовъ митрополию Монеувасійскую подѣ живымъ тои столицы, патріарсѣ Константинополскому послушнымъ, одержалъ митрополитомъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 473); ахлг... Петръ Могила... ве Лвовѣ посѣцова(л)ся ѡ стои прѣстой на митрополи(т)ство а было при посѣщенію вл(д)кѣ д̄ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

МИТРОПОЛИТЬ, МЕТРОПОЛИТЬ, МИТРОПОЛИТ, МИТРОПОЛІТЬ, МИТРОПОЛІТЬ ч. Митрополит: Иѣ свѣщенноинѡ(к) антоніе Крицки(и) Намѣстни(к) прѣмдр(с̄)ти бжиа стоа сошеа в Києве ѡ(т) нарече(н)ного ми(т)рополита кие(в)ского и всеа рѣси иѡсиѡа вл(д)ки смоленьско(г) (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); хотаръ тои с[ва]-тѣи монастири... наши слѣги вѣрнии... кѣпно и съ ѡ[те]цѣ и молебникъ нашъ кир Анастасіе бивши митрополит и съ иншими добрыми люди... даем и потвѣрждаем (1583 *ДВВ* I, 86); Тоѣ прѣво вѣдаючи митрополіть кіев(ь)-скій, и володѣме(р)скій, лоу(ц)кій, полѡцкій, пін'скій, хѡлм'скій владѣковѣ,... абы и ми ѡ(т) тѣхъ двѣбрь ѡ(т)стрыхнени не были. оудѣлиса на тоѣ абы шалѣли и лѣдѣли свѣтомъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 38 зв.); Ку тому за благословеніе(м) и розказаніе(м) Стейши(х) ѡцѣ Патріархо(в) наши(х). Метрополитовъ... и всѣ(х) на(с) дѡховны(х). Зачѣли и дрѣгіе тяжѣари Брѣме(н) дѡховны(х) на собѣ носити (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); в пѣто(к) в̄ по пасѣѣ

его м(л)и ѡ(ц) митрополітови ѡчѣа коштуѣ(т) зло(т) 7 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); То тѣды до Архїсцѣнникѡ(в) // до Вл(д)кѣ, до Архїеп(с̄)кпѡвѣ, до Митрополітѡ(в), и до Патріархѡвѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 88–89); былъ те(ж) и ли(ст) ѡ(д)... ѡ(т)ца Метрополита до... парафіа(н)... ѡ неѡ(с)луше(н)ство и спротивленіея прѣти(в) бра(т)ства... іако во все(м) прѣ(д)куючого (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.); Таа то значнѣшаа би(т)ѡа, в которѡ(и) П: Стефа(н) снѣ ста(р)шій ѡ(т)ца митрополита полѣгъ межи козаками (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169); мы же бл҃городіе твоѣ гдѣ бг҃ѣ врѣчаючи вторицею наше прѣсылаѣмъ бл҃вение. Писа(н) в Бг҃оспасаѣмо(м) градѣ Києвѣ... Силве(с)те(р) Косо(в) метрополи(т) Києвски(и) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

Див. ще МИТРОПОЛИТА.

МИТРОПОЛИЦТВО див. **МИТРОПОЛИТСТВО**.

МИТРОПОЛИЧІЙ прикм. Те саме, що **митрополитовый**: Року 1618 месеца февралѣ 15 козаки запорожскіе на Зверинци офіціала митрополичѣго, а по нашему протопопу, который былъ посланъ отъ митрополита Ипатія Потѣя до Києва на протопопство,... прѣтивъ Выдубицкогѡ подѣ людѣ подсадили воды пити (поч. XVII ст. *КЛ* 85).

МИТРОПОЛІЯ, МЕТРОПОЛІЯ, МИТРОПОЛЕЯ, МИТРОПОЛІЯ, МИТРОПОЛІЯ, МИТРОПОЛІЯ ж. (церковно-адміністративний округ) митрополія: жалова(л) намъ ма(т)ѣи игѣме(н) ѡбитѣли ст҃го николы... сѡ (в)сею ѡ хр(с)те бра(т)єю на ми(т)-рополии лю(ди) што живѣ(т) оу ст҃го сп҃са

на берестовѣ(мѣ) на Стеѡана и на Игната и на горностаѣ (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); Мл̑(с)тию б̑жию... мы смиренѣ(и) Арсени(и) еп̑(с)кп̑ ми(т)рополи(и) гали(ц)ко(и)... со бл̑(с)вение(м) б̑жи(м) проси(м) в̑м посполито всѣ(х) правосла(в)ны(х) хр̑(с)тиа(н) и дае(м) ва(м) знати ѡ се(м) младе(н)ци на има семиѡнѣ (Стратин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Тоть все-мѣ дѣховѣн'ствѣ въ всѣй рос'сиі роскѣзѣтъ, митрополією кiev'скою и галицкою ѡбладѣ-етъ (Львів, 1591 *Просф.* 68); гедѣ(н) болобанѣ... покладалѣ намѣ многиє причины непослуше(н)ства своего,... ижѣ на тотъ часѣ... татарѣ будѣчи в мѣсте галичи зоевали, спалили и спустошили столицѣ цр̑квѣ на крилосѣ митропо(л)е(и) гали(ц)коє (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); Сомоел Сенчило, вѣдаючи о намѣстництвѣ головномѣ митрополиі наше отъ насѣ злецономѣ Іосифу Рутскому, зверхности его спротивилсе въ многихъ речахъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); и ономѣ а(к) Пастырѣ Рѣссійскогѡ Бл̑гч̑(с)тіа законне и Правилне налѣжномѣ звѣклоє послѣшѣнство бе(з)посредне ѡ(т)даючи, тѣю с(т): Лаврѣ вѣдлѣгѣ звѣчаєвѣ еи старожитны(х) з' Митрополіи Кіевскои вѣнатѣю, сѣмым' Патріарши(м) справова(л) дозѡром' (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 29); шляхетный панъ Стефанъ Вербицкій,... з Божое и столицы апостолское ласки епископа володимерского и братского, прототронего метрополиі киевское... манифестацию заносиль (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 230).

Див. ще МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛСТВО, МИТРОПОЛЬ.

МИТРОПОЛІЙ *див. МИТРОПОЛИЙ.*

МИТРОПОЛІТОВѢ *див. МИТРОПОЛИТОВЫЙ.*

МИТРОПОЛІТЬ *див. МИТРОПОЛИТЬ.*

МИТРОПОЛІЯ *див. МИТРОПОЛИЯ.*

МИТРОПОЛІЙ *див. МИТРОПОЛИЙ.*

МИТРОПОЛІТЬ *див. МИТРОПОЛИТЬ.*

МИТРОПОЛІЯ¹ *див. МЕТРОПОЛІЯ.*

МИТРОПОЛІЯ² *див. МИТРОПОЛИЯ.*

МИТРОПОЛСТВО *с.* Те саме, що **митрополия**: гдѣжъ я,... хотечи достать душного збавенья и для вѣчистоѣ памяти, ижѣ была въ сенаникѣ митрополіѣ вписана, дала есьми сѣножать Рогатинскую... и на вѣчность записую на митрополство велебному преосвященному архіепискупу, митрополиту Кіевскому (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147).

Див. ще МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛЬ.

МИТРОПОЛЬ *ж.* Те саме, що **митрополия**: А тотъ манасти(р) з вечистѣ(х) часовѣ за пре(д)ко(в) нши(х) ѡ(т) ко(л)кадесать лѣтъ и за на(с) сами(х)... бл̑(с)вниємѣ н̑шимѣ и послуше(н)ствомѣ митроп(о)ли кие(в)ское є(ст) (Новгородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25); Мѡгила слѣвнѣй, на Ѳр̑внѣ Митрополи Встѣпѣетъ гѡдне, з' нб̑(с)нои воли, ѡ часѣ вѣдѣчнѣй! ѡ лѣта с̑тѣи! Дни золотѣи (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

Див. ще МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛСТВО.

МИТРОПОЛЬСКИЙ *прикм.* Те саме, що **митрополий** у 1 знач.: Села митропольские.

Село Богриновъ в томъ сѣли было ѿ слѣжобъ. теперъ пѣсто лежи(ть) (1552 *ОКЗ* 45 зв.); В Києвѣ городищи старомъ которые люди митропольские сѣда(ть) тѣ слѣжбѣ... слѣжать ѿкъ которые(и) можеть бо шть татаръ званы (Там само, 46).

МИТУСЬ *присл.* Хрест-навхрест: на знесѣня невѣста ѣродила дѣте(и) двоє, которые сѣ зросли были, миту(с), а пупо(к) бы(л) единъ, едино было живое, а дрѣгое ѣме(р)лоє и тоє за(с) ѣме(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

МИТЮКЪ *ч.* (вовняна підстилка під кінське сідло) чапрак: в(д)но сѣ(д)ло сребромъ вправное... митюкъ до него золото(м) гафтованы(и) наполю шкарѣлатю чи(р)-вонымъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.).

МИЦНО *присл.* Рішуче, категорично: Ни(ж)ли єго м(л). пѣ Ти(ш)кєви(ч), противчи(с) праву по(с)полито(му), черє(з) того (ж) уря(д)ника своє(г)[о] на ты(х) добра(х) урядови к(ро)д)ско(му)... чини(т) є(к)-зекуцы(и) нє допу(с)ти(л) и ми(ц)но заборони(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 154).

Див. ще **МОЦНО**.

МИШКА *ж.* (*Tanacetum vulgare* L.) пижмо звичайне: gazella, мишка, пижмо (1642 *ЛС* 206).

МИШОКЪ *див.* **МЪШОКЪ**.

МИШЦОВЫЙ *прикм.* Щільний, міцний: побрати казалъ... узголовий скураныхъ мишцовыхъ дви — за копу грошей купленые (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* I/VI, 98).

МИЯТИ *дієсл. недок., перен.* (залишити поза увагою) минати: Претож, далшіє речи

и помяю: И для широкости ихъ, не вспоминаю. О зрадци учню, ничъ не вспоминаючи: Овшемъ того брідкого пречъ мияючи (Львів, 1630 *Траг.п.* 167).

Див. ще **МИНАТИ**.

МІЛЕНЕНКИЙ *прикм. у ролі ім., ж.* Миленька, -ої, любочка: Boday boday toy milenki buwal zdrowenki Sczo nezabul sczo nezabul swoiey milenenki (серед. XVII ст. *Лір.п.* 133).

МІЛЕНКИЙ, МІЛЕНКІ *прикм.* Миленький, любенький: I nu bráte Truháne milenki Idemo iskáty nászey spoženki (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5); Boday woroha napala tuha Sczo myni rozluczalet milenkoho druha (серед. XVII ст. *Лір.п.* 133); Dyvoiko, dušenko, milenka mi budeš (1571 *П.про воєв.* 416).

МІЛЕНКІ *див.* **МІЛЕНКИЙ**.

МІЛІОНЪ, МІЛІОНЪ, МЪЛІОНЪ *ч., перев. мн.* (велика кількість) мільйони: тїсачи тїсачій слѣжіли ємоу, и тїсачные мѣлївны стоа́ли пере(д) ни(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 53); мы по(д) незличо́ныѣ мѣлївны грѣхѣвъ подлегáемъ, а Бѣ́гъ естѣ безгрѣшенъ (Там само, 60); Мѣлївны Мѣлїонѣвъ слѣжіли ємѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 45).

МІЛОВАТІСЯ *див.* **МИЛОВАТИСА**.

МІЛОВНІК *див.* **МИЛОВНИКЪ**.

МІЛОСЕРДІЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ**.

МІЛЬ *див.* **МИЛЫЙ**.

МІОД *див.* **МЕДЬ**¹.

МІР *див.* **МИРЬ**².

МІРО *див.* **МИРО**.

МИРОЛЮБЕЦЬ *див. МИРОЛЮБЕЦЬ.*

МИРСКИЙ *див. МИРСКИЙ.*

МИРСКИЙ *див. МИРСКИЙ.*

МИРЬ¹ *див. МИРЬ¹.*

МИРЬ² *див. МИРЬ².*

МИРЯНИНЬ *див. МИРЯНИНЬ.*

МИСКА *див. МИСКА.*

МИСЛ *див. МЫСЛЬ.*

МИСЛОВЕЦЬ *див. МЫСЛИВЕЦЬ.*

МИСТВОВАТИ *дієсл. недок. (нерозривно поєднуватися) сумішатися: И тѣи четѣри елемѣнта, єдинѣ съ дрѣгѣмъ мѣствѣтъ; и єдна стихѣа, дрѣгой, преподаѣтъ своѣго квалѣта-тєсъ; албо кáчества (Почаїв, 1618 Зерц. 10).*

МИТРА *див. МИТРА.*

МИТРОПОЛІЯ *див. МИТРОПОЛИЯ.*

МІЛІОНЬ *див. МІЛІОНЬ.*

МІЛОСНИКЬ *див. МИЛОСНИКЬ.*

МІНАТИ *див. МИНАТИ.*

МІНЕЯ *див. МИНЕЯ.*

МІНУТА *див. МИНУТА¹.*

МІРОДЕРЖЕЦЬ *див. МИРОДЕРЖЕЦЬ.*

МІРОЛЮБЕЦЬ *див. МИРОЛЮБЕЦЬ.*

МІРОПОМАЗАНІЄ *див. МИРОПОМАЗАНІЄ.*

МІРСКИЙ *див. МИРСКИЙ.*

МІРСКИЙ *див. МИРСКИЙ.*

МІРЬ¹ *див. МИРЬ¹.*

МІРЬ² *див. МИРЬ².*

МІРЬСКИЙ *див. МИРСКИЙ.*

МІРЬСКИЙ *див. МИРСКИЙ.*

МІРАНИНЬ *див. МИРЯНИНЬ.*

МІТРОПОЛИТАНСКИЙ *див. МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.*

МІРІАДЫ *тільки мн. (незліченна кількість; сила-силенна) міріади: Бо оу́нціи по-знáешъ, злічишъ Міріáды, Лáтвѣй нѣжли Гѣркѣлєсъ переплѣвъ Циклáды (Київ, 1632 Євх. 296).*

МЛАДЕНЕЦЬ, МЛАДЕНЕЦЬ, МЛАДЪНЕЦЬ *ч. 1. Немовля, маля: ѡ иродє злыи. неч(с)тивыи црѣю. што жъ ти вчини́ли младе́ньци. прошто єси ихъ погоуби́лъ. оу ви́флиѡме (1489 Чет. 274); а то́ то ва(м) зна́меніє, найде́те младе́нца пелѣ́нами по́витого, а по́ложеного въ я́сле(х) (XVI ст. УС Літк. 73); иро(д) ѡби-ва(л) младе́(н)цов х(ст̑)а ра(ди) (Львів, 1599 ЦДІА Лен. 823, 3, 67, 6); Ѡ правдивє младе́не(ц) чоудѣ́вный! є(ст) бовѣ́(м) рєчѣ́ дѣ́внаа ѡт́рочати в живѣ́тъ ма́тки своєи скаа(т), и весє́літиса (поч. XVII ст. Проп.р. 252); Тєды... иѡсифъ и мрѣ́а... // за́крыли єго такъ до́льго, а(ж) прє́станоу(т) младе́нцѣ́ и дѣ́точкы оныи за́бивати (Височани, 1635 УС № 62, 142 зв.–143); Нáвєть є́сли бы ма́тка непра(з)дна, за х́а́ и єго єв̑(г)лѣ́ моу́ч(є)ни́чество претє́рѣ́пла, тє́ды бы не то́лько ѡ́на áлє́ и младе́не(ц) въ чрѣ́вѣ́ єї бѣ́дѣ́щій, мѣ́ченико(м) бы зостáлъ (Львів, 1645 Наука о тайн. 14); У порівн.: Пѣ́тръ Ап(с̑)лѣ́ рѣ́клъ: Ѡ(т)ложи(в)ши вшє́ла́кѣю злѣ́сть,... и вса́ клѣ́веты, ꙗ́ко новоро(ж)де́(н)нїи // младе́(н)цы, словє́сное не лє́тєвое́ млѣ́ко оу́лю-бѣ́те (Київ, 1619 Аз.В. 82–83);*

(*дуже молода, недосвідчена людина*) молодий, -ого, зелений, -ого: еще еси млáде-нець. Еще еси млéкопйи. ꙗко же ты хочешъ бѣдѣ вое(н)ника, бѣючогоса и борѣчогоса, оу ци(ц)ки матерѣне до(ма) сидачи, ро(з)сѣдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

2. Молодик, юнак: в то(м) мѣстѣ младѣн-ць, єдного гóста жонѣ згва(л)товáли (XVI ст. *УС* № 29519, 228); єдинь нѣякыи млáденецъ шоль за ни(м) вбóлочены(и) вѣ прости́рало по голомѣ тѣлѣ (1556–1561 *ПС* 188 зв.); вѣдѣ(л) є(м) оу видѣнйи на гóрѣ синайско(и) мнóго лю(ди) незлѣченѣ(х), а межи нѣми // ходи(л) млáденецъ стáнж висóкого и склада(л) корж-ни на гóлови и(х) (XVI ст. *УС* № 29519, 36–36 зв.); юнóша, парѣбо(к) млáденецъ (1596 *ЛЗ* 89); А гдѣ бы са хто сáмѣ Гра(м)мáтѣчногѣ хѣдóзства не оу́чи(л) и той дѣтемѣ и млáден-цемѣ читáти ю́ж по Славѣнскѣ оумѣючимѣ до вѣоученѣа подавáти єи мáетѣ (Євѣ, 1619 *См.Гр.* 4); оны(и) то юнóша Алѣбо млá(д)нє(ц), не пришо(л) бы(л) ты(м) спóсобо(м) и(ж) бы ма(л) испрѣбóвати хѣ... але довѣнѣма(л) собѣ и(ж) бы ꙗкѣи лѣпѣшйи зáповѣди мáли бѣти (1645 *УС* № 32, 132); тáкь се на оногѣ млáден-ца розгнѣвáль же єгѣ лѣкомѣ вєлми бѣючи за-бѣль (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.).

Див. ще **МЛОДЕНЕЦЬ, МЛОДЗЯНЕЦЬ.**

МЛАДЕНЕЦЬ *див.* **МЛАДЕНЕЦЬ.**

МЛАДЕНСКИЙ *прикм.* Юнацький. ◇ **братство млáденское** — (*культурна й на-ціо́нально-релі́гійна о́рганізація юнаків*) юнацьке братство: Внесена те(ж) была про-(з)ба бра(т)ства млáде(н)скаго, до пѣновъ брати(и) строны фѣ(н)дации вны(х), при

цркви стóго в(т)ца нашєго внофриа, тоє делѣберовано до болшости брати(и) з обє(т)ницею вє(д)лугѣ слушности (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 38 зв.).

Див. ще **МЛАДЕНЧЕСКИЙ.**

МЛАДЕНСТВО *с.* Дитинство, молодість: скло(н)ные сѣ(т) мѣсли лю(д)скѣ кѣ зломѣ в(д) млáде(н)ства, а єсли бы не помогло лѣка(р)ство бжѣе. впадає члѣк в вѣе(т) в го(р)-шѣе рѣчи (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 44).

МЛАДЕНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (чим) Уподібнюватися до дитини: Не дѣти бывайте оумómѣ, áле злóстю млáденствѣйте, оумо(м) же досконáли бывáйте (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 82).

МЛАДЕНЧЕСКИЙ *прикм.* (*власти-вий дитині*) дитячий: По вбѣдѣ в субóту має(т) дáска(л) з дѣтми намовлатиса ча(с) немáлы(и),... вчачи и(х) стрáхѣ бжѣемѣ, и вбѣчáемѣ встыдлѣвы(м) млáде(н)чє(с)ки(м), ꙗко маю(т) бѣти во цркви прóтивѣ бгу (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); **млáденческое братство** — те саме, що **братство млáденское**: На про(з)бѣ млáде(н)чєскаго бра(т)ства постановили абы два братѣ з брати(и) наши(х) при єлекциѣ(х) и(х) та(к)жє и при в(д)даваню рахѣнѣковъ депѣтованы были (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32).

Див. ще **МЛАДЕНСКИЙ, МЛОДЕНЧЕСКИЙ.**

МЛАДЕНЧЕСТВО *с.* Юність; молодість: adolescentia, млáде(н)чє(с)тво (1642 *ЛС* 70).

Див. ще **МЛАДЕНСТВО, МЛОДЕНЧЕСТВО.**

МЛАДЕНЧИКЪ ч. 1. Немовлятко, малятко: Єv(г)листа выписоує(т). ѡ соудїи, который са бѣа не бояль, ... тыжь якъ х̄с младен'чики которыйи еше не мовили коу собѣ пригорьтае (1556–1561 ПЄ 298 зв.).

2. Юнак: adolescentulus, младе(н)чикъ (1642 ЛС 70).

МЛАДШІЙ прикм. в. ст. (менший за віком) молодший: Стáршіи сн̄ъ розоумѣтса правє(д)нїи лю(дє) а мла(д)шіи сн̄ъ... знаменоує станъ грѣ(ш)ны(х) лю(ди) а оупа(д)лы(х) (Львів, 1585 УЄ № 5, 11 зв., на полях).

Пор. **МЛАДЫЙ**.

Див. ще **МОЛОДШИЙ**.

МЛАДЪ див. **МЛАДЫЙ**.

МЛАДЫЙ, МЛАДЪ прикм. (який має небагато років, не досяг зрілого віку; юний) молодий: мл̄(с̄)тию божию воєвода господа(р) землі мольдавскої Пише(м)... пано(м) мешчано(м) лвовски(м) вси(м) посполите та(к) стары(м) іако и млады(м) (Сучава, 1558 ЛСБ 22); Вѣдомо же ти бѣди о приношенїи за усопшаго, якоже бо хто за дитя свое младое хорошее масло, свєща, кадило во церковь принесеть... вѣрѣй, иже свєща и масло и прочая во избаву умер'шаго приношенїя приятна естѣ (Супрасльський монастир, 1580 Пис. пр.лют. 129);

(про вік) молодий: и поча(л). ананиа ноудитиса. абы х(с)вѣ бж̄єствѣнныи ѡбразъ написати. заноу(ж) иногда быва(л). мла(д) х(с)ѣ. а иногда старѣ (1489 Чет. 267); Владислав III младѣ на крoлевство былѣ взятѣ Угорское (поч. XVII ст. КЛ 74); Того сѣ ты бѣа доброт-

лївогѡ, Нєвидїмогѡ. [Вєтхогѡ дєн'ми, іакѡ ѡтрочáткo млáдоє;] Видїмымъ нá землїи ѡгладáла, И розрадовáнною дш̄єю цѣловáла (Чернігів, 1646 Перло 36 зв.);

(властивий тому, хто має небагато років) молодий: Ѡстáтокъ и почáтокъ а(ч) млáдомѸ áлє мѣромѸ бачє(н)ю в̄ши Кнa(ж) мл(с)ти порѹчáетса, кгда(ж) за сѣдїны мѣдрость, а за лѣта старости животь побо(ж)ный солoмонъ полóжилъ (Острог, 1587 См.Кл. 3).

Див. ще **МЛОДЫЙ, МОЛОДЫЙ**.

Пор. **МЛАДШІЙ**.

МЛАДѢНЕЦЪ див. **МЛАДЕНЕЦЪ**.

МЛАДѢТИ дієсл. недок. Молодіти: lenteo, Lento, as, мякчу, мякчѣю, младѣю (1642 ЛС 253).

МЛАТЬ Молот: tudes, млатѣ (1642 ЛС 405).

Див. ще **МОЛОТЬ**¹.

МЛЕВО с. Те саме, що **млыво**: пожитковъ имѣ належачихъ одоймоватѣ не маемо сами на себе, а ни на кого иншого, кромѣ волно-го млева на потребу свою, дворную, во всихъ млынахъ, безъ черги и безъ мерки (Камениця, 1607 АрхЮЗР 6/І, 343).

МЛЕКО, МЛѢКО с. 1. (біла рідина, яка виділяється молочними залозами жінок після пологів для годування дітей) молоко: ѡ(т) своихъ с̄ты(х) персеи пречисты(х). с̄тымъ млѣко(м) питала (1489 Чет. 47 зв.); Сн̄Ѹ Бж̄їи бл̄гословєнный. Нá землїи плóтїю явлє(н)-ны(и). іакѡ дáлєсѣ са Пелєна́ми повѣ́ти, И ч̄(с̄)тои Пáни Млє́комъ кормїти (Чернігів, 1646

Перло 56 зв.); Дівень Бгъ..., котрый..., жити и кормит все створена, той же Бгъ Правдыви(и)... потребуєть покармѣ, и кормитса Млеко(м) преч(с)тои Панны (Там само, 59).

2. (рідина, одержувана від сільськогосподарських тварин, як продукт харчування) молоко: ѡ(т) маса и ѡ(т) млека. и ѡ(т) иньши(х) ѡдѣнии. прото жь подабаєть на(м) блюстиса (1489 *Чет.* 175 зв.); ісаиа пр(б)ркъ... мови(т). пастыреве па(с)тыреве беретє ѡ(т) швецъ мои(х) млеко и волноу (к. XVI ст. *УС* № 31, 183); оказаль ихъ Богъ всѣмъ на яво, и отъ церкви ихъ, // яко пагубныхъ и драпежныхъ волковъ, которіе толко волну і млеко брали,... изгналъ (1603 *Пит.* 102–103); Ра(н)гидѣры. реиненъ. на ты(х) воза(т) што хота(т), доатъ млеко ѡ(к) оу коро(в) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.).

3. Секреція бартолінових труб; піхвова рідина: А тое що иде презъ тѣло; ѡкѡ потъ, млеко, сѣмень, и ѣнии плюгавства; все тое зостанє внѣ тѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

4. *Перен.* Духовна пожива: которіе въ лѣтѣхъ дорослыхъ або зуполныхъ будучи потребовали млека, то естъ науки, на початку легкое и поволное (1603 *Пит.* 107); ѡ(т)ложи(в)ши вшелѡкѣю злѡсть, и всѡкѣй фѡлшъ,... ѡко новоро(ж)де(н)ніи // младе(н)цы, словесное нелетѣвое млеко оулюбѣте (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 82–83).

◇ медъ и млеко див. МЕДЬ.

Див. ще МОЛОКО.

МЛЕКОПІЙ ч. *зневажл.* Молокосос, шмаркач: еще еси детина; еще еси млѡденецъ. еще еси млекопій. ѡко же ты хочешъ бѣдѣ воєнника бѣючогоса и борѣчогоса, у

ци(ц)ки матер'нєє до(ма) сидачи, ро(з)сѣдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

МЛЕЧКО, МЛЕЧЬКО с. Молочко. Вл.н., ч.: вели насъ люди... села... Лаховьского... ажъ до ставѣ которы(и) ставѣ панъ млечко земенинъ белзъски(и) заставиль (1546 *ОГ* 57 зв.); Его Мил. Панъ Писаръ земьскій Берестейскій осветьчалъ пыльне на... Пана Маколая (!) Млечька Хоружаго Оршаньскаго о то, ижъ Его Мил. поразумевъшисє с... маткою сыновицы Ихъ Мил...., тую сыновицу... до мальженства безъ... ведомости Ихъ Мил. взялъ (Володимир, 1615 *ИКА* дод. 112).

МЛЕЧНИЙ прикм. Молочний: lactarius, а, um, млечни(й) (1642 *ЛС* 248).

МЛЕЧНИКЪ ч. Молочник: lactarius, i(i), млечникъ (1642 *ЛС* 248).

МЛЕЧНО с. Молоко, молочна страва: Повѣдъ же ми, которая сторона большей ламаєть тые правила апостольскіє: чы Рымляне, постячы суботы... чыли Русь же кильканадцать середь и пятковъ не дбаючи на правило апостольское поживаютъ мяса и млечна? (Вільна, 1608 *Гарм.* 218).

МЛЕЧНѢТИ дієсл. недок. Перетворюватись у молоко: lactesco, is млечнѣю (1642 *ЛС* 243).

МЛЕЧЬ ч. 1. (*Euphorbia peplus* L.) молочай городній: Їко бовѣмъ мле(ч), подобный єстѣ салѡтъ, сѡа впра(в)дѣ сѡлодка а тѡа горка (Вільна, 1627 *Дух.б.* 69); *replos*, яри(й) мле(ч) трава (1642 *ЛС* 305).

2. (*чоловіче сім'я в риб*) молочко: Млечъ *lac piscium* (1645 *Уж.* 24).

МЛЕЧЬКО *див. МЛЕЧКО.*

МЛИВО *див. МЛЫВО.*

МЛИНАРЬ *див. МЛЫНАРЬ.*

МЛИНИЩЕ *див. МЛЫНИЩЕ.*

МЛИННЫЙ *див. МЛЫННЫЙ.*

МЛИНОВЦЬ *мн. (мешканці с. Млинів) млинівці: а с боршова коваль золотаа рѣка..., а з ѡ(х)торова лѣци(к) гра(н)ка тивонь..., а млиновцѣ всѣ были (Унів, 1581 ЛСБ 61, 2).*

МЛИНОВЫЙ *див. МЛЫНОВЫЙ.*

МЛИНОК *див. МЛЫНОКЪ.*

МЛИНСКИЙ *див. МЛЫНСКИЙ.*

МЛИНСКІЙ *див. МЛЫНСКИЙ.*

МЛИНЪ *див. МЛЫНЪ.*

МЛОДЕНЕЦЪ, МЛОДЕНЕЦЪ *ч. 1.* Немовля, маля: Ис тоє (ж) сѣмени бы(сть) стаа дѣва. з дому давыдова родители мѣла, Абы до(л)гѣ заемныи за на(с) заплатила, и чистою дѣвою млоде(н)ца родила (к. XVI – поч. XVII ст. ПДПИ 182, 92); Всако жѣ бабы боѡлиса бѣга, и не оучинили водлѣ(г) приказанья цѣа егѣпецкогѡ, ѡле заховѡли и млодѣнцовѣ (серед. XVII ст. Хрон. 78 зв.).

2. Хлопец, підліток: мене млодѣнцемѣ еще до оучтѣвыхѣ наѣкъ... оустановѣли (Євѣ або Вільна, 1616 *Прич.отех.* 5 зв.); А для справованя всѣхѣ тыхѣ млоде(н)цовѣ и всеи школы..., має(т) игѣме(н) з братисю брата змежи себе на то згожого ректоромѣ вбрати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 67); тоє бовѣмѣ слово, хвалѣбно вѣ онѣ часѣ было, гды наѣки квѣтнѣли, вѣ наѣкахѣ са те(ж) не оспѡле млодѣнці

цвѣчили, и одѣнѣ на(д) дрѣгѡго почтѣный тѣмѣ словомѣ бывѡлѣ (Київ, 1627 *Лим.* 4 ненум.); А при тѣхѣ втѣрѡкахѣ, и Вѣрша(х); маѣть ѡкѣій Млоде(н)цѣ, мѡвити вѣрѣцію сѣю до слѣхѡчѡвѣ, поважне (Чернігів, 1646 *Перло* 58).

3. Молодик, юнак: гѣ... дѡтѣкнуѡлѣса вѣдра... //... и реклѣ мѣлоде(н)чѣ тобѣ мѡвѣлю вѣстанѣ (1556–1561 *ПС* 240 зв.–241); из велѣкою оучтѣвѡстю... зѣ ѡное пѣчи вѡхѡдѣли ѡные млоде(н)ці (Острог, 1607 *Лѣк.* 22); Алѡв ѡкѣ вѣ однѡмѣ мѣстѣ мнѡ(з)ство людѣй ѣсть, зѣ котѡрыхѣ однѣ дѣти и нжмѡватѣка, а дрѣгѣи млоде(н)ці и мѣжѣи: а вси зѣ однѡгѡ жѣрдла берѣтъ водѣ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 311); тѣю таблицѣ прѣслалѣ млоде(н)цѣ зѣ Слу(ц)ка П. Ждан Ско(ч)кевичѣ (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 20); По мнѡгихѣ днѣи жѡна егѡ ѡбѡротѣла ѡчи на млодѣнца квѣтнѣчѡгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

Див. ще МЛАДЕНЕЦЪ, МЛОДЗЯНЕЦЪ.

МЛОДЕНЕЦЪ *див. МЛОДЕНЕЦЪ.*

МЛОДЕНЧЕСКИЙ, МЛОДЕНЧЕСКІЙ *прикм. (властивий юнаковѣ) молодечий, юнацький: оумыслѣ млодѣнческѣе ѡгнѣ(м) нѡвы(м) хѡти спѣрсѡной не ро(з)жарѣла таа то штѣка венѣры пѡкнѡ(ст) покѡзѣючаа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273); взалѣмѣ... на себе повѣннѡстѣ, абы(м) чѡсѣ квѣтнѣчѡго весенногѡ, вѡшѡмѣ квѣтнѣчѡмѣ дѣтѣннѡмѣ и млодѣнчѣскомѣ вѣкѣ... Пѣсмѣ стѣ(х) зѡбрѡвши, вѡмѣ..., в дѡрѣ ѡфѣрова(л) (Київ, 1636 *МКСВ* 317).*

Див. ще МЛАДЕНСКИЙ, МЛАДЕНЧЕСКИЙ.

МЛОДЕНЧЕСКІЙ *див. МЛОДЕНЧЕСКИЙ.*

МЛОДЕНЧЕСТВО *с.* Молодість; юність: Кóждого дна оумира́емw, кóждогw дна ча́стка живота на́шогоw wдыймáється, ... нeмoвa(т)ствo oутрáтилисмw, потo(м) дѣ́тинствw, потo(м) млоде(н)чeствo (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 938).

Див. ще **МЛАДЕНСТВО, МЛАДЕНЧЕСТВО.**

МЛОДЗЯНЕЦЬ, МЛОДЗАНЕЦЬ *ч.* Хлопець, юнак: А млодза́не(ц) wны(и), котрый то за ни(м) здалéка помáлоу шо(л) в прости-ра́длѣ тѣ́лько само(м):... то іáковъ бы(л) бра(т) хѣ́въ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 92 зв.); ту(т) за(с) в мѣ́стѣ ше(с)ти млодзя(н)цовъ каждой неделѣ... до послугъ це(р)ковъны(х) абы спосро(д) себе́ прeзe(н)товали (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32).

Див. ще **МЛАДЕНЕЦЬ, МЛОДЕНЕЦЬ.**

МЛОДЗАНЕЦЬ *див.* **МЛОДЗЯНЕЦЬ.**

МЛОДОСТЬ, МЛЬДОСТЬ *ж.* (*період життя від підліткового до зрілого віку*) молодість: мы... жаловали есмы их осwбноу нашею милостію и дали и потврьдили есми им wт нас оу нашеи зeмли оу молдавскои их правѣю wтнинѣ и дѣ́днинѣ село на Проутѣ на имѣ Великіи Боан и съ оусими прикѣ́тки що тѣ́гал на них за тоє село въ мльдоности братанича г(оспо)д(ст)ва (Хуші, 1528 *ДВВ* I, 26); просимъ абы листы сеимовые... руски-ми литерами и eзыко(м)... писаны... были, кгда(ж) з млодоности иншо(г) писма w(т)цове нѣши ѣчи(т) на(с) не давали (Київ, 1571 *Возн. Іст.* фотокоп. 34).

Див. ще **МОЛОДОСТЬ.**

МЛОДЫЙ *прикм.* (який не досяг повного віку, зрілості) молодой: млодых по-

дѣ́свинкwвъ седмнaцaть (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

Див. ще **МЛАДЫЙ, МОЛОДЫЙ.**

Пор. **МЛАДШІЙ.**

МЛОДЪТИ *дієсл. недок.* Молодіти: Млодѣю (1643 *Уж.* 33 зв.).

Див. ще **МЛАДЪТИ.**

МЛОСТЬ *ж.* (*знемога, втома*) млість: Часомъ отъ зноу, то отъ горячности Опрочь хлеба потравъ и безводной млости Тымъ способомъ веку онъ молодого зажилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92).

МЛОТЬ *ч., перен.* Нищівна сила: W срóкгаа смёрти, ... Бода́й бы в'прóдь, вѣ́лка-на млóты та́ скрѣ́шили, ... Нижли бы са мѣ́ла Wца́ на́шего порвáти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12).

Див. ще **МЛАТЬ.**

МЛУТЬ *ч.* Висівки: а w(н) южъ бы былъ ра(д) насытити чрево свое, w(т) рожець [або млоутомъ, або wтробами] коториы едали, свинѣ. але и тыхъ никто не хотѣль емоу дати (1556–1561 *ПС* 289).

МЛЫВО, МЛИВО *с.* (*перемелювання зерна на борошно; помел*) мливо: А сихъ лeть платѣ́ того емѣ́ не дають нижли маeть wнѣ́ на пѣ́шкарьство домѣ́ в мeстe и ко(р)чмѣ́ вольно... wтѣ́ подачoкѣ́ и wтѣ́ подѣ́водѣ́ и мливо ѣ́ млыне городовомѣ́ бeзѣ́ мeрѣ́ки (1552 *ОВол.З.* 195); С тыхъ же млыновѣ́ вe(р)хѣ́ писаныхъ млыва на wбé цe(р)кви по дню в недели (1552 *ОЖЗ* 125); Млыны wдинѣ́ по(д) мeстoмѣ́ на рeцé бoгѣ́ ѣ́ того три кола на мливо... дрѣ́ги(и)

по(д) местомъ на реце весницы... две коле на мливо... идеть штъ млива мера десатаа (1552 *ОВин.З.* 134).

Див. ще МЛЕВО.

МЛЫЙ *прикм.* (кволий, немічний, розслаблений) млявий: и пристоупили к немуо народовє мнози. имаючи з^ѣ собою хромьи, слєпыи, и немьи, и м^ѣлыи. // и ины(и) многы(и) (1556–1561 *ПС* 71–71 зв.).

МЛЫН *див.* **МЛЫНЬ.**

МЛЫНАРСТВО *с.* (один із видів промислу) млинарство: которое млынарство у млыне Голешовскомъ с третєю мерою и з грошомъ третим мыта гребелного, за куплею своею у пушкаря луцкого; держал и вживал есми (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 270); А на 8фѣндованье шпитала,... маєть Єє Милость пани дадинаа моа, въ пана Василя Капли млынарство Белоберезское кѣптити (1577 *АС* VI, 78); И на шнѣю кѣплю млынарства, маєть Єє Милость взати листъ владыки Володимирского позволенный (Там само, 79).

МЛЫНАРЬ, МЛИНАРЬ, МЛЫНАРЬ *ч.* Мірошник, мельник: Гребли 8 млына того две части направѣють зъ замѣкѣ а третюю часть млынарѣ (1552 *ОВол.З.* 196); а въ иншихъ млынєхъ млынаре жадныхъ сумѣ не мають — волно ихъ одменяти будеть (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 343); у Павла млынаря, роскидавши самое будованє млына, взяли стамтоль розмиру пшеницы мацѣ осмѣ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 402); а при томѣ грабєжѣ тїєжѣ насланци слѣги боѣарове поданїє и дракганове... Юска Пилипа И Игната млынара мещанѣ барзо збили (Київ, 1646

ЛНБ 103, 22/Id, 2011, 1); ксендзѣ Анѣтоний Янишевский... //... противѣко... Опанасови садовѣнникови, Лєсѣкови рєзѣнникови,... Мискови млынарови, Насѣти бондарцы,... и инѣшымѣ всимѣ подданым... //... офєрєвалсє правѣнє чынити не занєхали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154, 155, 157).

МЛЫНАРЬ *див.* **МЛЫНАРЬ.**

МЛЫНЕЦЪ, МЛЫНЕЦЪ *ч. 1.* (невеликий млин) млинок: а на Володаве млын и мелник, а к томѣ на Шѣминѣ млынецѣ кнѣзю Андрѣю досталѣоса (Кошир, 1502 *АС* I, 148); *aszczo sia tycze dwoch stawkow na redce (!) na Pucowce, pod samym mestom, odyń stawok u mlyneć, niż my powedajut, jż wsi pospoł zasypały u młyn sprawiły* (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); Кѣ тому тежѣ двору и именню Берестечку, кгрунтѣ пашный и сеножатный; двору и людемѣ належачый, и часть у ставкохъ и во млынцу (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56); селце Сушибаба зѣ млынцемѣ,... село ворона зѣ млыномѣ (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 374).

2. (ручний млин) млинок: млыне(ц), рѣчны(и) млы(н) (1627 *ЛБ* 37).

Див. ще МЛЫНОКЪ.

МЛЫНЕЦЪ *див.* **МЛЫНЕЦЪ.**

МЛЫНИЩЕ, МЛИНИЩЕ, МЛЫНИЩО *с.* (місце, де знаходився млин) млинище: Тые люди добрые... границу указали тым обѣма землямѣ: рѣку Дарницю, на которой же рѣце и млинища, што перед тым от стго Николы Пустынского млинѣ былѣ (Київ, 1508–1509 *АрхЮЗР* 8/IV, 160); его милость далѣ имѣ, кѣ ихъ манастирю святого Николы

Пустыньского, млынищо пустое на рѣцѣ на Дарницѣ, гдѣ бы они мяли собѣ млынѣ справити для пожитку манастирьского (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 52); тыи имениа... со всеми людьми и зє(м)лами па(ш)ными и бортными... з млыны и млынищи и и(х) выме(л)ки... потве(р)жає(м) ты(м) то приви(л)ємъ нѣшимъ кнѣзю Ѳеодорѣ (Краків, 1527 *Гр. СВ*); я... даю и дарую и записую... малжонку моему... //... третью частъ тыхъ именей моихъ..., его милости самому... дѣтемъ и напотомъ будучимъ счадомъ з дворы..., зъ ставы и ставищи, з млыны и млынищи... зо всеми пожитки и пошлинами (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 82–83); маєть и воленъ // будетъ пан Василей Гулевич... тые имена мои... з лєсы..., ставы, ставищами, млыны, млынищами... держати и вживати (Затурці, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 282–283); его короле(в)ская мѣ(л)сть да(л) имє(н)є на вє(ч)ность... Данилу Дєдичову з лю(д)ми служе(б)ными..., и(з) млыны, и(з) млынищи (Київщина, 1600 *ККПС* 152).

МЛЫНИЩО *див.* **МЛЫНИЩЕ**.

МЛЫННЫЙ, МЛИННЫЙ, МЛЫНЫЙ, МЪЛЫННЫЙ *прикм.* Те саме, що **млынновий**: лѣпше бы ємѣ самѣмъ собѣ оувазавши камѣ(н) млы(н)ны(и) на шѣю. и ѣтопѣти(с) в глѣбинѣ (XVI ст. *УС* № 29519, 30 зв.); А еслѣ бы же сблзнилъ єдѣногъ ѡ(т) малыхъ сихъ вѣрующихъ въ мѣ. лѣпшей было бы ємоу абы былъ завѣшонъ камєнъ млынннй на шѣю его и вѣверженъ въ море (Володимир, 1571 *УС Вол.* 61); лѣпше бы такому оувазавши събѣ на шѣю камє(н) мли(н)ныи и потопѣти(с) оу водѣ, нѣ(ж)ли лю(д) събла(ж)нати (к. XVI ст. *УС* № 31, 136); то(т) млы(н) мо(и) ѡбычає(мъ)

тата(р)ски(мъ) с о(г)нє(м) запали(л) збоже вшєлакоє ѣ млыне бѣдѣчєє и скрыню ѡ(д) би(в)ши замо(к) вниве(ч) ѡбє(р)нѣль и начи(н)є млыноє до сєбє побра(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 24); Жрѣновѣ: Жѣрна, або млынны(и) камєнь (1627 *ЛБ* 37); **коло млынное** *див.* **КОЛО**¹.

Див. ще **МЛЫНСКИЙ**.

МЛЫНОВЫЙ, МЛИНОВЫЙ *прикм.* (який стосується млина) млиновий: третью часть... имѣнѣа нашего продали єсмо... князю Ильи... Ѳстрожскомъ... и з гаємъ и з ставомъ, //... и з млыновою частью, котораа на мене приходила (Острог, 1537 *АС* IV, 72–73); и по(д)нє(с) нѣкоторы(и) а(н)гє(л) мо(ц)ны(и) камє(н) ꙗкобы млиновы(и) велики(и) и вкину(л) ѣ море (XVI ст. *КАЗ* 649); И тамъ же, въ Микулине, видєль єсми млынѣ зѡпсовано, кола и всю снасть млиновую поламано, порувано (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/I, 44); В того жъ Го(р)дєя..., жєлєза вси млыновыє поѡ(т)бѣрано в то(м) млыне (Житомир, 1584 *АЖМУ* 114); а до того золотыхъ полскихъ сто на кождый рокъ з аренды моеи мѣсцкой корчемное и млиновой от арендара кожѣдого до рукъ отца игумена завше доходити маєть (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 477); **коло млыновое** *див.* **КОЛО**.

Див. ще **МЛЫННЫЙ, МЛЫНСКИЙ**.

МЛЫНОКЪ, МЛИНОК *ч.* Те саме, що **млынецъ** у 1 знач.: А позволили єсмо князю Федору от городища Зименского до берегу землѣ церковное гребелку засыпати, и ставокъ заняти, и млынокъ збудовати (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30); На рєцє Тури

гребля, форостомъ занятая, на той гребли млынъ рубленый,... въ немъ колъ мучныхъ 2, другой млынокъ вешнякъ на речце Березниці, коло в немъ мучное 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 370); млынки обадва, нижній и вышній, подъ тоеюжь горою на рѣчцѣ Олшанцѣ съ поддаными, на томъ же кгрунтѣ мешкаючими, придаю (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 71); взглядомъ котораго уряду тому ж войту для обыйстя его з ласки нашео гетманское даемо млинокъ Лопатинский (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 146).

МЛЫНСКИЙ, МЛИНСКИЙ, МЛИНСКІЙ, МЛЫНЬСКИЙ *прикм.* Те саме, що **млыновий**: сын мой небожчикъ пан Гаврило Яновичъ Загоровский, за живота своего тую часть свою имени своего отчизного... то ест двор з людми, зъ землями..., и с половицею млына и пожитков млынскихъ,... мне матце своей дал, даровал и на вечность записал (Володимир, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 380); нѣбо пѣрво(г) порѣшѣна. которѣе ѳныи, всѣ обрѣты небѣсныи за собою тагнеть: ꙗко шестѣрѣна млыньскаа, и обращаетъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); вѣ то(т) ча(с) росказалъ вѣверчи на морѣ каме(н) мли(н)скій. встѣпи(в)ши нанѣ ѳздилъ по водѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Христїна Стаа; дївнаа; стоала нагаа в водѣ по шыю по(д) колесомъ мліньски(м) пѣтъ Мѣей: и тымъ тѣло свое тратила (поч. XVII ст. *Пчела* 28 зв.); Не бѣдешъ бралъ в заставѣ зѣ испѣдне(го) и вѣрхнаго камена мліньскогѣ, то єсть начинѣе жївности єгѣ, бо дѣшѣ свою // заставилъ оу тебе (серед. XVII ст. *Хрон.* 157–157 зв.).

Див. ще МЛЫННЫЙ.

МЛЫНЬ, МЛИНЬ, МЛЫН, МЪЛИНЬ, МЪЛЫНЬ *ч.* Млин: а на Володаве млын и мелник, а к томѣ на Шѣминѣ млынецъ кнѣа-зю Андрѣю досталѣоса (Кошир, 1502 *АС* I, 148); Билъ намъ чоломъ маршалокъ нашъ, князь Андрей..., повесидилъ передъ нами, ижъ земанинъ нашъ,... продалъ ємѣ ставъ и млынъ свой ѣтчизный на рече, на Вишовце (Краків, 1538 *АС* IV, 126); Мѣкѣ зо млына ви(н)ни до замѣкѣ приве(з)ти што мерокъ на замокъ при(и)детъ (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 189); Млынъ замковы(и) по(д) местомъ на рече лѣтѣ з двема колы направенъ добре меле(т) ѣставичѣне и лете и зиме (Володимир, 1552 *ОВол.* 3. 196); А хотя бы нѣякие листы..., мели показати на тые имена Суско и дворищо // спадковѣе... и к тому теж пол дворища Петрашевичъ на Руде, пол ставу и млын, — тогды... тые листы никоторѣе моци мети не мают (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 64–65); У млыне дей особно взято и погѣраблено жита мерочѣного мац чотыри..., пшеници мац две..., ячѣменю мац две (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12); тые то насланѣцы... //... Кгрѣнѣты Ставы, млины... неправѣне... взяли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103–103 зв.); даю... млиновѣ пять: старий Бѣлорускій, млинъ Горѣлій, млинъ Рижиковскій, млинъ Грицковъ, млинъ на Стрижню поповскій (Чернігів, 1650 *АИЗМ* 14); **млынъ ветреный** — (*вѣтряный млин*) вѣтряк: до(л)зски(и) богданъ кголимо(нт)... ве(л) насъ ѣ(т) того коша(р)кова дѣба ко млынѣ ветренемѣ где тепе(р) капличѣка стои(т) (1546 *ОГ* 47); **на (свой) млынъ опачиною натагати** (що) — лити воду на (свій) млин: а ижъ нѣкоторые слова хѣвы, и ап(с)-ловъ его свѣты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)-

скій криво опачиною натага(л),... кгда(ж) превѣчнѣю бжѣственѣю власть и силѣ бѣ(з) бачена и страхъ зѣ Ха дереть да на своего папѣ кладеть (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); **ручный млынъ** — жорна, млинок: Жрънѣвъ: Жѣрна, або млынны(и) камень, млыне(ц), рѣ(ч)ны(и) млы(н) (1627 *ЛБ* 37).

МЛЫНЬСКИЙ *див. МЛЫНСКИЙ.*

МЛЫНЫЙ *див. МЛЫННЫЙ.*

МЛѢКО *див. МЛЕКО.*

МЛѢДОСТЬ *див. МЛОДОСТЬ.*

МНА *ж. 1.* (*грошова одиниця, також відповідна їй монета*) міна: міна, а(е), мна, гривна (1642 *ЛС* 269).

2. (*міра ваги, що дорівнює 1,5 кг*) міна: мна, фѣнтъ (1596 *ЛЗ* 57).

Див. ще МНАСА.

МНАСА *ж.* Те саме, що **мна** у 1 знач.: Члѣкъ нѣкоторые доброго роду.... //... приз'валь деса(т) слоугъ свои(х). и даль и(м) деса(т) мнась (1556–1561 *ПС* 304–304 зв.); и пришо(д)ши прѣвыи, рекль, г(с)пдрѣу. // мнаса твоа, причинила, ꙗ мнась (Там само, 304 зв.–305); И рекль ты(м), которые стояли пере(д) нимъ. въз'мѣтеш(т) него м'нась. и дайте томоу в' которого деса(т) мнась (Там само, 305 зв.).

МИХЪ *див. МѢХЪ.*

МНЕЙ *див. МНѢЙ².*

МНЕЙШИЙ *див. МНѢЙШИЙ.*

МНЕМАНЄ *див. МНИМАНЄ.*

МНЕМАНИЕЄ *див. МНИМАНИЕЄ.*

МНЕМАНЫЙ *див. МНИМАНЫЙ.*

МНЕМАТИ *див. МНИМАТИ.*

МНИЙ¹ *див. МНѢЙ¹.*

МНИЙ² *див. МНѢЙ².*

МНИМАНЄ, МНЕМАНЄ, МНИМАНЬЄ, МНИМАНЬЄ, МНѢМАНЄ, МНѢМАНЬЄ, МНѢМАНА *с. 1.* Думка, судження: мнѣніє мнѣма(н)є (1596 *ЛЗ* 57); Почѣди(в)шиса тѣды томѣ достато(ч)нѣ, и абы(м) и на бѣ хѣлно҃го мнѣма́на не по(д)несѣ, ..., пойдѣхъ искати слѣда еѣ(г)лѣского (1598 *Виш.Кн.* 269 зв.); яко насѣ слухи доходятъ, немилостиве и неласкаве насѣ слугъ и богомольцовъ своихъ вспоминати рачишѣ, — ачѣ не дивѣ, за такими непевѣными новинами, такого мниманя о насѣ быти (Вільна, 1599 *Ант.* 627); Розное тѣды о том мнимане и розмова была (Львів, 1605–1606 *Перест.* 39); ѡбмѣвискъ не слоухай, а́нѣ злѣмъ люде(м) во всѣмъ вѣрѣ давай. тѣе бовѣ(м) и дѣбры(х) людѣи чѣсо(м) злы(м) мнѣманѣемъ забиваюť (Острог, 1614 *Тест.* 172); книжни(к)... з боѣми бѣглости и своѣи(м) здѣна(м) и мнѣма́на(м) самого себе... псоуетъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211 зв.); абы Бога вседержителя и сумне́ня своего христѣанского таковымъ плохимъ мниманемъ не ображали побожностей ваших жадаемъ (Київ, 1626 *КМПП* I (дод.) 280);

розуміння, бачення: А безчинство есть то, кгда хто што не по воли Божой чинить и не по преданіемъ апостолскимъ и отцовъ святыхъ, але болшѣ мниманю своему, нижли разѣ уфаленой правдѣ уводитися даеть (1603 *Пит.* 11).

2. Перекона́ння, світогляд: ксе(н)дзове би(с)кѣпи своєю прокѣрацією, як на трибѣналѣ ѣ Люблинѣ, ѣ православы(х) зѣ вѣры и мни-

мана выкрѣтити и выве(р)нѣти и вы(л)гати хочѣ(т) (1598 *Виш.Кн.* 294); а дрѣгѣ разѣмѣють; ѿкъ мнѡгѣ лѣтъ былѣ ѡ(т) творѣна свѣт(а); до ро(ж): хѣа;... такѣвыи оупевнѣю(т) свое мнѣманѣ; с тайногѣ Пр(о)рѣцтва Авѣвакѣмѣва (Чернігів, 1646 *Перло* 129).

3. Репутація, слава: А кгдажѣ мене, малжонка своего, и... детей моихъ... не ѡгледаючиса на добре мниманье, што статечныѣ жоны звыкли передѣ ѡчима своима завжды меть..., тамѣ, гдѣ се ей, подобало, мешкаеть (1577 *ASVI*, 73); Теды поменены(и) ѡте(ц) протопопа, не маючи жа(д)ное намне(и)шое нале(ж)но(с)ти и претексту до книги выше(и) менованое, ѡ(т)цу Облапскому... проданое, але то(л)ко упо(р)не на приведе(н)е до ди(с)гонору и ѡпо(ч)ного мнима(н)я ѡ протѣ(с)тучо(м)се,... помененую книгу..., загамова(л) и затрима(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 307);

поговір, осуд: а чуючи ся быт в томѣ початю и бременю и будучи на тот час в мене, отца своего, без бытности малъжонка своего пана Василя Загоровского, не хотячи того занехат, абы напотомъ якого мниманя на собе не понесла, ку ведомости моее, отца своего, то припустила (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 155); Оповедали мне возъному, ижѣ такѣ власне деялося, же перъвей слугѣ... выгнано зѣ двора,... а потомѣ отъмыкали и брали, што хотели, а намѣ только невинне, уходячи мниманья людъского, усилене и кгвальтовне, при гайдукохѣ, у дворе владычнемѣ, мешкати и стеречи казалѣ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 320).

Див. ще МНИМАНИЕ.

МНИМАНИЕ, МНЕМАНІЕ, МНѢ-МАНІЕ с. 1. Думка, оцінка: от всѣх ересей прехитрыйши, прелукавнующий,... костел римский назватися может. Не согрѣшит ни-хто за таковое мнимание о римском костеле, яко его тоє поменил есми (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 186);

підозра, поганий домисел: всѣкое мнѣманіе и дѣмѣ и злѣю волю зѣ рѡзѣма вѣгнавши, пѣлно и мѣлѣючи прѣвдѣ слѡ(в) слѣхаетѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 195); Зазрѣніе: Подозрѣнье, нещевѣніе, мнѣманіе, потѣплѣ(н)е, достѡи(н)-ство, окаєва(н)е, ѡсѣжде(н)е (1627 *ЛБ* 40);

поговір, осуд: разумѣти и розсудити не умѣли, гдѣ же и слѣпец писания не вѣдый, мнеманием бысть досчупати могл абы спознал, что есть истинна, что паки есть лжа (1608–1609 *Виш.Зач.* 213).

2. Обдумування, обміркування: признаваем и мы, глупая Русь, подтверждаючи твою похвалу и мнимание, о щастью костела латынского реченное, иж есть щасливы (1608–1609 *Виш.Зач.* 224).

Див. ще МНИМАНЕ.

МНИМАНЬЕ див. МНИМАНЕ.

МНИМАНЫЙ, МНЕМАНЫЙ, МНѢ-МАНЫЙ, МЪНИМАНЫЙ прикм. 1. Вигаданий; видуманий: А умоцованный стороны позванное поведиль, ижѣ дей панѣ Циминский обвиниль его милость, отца владыку, въ учинку мниманымѣ речей таковыхъ, которые каране крѣвое за собою потягають (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 403); тотѣ мниманый поводѣ мѣстѣца у суду мети не можетѣ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 260); то(т) же

Ѹмоцованы(и)... не признаючи мниманого ѸчинкѸ просиль абы сторона поводава всѸ контента в позве менованые показала (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 65); то(т) позо(в) є(ст) Писаны(и)... //... за ѿки(м)сѸ мѸниманы(м) Право(м) свои(м) (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 69–69 зв.); в о(д)поведанью позыванаѸ Сторона... поведила же таѸ АкѸция мнимаѸа єсть (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141); жа(д)ное приле(г)лости з ЛещиномѸ,... на ты(х) мниманы(х) дво(х) копыцахъ, которы(х) сѸ за копыцы не при(з)наваєть, кды (ж) неподобные до копыцовъ, не маю(т) и мѸ(т) не могутъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 196).

2. Уявний: Бо до сакраменту потреба (не мниманыхъ, але) видомыхъ живеловъ (хлеба и вина) (Вільна, 1599 *Ант.* 749).

3. Назв́аний: И в¹ ж́олобѸ сѸномѸ повѸрху прикр́итое. З¹ М́аткою в́ласною, а́ле ѡ(т)цѸмѸ мнѸм́анымѸ, // Ст́арце(м) т́акъ стат́ечны(м) І́осифо(м) назв́аны(м) (Львів, 1616 *Бер.В.* 71–72).

4. (який здійснюється незаконно, без належних підстав) неправий: судъ духовный... узналъ важ́ный шлю́бъ перш́ый зѸ деля́торомѸ, а вашъ тотъ тепереш́ный мнеманый вторый декретом своим неваж́ный быти узнавъшы, пожы́тя того ма́льженства // ва́шого непристойного за́казаль (Володимир, 1652 *АрхЮЗР* 8/III, 622–623).

Див. ще **МНИМЫЙ**.

МНИМАНЬЄ див. **МНИМАНЄ**.

МНИМАТИ, МНЕМАТИ, МНѸМАТИ, МНѸМАТИ дієсл. недок. 1. Думати, вважати: а пото(м) де(и) то(т) нахи(м) з рабеє(м) други(м) жидо(м) вночи тоє дѸта зарезали а

бра(т) єє ичко за руки де(р)жа(л) чого сѸ де(и) де(в)чина зла(к)нула мнимаючи жебы брата єє зє(л)ка режу(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); а ѿжѸ сами мало видать, мнимають же юж на свѸтѸ вси слєпи (Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.); Че(м) же сѸ ты любимы(и) б́ратє рѸгає(ш) зѸ ѿнока, и(ж) с тобою не оумѸє(т) бесѸдовати, або // мнимає(ш) и(ж) ты чого пожито(ч)ного в за(м)тоузѸ наоучи(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 245 зв.–246); А мнѸмає(ш) ты, жебы а не могли ѡборонити сѸ ІюдѸ (XVI ст. *УС Трост.* 59); мнѸмаєть же все зрозоумѸль (Острог, 1607 *ЛѸк.* 182 зв.); КотóрѸю [Ѹамару] оузрѸвши ІѸда мнимáль, жѸ бы была вшетѸчница (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.).

2. Сподіватися, очікувати: А молчачисѸ не будте многомо(в)ныє ѿко поганє, абовемѸ мнємаю(т) и(ж) бѸдѸть выслѸхани въ ѡнои свое(и) многомовности (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6); Абы тѸды овои,... спр́оснѸсти пога(н)ски(х) ѡны(х) нáродѸвъ выборнѸйшѸи лю́де были оушли, не знáючи Б́га, знáти єго однакѸ мнѸмáючи, в цнѸтахъ и сáми сѸ кохали, и и(н)ши(м) и(х) лю́де(м) залєцáли (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.); а ннѸ гды ажѸ до НѸсь зышла [цр́ква], мнѸмáсєшъ ли єи звѸтажити (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.).

Див. ще **МНИТИ**.

МНИМАТИСѸ, МНѸМАТИСѸ дієсл. недок. (вважатися за кого-небудь) матися: єсли сѸ кто мнимає(т) б́йти му(д)рѸ в¹ вѸцѸ сє(м), неха(и) сѸ оучини(т) кглѸпы(м), ѿко ничого незнáючи(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 236); єсьли бы єсь бы(л) такѸи, ѿ(к) сѸ мнимає(ш), да не в¹падєши в то(т) вѸшєменєны(и) ро(в) (1599 *Виш.Кн.* 214 зв.).

◇ **самъ быти мнѣматиса** — бути самовпевненієм: оудѣи мѣ(с)ть свою во свои(х). пока(жи) гдѣ живѣши, или в ты(х) которѣ са тебе соромя(т) //... в ты(х) ли которѣи са сами бы(ти) мнѣмаю(т) (1599 *Виш.Кн.* 215–215 зв.).

Див. ще МНИТИСЯ.

МНИМІЙ *див. МНИМЫЙ.*

МНИМЫЙ, МНИМІЙ *прикм. (не-справжній, фальшивий)* удаваний: Пáвѣ(л) ѡзнаими(л) мóвачи:... вѣ(м) се ꙗко вніидѣть во(л)ци та(ж)ци во ва(с)... что во(л)ци та(ж)ци; то є(ст) нача(л)ствѣемые мнѣмые пáстырѣ, драпе(ж)ници, лихои(м)ци (1598 *Виш.Кн.* 292 зв.); И паче же мнимый намесникъ его, яко еретици повѣдаютъ папежа быти намесникомъ Петровым, если до соборное апостольское церкве ко своѣй братіи навернется, принятъ будетъ (Львів, 1605–1606 *Перест.* 47); Чтò же ѡ мѣрскихъ рекъ, и мниміи дѣхóвній мало-змѣшенное набоженство держать (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 28).

Див. ще МНИМАНЫЙ.

МНИТЕЛНИЙ *прикм.* Навмисно придуманий; надуманий: opinabilis, мните(л)ни(й) (1642 *ЛС* 293).

МНИТЕЛЬ *ч.* Вигадник, фантазер: opinator, мните(л) (1642 *ЛС* 293).

МНИТИ, МНѢТИ, МНАТИ *дієсл. недок.* (що, о що і без додатка) Думати, вважати: рекль стѣи дѣхъ. не мните ѡ то нѣ оустали (єсте) из мѣртвыхъ. но того дѣла оустали естѣ. штобы есте пошли на целование // и ч(с)ть (1489 *Чет.* 259 зв.–260); Се, мню, пострадати иноческо-

му чину иже на брань естественныхъ похотей, в еже одолѣти плоти вооружается (1588–1596 *Виш.Кн.* 145); Не невѣдомо мню вамъ се естъ ꙗко сѣ мо(и) кнѣзь Алѣѣandro восточникъ межд(д)ѣ зѣбами западныхъ люди вѣры и наѣки и всего набоженства ѣсѣль ѡбителе(м) (!) ꙗрославски(м) се сталъ (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); что же приѡбрашѣ(т) ѡ(т)сюдъ мню сами ѣскѣсо(м) оувѣда(т), если дѣбре высѣлѣхаютъ (1599–1600 *Виш.Кн.* 44); Непѣщѣю: Мнѣмаю, розѣмѣю, мню, вѣмѣнаю (1627 *ЛБ* 75); мню ꙗко не невѣдомо є(ст) всѣчески(и) пр(с)то(л) нашѣ... хра(м) стго... Гев(р)гѣа татарами или скифами ѡбнаже(н) изо всѣхъ сѣкрови(ш) (Ірклѣв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37);

(мати на увазі) вбачати: И ты(ж), назѡвтрѣе рож(д)ѣства хѣва нѣса(т) пироги, мна(т) в чѣстѣ бѣи полѣгъ навѣжѣючи (Львів, 1590 *Гр.Рог.* 1);

(що) задумувати, планувати: тотъ хто тестаменьтъ мнить маєть меновите ко(ж)дую речъ в тестамѣ(н)тѣ докладати (1566 *ВЛС* 76).

Див. ще МНИМАТИ.

МНИТИСЯ, МНИТИСА *дієсл. недок.* 1. (кому) Здаватися, уявлятися: Мнѣ са мни(т) ꙗко ва(м) сѣа полѣ(з)на сѣт и ѣдо(б)на, а(з) сего ѡ(т) ѣсе(р)дѣа жѣлаю да бы(м) воскорѣ ра(с)-сѣди(л)сѣа з вами (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

2. (вважати себе за кого-небудь) матися: А латыню совѣм навѣм оставимо; ни я их о чем, яко мнящихсяъ мудрыхъ (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 162); “Не замай, никто жѣ не прѣлѣщается, если мнится быти мудр” (1608–1609 *Виш.Зач.* 221); нѣжѣ же ѣвидѣхъ пристанище... мѣтрѣ бѣжеи идеже велие бѣ(з)мольвѣе ни єре-

тики клеветѣ(т) ни мнѣщѣисѣ хр̄(с)їани католици навѣтѣють (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); Потребствѣю(т): Полезнаа бѣти мнѣтса: Потрѣбный сѣть, и пожиточныи (1627 *ЛБ* 90).

3. Сподіватися, гадати: гордыи римляне почитаютъ свое, як божее, зданье. Мѣстца апостолов мнѣть ся сѣдержати, а их обычаев не любятъ ховати (к. XVI ст. *Укр.п.* 74).

Див. ще МНИМАТИСА.

МНИТИСА *див.* **МНИТИСЯ.**

МНИХЪ, МНІХЪ, МѢНИХЪ *ч.* Монах, чернецъ: возвестилъ братѣ своему мнихоу соущю (1489 *Чет.* 88); Ѱзрите подобны(х) и миролюбны(х) ксе(н)дзовъ бискупо(в) тогда бѣвши(х) мниховъ того монастыра в которо(м) са тоѣ чѣдо на обличѣніе нече(с)тїа и(х) стало (1598 *Виш.Кн.* 305); Тебѣ рѣди оумръщвлѣми есмо вес днѣ (по вса дни живота нашего) въ мѣнихо(м) са ѡ(к) ѡвца на законѣніе, и(х) вѣдимо (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224); Тогды... протївъ єдино вѣлникмъ еретїкмъ поставившиса, ещѣ мнѣхомъ прѣстымъ бѣдѣчи, Клїросѣ Цркви Кѡ(н)-стантінопѣлскои причтѣнъ бѣваетъ (Київ, 1627 *Тр.* 620); monach(us), мни(х), мона(х), инокъ (1642 *ЛС* 272); па(н) ге(т)ма(н) кгда за Днѣпръ ме(л) ити тѣды мниси домѣнѣкани мѣчъ посвящовали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

Див. ще МНИШЕКЪ.

МНИШЕКЪ *ч.* Те саме, що **мнихъ**: в справѣ з мни(ш)ками... на рока(х) грѡ(д)-ски(х) прѣ(з) про(к)пѣча з(п) 8 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6 зв.); На то(и) сес(с)ии згоднаа вѣ(х) ухвала, абы па(н) фере(н)цѣ Они(с)-кови(ч) еха(л) до Люблина на трыбуна(л) в

справѣ це(р)ковно(и) з Жѣрависки(м) и сукце(са)рами его на то(и) ча(с) мни(ш)ками (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 33 зв.).

МНИШЕСКИЙ, МНИШЕСКІЙ, МНИШЕСКІЙ, МНИШЕЦКИЙ *прикм.* (який стосується ченця) монаший, чернечий: и бы(л) в монастыри. Ѱвї: лѣ(т). оу мнишеско(м) чиноу. добре трѣжатаа. постомъ и мѣтвами (1489 *Чет.* 88 зв.); так и(ж) дрѣзїи котѣрїи мнїшескїй чинъ на са берѣ(т)... але не даючи добры(м) ганбы, є(д)но лѣнївы(м)... толко зна(к) покѣры // на головѣ и на хрепѣтѣ (XVI ст. *УС* № 29519, 229–229 зв.); маючи мы видомость съ протестацїи... черезъ... выступника зъ стану мнишецкого Чернецкого который... протївъ... насъ... змысливши непристойне протестацїи до книгъ... внести смилъ и важился (Київ, 1610 *АкЮЗР* II, 59); Мнишескїй чинъ ихъ, повстѣгливость посту отвергши, мясояденїемъ питаются надѣ уставы церковные (бл. 1626 *Кир.Н.* 28); того Серафима, яко инока, многымъ таковымъ злымъ учинкомъ повинного, для спасення его, водлугъ регулы наше мнишеское, въ затворъ постничества сказумемъ (Київ, 1627 *ЧИОНЛ* V-3); и до Іер(с)ліма пришѣдши, [Архієп(с)пѣ] Мнїшеское приналъ жїтїе (Київ, 1627 *Тр.* 619); **въ мнишескїй чинъ ити див. ЧИНЪ.**

МНИШЕСКІЙ *див.* **МНИШЕСКИЙ.**

МНИШЕСКІЙ *див.* **МНИШЕСКИЙ.**

МНИШЕЦКИЙ *див.* **МНИШЕСКИЙ.**

МНИШИЙ *прикм.* (властивий ченцям) монаший: сиби(л)ла. ерїтьтреа... нашлехетнѣшаа зо вши(ст)ки(х)... ходїла вѣ мнїшо(м) ѡдѣанїю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 79).

МНИШКА *жс.* Монахиня, черница: До которого монастыря общого светого Спаса придали есмо увесь кгрунтъ Дубовець противъ того жъ монастыря на житие мнишокъ и монастырь для нихъ збудовати есмо казали (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/V, 94); Мартинъ Лютеръ и иные, будучи не только презвитерми, але и мнихами, поутекавши зъ монастырей, жоны собе мнишки споймовали?! (Вільна, 1599 *Ант.* 755); Такъ же и шпекуновъ ихъ если бы ихъ потребовали на пра(в)-не попа(р)те велебны(х) в бозе закон(н)ицъ и пане(и) богу ш(д)даны(х) мнишек рекгулы свето(г) доми(н)ника и(н)стытуцие(и) св Катерины Ко(н)ве(н)ту Лво(в)ско(г) ... с прито(м)ностью ста(р)шихъ и(х) (Житомир, 1643 *ЦДИАК* 11, 1, 10, 18); до мнишок оддати — віддати до монастиря: Она... просила ксендза... жебы ю до мнишок... оддал (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 489).

МНИХЪ *див. МНИХЪ.*

МНОГАЖДЫ *присл.* Неодноразово; часто: Шци и бра(т)ѧ. многа(ж)ды хвалю ваше житѣе. и не во лжю творю. но во истинѣ любовію мысла (1489 *Чет.* 307); а добры(х) дѣлѣ ш дѣши забывають. мнозии бо многажды. в напасть оупадаю(т). многого ради прибытка шканного торговаго (Там само, 327); бивали ми чоломъ многажды мужи заманастирскіи Печерского монастыря, жалуючи на святого Николы старцовъ Пустинского монастыря о Кононовскій дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13); бываѣт (те(ж) мова(т) оучители) и ѧро(ст) многажды блѣгы(м) и правы(м) // дѣланіѡ(м) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 211–212).

МНОГАОЧИТЫЙ *див. МНОГООЧИТЫЙ.*

МНОГИЙ, МНОГІЙ, МНОГІЙ, МНОГІЙ, МНОГЪ, МНОГЪ, МЪНОГЪ *прикм.*

1. (який складається з великої кількості кого-, чого-небудь) численний: мнозии бо людие. не восхотѣша дати боу. но даю(т) разбоинокомъ (1489 *Чет.* 310); А на зав'треш'ній пакъ днѣ. многый народъ пришолъ былъ на праз'дникъ (1556–1561 *ПС* 401 зв.); а еще де(и) ты матею ѧ(р)моли(н)ски(и) с ты(м) же андреемъ ро(л)га(н)скимъ... наехавъши мощно кѡва(л)-то(м) з многими помочѣники своими на вла(с)ное име(н)е его кунево коне(и) три(д)-цатеро его вла(с)ны(х) вziali (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80); хсѣ шбачи(л) и(ж) многій наро(д) и сходиться ко нѣмоу (к. XVI ст. *УС* № 31, 31); по мѡрю засѣ Скѡтскаа Монѡксѡла мноѡгои лѣчбы споражаѣли (Київ, 1627 *Тр.* 661); лѣпшій бѡвѣмъ естѣ малій набытокъ справедливый, нѣжли мнѡгѣѣ пожи(т)ки несправедливыѣ (Київ, 1637 *УС* *Кал.* 660); **многие поты и працы** *див. ПОТЪ.*

2. (наявний у великій кількості) численний: сотворилъ г(с)ѣ бѣ нашѣ. *многие* чюдеса. со петромъ апустоло(м). *многие* города шбыходи(л). а сѣсь ап(с)лѣ петръ. *многие* бѣды прина(л) ш(т) жидовъ (1489 *Чет.* 229 зв.); нижли сѣ тое моее скрыни адамашокъ Михелевъ и мои *многие* речи при томъ взяли (Краків, 1518 *РЕА* I, 94); дальши(и) валъ на *многие*(х) мѣстѣцахъ попсованъ роскопанъ (1552 *ОВол.* 3. 197); просил пан воевода, абы жалоба, выдана от Сго Королевское Милости на него [кназя Дмитра] ѧко на... кѡвалтовника... же замокъ... мощно взѣмъши з многими

скарбы и маестностями посёл (Книшин, 1554 *AS VI*, 163); ты пнѣ Миха(и)ло... наше(д)чи... кгва(л)то(м)... на дво(р) его... мишка... многую маестность побра(л) (Кременець, 1567 *ЛНБ 5*, III 4071, 20); ма(л)жонокъ мо(и) с тымъ же братомъ своим... мель ли(с)ты заста(в)ные квиты на многіе до(л)ги (Варковиці, 1572 *ЛНБ 5*, III 4071, 32 зв.); Чого и // Дамаскинъ въ книгахъ своихъ, которые писалъ о тыхъ, што у вѣрѣ преставилисе, доводитъ тоє правды многими свѣдѣцствы (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 190–191); его гда(р)ската мл(с)ть має(т) многіе ро(з)ходы (Сучава, 1599 *ЛСБ 336*); Што (ж) ми за пожито(к) з многи(х) фо(л)варко(в) и вздо(б) до(м)кѣ; коли а красны(х) дворо(в) го(р)наго ієр(с)лима не оузрю (1599–1600 *Виш.Кн.* 211); Присмотрѣтесе, якъ по многихъ повѣтахъ бѣдніи мѣщане, же имъ поотбирано въ мѣстѣхъ церкви, въ домахъ, поляхъ и лѣсахъ набоженство свое... отправують? (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 929); тепѣрь на матѣриі твердой писма справивши дрѣкѣють книги многіи (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 30); Папа: Пѣпъ, тѣто, пѣпѣжъ, зѣцный отѣцъ, ѡлбо оцъ ѡ(т)цѣвѣ мнѣгихъ (1627 *ЛБ 80*); Лѣпшій... єстѣ справедливыхъ не достѣтокъ, нѣжли грѣшныхъ мнѣгое богѣтство (Київ, 1637 *УС Кал.* 71); при смѣрти жалость, невѣрнаа, Гды са ростѣ(т) члѣвкѣ: съ всѣмъ любѣыми(м) мѣра сегѣ;... и з бѣгѣцтва мнѣгими (Чернігів, 1646 *Перло 121* зв.); **со многимъ трудомъ** — (зі значними труднощами) з великою силою: мѣти же его елена. шедши тамъ // испытала со многи(м) трѣдомъ... гдѣ єсть ч(с)тныи крестъ сохраненъ (1489 *Чет.* 20–20 зв.); **многое множество** див. **МНОЖЕСТВО**; **мнозство** **многое**, **многое** **мноз-**

ство див. **МНОЗСТВО**; **многая личба** див. **ЛИЧБА**;

різний: Сси ннѣшній хвалебны(и) днѣ... та(к) має(м) ро(з)умѣти... и(ж) єсть ѡ(т)-крѣтїє таиньства бжїа... ктѣрое было скрѣте потаєно пре(д) вѣки давны(ми) ѡко пѣшжѣтѣ многи историци (Львів, 1585 *УС № 5*, 508, на полях); По сѣмъ же бгѣ зѣмлю разлічними цвѣты, покрѣвъ // наготоу єа: и ѡбогати(в) сѣменѣми и плѣды мнѣгими, сла(д)кими, и горкими (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14–14 зв.);

(дуже великий, значний ступенем вияву) могутній, сильний: и слыша(л) є(с)ми голо(с) з неба ѡко голо(с) многи(х) во(д) (XVI ст. *КАЗ 634*); прїидеть хсѣ съ нб(с)ными силами. ѡ(к) млнѣнїа блистаючи со силою многою (к. XVI ст. *УС № 31*, 28 зв.).

3. (який трапляється, відбувається багаторазово) частий, численний: Повѣдаємъ тобѣ, иж частокрот многии жалобы к намъ приходат ѡт подданных наших тамошних (Петрків, 1538 *AS IV*, 129); и за многии кгвалты и шкоды не малѣю сѣмѣ пенѣзєй ємѣ на тобє ѣсказали (Краків, 1538 *AS IV*, 138); ижъ вы [мещане лвовские] многіе соборища чините и єдиномыслєнныхъ на злоє ко собѣ избираєте и противъ братству са корчємнє застановлаєте (Берєстя, 1590 *ЛСБ 142*); що є(ст) на свѣтѣ тог(д)ы ємъ тоє вши(с)ко оучини(л) дла члѣка грѣшна(г) напослѣдо(к) трѣпѣ(л) є(м) многіи досады (к. XVI ст. *УС № 31*, 53 зв.); понеѣжъ и слѣшалъ же по мнѣгихъ злѣстєхъ // знѣвѣ ѡбєцѣлиса прѣвою дорѣгою ходїти (Острог, 1607 *Лѣк.* 72–73); подобает утвердити зрак глядѣщему аще хѣщєт извѣстно сотворити себѣ видѣние, тако и уму чєловѣчю, от мно-

гих мирских печалѣи привлачиму, неудобь опасно възрѣти на истинну (1615–1616 *Виш. Поз.мисл.* 239).

4. (який займає великий відрізок часу) довгий: почаль молитиса г(с)оу бѣ на многъ ча(с). и рекѣчи. г(с)и наведи ма на поу(т) твои (1489 *Чет.* 30); и не по мнозе же врѣмени. началъ злое сѣма сѣяти. на х(с)а хоулоу глати (Там само, 352); Члѣкъ нѣкоторыи насадилъ виноградъ. и даль его роботникомъ. а самъ ѡ(т)ишоль далеко за мѣногыи лѣта (1556–1561 *ПС* 309); до такои згѡды ѡ(т) многы(х) лѣтъ жадаєть дѣша кнѣжати (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.); Аще прилѣчитса Рождество Хво в средѣ, боудет зима многа и добра (XVI – поч. XVII ст. *Яв.Рук.* 113); Црковъ именоуоу, не моуры и стѣны згнилыи; котѣрыхъ лѣта мнѡгѣи зепсованю подѣдають (Почаїв, 1618 *Зерц.* 43); обачмо кто, по комъ, ѡкимъ спѡсобомъ, и ѡкъ мнѡгѣи чась по оумѣрлы(х) плаканю... //... плачь на(д) оумѣрлыми похвалы есть гѡдень (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 15–16); Мы бл(с)вение наше Пасты(р)ское... ѡко прѣ(д) многими лѣты... ненарѣшоне и(х) заховуємъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 507); Четвѣртаа звѣзда; значить здравость тѣла; нестарѣющиса прѣ(з) мнѡгѣи вѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.); **на многии (многіи, многіи) лѣта, мѣнога лета див. ЛѢТО;**

(який значно перевищує потребу, необхідність у чому-небудь) надмірний: Тото ище на усѣмъ гораздѣ, чомъ иства многая и питва многая,... изъ тымъ изъ усячинымъ помрачиме душѣ (XVI ст. *НС* 168); прибы(т)ки мѡви(т) хсѣ мнѡгѣе соу(т) оу ѡца моего (Острог, 1607 *Лѣк.* 93).

5. (значний глибиною, силою вияву) великий: Гла ємоу архистратигъ михаиль. видиши ли прп(д)обниче водоу. исходящюу ѡ(т) высоты горъ. онъ же р(ч)е ни(ть) господине мои, но вѣшима слышю. возмѣщѣние // много (1489 *Чет.* 12–12 зв.); “За усячино покладаєме ся, якъ Божіи слугы, у терпеливости многуй, у скорби, у бѣдахъ” (XVI ст. *НС* 15); Видишь, у Бога има(е)ме мирність, али на сюмъ свѣтѣ розорванумъ многая досада (Там само, 86); такы(м) же образо(м) прїидеть хсѣ съ нб(с)ными силами. ѡ(к) млѣнїа блистаючи со силою многоу (к. XVI ст. *УС* № 31, 28 зв.); мнѣ власне налѣжить себе самѡгѡ слѣгѡу Бжїимъ оуказати вѣ многомъ // терпѣнїи, вѣ оутѣскахъ, вѣ недоста(т)ка(х) (Свѣ або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 1 зв.); Отомъ тѣа, клейноте мой, втратила, дорогой, Бже творче, скарбе мой, ах, жалю мой многий (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); Долготерпѣнїе: Мнѡгаа терплїво(ст), негнѣвлївость, ѡжиданье, нескваплївость (1627 *ЛБ* 31);

непохитный, твердый: Што (ж) на то(т) ча(с) жена вчинїла, убачивши себе пребачєноу. и ап(с)ли ѡ(т)врѣненїи кторыи са за нею причинаѣли. Не ѡ(т)чаѣли. не ѡ(т)чаѣласа. многоу вѣроу и ра(з)у(м) мѣла (Львів, 1585 *УС* № 5, 258 зв.);

(надзвичайно сильний, глибокий (про почуття)) безмірний: “Благословенъ Бгъ отецъ Господа нашего Иисуса Христа, што на многуй своїи милости родиль (в рук. и родиль. — прим.вид.) насъ выдѣ мертвыхъ и урюкъ не гнилый, и нескверный, и неисказанный, чомъ испрятанъ на небесѣхъ” (XVI ст. *НС* 23).

6. У ролі ім., у мн. (значна кількість людей) багато, -тьох: и многи(х) поча(л) ап(с)лѣ

х(с)въ приводіти оу вѣроу х(с)оу (1489 *Чет.* 268 зв.); мно́гии пакъ вѣровали в не́го (1556–1561 *ПС* 393 зв.); Мно́гии бо змовят мнѣ во вный днѣ соудный (Володимир, 1571 *УС Вол.* 50); многие... до rozmaитыхъ сектъ утекають (Вільна, 1599 *Ант.* 583); по(д)бно є(ст) цр(с)тво нб(с)ное чл̑коу црю. котрый зготова(л) весѣла сн̑ своємоу. и просиль многы(х) на весѣла (XVI ст. *УС* № 29519, 106); Съ которыхъ книгъ еще снать на свѣтъ ничего не есть выдано, ку пожиткови и збавеню многихъ (Єгипет, 1602 *Диал.* 50); мно́гие бовѣ(м) послѣ(д)ними боудѣчи, пе(р)выхъ та(к) пере(ш)шили (Острог, 1607 *Лѣк.* 27); мно́гии злѣ дне(с) богата(т)са ѡ(т) несправды (Устріки, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 309); Тогда былі правдѣвыи хр(с)тіане, але ннѣ; дарѣмно има́ Хѡ но́сать, мнѡ́зи такѡвыи (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); А ѡ́жъ рѡ́зными... спѡсѡбами мнѡ́гѣ з' людѣй дѣшѣ своѣ затрачають // ѡ́ѡ розбиваючи... ѡ́ѡ крадѣчи и забиваючи (Київ, 1637 *УС Кал.* 130–131);

(неозначено велика кількість людей) багато: вспомните: кгда(м) де(и) пыта(л) чому то(и) кгрѣ(нт) пна по(д)коморого пустошите и его ѡживаєте тогды многие з нихъ ѡ(т)казали, и(ж) де(и) є(ст.) што тут на то(м) кгрѣ(нт)те (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); ѡ́къ мно́гимъ з ва(с) одѣне дарова́ль, Убо́гихъ, самъ ѡбо́гѣй. лю́бо ѡпáтроваль (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 8).

МНОГІЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГІЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГО *присл.* **1.** (у великій кількості) много, багато: велерѣчю мнѡго ѡ великі(х)

рѣча(х) мѡвлю (1596 *ЛЗ* 36); О чомъ быхъ много до в.м. мель писати, што ся въ моей епископии Берестейской дѣеть (Вільна, 1599 *Ант.* 605); Сама теды схисма, будучи речъ злаа, якъ много зъ себе обридливости маеть, такъ совѣты еи зъ обридливости автора своего поступковъ набываеть (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 731); та́къ воды тои мно́го скоштова́лесь, же а́жъ всего злѡго тебѣ ѡ(т) синагоги жи́довско(г) ти́ра́нства за́да́ного за́помнѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 173); Мно́гоиспытѡ: Мнѡ́го выпы́тѡ, вывѣдѡюса (1627 *ЛБ* 64); perpoto, много пию (1642 *ЛС* 310); ма(л)жонѣка моя... маеть... поля моег[о]... и сѡножате(и) такъ мно(г)[о], жебы за тую суму пятьдеся(т) золотыхъ по(л) стояло и ко(р)ре(с)понѣдовало и(х) м(л) уконѣте(н)товали(с) (Тригорск, 1649 *ДМВН* 212); **множество много, много множество див. МНОЖЕСТВО.**

2. Дуже, сильно: А вставѣши пошоль къ ѡ(т)цоу своємоу. и еще ѡнь... паль на шю є(г)[о]. и много цѣловаль его (1556–1561 *ПС* 289 зв.); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школь и наукъ посполитыхъ разширяти (Львів, 1605–1606 *Перест.* 26); Ты́ра́нскаа атропо, чомѣсь прерѣ́вала Клѣ́бокъ вѣ́кѣ животá: ѡ́кобысь не зна́ла Же на́мъ мно́го на е́го житлѣ́ залежа́ло (Вільна, 1620 *Лям.Леонт.* 5); Вздыха(и) и жа́лѣ(и) же(с) еще... //... та(к) мно́го скло(н)ны(и) до ма(р)ны(х) свѣ(ц)ки(х) рѣ́чѣй (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 52–53).

3. Довгочасно, тривало: ѡ́ теж тѣ́т на Во́лыни не хочѣ́ много мешкати (Лу́ків, 1558 *AS* VI, 37).

4. Часто; неодноразово, багато разів: “Бѣды у рѣкахъ, бѣды выдѣ... своего роду... // ... бѣды... у трудѣ и у подвижѣ, стерегучи ся много у голодѣ и у безвудю, у постѣ много” (XVI ст. *НС* 15–16); Много иног(д)ы его сѣаа мл(с)ть рачиль приходити во іер(с)лимь (к. XVI ст. *УС* № 31, 40 зв.); Угладѣю и Кр̄(с)тъ само́го себе, а то пре(з) цноты, въ ко́торыхъ презѣ рѣзныи ѡ(т)свѣта, тѣла и бѣса великіи перешко́ды, ѡкъ мно́го квѣтнешѣ, та́къ мно́го Кр̄(с)тъ то́тъ въ оупомѣнкѣ Ва́шей Кн(ж): Мл(с)ти налѣжне а прѣве(и) прилѣчне прислѣшати ма́еть (Київ, 1632 *МИКСВ* 269).

5. (у сполуч. із в. ст. прикм.) значно, далеко: а оѣъ вашъ нѣснѣи корѣми(т) ихъ. вы пакъ и много ѡ(т) нихъ лѣпшіи есте (1556–1561 *ПС* 37 зв.); выборнѣишіи мѣжеве, пре(з) такъ до́лгѣи вѣкъ, в па́матѣ людской... живѣтъ: ѡкъ мнѣго гойнѣишаа ѡ(т)плѣта тѣмъ са ставѣа́еть (Єв’є, 1616 *УС Єв.* 4 нenum.); **много множає** — далеко бѣльше, багато бѣльше: “Уставляемъ вокупе всимъ вельможамъ... и господа моего Петра — множає царства имети власть по всей вселенней, и отъ всихъ много множає, неже царю, почитатися” (Вильна, 1599 *Ант.* 549).

6. У ролі числ. (неозначено велика кількість кого-, чого-небудь) багато: и много лѣтъ тии свещеннии страсти х(с)вы. сосѣди честнии. лежали в зѣ(м)ли (1489 *Чет.* 26); цр̄ь... повелѣлъ дати ємоу боги своа златыа. в нихъ же было много золота вковано (Там само, 31); бѣрзо мно́го тѣрковъ и тата(р) москва побѣла (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 127); патріарха іер(с)лимскіи... бѣлъ в кієвѣ и мно́го бл̄го-ч(с)тїа внѣсь в на́шѣ зѣмлю ѡ(т)стѣпниковъ

(Там само, 130); где быхѣмо такъ много вziali хлѣба на поустыни, абыхѣмо накрѣмили то-ликии наро(д) (1556–1561 *ПС* 71 зв.); и ма(м) де(и) то(г) вѣдомо(ст) и(ж) з гѣ(м)на мно(г) збо(ж)аа розда(л) и розпороши(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 62); Втораа кни-ги часть // замыкаеть много простыхъ словъ в повсѣднєвны(х) розмовахъ потребныхъ (к. XVI ст. *Розм.* 5–5 зв.); то є(ст) чл̄къ хитрый, а вѣдаеть ѡ(к) ю(ж) вам много ра(з) оу-ходи(л) хитростію своєю (XVI ст. *УС Трост.* 51); За часу королевания Ахава... пророковъ... много пострадало (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 822);

(у значній мірі) багато: и рекоу дѣши моеѣ. дѣше имаєшь *много* доброго. и на много лѣтъ положеного. ѡпочиваи (1556–1561 *ПС* 274 зв.); Бо и сам Павел, пострадавый мно-го зла от Александра кѣвача, к Тимофею, оз-наймуючи, пишет (1608–1609 *Виш.Кн.* 213); Лѣкомство, // ѡбо сребролюбїе... мнѣгѣ дѣмъ вѣ нѣвсѣѣ ѡбернѣло:... отца напротивъ дѣтїи по(д)оустїло (!)... и мнѣгѣмъ ѣншихъ злѣстїи починїло (Київ, 1637 *УС Кал.* 358–359); а кто будетъ читати то много м̄(д)рости в тихъ кни-жокъ набѣде (серед. XVII ст. *Луц.* 523).

7. У ролі ім. (велика кількість) багато: и р(ч)е има цр̄ь... много дамъ вама. и боудета мнѣ дрѣзи (1489 *Чет.* 34 зв.); Аггль... Гнѣвъ тежъ выстѣпи(т) и мовити бѣде(т): “И ѡ те(ж) межи издцями пекел̄ними перестерѣгаль своєю по-ви(н)ности, а ти ма ѡ(т)толпа вивел̄ь; и чре(з) мене много еси ѣкривѣдил̄ь (Чорна, 1629 *Діал.* о см. 270); Зачи(м) много с православны(х) є(д)ны з невѣдомости дрѣгїе за(с) з частого ѣжива(н)а казана и набоженства и на(д)де(р) з канцерованы(ми) zostали, и(ж) трѣ(д)но

розе(г)нати, есми істинно православны, albo
именем токмо (Городок, 1640 *Гр.Мог.* 1).

8. У ролі присудк. сл. Багато: а с архимандритом былъ Гарасимъ, полатникъ печерскій, а от слугъ были Ондрюшко Чемровичъ а Иванъ, тивунъ печерскій, и иных было много (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161); Рекль емоу, легеонъ има мнѣ есть або тма бо на(с) есть много (1556–1561 *ПС* 143); много тѣ // потравъ есть (к. XVI ст. *Розм.* 13–13 зв.); И тыхъ стеречися потреба и бѣгати, якъ трутизны и непріязни къ церкви нашей, котрыхъ есть много! (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 657); 8 вазѣню гнѣвливого пана, и злогъ и пішногъ. В которогъ на(д)ворѣ псѣвъ пекѣльныхъ мнѣгъ (Чернігів, 1646 *Перло* 20 зв.); га(р)мату побрали, и порохи, которы(х) было ба(р)зо мнѣго (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

Пор. **МНОЖАЄ, МНОЖАЙШЕ.**

МНОГОБОЖІЄ, МНОГОБОЖІЄ с. Багатобожья, політеїзм: Тогда много божіе оупразніса идольскіа лѣсти, Ннѣ же славитса бж(с)тво едіноа власті (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Хвы Мченицы... звѣтажили діавола, и мѣчителей разрѣшили, и поганское многобожіе оупразніли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 73); И нынѣ того тебѣ треба, королю полский жикгмонте, абысь ты вставил многобожіе (поч. XVII ст. *Вол.В.* 98).

МНОГОБОЖІЄ *див.* **МНОГОБОЖІЄ.**

МНОГОВИДНИЙ *див.* **МНОГОВИДНИЙ.**

МНОГОВИДНИЙ, МНОГОВИДНИЙ *прикм.* Різноманітний, розмаїтий: vari(us), разли(ч)ни(й), многови(д)ний (1642 *ЛС* 407);

Помысли коликій свѣтъ дивный и многви(д)ный; стѣи бѣдѣть мѣти въ цр(с)твѣ Нб(с)номъ (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.).

МНОГОВРЕМЕННЫЙ *прикм.* Довготривалий, довгочасний: Нѣдѣгъ: Нѣмочъ, хороба, или многовреме(н)ное страда(н)е, болѣзнѣ (1627 *ЛБ* 73).

МНОГОГРЕШНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРЕШЬНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРИШНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРѢШНИЙ *див.* **МНОГОГРѢШНИЙ.**

МНОГОГРѢШНЫЙ, МНОГОГРЕШНИЙ, МНОГОГРЕШЬНЫЙ, МНОГОГРИШНИЙ, МНОГОГРѢШНИЙ *прикм.*

1. (*сповнений грѣхѣ*) многогрѣшний: Молю ѡ(т)че стѣи мѣ(с)ть твою, Помѣи многогрѣшнѣю дѣш мою (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв.);

(у *формулі самоприниження*) многогрѣшний: написа(н)... рѣкою многогрѣшна(г) и хѣ(ж)шаго въ члѣцѣ(х) дѣака нестерца (Київ, 1554 *ПИ* № 1); С помочоу бжѣсю... есть дописана книга стѣи и всехвалнаго ап(ст)ла ієв(г)листа мѣр'ка. роукою многогрѣшнаго раба михаила (1556–1561 *ПС* 198 зв.); роукою многогрѣшнаго андреа Оуниковича с премишла и придана быс ку цркви стѣи столечной до вѣлча (Перемишль, 1571 *Свѣц.* 72); И выписана есть в мѣсте зовѣмо(м) во лѣвове. Рѣкож мнѣго грѣшнаго андреа попа рѣдомъ ѡ(т) арославла (Львів, 1585 *УС* № 5, 1 тит.);

исписаль сию книгу стое евліе престольное азъ // многогрѣшніи и недостойнии и не-
радивии рабъ Бжи илия изъ суходола (1601
ПДПИ CLXXVIII, 105–106); прето я много-
грѣшный Самуель Василевичъ Совѣтанъ,...
таковымъ способомъ и порядкомъ росъпо-
рядити умыслилемъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР*
1/VI, 506); Ваши(м) Мл̄(с)та(м) мои(м) Вѣлце
ласкавы(м) Пánw(м) и добродѣ(м),... Мно-
гогрѣшный Ёнокъ Касі́анъ Сакóвичъ (Київ,
1622 *Сак.В.* 39); которого и я многогришный
чоловикъ собе зычачи, от мамоны неправед-
ное други собе хотяж отворити (Луцьк, 1638
АрхЮЗР 1/VI, 745).

2. У ролі ім. Многогрішний: Всѣхъ Твор-
ецъ, ѡвожъ и тои Цѣркви... поставиль Іwán-
на, Єрѣа свашѣнна, абы... сѣмнѣн'а много-
грѣшныхъ, чистиль сватоблїве (Луцьк, 1628
Андр.Лям. 14).

МНОГОЖЕНЕЦЪ *ч.* Багатоженецъ: А
нынѣ кождый владыка у своей епископїи по-
повъ двоженцовъ и многоженцовъ... мают
(Львів, 1605–1606 *Перест.* 43).

МНОГОЗЕРНЫЙ *прикм.* (який має в собі
багато зерен) зернистый: ꙗко... зѣрно пше-
нічное впа(д)ши в' зѣмлю, кгда обѣмре(т),
мно́гїй о́воць чїнить, многозѣрный и оздоб-
ный кóлосъ оурастївши (Київ, бл. 1619 *О*
обр. 119).

МНОГОЗРИТЕЛЬНЫЙ *прикм.* (здат-
ний *усе бачити, помічати; пильний*) зіркий,
сторожкий: въ гóрней чáсти, чл̄ка, въ главѣ,
в бѣло(м) и безкрóвномъ мóзкѣ, оумъ неви-
дїмый,... мнѣгосрїтел'ный: самáа преднѣи-
шаа сїла дїши (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.).

МНОГОИКОННЫЙ *прикм.* Який при-
значений для багатьох ікон: polymí[x]os, мно-
гоико(н)ная ла(м)пада (1642 *ЛС* 320).

МНОГОИМЕННЫЙ *прикм.* Іменитий,
знатний: Вѣдомо твори(м) всѣмъ кѣпно ко
нача(л)ствѣющи(м), и нача(л)ствѣемы(м),
ве(з)дѣ обрѣтаемы(м) мно́го именитомѣ рóдѣ
росіискомѣ, всакого досто́янїа и са́на (Львів,
1593 *ЛСБ* 231).

МНОГОКРАСНОСЛОВНЫЙ *прикм.* у
ролі ім. (той, хто майстерно володіє сло-
вом) красномовець: алѣ ѣзнавѣючи своѣи
сылы не крѣпо(ст) и не здо́ло(ж)но(ст), сра́ма
испо(л)нѣ, мушу себе по(з)навѣти, єсли
мно́гонаро(д)ному, и многокраснословному,
сла́бъ сы(и) и скудослóвєнѣ, вдо́лѣти дово-
ле(н) (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

МНОГОКРАТНЕ, МНОГОКРАТНѢ
присл. Багатократно, багаторазово: цариго-
ро(д)ские патріархове... тую зве(р)хность
столицы римское Петра светого ча(с) не-
малы(и) знали и є(и) по(д)лежали и ѡт неє
бл̄гословєнство брали ѡ(т) котров хотяжъ
многократнѣ ѡ(т)ступовали алѣ ѡпа(т) з нею
єднались (Брест, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627);
Вы, священницы благочестивїи... пытаете
многократне, что есть унѣа и який пожитокъ
приноситъ христїяномъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 9).

Див. ще **МНОГОКРОТНЕ, МНО-
ГОКРОТЬ.**

МНОГОКРАТНѢ *див.* **МНОГОКРАТНЕ.**

МНОГОКРАТЪ *присл.* Те саме, що **мно-
гокротъ**: бѣси... многокра(т) ѡ(т)водатъ ѡ(т)
молитвы цр̄ковное чл̄вки. а иногда с разоума
сводатъ (1489 *Чет.* 285 зв.).

МНОГОКРОТНЕ *присл.* Те саме, що **многократне**: Йко (ж) много кро(т)не ꙗ а и многоіє такъ з дѣховны(х) ꙗко и свѣцѣки(х) ѡ то(м) з смиреніємъ наши(м) розмовѣ мѣли (Городок, 1640 *Гр.Мог.* 1 зв.).

МНОГОКРОТНЫЙ *прикм.* Багато-кратний, багаторазовий: а той [Сарварь] зѣ великимъ безпече(н)ствомъ, и смѣло(ст)ю, Вѣсход(д)ною крайнѣ, бѣрѣчи, и гѣбѣчи Грѣковъ вѣ нѣй знайдѣючи(х)са проходѣль, гдѣ жадного не было Который бы вѣзборональ, ꙗлбо такъ многокрѣтное егѣ Нѣстѣ перетиналь (Київ, 1627 *Тр.* 658); нищымъ школьнымъ ѡ(т) многокро(т)ны(х) робо(т) на гру(н)тѣ дале(м) зло(т) 1:5 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 4 зв.).

МНОГОКРОТЬ, МНОГОКРОТЬ *присл.* Багатократно, багаторазово: И перво сего многокрѣть жаловал намъ князь... ѡ томъ, штож князь... Сонкѣшковичъ з дѣтьми своими тыи имѣнѣа свои смѣ завели не гораздо и ѡграничили не свое (Краків, 1510 *AS* III, 72); Што есмо первой того многокрѣть до тебе писали,... ижбы Казаки тамошние на влѣсы Татарские не ходили и шкоды никоторое имъ не чинили (Вільна, 1541 *AS* IV, 205); И пѣна мое(г) пана голого(р)ского на мене писане(м) свои(м) многокро(т) о(д)води(л). и ли(с)ты своими по (в)сѣхъ цѣква(х) голого(р)скихъ проклинае(т) ма (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 2); а если не боуде(т) вѣровати. тѣды ꙗ в то(м) не бѣдоу винень бо многокрѣть наврѣта(л) е(м) и(х) пре(з) чѣда свои и пре(з) слѣгѣ свои (к. XVI ст. *УС* № 31, 83); Якожъ я наименшій отъ духовныхъ и свѣцкихъ зацныхъ особъ о то многокрѣть уживаний, а праве якъ примушонный будучи склонилося къ написаню тоей

книги (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 318); Множѣцею: Многокрѣть (1627 *ЛБ* 64); мы..., которіє многокро(т) таковѣе чло(н)ковѣ склоненіє на землю... з охотою чинимо и продо(л)жаемо, не та(к) дѣла до(л)жшеі мѣтвы, ꙗк дѣла ѡ(т)почѣнкѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 14 зв.).

Див. ще **МНОГОКРАТЬ, МНОГОКРОТНЕ.**

МНОГОКРОТЬ *див.* **МНОГОКРОТЬ.**

МНОГОЛЕТНЫЙ *див.* **МНОГОЛѢТНЫЙ.**

МНОГОЛИСТВЕННЫЙ *прикм.* Багатоликий: Прѣйми (ж) тѣды ѡхѣтне Вѣша Кн(ж): Мл(с): то(т) да(р) ѡ(т) мене Кр(с)тъ Хвѣ, а вѣ не(м) и свѣй: и по(д) ни(м) ꙗкъ по(д) такѣмъ тѣне(м) многолиствѣнного дѣрева, спѣсѣомъ ѡнои ѡблѣбѣниці вѣ Пѣснѣхъ пѣснѣй вѣспѣмненои пожадѣне рѣчѣ оуѣѣсти (Київ, 1632 *МКСВ* 269); *Образно*: оупѣль Кѣдръ, то е(ст) архѣмѣндрѣтъ на(ш) вѣвалень е(ст) пре(з) секѣрѣ смѣртнѣю зѣ дочѣсногѡ животѣ, дѣрево бѣрзо высѣкое и в добродѣтелехъ многолиствѣнное (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 18).

МНОГОЛИЧБЫЙ *прикм.* (який складається з великої кількості чого-небудь) численний: И лѣдво трѣха вѣтхли: алѣ Тѣрчинъ нашіѡль, зѣ многѡлічбнымъ погѣнствѡ(м), на ѡ(т)чѣзнѣ нашіѣ (Київ, 1622 *Сак.В.* 46).

МНОГОЛИЧНИЙ *прикм.* Рѣзномѣнѣтний, багатомѣнѣтний: plurifa[r]i(us), многоли(ч)ни(й), ѡбразни(й) (1642 *ЛС* 319).

МНОГОЛИЧНѢ *присл.* Рѣзномѣнѣтно, по-рѣзному: plurifariam, многоли(ч)нѣ (1642 *ЛС* 319).

МНОГОЛѢТЕНЪ *див.* **МНОГОЛѢТНЫЙ.**

МНОГОЛѢТИЄ *с.* Многоліття, довголіття: granda(e)uita, многолѣтиє (1642 *ЛС* 211).

МНОГОЛѢТНЕ *присл.* Те саме, що **многолѣтно**: Иді жъ Пресвѣтлый Могіло... Жій многолѣтне: Бгъ твоа заслона, Тарча, Корѡна (Київ, 1633 *МКСВ* 308); князю Семѣну васи(л)євичѣ Прозоро(в)ско(мѣ)... воєводѣ... Пути(в)скомѣ Си(л)весте(р) Косовѣ... здра(в)ствова(ти) і радоватисѣ многолѣ(т)не жєлає(т) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

МНОГОЛѢТНИЙ *див.* **МНОГОЛѢТНЫЙ.**

МНОГОЛѢТНЫЙ, МНОГОЛѢТНИЙ, МНОГОЛѢТНИЙ, МНОГОЛѢТЕНЪ *прикм.* 1. Багатолітній, багаторічний: Бл(с)євєніє а(р)сєніа... еп(с)па митрополи(и) гали(ц)ко(и)... славе(т)ны(м) пно(м) мѣщано(м) мѣста лво(в)ско(г)о... млтва нѣа к милостивому бгу за вѣшу мл(с)ть є(ст) всегда ѡ много ле(т)но(м) здорови(и) (Стратин, 1561 *ЛСБ* 35); Где который з ва(с) дѣако(н)ский степе(н) многолѣтны(м) искѣсо(м) // свѣщенодѣйства слѣжебнаго по зако(н)е прошо(л) (1598 *Виш.Кн.* 280–281 зв.);

(який прожив багато років) довголітній: Ты мнѡголѣтєнѣ боудѣ, дѣлность твоа да трѣвѣаєтѣ, Вѣ оздобѣ Цркви Сѣтой, поки свѣта стаєтѣ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.); granda(e)-pus, многолѣтн(и), ста(р) (1642 *ЛС* 211).

МНОГОЛѢТНО *присл.* Довговічно: Пѣанѣ Фѣѡдорѣ Копистєнскомѣ... здорова доброго зѣ щасливимѣ повожєнамѣ многолѣтнѡ зѣчитѣ и вѣншѣєтѣ Іє(р): П: Б: П(р) (Київ, 1623 *МКСВ* 8).

Див. ще **МНОГОЛѢТНЕ.**

МНОГОЛѢТСТВО *с.* Багаторічне перебування: Кое приобрѣтєніє от притупленого и неученого в подвигѣ пустынным многолѣтством хощєши видѣти инока? (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 242).

МНОГОМИЛОСТИВЕ *присл.* Всемилоствиво, милосердно: Пѣстырѣ мѡй прєнастѣйшій... вѣ пѣстынѣ вѣка сєгѡ,... пѡлно... си(л) // дѣмонскихѣ, вѣсхиті дѣшѣ мѡю ѡ(т) си(х), мнѡгѡмл(с)тивє, и причті кѣ ѡнимѣ дѣшамѣ, плачливимѣ бѣвшимѣ при Грѡбѣ твоємѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 97–97 зв.).

МНОГОМИЛОСТИВЪ *див.* **МНОГОМИЛОСТИВЫЙ.**

МНОГОМИЛОСТІВЪ *див.* **МНОГОМИЛОСТИВЫЙ.**

МНОГОМИЛОСТИВЫЙ, МНОГОМИЛОСТИВЪ, МНОГОМИЛОСТІВЪ *прикм.* (шанобливий епітет у формулі звертання) милосердний: Sacrae Tituli... Прєнасвѣтѣйшомѣ... многомилостивомѣ всѣаконаставлєннѣ (к. XVI ст. *Розм.* 72 зв.);

(про Бога) всемилостивий, всеблагий: “чѡмѣ Христѡсѣ долготєрпєливѣ и многомл(с)тивѣ, не до конца гнѣвѣаєтѣ ся” (XVI ст. *НЄ* 58); ѡ(н) є(ст) щє(д)рїй и до(л)готрѣпєли(в) и мно(г) мл(с)ти(в) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 30 зв.); Бѡйтсѣ и бѣа... Бо ѡ ѡномѣ слыхѣєтѣ, жє єсть долготєрпєли(в) и много мл(с)тїѣѡ (Острог, 1587 *См.Кл.* 14); Навєрнѣмѡсѣ до Г(с)да Бѣа... Понєѡѡ(ж)... єсть... многомилостивѣ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 65).

МНОГОМОВНОСТЬ *ж.* Те саме, що **МНОГОМОВСТВО**: А молачи ся не будте многомо(в)ныє ꙗко поганє, абовемъ мнємаю(т) и(ж) блдѣть выслѣхани въ шнои свое(и) многомовности (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6).

МНОГОМОВНЫЙ *прикм.* 1. Багатослівний; балакучий: А молачи ся не будте многомо(в)ныє ꙗко поганє (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6); Велерѣчивый: Многомóвный, и тѣжъ пліотка (1627 *ЛБ* 14).

2. Красномовний, велемовний: А же былъ удатный и многомовный, одержалъ отъ Леона, же до Венетовъ за нимъ легать былъ посланъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 473).

МНОГОМОВСТВО *с.* Велемовність, багатослів'я: Или не вѣдає(ш), ꙗ(ко) в(с)мѣха(х), рѣгана(х), про(ж)номо(в)ства(х), многомовства(х),... розѣ(м) блдѣчій то(го) помысла ѡ животѣ вѣчно(м) видѣти нико(ли) са не сподоби(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 238).

Див. ще **МНОГОМОВНОСТЬ**.

МНОГОМОЛВНИЙ *прикм.* Багатоголосий, гамірний: А того не вѣдает пан Юрко, что святии над всѣ чудотворства спасти кому себѣ (не только в градѣ забавном, мятежном и многомолвном, але и в самой пустыни, в памяти несмутной и отлученной будучи от мира) покладывают (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193).

МНОГОМАТЕЖНЫЙ *прикм.* (сповнений подій, тривог) буремний, неспокійний: што ю(ж) нынєшни(х) многоматє(ж)ны(х), и бгѡпроти(в)ны(х) чѣсо(в), на томъ схи(л)-кѣ свѣта. а(ж) и до ска(р)говъ и гє(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См.Кл.* 11); ѡбернѣлиса до нєи [церкви] мнѣгѣи нарѣды ѡ(т)

мѡра мнѣго матєжного мѣра (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63).

МНОГОНАРОДНЫЙ *прикм.* у ролі ім. Велелюдний: алє ѣзнавѣючи своєи сылы не крѣпо(ст) и не здоло(ж)но(ст), срама испо(л)нѣ, мушу себе познавѣти, єсли мнѣго-наро(д)ному, и многокраснословному, слѣбѣ сы(и) и скуднослѡвенѣ, ѡдолѣти доволе(н) (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

МНОГОНОГЪ *ч.* (Polysnenum L.) наземка: polysnenum, многоногъ трава (1642 *ЛС* 320).

МНОГООБРАЗНЕ, МНОГООБРАЗНѢ *присл.* Багатогранно, різноманітно: сѣа кнѣга єѡ(г)лїє оучїтелное списано єсть. ꙗко и ап(с)лѣ пѣвелѣ вначѣлє епистолїи своєи ко єврео(м) пїше(т) многочѣстне и многообразне (Заблудів, 1568 *УС* № 552 тит. 1); multiformiter, многообразнѣ (1642 *ЛС* 274).

МНОГООБРАЗНИЙ *прикм.* Багатогранний, різноманітний: multiformis, многообразни(й) (1642 *ЛС* 274).

МНОГООБРАЗНѢ *див.* **МНОГООБРАЗНЕ**.

МНОГООЧИТИЙ *див.* **МНОГООЧИТЫЙ**.

МНОГООЧИТІЙ *див.* **МНОГООЧИТЫЙ**.

МНОГООЧИТЫЙ, МНОГООЧИТЫЙ, МНОГООЧИТИЙ, МНОГООЧИТІЙ *прикм.* 1. Всевидющий: а другіє хєравими. и сєрафими. шєстокрилѣтии. чєтверозрѣчїи. многоочитїи (1489 *Чет.* 74 зв.); глѣть г(с)ѣ. к тобѣ бѡ соидоу с нѣбси... тогды подвижнѣтса силы нѣб(с)ныѣ... архангѣли. многоачитїи сє-

рафими. и бѣде(т) говорѣ великъ в небесѣ(х) (Там само, 375 зв.); вл(д)ка всѣми владѣющій... предѣ котороу маиста́томꙋ сла́вы егѡ, трепещѣтъ херѣвѣми мнѡго очѣтѣи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); А҃г҃л҃ѡвѣ боа(т) са и оустыдаю(т), и лица своа́ закриваю́т. Пламенѡно́снѣи шестокрѣлнѣи Серафѣми, И мнѡгоѡчи́тѣи пресла́внѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 27 зв.); *Образно:* называ́етꙋ са [церковѣ] виногра́домꙋ;... колесни́цею мнѡ́го ѡчи́тою, херѡвѣмскою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 47 зв.); Прѣ́то ра́дѣйте́са мѣчени́ци... Ижѣ вы нѣѣ... самѣмꙋ Б҃гомꙋ... по(д) Карѣ́тꙋ мнѡгоѡчи́тꙋю запра́жени (Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

2. У ролі ім. Дорогоцінний камінь овальної форми; кістка для гри, покрита цятками: *ocellat(us)*, многоѡчитѣи(й) (1642 *ЛС* 289).

МНОГООЧНИЙ *прикм.* Багатоокий: *oculeus*, многоѡ(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 289).

МНОГОПИТНИЙ *прикм.* (про утробу) ласий до питва: Што са показало на ѡно(м) ща(ст)ливо(м) богато(м). которы(и)... зара(з) во ѡгнь вве(р)же(н) бы(л). тогда зара(з) вꙋ препале(н)є оутрѡбы сѣ́тое, сластолю́бное, винолю́бное, многопи(т)ноє, на пра(г)не(н)є ка́пли воды́ дости(г) (п. 1596 *Виш.Кн.* 243).

МНОГОПЛЕМЕННИЙ *прикм.* (який складається із багатьох народностей) багатопле́мний: Мѣжа́йса многопле́мный, росскѣ́и народе, Да Христѡ́с нача́ло крѣ́пости въ тебѣ́ бѣ́де (Львів, 1591 *Адел.* тит. зв.).

МНОГОПЛОДЕНЬ *див.* **МНОГОПЛОДНИЙ.**

МНОГОПЛОДНЫЙ, МНОГОПЛОДЕНЬ *прикм.* 1. (про тварин) плодѣючий, плодѡвитий:

ѡ́вца и(х) мнѡгоплѡ́дны, и мнѡ́жа(т)са на па́стꙋвѣска(х) свои(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20);

(який дає багато плодів) плодѣючий: подо́бенꙋ бо єсть постникꙋ. финиковꙋ цвѣ́тꙋ. Гле́момꙋ але́фію. ино́гда бо єсть блеще́нь. а оутро свѣ́тель и мно(г)пло́дєнь. та́кже постникꙋ ны́нє плаче́тъ. а завтра́ веселѣ́тса ко́ боу мѣ́твꙋ твора́ бесѣ́дꙋєтъ (1489 *Чет.* 303 зв.); *Образно:* ра(д)уѣтася́ преч(с)тна́я верѣ́сто є́диноро(д)-на́я... соверша́ема дѣ́хомꙋ сѣ́тымꙋ... напо́ена бл҃говѣ́хание(м)... преисхо́дѣащи(х) живо́тны(х) во́дꙋ лѡ́зо многопло(д)на́я. напо́лнѣвши́ всего́ міра́ чюдє́са (1489 *Чет.* 69 зв.).

2. Перен. (який дає позитивні результати, наслідки) плодѡтворний: Нєха́й та́ Калліѡ́пы ажꙋ зꙋ Нѣ́бомꙋ ровна́ю́тъ, Пра́цы многопло(д)ны́є нєха́й выхва́лаю́тъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); розмѣ́лемꙋ и ꙗ... жемꙋ́ нє чѣ́ждꙋ талáнтꙋ ѡ(т) Б҃га ми дарѡ́ваноꙋ зоста́ль: бѣ́дꙋчи ѡ(т) дѣ́тѣнꙋ́ства мо́єго при знаменѣ́томꙋ, а Цркви́ Б҃жє́й Бл҃гопотрѣ́бномꙋ, и многоплѡ́дномꙋ дѣ́лꙋ // Тѣ́погра́фскомꙋ вѡ́ховáный (Львів, 1639 *Ап.* 3 нєнум.—3 зв. нєнум.).

МНОГОПОЛМИСНИЙ *прикм.* Який складається з багатьох страв: ѡзна(и)мѣ́те ми ѡ́ тако(и) ли́ то любви́ сѣ́сꙋ рѣ́клꙋ, котра́а в трапє́за(х) многопо(л)мѣ́сны(х) и питѣ́а(х) ро(з)ма́йты(х) со́ мѣ́зика(ми) са́ є́днає(т) (1598 *Виш.Кн.* 304 зв.).

МНОГОПОЛЧНЫЙ *прикм.* 1. Який складається з багатьох полків: Кня́жа Остро́зское... му́рь желѣ́зный на Укра́йнахꙋ, стра́хꙋ и трепе́тъ Татáромꙋ... многополч́ный... и стро́йный поѣ́здꙋ отпра́вѡвати́ бы́ль звы́клꙋ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1136).

2. Який має багато полків: княже Висилій зь сыномъ своимъ... и многополчнымъ и сильнымъ въ Берестью стануль (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1138).

МНОГОПЪНЯЖНЫЙ *прикм.* Грошовитий, багатий: Воспомани и Филипа малара многопъна(ж)ного, камо (!) тые рѣманые золотые, по его неволно(м) ш(т)хѡдѣ осталися, и в чие(м) нѣѣ везеню седа(т)? (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

МНОГОПЪРНЫЙ *прикм.* Багатоперий: Или не вѣдає(ш), а(к) многопре(д)-стоащи(м) гологлавы(м),... многопѣр'нымъ макгероносце(м),... ш цр(с)твіи бжѡ(м)... и поме(ч)тати // не може(т)? (п. 1596 *Виш.Кн.* 238 зв.—239).

МНОГОРАЗЛИЧНЫЙ, МНОГОРАЗЛИЧЬНЫЙ *прикм.* 1. Різноманітний, багатий: Іїко є(ст) красє(н) сѣдіна(м) ро(з)-соудѡ(к), и старши(м) розѣмѣти радоу, вѣнѣць старшы(м) много ра(з)личное искуѡство, и похвала и(х) стра(х) гнѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201).

2. Всеосяжний: павє(л) глѣть. познана бы(с) нѣѣ вл(д)камѣ. вл(д)чєствѣ // нб(с)ныхъ цр(с)-твию. многоразличнаѣ бжиа премоудрѡсть (1489 *Чет.* 229 зв.—230).

МНОГОРАЗЛИЧЬНЫЙ *див.* **МНОГОРАЗЛИЧНЫЙ.**

МНОГОРОДНЫЙ *прикм.* Який складається з багатьох народностей: яко сенаторъ ростропный и зрительный,... многогородный свой народъ Россійскій любячи, жаднымъ не дался звести покусамъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1140).

МНОГОРЫБНЫЙ *прикм.* (багатий на рибу) рибний: достѡйный Гетманє, Твоѡ слава в' молчаню нѣкѣды не зостанє, Пѡки Днѣпръ з' Днѣстромъ многорыбные плынѣти Бѣдѣть (Київ, 1622 *Сак.В.* 48).

МНОГОСВѢТЛЫЙ *прикм.* Яскравий; сяючий: а тѣи звѣзды мнѡго свѣтлыи оуставіч-не свѣтатся на главѣ ѣа [цркви] (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55); Слнцє шное свѣта того многосвѣтлаѡ походна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 263 зв.).

МНОГОСЛАВНЫЙ *прикм.* Преславний, знаменитий: внєжє исти(н)ный наслѣд'ник и властны(и) потѡмокъ вѣа, кна(ж), мл(с)ть, Єсть єсі и на мѣсцє (!)... оны(х) велікосанѡвны(х), и мнѡго сла(в)ны(х) пре(д)ковѣ свойхъ настѣпѡєшь (Острог, 1587 *См.Кл.* 1 зв.).

МНОГОСЛОВІЄ *с.* Велемовність, багатослів'я: ты тєды двѡраніне, // или мирани(не)... альбо не вѣдає(ш) и(ж) твоѡ бѣсѣда и хі(т)ро(ст) и мнѡгословіє глѣпѣство(м) єсть пре(д) бгмѣ (п. 1596 *Виш.Кн.* 235 зв.—236).

МНОГОСЛУЖНЫЙ *прикм.* Високопосадовий: єда (!) бѣ на твою // пыхѡ многослѡ(ж)-нѣю и на твою трапѣзѡ сребропо(л)миснѣю... глєди(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 227—227 зв.).

МНОГОСЛЫНУЩИЙ *дієприкм.* у ролі *прикм.* Знаний, славний: Не отъ вышшихъ бѡвѣмъ и многослынушихъ мѣсть або городовъ и множества народовъ владности къ упріймованю // дару Духа Святого бываєть, але отъ трудѡвъ,... богоподобнаго житія Христова тѣсно-го добре ходящихъ (1603 *Пит.* 23—24).

МНОГОСМЫШЛЕННЫЙ *прикм.* Вишуканий, витончений: Нѣколи жє, — рєчє, — цр(с)каѡ мнѡгосмышлє(н)наѡ трапѣза

та(к) ма не оусолоділа, и во любо(в)ны(и) на(сы)то(к) не пришла, і́ако (ж) тво(и) соухій хлѣ́бъ... // честный ѡ(т)че! (п. 1596 *Вшш.Кн.* 240 зв.–241).

МНОГОСТЬ *ж.* Численність: вʹ шкалевáнью патрі́архій царі́горо(д)скои, і́ако той противь котóрой бы брѡны пекѣ́льные перемочі́, в котóрой прокла(т)ство, сватокоупство, мнóгость патрі́арховъ,... и ѡ́нʹшіе тымъ подѡ́бные вáды и недоста(т)ки найдováти бы са мѣли (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 156).

МНОГОТѢРПЛИВЫЙ *прикм.* Довготерпеливий: со страхомъ и с теплыми слезами. со въздыханьемъ оумолѣ́мъ мл(с)рдого б́а. и мно(г)тѣ́рпѣливаго. и не оузримъ его стóе мл(с)ти (1489 *Чет.* 218 зв.).

МНОГОХВАЛНЫЙ *прикм.* Славетний, уславлений: похвалю многохва(л)ноє има твоє. надѣю бо са што послоушає(ши) мене рабы твоєа. егда са молила стáа б́ца (1489 *Чет.* 258 зв.); поклоняюся и хвалю. и славлю. многохва(л)ноє има твоє г(с)и (Там само, 261); прошоу многохвалного имени твоего. г(с)и б́е цр́ю всѣ́(х) вѣ́къ. єдиночады с́ноу б́жии. приими ма рабоу свою (Там само, 264).

МНОГОХОТЕЦЬ *ч.* Той, хто має багато бажань: multivol(us), многохотець (1642 *ЛС* 274).

МНОГОЦЕННЫЙ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЦѢНЕНЬ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЦѢННО *присл.* (розкішно, пишно) багато: бл́говѣ́рнии же цр́и. повѣ́лѣли

ємоу вчинити гробъ позлащенъ. и многоцѣ́нно оукрашенъ (1489 *Чет.* 153 зв.).

МНОГОЦѢННЫЙ, МНОГОЦЕННЫЙ, МНОГОЦѢНЪННЫЙ, МНОГОЦѢННЫЙ, МНОГОЦѢНЕНЬ *прикм.* 1. (який має велику цінність, дорого коштує) дорогоцінний: и пришʹла кʹ нємоу жона котораа то мала алавастръ мира. банʹкоу олѣю нарʹда пистикіа многоцѣ́нны. з нарѣдового корєна. и розѣбивши банʹкоу выльєла на главоу єго (1556–1561 *ПС* 183 зв.); жєна... мѣла сʹкланицю міра мʹногоценʹнаго и выльєла и на главу єго [Ісуса] (Там само, 109 зв.); Чи(м) єсть лѣпʹшій ра(д), красными и мно(го)цѣ́нными ризами красіти са на(д) ѡвы(и) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 220); ѡ(т) нєго тєды, вʹда(ч)нѣю слі́чность має(т), прóстый кроу́ше(ц) мнѡ(го)цѣ́ны(м) ставáє(т) (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); вʹ три лѣ́та по нарожє́ню, Прє́чистѣю богѡтрово́вицѣ... до Цр́кви Ієрѡсали́мскоѣ, за дарʹ мнѡгоцѣ́нный... Бг҃л Тво́рцѣ своє́мѣ ѡ(т)дали (Київ, 1637 *УС Кал.* 759); многѡцѣ́ннии ризы носáщии... вѣ грóбѣ тѣ́мно(м) смєрда(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 123); **каменіє (каменіє) многоцѣ́нноє (многоцѣ́ннє, многоцѣ́ноє)** — дорогоці́нне, коштовне каміння: сл(в)а бо г(с)на слава ч(с)та. пожѣданаа. лѣ́пше золота. и камєниа многоцѣ́ного (1489 *Чет.* 218 зв.); Вʹ ср(д)цє и дшʹ твою́ розоумнѣю, і́ако в нѣ́акѣю // ска(р)бни́цѣ покладаю и сѣкривáю, та(к) велі́кое и ди(в)ное богáтєство (!), не ка́меній мнѡ́го цѣ́нныхъ и злáта сказі́телʹного. лѣ́чь та́ємницы вѣ́ры стóи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2 зв. ненум.–3 ненум.); ѡ(т) камені́й мнѡ́гоцѣ́нныхъ, діамє́нтѡ(в). и ѡ(т) начина златого, и сребрѣного; зрѡ́къ

напасе (Там само, 21); Прѣто... молю мл(с)ть твою, Прійми ласкаве Корѹночкѹ мою, Паче злата и каменій драгіхъ мно́гѡцѣнныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.); **камень многоцѣнный** *див.* **КАМЕНЬ**.

2. Розкішний, пишний: Читай теж о Петрѣ, ест ли папѣ отецъ, который не набыл многоцѣнныхъ столицъ (к. XVI ст. – п. XVI ст. *Укр.п.* 77).

3. *Перен.* (який має велику духовну цінність) дорогоцінний: такъ нб(с)ныи воинъ в(т) прободѣниа копеиного. даль дѣшу свою в рѹки бѣжи. и небес(с)ны(м) // венце(м) вѣнчанъ. и мно(г)цѣнною баграницею вдѣнь (1489 *Чет.* 59 зв.–60); Радѹйтесь Бѡслѡвци... слѡвесѹ вѹшѣ ѹакѡ ѹскри... // ѹгнѣмѣ Дѣха стѣгѡ распалѣнїи, И ѹакѡ Пѣрла многѡцѣнный, в(т) блисканїа Дѣха стѣгѡ рож(д)енный (Чернігів, 1646 *Перло* 52–52 зв.);

МНОГОЦѢНЬНЫЙ *див.* **МНОГОЦѢНЬНЫЙ**.

МНОГОЦѢНЬ *див.* **МНОГОЦѢНЬ**.

МНОГОЧАСТНЕ *присл.* Багаторазово: ап(с)лѣ павелѣ вначалѣ епистолїи своѣи ко еврею(м) пише(т) многоча́стне и многообразне (Заблудів, 1568 *УС* № 552 передм. 1).

МНОГОЧИСЛЕННІЙ *прикм.* (наявний у великій кількості) численний: и Вы съ мно́у ннѣ горко рыдайте; Нб(с)ныи свѣтила, слнцѣ и Лѹна, мнѡгѡчислѣннїи звѣз(д)и (Чернігів, 1646 *Перло* 93).

МНОГОЧИСЛЕНО *присл.* (у великій кількості) численно: вни збираючи са соборно

з' оною цр̑ко(в)ю многочи(с)лено свѣты(х) преп(д)бныхъ и бѡгѡносныхъ в(т)цѣвѣ. с которыми и самъ пасты(р) нб(с)ны(и) быва(л), ѹакъ са обецѹлѣ (Острог, 1587 *См.Кл.* 10 зв.).

МНОГОЧТЕНІЄ *с.* Тривале читання: не (в)бременаѣти слѹхи немощны(х) многочтенїе(м) но... тридѣса(т) или бо(л)ше ли(ст)-ко(в) прочитати, та же ко(н)чати (1599–1600 *Виш.Кн.* 201 зв.).

МНОГОЧЮДНЫЙ *прикм.* Надзвичайний, дивовижний: Мнѡгѡчю́дны(х) бо ра́ди твои(х) добродѣтелей, вси та слнцѣ свѣтлоє, Сврѡпїа свѣздр̑ єди́но ѹко россіи всѣ(х) ѹзы́къ гласы гласѹють (Львів, 1591 *Просф.* 63).

МНОГОШАРНИЙ *прикм.* Барвистий, строкатий: multicolor, пѣ(с)три(й), многоша(р)ни(й) (1642 *ЛС* 274).

МНОГОШУМЕНЬ *прикм.* (який створює шум) шумливий: Пти́ць сла(д)копѣсны(х) гла(с) слышѹвшѣє дѣша насла(ж)даю(т), Са́ми же многошѣ́(м)на трѡстїа стѣблїю прѡтивѣ в(т)пѣваю(т) (Львів, 1591 *Просф.* 70).

МНОГОЯДЕНІЄ *с.* Переїдання, об'їдання: в(т) корѣни злѡго, обжѹрства вѣтвїє. Многоѹдѣнїє, роско́шноє ѹдѣнїє, пѹ́анство (Львів, 1645 *О тайн.* 56).

МНОГОЯДЕЦЬ *ч.* Ненажера, черевоугодник: вготова(л) // намъ бѣ ·вї·любви...·аї·добродѣтель (м)но(го)пи́ица. и многоѹды́ца не боудѣ. на ср(д)ци злы(х) мыслеи не держи. и не ра(д)уиса великомѹ питью (1489 *Чет.* 338–338 зв.); polyphagus, многоѹдець (1642 *ЛС* 320).

МНОГЪ *див.* **МНОГИЙ**.

МНОГѢ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГЫЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОЖАЄ *присл. в. ст. 1.* (у більший кількості) більше: Болше о семь недооумѣю ниже дръзѣю писати, Ини бо о семь множає могѣть и лѣчше сказати (Острог, 1581 *См.В. 7 зв.*); **много множає** *див.* **МНОГО.**

2. (у більшому ступеню) більше: Уставляемъ вокупѣ всимъ вельможамъ... и господа моего Петра — множає царства имети власть по всей вселенней, и отъ всихъ много множає, неже царю, почитатися (Вільна, 1599 *Ант. 549*).

3. Забагато, занадто: Лішше: Непотребне, бѣлше, мнѣжає (1627 *ЛБ 59*); Плъзѣ(т)са: съвершає(т) множає (Там само, 86).

Пор. **МНОГО, МНОЖАЙШЕ.**

МНОЖАЙШЕ *присл. в. ст.* (у більший кількості) більше: Антиохійскій бовѣмъ патріярха на всю восходную сторону слово Божіє и владзу духовную ведле Бога розширяетъ, маючи подъ собою архиепископовъ,... // множество, а епископовъ над то множайше (1603 *Пит. 8–9*); Прѣчеє мно́го на́йпаче: Тѣм же множайше (1627 *ЛБ 102*).

Пор. **МНОГО, МНОЖАЄ.**

МНОЖАЙШИЙ, МНОЖАЙШІЙ *прикм. в. ст. 1.* (значніший кількісно) більший: Бѣлѣй, вѣлшій: бѣлшій рѣчью, множайшій, бѣлшій лічбою (1627 *ЛБ 11*).

2. (значніший обсягом, охопленням чого-небудь) ширший: кѣ ро(з)множеню хвалы Бжѣе пре(з) тѣпографію выти(с)неннямъ Книгъ...

на жадана и про(з)бѣ... Мещанъ Лво(в) ски(х)... склонилисмысѣ... в... справѣ, абы напечатаніємъ... Книгъ... тымъ множа(и)-шее ро(з)множенѣ... и правѣриє в вирны(х) росло (Львів, 1630 *ЛСБ 607*).

Пор. **МНОГИЙ.**

МНОЖАЙШІЙ *див.* **МНОЖАЙШИЙ.**

МНОЖЕНЬЄ *с.* Помноження; розмноження: Ав҃г҃стѣ: Ла(т): є(ст), ѡ(т) ворожбісто(г) названый, або ѡ(т) множѣнѣ. Прилагѣте(л) нѣ: Слѣвный, зацзнаменитѣ, пѣнскі(и). Има ры(м)ско(г) цѣсара, є(ст) и м(ѣ)цѣ тоєжѣ има (1627 *ЛБ 183*).

МНОЖЕСТВЕННЫЙ *прикм. 1.* Численний, великий: Исповѣдѣю єдино Крѣщеніє въ ѡставленіє грѣхѡ(в). гдѣ множестве(н)-ное число грѣхѡ(в) ѡзначаєтъ, ижѣ Крѣщеніє не тѣлкѡ перворѣдногѡ грѣха, але и всѣхъ оучинкѡвыхъ вѣ дорѣслыхъ подаєтъ ѡ(т)пѣщеніє (Київ, 1646 *Мог.Тр. 902*).

2. Який стосується множини як граматичної категорії: въ свѣдоцтвѣ Єфремовомъ слова “церкви” именительный множественный отмѣнили, а тамъ стоитъ именительный единственный “церковъ” (Київ, 1621 *Кон. Пал. 438*).

МНОЖЕСТВЕНО, МНОЖСТВЕНО *присл. (у великій кількості)* масово: обратимово кореніє по рѣ(с) а расте(т) множественно на рѣ(с) (XVI ст. *Травн. 167 зв.*); Ѡмѣстаре по ла(т)... расте(т) на рѣси множественно по рѣ(с)ски же ды(м) землено(и) (Там само, 207 зв.); Ѡилежѣ по ла(т). діопистри... по грече(с)... а на рѣ(си) множе(с)твенно ра(с)те(т) (Там само, 213).

МНОЖЕСТВО, МНОЖСТВО, МНОЖЬСТВО, МНОЖЬСТВО с. 1. (*велика кількість кого-, чого-небудь*) багато: и стала радость великама. не исказа(н)наа в тотъ днь. ѡ(т) множества исцѣлѣвши(х). славеще х(с)а ба нашего. и стоюю преч(с)тоую є(г) мѣтръ (1489 *Чет.* 261 зв.); блговѣрныи моу(ж) агрикъ. вземъ свѣчи. и темьянъ... пошо(л) из женою своєю... къ цркви стго никола. и мно(ж)ство людеи с нимъ идоша (Там само, 98); очи твои яко рыбники оу Зевоне, котории жъ то соутъ оу брони дчеръ множества (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); а в то(т) ча(с) и(з) аггло(м) бор'зо стало мно(ж)ство воинства нб(с)ного, хвалачи ба (XVI ст. *УС Літк.* 73); а притомъ было множество добры(х) людеи (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 12); Станъ же тепѣра с' чаровники твоими из множе(с)-тво(м) чаровъ твоихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.); И р'шилися з' Елімъ все множество сновъ Израилевыхъ на п'шл Сінъ (Там само, 93); **безчисленное множество** — (кого, чого) (*дуже багато*) сила-силенна: Старость знаменуетъ долготу вѣквѣ, и безчѣсленное мнѡжество часѡвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 не-нум.); Кри(м)ски(и) ца(р) бє(з)числе(н)ное множество хрѣстиа(н) во плѣ(н) взє(м)ше во своаки возвратиса (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); **многое множество** — те саме, що **безчисленное множество**: Многое множество: Многое мнозство (1627 *ЛБ* 64); **множество много, много множество** — те саме, що **безчисленное множество**: латынски... костел... множество много народы со собою в погибель вѣчнуу влечет (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 186); У Афинехъ много множество бол'вановъ было (Супральський монастир,

1580 *Пис.пр.лют.* 61); **множество (множество, множество) великое, великое множество (множество)** — те саме, що **безчисленное множество**: людѣи множество великое было (1509–1633 *Остр.л.* 131 зв.); м'ножество великое рыбъ загор'нули (1556–1561 *ПС* 227 зв.); мно(ж)ство великое рыбъ загорнѣли, а(ж) и мрежа са и(х) прорывала (XVI ст. *УС Літк.* 15); рыбиць ҃сходи(ть) тамъ рекою богомъ з мора множество великое (1552 *ОБЗ* 141 зв.); великіє ревнители... книг великое множество языком словенським нанесли (Львів, 1605–1606 *Перест.* 25); и ины(х) ваши(х) папѣжей вѣликое мно(ж)ствѡ воевалиса встѣвивши црковъ божію (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 101); **множество незлѣченное** — те саме, що **безчисленное множество**: В тѣмъ то сіонѣ, ѣзра видѣвъ, незлѣчен'ное мнѡжествѡ зєбран'ного людѣ ҃дѣгнєныхъ в шѣты бѣлыи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64); **невымовное множество** — те саме, що **безчисленное множество**: естъ за (ш)вєцїєю... поуѣща велика... та(м) дѡсы(т) коуѣ. соболїи... и нѡго звѣрѣ невѣмов'ное мнѡ(ж)ство (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.);

(*велика кількість людей*) народ: чом' есте насъ вывели на т'ю п'шл, абы есте все множество голодомъ поморїли (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.); **множество незличное (неисчетное)** — люди, народ: єдинъ незличѡном' множеств' спротивилса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 150); А если бы хотел, Скарго, овде в турскую землю проходитися, либо довѣдати, тогда множество неисчетное по всѣхъ сторонах найдеш в родѣ сербском и болгарском (1608–1609 *Виш.Зач.* 218).

2. (*дуже велика кількість кого-, чого-небудь*) безліч: и шло за нимъ множѣтво народа людій. и жен (Володимир, 1571 *УС Вол.* 83); у нихъ школы, друкарны и шпитали всюды, и казнодѣевъ множество, без личбы (Вільна, 1599 *Ант.* 599); Спали огне(м) бж(с)тва твоєгw, множе(с)тво грѣхо(в) ср(д)ца мое(г) (Чернігів, 1646 *Перло* 33).

3. *Перен.* Сила, інтенсивність: Таа припо-вѣсть хр̄(с)тианє значи(т) и ѡка(з)уєть мно-жество покаанїа грѣ(ш)ны(х) людій и вели-ко(ст) чл̄вколюбїа бжїа (к. XVI ст. *УС* № 31, 3).

Див. ще **МНОЗСТВО**.

МНОЖИТИ, МНОЖЫТИ дієсл. недок.

1. (кого, що) (*збільшувати кількісно*) при-множувати, помножувати: має(т) w(н) тые две части жизниковцовъ де(р)жати... всакие пожи(т)ки множити (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 46 зв.); Пост҃пѣю дѣлѣй в' родо-слѡвїи, прѣ(д)речѣнный Андрѣй дрѣгого сына Іакwва зродїлѣ, а той зродїл'... Стефана..., котѡрых' рѣчѣ Хс̄ Цр҃ѣ бл(с)вїти и мнѡжити w(т) рѡда в' родѣ (Київ, 1623 *МКСВ* 71); нѣ-гды былѣ в' Иїли Прр(о)кѣ Бжїї Єліссей... знашѡл'са в' глѣбѡко(и) и мастїто(и) старѡ-сти, а в' той не прожнѡючі(и) ѡлѣ дѣлѡючі(и) бы(л) и мнѡжачї(и) дѡброє дѣло (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26); Нилѣ в' Єгѣпѣтѣ хлѣбѣ мнѡжит' (Київ, 1632 *Євх.* 295);

(що) (*розширювати сферу впливу чого-небудь*) поширювати: яко господарѣ хрестїан-скїй, маючи на костели Божїи добрую бач-ность, жебы въ нихъ служба и фала милого Бога за щастного панованїа нашего множила

(Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Яко подобает правдивой церкви божией и тѣ нижеречен-ные плоды в себѣ всюды множити (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 174); нынѣ же во градѣ, глаголет, проповѣдь не возбраняется, кото-рую не отбѣгати, але множити потреба и про-чая (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 188).

2. (що) Поширювати: Маєть преречоный Мелентей Хрыбтовичъ... хвалу Божию межи хрестиянами множити... въ парафіяхъ своихъ (Варшава, 1579 *АрхЮЗР* 1/І, 121); Що бись намъ тїи вѣсти не множили! (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); помененные бурмистръ, райцы, месчане... окрутьную свою волю множити помагаючи по килкакротѣ украиннѣное хлопѣство на залогу собе для жолнеровъ Речы посполитое умыслѣне затегали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 361).

3. *Перен.* (що) (*породжувати які-небудь думки, почуття*) пробуджувати: коли бы папежѣ антихристомъ... былѣ, николи бы геретикове,... на папежа, яко гетьмана свое-го, не ѣхали, штурмовали, але бы царство папезское... множили и розстегали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 161); Котѡрое подозре(н)є во мнѣ мнѡжила, та(к) // оусилѡвнаа и такѣ срѡгаа, и домовѡаа и Рїм'скаа пїлность (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4–4 зв.); Сѣкна... їноческаа має(т) быти таковаа котѡраа бы тїлко тѣло wкрїла...; а не такѡваа, котѡраа бы поро(ж)но(ст) и надѣто(ст) мнѡжила (се-ред. XVII ст. *Кас.* 3).

4. *Перен.* (що) Збільшувати, розвивати: По(д)голенє(ц) в' ми(р) стра(н)ствѣ(т), и мирѣ мѣсльно в' собѣ ро(з)ширає(т), и мно-жи(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 230 зв.).

5. (виконувати множення) множити: кгда(ж) кроу(г) слѣчны(и) превы(ш)шае(т) едина(д)ца(т)и кроу(г)о(в) лѣнои, и пре(з) тѣи едина(д)ца(т) мнѡ(ж) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 316).

МНОЖИТИС *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСЕ *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСѢ *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСЯ, МНОЖИТИС, МНОЖИТИСЕ, МНОЖИТИСѢ, МНОЖИТИСА, МНОЖИТИСЕ *дієсл. недок.*

1. (збільшуватися кількісно; розростатися) множитися: мѣсто Волковыйское въ людехъ и въ обыходѣхъ множилося (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); слово бж҃ее ро(с)ло и множилосє чи(с)ло ѡченико(в) (II пол. XVI ст. *КА* 29); книги друкованые почали множитися (Львів, 1605–1606 *Перест.* 27); Възрастаю: Оуро-стаю, мнѡж(са) (1627 *ЛБ* 20); Пѣть хлѣбѡвъ поламавши Хс̄ Учѣнкѡмъ своѣмъ далъ: а тѣѣ оулѡмъки вѣ рѣкахъ Ап(с)лскихъ мнѡжилися (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 429);

розмножуватися, плодитися: радо са бы(д)ло всакоє тамъ множить (1552 *ОБЗ* 141 зв.); вѡвца и(х) мнѡгоплѡдѣны, и мнѡжа(т)са на пѣстѣвиска(х) свои(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20); “Растѣте, и мнѡжѣтеся, и напoлнѣте землю, и обладайте ю” (XVI ст. *НЄ* 223); Кѣли ю(ж) людє почали са множити на свѣтѣ... прото карал и(х) бж҃ за тотъ оучино(к) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 27); А чѣмъ бѡлѣй ихъ тлѣмѣли тѣмъ бѡлѣй са мнѡжили и росли. и ненавидѣли Єгѣптанє сынѡвъ Израїлевыхъ, и нарѡдѣлися з нихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

2. Примножуватися, міцніти: и теперъ есмы силы и дш҃евные та(к)же смѣслы в таково(м) юнотско(м) вѡзрастѣ, што далѣй то бѡльше ростѣтъ мнѡжатъса (Острог, 1587 *См.Кл.* 2); З вѣгнана всѣ(х) злѡстии цноты мнѡжа(т)са и ростѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 61).

3. Зростати, посилюватися: злодейство са множить, што ж нам дивно єсть (Петрів, 1538 *AS* IV, 130); szto sia dotyczet rozboiu prylicznaho, gwałt, szlachetskaia rana, požoha, aby sia słodeystwo (!) ne mnożyło (Вільна, 1547 *ZD* VI, 146); розказуємо... абысте такимъ сво-волнымъ юрыздициом... мнѡжити се не до-пусчали (Варшава, 1620 *ПККДА* 1-I, 17);

розгортатися, посилюватися: и издалосѣ какбы тотѡ валка имѣла сѣ велико множити (Кременець, 1510 *Cost.DB* 454); ка(к)бы тотѡ ва(л)ка имѣла са велико множити... кра(л) ѡгрѣски... //... посла(л)... кѣ ѡстановленію тоитѡ валки послы (Ясси, 1510 *Cost.DB* 468–469);

поширюватися, розповсюджуватися: сло-во паньское ро(з)ро(с)талосє и множилосє (II пол. XVI ст. *КА* 66); А то, же исповѣдъ све-тую,... которою се людє наболѣй одѣ грѣховъ гамовали, зленабытые речи ворочали и во всякой добродѣтели, цнотѣ и побожности множили и утверждали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); а слово божїє не вяжєтся, але овшем ростєт и мнѡжитса у правѡвѣрующихъ (Львів, 1605–1606 *Перест.* 56); чиним ведомо сим листомъ нашимъ: иж постерегаючи всюды, абы порядокъ был и справедливостъ свѣтая мнѡжи-лас, прото, за обранємъ всего посполства ме-ста Чернигова... // Иоанна Скиндєра за вѣйта и дозерцу мѣста и волости... тєды и мы... за

війта и дозорцу... потвережаемо (Київ, 1649 *Тр.ПАК* 145–146).

4. Перен. Домагатися успіхів; процвітати: Гобзѣю: Мнѡжѣса, сѣлъ, мѡци, крѣпости, набываю, розрѡстѣюса, щасте набываю, щасливе роджѣ (1627 *ЛБ* 26); Гобзѣющій: Оуживаючі щасте, мнѡжачійса, щасливе ростѣчій, родачій (Там само); Преспѣваю: Превышаю, прѣспѣваю, помнѡжѣюса, мнѡжѣса, далѣй далѣй постѣпѣю, замагаюса бѡльше (Там само, 96); Спѣю: Мнѡжѣса, маю дѡброе повожу(н)є, замагаюса, ѣстигаю, спѣшѣ, квѣплюса, поспѣшаюса, берѣ похопѣ, постѣпѣю (Там само, 120);

розширюватися, розвиватися: школа и друка(р)на посполиты(х) людии именемъ и накладо(м) вѣчне славити и множити са маєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 83, 78).

МНОЖИТИСА *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖСТВЕНО *див.* **МНОЖЕСТВЕННО.**

МНОЖСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖШІЙ *прикм. в. ст.* Частіший, численніший: Якъ бовѣ(м) мнѡгѡ мы ѡ(т)-пѣстимѡ... та(к) тѣсачми рѡзѡ(в) бѡлѣшѡ ѡ(т)пѣститъ нѡ(м) незлобѣвый Г(ѣ)дь: Поневѡ(ж) нерѡвнѡ мнѡжшій и бѡлѣшій грѣхи // нашѣ... если мы простимѡ, и ѡнѡ насѡ простѣтѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 60–61).

Пор. **МНОГИЙ.**

МНОЖѢСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖЫТИ *див.* **МНОЖИТИ.**

МНОЖѢСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖѢНЕСА *с.* Збагачення; успіх: Спѣаніє: Мнѡжѣ(н)єса, дѡброе повожѣнє, бранє похопѣ и постѣпкѣ до ѡковѡи рѣчи (1627 *ЛБ* 120).

МНОЗСТВО, МНОЗТВО *с. 1.* Те саме, що **множество** у 1 знач.: любовъ бовѣмъ покрываєть мнѡ(з)ство грѣхѡвъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 3); За ряженемъ Бозскимъ, видѣніє видѣлъ Кирилѣ, иж былѣ на страшномъ и красномъ мѣстци, гдѣ мнѡзство ангелѡвъ Пречистой Богородицы предстояло (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 476); хтѡ бѣ са бѣ(л) не диви(л) (!) томоу цесѡру богѡтомоу, пѣшномуу для звѣтажствъ мнѡ(з)ства и вѣзо(м) триоу(м)фѡлны(м) во-зѣмого, котѡры(и) сѡро(к) слѡнєвъ тагноули (поч. XVII ст. *Проп.р.* 196); Многѡчѡдіє: Мнѡзство дѣтѣй (1627 *ЛБ* 64); мнѡзство воды было ѡ(т)дѡлено (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815); Трѡперсональное твоє бѡ(з)тво, ѡ нѣм же спасаєтѣса; вѣрныхъ мнѡзтво (Чернігів, 1646 *Перло* 15); **мнѡзство великоє, великоє (велике) мнѡзство (мнѡзтво)** — те саме, що **безчисленное множество**: В тѣхѣ лежѡло мнѡ(з)ство велѣкоє болѣйчи(х), слѣпы(х), хрѡмы(х) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 237); мнѡзство и(х) великоє на дорожѣхъ и на украинѣ зме(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); и жаде(н)ѣ зѣ ѡбывѡтелевъ ѡны(х) ѡ єго збаве(н)ю нѣстоушилѣ. велѣкимъ бовѣмъ мнѡ(з)ствомъ былѣ ѡго(р)ненѣ похлѣбцѡвъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 80); Хмельницкий... до себе велико мнѡзтва розного хлопства... затегнулѣ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138); **мнѡзство многоє, многоє мнѡзство** — те саме, що **безчисленное множество**: Бѣздна: Бѣзѡдна, прѡпаст, глѣбѡкость, мнѡзство мнѡгоє вѡдѣ,

окніна (1627 ЛБ 6); Бързо піє(н)кное т́амъ є(ст) Нбо, мѣсце самое р́озныи нас́ажено др́евами, Їворѡвъ мно(з)ство(м) мн́огимъ. и Купаріссѡвъ вын́єслостю борзо слі́чное было (Київ, 1631 Сун.Тр. 812); Мн́огое мн́ожество: Мн́огое мн́озство (1627 ЛБ 64); **мнозство незли́чиное, незли́чиное мнозство** — те саме, що **безчисленное множество**: велі́каа бы́ла ќупа проті́вникѡ(в), и на́ мн́озство незли́чиное ѡшиков́анаа (Київ, 1627 Тр. 660); Їкѡ... мо́ре незли́чиное мнѡ́зство рѣ́къ в́ себе берѣ́чи нѣ́коли не на́полна́єтса, такъ и хт́ивость ла́комогѡ нѣ́коли са на́полнити не мо́же(т) (Київ, 1637 УЄ Кал. 68).

2. (б́ільша ќількість кого-, чого-небудь) б́ільшість: а гд́ы ца́рь Лѣ́въ Исáврѡ, на но́въ Ца́рство прина́ль, обѣ́ца́ль імѡ да́нь давати: он́и за́сь примѡ́шали їхъ а́бы и сто́рожѡ сво́и до Мѣ́ста приста́вили, бо ѡ́фностъ в́ мн́озствѡ сво́ихъ и надѣ́ю покла́дали (Київ, 1627 Тр. 667).

3. Те саме, що **множество** у 3 знач.: зл́ості́й мн́озство прє́клада́ючи, в́ т́ыи́жъ и в́ го́ршыи зл́ости впа́дають (Київ, 1627 Тр. 28).

Див. ще **МНОЖЕСТВО**.

МНОЗТВО див. **МНОЗСТВО**.

МНѢЙ¹, МНИЙ прикм.в.ст. 1. Перен. (скромні́иший, проті́иший) нижчий: хотя бы́ти бо́лий, да бу́дет мний, и пер́вый да бу́дет по́слѣдний все́м слуга (1608–1609 Виш.Зач. 227).

2. У ро́лі ім. (мен́ша сума) мен́ший, -ого: е́сли бы́сь не ча́сто мой то́варѡ кѡ́пова(л) за мнѢ́й не да́мъ на(д) шє́(ст) зо́лотыхъ и пе́(т)-на(д)ца́(т) солдо́въ (к. XVI ст. Розм. 51).

Див. ще **МЕНШИЙ, МНѢЙШИЙ**.

Пор. **МАЛЫЙ**.

МНѢЙ², МНЕЙ, МНИЙ, МЪНИЙ присл. в. ст. 1. (мен́шою мі́рою) мен́ше: Ве́лможный кна́же, ... здоро́ва, ща́ста... зычи́мъ на ве́ле лат фо́ртѡнных не мнѢ́й, ꙗ́ко са́ми со́бѡ (Звенигород, 1546 AS IV, 499); По́корне про́шѡ... Є́е Мило́ст, кня́гину ма́тѡхнѡ мою, ... неха́й все́ми и́менами мо́ими вла́днет... и во все́мъ волно́ст ма́ет, не и́наче́й и ни́чимъ не мней, ѡ́дно такъ, ꙗ́ко ꙗ́ са́мъ вла́да́ль (Рожа́на, 1571 AS VII, 398); ма́лжонку мою́ милую, так дѣ́ти и все́ ма́етности мо́и... въ мо́цѡ, въ опе́ку, у оборо́ну..., их ми́лостямъ..., ко́торыхъ ихъ ми́лостей ꙗ́ко ка́ждый до́знава́етъ побо́жности, щиро́сти и до́броти, такъ ꙗ́къ не мъ́ний бу́дучи то́го до́скона́ле све́домъ и по ихъ ми́лости... ла́ски ку се́бе певе́нь, то ихъ ми́лостямъ зле́цаю и по́корно про́шу, а́бы, зѡ до́броты и ла́ски сво́еи ку мнє́... ту́ю пра́цу на се́бе при́няти... ра́чили (Лі́товиж, 1582 АрхЮЗР 7/I, 33); не мнѢ́й вча́сне и до́стате́чне тѡ бѣ́дешъ ча́стованы(и) ани́жли в ко́торомъ до́мѡ Антве́(р)пски(м) (к. XVI ст. Розм. 60); не ты́(л)ко с ты́(х) до́брѡ тѣ́шачи́са ко́торые ю́(ж) ма́є(т) в рѣ́ка(х), а́ле и с то́го не мнѢ́й и(ж) є́(ст) оупѣ́внє́на, же ты́(м) потѣ́ха(м) нѣ́к(д)ы ко́(н)ца не бо́уде(т) (Остро́г, 1607 Лѣ́к. 55); кгда́мъ де́й прие́халъ до Го́ловковѡ чо́лові́ка хоро́го... прича́щать, гдє́ ме де́й при оныхъ це́ремонияхъ кѡ́валто́мъ на́павши з дво́ра сво́го панѡ Жа́шковский, не огле́даю́чися ни́ц на бо́язнь Бо́жою и мний ша́нуючи рече́й и свято́щи з оны́мъ по́кгарѡзо́нымъ отъ него́, зби́ль (Жи́томир, 1611 АрхЮЗР 1/VI, 403); До́водѡ дру́гій... мнѢ́й ихъ вспо́мага́етъ, нѣ́жѡ шко́дитъ (Київ, 1621 Кон.Пал. 494);

колі бы хто з' запа(л)чывости великоє, ал'бо з' гнѣвѣ оудари(л) когѡ, мнѣй з'грѣши(л) бы, ни(ж)ли тотъ, котѡрый бы ро(з)мысльне (Львѣв, 1645 *О тайн.* 68).

2. (у меншому обсязі; у меншій кількості) менше: естли бы тежъ меншей было в тых всихъ именѣхъ, вышей мененыхъ, нижли третѣа часть, тогды маеть внаа третѣа часть с тыхъ двохъ частей именей моихъ на поль быти такъ, ѣкъ было мней, а не большеей третее части (Конюхи, 1545 *AS IV*, 430); снѣйскіє..., кгда были ко(р)мленѣ мѣнною... едѣнаково бѣли насыщени, тѣкъ ижъ ѣкъ то(т) тѣкъ же бы(л) сы(т) што мнѣй назбирѣлъ, ѣкъ тотъ што бѡлшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); Гды онѣи Канѡны по три(д)цѣти и мнѣй Тропарѡвъ маѡютъ, сѣй в' двѣстѣ и пѣт-десѣтъ вѣходи(т) стѣхѡвъ (Киѣв, 1627 *Тр.* 620); на(д) мѣрѣ гды бѣрегѣ вода прѣвы(ш)-шѣстѣ, Южъ в' томъ рѡкѣ жѣзности земла не пѣщѣстѣ; Албо мнѣй нѣжъ потрѣба гды воды принѡситѣ, Мнѣй тежъ и тогѡ лѣта травѣ косѣръ коситѣ (Киѣв, 1632 *Євх.* 295); **не мний ани болшей** — (саме стѣльки) нѣ бѣлшъ нѣ меншъ: А ижъ звѣкла с поддѣными быти трудность стороны оранѣ на фольварцек, тедеи и то постановляемо, абы одно по шести дний, не мний ани болшей, были повинни орати (Локачѣ, 1591 *ПККДА I–2*, 164).

3. Легше, простѣше: Мнѣй было до того ж листу до тои унѣи только руку подписати, анѣжли цѣлый тестаментъ (Львѣв, 1605–1606 *Перест.* 44).

♦ **за мнѣй** — дешѣвше: естли бысь не часто мой товаръ кѣпова(л) за мнѣй не дамъ на(д) ше(ст) золотыхъ и пѣ(т)на(д)ца(т) солдовѣ

(к. XVI ст. *Розм.* 51); **не мнѣй** — (до того же) крѣм того: свѣдчи(т) Пана(н) Монасты(р), прѣз тебѣ зражѣны... пѣ(н)кне спѡражены(и). Свѣдчи(т) нѣмнѣй и Гѡродъ Кѣвского Мѣста, Слѣчне з' ко(ш)то(м) в бѣды(н)кѣ цѣрковно(г) мѣстѣа (Киѣв, 1618 *Вѣзер.* 15); Кнѣгѣ Пра-вослѣвнѣю, Оучѣтелскѣю, Бѣгослѡвскѣю, не-мнѣй тежъ и Наѣки ѡ Цнѡтахъ в' собѣ маѡучѣю //... нашемѣ Мл(с)тивомѣ Пѣнѣ приписѣемъ и офѣрѣемъ (Киѣв, 1625 *Кол.Апок.* 3 зв.–4).

МНѢЙШИЙ, МНЕЙШИЙ, МНѢЙШ-ІЙ, МНѢЙШЫЙ, МНѢЙШѢ *прикм. в. ст.*

1. (меншого діаметру) тонший: наболшого и нагрубѣшого дерева на будинѣки способного поѡвъ (sic. — *Прим. вид.*) десѣтъ тисѣчей по-личил, а инѣшого мнейшого зличити трудно было (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 54).

2. (мени чисельний) менший: Для того урядомъ... нашимъ розказуемо..., жебы купѣня, збирѣня и вѡхоженѣ такового обывѣтелемъ..., в границы и панства чужѡземские, такъ под хорогѣями, ѣко тежъ купѣми мнейшими, сурѡве и пилно заборѡняли (Кракѣв, 1609 *ЧИОНЛ XV-3*, 133); естли мнѣйша лѣчѣба єсть. нижли дѡсытъ бѣло до з'єдѣна барѣнка, вѡзми сосѣда своѣгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 89);

(про цѣну) менший, нижчий: инѣшого гѣтѣнкѣ што продамъ за мнѣйшѡю цѣнѣ лечъ за мнѣйшыє гроши не завше є(ст) пожитѣчно кѣповати (к. XVI ст. *Розм.* 28).

3. (слабший за силою, ступенемъ вияву) менший: Абѡвѣ(м) кѡждый грѣхъ... єдѣныхъ в' великихъ злѡстѣхъ бѡудѣчихъ нѣзбы(т) оубѣспѣѣѣтъ. а дроугѣхъ в' мнѣйшихъ нѣзбы(т) страшитѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 4);

МНѢЙШІЙ

бѡлшаа свѣтло(ст) закрываѣтъ мнѣйшю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 263).

4. (мени важливий, дрібніший) менший: вѣдимо же тѡ, хотѣ мнѣйшею рѣчью и рѣко-мо зовучи, панѡве рѣмане в насѣ оусѣлне влѣдѣти хотѣтъ, боимѡса абы по(д) заслѡною того календара, на што ѣншого мѣры не брано (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 49 зв.); мнѣйшіе рѣчи, и котѡрые на(м) нѣчѡго велѣкого не принѡса(т)..., єднѡкими соу(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 57).

5. *Перен.* (мени досконалий) гѣрший: Такѣ нѣгдысѣ оузнѡвши зѣ розмышлѣна псалмо-графѣ Царѣ Дѣвѣ признѡлѣ, мѡло што мнѣй-шимѣ члѣка ѡ(т) Аггѣла (Киѡв, 1640 *Тр.Ч.* 6 зв. нѣнум.).

6. *Перен.* (скромніший, простіший) ниж-чий: папѣж не єсть антихристом. Бо ся мнѣйшимѣ всѣхъ чинитѣ, и кождѡму светѡму чѣсть выражаѣтъ (Вѣльна, 1595 *Ун.гр.* 154).

7. *У ролі ім.* (молодиший за віком) менший: ѣѡсифѣ патріарха..., кождѡму ведлоугѣ лѣ(т) каза(л) за столо(м) сѣдѣти, за бѡлши(м) столо(м) старши(м), за малы(м) мнѣйшимѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 239).

Див. ще **МЕНШИЙ, МНѢЙ¹.**

Пор. **МАЛЫЙ.**

МНѢЙШІЙ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНѢЙШѢ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНѢЙШЫЙ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНѢМАНЕ *див.* **МНИМАНЕ.**

МНѢМАНІЕ *див.* **МНИМАНИЕ.**

МНѢМАНЫЙ *див.* **МНИМАНЫЙ.**

МНѢМАНЬЕ *див.* **МНИМАНЕ.**

МНѢМАНА *див.* **МНИМАНЕ.**

МНѢМАТИ *див.* **МНИМАТИ.**

МНѢМАТИСА *див.* **МНИМАТИСА.**

МНѢМАЮЧІЙ *дісприкм. у ролі ім., ч.* Той, хто думає, гадає, припускає: непщевате- (л), мнѣмаючій (1596 *ЛЗ* 59); Непщеватель: Мнѣмаючій (1627 *ЛБ* 75).

МНѢНИЕ, МНѢНІЕ *с. 1.* Думка, суджен-ня: Нѣначаа(н)ный: Іже прѡтѣво мнѣнѣа, на(д)спѡдѣва(н)є бѣдѣчій (1627 *ЛБ* 74);

намѣр, задум: Отожѣ, госпоже Домникие, нехай ся пан Юрко перво научит церковного чина и тайны его, а не зараз кого без воли хри-стовы на христовѡм мѣстѣ от своего мнѣния посаждает (Унѣв, 1605 *Виш.Домн.* 191).

2. Сумнѣв, недовѣра: мнѡзи крѣ(с)тѣаньстѣи лѣдѣє... вѣ вѣре поколебѡшася, и мнѣнѣ(м) своѣмѣ ра(з)сверепѣша... читѡніємѣ во-змѡгѣтъ себѣ испрѡвити, и на пѣть истинѣныи привестѣи (Заблудѣв, 1568 *УС* № 552, 1 зв.); Не мѡв же ани разсужай, любимый прочи-тателю, невѣрием альбо мнѣнием читаючи (1608–1609 *Виш.Зач.* 230).

Див. ще **МНѢНЬЕ.**

МНѢНІЕ *див.* **МНѢНИЕ.**

МНѢННОМУДРО *присл.* Самѡвпѣвнено: Єще на смѣшное отрыгание бабского бого-слова отвѣщаєм альбо пытати его будем, что немѣслно баєт, и чѡдимся: или ума изступил, или пѣян был, или мнѣннѡмудро, конфѣчно, слѣпо, и безразсудно духѡм мирским ѡбѣю-

МОАВИТАНКА

родѣвши, так отыгал (1615–1616 *Виш.Поз. мисл.* 242).

МНѢНЬЄ с. Судження, міркування: Вáснь: Хра́пъ, мнѣ́нье (1627 *ЛБ* 13).

Див. ще **МНѢНИЄ**.

МНѢТИ *див.* **МНИТИ**.

МНЯТИСА *дієсл. недок., перен.* Вагатися, зволікати: корол... на сѣм великий..., приехати рачил, нижли е́ще тот сѣм не почал

са, только трем са, а мнѣм са, ꙗко пѣтра, бо са е́ще панове... рада вси не зѣсхали и люди ꙗкос не хтиве зѣсжчают са к соймꙋ (Вільна, [1547] *AS IV*, 528).

МНАТИ *див.* **МНИТИ**.

МОАВИТАНКА *ж.* (*мешканка Моавитської землі*) моавитянка: тоже нынѣ чинат вторые моавитанки сыном рꙋским — лаховки (поч. XVII ст. *Вол.В.* 82).

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 17
М – МОАВІТАНКА

Затвердила до друку Вчена рада Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України

Відгуки та побажання
надсилати на адресу:
вул. Козельницька, 4
Відділ української мови
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
79026 – Львів